เดินบ้าง หยุดแวะตามร้านบ้าง คนยังไม่สู้แน่นทีเดียว แต่ก็มากแล้ว รู้สึกสบายดีจริงๆ ดูเหมือนว่าไม่มีใครเห็นเราขันอย่างไรเลย เท่ากับเป็นพวกเขาไปทั้งหมด ไม่ต้อง ไม่กระซิบ ดูก็ดูโดยเมตตาจิตร์ต่อกัน พ้นไปแล้วก็แล้วกัน จนกระทั่งหยุดท้ายตลาดจึงได้ขึ้นรถโมเตอคาร์กลับ การที่จะกลับนั้นไม่ยากอะไร ด้วยไม่ไกลเท่าใด โดยว่าไม่มีรถโมเตอคาร์จะขึ้นรถรางแห่งใดก็ได้ ด้วยเดินสวนกันอยู่เสมอ รถโมเตอคาร์วันนั้นแต่งธงสีเหลี่ยมโตๆ รถละสีคัน มีรูปหัน รูปดอกนาซิซัสหมุนอยู่ที่หัวท้ายทุกรถ บ้านเรือนสองข้างทางก็ผูกธงแต่งทุกแห่ง ประหลาดที่ธงริ้วขาวริ้วแดงคดๆ ของญี่ปุ่นนั้นเป็นธงสวิตเซอแลนด์ มีสีขาวกับแดงแลน้ำเงินกับขาวสองอย่าง กลางเป็นไม้กางเขนผิดกับญี่ปุ่นเท่านั้น นี่ใครเอาอย่างใครจึงเป็นเช่นนี้ ที่ตลาดของสดเป็นโรงเสาเหล็ก เลิกตลาดตกแต่งเป็นที่พักในการเล่นคราวนี้ มีสแตนด์ตั้ง แต่พ่อไม่ได้เข้าไปดู เพราะเข้าใจว่าเขาคงจะชิงที่นั่งกัน มีเตนต์เมอริโกเรานด์ใหญ่ มีที่ตั้งที่นั่งตั้งอยู่ในกลางสนาม มีร้านขนาดร้านสำรายตั้งตลอดถนนขายของกินของเล่น แลคอนเฟคติเครื่องปาๆ เช่นเล่นที่วัด ขายดอกนาซิซัสตลอดถนน คนเดินไปเดินมาก็กำดอกนาซิซัสคนละมัดสองมัดทุกคน มีผู้หญิงบ้างผู้ชายบ้าง เด็กๆ รุ่นๆ แต่งแฟนซีอย่างเช่นแต่งปลาลครเป็นพวกๆ ต่างๆ กัน พวกละ ๒๐ คนบ้าง ๑๖ คนบ้าง ๑๒ คนบ้างเป็นหมู่ๆ ในกลางถนนมีแตรวงชเลยศักดิ์เดินเป่าไปในถนน ท่าทางจะออกสนุกอยู่

เรื่องการที่เขาเรียกว่าเฟตนาซิซัสนั้น เป็นงานประจำปีของชาวเมืองนี้ ดอกนาซิซัสนั้นคล้ายดอกบุยเซียนอย่างลา ก้านเป็นโพรงออกในใต้ต้นไม้ใหญ่ เป็นไม้ป่า สูงประมาณสักสิบห้าสิบหกนิ้ว หกกลีบสีขาว เกษรข้างในเป็นจอกเหลืองเหมือนบุยเซียน ขอบจอกเป็นสีแดงไส้กลางสีม่วง ฤดูนี้แล้วออกเต็มไปทั้งนั้น

จึงเป็นเวลาที่เล่นสนุกกันปีละครั้ง ครั้งละสองวัน แล้วมีสงครามยุบผชาติต่อท้าย ป่าคอนเฟตติ ได้เห็นรถที่แต่งด้วยดอกไม้ตามทางหลายรถ

เวลาบ่ายกินเข้ากลางวันแล้วไปถ่ายรูปข้อมโบราณ เรียกว่าชิลลอง เป็นหลังคาชับซ้อนกันไม่งามอะไร แต่ช่างชอบถ่ายรูปกันเสียจริง ๆ รูปที่ขายที่นี่ก็มีชิลลองทั้งนั้น ใครถ่ายรูปเป็นมาที่นี่ก็ต้องถ่ายรูปชิลลองทุกคน ถ้าไม่ได้ถ่ายออกจะเสีย ๆ ไป จนที่ถ่ายก็แห่งเดียวกันทุกคน ครั้นหลังเขียนย่อ พ่อก็ได้ไปถ่ายในที่นั้นอย่างเดียวกับคนอื่น แต่ทางที่ไปนั้นต้องทวนไปข้างทางมาแต่เมืองมิลัน นึกว่าจะเลยไปเที่ยวถึงเซนต์มอริตส แต่เกิดเป็นห่วงจะซื้อดอกไม้สำหรับจะทำวิสาขะค่ำวันนี้ จึงย้อนไปมองเตรอใหม่ พอถึงหัวตลาดก็เห็นกระบวนแห่เด็กที่แต่งตัวต่าง ๆ เหล่านั้นขึ้นรถหลังใหญ่ ๆ เป็นเกวียนชนของก็มี แต่งดอกไม้แขวนกันต่าง ๆ เขาจะแห่กันมาแต่เมื่อไรแล้วก็ไม่ทราบ มากน้อยเท่าใดก็ไม่ทราบ ได้เห็นประมาณสักเก้ารถสิบรถ ป่าคอนเฟตติกันนัวอยู่แล้ว พอหมดกระบวนแห่เหลียวหลังกลับมาเห็นพ่อกับอุรุพงษ์ บุรีพัตร รพี ตุ๊กยืนอยู่ที่นั่น นางพวกสาว ๆ รุมกันเข้ามาป่าเสียใหญ่ เลยต้องซ่อป่าเขาบ้าง คนแน่นยัดกันเหมือนวัดเบญจมบพิตร เบียดกันคลักๆ แต่ไม่กระทบกระทั่งกัน ใจคอมันช่างเย็นเป็นน้ำไปด้วยกันหมด หัวเราะร่า ๆ ปากันไม่เลือกว่าใคร เดินไปเดินมาหลุดหายไป ตามกันไม่พบ พ่อได้ติดไปแต่รพีกับตุ๊ก ถ้าผู้ชายจะป่าพ่อแล้วเขาป่าด้วยความเคารพ ร้อง วีฟเลอะรวา แล้วป่า พวกผู้หญิงก็เข้ามาเล่นจริตออกคำนับๆ เสียก่อนแล้วจึงป่า ที่หลังหนักเข้าก็นัว ลงเลอกป่ากันเป็นคนๆ ไป จนสุดตลาดจึงไปหยุดกินน้ำส้ม ครั้นขากลับมาคราวนี้คอยป่ากันใหญ่ แหวกทางให้เราเดิน แต่เช่นนั้นตุ๊กยังหลุดหายไปได้อีกคนหนึ่ง เหลือมาแต่กับรพี ขันที่รู้จักชื่อพ่อทุกคน เรียกออกชื่อแลตามรู้จักตัวเสมอ ดูเหมือนจะไม่มีใครที่จะไม่รู้จักสักคน

เดียว ทีหลังนางรุ่นสาวคุ้นกันหนักขึ้นถึงมาขอให้เซ็นชื่อ พ่อยอมเซ็นให้รายหนึ่ง คราวนี้ตามอ้อนวอนกันเรื่อย จนกระทั่งหลุดตลาดออกมา เข้าไปในร้านดอกไม้ ก็ไถลเข้าไปอยู่ด้วยเป็นหลายคน น่าชมแต่กิริยาอัธยาไศรยคนที่นี่จริง ๆ ดูเป็นเรากันเอง ผิดกันกับที่อิตาเลียนมาก แลมันช่างไม่ถือกันเสียจริง ๆ

กลับมาแต่งตั้งพระที่น่ากระจกหลังเตาไฟ ซื้อเทียนขนาดใหญ่เป็นเทียนรุ่งไว้สองคู่ กับเทียนเล็ก ๕๖ เล่ม ดอกไม้สั่งให้เขาทำสามกระเช้า แลมีหม้อยักดอกนาซัสยูซาด้วย กินเข้าแล้วกรมสมมตนำทำวัตรแลสวดมนต์ สวดมนต์จบกรมสมมตเทศน์ ทำจริงเครื่องบูชางามด้วยดอกไม้ จนกรมสมมตว่าพระไม่เคยเห็นดอกไม้งามอย่างนี้ แย้งเข็มก็มีเข็มเทียนรุ่ง ขาดแต่ธูปอย่างเดียวเท่านั้น ได้มีโทรเลขถึงกรมหลวงวชิรญาณเข้าไปไหว้พระในกรุงเทพฯ เพราะทำที่นี่ไม่สดวก

วันนี้เป็นวันร้อนกว่าทุกวัน เดินเล่นในถนนที่มองเตรอเหออกโทรมจนเสื่อซุ่ม แดดก็จัด รู้สึกเหมือนในบางกอก แต่ที่แท้ไม่ใช่เหมือนกันเลย เวลาแดดเผาน่าต่างกระจกกำลังร้อน ได้ดูปรอด ๗๐ เท่านั้น เป็นด้วยเราสรวมเสื้อหนา จึงรู้สึกเหมือนบางกอก เวลากลางคืนวันนี้ไม่ได้สรวมเสื้อยืดสักหลาดฤๅกำมหลิดเลย สรวมเสื้อขาวชั้นใน อย่างที่ในบางกอก แต่งอิวนิ่งเดรสยังรู้สึกร้อน ด้วยจุดไฟถึง ๑๘ ดวง ต่อดับจึงค่อยรู้สึกหนาว เมื่อแรกมาดูหนาวมาก แล้วที่หลังนี้ดูเฉย ๆ สังเกตดูว่าถ้าปรอดในห้อง ๖๒ เป็นกำลังพอสบาย

คืนที่ ๖๑

วันอาทิตย์ที่ ๒๖ พฤษภาคม

วันนี้มีความคิดสองอย่าง อย่างหนึ่งรพีชวนจะให้ไปเมืองโลซาน ซึ่งไปจนสุดแหลมแล้วเลี้ยวเข้าในชวาก ระยะทางจะไกลกว่าไปนีศ แต่เมื่อนึกถึงวัน

อาทิตย์ก็ท้อใจ ไปถึงแล้วจะทำอะไร ตัง ๆ ไปก็ตัง ๆ กลับมา จึงได้เลือกเอาขึ้นเขาโรเซียเดเนย์ซึ่งอยู่ใกล้โฮเตล

กินเข้าเช้าแล้วรับอักเซลยอนซัน กงสุลเยเนอราลของเราที่เมืองสตอกโฮมลูกแกเจ็บ พาลูกมารักษาตัวอยู่ใกล้ ๆ นี่ ได้ข่าวว่าจะเสด็จไปตำบลนั้น ถึงกับมีโทรเลขไปสวีเดนให้ส่งธงช้างมาคอยชักรับ การมันใหญ่ถึงเพียงนั้น ต่อเมื่อรู้ว่าไม่เสด็จแล้ว จึงได้มาหาทน ได้สั่งถวายคำนับถึงเจ้าแผ่นดิน เพราะแกเป็นคนโปรดสนิทสนมกันมาก แล้วขึ้นรถโมเตอคาร์ไปที่สเตชั่น ทางที่จะขึ้นรถนั้นเป็นค้นอัฒจันท์ เพราะเหตุที่รถนั้นรูปเพลเหมือนเกรน ข้างในกั้นเป็นห้อง ๆ ตามขวางนั่งได้สองฟาก คือหันหน้าขึ้นไปก็ได้หันหลังขึ้นไปก็ได้ เขาทขึนนั้นชันมาก เช่นกับขึนภูเขาทอง เพราะฉนั้นจึงทอดรางขึนไปตามข้างเขาตรงลง มีฟันปลาสำหรับสับให้รถหยุดเมื่อเวลาเกิดเหตุสายลวดขาด แต่การขึนลงของรถนั้นขึนด้วยสายลวด มีรถสองรถ รถหนึ่งอยู่ข้างบน รถหนึ่งอยู่ข้างล่าง สายลวดโยงถึงกัน เมื่อเวลาจะให้รถขนลงมา ข้างล่างกรอกน้ำเข้าไปในถัง แล้วเปิดเดือยที่ยันรถไว้กับฟันจักรนั้น น้ำหนักน้ำก็ถ่วงรถเลื่อนลงมา ดึงเอารถที่อยู่ล่างซึ่งเขากว่านั้นขึนไป เฉภาะพอไปเหมาะสวนกันที่กลางทาง มีทางหลีกพอรถข้างล่างขึนไปถึงข้างบน รถข้างบนก็ลงมาถึงข้างล่าง ทอยกันอยู่สองหลังเท่านั้น แต่รถคันนี้ไม่ได้ขึนไปถึงตลอดยอด ไปเพียงพอพ้นที่ชัน แล้วไปหยุดที่คลียอง เป็นสเตชั่นสูงจากพื้นดิน ๖๙๒ เมเตอ คือ ๑๗ เส้น ๖ วา ในระยะรถตอนนี้ ยังเป็นไปในระหว่างบ้านเรือนที่เป็นวิลลาเป็นโฮเตลหลังใหญ่ ๆ เรียงรายเป็นสวนดอกไม้มีดอกไม้สีต่าง ๆ มีหนทางรถขึนเหมือนทางธรรมดา แต่ทอยไปทอยมา

เวลาขึนถึงสเตชั่นแล้วต้องย้ายไปออกทางหนึ่งต่างหาก เพื่อจะได้ขึนรถสายหนึ่งต่างหาก เป็นรถไฟใช้ถ่านตามธรรมดาแต่น่าต่ำท้ายสูง รูปเป็นเกรน

โฮเตลแลยอดเขาโรเชร์เดอแน

เหมือนกัน มีรถพ่วงหลายหลัง นั่งอย่างเดียวกันกับรถที่กล่าวก่อน มีที่สำหรับรับพื้นจักรอยู่ในกลางเหมือนกัน แต่ไม่มีสายลวดอยู่เอง ด้วยไม่ใช้ลากด้วยน้ำ รถนี้เดินเข้าปล่องหลายครั้ง ยาวบ้าง สั้นบ้าง ในปล่องนั้นมักจะมีน้ำตกซึมบ้าง พรำอยู่เหมือนฝนบ้าง ขึ้นไปหยุดรับน้ำตามทางบ้าง จนถึงตำบลโคเปนที่สำนักรักษาตัว ซึ่งหมอแนะนำให้เพื่อนมาอยู่ตำบลนี้สูง ๑๐๕๐ เมเตอ คือ ๒๖ เส้น ๕ วา มีสเตซั่นผู้คนแน่นหนา มีโฮเตลสูง ๗ ชั้นหลังคามียอดหลายยอด ยาวใหญ่ ทำงามมาก เปนที่สำหรับพวกที่ในท้องขึ้นมารักษาตัว ท่าทางเห็นจะอยู่ได้หลายร้อยคน ตั้งใจไว้ว่าจะแวะต่อขากลับ จึงไม่ได้เที่ยวที่โคนี้ นั่งอยู่ในรถต่อไปอีก

รถออกจากโค ตั้งต้นที่จะผ่านสะโนอันกองเรี่ยราดอยู่ตามทางขึ้นไป มากขึ้นมากขึ้นทุกที เปนสะโนอ่อนที่กำลังละลายอยู่ ไม่สู้แข็งเช่นที่เคยเห็นครั้งก่อน แลลงมาในอ่าวเห็นตำบลที่ริมทเลทุกแห่งเหมือนเรือนตุ๊กตา ยิ่งสูงขึ้นไปยิ่งเหมือนแผนที่ที่เขียนอย่างมีสายน้ำบ้านเรือน แลเห็นยอดเขาสพรั่งไปทั้งสองข้าง ล้วนแต่หุ้มด้วยสะโนขาวไปทั้งนั้น ลอดถ้ำยาวข้างสั้นข้างหลายตอน ลอดครั้งหนึ่งก็เปลี่ยนวิธีแลเห็นยอดเขาแปลกไปทุกครั้ง น้ำแข็งก็ยิ่งมากขึ้นทุกที จนตั้งเปนกำแพงสองข้างก็มี สูงขึ้นไปก็เย็นขึ้นแต่ไม่ถึงหนาวด้วยแดดจัด ขึ้นไปประมาณสักชั่วโมงครึ่ง จึงถึงที่ตั้งโฮเตลเปนที่สุดทางรถไฟ สูง ๒๐๔๕ เมเตอ คือ ๕๑ เส้น ๒ วา ๒ศอก สุดแต่รถหยุดเติมน้ำแห่งใด ชายอรุพงษ์แลก็เปนต้องลงขึ้นสะโนเล่น พ่อได้ถ่ายรูปหลายรูป แต่ครั้นครามไม่รู้ว่าจะได้ฤาไม่ เพราะไม่มีกระจกเหลืองขึ้นไปติดน่ากล้อง แสงสว่างแปรัดเต็มที จนลืมตาไม่ใคร่จะได้ ลืมเอาแว่นเขียวขึ้นไปด้วย พอถึงที่สเตซั่นก็ถึงร้านที่สำหรับขายของกิวโรซิตีในที่นั้น พ่อได้ซื้อสิ่งละอันพรรณละน้อย

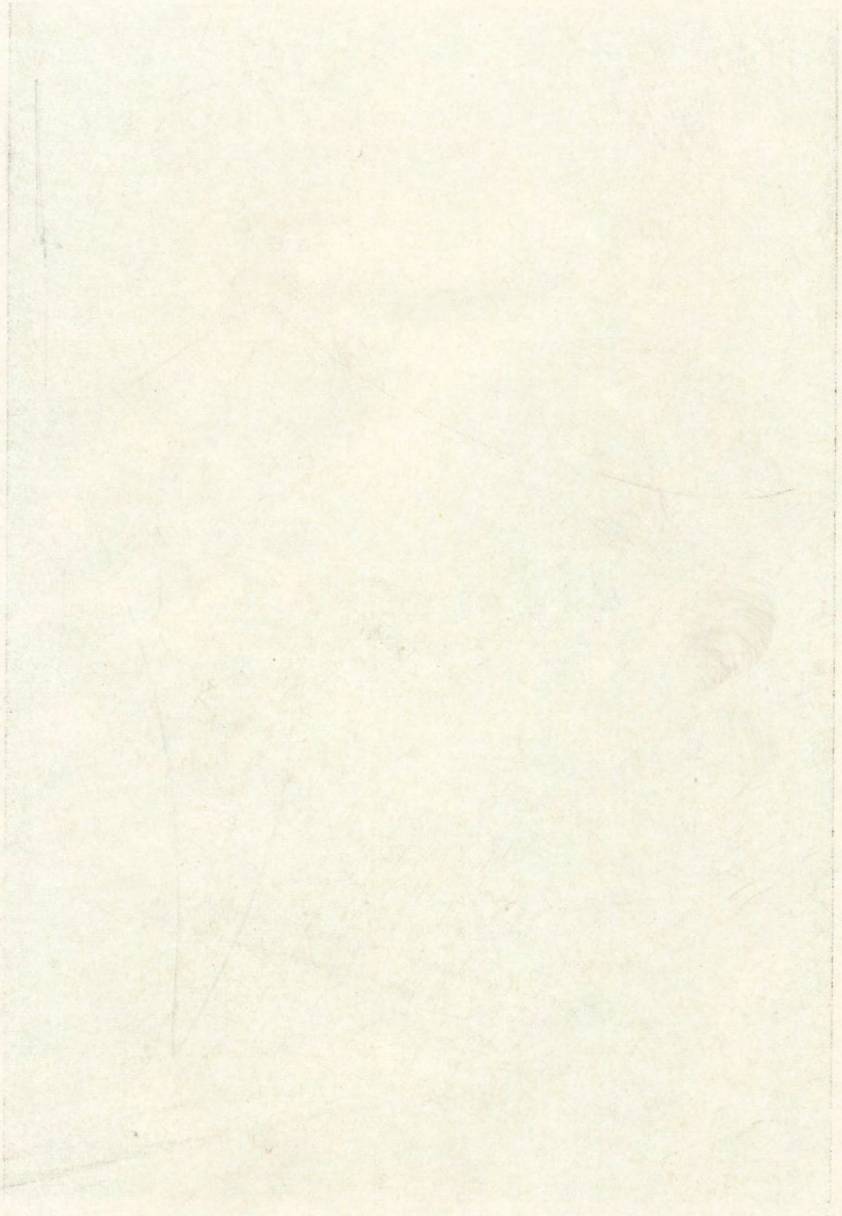
เพื่อจะส่งมาฝาก ในของนั้นมีทสำหรับอัดดอกไม้ ซึ่งจะเก็บจากยอดเขาอยู่สองสามอัน จึงได้ซื้อด้วย สั่งให้เขาหากับเข้าไว้กิน แล้วเดินขึ้นยอดเขาต่อไป ทางที่ขึ้นยอดเขานั้นเป็นทางเล็ก ๆ แคบ ๆ จำจะต้องเดินไปในระหว่างสะโน มีดอกไม้ที่ขึ้นบนหญ้า คือที่เรียกสะโนดรอป สีขาวก็มี ม่วงก็มี มีดอกเหลืองอีกอย่างหนึ่ง ดอกเป็นก้ามหยิกอีกอย่างหนึ่ง เรียกอะไรก็จำไม่ได้เสียแล้ว ไม่ใช่พ่อจำไม่ได้ วานมองสิเออดอเรลล์[1] ถามได้ความมาแล้ว ดอเรลล์เอาไปลืมเสียเอง ตอนยอดเขาที่สูงขึ้นอยู่กับสะโนนั้นมีแต่สีอย่างเท่านั้น แต่ตอนเหนือโคขึ้นมายังไม่ถึงสเตชั่นนี้มีดอกไม้มาก สีเหลืองสีขาวเย็น เป็นช่อเหมือนอย่างกล้วยไม้สีขาวสีน้ำเงินเขียว ใจกลางขาวดาดไปเหมือนปูพรม หมู่ที่ดอกนาซิซัสขึ้นขาวดาดไปทั้งไหล่เขาสูงประมาณสักกิโลเศษเท่านั้น มีดอกชูสลอนไปเหมือนเอาผ้าดอกฤาแพรดวงลาดแลสุด ๆ ตา มีกลิ่นหอมกรุ่น ๆ จะเอากระบุงไปขนก็ไม่หมด ด้วยเหตุฉะนั้น เขาจึงมีนักขัตฤกษ์ในเวลาดอกไม้นี้บาน จะเอามาแต่งรถแต่งตัวกำโปรยปากันอย่างไรก็ไม่รู้สิ้น ขึ้นเขาไปเก็บเอามาได้ใหม่ในแพ็มที่ได้อัดส่งมานั้น เป็นดอกไม้บนเขาทั้งสิ้น ไม่ใช่ดอกไม้พื้นดินรายเลย ได้ช่วยกันเก็บห่อผ้าเช็ดหน้ามาสิ้นจำนวนเท่านี้ พยคนเดินทางไปเที่ยวอยู่หลายพวก ผู้หญิงไปเก็บดอกไม้อยู่ก็มี มีไม้เท้าที่สั้นเป็นตะปูยาวข้างสั้นข้างสำหรับเท้าขึ้นลง ซึ่งพ่อได้ซื้อยาวอันหนึ่งส่งมา ที่ขนนั้นมีกล้องเตเลสโคป์ที่สำหรับส่องดูยอดเขาต่าง ๆ อันเรียงสพรั่งอยู่ตรงหน้า ได้ดูเขาตัวร์ดเอสูง ๒๓๓๕ เมเตอ มีเสาธงซิคแนล แลคนเดินทางอยู่บนนั้น ซึ่งแลเห็นไม่ได้ด้วยตาเปล่า แลเขาเอคิล ดารยังตีแยร์ สูง ๓๙๑๒ เมเตอ ได้ซื้อสมุดแผนที่ยอดเขาส่งมาด้วยฉบับหนึ่ง แลดูที่ขนยอดเขานั้นเหมือนอย่างเช่นรูปเขียนนั้นจริง ๆ มันไม่ได้แกล้งเขียน ที่หมายกาแดงมานั้น คือเขาที่กล่าวถึงในหนังสือ กลับลงมาจาก

---

๑ มองซิเออดอเรลล์ ชาติสวิส เป็นเลขานุการในสถานทูตที่ปารีส

รูปทรงถ่ายที่ยอดเขาโรเซเดอเนทางเสด็จประพาศ
ที่เมืองเตอริเดต์

ชั้นบน กินเข้าที่โฮเตล กับเข้าทำอร่อยจริง ๆ กินแล้วหยุดเขียนโปสต์การ์ดอยู่จนเวลาบ่าย ๓ โมงจึงได้ลงจากเขา ขากลับอยู่ข้างจะหนาว เพราะแดดอ่อนลง ซ้ำฝนตกด้วย การที่จะแวะตำบลโคจึงได้เป็นอันรงับ ฝนตกตลอดทางลงมาจนถึงข้างล่าง เลยกลับโฮเตล ข้อที่รู้สึกหนาวนั้นหายฉิบ เพราะโฮเตลที่ล่างเวลาบ่ายถูกแดดกลับร้อน เมื่อกินนั่งอยู่ข้างจะร้อนมาก ใส่แต่เสื้อชั้นในผ้าขาวเท่านั้น ยังต้นขนตะกายผ้าแขลงเกตออก อันที่จริงมันก็ร้อนเพียงประมาณ ๗๐ แต่รู้สึกร้อนกว่าปรกติ ที่เมืองเราเรียกว่าหนาวเสมอ ฝนตกวันนี้ลูกเห็บตกมาก ต้องไปก้าเอามาให้ดูกว่าจะขนมาถึงเล็กไปเสียแล้ว เขาว่าตกลูกโต ๆ เท่าหมากดิบ สะโนที่อยู่บนเขาวันนี้เป็นอย่างที่ฟอดเป็นฟอง ไม่ใช่อย่างใสเป็นแก้วเช่นที่เคยเห็นครั้งก่อน เช่นนั้นเป็นอย่างน้ำแชง ว่าเมื่อเวลาที่พ่ออยู่เมืองมิลัน บนเขายังหนาวมาก เดี๋ยวนี้กำลังลงมอละลาย คงจะน้อยลงไปทุกวัน พอถึงเดือนกรกฎาคมแลสิงหาคมสองเดือนนั้น ไม่มีสะโนตามเขาเหล่านี้ เหลืออยู่แต่เขาสูง ๆ เช่นมองต์บลังค์เป็นต้น

วันนี้ได้ซ่อมแซมดอกไม้แลแต่งเครื่องบูชา มีการไหว้พระในวิสาขบูรณมีอีกวันหนึ่ง กรมประจักษ์เทศน์ทั้งกำลังที่เจ็บ ได้ขุกมาสองวันแล้ว เจ้าของโฮเตลจัดดอกไม้มาให้เป็นรูปรถได้แห่เมื่อวานนี้ แกได้รางวัลที่ ๑ เป็นเงิน ๒๕๐ แฟรงก์ แต่ที่แท้ได้ขาดทุนเป็นอันมาก รถนั้นได้แต่งด้วยดอกไม้ขาวเป็นช่อ ดอกติดกันแน่นเหมือนอย่างลัดดา แต่ดอกใหญ่เท่าดอกมลิ กลิ่นไม่หอมเหมือนดอกมลิ ปนกับดอกกุหลาบสีชมภู แลผูกโบสีชมภูใหญ่ ๆ เต็มไปทั้งหลัง มีเสากระโดงอย่างล้มแลมีร่มแพรสีชมภูคันใหญ่กั้นดอกไม้ ผูกเป็นเครือโตเท่า ๆ รถใหญ่ห้อยรอบรถ แลพันไปจนถึงที่นั่งสารถี เด็กที่นั่งอยู่ในรถแต่งตัวเสื้อสีชมภู แต่ไม่ใช่นั่งนิ่ม ๆ ไปเฉย ๆ โยกมือยมทางโน้นยิ้มทางนี้ คนที่ยืนดูอยู่ก็ขว้างกระดาษหลอเล่นรันเริงไปบนรถ เป็นเช่นนี้ทุกคัน เว้นแต่รถของตาเจ้าของโฮเตลนี้เก่งกว่าเพื่อน จึงได้รางวัลที่ ๑

กับแกไปได้รูปพ่อลงยาที่มีผู้ทำไว้แต่เมื่อมาอยู่เยเนวาคราวก่อน แต่ผู้ที่ทำนั้นตาย ตกอยู่แก่ลูกชาย อย่างไรแกจึงไปจัดการเอามาได้ไม่ทราบ ทำดีพอใช้แต่งเต็มยศขาวแต่สายสพายเป็นสีชมภูไป

ในการที่จะไปพรุ่งนี้ได้คิดเดินทางอย่างใหม่ เจ้าพนักงานเขาช่วยเป็นธุระเพื่อจะให้ได้ไปถึงเร็วขึ้น ถ้าไปรถธรรมดาจะถึงต่อเวลาทุ่มเศษ จะจัดการให้ไปถึงเวลาบ่าย ๕ โมง

เรื่องดอกไม้นั้นเป็นที่ปรากฏเสียแล้วว่าพ่อชอบมาก ไปถึงแห่งใดก็แต่งเต็มไปด้วยดอกไม้ทั้งห้อง งามชื่นตาชื่นใจ จนตาปะโรคิตซันเรโมยังพยายามส่งดอกไม้ตามมาให้ถึงที่เป็นกอง แต่ทางไกลเหี่ยวไม่พ้น

วันนี้เป็นวันตั้งใจจะขบรายวันเสียตอนหนึ่ง รู้สึกว่าเขียนสั้นไปเป็นอันมาก เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะเกิดความท้อถอยขึ้นมา เพราะไม่ได้หนังสือตอบรับ ก็นึกได้ว่าบางทีจะพลาดพลั้งไปอย่างไร แต่ห้ามไม่ให้ท้อมันไม่ฟัง เนื้อความมันสั้นลงไปเอง จึงขอขบแต่เพียงเท่านี้ ต่อนี้จะขึ้นเปลี่ยนประเทศเป็นเยอรมันตั้งแต่พรุ่งนี้ไป

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๑๙

คืนที่ ๖๒

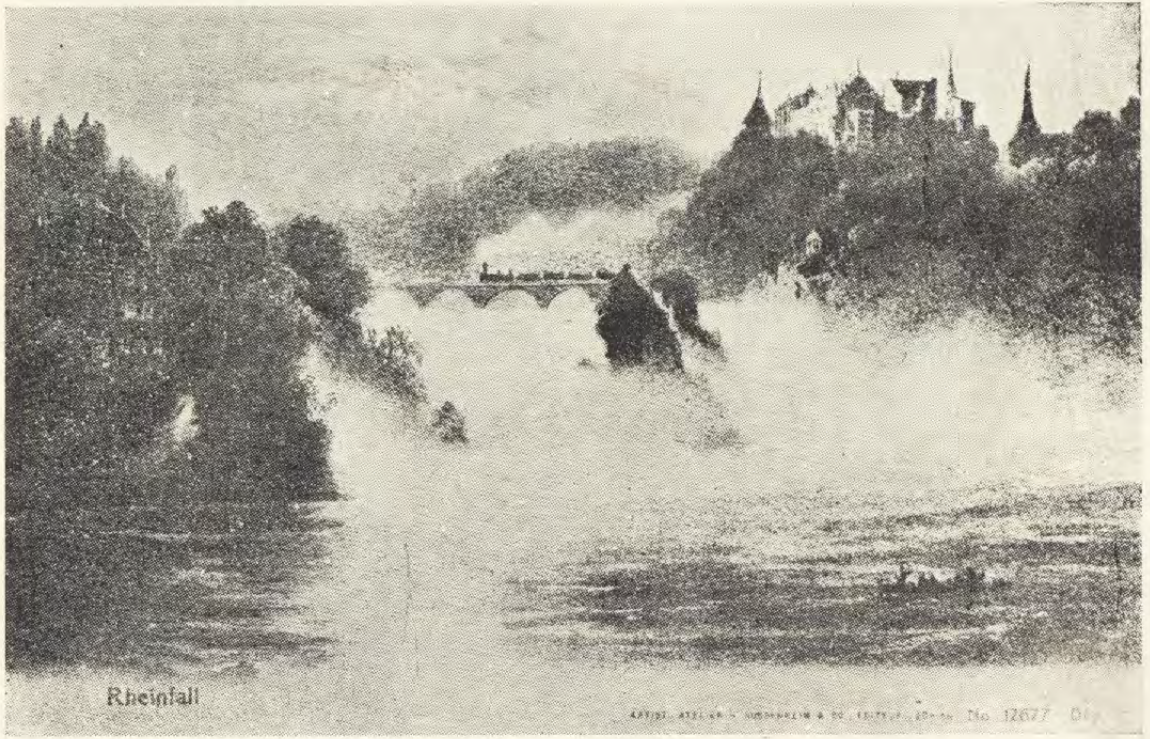
เมืองนอยเฮาเซน

วันจันทร์ที่ ๒๙ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

หญิงน้อย

ออกจากโฮเตล ขึ้นรถม้าไปที่สเตชั่น วันนี้รถพ่วงรถไฟเปลี่ยนอีกเพราะเป็นรถขัดเฉภาะ กว้างขวางขึ้นแต่นั่งไม่สู้สบาย สู้คันที่มาแต่มีลันไม่ได้ ตาเจ้าของโฮเตลขัดดอกไม้มาให้ ของแกเข้าที คือเอาหิ้วสานด้วยไม้อ่อนที่สำหรับบรรจุดอกไม้ มาขัดดอกกุหลายสีชมภูแลกุหลายแดง กับดอกสีขาวที่เหมือนมลิ เรียกว่านอเค ทำให้เหมือนหนึ่งดอกไม้นั้นบรรจุหิ้ว แต่ลันออกมาอยู่ข้างนอก ได้ให้การขัดดอกไม้มาแต่วานนี้ ให้นึกอยากขัดขึ้นมาอีก วานให้นายโฮเตลไปซื้อสมุดขัดได้มาเล่มหนึ่งขัดมาตามทาง รถเดินทางมองเตรอแลเวเว่ย์ที่เคยไปด้วยรถโมเตอคาร์วันก่อน แล้วผ่านโลซานพ้นมาอีกหน่อยหนึ่งจึงถึงทเลสาบอีกทเลหนึ่งต่างหาก เรียกว่านอยชาเตล แคบแต่ยาว ขอบทเลมีบ้านเรือน แต่ระยะห่างกว่าล้ากเลมัง ไม่ใคร่จะงาม มีเมืองในระยะทางนั้นเมืองหนึ่งเรียกชื่อเดียวกัน คือนอยชาเตล คนสองหมื่น ตามทางเหล่านปลูกองุ่นเป็นพื้น ลงถมาก ที่กล่าวไว้ว่าระยะห่างตอกหนึ่งนั้นเป็นอย่างตอใหญ่เสียแล้ว ตอเล็ก ๆ ระยะห่างกันคืบเดียวเท่านั้น ปลูกได้ระยะเรียงเป็นตาตรางที่เดียว ได้ความว่าที่ใช้ต้นเล็กแลปลูกถี่เช่นนี้ เป็นธรรมดาของต้นองุ่น ถ้าตอโตแก่เข้าแล้วให้ลูกไม่ดี เล็กเสียไป เพราะฉนั้นถ้าตอโตนัก เขาเลิกเสียปลูกใหม่ ใช้ปลูกด้วยเถา ในไร่ที่ปลูกนั้นเห็นปรากฏขนาดผิดกัน บางหย่อม

โต ขางหย่อมเล็ก การที่จะทำนั้นเมื่อถึงฤดูหนาวทิ้งตอไว้ในกลางไร่ไม่ได้เก็บ แต่ตัดเถาทิ้งเสียหมด ถ้าเปนตอใหญ่กลัวจะผุเอาฟางครอบไว้ เมื่อถึงฤดูสปริงเข้าของก็ออกไปพรวนดินใส่ยุยมูลโคฤามูลม้า แล้วปักไม้ไว้สูงประมาณสักศอกหนึ่งทุกต้น สำหรับให้เถาเลื้อย เมื่อเลื้อยยาวออกไปอีกก็เติมไม้ให้ยาวขึ้นไปสำหรับค้ำเถารับลูก นอกจากปลูกองุ่น ถ้าเปนที่ราบปลูกเข้าสาลีข้างที่ทิ้งเปนหญ้าเปล่า ซึ่งฝรั่งเรียกว่าเมโด โดยมาก เมโดเช่นนี้เปนที่หญ้างอกสูงประมาณคืบเศษ แต่หญ้าเหล่านั้นมีดอกเปนสีต่าง ๆ คือแดงขาวเหลืองเปนพื้น แลดูเช่นสีพรมไปทั้งพื้นที่ ดอกนาซิซัสซึ่งเปนดอกไม้เล่นพื้นก็มีมองเตรอนั้นก็เช่นดอกอย่างหนึ่งที่เกิดในเมโดเหมือนกัน แต่ถ้าถอนมาจากที่แล้วก็ไม่สู้เปนแก่นสารอะไร แต่เวลาอยู่ในท้องที่มันงามเหลือขนาด เช่นอาหารอย่างดีของสัตว์พาหนะ เช่นโคนมได้กินทำให้มีน้ำนมมากเปนต้น จึงเปนของที่ใช้เปนประโยชน์ได้เหมือนกัน ตามแถบนี้ยาสนปลูกตั้งแต่ที่พื้นดินรายแลซายเนินตลอดขึ้นไปกระทั่งถึงยอดเขาจนยอด ระยะห่างกันอยู่ในประมาณ ๔ ศอกฤๅหย่อนกึ่งมี ในไร่ร่มต้นสนที่พื้นรายเปนที่เตียนไม่มีหญ้าเลยสักเส้นเดียว ด้วยร่ม นอกจากหมู่ต้นสนออกมาเปนที่หญ้าเขียวตลอดไป เปนข้าอย่างงามเช่นที่เรียกกันว่าป่ากตลอดทางไป มีบ้านเปนหมู่ ๆ บ้าง เรียรายไปข้างหยุดไปกินเข้าที่ตำบลบิล เปนเมือง ๆ หนึ่งในระยะทางนั้น รถกินเข้าวันนี้ไม่สู้จะดี ข้ามแม่น้ำอัดดาแล้วจึงย้ายกลับมารถเดิมที่เมืองหนึ่ง พบเจ้าพระยาสุรวงษ์แลคอเรลลี ซึ่งพ่อได้ให้ไปขอบใจเปรสิเดนต์รับลูกสวิสณเมืองเบิน กลับมาคอยอยู่ในที่นั้น ไปอีกหน่อยหนึ่งถึงเมืองซูริค ซึ่งเปนเมืองใหญ่ในสวิตเซอแลนด์ แต่ในเมืองนี้พลเมืองถึงแสนห้าหมื่นคน เปนที่ตั้งโรงจักร์ทอแพรทอผ้า พิมพ์ผ้าลาย ทำกระดาษต่าง ๆ ดูเปนโรงทำงานไปรอบเมือง รถไฟ

แก่งน้ำตกในแม่น้ำไรน์

ช่างมากจริง ๆ หลายสายหลายทางแยกย้ายกันมาก่ายกันไปทั้งนั้น สเตชั่นก็ใหญ่โต รถไปรออยู่ที่นั่นนาน ออกจากนี่มาหน่อยหนึ่งจึงถึงแม่น้ำไรน์ อันเป็นแม่น้ำขั้นแดนสวิตเซอแลนด์กับเยอรมนี แต่ทางรถไฟตัดตรงไป ไม่ได้ไปตามน้ำ จึงอยู่ในแดนสวิตเซอแลนด์มาก รถผ่านเลยผึงตรงข้ามที่น้ำตกในแม่น้ำไรน์ สเตชั่นอยู่เหนือที่นั่นขึ้นไป ถึงที่สุดเวลาบ่าย ๕ โมงยังไม่ทันถึงครึ่งประหลาดที่รถมาด้วยรถโมเตอคาร์ถูกฝนเย็นกองอมแงม แต่พ่อมาทางรถไฟไม่ยักถูกฝน เขาออกก่อนแต่เช้า แต่มาถึงพร้อมกัน ขึ้นรถโมเตอคาร์ย้อนทางมาทางข้างใน ต้องผ่านทางรถไฟสายหนึ่งด้วย เพราะโฮเตลซไวซาออฟหลังนี้ตั้งอยู่คนละฟากกับที่น้ำตก เฉภาะแลดูได้ในที่อันคับตลอดเสมอเป็นนิจ

น้ำตกนี้ต้องเข้าใจว่าไม่ใช่น้ำพุฤาน้ำธารที่ไหลตกลงมาจากภูเขาแล้วลำธารต่อไปอีก น้ำตกนี้เป็นแก่งศิลาเกิดขึ้นขวางในแม่น้ำ คอเทอกเขาจากฝั่งทั้งสองข้าง ตั้งเป็นคันเหมือนทำนบกั้นน้ำไว้ กว้างตอนข้างบนคันทำนบ ๑๖๐ เมเตอ คือ ๘๐ วา แต่คันทำนบนั้นไม่สู้สูงเท่ากัน ซีกข้างฝั่งซ้ายสูง ๑๙ เมเตอ คือ ๙ วา ๒ ศอก ฝั่งขวาประมาณ ๑๕ เมเตอ คือ ๗ วา ๒ ศอก ถ้าจะเทียบส่วนสูงของน้ำในที่น้ำวน เหนือน้ำตกขึ้นไปสักสองสามร้อยก้าว น้ำตอนบนสูงกว่าน้ำตอนล่าง ซึ่งเป็นที่น้ำตก ๓๐ เมเตอ คือ ๑๕ วา น้ำตอนล่างนี้สูงกว่าพื้นทเลขึ้นมา ๓๖๐ เมเตอ คือ ๑๘๐ วา เขาว่าเดือนกรกฎาคมซึ่งเป็นเวลาสะโนนภูเขาละลายมาก เป็นเวลาที่น้ำสูงกว่าฤดูอื่น ในระหว่างกลางที่น้ำตกนั้นมีก้อนศิลาใหญ่ ตั้งเป็นเขาย่อม ๆ สูงพ้นน้ำเฉภาะอยู่ได้กึ่งกลาง มีต้นไม้ขึ้นบริบูรณ์ น้ำที่ตกลงมาเป็นฝอยฟองเสียงโครม ๆ ไปรอบข้าง กำลังน้ำที่ตกลงมากระทบที่ตากลับเป็นฝอยพุ่งขึ้นไปสูงกว่าก้อนศิลาที่เป็นเกาะอยู่กลางนั้นเสียอีก แต่เกาะกลางนี้เป็นที่สำหรับคนข้ามไปดูน้ำตกเหมือนหนึ่งว่ายื่นอยู่ยื่นปาก

ทำนบขวางกลางแม่น้ำ ส่วนข้างซ้ายมือเราผู้ไปดูน้ำตกนั้น เขาได้ก่อเป็นทำนบกันน้ำไปใช้ในเครื่องจักร์ทำอาลูมินัม มีคำกล่าวว่า เมื่อก่อนกั้นทำนบแย่งน้ำไปนั้น สายน้ำตกแรงกว่าเดี๋ยวนี้ แต่ที่จริงพิเคราะห์ดูก็เห็นจะไม่มีผลอะไรมาก เพราะแย่งเอาไปน้อย น้ำก็ยังแรงอยู่นั่นเอง ข้างขวามือมีตกใหญ่มีท่าที่จะขึ้นไปดูน้ำตกได้ แต่พ่อยังไม่ได้ไปถึงที่นั้น

โฮเตลนี้ออกจะอยู่ข้างป่อนๆ สักหน่อย เพราะเหตุที่เมืองไม่เป็นสลักสำคัญอันใดเลย สิ่งสำคัญที่จะดูได้นั้นมีแต่น้ำตกอย่างเดียว แต่ที่ตั้งดีเพราะเป็นตลิ่งสูง สูงกว่าทำนบกันน้ำฤาน้ำตกนั้นมาก อาจจะแลเห็นได้ตลอดขึ้นไปไกลจนพ้นสพานรถไฟอันข้ามแม่น้ำที่เหนือน้ำตกขึ้นไป ฝ่ายข้างใต้น้ำก็แลเห็นลงไปไกลจนสุดสายตา ทำทางเดินจากด้านหน้าโฮเตลลงไปเป็นทางทอยไปทอยมาหลายทอย ไปในใต้ร่มไม้ข้างทางก็เป็นเมโด ประดับด้วยดอกไม้ป่าสีต่าง ๆ ลงไปจนถึงพื้นถนนใหญ่ เมื่อข้ามถนนใหญ่ลงไปอีกจึงถึงท่าเรือแลเรสเตอรองต์อันตั้งอยู่ริมน้ำที่เดียว แลตั้งอยู่บนเกาะด้วย มีสพานข้ามออกไปจากฝั่ง หลังเกาะกับฝั่งนั้นเขากั้นทำนบไว้ ยึดประตูเสียไม่ให้สายน้ำพัดมาเชี่ยว เป็นที่สำหรับเก็บเรือซึ่งจะข้ามฟาก พ่อเดินลงไปจนกระทั่งถึงที่นั่นเหลือที่จะอดกลั้น เพราะการซอยน้ำตกของพ่อนั้นเป็นที่ปรากฏกันอยู่แล้ว ถึงเวลาย่ำค่ำล่วงแล้วก็ยังสว่างอยู่ จึงชวนกันคิดจะข้ามไปดูที่เกาะกลาง เขาจ่ายเสื่อฝนให้สวม เสื่อนั้นอยู่ข้างจะสกปรก ลูกกระดุมไม่มีสักเม็ดหนึ่ง ขอก็หักแล้วหักเล่า มีขออยู่สองตัว เมื่อสวมเสื่อแล้วจึงได้พากันลงเรือ เรือนั้นเป็นรูปเรือลำยน แต่หัวท้ายไม่ใคร่จะเรียวมาก ขนาดสักเท่าเรือข้างกรุงเก่า มีที่นั่งสองแคมเรือได้ ไปกับบริพัตร อุรุพงษ์ คุก มิสเตออาลเบอส แลนายใ[illegible] คนที่อยู่หัวเรือ

---

๑ ขุนวิรัชพิสดาร ใจ เยซุส (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาวิศาลพจนกิจ อรรคราชทูตสยาม ประจำประเทศเดนมาร์ก, สวีเดน, และนอรเวย์)

นั้นคือกระเชียง แต่คนท้ายยืนแจวอย่างไทย ๆ เวลาแรกออกเลี้ยวแอบพันแง่ศิลาริมฝั่ง เราแลดูนึกว่าโคนเผงเพราะตำเข้าไปตรง ๆ แต่เขารู้ดีกว่าเรา พอถึงแง่ศิลานั้นน้ำก็ขับน่าหันออกผลักทีเดียว มันคือกระเชียงแขงจริง ๆ น้ำเชี่ยวกรากพอหลุดจากแง่ศิลานั้นก็ต้องลองน้ำไม่ทันถึงกึ่งแม่น้ำ คือกระเชียงสู้น้ำตกคันขึ้นไป เสียงท้องเรือกระทบดังกึก ๆ ใหญ่สามครั้งสี่ครั้ง น่ากลัวท้องเรือทลุอยู่บ้าง คราวนั้นพอขวางลำนิดหนึ่งน้ำสาดเข้ามาโครมท่วมตัว แต่หากเสือฝนป้องกันอยู่ไม่สู้เปียกมาก เข้าไปถึงที่ท่าแคบนิดหนึ่งขึ้นบันไดต่อไป เป็นบันไดศิลาบ้างเหล็กบ้าง เห็นจะสักสามสิบค้นเศษไปได้ จึงถึงยอดซึ่งเขาปักธงไว้ เวลาแลดูไปจากฟากข้างนั้นดูเหมือนน้ำจะไม่สูงเท่าใด แต่เมื่อเข้าไปใกล้จึงเห็นสูง ขากลับมันผายคล่องกลับมาไม่ช้าเท่าไรก็ถึง เขาจะพาไปดูอีกแห่งหนึ่งกลัวว่าจะค่ำจึงได้งดไว้ จะไปดูต่อพรุ่งนี้ กลับขึ้นมาซื้อของกระจุกกระจิกที่เขาขายสำหรับเป็นทรฤก แล้วขึ้นรถโมเตอคาร์กลับ ต้องอ้อมมาทางรถไฟเหมือนกับเมื่อแรกมา กลับขึ้นหลังโฮเตล

วันนี้ร้อนเสียจริง ๆ มาในรถไฟถึงต้องถอดเสื้อเหลือแต่เชิ้ตนั่งมาเหมือนรถไฟในบางกอก เวลาที่ไปน้ำตกข้างในเหือชุ่มรู้สึกเย็นแต่ข้างนอก จนเวลา ๒ ทุ่มจึงรู้สึกหนาวเมื่อเขียนหนังสือต่างอยู่ เห็นจะเกี่ยวด้วยเรื่องไอน้ำ บางทีอากาศในที่นี้จะชื้นได้ อยู่หลายวันหนังสือจะไม่สบาย อาหารก็ไม่สู้จะดี ที่เที่ยวก็ไม่มีแห่งใด เป็นสำคัญอยู่ก็ที่น้ำตกนี่เท่านั้น

การดูน้ำตกที่นี่มีสามประเภท ประเภทหนึ่งดูกลางวัน อีกประเภทหนึ่งดูเมื่อเดือนหงาย ประเภทที่สุดนั้นดูฉายไฟให้เป็นสีแดง สีเขียว มาวันนี้ชอบด้วยการกำหนดที่จะได้เห็นที่ ๑ แลที่ ๒ เพราะเป็นวันเดือน ๗ แรม ๑ ค่ำหนึ่ง แต่พระจันทร์ตอนหัวค่ำขึ้นมาจากเมฆเหมือนอย่างกับพระจันทร์แหว่ง ค่อย ๆ ใหญ่ขึ้นใหญ่ขึ้นจนหมดดวง แต่ยังเป็นเมฆหมอกมัวไม่แจ่มแจ้งดี บางทีตอนดึกจะได้เห็นเวลาพระจันทร์แจ่ม หนังสือนี้ขอจบไว้เสียในตอนหัวค่ำเท่านี้ก่อน

คืนที่ ๖๓

วันอังคารที่ ๒๙ พฤษภาคม

สังเกตดูโซเดลน้ ถ้าขึ้นอยู่ช้าคงไม่สบาย ไอน้ำขึ้นมากเวลาค่ำถึงน่าต่างเปียก อาหารก็เป็นอย่างเยอรมันลุ่นตุ้นเต็มที แต่เพราะอดนอนมาวันก่อนจึงได้หลับมาก ตื่นสายไป ออกจะขนที่เทียว เพราะวันนี้สองเวลา พรุ่งนี้อีกเวลาหนึ่งหมดตัว จะมีที่เที่ยวได้อีกเวลาเดียวเท่านั้น พอเยอล[๒] ซึ่งเป็นลูกเขยยายพันเมียมิสเตอยุเกอ[๓] ที่เคยเข้าไปขายของในวังมาหา เขาอยู่ที่ซุริคซึ่งยายพันอยู่ที่นั้น เลยพูดตกลงกันคิดไปเที่ยวซุริค จะรอไปด้วยรถไฟออกเวลาบ่ายโมงหนึ่ง กลัวเวลาจะน้อย เพราะระยะทางถึงชั่วโมงครึ่ง จะถึงเกือบบ่าย ๓ โมงเสียแล้ว จึงตกลงไปด้วยรถโมเตอคาร์ แต่เยอลไม่ได้รู้จักทางโมเตอคาร์เลยไม่เคยเดิน โมเตอคาร์เองก็ยังไม่เคยขึ้นสักครั้ง เหตุฉนเราจึงขึ้นโมเตอคาร์ไปไหนไปได้ไม่หลงไม่ติด ซึ่งพ่อยังไม่ได้เคยเล่ามาเลยนานแล้ว การเล่นโมเตอคาร์นั้นมันเป็นอินสติตูชั่นใหญ่ที่มีคนเล่นเป็นอันมาก มีคลับที่เข้ากันไม่ว่าชาติใดภาษาใด ไม่ใช่แต่มีแผนที่เฉภาะสำหรับแต่เดินโมเตอคาร์ มีป้ายปักทุกหนทุกแห่งในที่ทางสองแพร่งสามแพร่ง บอกให้ไปทางโน้นทางนี้ ป้ายนั้นเขียนหลายภาษา ใช่แต่เท่านั้น ถ้าเป็นทางขึ้นเขา ลงห้วย เลี้ยวหัก เลี้ยวอ้อม เขียนลูกศรไว้ที่ป้ายนั้นด้วยเป็นที่สังเกต ลูกศรนั้นหันปลายไปในทิศต่าง ๆ แลเห็นไปแต่ไกลก็รู้ได้ว่าที่นั้นจะต้องขึ้นจะต้องลงจะต้องเลี้ยวเช่นนั้น ๆ ผู้ที่จะขับรถโมเตอคาร์ต้องอ่านหนังสือภาษาใดภาษาหนึ่งออก

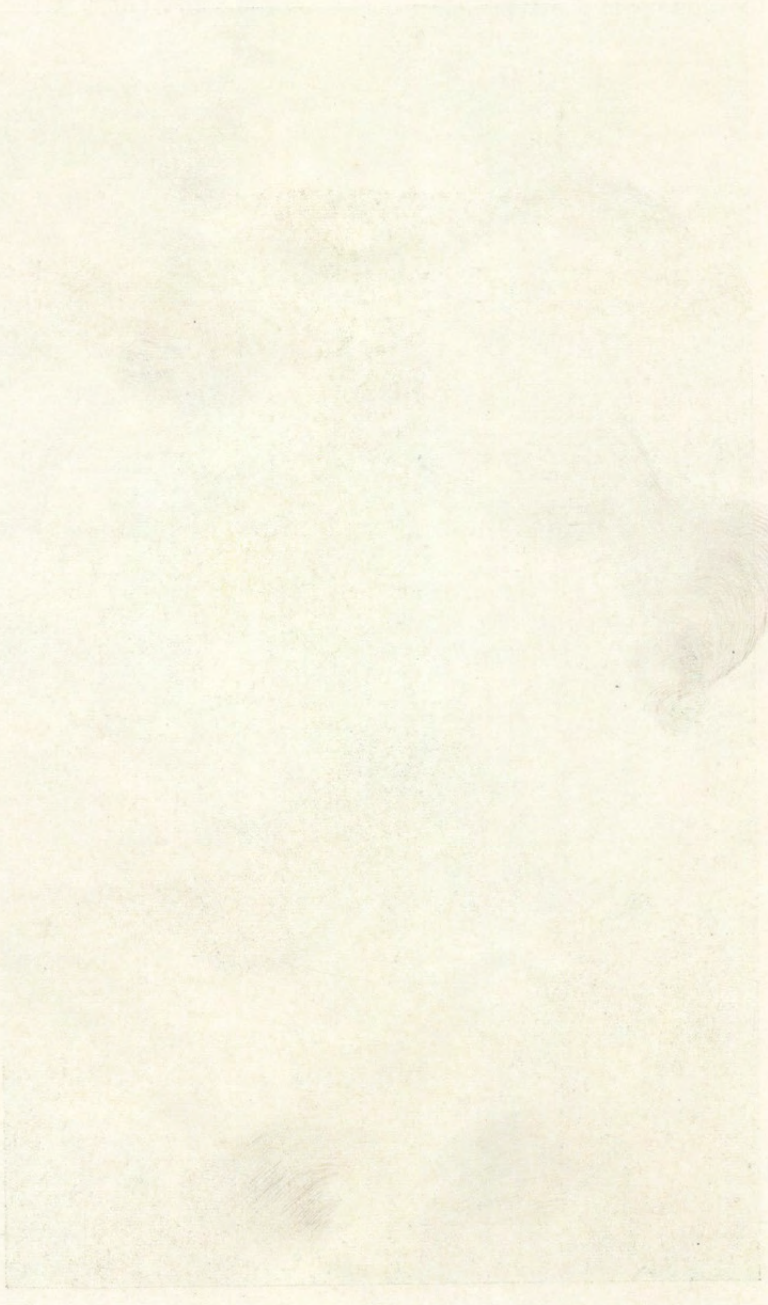
---

๒ นายห้างเบอลีในกรุงเทพ ฯ

๓ มิสเตอยุเกอ ชาติสวิส เป็นนายห้างยุเกอชีกในกรุงเทพ ฯ ได้นางพันชาวบ้านกฎีจีนเป็นภรรยา เมื่อสามีถึงแก่กรรม นางพันออกไปอยู่เมืองซุริคกับบุตรธิดา (เดี๋ยวนี้กลับมาอยู่ในกรุงเทพ ฯ)

เมืองซุริค

ต้องอ่านเครื่องหมายเช่นนั้นเข้าใจ (ถึงคนที่จะขับรถได้ดีปานใด จะขับรถไปไหนไม่รอดเมื่ออ่านป้ายไม่ได้ คงจะไปมาได้แต่ที่เคยไปเคยมาในเมืองฤาขับตามเขาไป หลวงโสภณฤาอ้ายพ้อนก็ทำอะไรไม่ได้ทั้งนั้น ถึงจะไล่ได้เซอติฟิเกตก็ไปไหนไม่ได้ เพราะมันอ่านหนังสือของเขาไม่ออก) เพราะเหตุฉนั้นการเที่ยวโมเตอคาร์จึงเป็นที่สดวกนัก อีกอย่างหนึ่งนั้นชาวบ้านไม่ว่าเมืองไร ทิงโมเตอคาร์แลนับถือคนมีโมเตอคาร์ว่าเป็นคนโตทั้งนั้น ถ้าโมเตอคาร์ไปข้างไหนจะถามหนทางแล้วชิงกันยอกทั่วทุกหนทุกแห่ง จะต้องการน้ำฤาน้ำมันแห่งใด แวะเข้าไปเป่นได้โดยง่าย จะวานใครก็วานได้ง่าย แต่ส่วนข้างมีโทษนั้นก็มีอยู่บ้าง ถ้าโมเตอคาร์ไปที่ไหนคนก็รุมกันดูทั้นั้น ถ้าจะไม่ให้คนดูต้องเอาโมเตอคาร์ไปจอดเสียให้ห่างๆ แล้วย่องเดินไปเที่ยว ทำไม่รู้ไม่เห็นกับโมเตอคาร์ ถ้าเคราะห์ดีเขาจำหน้าเราไม่ได้ก็เป่นรอดตัว ถ้าเขาจำได้ว่าอ้ายตานี่เป่นเจ้าของโมเตอคาร์ก็รุมดูกันได้ ไม่พักต้องเป่นพระราชา อีกข้อหนึ่งนั้น ถ้าจะไปจอดที่แห่งใด เช่นโฮเตลฤาเรสเตอรองต์ เจ้าของเป่นแข้นอย่างเอกทุกแห่ง แต่ราคาคงจะขึ้นไปกว่าคนสามัญที่ไม่มีโมเตอคาร์ คุณแลโทษแห่งโมเตอคาร์ยุติเพียงเท่านี้

คราวนี้จะว่าถึงเรื่องวันนี้ต่อไป ชายบริพัตรแลชายอุรุพงษ์ไปเที่ยวเลยสูญให้เที่ยวตามอยู่สักชั่วโมงหนึ่งไม่ได้ตัว ภายหลังจึงได้ความว่าเดินอยู่ที่ข้างน่าโฮเตล จะยกข้ากลับขึ้นมาเลยหลง คอยอยู่จนเที่ยงเศษแล้ว เห็นไม่ได้การจะหมดเวลา จึงได้ขึ้นรถโถงไปกับตุ๊กรพีขับรถเก๋งเอาไปด้วยอีกรถหนึ่ง พระยาบรรษกับหม่อมนเรนทร์แลเยอลิไปพอพ้นซาฟเฮาเซน ซึ่งเป่นตำบลบ้านใหญ่ในทันฤาจะเรียกว่าเมืองก็พอจะได้ เพราะเป่นบ้านเรือนปลูกติดต่อกันหมู่ใหญ่ นอยเฮาเซนคือที่พ่อมาอยู่นี้ ก็อยู่ในเขตซาฟเฮาเซนนั่นเอง พอพ้นออกไปก็ได้

ขับรถเต็มสิ้นมันช่างพัดเสียจริง ๆ ถึงปวดขึ้นเอว ตีกถึงปล่อยตีนไม่ยั้น กับฟันให้ตัวมันกระโดดไปตามบุญตามกรรม ร้องว่าเหม่อนกับลงเรือขนสพาน ให้ตกโครมในน้ำ พ่อใช้นั่งตะแคงเสียค่อยเขาปวดขึ้นเอวลง พอเวลาเลยวแรง ๆ รู้สึกตัวกะฉอกกะแฉกอยู่บนรถ ถ้าเผลอ ๆ ก็อาจจะฟาดกับข้างรถได้ ที่จริงอยู่ข้างจะเหน็ดเหนื่อยกว่าไปในรถไฟมาก แต่ใจเรามันชอบก็ทนไปได้ แต่เห็นคนโดยมากที่จะทนไม่ไหวถ้าใจไม่ได้รัก มันดีที่ถนนสดวกจริง ๆ แลคนรู้จักหลบจักหลีกจริง ๆ ถึงว่าขาดเจ๊กไม่ต้องวิตกแล้วก็ยังมียายแก่แลเด็ก แต่หลบคล่องทั้งสองอย่างไม่ยักงุ่มง่าม ในเรื่องพรรณาทางเอาเป็นงดไว้เสียที มีผ่านตำบลบ้านหลายตำบล เมื่อจวนจะถึงชุมพร ผ่านพ่ายมพร คือโรงทำงานเครื่องจักร์ใหญ่ ๆ หลายตำบล เป็นเวลาที่คนงานกำลังหยุดเดินเพ่นพ่านอยู่ตามถนนมาก เมืองชุมพรนี้เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในที่ราบหว่างเขา แต่เขาไม่สู้สูงนัก แลที่ราบในหว่างเขาที่เป็นเมืองนั้นก็ใหญ่มาก ไม่อัดแอเหมือนอย่างเมืองฟลอเรนซ์ คนเพียงแสนห้าหมื่นไม่มากเท่าตุรินก็จริง แต่เป็นเมืองที่ทำงานมากเกินกว่าคน เหตุด้วยใช้เครื่องจักร์เป็นพื้น ถึงว่าตัวเมืองที่เป็นตึกติดต่อกันหมด จะไม่ใหญ่โตกว่าที่อื่น ก็มีโรงจักร์รายรอบห่าง ๆ ออกไปสัณฐานเหมือนใยแมงมุมหนาอยู่ที่ตรงกลาง มีทางรถไฟทางรถม้าโยงล่ามออกไปโดยรอบ แลเห็นปล่องไฟสพรั่งไปรอบด้าน ของที่เข้าไปเมืองเรา เช่นผ้าพื้นผ้าลายที่เรียกว่าผ้าฝรั่งแล้วไปจากนี่ทั้งนั้น มีโรงจักร์ตั้งขึ้นเฉภาะสำหรับทำการแต่สิ่งเดียว ๆ นั้นไม่ได้ซอยขายกันทีน ทำส่งแต่ที่บางกอกแห่งเดียว นอกนั้นทำแพรทำผ้าดอก ทำลูกไม้ด้วยมือ แลลูกไม้เครื่องจักร์ ซึ่งไปใช้กันเป็นม่านราวอื่นอยู่ในบางกอกก็ไปจากที่นี่ ผ้าโสร่งไหมมลายู ผ้าโสร่งเขียนซึ่งฝรั่งชวาทำไปจากที่นี่ทั้งนั้น เป็นเมืองสำคัญในการค้าขายข้างฝ่ายตวันออกเรามาก การที่เข้า

เมืองซุริคด้วยรถโมเตอรคาร์นั้น เปรียบเหมือนอย่างกับว่าขุดดินลงไปเป็นหลุม แล้วตั้งกระทะใบบัวไว้กันหลุม รถโมเตอคาร์แล่นเลียบลงทางปากหลุมจนถึงกันกระทะ ถ้าเดินทางรถไฟเจาะช่องเข้าออกทางข้างกระทะ เพราะเหตุฉนนเวลาจะเข้าจะออกจึงต้องลอดปล่องเข้าไปกันกระทะ

ที่ไปวันนี้เดินทางชั่วโมงหนึ่งกับสิบนิดก็ถึง เมืองนั้นตั้งอยู่ริมทเลสาบซึ่งเรียกซ้ำซื่อว่า ล้ากซุริค โฮเตลที่ไปพักอยู่หัวทเลสาบใกล้กับสพานที่ข้ามแม่น้ำเรียกว่าเยอโอแลอยู่ใกล้ทเลสาบ มีถนนขวางน่า มีคลองไปข้างโฮเตลแม่น้ำแลทเลสาบนี้หน้าตาลักษณทำนองเดียวกันกับล้ากเลมังแลแม่น้ำไรน์ไปต่อที่เมืองเยเนวา แต่แม่น้ำนี้เรียกว่าลวนมัด ที่ริมทเลสาบนอกถนนปลูกต้นไม้เป็นที่คนไปนั่งแลเป็นท่าเรือ บ้านเรือนรายไปรอบทเลสาบ ซึ่งยาวประมาณ ๒๐ กิโลเมเตอ แต่ที่เป็นบ้านเมืองร้านรวงหลามเข้ามาทางแม่น้ำ ข้างริมทเลสาบนั้นมักจะเป็นวิลลาที่งาม ๆ ตลอดไป ไปหยุดกินเข้ากลางวันเสียก่อน กินที่คอนเซอเวตอร์ ซึ่งทำด้วยเครื่องเหล็กยาวตลอดน่าโฮเตลต่อกันกับสวน เป็นกินเข้ากลางแจ้ง แลเห็นสวนงดงามมาก กับเข้าเป็นอย่างฝรั่งเศส ทำดี

กินเข้าแล้วปฤกษากันว่าไปขึ้นเขาเสียก่อนเห็นจะดี กลัวว่าถ้าตกเย็นไปจะถูกฝน เขานั้นมีทางรถไฟขึ้น แต่ลงเค้ากันกับเมื่อแรกจะมาอีก คือรถไฟนั้นเวลาที่จะขึ้นถึง ๓ โมงเศษเกือบ ๔ โมง เวลาเรามีน้อยจะไปเที่ยวอื่นก่อนก็จะไม่ทันรถไฟ จะไปขึ้นเขาก่อนก็จะไม่ได้เที่ยวที่อื่นมีมากน้อย เข้าเยอลิไปสืบสวนมาว่ารถโมเตอคาร์ขึ้นได้ สืบที่โฮเตลนั้นเองได้ความว่ารถที่แรงม้ามาก ๆ เขาขึ้นกันอยู่เสมอ จึงตกลงว่ารถเราคงขึ้นได้ ทางที่จะขึ้นต้องอ้อมออกไปนอกเมืองซุริค แรกขึ้นก็เป็นทางขึ้นเขาสามัญ มีบ้านเรือนคนราย ๆ ไป ต่อขึ้นไปสักค่อนเขาจึงเป็นทางตัดขึ้นขนอยู่ข้างจะชัน ค่อย ๆ ชันขึ้นไป ชันขึ้นไปจนถึงรถร้องอีกเดียว ทางที่ไปนั้นเป็นป่าสน อย่างที่ปลูกทิ้ง ซึ่งแลเห็นอยู่บนเขา

ทั้งป่วง ศิลาที่โรยถนนนั้นหมดเข้าไปทุกที่ ๆ จนที่หลังลงกลายเปนรอยเกวียนกัดลึก เกิดผิดสังเกตกันขึ้น แต่ยังพยายามขึ้นไปอีกจนถึงหนทางที่ชันแลแคบเช่นเราเคยไปขึ้นน้ำพุกัน จะไปอีกสักสองชั่วรถเปนไม่ได้เปนอันขาด เยอลิงยอมว่าเห็นจะไปทางผิดเสียแล้ว ถ้าเดินจากที่นั้นขึ้นไปสัก ๑๕ มินิตก็จะถึงยอดเขา แต่ที่ไหนฝนตั้งมาเสียแล้ว ซ้ำขึ้นเขาฟกมาสองวันแล้ว ทั้งถูกรถฟกมาวันนี้ด้วย ไปไม่รอด ตกลงกันว่าจะกลับอย่าให้ทันฝนตก ถ้าฝนตกลงมาเวลาอยู่ในป่าสนจะมืดแลไม่เห็นอะไร ทางก็จะเปนโคลนเดินไม่ได้ทีเดียว โทษจะต้องถึงกลับลงมาด้วยตีนทั้งรถไว้ การที่จะกลับรถนั้นแสนยาก หากว่ามีทางแยกอยู่นิดหนึ่ง ต้องลงจากรถกันหมดจึงเขนกลับได้ ยังกลัวจะมาประทะรถข้างล่างรั้งรอกันอยู่ พอเห็นหม่อมนเรนทร์กับพระยาบุรุษแลฝรั่งโซเฟอช่วยกันเขนรถขึ้นมา พอเดินได้คราวหนึ่งต้องเอาหินกรานล้อรถไว้ หาไม่จะเลื่อนกลับลง เพราะมันชันเท่ากับหลังคาศาลาลูกขุน คิดถึงกรมดำรง ถ้าหากมาด้วยคงจะถามว่านี่ใครว่าไม่ชัน พ่อจะเปนผู้ตอบว่าไม่ชัน อย่างเคยขัดตอกันเมื่อไปขึ้นเขาเมืองชวา เราลงเดินกันหมดทั้งนั้น รถจะขยับกลับก็ไม่ไหว เพราะแรงน้อยต้องให้วิลเลียมขับ ภาวนากันอย่างเดียวแต่ขอให้พ้นป่าสนก่อนฝนตก เพราะจวนจะรินลงมาแล้ว แต่เคราะห์ดี พอถึงถนนที่โรยหินก็พอฝนตก แต่เสื้อฝนมีมาไม่พอกัน จึงต้องเข้าซ้อนอยู่ในตู้เสื้อสี่คนคือ พ่อ ตุ๊ก พระยาบุรุษ แลเยอลิน นอกนั้นแจกเสื้อฝนกันได้พอ เสื้อฝนโมเตอคาร์มันไม่เหมือนเสื้อฝนธรรมดา ตอเปนหูรูดจึงจะรั่วฝนอยู่ พอแต่งตัวกันสำเร็จออกรถ รถควันขึ้นพลุ่ง ๆ ได้ความว่าน้ำหมดสิ้นทั้งสองรถ เพราะเหตุที่ต้องพ่นเวลาเมื่อขึ้นมา หาน้ำที่เรือนซึ่งตั้งอยู่ใกล้หลังเดียวก็ไม่มี จึงต้องปล่อยให้รถกลงลงมาจนถึงเรสเตอรองต์แลขอน้ำกรอก ถ้าขาดช้าอีกหน่อยเครื่องจะติดกันหมด เกือบจะลุกเปนเหล็กแดงอยู่แล้ว ส่วนขากลับที่จะลงมานั้นรวดเร็ว แวะซื้อของตามร้านทีเดียว

แวะร้านแพรเรียกว่าสองร้าน แต่ที่แท้เป็นอันมาก เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เพราะตึกร้านขายของที่นำในที่ซึ่งมีถนนรอยเซ่นตลาดเสาชิงช้า แต่ปลูกตึกใหญ่สี่ชั้นเฉภาะที่มุม ไว้ช่องกลางเหมือนประตูเข้าตลาด แต่ไม่เป็นประตู เป็นถนนเท่าขนาดถนนหลวงฤาย่อมกว่าหน่อยหนึ่ง ในที่ซึ่งควรจะเป็นตลาดขายของสดนั้นได้ทำเป็นสวน ปลูกต้นไม้ใหญ่ ไม้เล็ก มีน้ำพุ มันไม่ใช่หย่อมเดียวเช่นเสาชิงช้า เหมือนอย่างกับเสาชิงช้าตั้งเป็นยี่สิบกว่าไป มีสวนอยู่ในกลางยี่สิบกว่านั้นทุก ๆ ยี่สิบก ลงจากรถที่หนึ่งเรียกว่าแห่งหนึ่ง แต่มันคิดทลุในร้านกันเองเป็นเจ้าของเดียวกัน ในห้องอื่น ๆ ไปอีกต่อได้ทั้งด้านข้างริมถนนแลด้านข้างสวน ตามสวนเหล่านั้นเดินผ่านไปออกหมู่อื่นได้ เพราะในหลังตึกเหล่านั้นไม่มีรถเดินทั้งขายของอยู่ตลอดเช่นนั้น เป็นแต่ที่สำหรับคนเดินเข้าไปซื้อ เพราะเหตุฉนั้นที่มันจึงเป็นฝารอยของชีด ไม่มีใครตอมใครดูอะไรได้นัก ได้ไปซื้อหมวกเหตุด้วยมีมาไม่พอดีเสียอีก วันนี้ก็ไปพลัดตกตามทาง แล้วไปร้านคิวโรซิตี้ ร้านแพรแลร้านคิวโรซิตีคนพูดภาษาอังกฤษคล่อง ขายของเก่ง ๆ แต่ร้านหมวกพูดไม่ได้ เพราะเหตุที่คนต่างประเทศมาก็ไปซื้อแพรแลของกระจุกกระจิก คนซื้อขายที่นพูดภาษาเดียวหากินไม่ได้ จำจะต้องสามภาษาจึงจะคล่อง เพราะเป็นที่คนต่างประเทศมาเที่ยวมาก ออกจากร้านเหล่านเที่ยวขับรถดูเมือง เมืองนมของโบราณหลายสิ่ง เช่นวัดเก่าซึ่งเป็นที่ราชาภิเศกของซาลเมนเอมเปอเรอที่มีชื่อเสียงแต่โบราณ แลวัดอีกแห่งหนึ่งซึ่งได้สร้างห้าร้อยปีเศษ ตึกศิลาผนังเขียนภายนอกเป็นวัดซึ่งมีอายุรุ่นเดียวกัน แลตึกเก่า ๆ อย่างฝรั่งโบราณ แต่รักษาดีจริง ๆ อยู่ข้างตอนเมืองเก่า ตอนที่สร้างขึ้นใหม่ ๆ ก็ทำอย่างประณีตงดงาม แลมั่นคงไม่มีอะไรกำมลอ ข้อนี้เป็นความจริง ในเมืองใช้ถนนอัตสฟาล์ต แต่ไม่อ่อนโยกรวดให้แข็งดังกร่างเหมือนปูนสิเมนต์ แต่ถามเขาว่าเวลาน่าร้อนก็

นุ่มบ้าง แต่ไม่มาก เพราะกรวดเต็มอยู่เสียข้างน่า ถ้าเวลาฝนตกอยู่ข้างจะลื่นจริง แต่เขาได้โรยทรายในเวลาที่ลื่นเป็นการแก้ไข ตัวเมืองนั้นตั้งอยู่หัวทเลสาบซึ่งเป็นที่ต่อกับแม่น้ำ ส่วนข้างทเลสาบต่อออกไปนั้น ตัดถนนริมน้ำชั้นหนึ่ง แล้วถัดขึ้นไปข้างบนอีกชั้นหนึ่ง เป็นชั้น ๆ ขึ้นไปเช่นนั้น เพราะสองฝั่งเป็นเขาเตี้ย ๆ ตามริมถนนปลูกโรงเรือนวิลลาต่าง ๆ จะหาเหมือนกันสักหลังเดียวแทบไม่มี เว้นแต่ที่เป็นโรงงาน โรงเรียน โรงโปลิศเป็นต้น จึงเหมือนกัน ได้ไปข้างฝั่งตวันตกจนรอยหมู่วิลลาที่ติด ๆ กันจนถึงที่ระยะห่าง ๆ ออกไปจึงได้เลี้ยวกลับ เมืองนี้เป็นสองฟาก ฝั่งตวันตกเป็นฟากข้างโน้น เลวกว่าฝั่งตวันออกซึ่งเป็นฟากข้างนี้แต่ไม่มากเหมือนเมืองเรา เพราะแม่น้ำแคบแลเขามีสพานข้ามไปมาง่าย โฮเตลที่เราพักนั้นฟากข้างนี้ ริมทเลสาบฟากข้างนี้มีฟากมีโรงละคร โรงโมเตอคาร์ใหญ่มีสนามใหญ่ยาว มีที่อาบน้ำ ทั้งอาบในแม่น้ำแลอาบน้ำร้อน บริบูรณ์ไปด้วยเครื่องอุปการที่จะให้เป็นเมืองอันสมบูรณ์นั้นทุกอย่าง กลับไปกินเข้าที่โฮเตลเวลาทุ่มหนึ่งตรง ได้สั่งกับเข้าไว้แต่สิ่งเดียวเท่านั้น เพราะหมายจะมากินซัยเปอที่นอยเฮาเซน เหตุด้วยเวลารถไฟจะออก ๒ ทุ่ม ๓ นาที คนเดินโต๊ะโฮเตลมันช้าจึงได้กินแต่ซุปกับเนื้อแกะ แต่กับเข้ามันทำดีเหลือเกิน สองสิ่งก็พอ ย่นเวลาเข้าได้มาก จนเหลือเวลาเป็นกอง ถึงมีเวลาเที่ยวรถได้อีก จนจวนกำหนดจึงได้ลงไปสเตชั้น ได้เที่ยวสเตชั้นช่ำใจ หาไม่หาเวลาเห็นไม่ได้ จำจะต้องรีบ ๆ ผ่าน ๆ อยู่เป็นนี่ นี่ได้ลงมาเดินดูห้องกลาง ที่เขารับของจ่ายของ ที่ขายตั๋ว ร้านต่าง ๆ คือร้านรูปภาพ เครื่องไฟฟ้า ถ้วยจานแลอะไร ๆ ต่าง ๆ รวมทั้งลูกโลกแก้วหมุน ยอกทางเรือนอทดอยเซอลอยด์กับปืนเดินทั่วโลกแลอื่น ๆ ที่มันต้นเกินในยตาเราจะเห็น จนถึงเวลาจึงเดินไปตามช่องที่เขาเขียนชื่อยอกตำบลรถไฟจะไป เช่าห้องรถไฟสองห้อง เอาของที่ซื้อด้วย ๒ ทุ่ม ๘ มินิตได้ออกจากซุริคมาตามทางเดิมที่มาเมื่อวานนี้หยุดบ่อย ๆ หน่อย มีสายนี้สายเดียวที่มาถึง

นอยเฮาเซน ดีกอีกสายหนึ่ง ก็หยุดเพียงซาฟเฮาเซน

มาถึงยามครึ่ง พอได้เวลาพระการใหญ่ที่จะจุดดอกไม้ไฟที่น้ำพุ ออกไปดูที่ซาลาน่าโฮเตล แรกลงมือจุดเชิชไลต์ แล้วมีเรือสองลำติดระยางโคมแดงลงไปลอยอยู่ในกลางแม่น้ำน่าน้ำตก การที่ทำให้น้ำเป็นสีเขียวสีแดงนั้นทำด้วยดอกมะตาด ที่เปลี่ยนกันเป็นแดงข้างเขียวข้าง ลักษณที่จะทำได้สำเร็จดีนั้นคือให้หาที่ยังดวงดอกไม้เสียอย่าให้สว่าง ข้างคนดูให้สว่างเข้าไปแต่ข้างน้ำ อ้ายก้อนศิลาที่เป็นเกาะอยู่กลางนั้นใช้ว่าอาการได้ดีในเรื่องนี้ สองฟากริมฝั่งก็มีแต่เขาสำหรับยัง ในเรือนเราก็ดับไฟ แสงสว่างที่เป็นสีเฉภาะไปจับน้ำที่ตกเป็นฝอยขาวจึงทำให้เป็นสีแดงสีเขียวใสจ้า มีจุดกรวดจุดพลุสิ่งยนยกแลในเรือแล้วจุดยนฝั่งที่ตรงตึก ให้แลเห็นตึกลุกแดงฤๅเขียวเป็นการสำเร็จกิจ ที่เรียกว่าอิลลุมมิเนชั่น คนที่ดูอยู่ข้างล่าง "ก็ตบมือแสดงความยินดีว่าเป็นที่ชอบใจตามธรรมเนียมอย่างฝรั่ง"[๔] อย่างระยะทางราชทูต เขียนแต่ก่อนนั้น

เมื่อสินดูเหล่านี้แล้วจึงได้ลงมือเขียนหนังสือรายวันต่อไปไม่สำเร็จ ทั้งฟกทั้งง่วง รู้สึกเมื่อยระบมไปทั้งขา ต้องหยุดไว้เสียที

คืนที่ ๖๔

วันพุฒที่ ๒๙ พฤษภาคม

ตื่นขึ้นหมายว่าจะได้ไปเที่ยว พอเปิดน่าต่างก็ฝนตกมาก เสียดายเต็มที กินเข้าแล้วเลยเอาจดหมายรายวันที่ยังค้างมาเขียน ที่แท้ไม่ได้มีความเสียใจว่าฝนตกเสีย ไปอีกไม่ได้ เสียดายว่าตื่นขึ้นเปล่า ๆ นอนเสียก็จะดี การที่จะไปนั้นสินศรัทธา ฟกเต็มที ตลิ่งมันสูงนัก มีเวลาก่อนที่จะไปยาเดนเป็น ๔ ชั่วโมง เลยไม่มีอะไรจะทำ จึงได้เขียนหนังสือนั่งอยู่จนสำเร็จ นายโฮเตลเอารูปอิลลุมิเนชั่น

---

๔ ตรงนี้ทรงตามโวหารหม่อมราโชทัยแต่งระยะทางทูตไปลอนดอนในรัชกาลที่ ๔

มาให้ แลขอให้เซนซื่อในสมุด แล้วลงไปถ่ายรูปที่ข้างล่าง เขามาเร่งให้ไปสเตชั่นว่าถึงเวลา ที่แท้เขาเข้าใจผิด หมายว่าจะไปสเตชั่นเก่า สเตชั่นใหม่นี้ใกล้ที่สุด ตกลงเปนไปคอยโคมลอยอยู่กว่า ๑๕ มินิต ได้ลองชั่งตัวหนัก ๖๙ กิโล เขาคิดกันว่าเปน ๑๕๑ ปอนด์อังกฤษ เกินไปกว่าที่เคยชั่งสักหน่อย ยังไม่สู้เชื่อใจ แต่คงยังมากไปกว่าที่ตัวเขาแต่ก่อน

รถไฟวันนี้เปนสลูนคาร์ มีเก้าอี้กำมหยี่ตั้งกลางนั่งได้รอบ แลเก้าอี้อามแชร์ตั้งเรียงราย เก้าอี้พับหนังมีที่พิงก็หลายตัว ยังเก้าอี้พับหนังไม่มีที่พิงแขวนไว้ข้างรถก็อีกหลายตัว เปนรถเยอรมัน ออกเวลาย่ายโมงเศษ พอผ่านอีกสเตชั่นหนึ่งก็เข้าแดนเยอรมัน บ้านเรือนตอนข้างนี้แปลกใหม่ คือเปนตึกสี่เหลี่ยมริหลังคาสูง ๆ ซึ่งเปนเรือนแปลกกว่าก่อน สำหรับเฉภาะพวกที่อยู่ในป่าดำ แขวงเมืองบาเดน ซื่อป่าดำนี้ได้จากที่ตำบลแถบนั้น เพราะปลูกต้นสน (ไปน์ ไม่ใช่ เฟอ) ต้นสนใบไม่ร่วงในเวลาน่าหนาวแลสีใบเขียวเข้ม ใบปลายกิ่งจิ้งจะออกเปนสีใบโสกสีไข่กา การที่ใบไม้ไม่ร่วงนั้น ด้วยเหตุว่าเปนใบแข็งแลกลม ต้นไม้อื่น ๆ ถึงฤดูหนาวเข้าใบร่วง เวลาสะโนตกแลหนาวจัด น้ำแข็งแลดูขาวไปหมด เว้นแต่ต้นสนซึ่งเหลือใบแก่อยู่นั้นสีดำ จึงได้เรียกว่าป่าดำ พื้นภูมิประเทศของป่าดำนี้เปนภูเขาซับซ้อน กว้างยาวใหญ่ ทั้งสูง ๆ มีลำห้วยลงไปลึก ๆ ตามลำห้วยเหล่านั้นย่อมมีบ้านเรือนเปนหมู่ใหญ่บ้างเล็กบ้าง จนกระทั่งถึงเปนเมือง ทางรถไฟมาขนที่สูง แต่ยังต้องลอดปล่องเปนหลายแห่ง บางปล่องก็ยาวมาก มีลำธาร ลำน้ำ ที่เปนแม่น้ำย่อม ๆ หลายแม่น้ำ ลำธารนั้นเกือบจะมีทั่วไป ที่แถบข้างเขาขึ้นมาจากหมู่บ้านเปนที่ไร่เข้าสาลีฤาไร่หญ้า เหนือนั้นขึ้นไปเปนป่าสนทั่วทุกไหล่เขายอดเขา เปนสนที่เขาได้ปลูกไว้สำหรับใช้การเมื่อได้ขนาดแล้วตัดขาย เมื่อดูประสมกันเข้าหมดทั้งต้นสน ไร่เข้าสาลี ไร่หญ้า แม่น้ำฤาลำธาร กับทั้งรูปเรือน ภูมบ้าน รูปคน เครื่องแต่งตัว ปรากฏว่าเปนไย

ในตำบลแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนที่อื่น ก็คือที่ตำบลซวาสวัลฤาถ้าจะแปลก็แปลก ฟอเรสต์นั้นเอง ดูภูมฐานกระจุกระจิ งามเป็นคนละอย่างกับสวิตเซอแลนด์ ข้างสวิตเซอแลนด์ดูเป็นที่เปิดเผยอ่าโถง ถ้าจะดูงามก็งามเฉิดฉาย เช่นน้ำพุตกซ่าจากน่าผาสูงตั้งร้อยสามสิบเส้น แม่น้ำลำธารมีน้ำลึกไหลเชี่ยว แต่ที่นี่ไม่เช่นนั้น แม่น้ำก็เล็ก ๆ กว้างจะไม่เท่าคลองผดุงเสียอีก บางแห่งจึงจะกว้างถ้ากว้างออกไปกว่านั้นก็มีหาดกรวด สายน้ำกลับเป็นที่เสียใจ เห็นว่าเล็กไปกว่าที่แคบแต่น้ำลึกนั้นเสียอีก ลำธารก็เป็นลำธาร แลเห็นก้อนศิลาน้ำไหลกระทบ แต่ทางที่เราผ่านมานี้ไม่ใช่เป็นสูนย์กลางที่สำคัญของย่านำ สูนย์กลางที่สำคัญซึ่งเป็นยอดเขาสูงอยู่ข้างซ้ายมือทางที่มา มีทเลสายอยู่บนนั้น จะได้ไปเที่ยวในวันอื่น คงจะต้องถึงนอนค้าง ทางที่ตัดขึ้นมาบนเขาเช่นนี้ ตั้งแต่น้อยเอาเชนจนเกือบจะถึงยาเดนจึงได้ออกทุ่งที่ราย เป็นทุ่งใหญ่ คงแลเห็นเขาอยู่ข้างขวามือตลอดจนถึงเมืองโอส ซึ่งอยู่ปากช่องทางจะเข้ายาเดนยาเดน เมืองยาเดนยาเดนกลับย้อนเข้าไปอยู่ในเขา อันเป็นเทือกเดียวกับที่ผ่านออกมานั้น

การเพาะปลูกตามระยะทาง นอกจากเข้าสาลีมันผัก แลต้นผลไม้เช่นเชอร์ เปียร์ แอบเปอล แถบนี้ไม่เห็นปลูกองุ่น เขาเปลี่ยนพืชที่สำหรับปลูกที่แผ่นดินเดียวกันไม่ให้ซ้ำ เป็นต้นว่าปีนี้ปลูกเข้าสาลี ปีน่านี้เสียให้หญ้าขึ้น ย้ายไปปลูกเข้าที่อื่น รุ่งปีขึ้นปลูกมัน ทำนองเช่นนี้เพื่อจะไม่ให้ดินจืด ถ้าปลูกซ้ำเหมือนกันทุกปีไม่ใคร่ได้ผลดี บางแห่งถึงลงเป็นตำราไว้ว่า ปีนั้นปลูกสิ่งนั้น รุ่งปีขึ้นปลูกสิ่งนั้นเวียนกันรอบ ๗ ปี อย่างเช่นนี้เป็นต้น การเพาะปลูกของพวกนี้ไม่ได้ใช้เครื่องจักรเลย ใช้ทำด้วยมือกำลังม้าโคเป็นพาหนะทั้งนั้น เหตุว่าราษฎรเป็นเจ้าของที่ดินเอง ทำกินในที่ดินของตัวเอง ไม่ได้ตั้งเป็นกัมปนีมีทุนรอน

มากพอที่จะซื้อเครื่องมือใหม่ ๆ เช่นในประเทศอเมริกา ที่นั่นเป็นที่กันดารใหญ่ ๆ เขาทำ ราษฎรเป็นแต่ลูกจ้างได้เงินเดือน ที่ตามแถบนั้นราษฎรทำพอกินเลี้ยงชีวิตร์ ไม่มั่งมี แต่ไม่จนอย่างพวกอิตาเลียน พืชพรรณที่เพาะปลูกมีชั่วดีร้าย เช่นกับถ้าหนาวจนน้ำแข็งในเดือนเมษายน ต้นผลไม้ที่ออกดอก ไหม้แห้งร่วงเสียหมด เช่นนี้เป็นอันไม่ได้ผล ปลูกเข้าสาลีไม่มีฝนเซยเดือนละ ๗ ครั้ง ๘ ครั้ง เช่นนี้เสีย อุบัติต่าง ๆ ดังนี้ไม่ผิดกันกับเมืองเรา ฤดูมันก็เกือบจะใกล้กัน คืออยู่ชักปีอย่างเดียวกัน ไม่ใช่ตรงกันข้าม แต่พืชพรรณมันต่างกันหมดนั้นเป็นธรรมดา นาเข้าสาลีมันก็มีเข้าหนักเข้าเบากลางปีเหมือนอย่างเมืองเรา แต่ไม่ตรงกัน จะว่าเข้าหนักฤๅเข้าเบาก็ตาม เช่นกับเข้าหว่านในเดือนตุลาคมปลายฤดู พอขนเลกน้อยก็ถึงฤดูหนาว สะโนตกทับหมดในฤดูหนาวนั้นเข้าหยุดไม่งอก ไม่ว่าต้นไม้พืชพรรณอะไร หยุดไม่งอกหมด ถ้าหากว่าสะโนมาล่าไปเข้าที่หว่านลงไว้งอกสูงขึ้นมาเสียแล้ว ถูกสะโนเข้าตายหมด จำจะต้องหว่านลงไปให้พอเหมาะกับที่สะโนจะมาคลุมไม่เป็นอันตราย คราวนั้นพอตกถึงฤดูสปริงเข้านั้นก็งอกแลตั้งรวง แก่สุกพอทันเกี่ยวในต้นฤดูซัมเมอ จะว่าเป็นเข้าเบา เพราะได้เกี่ยวก่อนเข้าพรรณอื่น ฤๅจะว่าเป็นเข้าหนัก เพราะต้องหว่านข้ามปีก็ตาม แต่พอเริ่มเข้าฤดูสปริง ราษฎรก็ไถหว่านเพิ่มเติมไปเป็นแย่ลง ๆ จนตลอดเวลาหว่านเข้าข้ามฤดูหนาว

สเตชั่นรถไฟตั้งแต่สวิตเซอแลนด์มาจนถึงที่นี่หมดจดสอาด ผู้คนแปลกกับที่อิตาลีมาก ที่นั่นสกปรกโสมม คนมันทลึ่งทลั่งทะเลอทะลากปราศจากความรู้สึกน้ำใจของผู้อื่น เอาแต่ความพอใจตัวเป็นประมาณ ที่ไหนจะมาดีเท่าสวิตเซอแลนด์เห็นจะไม่มี ที่นี่พึ่งมาถึงใหม่งดไว้ก่อน การที่คนดูที่สเตชั่นแลที่น่าเรือนเป็นธรรมดาที่คนแปลกหน้ามาใหม่แลออกแห่ ๆ จะเอาเป็นตัวอย่างเห็นจะยังไม่ได้

แกรนด์ดุ๊กให้ฮอฟมาแชล คือเจ้าพนักงานใหญ่ในราชสำนักมาต้อนรับในพระนามของท่าน เวลานี้เสด็จอยู่มันไฮม์ กำหนดจะมาเยี่ยมพ่อในวันที่ ๑๐ ยอกสกัดน่าไว้เสียก่อน สำหรับจะไม่ให้พ่อไปเยี่ยมก่อน ด้วยแกรนด์ดุ๊กองค์นี้อยู่ข้างจะถ่อมพระองค์มาก แลเป็นคนรักใคร่พ่อมากทั้งผัวทั้งเมีย กับน่าทช้าหลวงกำกับเมือง แลแมร์ประจำเมืองได้มาต้อนรับในชั้นรัฐบาล แลในชั้นราษฎรในเมืองยาเดนยาเดนนี้ พระยาศรีธรรมสาส์นราชทูต[๕] แลมิสเตอเกฮิเนียส[๖] ได้มาคอยอยู่ด้วย ขึ้นรถมาที่เรือนอยู่หลังโฮเตลสเตฟานี เป็นเจ้าของเดียวกันกับโฮเตลสเตฟานีที่เคยอยู่แต่ก่อน เรือนหลังนี้ตั้งอยู่ในกลางสวนเล็ก ๆ รอบด้านยาวมีน่าต่าง ๙ น่าต่าง แปลว่าเรือน ๙ ห้อง ชั้นล่างเป็นห้องรับแขกห้องหนึ่ง ห้องกินเช้าห้องหนึ่ง ห้องคนอยู่ด้านข้างน่า ด้านหลังมีห้องนอนห้องหนึ่ง ห้องเขียนหนังสือ แลกระไดทั้งที่จะลงถนนแลกระไดขึ้นข้างบน ถัดขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง ซีกข้างน่าเป็นห้องพ่อ ห้องนอนเสียสามน่าต่าง ห้องนั่งสามน่าต่าง ห้องแต่งตัวสองน่าต่าง ห้องอาบน้ำน่าต่างหนึ่ง อะไร ๆ ก็ดี เสียแต่ถูกลมมากค่อนจะอยู่ข้างหนาว การที่เช่าเช่าได้ถูกอย่างยิ่งเหลือเกิน แลแต่งดี เพราะเป็นคนที่มเตสต์แลรู้จักใจเรา ดีกว่าของรัฐบาลที่ให้เป็นผู้มาควบคุมผู้คนแลจัดการทั้งปวงเป็นผู้จัด ย่าวที่ใช้ซันเรโมได้ยกมานหมด รู้สึกสบายเพราะเคยใช้กันคนครัวก็ทำกับเข้าดีพอใช้ ไปนอรเวก็จะต้องเอาคนครัวของเราไปเหมือนกัน

วันนี้หมอยังคัยให้นอนแต่หัวค่ำ สำหรับจะไปอาบน้ำเวลาเช้า เพราะมีกิจวัตรที่จะต้องทำ ตั้งแต่กินเป็นต้น จึงต้องรอการเขียนไว้

---

๕ พระยาศรีธรรมสาส์น ทองดี สุวรรณศิริ ราชทูต ณ กรุงเบอลิน (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาสุวรรณศิริ)

๖ มิศเตอเกฮิเนียส ชาติฮอลันดา เป็นเลขานุการในสถานทูต ณ กรุงเบอลิน

คืนที่ ๖๕

วันพฤหัศบดีที่ ๓๐ พฤษภาคม

ตั้นแต่โมงครึ่ง กินน้ำนมถ้วยหนึ่ง แล้วถึงเวลาทำกิจวัตรในการรักษาตามตำราของหมอ คือต้องไปออกเดินไปกับหมอพีสเตอสองคน ชายอุรุพงษ์วิ่งตามไปอีกคนหนึ่ง เข้าในสวนก่อน คำที่เรียกว่าสวนนี้เป็นคำพวกเราเรียกเอง เพราะเหตุว่า เมืองนี้มันเป็นสามอย่างสามตอน คือตอนหนึ่งเป็นตลาดตึกต่อ ๆ กันขายของต่าง ๆ ฤๅเป็นที่คนอยู่เป็นตัวเมือง คำที่เรียกว่าสวนนี้คือแถบน่าโฮเตลแลที่ในระหว่าง ๆ เขาปลูกต้นไม้ ตัดทาง ฟันเป็นหญ้า รักษาสอาดดี ส่วนนอกเขตรออกไปเป็นป่าก็คือป่าสนมีทางไปได้มาก กิจวัตรเบื้องต้นต้องให้ไปเดินเสียให้เหนื่อยก่อนจึงค่อยไปกินน้ำ แต่ที่จริงพ่อพกเต็มที ด้วยขึ้นเขามาสองวันแล้ว ออกจะโขยกเขยก ออกจากสวนจึงเดินไปข้างเมือง พอพยกระบวนแห่เขาแห่ในการสาสนา วันแห่ศพพระเยซู ได้หยุดยืนดู มีแตรมีอง สัปปุรุษ เด็กก็ตามหมู่เด็ก ผู้ใหญ่ก็ตามหมู่ผู้ใหญ่ ทั้งผู้หญิงผู้ชาย กระบวนยาวมาก ลงปลายถึงประรำมีตัวพระที่ถือไม้กางเขนประดับมาในประรำ มีพระอื่นแห่ห้อมล้อมถือเทียนอ่านหนังสือแล้วยังมีกระบวนหลังอีกยืดยาว ไม่ได้อยู่ดูหมด เลยไปที่ ๆ กินน้ำ เฟรเดอริก คือชื่อแกรนด์ดุก ที่กินน้ำ ส่วนห้องที่กินน้ำเองเป็นเรือนกลมอยู่ข้างใน มีเสาอยู่กลางโรงกลมนั้น แล้วติดก๊อกก้นรั้วรอบเป็นคอก ตั้งถ้วยต่าง ๆ ผู้หญิงคอยตักจำหน่าย การก่อสร้างที่หรูหรามากนั้นอยู่ข้างน่า คือที่จงกรม ขอกว้างประมาณเห็นจะเกือบสิบวายาวกว่า ๓๐ วา ผนังด้านข้างในตัน เขียนเรื่องน้ำพุฤๅน้ำเดือด ซึ่งสำหรับกินนั้นเป็นปางปาง เพราะเหตุว่ารู้จักแลใช้กันมาเสียแต่ครั้งโรมันประมาณสักพันปีแล้ว ด้านน่าเป็นเสาลอยหันน่าลงสวน ถ้าเวลาฝนไม่ตกก็จะได้ลงไปเดินเล่น

ในสวน ถ้าฝนตกจะได้จงกรมอยู่ข้างบน เพราะเป็นการจำเป็นที่กินแล้วจะต้องเดินจงกรมอีกทอดหนึ่งก่อนเวลาไปอาบน้ำ แต่คนที่มากินน้ำมากจนพ้นออกจะถล่ม ๆ ศิลาสึก คนในพื้นเมืองมีหมื่นห้าพันเจ็ดร้อย แต่คนในประเทศนอกประเทศที่มาอาบน้ำกินน้ำประมาณหกหมื่นคนทุกปี มีเจ้านายแลเจ้าแผ่นดินมาเสมอไม่ขาด แต่พ่อไม่ได้เดินจงกรมเพียงนั้น ตกลงเป็นจะเดินไปที่อาบน้ำเฟรเดอริกบาด ซึ่งตั้งอยู่ในเมืองแทนจงกรม ได้เดินปนกันไปกับชาวเมืองที่มาดูแห่นกระทั่งถึงที่อาบน้ำ เห็นตาอ้นยืนไพล่หลังตั้งท่าเก๊กดูกระบวนแห่อยู่ที่หัวกระได มัวแลกวาดไปกวาดมาข้ามหัวพ่อไม่ยักเห็น เห็นแกกำลังเผลอพ่อก็เดินเลยเข้าไปเสียข้างหลัง เข้าในตึกที่อาบน้ำ ตาอ้นยังยืนคอยอยู่นั่นเอง จนพ่อไปอาบน้ำยังไม่รู้สึก

จะของดที่จะกล่าวถึงว่ามีอะไรบ้างในที่อาบน้ำนั้นไว้เสียก่อน จะกล่าวแต่เรื่องว่าที่อาบวันนั้นได้ทำอะไรบ้าง แรกไปถึงเข้าไปในห้องอาบน้ำห้องหนึ่งซึ่งเรียงเป็นแถวกันอยู่นั่น ในห้องนั้นมีสระน้ำลึกพอนั่งเสมอน่าอก ที่ตรงกลางมีเป่นขวัญน้ำร้อนผุดขึ้นมาปุด ๆ มีท่อทองเหลืองสำหรับน้ำล้นไม่ให้มากเกินขนาด ตั้งเตียงปูผ้าไว้สองเตียง มีขวัญสำหรับอาบรดล้างหัวได้อยู่ข้างหนึ่ง พอไปถึงก็เอาปรอทลองน้ำให้อุ่นได้ ๓๐ ดีกรีเซนติเกรดแล้วผลัดผ้า ผ้านั้นเป็นผ้าขาวลินินขนาดขาวม้าผู้หญิงห่มอย่างแคบ ติดหูเหมือนอังยะทั้งข้างบนข้างล่าง เป็นผ้านุ่งอาบน้ำ เอาพันตัวเข้าแล้วต้องเอาหางหูนั้นผูก ดูช่างประดักประเดิดยากจริง ๆ แล้วลงนั่งแช่อยู่ในน้ำกำหนด ๑๐ มินิต เมื่อครบ ๑๐ มินิตแล้วมีเจ้าพนักงานซึ่งเอาผ้าผืนใหญ่ลาให้อุ่นแล้วนั้น เข้ามาคอยที่ขอบขันที่จะขึ้น พอก้าวกระไดขึ้นมาก็เข้าเปลื้องผ้า แล้วเอาผ้านั้นคลุมจับเช็ดแตะ ๆ ทั่วตัวแล้วพามาให้ขึ้นยืนที่นอน เอาผ้าห่มที่ห่มมานั้นคลุมตัวให้มิด แล้วเอาผ้าที่ปูไว้กับที่นอนเหมือน

อย่างจะนอนนั้น ตลบชันมาคลุมตัวทั้งสองข้างเหน็บไว้เสียให้แน่น ทั้งก็ยกตีนขึ้นมาเอาชายผ้าสอดเข้าไปทับตีนเสียไม่ให้กระดิกได้ แล้วปล่อยให้นอนอยู่เช่นนั้นเกือบชั่วโมงหนึ่ง เกณฑ์ให้เคลิ้ม ไม่ให้พูดจาอะไรหมด ก็ได้เคลิ้มให้แกตามประสงค์ รู้สึกเหมือนเด็กอ่อนที่เขามัดไว้กันผวาออกร่ำคาญ แต่ได้ทนนอนให้จนถึงกำหนด พอถึงกำหนดหมอเอาน้ำแร่เข้ามาให้กินอีกถ้วยหนึ่ง แล้วจึงได้เปลื้องผ้าออกนวดอย่างฝรั่ง มีแข้งนวนมาคลึงหนึ่ง เอาแข้งนวนทาแล้วก็รีดทำขยุกขยิกดูก็ดีอยู่บ้าง แต่จะว่าเป็นนวดนั้นไม่ได้ ไม่สำเร็จกิจการนวด นวดทั้งแขนทั้งขาแลสีข้าง ที่สีข้างมีทุบตามบุญตามกรรม แต่ของมันเสมอดีความดีที่มันทำนั้นไม่ใช่เพราะหนักฤๅได้แรงอะไร แต่มันถูกเส้นเสมอ พอแล้วสำเร็จก็เป็นอันแต่งตัวกลับได้เท่านั้น การช่างใหญ่จริง ๆ ขากลับ ๆ ด้วยรถออกเหนื่อยที่ต้องเดินแลยังเมื่อยไม่หาย เลยขึ้นมานอนให้กรมสมมตเขียนหนังสือจนถึงเวลากินเข้า กินเข้ากลางวันแล้วลงไปนั่งเล่นที่ใต้ต้นโอ๊กน่าเรือน เพราะอยู่ขนเรือนหนาวนัก ต้องไปนั่งกลางแดด ทำหนังสือนำรายงานหม่อมเรนทร์ส่งมกุฎราชกุมาร แลได้เขียนซ้อสลักไว้ที่ต้นโอ๊กแล้ว ขึ้นรถโมเตอคาร์ไปเที่ยวตำบลเคอนสแยกแลตำบลรัสตัตต์ ทางแรกไป ๆ ในระหว่างหมู่บ้านตำบลขาเดนขาเดนนั้น แล้วเลยขึ้นไปขนเขาซึ่งเป็นป่าสนทึบ ดูงามแลเย็นชื่นจริง ๆ ความที่เขาปลูกถี่นั้น ถ้าเราเข้าไปในกลางป่า ทั้งต้นสนที่ส่งลำต้นโปร่งสูงไม่มีใบรุงรังเลย จะแลออกไปก็ยังลำบากมาก ไม่ใคร่แลเห็นข้างนอก ดูต้นสนเหมือนเสาปักสพรั่งยังไปทั้งนั้น แต่ถ้าเป็นชอกห้วยลึกลงไปเป็นที่หญ้าราย ฤๅเป็นไร่เข้าสาลี ไหล่เขาที่ต่ำ ๆ เป็นหญ้าแลต้นสนอยู่เบื้องบนเหมือนฉากที่เขียน ตำบลแรกที่ไปถึงนั้นเป็นบ้านเรือนคนหมู่ใหญ่ ล้วนแต่ตกแต่งด้วยของแลใบไม้ดอกไม้ ของนั้นไม่ใช่อันเล็ก ๆ ผูกไว้กัน ซึ่งถ้าเอ่ยว่าผูกของแล้ว

มักจะเข้าใจว่าเป็นเช่นนั้น นี่เป็นของสีเหลืองสีแดงของเมืองนี้ ขึ้นออกมาจากน้ำพุเรือนละอันเป็นพัน ใช้ของเยอรมันสักสองแห่งฤาสามแห่งเท่านั้น ดอกไม้นั้นผูกเป็นริ้วข้าง เป็นเพื่องข้าง ใช้ใบโอ๊กใบสนเป็นพัน นาน ๆ จึงหยอดดอกไม้ดอกหนึ่ง ขายแห่งจึงได้ตั้งเครื่องบูชาที่น่าบ้าน ติดรูปพระเยซูรูปมารีข้างก็มี ข้าง ๆ เรือนตัดกิ่งไม้มาพิง ๆ ไว้ฤาเสียบไว้ริมถนนตลอด ขายตอนขนท้องถนนโรยใบไม้เต็มไปทั้งนั้น คนแต่งตัวอย่างดี ๆ ขึ้น แต่ไม่ปรากฏชัดเจนเหมือนอย่างเด็ก เด็กนั้นแต่งผูกผ้าผูกคอสร้อมเชือกแลเสื้อชั้นนอกเรียบร้อยไม่คะมุกคะมอมเห็นถนัด การตกแต่งทั้งปวงนี้เกี่ยวแก่เรื่องสาสนาที่แห่กันเมื่อเช้านี้ ยิ่งน่าวัดยิ่งโปรยใบไม้หนาขึ้น

ออกจากตำบลเดอนสแยกไปตามหนทางในท้องทุ่งเป็นไร่นา เมื่อจวนจะถึงรัสตัตต์ เห็นทหารเดินในถนนชุม เพราะที่รัสตัตต์เป็นที่มีทหารอยู่ประจำด้วยเป็นเมืองเก่ามีป้อม บ้านเรือนก็มาก เป็นที่มีงานนักขัตฤกษ์เหมือนกัน กลับจากนั้นมายนเขาอีกหน่อยหนึ่งก็ถึงซาเดนซาเดน หยุดพักแลกินน้ำชาเชียนหนังสือต่อไปใหม่ จนเวลาบ่าย ๕ โมงจึงได้ออกเดินไปซื้อโปสต์การ์ดที่ร้านใกล้เรือนนี้ แล้วเดินต่อไปดูร้านขายรูปภาพ ซื้อรูปสองแผ่น แล้วไปเดินในสวนไปจนสุดสวน แล้วเดินวนกลับมาอีกข้างหนึ่ง เขาวางแปลนสวนสนุกจริง ๆ เมื่อวนกลับมาอีกทางหนึ่งแล้วจึงได้ไปที่เรสเตอรองค์ ซึ่งอยู่ข้างคอนเวอเซซองเฮาส์ เป็นที่คนประชุมไปพูดจาเล่นหัวอะไรกันที่นั่น ความคิดที่เกิดคอนเวอเซซองเฮาส์นี้มีมาเก่าแล้ว แต่มาเพิ่มเติมให้ใหญ่โตขึ้นเมื่อเลิกข่อนเขยตกลงปฤกษากันว่า ควรจะกินไส้กรอก จึงได้กินไส้กรอกกับสลัดมัน แล้วลงมาเที่ยวร้านที่ทำไว้สองแถวใกล้คอนเวอเซซองเฮาส์นั้น ร้านนี้ได้เคยเที่ยวแต่ครั้งก่อนแล้ว ยายชาวร้านยังจำได้ มีช่างตัดรูปด้วยกระดาษดำอยู่ที่นั่น ชายอรุพงษ์

อยากให้ตัดเต็มที เข้าไปที่หนึ่งแล้วคนแน่นไม่สำเร็จ อีกครั้งหนึ่งก็กำลังถ่ายรูปกันทั้งมืด ๆ รออยู่หน่อยหนึ่งจึงได้ตัด มันตัดไวจริง ๆ ที่เดียวสองรูป เพราะซ้อนกระดาษสองชั้น ค่าข้างรูปละแฟรงก์ แล้วไปซื้อของ ตาขายของคิวโรซิตีคนหนึ่งแกช่างพูดจริง ๆ หยิบของมาแต่ละสิ่ง ๆ ได้ฮาทุกที ขายได้มากกว่าเพื่อน ได้เดินดูแต่ร้านแถวใน มีทั้งเครื่องเพ็ชรพลอยและเครื่องเงิน เครื่องของโบราณลูกไม้และอะไรต่าง ๆ แต่วันนี้เป็นวันนักขัตฤกษ์ เขาห้ามไม่ให้ขายของก่อนทุ่มหนึ่ง พวกตาขายของเพ็ชรพลอยเขี่ยของออกไม่ทัน หยิบมือออกสั้น ข้างเราก็อยากจะรีบกลับจะได้ทันกินเข้าสองทุ่ม ตกลงนัดว่าพรุ่งนี้เวลา ๔ โมงเช้าให้เลือกของมาให้ดู ๆ อยู่ กลับมาก่อน ๒ ทุ่มพอแดดลับทันแดดลงก็หนาว ยามหนึ่งจึงจะมืด จนสี่ทุ่มห้าทุ่มก็หนาวจนทุกที สองยามอยู่แต่เพียงเสวยนอนเกือบจะสิ้นที่เดียว หมอสั่งให้ไปเดินแต่เช้า ถึงไม่อาบน้ำก็ต้องให้ไปเดิน วันนี้เป็นวันที่จะยืดหนังสือจึงได้เร่งเขียนไว้เพียงเท่านี้ ยังจะอยู่ที่นี่หลายวัน บางทีจะถึงเร็วขึ้นไม่มีอะไรจะเล่า ถ้าจืดนักก็จะย่นไปน้อยลง แต่คงยังได้อีกหลายวันกว่าจะสิ้นเรื่องราว เพราะจะมีที่เที่ยวแห่งอื่น ๆ ต่อไปอีก

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

ป. ล. ลืมบอกเหตุว่า ทำไมที่นี่จึงเรียกว่าขาเดนซ้ำสองหน เพราะตำบลขาเดนมีทั่วนอกหลายแห่ง ในเมืองสวิตเซอแลนด์ หนทางที่ผ่านมานี่เองก็เรียกว่าขาเดน ในเมืองออสเตรียก็มีขาเดน จึงเรียกเสียว่าขาเดนขาเดน เพราะเมืองเหล่านั้นก็เป็นที่อาบน้ำเหมือนกัน แต่ไม่เก่งเหมือนที่ เมืองหลวงของขาเดนนี่เรียกว่าคาลสรูห์ แต่ถ้าเรียกตุ๊กตาม เรียกแกรนด์ดุ๊กเคออฟขาเดน

จ. ป. ร.

โรงอาบน้ำที่เมืองบาเดนบาเดน

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๐

คันที่ ๖๖

เมืองบาเดนบาเดน

วันศุกรที่ ๓๑ พฤษภาคม ร.ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

ช่างไม่อยากจะตั้งต้นเขียนหนังสือวันนี้เสียจริง ๆ ฤกษ์ไม่ดี ทั้งไม่ควรจะให้คายเดือน ไม่ทันคิด ไปจบลงเสียเมื่อวานนี้ ถ้าจบวันนี้จะสั้นเรื่องลงหมดเดือน แต่มันค้างอยู่แล้วก็ต้องเขียน จะหนีไปไหนไม่ได้

ต้องตื่นแต่เช้าตามที่หมอกำหนด เวลาสองโมงออกไปเดินจนตลอดสวนทั้งไปทั้งมา แล้วจึงได้ไปกินน้ำที่ศาลากินน้ำอย่างวันก่อน เรื่องกินน้ำนี่พอมีความเลื่อมใสมาก เห็นดีกว่าน้ำแร่ที่เคยกินมาแต่ก่อน ๆ ยางทีมันจะแอกต์ดีได้ด้วยเดินมากอีกอย่างหนึ่ง มีคนไปกินกันเป็นกองตักไม่ได้หยุดวันนี้กินถ้วยเดียว เพราะเหตุที่ไม่ได้อาบน้ำ ออกจากที่กินน้ำเดินไปที่อินฮะเลชั่นคือเป็นโรงสำหรับสูดอายน้ำฤาเข้ากระโจม แต่ข้อนี้พ่อเพลียเต็มที เดินไม่ไหวต้องเรียกรถมาขี่นไป เพราะระยะทางมันไกล ผ่านน่าโรงอาบน้ำของคนจนซึ่งรัฐบาลสร้างให้เป็นทาน ใครจะมาอาบก็มาได้ไม่ต้องเสียเงิน เป็นตึกหลังใหญ่ยาวเหมือนกัน โรงที่เข้ากระโจมนี้อยู่เคียงกันแต่ย่อมกว่า ในโรงนั้นเป็นห้องเห็นจะสักสิบเอ็ดห้อง ห้องข้างน่าเป็นที่สำหรับสูดอายน้ำทั้งห้อง ที่พ่อไปเช้าวันนี้ พอไปถึงมีผู้หญิงมาแต่งตัวให้ เอาเสื้อผ้าคลุมยาวกรอมลงไปจนถึงตีนมาสรวมให้ มีลูกกระดุมแถวข้างน่าจนตลอด ในห้องนั้นมีโต๊ะเก้าอี้ตั้งรายรอบฝาผนังห้อง เป็นเก้าอี้หวาย โต๊ะหวายทาสีที่เพดานมีท่อเหล็กใหญ่ประมาณสัก

สองก้านออกมาแล้วมีท่อขวางเป็นคอนนก ปลายคอนนกนั้นมีเป็นกระทะสองใบคว่ำเข้าหากัน ต่อจากกระทะนั้นมีท่อเหล็ก ลามเข้าไปหาท่อทองเหลืองกลางน้ำนั้นต้มมาจากอื่น เป็นสตีมเดินมาตามท่อ ควันออกจากช่องซึ่งเจาะไว้ตามท่อเล็ก แต่น้ำนั้นตกลงไปตามท่อทองเหลืองที่รับอยู่ข้างล่าง ไม่หยดเปรอะเปื้อนในห้อง มีควันก็ไม่มากนัก อ่อนกว่าเข้ากระโจมเป็นหนักหนา เหือไม่ออกกลิ่นของน้ำต้มนั้นเหมือนอย่างกลิ่นไม้สน คือฉุน ๆ มีกลิ่นการบูรนิด ๆ แต่นั่งแหละเต็มที่เหลือใจ ที่ต้องนิ่งอยู่เป็นชั่วโมงหนึ่งไม่มีอะไรจะทำ ถ้าให้สูบยุหรี่เสียก็จะไม่สู้กระไร นี่ยุหรี่ก็ไม่ให้สูบ หาหนังสืออ่านก็ไม่มี มีแต่หนังสือเยอรมันอ่านไม่ออก หาภาษาอังกฤษไปได้โนเวลขาด ๆ อะไรมาต่อกันไม่ติด แต่ก็ต้องขืนใจอ่าน เรื่องราวนั้นนางอะไรก็ไม่รู้เดินลงจากเขา ยุกย่ำเจอกวางเข้า กวางกระโดดหนีนางนั้น นางนั้นก็กลัวกวาง มันช่างย่นคี่อยู่นักหนึ่ง ว่าสัตว์ต่างเพศต่างกลัวกัน เพราะมันทำร้ายกัน มนุษย์ก็ทำร้ายกันเหมือนกันกับสัตว์ดิรัจฉาน เว้นแต่เมื่อฆ่าตายแล้วไม่กินกัน ดีกว่าสัตว์ดิรัจฉานนิดหนึ่ง แต่มีที่เสียอีกอย่างหนึ่ง คือสัตว์ดิรัจฉานอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ฆ่าตัวตาย มีแต่มนุษย์เท่านั้นที่ฆ่าตัวตาย อ่านได้เท่านี้แล้วเรื่องมันก็หลุดไปตอนอื่น เพราะน่ากระดาษมันขาดหายเสียหลาย ๆ ใบ เป็นเรื่องโนเวลไม่ขยับขันอะไร เบื่อเหลือเบื่อที่นั่งอยู่ในห้องนั้น ไม่เห็นจะมีคุณมีค่าอะไร พอแล้วเสร็จร้องสั่นเคราะห์ได้ เข้าไปดูที่ห้องกลาง ๆ เขามีเป็นไส้ไก่ลงมาตั้งเรียงเป็นแถว มีคนเข้าไปอ้าปากรับควันอายน้ำก็มี ให้ควันเข้าทางจมูกก็มี ตาหมอแกอยากเอาไปที่นั้น แต่ว่าคนมากจึงเอาไปรมเปล่า แลทั้งเป็นวันแรกที่จะให้ค่อยเป็นค่อยไปด้วย กลับมาอยู่ที่พักจนถึง ๕ โมง ไปถ่ายรูปตามที่ได้นัดเขาไว้ ตาช่างถ่ายรูปแก่คนนี้ได้เคยถ่ายแต่ครั้งก่อน เคยถ่ายรูปเอมเปอเรอวิลเลียม กิงเอดเวอด

รูปทรงถ่ายป่าดำ ในแขวงเมืองบาเด็นบาเด็น

แลแกรนด์ดุ๊ก แกรนด์ดัชเชส แลผู้มีบรรดาศักดิ์อื่น ๆ แต่ดูแกคนเดียว ไม่มีผู้ช่วย มีแต่ผู้หญิงอีกสองคนสำหรับส่งกระจก ไม่คึกคักเหมือนมอนติคาโบนี่มีเป็นสามสี่คน ถ่ายรูปแล้วกลับมาพอถึงเวลากินเข้า

เวลาบ่ายขึ้นรถโมเตอคาร์จะไปคาลสรูห์เอาตาหมอไปด้วย ไปก็ไปทางรัสตัตต์ซึ่งไปวานี้ ต่อไปอีกก็เป็นท้องทุ่ง ถนนไปในกลางทุ่งผ่านบ้านสักสองตำบล ยังไม่ได้พูดเรื่องหนทางบ้านนอกนี้ วันนี้เรื่องน้อยเห็นจะพอลงได้ตามถนนที่ไหน ๆ เหมาะเข้าคงมีรูปพระเยซูตรึงไม้กางเขน ตั้งอยู่ข้างถนนเฉย ๆ ก็มี อยู่ที่สามแยกสี่แยกก็มี เป็นเสาศิลารูปศิลาบ้าง รูปตกแต่งทองแดงฤาปูนบ้าง ที่ขาวว๋ะอยู่นั่นอย่างหนึ่ง ที่ดำมอลอมอแกอยู่นั่นอย่างหนึ่ง คงจะทาผมดำขลับนุ่งส้าแดงฤาผ้าทอง ใครมีศรัทธาก็สร้างขึ้น พาหนะที่ใช้อยู่ตามแถบนี้ใช้เกวียนก้นสอบปากแยะแต่เดี๋ยว บรรทุกไม่ว่าอะไร ตั้งแต่ศิลาลงไปจนหญ้า แต่ประหลาดที่ใช้จะเรียกว่าแอกฤาว่าคานก็ตาม เอาไว้ที่ตรงคานรถ แต่มีข้างเดียว จะเทียมม้าฤาเทียมโคก็เทียมเข้าไปทั้งข้างเดียวเช่นนั้น ข้างหนึ่งมีแต่สายทาม อีกอย่างหนึ่งยางรถยางเกวียนก็มีแอกอยู่ตรงกลาง แต่ก็เทียมตัวเดียวให้มันคอนกันอยู่ข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งปล่อยเฉย ๆ

บ้านเรือนราษฎรสามัญที่ใช้กันอยู่ คล้าย ๆ กับโฮสถ์บ้านนอกเมืองเรา หลังคากรวดสูงขึ้นลมปูนมีผนังอยู่ชั้นเดียวเหมือนโฮสถ์เท่านั้น คราวนี้อีกชั้นหนึ่งขึ้นไปอยู่บนชอ เจาะน่าต่างทางว๋ก็เหมือนวัดอีกนั่นแหละ คราวนี้ยังมีขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเป็นน่าต่างเดียวอยู่ปลายว๋ จะเสียของเที่ยวเขียวเหลืองอะไรก็ยื่นออกมาจากน่าต่างนั่น มักจะปลูกขวางถนน มีระยะห่างกันประมาณสักเจ็ดวาแปดวา แล้วก็นว๋มุมเรือนต่อมุมเรือนถึงกัน นี่เป็นบ้านอย่างสามัญโดยมาก

ในการกันทางรถไฟไม่ได้ใช้รั้วไม้ถ่วงลูกตุ้มเช่นอิตาลี ไม่มียายแหม่มออกมาเข้าแตร คนรักษาทางอยู่ในโรง เครื่องทยิดนนเปนเหล็กมีตาข่าย จะชักขึ้นโรยลงทำการในโรงสำเร็จ

การทำไร่นา เห็นผู้หญิงทำมากกว่าผู้ชาย ตั้งแต่ฟันดินเปนต้นไป ไม่ใคร่เห็นผู้ชายทำอะไรเลย มีแต่ผู้หญิงเอาผ้าขาวคลุมหัวแล้วทำอะไร ๆ ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง

ทางที่ไปวันนี้ไปเจอะกำลังเขาทำทางกันเสียไม่ยอมให้เดิน ที่จริงก็เพราะมีทางอื่นที่ควรจะไปได้ แต่เมื่อถามชาวบ้านมันชี้ให้ออกไปทางกลางนาก็ออกไปจนเหลือแต่ทางเกวียน ไม่ได้ทำอะไรเลย แล่นไปขนดินเฉย ๆ มันก็ไปได้ เพราะดินมันแข็ง ถ้าเปนบ้านเราก็ไปไม่รอด เคยวนรายที่ทางนี้นยกเปนคันขึ้นมาในที่บางแห่ง ถ้าตกลงไปละก็ดันกันเกือยตายกว่าจะขึ้น เพราะมันเกือยจะเล็กกว่าล้อรถ พยุงตัวไปเกือยจะหมดทางไม่มี จะกลับก็ไม่ได้ ตกลงต้องลงช่วยกันอุ้มรถ กว่าจะเอาออกได้แสนประดักประเดิด คราวนี้มอตาแก่โดดเข้ามายอกทางให้ไปที่ชายป่า ไปตามทางอ้อมพรรค์เดียวกันนี้นจนขวนถึงป่า แลเห็นโพรงไม้แต่พอหมาลอดได้ คราวนี้รถอาลวาดใหญ่ จะทำอย่างไรเอาออกก็ไม่ได้ แล่นขึ้นไปอยู่ขนนา ปล้ำกันอยู่เปนช้านานออกมาได้ยังกลับรถไม่ได้ ต้องวิ่งถอยหน้าถอยหลังประดักประเดิดเหลือเล่า ไปตั้งแต่บ่ายโมง ๑ บ่าย ๓ โมงจึงได้กลับออกจากท้องนาได้ ต้องแล่นกลับมาเท่าหนึ่งเท่าใดจึงถึงทางที่จะมาทางอื่นบ่าย ๔ โมง ถ้าจะขึ้นไปให้ได้จะถึงบ่าย ๕ โมงซ้ำกลับไม่ได้ จะต้องกลับด้วยรถไฟ เห็นโคมลอยเต็มที แดดก็ร้อนจัด ทั้งพ่อหิวเต็มที ด้วยกินเข้ากลางวันไม่ได้ ไม่อร่อยเลยทั้งหมด เช้าก็ไม่ได้กินอะไร จมูกก็หายใจไม่ใคร่จะออก ปวดหัวข้างหนึ่ง รีบกลับมาก็ไม่ใคร่จะถึง เปน ๕ โมงเศษจึง

ได้ถึง ให้รถล่วงน่ามาแล้ว จะได้ให้หาอะไรไว้ให้กินก็เปล่า ไม่สำเร็จเลย ต้องอาบน้ำ ได้อะไรมากินก็ไม่อร่อยกินไม่เข้า สันเรียวสันแรงเลยนอนแย้ยอยู่กับที่จนถึงเวลากินเข้า ต้องให้หุงเข้ากิน ทั้งนนทั้งนเพราะเหตุเป็นวันที่ ๓๑ พฤษภาคมอันเป็นวันที่สำหรับนางนอง[1] ต่าง ๆ ซ้ำได้ข่าวรายามุดาเมืองไทรตายมีความเสียดายเป็นอันมาก ค้นดูได้หนังสือเมล์วันที่ ๒๒ และ ๒๘

คืนที่ ๖๗

วันเสาร์ที่ ๑ มิถุนายน

เช้าวันนี้ฝนตกแต่ไม่รู้สึก ต่อเดินออกไปได้ครึ่งทางฝนโปรยลงมาอีก จึงได้เรียกรถมาขึ้นไปที่กินน้ำ เดินจงกรมแล้วเข้าไป วันนี้กรมสมมตไปด้วยอีกคนหนึ่ง กินน้ำแล้วเดินจงกรมอีกสองเที่ยวจึงได้ไปที่อาบน้ำ เข้าอาบน้ำในห้องเดิม กรมสมมตอาบห้องหนึ่ง วันนี้ขึ้นเวลาเป็นให้อยู่ในน้ำ ๑๕ นาที เพราะกลัวว่าเป็นวันแรกจะอ่อนอกอ่อนใจจึงลดไว้แต่น้อยก่อน ที่จริงไม่เห็นมันเป็นอะไร ต้องตื่นเช้าพอตกค่ำลงก็ง่วงนอน เดินจนเมื่อยเกือบขาหลุด ว่าที่จริงอ้ายการห่อเมื่อเวลาขึ้นจากน้ำนั้น ถ้าเป็นคนขี้กลัวถอลางอยู่แล้วออกจะน่ากลัว ที่ว่าน่ากลัวมากนั้นคือหมวกสรวมหัว รูปมันช่างเหมือนหมวกศพจริง ๆ คลุมลงไปมากเหลือไว้แต่ในตา เวลาที่จะห่อนั้นก็ทำราวกับห่อศพให้นอนหงายซ้อ เอามือกอดท้องแล้วตลบผ้าขึ้นมาซ้อนกันพอดีตัวแล้วรัด ๆ ลงไปปลายตีน ยกตีนขึ้นตวัดชายเข้ามาใต้ขา ถ้ากรมศร[2] ถูกห่อเช่นนี้คงร้อง

---

๑ นางนอง เป็นคำแผลง หมายความว่าเหตุอันตรายโดยมิได้คาด

๒ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนศรีธัชสังกาศ

"อ้ายทำอะไรเช่นนั้น" จริง ๆ แล้วเกณฑ์ให้นอนนิ่งหลับตาอยู่เป็นครึ่งชั่วโมง จะเรียกว่ากระไรยิ่งกว่าว่าคล้ายเกณฑ์ให้ลองเป็นศพนั้นไม่ได้

ออกจากที่อาบน้ำนั้นแล้วไปที่อินฮะเลชั่น วันนี้เปลี่ยนห้องใหม่เข้าไปที่ห้องไส้ไก่ เป็นการใหญ่มาก มีแผ่นเหล็กกันสองข้าง มีท่อต่อปลายยางอินเดียรับเขอ แล้วมีแก้วเป็นรูปคล้ายกับถ้วยล้างตา เอาปากเข้าไปรอที่นั้นให้ควันเข้าในปาก แล้วให้ออกทางจมูก ต้องซักแล้วซักเล่าเหนื่อยจะตาย คราวนี้เป็นพอกันที เปลี่ยนเครื่องสำหรับให้เข้าในจมูก เป็นยางให้ควันออกทางปาก พ่อทำไม่ออกทั้งสองอย่าง ถูกหมอกรวว่าทำไม่เป็น ที่แท้จมูกมันออกตัน ๆ ควันก็ออกไม่ได้ ในเวลาจะรมนั้นต้องเป็นการใหญ่ มีอกเต่าทำด้วยผ้าน้ำมันรองเสียชั้นหนึ่ง แล้วจึงมีอกเต่าผ้าชั้นนอก ยังไม่รู้สึกสมประดีว่ามันเป็นอย่างไร เฉย ๆ ไม่เกิดความศรัทธา แต่หมอแกว่านานไปจะเกิดศรัทธาก็นึกดูไปที กลับมาเวลา ๕ โมง ที่จริงถ้าจะรอไปอีกไม่กินเข้าก็ได้ เพราะน้ำเต็มอยู่ในท้อง แต่เขาขัดไว้ให้กินเพราะเข็ดเมื่อวานนี้ ก็กินที่ห้องชั้นบนจนเวลาเที่ยงก็แล้วเสร็จ

เห็นว่าว่างเปล่าท่าทางดีอยู่ เดิมกะว่าจะไปเที่ยวจะค้าง แต่เห็นอาหารมันกระจุกกระจุย แลเหนื่อยเมื่อวานนี้ จึงได้เลิกเสีย เพราะรู้ว่าอาหารไม่ดี ได้ไปกับยริพัตรแลตุ๊กสามคนเท่านั้น อุรุพงษ์หายเดินไปทางในสวน แล้วแวะดูร้านที่ถนนน่าสวนระไป มันเงียบไม่มีผู้มีคนเช่นเวลาเขากินเข้า ไปเข้าร้านบรรเทิงทัศนาคาร[๑] ที่ขายของเก่าต่าง ๆ ซื้อถ้วยเข้าคอเล็กชั้นแลซื้อกล่องโบราณเครื่องแกะงาครึ่ง ๆ โอ้เออยู่เสียเป็นนาน จึงได้ไปที่ร้านน่าเรสเตอรองต์ข้างคอนเวอเซชะนัลฮอล

---

๑ ทรงเรียกนามตามร้านของพระเจ้าบวรวงศเธอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณที่ในกรุงเทพ ฯ นี้ ตั้งเป็นที่ให้คนดู และเป็นที่ขายของแปลก ๆ ผู้มือทำในประเทศนี้

ที่ร้านนี้พ่อยังไม่ได้เล่าให้ฟังว่ามันเป็นอย่างไร ตามผู้ที่ไปด้วยกันทั้งหมดรู้สึกว่าเป็นร้านวัดเขญจมขพิตร คือที่ลานเป็นลานเตียนเฉย ๆ ไม่ได้ปลูกหญ้า มีต้นไม้ปลูกเรียงกันเป็นสี่แถวพอใบประดังกัน ข้างแถวต้นไม้ทั้งสองข้างปลูกเป็นร้านก่ออิฐถือปูนแต่เตี้ย ๆ กว้างแคบเท่าประรำที่เป็นร้านวัดเขญจมขพิตร ถ้าเป็นร้านใหญ่ ๆ ก็เอาเสียทั้งสองน่าที่ร้านเล็ก ๆ แบ่งออกคนละข้างเหมือนร้านท วัด มีร้านเครื่องถ้วยอยู่หัวโต่งแล้วถึงร้านยี่ปุ่น ของเก่าของแก่ไม่ได้ดู ต่อไปก็เป็นร้านเครื่องผ้าเสื้อแลของกระจุกกระจิกต่าง ๆ ร้านที่สนุกมากนั้นคือร้านตา "เจี๊ยะจอ"[๔] เจ้าของร้านเป็นคนแก่หัวล้าน ช่างพูดเล่นตลกเสมอ ยายเมียก็พอได้สำรับกัน แกช่างหาของแปลก ๆ ต่าง ๆ มาขายไม่ได้หยุดปากหยุดมือเลย ประเดี๋ยวหยิบสิ่งนี้ออกมาประเดี๋ยวหยิบสิ่งนี้ออกมา ต่อติดกันอยู่เสมอ แต่คงจะเอาอะไรเลว ๆ ที่เราไม่อยากดูมาขัดจังหวะพอให้เราเยอเสียทีหนึ่ง คราวนี้พอยื่นออกมาละกว่าจะเบือนได้คุยทำหน้าทำตาหลอกให้เราตกหลุมเซอะไปอย่างใดอย่างหนึ่งทุกคราว แล้วจึงจะบอกความจริง ๆ เช่นกับเห็นพ่อถือขุหรี่ครึ่งตัวอยู่ ทำคะวิคะวาดไปหยิบกลักขีดไฟขึ้นมาตัวสั่นส่งให้ ชักออกมากลายเป็นหนูกระโดดขึ้นมาเกาะกลักขีดไฟ ทำหน้าตาตื่นตกใจว่าผิดไป ฉวยเอามาให้ใหม่อีกกลักหนึ่ง คราวนี้ขีดก็ติดแต่ไม่ลุกเป็นอันขาด นี่กว่าขีดไฟเสีย ขีดเป็นสองอันสามอันแกก็หัวเราะเยาะ เลยขอโทษขอโพยว่าขีดไฟไม่ดี จึงได้ส่งขีดไฟจริง ๆ มาให้ คราวนี้เอาขุหรี่มาแจก วันก่อนถูกแกแจกขุหรี่ตกวันหนึ่งแล้ว วันนี้กว่าแกจะหลอกให้เจี๊ยะจออะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง แกก็ยืนยันว่าขุหรี่เวียนนาแกเอามา อ่อนไม่ฉุนดีเกี่ยงให้ลองประจงสูบเกือบตาย หมายว่ามันจะพู

๔ เจี๊ยะจอ เป็นคำเขาว่ากินสุนัข กรมหลวงประจักษ์ ฯ จำมาจากมณฑลอุดร ทรงเรียกตาคนนั้นเพราะหน้าตาแกเหมือนตุ๊กตากลที่เขาทำให้อ้าปากกินสุนัข

พ่ายังยังอย่างใด ก็บุหรี่ธรรมดาเรานี่เอง ชายอุรุพงษ์แลชอบจริง ๆ ตานี่ชาย อะไรเห็นควรซื้อทุกสิ่ง ถัดตาแก่ไปหน่อยหนึ่งเป็นร้านเครื่องเพ็ชรของมันเก่ง ๆ มันเป็นห้างใหญ่อยู่แฟรงก์ฟอต ถัดขึ้นไปอีกร้านหนึ่งขายบุหรี่มบุหรี่ ๆ มีเครื่องบุหรี่ที่ขัน ติดไว้กับฝา เอาบุหรี่ใส่เข้าไปดีดได้เอง เราไม่ต้องทำอะไร นี่เป็นหมดแถบข้างซ้าย แถบข้างขวาหัวโต่งใกล้เรสเตอรองต์ เป็นร้านขายลูกไม้ผ้าโปร่ง ยายตลับเข้าของร้านชื่อพูด อธิยายด้วยเรื่องเล็ดฟังเสียออกเพลิน แกมีดี ๆ จริง ๆ ซ้ำมีของโยราณซึ่งขายไม่ได้อยู่ในนั้นด้วย จะซื้อกเชิดฟัน เลยพาลซื้อแต่ผ้าสำหรับคลุมหน้า ร้านแถวด้านข้างรีมต้นไม้นอกจากของเก๊แล ของกระจุกกระจิก มีร้านหมวก ปลายที่สุดเป็นร้านเครื่องเพ็ชรอีกร้านหนึ่ง ประมูลกันกับร้านข้างซ้ายอยู่เสมอ ถ้าเข้าร้านนี้ ร้านโน้นคงตามมายืนอิจฉา ถ้าเข้าร้านโน้น ร้านนี้ก็ตามมายืนอิจฉาอยู่เหมือนกัน ด้านนอกชายของขายย่ำเครื่องงาเป็นค่อยยังชั่ว พ่อไปยืนให้ช่างกระดาษตัดรูป มันตัดเร็วจริง ๆ ถ้าเข้าไปงานวัดเบญจมบพิตรคงจะรวย แกตัดทีหนึ่งได้ถึงสามรูป วน ๆ เวียน ๆ อยู่เหล่านั้นจนบ่าย มันสบายที่จะต้องการอะไรไปที่เรสเตอรองต์ได้ทั้งสิ้น เดินกิดเดียวถึง กินตับห่านแลไส้กรอกที่ทำสด ๆ เดี๋ยวนั้นทั้งสองอย่าง แล้วให้ไปซื้อตั๋วจะเข้าไปดูในคอนเวอเซชะนัลฮอล แมเนเยอเจ้าของโรงนั้นไม่เอาเงิน ยอมให้เข้าเปล่าซ้ำต้อนรับออกหรู ด้านข้างน่าเป็นห้องใหญ่ยาวกว้างขวางมาก มีแท่นแลตั่งเก้าอี้มาก เห็นจะเป็นที่ร้องเพลง ถัดเข้าไปข้างในอีกห้องหนึ่งเป็นแกลอรี โชรูปภาพเขียนแลภาพหล่อ ได้ซื้อรูปภาพเขียนสองแผ่นตุ๊กตาสามตัว ตาแมเนเยอนั้นให้รูปเมืองขาเดนขาเดนอย่างเก่าแผ่นหนึ่ง ออกจากห้องนั้นเข้าไปห้องถอนช้างทำใหม่ มีห้องเต้นรำสองห้องใหญ่ มีห้องซัปเปอห้องหนึ่ง ห้องนี้แต่งงามมาก เพดานแลผนังเขียนรูปภาพ ประกอบด้วยกระจกเงาแลกรอบทอง เป็นทองอร่ามไปทั้งห้อง มีระย้าไฟฟ้าใหญ่ ๆ แขวนทุกห้อง แตรอยู่ข้าง

นอกแต่เปิดช่องให้เข้าที่ด้านหุ้มกลอง ดูเสร็จแล้วกลับขึ้นรถโมเตอคาร์ไปเที่ยวเล่นตัง ๆ ตามเมือง แวะซื้อรูปภาพอิกสี่แผ่น แล้วกลับมานั่งเล่นกลางแจ้งแลเขียนหนังสือจนมืดฝนจึงได้กลับขึ้นบนเรือน วันนี้ชายศิริวงษ์[๕] มาเมื่อเวลากินเข้าแล้ว วิลลานี้เรียกว่าวิลลาสตูรดซา ภาษารัสเซียน แต่จะหาคนเขียนซื้อไม่ได้อยู่หลายวันพึ่งสำเร็จในวันนี้ ตกค่ำลงให้ง่วงงุมงำ ของที่ไปซื้อเขาส่งมาจะแก้ดูให้ทั่วก็ไม่สำเร็จ อ้ายการตื่นเช้ามันกัด ดูเหมือนว่าจะมีเวลามาก แต่ความจริงมันไม่เป็นเช่นนั้น แสงสว่างมีอยู่มันก็พาเที่ยว เวลาทำงานกลับน้อยไปกว่านอนดึก อะไรต่ออะไรค้างเป็นเบื้อไป ได้รับโทรเลขกรมดำรง ตามที่กะไว้ว่าจะได้รับก่อนโทรเลขอื่น ๆ ในวันนี้ เป็นคำให้พรวันที่ ๑ เดือนยูนตามเคย สันเคราะห์ไปที เคยเข็ดมาหนักกว่าหนักแล้ว[๖]

คืนที่ ๖๘

วันอาทิตย์ที่ ๒ มิถุนายน

วันนี้ฝนตกเรื่อยมาแต่เช้า ตกลงเป็นต้องไปรถ ไปกินน้ำแล้วไปเข้าห้องรมควันอย่างวันแรก แย่ลกแต่ควันมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เวลานั้นเท่ากัน กลับมากินเช้าเนื่องก้อนหนึ่ง แล้วดูของที่พวกชาวร้านเอามาขายตามกำหนด มิสเตอซูแมนที่เคยเข้าไปถ่ายรูปในกรุงเทพ ฯ นานมาแล้ว ๆ มาหาแต่วานนี้ต้องการจะถ่ายรูป นัดให้มาวันนี้ แต่ฝนมันช่างตกไม่หยุด ตกเหมือนบางกอก แต่ตาซูแมนก็สาหัส เอากล้องไปตั้งไว้กลางฝน เอาผ้าน้ำมันคลุมจะถ่ายให้ได้ ตัวก็ยืนตากฝนกระทำทุกรกิริยาอยู่เช่นนั้นจนสงสาร จะออกไปให้ถ่ายฤาก็เบื่อกริง ๆ จนต้องไปขอให้แกหลบเสียสักทีหนึ่งก่อน ต่อเที่ยงฝนจึงได้ขาดเม็ด

---

๕ พระเจ้าวรวงศเธอ พระองค์เจ้าศิริวงศวัฒนเดช. ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศวรเดช

๖ วันที่ ๓๑ พฤษภาคม เคยเกิดเหตุร้ายได้ทรงประสบวิปโยคทุกข์มาหลายครั้งหลายหน วันที่ ๑ มิถุนายนนับว่าเป็นวันสนพระเคราะห์

ออกไปให้ถ่ายปล้มกระไรเลย ช่างเขียนของจรูญมาดูที่สำหรับจะเขียนรูป จะแต่งธรรมดาออกไม่สู้เต็มใจ เขาอยากเขียนเต็มยศ แต่ครั้นกลับไปก็ชอบกลที่แต่งเป็นธรรมดามันเป็นรูปฝรั่ง ไม่เหมือนอยู่บ้าน จึงตกลงยอมจะใส่เสื้อทหารมหาดเล็กเช่นเคยเห็นอยู่ในข่างกอกโดยมาก

เวลาย่ายโมงหนึ่ง ปรินซชาลส์ เมืองแซกซ์ไวมาร์ซึ่งอยู่ไฮเดลแบค เป็นคนชอบกันกับรังสิตมาหา อายุเห็นจะประมาณ ๕๐ เศษ เป็นทหารม้าแต่งตัวครึ่งยศติดตรา เขามาด้วยรถโมเตอคาร์ เห็นจะเป็นรถมีแรงมากมาเร็วเต็มที ว่าสองชั่วโมงถึง ได้อยู่กินเข้ากลางวัน แล้วชวนให้ไปกินเข้าเย็นที่ไฮเดลแบค ในวันที่ ๔ ดูอัชฌาไศรยเป็นคนกว้างขวางที่จะเป็นนักเลงอยู่ กลับไปเวลาจวนย่าย ๓ โมง

กลับขึ้นมานั่งทำงานอยู่จนเย็น เพราะฝนตกแลเป็นวันอาทิตย์ไม่มีที่ไปแห่งใด ตาชอฟมาแซลมา แต่ก็ไม่มีร่าอาการอะไร คร่าวต่าง ๆ มีวิตกวิจารณ์วิจิกิจฉาอุทิจเป็นเยื่องน่า ที่เขาจะมอยให้แกเป็นธุระสำหรับมาฟังข่าวเยียมเยียน หนักอะไรหมื่นอย่าง แต่ก็ไม่มีอะไร เวลาเย็นฝนหาย อยู่ในเรือนอัดใจเต็มทีต้องออกไปเที่ยว พอเดินลงไปฝนก็ตกอีก ต้องเลยเรียกรถมาไปกับยริพัตร อุรุพงษ์ ศิริวงษ์ แวะที่ร้านตา "เจียะจอ" ซึ่งเป็นที่ว่าขึด ขึดแต่ประตูไว้ ตาเจ้าของออกมาพยักพเยิดให้เข้าไปในร้าน แปลว่าพวกนั้นซโมยซายของอยู่เสมอ ขึดแต่กระจกน่าร้านเท่านั้น เพราะเขาห้ามไม่ให้ซายในวันอาทิตย์ กลัวชาวร้านจะไม่ไปวัด คนที่มาซื้อของก็จะไม่ไปวัด แต่ที่แท้ถึงห้ามเช่นนั้นมันก็พากันไปเที่ยวไม่มีใครไปวัดได้เหมือนกัน วัดในเมืองฝรั่ง ถ้าคนไปพร้อมกันหมดไม่มีเว้นเลย วัดจะพอคนเป็นเมือง ๆ ลางเมืองจะไม่พอเลย การที่ไปวันนี้ก็เพราะอุรุพงษ์ชอบตาแก่เหลือเกิน ตาแก่แกก็ชอบ ตกลงขอให้ถุงเงินที่เขียดเป็นกลเข้าอันหนึ่ง แล้วไปนั่งกินไส้กรอกที่เรสเตอรองต์คอนเวอเซชะนัลซอลจนค่ำจึงได้กลับ ค่ำที่

เรียกว่าค่ำนั้นอย่าได้หลงไปว่ามืด ยังสว่างดียิ่งนัก ยามหนึ่งจึงได้โพล้เพล้ กินเข้ามันเป็นกินเข้าเย็นกันแท้ ๆ ไม่ใช่กินกลางคืน ได้ลองนับดอกกำมหยี่เขาเอามาแต่งในโต๊ะกินเข้าวันนี้ มีถึง ๑๓ อย่าง น่ารักจริง ๆ ออกจะลงเป็นตามเคยไม่มีอะไรจะจด อยู่กันจนเลยเป็นข้านไปเสียแล้ว จะเดินไปไหนมาไหนคนเดียวก็ได้ไม่หลงเป็นอันขาด

วันนี้เป็นวันขัดหนังสือ มีความเสียใจที่เรื่องราวช่างน้อยจริง แต่หมดเท่านั้น จะเขียนมากไปก็จะเพ้อ

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๑

คืนที่ ๖๙

เมืองบาเดนบาเดน

วันจันทร์ที่ ๓ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๖

หญิงน้อย

รายงานวันนี้อยู่ข้างจะย่อหย่อน ออกจะหมด ๆ เรื่องเพราะไม่มีที่ไปข้างไหน ซ้ำอยู่อย่างแต่ก่อน มาอาบน้ำแลรมจมูกปาก วันนี้รมทวีขึ้น กว่าจะกลับมาได้เกือบย่ายโมงหนึ่ง มากินเข้ากลางวันกับหม่อมซาติเดชอุดม[๑] แลนายผาด[๒] ซึ่งพึ่งมาถึง ได้สนทนากับหม่อมซาติแล้วอ่านหนังสือที่ได้รับกำลังค้างอยู่ เกิดไฟไหม้ขึ้นที่ร้านเรือนที่อยู่ พากันลงไปดูที่ถนน

ไฟไหม้อย่างฝรั่งกร่อย ๆ เหมือนฝนอย่างฝรั่ง ไหม้พื้นชั้นต่ำซึ่งอยู่ในใต้ดิน มีลูกกรงเป็นน่าต่างสูงจากทางคนเดินประมาณสักศอกคืบ ตึกที่ไฟไหม้นั้นเป็นตึกอยู่หว่างทางสามแยก ลึกเข้าไปสักหน่อยหนึ่ง แต่คงยังอยู่ในตอนห้องที่ออกถนนสองข้าง เป็นควันพลุ่ง ๆ ออกมาจากลูกกรงเหล็ก ดูมันเงียบ ๆ กร่อย ๆ ไม่ดังดังเหมือนไฟไหม้ในเมืองเรา คนที่มาดูก็มาอ่อย ๆ ไม่ไหลพลั่งโปลิศคอยกวาดให้ขยับยืนอยู่ขนทางคนเดินที่ตรงกันข้าม ไม่ยอมให้เดินในท้องถนนเลย ในท้องถนนมีแต่กองดับเพลิง ซึ่งไม่มีคนมากเท่าใด เอาสายสูบมาต่อเข้ากับก๊อกที่มีอยู่กลางถนน น้ำขึ้นมาเองไม่ต้องสูบ มีคนสำหรับให้การ

---

๑ นายพลตรี หม่อมซาติเดชอุดม ม ร ว. สท้าน สนิทวงศ์ ณ กรุงเทพ (เดี๋ยวนี้เป็นเจ้าพระยาวงศานุประพัทธ)

๒ นายร้อยเอก หลวงภูวนาถนฤบาล ผาด เทพหัสดิน ณ กรุงเทพ (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาเทพหัสดิน)

ประเดี๋ยวบอกให้เบิดน้ำ ประเดี๋ยวบอกให้ปิดน้ำ เห็นจะเปนเมื่อเวลาย้ายปลายสูบ ไม่เห็นมีใครตกใจ ร้านที่อยู่ใกล้ ๆ เปนเครื่องกระดาษเครื่องผ้าติดกันกับห้องที่ไฟไหม้ก็ไม่ย้ายของ คนที่อยู่ชั้นที่ ๑ ขึ้นไปจนชั้นยอดยังออกมาเยี่ยมน่าต่างดูจนทนควันไม่ไหวจึงได้หลบ คนที่ย้ายก็แต่ชั้นที่เสมอพื้นดิน ดับมันช่างยากประดักประเดิดเสียจริง ๆ ไปดู ๆ จนเบื่อต้องกลับ คนอื่น ๆ ที่มาดูก็มักต่างคนต่างเบื่อเข้ากลับไป ที่มาใหม่ก็มายืนดูแทน เห็นเสร็จคนดูสักสองร้อยเศษเท่านั้น แต่ดับกันเสียนานถึงสองสามชั่วโมงจึงได้เปนอันสำเร็จ

จะเล่าไหลไปถึงเรื่องรถข้างที่นั่งสักหน่อย รถที่มาคอยรับข้างนั้น คอยอยู่เรียงกันตามลำดับ เปนประเพณีของเขา ถ้าใครไปเรียกรถ ๆ ที่อยู่ต้นแถวเปนผู้จะได้รับข้างก่อน ใครมาจอดคอยใหม่ก็ต้องอยู่ข้างหลังต่อลงไป วันนั้นเวลาพ่อไปดูไฟยืนอยู่น่าแถวรถข้าง ผเอินอ้ายรถหลังหนึ่งมา เห็นไฟไหม้ก็หยุดดูไม่ได้ไปเข้าแถว คนมาดูไฟมากขึ้นยืนบังหน้าไม่ใคร่จะเห็น พ่อก็เรียกรถหลังที่มาดูไฟนั้นให้ขยับมาอีกนิดหนึ่ง จะได้นั่งพักแลถ่ายรูปด้วย อ้ายคนขับรถเหลียวซ้ายแลขวาออกจะไม่มา ครั้นขึ้นเรียกเข้าต้องมา อ้ายเข้าของรถต้นแถวหาว่าแย่ง มาเอ็ดกันใหญ่ รถข้างที่นั่งมีหลายอย่าง อย่างหนึ่งนั้นรถแลนดอ อีกอย่างหนึ่งรถวิกตอเรีย อีกอย่างหนึ่งเปนรถมีซ่อติดอยู่ข้างหลังคา เปนอย่างเลวลงไป แต่ใช้ม้าคู่ทั้งนั้น มีรถโมเตอคาร์สำหรับโดยสานเดินอยู่ก็มาก ประหลาดที่ไม่มีรถรางเลยแต่สักสายเดียว จะเดินไปไหนมาไหนดูสดวกไม่มีอะไรกีดขวาง ตั้งแต่มาครั้งนี้เมืองเดียวซึ่งไม่มีรถราง ที่อื่นบางเมืองมีมากเกินต้องการ เช่นเมืองมิลันแล้วโทษถึงเดินไม่ได้ เกะกะยิ่งกว่ารถเก๊กเสียอีก ไม่เที่ยวขวางหน้าคนก็จริงอยู่แล แต่ไปแผ่กีดถนน จะไปไหนไม่ได้สดวกเลย รถโมเตอคาร์ รถม้าต้องไปจอดเปนแพคอยให้รถรางเลื่อน เมืองตูรินมีรถรางมากเหมือนกัน แต่เปนเมืองที่ควรมี เพราะถนนใหญ่ ๆ ยาวลิ่วตรง ๆ ไม่มีที่กีดขวางอันใดเลย

เมืองอื่น ๆ ถนนเล็ก ๆ เท่าถนนเจริญกรุงบำรุงเมือง อย่างโตก็เท่าถนนวรจักร เอารถรางเข้าไปเดินเสียสองสาย ไปสายมาสายเลยอุดถนนหมด มาคราวก่อนรถรางยังไม่สู้มีเท่าไร คราวนี้เต็มไปด้วยรถราง จนกระทั่งเมืองในริเวียราที่ไม่ใหญ่โตเท่าใด ก็ต่างเมืองต่างมีรถรางทุกแห่ง เสียงดังอยู่เสมอ ที่เมืองนี้เงียบไม่มีอะไรโครมครามแปลกกว่าเมืองอื่น ๆ มาก

กลับมาทำงานต่อไปอีกจนกระทั่งบ่าย ๕ โมง ฝนตกพรำเพรื่อไม่ได้หยุดได้หย่อน พอแดดออกจึงได้ลงเดินไปเที่ยว หนาวจนต้องสรวมโอเวอโก๊ตไปร้านตาแก่แลร้านเครื่องเพชร์ ไม่สู้ได้ซื้ออะไร แล้วเลยไปกินไส้กรอก วันนี้มียายแก่เที่ยวมากกว่าทุกวัน เมื่อว่าโดยปรกติแล้วคนน้อยกว่าทุกวัน เห็นจะเป็นด้วยเรื่องฝนแลหนาว นั่งเผลอไปจนเวลาทุ่มหนึ่งจึงได้กลับ วันนี้ได้ลงมือเซ็นชื่อสมุดวันเกิดที่ส่งมาใหม่แทนคู่ก่อน

ลืมเล่าถึงเรื่องท่อน้ำที่สำหรับไขน้ำมาอาย มีทรายปนอยู่ในนั้นมาก ถ้าเป็นท่อตั้ง กว้างประมาณ ๗ นิ้ว ๘ นิ้ว ใช้สองปีต้องเปลี่ยนใหม่ เพราะเป็นศิลาทรายกรังอยู่ในนั้นแข็ง เหลือช่องอยู่ประมาณสักนิ้วกึ่ง ถ้าเป็นท่อนอน ข้างหนาอยู่แต่ข้างล่าง ตอนข้างบนไม่มีศิลาเลย

เครื่องที่สำหรับรมจมูกแลปากนั้น มีท่อน้ำร้อนท่อหนึ่ง ท่อน้ำเย็นท่อหนึ่ง มาเจือกันให้พอดี มีหลอดแยงลงไปในหม้อน้ำอันหนึ่ง เข้าลมออกมาอันหนึ่ง รูปร่างเหมือนหลอดแก้วที่เข้าน้ำอยฝรั่งไม่ได้มีผิดเลย ปลายหลอดเฉภาะตรงช่องที่จะเข้าจมูกแลปาก น้ำที่มีกลิ่นสนนั้น ใช้ใบสนแลน้ำมันสนเจือให้มีกลิ่นเช่นนั้น ว่าเป็นยา

อนึ่งในถนนที่เมืองนี้ มีแปลกกว่าที่อื่นอยู่แห่งหนึ่ง ใช้ทางคนเดินไว้กลางถนนอีกสายหนึ่ง ปลูกต้นไม้สองแถว มีถนนรถสองข้าง ทางคนเดินมีริมน่าต่างแคบ ๆ อีกข้างละสาย แต่ถนนไม่กว้างเท่าไร อยู่ในสักสิบสองวาเท่านั้น

ที่ในทางคนเดินกลางนั้นมีน้ำพุ เปนน้ำที่เจาะขึ้นมาจากแผ่นดินพลุ่งขึ้นเปนน้ำร้อน แต่ร้อนนั้นต่างกัน บางแห่งก็ร้อนมาก บางแห่งก็ร้อนน้อยมีถึง ๒๒ ตำบล ไหลจ้ออยู่เสมอ ใครเดินไปมาแวะกินได้ไม่ต้องเสียอะไร อุปเทห์นั้นก็เปนยาขัดเหมือนตำบลที่ไปกินน้ำเหมือนกัน ในเรื่องน้ำเปนยาของเมืองนี้ออกจะเปนทานมาก ไม่ใช่หาผลประโยชน์ โรงที่กินน้ำอาบน้ำแลที่รมนั้น รัฐบาลออกเงินอุดหนุนอยู่ทุกแห่ง ค่าธรรมเนียมที่เก็บได้ไม่คุ้มโสหุ้ย

วันนี้มอนตโยนิได้ส่งรูปที่เขาได้ถ่ายมา งามดีเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่มีอย่างละอันได้ส่งเข้าไปแจกในบางกอกก่อน ช่างเขียนของจรูญมาลงมือถ่ายรูปต่อวันพฤหัสบดีจึงจะได้ลงมือเขียน เพราะในสองวันนี้จะไม่อยู่

คืนที่ ๗๐

โฮเตลเดอละยุโรป เมืองไฮเดลแบ็ก

วันอังคารที่ ๔ มิถุนายน

ตื่นแต่เช้า เดินไปกินน้ำแล้วไปอาบน้ำ รมควันเหมือนเมื่อวานนี้ กลับมา ๕ โมงหิวเต็มที นัดให้เขาเตรียมกับเข้าเที่ยงทนไม่ไหวต้องเอาซุปมากิน แล้วหุงเข้าขึ้นกินกับกับเข้าไทย ทำอะไรโรๆ เรๆ อยู่จนเวลาย่ายโมง ๑ ไปสเตชั่นจะไปไฮเดลแบ็ก แบ่งไปแต่น้อย คือ ยรพัตร อรุพงษ์ กรมสมมต พระยาบุรุษหม่อมนเรนทร์ นอกนั้นอยู่บาเดนบาเดน รถออกจากสเตชั่นประเดี๋ยวเดียวก็ถึงโอส แต่ต้องไปประดักประเดิดอยู่ที่โอสนาน เขากล่าวกันว่าธรรมดาช้ากว่านี้ เพราะต้องไปนั่งคอยขับรถ นี่ไม่ต้องเปลี่ยนรถแต่ต้องลากไปลากมาถอยน่าถอยหลังหลายหนจริงๆ เปนนานจึงได้ไปได้ ไปทางรัสตัตต์ มีเมืองแลบ้านใหญ่ตามระยะทางอยู่ข้างถี่มาก ผ่านป่าไม้หลายแห่ง นอกนั้นก็เปนที่ไร่

ที่นาตลอดไปหมด แถบนี้ลงมือเกี่ยวหญ้ากันบ้างแล้ว เขาว่าในฤดูหนึ่งบางที เกี่ยวได้ถึง ๓ เที่ยว ผู้หญิงทั้งไถทั้งปลูกพืนดินเกลื่อนไปทั้งทุ่ง แถบนี้มีแปลกที่ปลูกข้าว ซึ่งสำหรับทำเบียร เปนไม้เลื้อยใช้ปักไม้เล็กๆ เปนคานเรียงไสวไปบางแห่งก็ใช้ค้ำเสามีไม้ข้างบน แล้วโยงลวดให้ไต่ ดูการเพาะปลูกบริบูรณ์ดีมาก เวลาบ่าย ๓ โมงถึงโฮเตลแย็ก ปรินซซาลสออฟเซกซไวมาร์แต่งตัวเต็มยศกับเยอโคมาศเตออย่างเดียวกันกับแมร์กับทั้งข้าหลวงกำกับเมือง คือ ปริเฟกต์ แลนายทหารยังคับบริเวกไปคอยรับที่สเตชั่น เมื่อได้ทักทายปราไสยกันโดยย่อแล้วขึ้นรถม้าออกจากสเตชั่น คนแน่นสองฟากถนน เพราะเปนการรู้ปรากฏกันแล้วในเรื่องที่จะมา ตามเรือนริมถนนแขวนธงตลอดทุกถนน ตรงมาที่โฮเตลเดอละยุโรป โฮเตลนี้น่าออกในสวน ห้องหับสบายดีมาก ดีกว่าที่ซึ่งอยู่ที่บาเดนบาเดน ที่โน่นหนาวเต็มที่ รับลมทุกด้าน น่าต่างก็ไม่มีตาข่ายที่นอนอุ่นสบาย มาพักอยู่ครู่หนึ่งขึ้นรถโมเตอคาร์ไปดูคาเซอลซึ่งเปนวังเก่าครั้งปะละดิน เมื่อแรกเข้าใจว่าจะอยู่บนเขาสูงมาก ที่จริงไม่สู้สูงนัก รถโมเตอคาร์ขึ้นได้สบาย ที่คาเซอลนั้นเฉภาะตั้งอยู่แต่เขา ซึ่งแลเห็นเมืองไฮเดลแย็กตลอดทั้งเมือง

เมืองไฮเดลแย็กนี้มีคนสี่หมื่นเศษ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเนกกา มีเขาเปนเทือกใหญ่อยู่ทั้งสองฝั่ง เมืองตั้งอยู่ในหว่างเขาสองฟากน้ำ ที่คาเซอลนี้ได้เปนวังของเคานต์ปะละดินประมาณเจ็ดร้อยปีเศษมาแล้ว ได้อยู่สืบต่อๆ กันมาจนกลายเปนเมืองขึ้น ได้เปนเมืองหลวงของปะละดินประมาณสักห้าร้อยปี ภายหลังเกิดความลำบากด้วยเรื่องสาสนาไม่ถูกกันกับพวกโปรเตสตันต์ในเมือง จึงได้ย้ายไปอยู่มันไฮม์ เมืองไฮเดลแย็กเปนของแกรนด์ดัชชีออฟบาเดนมาได้ร้อยปีเศษ ตอนในระหว่างคาเซอลกับแม่น้ำเนกกาเปนเมืองเก่า นอกนั้นออกไปเปน

รูปทรงถ่ายคาเซอลเมืองไฮเดลเบอค

เมืองใหม่ คาเซอลนี่เคานต์ปะละตินชื่อรูดอลฟที่ ๑ เปนผู้สร้าง แล้วได้ขยายต่อๆ กันมาใหญ่ขนทุกที มาทำลายเสียเมื่อครั้งแผ่นดินลุยซที่ ๑๔ ประมาณสองร้อยปีมาแล้ว แม่ทัพฝรั่งเศสมาตีได้แล้วตั้งอยู่ในฤดูหนาว ครั้นรู้ว่าทหารเยอรมันมา คิดจะล่าไปจากที่นี่ จึงได้รื้อเสีย ภายหลังเอเลกเตอสองคนได้มาคิดอ่านที่จะกลับสร้างขึ้นให้เปนที่อยู่ได้ แล้วถูกฟ้าผ่าซ่ำรุดอีก คราวนี้เลยทิ้งไว้ร้างเช่นนั้น เกือบร้อยห้าสิบปีแล้ว มีผู้คิดจะทำหลังคาขึ้น แต่เห็นกันว่าจะไม่งาม สู้ทิ้งไว้เช่นนี้ไม่ได้ จึงได้คิดอ่านรักษาไว้เปนที่ร้าง

ที่คาเซอลนี้ แลเห็นได้ว่าไม่เปนการที่ได้คิดทำครั้งเดียว เพราะสร้างต่อๆ กันเกะๆ กะๆ ด้านข้างหลังซึ่งเปนทางเข้าไปนั้นมีคูลึก แต่เปนคูแห้งไม่มีน้ำ มีตพานข้ามเข้าแต่เฉภาะตรงประตู ประตูเปนสองชั้น แลมีรางเหล็กซึ่งหย่อนลงมาจากเบื้องบนชั้นหนึ่งด้วย ล้วนแล้วแต่ก่อด้วยศิลาแดงทั้งสิ้น แต่ที่ตัวตึกมีเครื่องประดับลวดลายแลตึกตามาก เปนศิลาเหลืองปน มีมิวเซียมที่สำหรับเก็บรูปแลสิ่งของเก่าๆ กับทั้งแผนที่แลหนังสือเก่าที่เขียนตั้งพันปีแล้วยังเก็บไว้ได้ สิ่งซึ่งเปนของขันอยู่นั้น คือถังเหล้าใหญ่สองถังแลรูปคนเตี้ย ซึ่งเปนคนกินเหล้า ๆ เปนตลกหลวงของเจ้าผู้ครองเมืองในเวลานั้น ถังเหล้านั้นๆ เหล้าถึงสี่พันแกลันขนคาเซอลนี่เปนที่แลดูว่าเมืองไฮเดลแบ็กได้งามดี มีที่สวนเลยขึ้นไปตามไหล่เขา มีที่สำหรับดูเมือง แลมีเรสเตอรองต์มีแตรเป่า ได้เดินดูจนตลอด มีคนไปคอยถ่ายรูปแลไปดูมาก กลับลงมาตามทางเดิมแวะไปที่ร้านแห่งหนึ่ง ซื้อรูปแลที่ระฤกเมืองไฮเดลแบ็กเล็กน้อย แล้วกลับมากินน้ำชาที่โฮเตลเวลาย่าย ๕ โมง วันนี้นึกตกใจว่าฝนจะตกใหญ่เสียแล้ว พอย่าย ๕ โมงออกมืดๆ ร้วนจะค่ำ หนาวจัดปรอดถึง ๕๗ แต่ก็ไม่มีฝน

เวลาทุ่มครึ่ง ไปกินเข้าที่บ้านปรินซซาลส์ ซึ่งอยู่ตรงคาเซอลลงมา เจ้าหญิง

แลลูกสาวต้อนรับดีอย่างยิ่ง มีเจ้าอินฟันตเมืองสเปน ชื่อหลุยส์คนหนึ่งมาเรียนหนังสืออยู่ที่นี่ ได้รับเชิญไปในที่นั้นด้วย รังสิตเจ็บไปอยู่ที่โรงพยาบาลไปรเวตของโปรเฟสเซอไฟลเนอ ได้ไปช่วยจัดอยู่ที่เรือนนั้น เพราะพี่งจะลุกไปได้ไม่ได้ไปรับที่สเตชั่นแลไม่ได้มาที่โอเตล นอกนั้นมีพวกที่ไปรับที่สเตชั่น แลครูโรงเรียนซึ่งเราจะไปดูอิลลุมมิเนชั่น ปรินซซาลส์นั้นอายุคราวเดียวกันกับพ่อ แต่เธออ่อนเดือนกว่า คือเกิดเดือนดิเซมเบอ นั่งโต๊ะมีผู้หญิงแต่สองคน คือเจ้าหญิงไวมาร์ แลลูกสาวชื่อโซไฟเท่านั้น เจ้าหญิงนั่งขวาแลซ้ายพ่อ เจ้าชายนั่งตรงหน้า รพีแลกรมสมมตนั่งซ้ายขวาเจ้าชาย ยริพัตรขวาเจ้าหญิง รังสิตซ้ายเจ้าหญิงลูก แต่งอิวนิงเดรสติดตราทุกคน อินฟันต์สเปนติดตราชาลสดีเทดวงเล็ก เจ้าหญิงช่างพูดทั้งสองคน เจ้าชายดูเปนคนใจคอกว้างขวาง ชอบเล่นกับเด็กๆ ล้อกันได้ เจ้าสเปนเห็นจะเปนคนชอบสนุกมาก พูดกันในโต๊ะอยู่ข้างจะสนุกตลอด กินเข้าแล้วขึ้นไปชั้นบน การจัดห้องชั้นบนสนุกมาก เจ้าหญิงเปนคนชอบรูปช้าง ไม่ว่าช้างชาติใดภาษาใดทำด้วยสิ่งใด มีเปนกอง ทั้งเล็กทั้งใหญ่ ว่าเก็บเล่นมาแต่เด็กๆ ข้างลูกสาวนั้นชอบรูปลิง ที่สูบยุหรี่ไม่ห้ามกันเลย ใช้ยุหรี่ตัวใหญ่ ดูเหมือนจะสูบซิกาเรตแต่ผู้หญิง นั่งพูดกันเพลินรังสิตเล่าเรื่องเมืองไทยไว้เสียหมดแล้ว นับปีชวดฉลูคล่องทุกคน เจ้าหญิงลูกสาวนั้นเปนช่างเขียน ให้รูปที่เธอเขียนเองแก่พ่อแผ่นหนึ่ง แลเซ็นชื่อในสมุดคุยกันเพลินถึงเวลาที่จะไปดูไฟไม่ทันรู้สึก เจ้าหญิงสองคนได้ขึ้นในรถมณีรัตนกับพ่อ นอกนั้นไปรถม้าแลรถโมเตอคาร์ต่อไป ออกจากบ้านเดินเลียบไปริมน้ำเนกกา คนเต็มทั้งสองฟากถนน ไปข้ามฟากที่ตพานใหม่ แล้วเลี้ยวไปตามฝั่งโน้นหยุดที่โรงเรียนของดอกเตอโฮลแบรค แลมิสเตอแคตติ โรงเรียนนี้เปนโรงเรียนซึ่งคนต่างประเทศมาเรียน มีอังกฤษเปนมากกว่าพวกอื่น เจ้าสเปนก็เรียนอยู่ในที่นี้ เรือนอยู่กลาง สูงขึ้นไปมากต้องปีนกระไดจนเหนื่อย แต่ที่นั้น

แลดูแผนที่จากน่าต่างงามมาก อยู่เยื้องกับคาเซอลหน่อยหนึ่ง เมื่อพักพอควรแล้ว ได้ลงมืออิลลุมมิเนชั่น การอิลลุมมิเนชั่นนั้นก็คือจุดดอกมหาดสีแดงมีเครื่องบังให้แสงสว่างขับผนังคาเซอลที่ร้างนั้น จนแลดูเหมือนหนึ่งถ่านที่กำลังติดเพลิง แล้วลงมาอิลลุมมิเนชั่นตพาน ซึ่งเปนตพานโบราณหลายร้อยปีมาแล้วเหมือนกับคาเซอลนั้น แล้วจึงจุดดอกไม้ในเรือกลางแม่น้ำ การจุดดอกไม้เหล่านี้งามดีมาก เสียงพลุดังก้อง เพราะมีเขาทั้งสองฟาก แล้วเลยน้ำซาแลขนมกันต่อไปจน ๕ ทุ่มจึงได้กลับ ขากลับ ๆ ทางตพานโบราณ แวะส่งเจ้าหญิงสองคนนั้น แล้วจึงได้กลับมาโฮเตล

คืนที่ ๗๑

วันพุฒที่ ๕ มิถุนายน

เช้า ๔ โมงไปที่บ้านรังสิต ซึ่งเปนที่เช่าเขาอยู่ น่าเรือนไม่ได้อยู่ริมถนน มีสวนอยู่ขนข้างเขา ต้องขึ้นทางเวียนขึ้นไปจึงถึงตัวเรือน ชั้นล่างเปนที่เจ้าของเขาอยู่ เจ้าของบ้านนี้เปนออฟฟิศเซอทหาร แต่ออกจากราชการแล้ว ลงมารับทั้งลูกชายแลลูกเด็ก เอาดอกไม้มาให้แล้วขึ้นไปที่เรือนชั้นรังสิตอยู่ที่เดียว เรือนนั้นสี่เหลี่ยมกั้นสกัดกลางเปนสองตอน แต่ตอนข้างในกั้นสกัดอีกผนังหนึ่ง เปนทางขึ้นเสียห้องหนึ่ง เปนที่นอนห้องหนึ่ง เขาแต่งเรือนเขาสนุกดี มีรูปหล่อรูปเขียนต่าง ๆ ได้กินเข้าเช้ากันที่นั้น มีเข้าต้มแลไข่เจียวกับปลาเฮอริ่งชุบไข่ทอดแทนปลากุเรา น่าต่างเรือนนั้นแลดูไปได้ไกลทั้งด้านน่าแลด้านในห้องนอน มีช่างถ่ายรูปที่เที่ยววิ่งตามถ่ายเมื่อวานนี้ขอมาหา เอารูปแกรนด์ดุ๊กแกรนด์ดัชเชสกับอีกรูปหนึ่งมาให้ ขอถ่ายรูปด้วย ได้นั่งให้ถ่ายที่ทางลงจากเรือน แล้วไปถ่ายอีกแห่งหนึ่งถึงสตูเดียว เจ้าคนนี้เปนคนเคยเข้าไปอยู่กับเลนซในบางกอก มีรูปไทย ๆ ติดอยู่ที่ข้างทางที่จะเข้าไปเปนอันมาก เขาถ่ายอย่างครี คือเล่นแสง

นั่งเข้าแล้วมีฉากผ้ามาขังหน้าเสียเฉย ๆ ให้แสงสว่างเข้าแต่เฉภาะ ท่วงทีจะดีอยู่ถ่ายสามคู่ พอเหมาะเวลา ๕ โมงเวนเที่ยง ได้ไปที่ยูนิเวอซิตี โปรเรกเตอรับเข้าไปในห้องซึ่งเป็นที่ไว้สมุดลงชื่อนักเรียนแลไว้เครื่องสำหรับตำแหน่ง มีไม้สำหรับถือ แลหวดหมึกเป็นต้น ซึ่งเป็นของเก่าหลายร้อยปีมาแล้ว สมุดที่สำหรับลงชื่อนักเรียนนั้นเป็นเล่มใหญ่ เย็บใบปกอย่างงาม มีอีกเล่มหนึ่งสำหรับผู้มียศตำแหน่งที่ไปเยี่ยมยูนิเวอซิตีนั้น มีแกรนด์ดุ๊กเยอรมันเคราน์ปรินซ แลลูกโตเป็นต้น เขาให้พ่อลงชื่อในสมุดเล่มนั้นด้วย แล้วไปดูห้องเรียนซึ่งสำหรับเล็กเชอ อันม้านั่งได้เขียนชื่อติดเจาะเปรอะไปทั้งหมด แลดูที่สำหรับขังพวกสตูเดนต์ เต็มไปด้วยรอยเขียนรูปเขียนหนังสือ แลมีรูปถ่ายติดหลังประตู อันบรรดาพวกนักเรียนที่ต้องขังได้เขียนชื่อติดไว้ นับแต่หลายร้อยปีมาในนั้นมีรูปขิศมาที่เคยต้องโทษ มีเตียงนอนเป็นเตียงเหล็กเตี้ย ๆ อย่างเฟอะฟะห้องละสองเตียงสามเตียง แต่พวกนักเรียนที่ถูกขังนั้นไม่มีใครเดือดร้อน ออกจะเป็นเก่ ๆ การเรียนยูนิเวอซิตีนั้น ไม่ใช่เรียนหนังสือ การที่จะอ่านหนังสือนั้นเป็นส่วนของตัวเองที่จะอ่าน ชั่วแต่ต้องไปฟังเล็กเชอ เล็กเชอนั้นเรื่องต่าง ๆ ห้องต่าง ๆ ตามแต่จะเลือกฟัง แล้วกำหนดจดจำไว้ มาเรียนด้วยหนังสือต่อในที่ของตัวเอง สตูเดนต์ในเมืองนี้มีประมาณสองพันคน แบ่งเป็นคณะต่าง ๆ เครื่องหมายสำหรับคณะนั้นใช้หมวกสีขาว สีแดง สีเหลืองเป็นต้น มีการเล่นต่าง ๆ ซึ่งปรับกันด้วยไม่ใช่อย่างอื่นมีให้กินเหล้าเบียเป็นพื้น มีแทงดายฟันดาย ซึ่งจำจะต้องเล่นเป็นกำหนดวิกละสองครั้ง ถ้าใครมีบาดแผลยิ่งมากยิ่งเก่ง ที่นี่ไม่ได้มีกำหนดว่าต้องอยู่เพียงอายุเท่าใด จะอยู่ไปเท่าไร ๆ จนอายุ ๓๐ ก็ได้ การที่ต้องโทษนั้น ก็เรื่องขี่มเหงแลเกะกะในกลางถนนเป็นพื้น ด้วยคนหนุ่ม ๆ คนองพานจะเกะกะ แต่ถ้าทำความผิดถึงเป็นโทษอาญา ยูนิเวอซิตีต้องส่งศาล

รูปเมืองไฮเดลเบอค ทรงถ่ายจากคาเซอล

ในเวลาค่ำวันนี้เปนวันแห่ไต้งานประจำปี ไต้ที่แห่นั้นเปนไต้คบเราธรรมดา แต่ไม่ใช่มาแห่หมดทั้งสองพัน ขอกำหนดเกณฑ์ไปตามหมู่ของนักเรียน แล้วเขาก็เกณฑ์กันเอาพวกที่มาใหม่ ๆ แลพวกที่เลว ๆ หน่อยมาแห่ มีของประจำกองแลประจำหมวด มีแตรเป่า ไต้เดินเปนสองแถว แห่ขึ้นไปบนเขา แล้วไปหยุดร้องเพลงที่มอนยุเมนต์ยิ่งมาก แล้วเดินกลับลงมาไปตามถนน จนถึงน่ายูนิเวอซิตี โปรเรกเตอของยูนิเวอซิตีรับอยู่ที่นั้น พอถึงที่นั้นก็ทิ้งไต้เปนสักกอง แล้วเอาคายที่ตพายไปด้วยนั้น ประกันร้องเพลง เปนเสร็จการแห่เท่านั้น ยูนิเวอซิตีเช่นนี้ผู้มีบรรดาศักดิ์ตั้งแต่ลูกเอมเปอเรอไปก็ต้องเข้า ผู้มีบรรดาศักดิ์มาแต่ก่อนๆ ก็เปนพวกยูนิเวอซิตีทั้งนั้น แต่มีหลายแห่งด้วยกัน ไม่ใช่แต่ที่นี่แห่งเดียว ที่นี่เปนยูนิเวอซิตีโบราณที่สุด ก่อนที่อื่น ๆ ในคอนติแนนต์นี้

ดยูนิเวอซิตีแล้วกลับมากินเข้ากลางวัน แล้วขึ้นรถโมเตอคาร์ไปเมืองมันไฮม์ ซึ่งอยู่ไม่สู้ไกลจากเมืองนี้นัก เปนเมืองที่ได้ย้ายเมืองหลวงปะลาตินเนตไปตั้งดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ตั้งอยู่ริมแม่น้ำไรน์ เวลานี้กำลังมีการเอกสหิบิเชนแกรนด์ดุกแลแกรนด์ดัชเชสไปอยู่ที่นั้น การเอกสหิบิเชนนี้ได้จัดทำขึ้นเปนการฉลองที่ได้สร้างเมืองครบสามร้อยปี เมืองนี้มีจำนวนคนแสนสี่หมื่น อยู่ใกล้ร่วมแม่น้ำเนกกากับแม่น้ำไรน์ เดี๋ยวนี้เปนเมืองท่าค้าขายใหญ่ ตามที่แกรนด์ดุกรับสั่งว่าเปนที่ ๓ ในเมืองทั้งปวงแถบแม่น้ำไรน์ ในห้าสิบปีนี้เจริญเร็วมาก เหตุด้วยเกิดกัมปนีเดินเรือในลำแม่น้ำไรน์รับสินค้าเข้าออกแลมี โรงเครื่องจักรทำการต่าง ๆ ซึ่งเปนวิชาเกิดขึ้นใหม่ตั้งในที่นั้นมาก

เดิมทราบว่าแกรนด์ดุกจะกลับในวันที่ ๕ นั้น จึงนึกว่าคอยไปเที่ยวเล่นจากไฮเดลแบ็กทางไม่ไกลเท่าใด ความคิดอันนี้ ฟอน ฮอฟเฟนซันกรมวัง มารู้ข่าวไปจากที่ยาเดนยาเดน เอาความไปทูลแกรนด์ดุก แล้วมีโทรเลขไปที่ยาเดนยาเดน

ว่าแกรนด์ดุ๊กมีรับสั่งเปนข้อสำคัญให้มาเฝ้า จะคอยอยู่ที่เมืองคาลสรูห์ ครั้นไปถึงคาลสรูห์พบมาคอยอยู่แล้วขึ้นรถไปด้วย ยอกว่าแกรนด์ดุ๊กรับสั่งให้เชิญไปเสวยน้ำชาที่คาเซอลพระราชวัง เวลาบ่าย ๕ โมงจะมีรถหลวงไปรับที่เอกสหิบิเซนแลอะไร ๆ ยังคยาวต่าง ๆ ตกลงเปนให้แกไปด้วยในรถ ถึงไฮเดลแบ็กแกเลยล่วงน่าไปรับอยู่มันไฮม์ ครั้นวันนี้ไปด้วยโมเตอคาร์กับบริพัตร รังสิต อรุพงษ์ รพี สิทธิ์ พระยาบุรุษ ทางตั้งแต่ไฮเดลแบ็กไปมันไฮม์ เกือบจะเปนบ้านเต็มตลอดไปออกทุ่งอยู่เมื่อจวนจะถึงมันไฮม์ เอกสหิบิเซนนั้นได้ตั้งอยู่กลางเมือง มีหอสูงของเดิมอยู่กลาง แล้วทำเปนสวนรอบ แต่งปลูกไม้สิ่งมีชีวิตเชอแกละริทำขึ้นใหม่ ใช้ศิลามาก กระไดกลางทำด้วยศิลาแท่งใหญ่ ๆ ที่จริงงามดีแต่แลดูอ้วน ๆ หนัก ๆ รูปพรรณสัณฐานนั้นก็เปนสามชา ตั้งทั้งรูปหล่อรูปศิลาแลรูปภาพ มีรูปหล่อที่ดี ๆ พอดูได้อยู่บ้าง แต่รูปภาพนั้นเต็มที ที่เปนรูปเขียนอย่างเก่าอยู่ไม่เท่าใด นอกนั้นเปนอย่างโมเดอน ซึ่งเหลือที่จะเล่าว่ารูปอะไร เปนอย่างไร มันหนักขึ้นไปกว่าเมืองเวนิศ บางแผ่นน้ำยาเหมือนรูปหอยแครงหยอดเกาะ ๆ กันไปเปนรูปพร่า ๆ บางแห่งเหมือนเอาเส้นแมกกาโรนีย้อมสีแดงสีเขียวสีเหลืองกองไว้ตามแต่จะนึกว่ารูปอะไร ยังมีอีกอย่างหนึ่งนั้นเปนคิ้นสอดำเส้นเดียวลากเหมือนกันกับเด็กเด็กมันเขียนเล่นที่เมรุฤาที่ศาลาวัดสับเยกต์ที่จะเขียนนั้นคงจะหาให้น่าเกลียดที่สุดตามที่จะหาได้ ฤาแกล้งเขียนให้มันบ้า ๆ เช่นกับถ้าจะเขียนรูปผู้หญิง คงจะหาที่หน้าเสียะฟันเขียนตาลึกท้องคอด คล้าย ๆ กับเขียนเปรตหลังโขสด์ ถึงเขียนสักเลือกเอาสับเยกต์ที่เลวที่สุดที่ไม่ดี เปนการเก สักใช้สีแปร่ปร่าเงาก็ไม่ต้องมี ระยายก็ไม่ต้องระยายย้ายลงไปเฉย ๆ เส้นก็ไม่ต้องเดิน ดู ๆ ก็เปนที่ท้อใจ คำที่ว่าอาตนั้น กลายเปนไม่มีอาตในนั้นสักนิดเดียว จะว่าเหมือนก็ไม่เหมือน จะว่างามก็ไม่งาม ถ้าจะเขียนให้เหมือน ก็เลือกเอาเหมือนที่อย่างไม่ดีที่สุด คือหมอกมัวมืดควัน

กระหลย ถ้าจะแปรก็พระอาทิตยเปนสิทับทิม สีม่วง ต้นไม้สีม่วง พื้นแผ่นดิน เปล่า ๆ สีเขียว อะไรโสกกระโดกต่าง ๆ เช่นนี้ ถ้าไม่ชมฤาติก็ว่าดูไม่เปน แต่ได้ลองสนทนากับคนธรรมดาที่ไม่ได้อวดดีว่าเปนช่างดูไม่ได้สักคนเดียว จนนึกวิตกว่า ถ้าช่างเขาเห็นดีกันไปเสียเช่นนี้หมด นานไปรูปเขียนจะหาซื้อไม่ได้ จะกลายเปนแต่รูปย้ายรูปปารูปเปะฤารูปชิดเท่านั้น อ้ายรูปเช่นนี้มันมีแต่เมื่อมาคราวก่อน ๑๐ ปีมาแล้ว เดี๋ยวนี้มากขึ้นกว่าก่อนสักสิบเท่า นี่เกิดเล่นอะไรกันขึ้นเช่นนี้ มาอุ่นใจอยู่อย่างหนึ่ง ที่เขียนกันมาก็ถึง ๑๐ ปีแล้ว ปีหนึ่งก็มาก ๆ มันหายไปไหนหมด ไม่เห็นใครแขวนที่แห่งใดประไยตาเลยสักแผ่นเดียว น่าจะขายไม่ได้ จะเขียนมาแขวนสะลองแล้วก็เลยเข้าของเอากลับไป ได้ยินพูดด้วยซ้ำไป ว่าเปนรูปชนิดที่สำหรับแขวนสะลองไม่ใช้แขวนเรือน จึงค้นหาต้นเหตุว่ามันจะเปนด้วยอะไร คนถึงได้นิยมมากขึ้น ได้ความว่าเพราะรูปเช่นนี้ได้รางวัลเหรียญทองที่ปาริส คนจึงได้ชื่อเขียนกันขึ้นบ้าง จึงนึกคาดใจว่าท่านช่างเขียนครูยาอาจารย์แกจะเห็นดีกันจริง ๆ ฤา จึงได้ให้รางวัลรูปชนิดนี้ คาดว่าแรกที่จะเกิดขึ้น คงจะมีตาช่างเขียนวิเศษอะไรคนหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเสียงดีแล้วเขียนแผลงออกไป แต่คงจะไม่ยับเยินเหมือนอย่างนี้ ของแกคงดีจริงจึงได้รางวัล ไม่ฉนั้นกรรมการผู้ที่ตัดสินรางวัล จะเห็นรูปดี ๆ มันมากดื่นในยตา เห็นรูปย้า ๆ มันเข้าที่อยู่บ้าง แกลังให้รางวัล ให้แผลงเล่นเช่นนั้น แล้วพูดยกย่องสรรเสริญต่าง ๆ คราวนี้คนก็อยากได้รางวัลขึ้นมา เขียนตาม ท่านผู้ตรวจรางวัลครั้นจะไม่ให้บ้าง ก็ดูจะไม่เปนช่างแท้ สู้ตาคนที่แกเคยให้ไม่ได้ ต้องพยายามหารูปย้า ๆ ให้รางวัลบ้าง มันจึงเลยกระพือกันใหญ่ ช่างที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ เขียนยังไม่ทันจะได้ดี ครั้นจะไปเรียนเขียนให้มันวิจิตรอย่างเก่าเขียนก็ไม่ไหว เรียนอย่างใหม่มันง่าย หัดสักหน่อยหนึ่งก็ออกได้ จึงได้เกิดขึ้นมากรวดเร็วนัก คนที่ชั้นใหม่ ๆ อยากจะอวดว่าเปนช่าง ตาเปนนักเลง ดูแต่อ้าย

รูปพรรณอย่างนี้ชินตาหนักเข้าก็จะเห็นงามไปได้จริง ๆ ข้อซึ่งเป็นที่อุ่นใจนั้นอย่างเดียว เมื่อไม่มีใครแขวนเรือน ก็มีแต่จะเชิญมาหลอกกรรมการเอารางวัล เมื่อขายไม่ได้หนักเข้าบางทีก็จะเลยจิดไปบ้าง บางแผ่นถึงกับน่าสงไสย ว่าผู้เขียนได้ตั้งใจจะมาล้อกรรมการ เปรสิเดนต์แลไวสเปรสิเดนต์ของเอกสหิบเชนนี้ เป็นพวกที่ชอบรัว ๆ เช่นนี้ทั้งสองคน ชวนให้ดูเสมอ แกซื้อรูปแผ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นอย่างเปรอะเปรอะเช่นนี้ ยอกว่าเข้าของตายเสียแล้ว พ่อออกไม่ได้ หันมาพูดทางหนึ่งว่าไม่สู้น่าเสียดาย แกได้ยินเข้าออกฉุน ๆ เดินอ่อนใจเปล่าไม่เป็นที่น่าดูสักแผ่นเดียว แต่ตุ๊กตาหล่อมิดี ๆ ได้กา ๆ ซื้อไว้ แต่ไม่รู้ราคา เลยหมดเวลาเสียไม่ได้ถาม ออกจากนั้นเขาพาเดินตามตพานข้ามถนน เข้าไปที่หอสูงกลางซึ่งเป็นที่สำหรับคนนั่งกินเข้า ลงจากนั้นเดินไปตามในสวน ไปขึ้นรถที่นอกสวนดอกไม้ ที่สวนนี้ทำเป็นเฟลาเวอโชด้วย คือปลูกไม้ดอกเป็นหย่อมเป็นลายต่าง ๆ แต่เวลานี้ไม่สู้งาม ด้วยต้นไม้ที่ปลูกไว้แรกดอกโรยไปเสีย เขากำลังเปลี่ยน มีน้ำพุใหญ่ที่ตกหลั่งมาตามลำดับ แลยังมีสวนต่าง ๆ มีเล่นเรือโจนตูม เล่นขาลูน แข่งม้า แลอะไรต่าง ๆ อีกหลายอย่าง แต่พ่อไม่ได้ไปเห็น พอได้เวลาก็ขึ้นรถไปที่วังตามที่แกรนด์ดุ๊กได้นัดไว้ให้ไปกินน้ำชา แกรนด์ดุ๊กผิวพรรณยังดี ยิ้มแย้มแจ่มใสเหมือนแต่ก่อน แต่ดูเหมือนจะปลกเปลี้ยลง เว้นแต่ใจคอภายในยังเหมือนเดิม ไม่มีแปลก แกรนด์ดัชเชสเขาว่าไม่สู้ทรงสบายแท้ แต่แกลังทำสบายไม่ได้ท้อแท้เลย ดูยังแข็งแรงอยู่มาก พูดถึงเรื่องเมืองมันไซม์แลวิชาที่พบใหม่ว่าเรื่อยที่เดียว แอริดตาร์แกรนด์ดุ๊กนั้น รูปร่างใหญ่กว่าแกรนด์ดุ๊ก แต่ตาเสียสวมแว่นน้ำเงินหนา แอริดตาล์แกรนด์ดัชเชส รูปร่างใหญ่แลงามสมกัน แต่ไม่มีลูก แกรนด์ดุ๊กอายุ ๘๐ แล้ว ถือไม้เท้าทั้งแต่งเต็มยศ แกรนด์ดัชเชสอายุ ๖๙ แอริดตาร์แกรนด์ดุ๊กอายุ ๕๐ พวกมหาดเล็กยกขนมน้ำชาแซนด์วิชมาเลี้ยงทีละสิ่งสองสิ่งเรื่อยไม่ได้หยุด เห็นว่าท่านเหนื่อยแล้วทั้งสององค์ขยับ

จะลากลับก็ไม่ยอม ยอกว่าไม่เหนื่อย สองวันก่อนนี้เหนื่อยมากกว่า หนาวเต็มที ไม่มีพระอาทิตย์ ต้องออกไปนั่งดูอิลลุมมิเนชั่นน้ำพุเป็นสีต่าง ๆ เวลาดึกเต็มทนทีเดียว วันนี้แดดออกได้นั่งอุ่นสบาย จนอีกสัก ๑๐ มินิตจะย่ำค่ำแล้วพ่อจึงไปดูลลาอีกยังไม่เป็นที่ตกลง พาให้เที่ยวดูห้องในวังนั้น วังนี้สร้างได้ ๒๐๐ ปีแล้ว เป็นตึกยาวมีขายื่นออกไปสองข้างเป็นสามเหลี่ยม เฉภาะอยู่ตรงถนนใหญ่ มีรูปเอมเปอเรอวิลเลียมที่ ๑ อยู่ตรงน่าวัง แลน้ำพุสองข้าง ข้างในมีห้องโทะนแลห้องที่เลี้ยงใหญ่ เพดานเขียนงาม พาออกไปเยี่ยมที่ชลาห้อยบัลคอนี ที่สูนย์กลางวังตรงถนน พวกราษฎรพากันโยกผ้าโห่ร้อง ดูเป็นที่นิยมรักใคร่มาก เวลาที่จะกลับมา พ่อได้ลาแลห้ามไม่ให้ลงมาส่งทุก ๆ ห้อง ไม่ฟังขึ้นลงมาจนได้ แกรนด์ดัชเชสหยุดเพียงต้นบันได พ่อหมายจะให้แกรนด์ดุ๊กหยุดที่นั้นบ้างให้ได้ รีบสาวตีนเดินลงกระไดมา นึกว่าคงตามไม่ทันเพราะปลดเปลื้องอยู่แล้ว ลงมาได้ครึ่งกระไดเหลียวหลังดูที่ไหนเรียกคนไปเข้าปีกตามลงมาจนได้ ต้องลากันที่จะขึ้นรถอีกครั้งหนึ่ง กลับไปโฮเตลเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวขึ้นรถโมเตอคาร์ขับออกได้ก็เที่ยวเรื่อยที่เดียว

ที่เมืองนี้ผิดกันกับเมืองเยอรมันอื่น ๆ ซึ่งเป็นเมืองเก่า ๆ ถนนแคบแลคดที่นี่ตัดถนนตรง ๆ เป็นตารางแลไม่ตั้งชื่อถนน นับเป็นถนนหนึ่งสองสามสี่อย่างอเมริกา มีตึกที่ทำคราวเดียวกันยาว ๆ มากไม่ใคร่จะเป็นกระท่อนกระแท่น เวลาที่ออกจากโฮเตลย่ำค่ำครึ่งเสียแล้ว จะไปให้รอบไม่ได้ จึงมุ่งหน้าไปดูแม่น้ำไรน์ ที่ริมแม่น้ำนี้เป็นที่ลุ่มแลเห็นปรากฏเห็นจะน้ำท่วม ต่ำกว่าที่ตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นอันมาก ซ้ำก่อทำนบดินเป็นคันยาวตลอด ห่างแม่น้ำข้างใกล้แม่น้ำข้างนอกคันออกมาไม่มีบ้านเรือนเป็นหมู่ต้นไม้ มีถนนผ่านไปในหมู่ไม้นั้น บางทีถนนนั้นก็เลียบไปจนใกล้น้ำที่เป็นรอยพังดินเหวอะหวะ ตรงข้ามฟากแม่น้ำไปเป็นเขตรแดนยาเวเรีย มีโรงจักรเรียงแน่นไปทั้งนั้น ที่ตรงข้ามฟากนั้นคือโรงทำสี

ซึ่งเปนสิ่งทำด้วยเคมิสตริเช่นสิ่งสวรรค์ ผู้ที่ไปด้วยกันไม่มีใครรู้จักทางสักคน แล่นก็ไปเฉย ๆ พอสุดทางริมแม่น้ำอย่างไรมันป่ายขนไปขนคันก็น้ำ ไม่ทันรู้สึก ยิ่งไปก็ยิ่งแคบเข้า จนเฉภาะจุลจอรถ พอเห็นว่าจะไปต่อออกไม่ได้ก็พอถึงโรงโปลิศมีป้ายห้ามไม่ให้ไปทางนั้น แต่เราหลุดเข้าไปเสียจนถึงที่สุดจะออกทางนั้น เพราะเขาไม่เขียนป้ายไว้ทั้งสองข้าง แต่ก็ดี มันไม่จับฤๅห้าม เปนแต่ยื่นหมุยหมับนิดหน่อยแล้วปล่อยให้เราเลี้ยวออกถนนไป ถนนที่เราเลี้ยวออกไปนั้น ห่างเมืองจนแลเห็นลิบ ๆ หลุดออกไปกลางทุ่ง เลยหาทางกลับต้องถามเขาตะไป กลับถึงไฮเดลแบ็กยังไม่ถึงสองทุ่ม แต่รถหลังหายไปนึกกันเสียกลุ้มว่าจะถูกจับฤๅรถเสียอย่างหนึ่งอย่างใด เสียงอะไรกึงกังมาก็คอยดู แต่ที่ไหนเขามาถึงสองทุ่มเศษ ยางแตกต้องรออยู่ ๔๐ มินิตเท่านั้น

คืนที่ ๗๒

วันพฤหัศบดีที่ ๖ มิถุนายน

วันนี้กำหนดว่าจะไปขึ้นเขา มีรถไฟขึ้นแลมีหอคอยที่ขึ้นไปดูวิวเห็นได้ไกล แต่ฝนตกเรื่อยมาไม่หยุดตั้งแต่เช้า มืดคลุ้ม ถึงโดยจะขึ้นไปก็จะไม่เห็นอะไร แลเรื่องเลี้ยงกลางวันนั้นประมูลกันอยู่ เดิมแมร์จะเลี้ยงกลางวันขนเขา เจ้าหญิงไวมาร์มาประมูลให้ไปกินที่บ้าน ตกลงใจว่าจะไปกินขนเขาช่วยการเปล่า ๆ เพราะการขึ้นเขาก็ไม่ช้าเท่าใดจะได้กลับ จึงได้บอกเลิกทางแมร์ รับทางเจ้าหญิงไวมาร์ไว้ เมื่อเลิกขึ้นเขาซ้ำเข้าไปด้วยอีกเช่นนี้ เวลาเช้าเรามีมากตลอดจนเที่ยงครึ่ง ตกลงเปนขับตัวรังสิตมา ไปเที่ยวซื้อของเล่น อ้ายร้านที่สำหรับซื้อของเล่น ของพวกเจ้านายเหล่านี้เขามี ขายรูปภาพแลเครื่องแก้วเครื่องถ้วย เรียกเอารถม้าไปพอถึงแถวร้านก็ลงเดิน แวะสองร้านฤๅสามร้านก็พอหมดเวลา ฝนตกเรื่อยไม่หยุด

กลับมาเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวแล้วขึ้นรถโมเตอคาร์ไปบ้านเจ้าไวมาร์ มีคนแปลกหน้าสามสี่คนเท่านั้น นอกนั้นก็คนเดิมที่รู้จักกันแล้ว พวกเรามีอุรุพงษ์ไปด้วยอีกพ่อลืมเล่าถึงเรื่องเขาอยากให้อุรุพงษ์ไปหาแต่วานนี้ จึงตกลงกันเวลา ๕ โมงให้สิทธิพาไปสองคนเท่านั้น ย่นใหญ่ ร้องว่าถูก เพราะเหตุที่ต้องถูกพูดอังกฤษอายบ้วนเบี่ยน ที่แท้ถูกทุกที เมื่อคืนวันแรกก็ถูก เช้าวานนี้ก็ถูก กลางวันวันนี้ยังซ้ำถูกอีก เจ้าหญิงรักแก้มรู ว่าเหมือนผู้หญิงน่าเอนดู แกมีเจ้าหลุยส์เมืองสเปนที่สำหรับเล่นอยู่คนหนึ่ง ที่แท้อายุก็เปน ๑๘ ขี้แล้ว แต่ยังเปนเด็กๆ รูปร่างเล็กยังอยู่ในโรงเรียนใคร ๆ ก็ชอบล้อชอบเล่น ตัวเจ้าเองนั้นก็ชอบล้อคนไม่มีใครถือ เจ้าคนนี้เปนลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าแผ่นดินสเปนเดี๋ยวนี้ทางข้างแม่ แต่ถึงทางข้างพ่อเขาก็เปนเชื้อวงษ์เดียวกัน

เจ้าหญิงโซฟายลูกสาวนั้น แก่กว่าเจ้าสเปนขึ้นหนึ่งเปนช่างเขียน ได้เขียนรูปหลายอย่าง ให้พ่อสองรูปด้วยกัน รูปหนึ่งเขียนจากยนเขาแลลงมาข้างล่างอีกรูปหนึ่งดอกไม้ เปนคนที่อย่างเรียบร้อยดี

เจ้าหญิงแม่นั้นเปนชาวอิเซมเบิคยุคิงเยน วอซเตอสแบค เปนคนอัชฌาไศรยเรียบร้อยดีช่างต้อนรับแขก พ่อส่งใบชาที่เรากินไปให้เลยเอามาเลี้ยง เพราะเจ้าชายแกมารู้ว่ากินกาแฟไม่ได้ พ่อรู้สึกสบายขึ้นมาก เพราะได้กินน้ำชาเราไทย ๆ กินเข้าแล้วถ่ายรูปหมู่ เขาได้เรียกเจ้าช่างถ่ายรูปที่วังถ่ายอยู่เมื่อวานนี้เปนผู้มาถ่าย แต่ฝนไม่หยุดเลย ออกไปนั่งกันทั้งกลางฝนตกพรำอยู่เสมอออกจะเย็นยก ๆ รูปจะดีฤาร้ายอย่างไรก็ไม่รู้แน่ พอแล้วเสร็จดีใจวิ่งกันหนีเข้าร่มชาทีเดียว ขึ้นไปชั้นบนเลี้ยงน้ำชาแลพูดกันเล่น ถ่ายรูป พ่อถ่ายทั้งครัว แลเจ้าหญิงแกก็ถ่ายพ่อ กำลังพูดกันเพลินอยู่ มีผู้หญิงกับผู้ชายสองคนขึ้นมา ได้ความว่าเปนเจ้าเมืองอิเซมเบิค พี่น้องของเจ้าหญิงไวมาร์ ดูเหมือนกับอยู่ประเดี๋ยวเดียว แต่เวลาล่วงเข้าไปย่าย ๒ โมงเกือบครึ่งแล้ว รีบคลานลา เลยไปโรงพยาบาลโปรเฟสเซอไฟลเนอที่เดียว

โรงพยาบาลนี้ ต้องเลี้ยวเข้าทางเล็กไปหน่อยหนึ่ง ขึ้นกระไดแคบ ๆ ไปเข้าห้องที่คนนั่งพักก่อน ห้องนั้นเย็นหลังคากระจก เก้าอี้เป็นแถวยาว ๆ เขาได้นำให้รู้จักโปรเฟสเซออีกคนหนึ่ง แลได้พยาบาลเนิส ๓ คน แล้วไปเข้าห้องไดเรกเตอ ซึ่งเป็นห้องเล็กนิดเดียว ห้องเหล่านั้นเล็ก ๆ ตลอดทั้งแถบ เมื่อสนทนากันแล้ว ก็ได้ลงมือตรวจอาการ

แรกนั้นตรวจในคอ เห็นว่ายังมีเสมหะติดอยู่ในลำคอข้างซ้าย ซึ่งจะต้องกวาดยาต่อไปอีก ขมูกยังมีไม่ปรกติอยู่ข้างขวาอีกหน่อยหนึ่ง แต่ดีขึ้นมากแล้ว

ได้แทงโลหิตออกตรวจสองอย่างสองกัน คืออย่างหนึ่งตรวจด้วยกล้องส่องอีกอย่างหนึ่งตรวจด้วยหลอด เวลาแทงโลหิตออกมาแลเห็นตาเปล่าก็สังเกตได้ว่าที่ซันเรโมนั้นสีจางเป็นชมภูแก่ ๆ ตราวนี้เป็นสีทับทิม ผลแห่งการตรวจนั้นได้ความว่าโลหิตดีขึ้น ตามเกณฑ์ว่าได้ ๗๖ แต่อัตราที่ควรจะเป็นนั้นควรจะร้อยหนึ่งจนโลหิตเป็นสีครั่ง จึงจะนับว่าดีบริบูรณ์ เพราะฉนั้นยังไม่พ้นจากที่เรียกว่าเอนิเมีย ยังคับให้ตากแดดแลให้กินให้มาก

ตราวนี้ตรวจหัวใจ เอาปลอกยางอินเดียรัดเยอสวมนิ้วมือพ่อ ปลอกนั้นมีท่อยางไปติดกับหีบเครื่องวัดแล้ว เอาปลอกยางยาง ๆ อัดเข้าไปในปลอกใหญ่ยึดโลหิตไม่ให้ไหลออกไปที่นิ้วมือ จนสีขาว แล้วจึงชักยางยางนั้นออกเสีย ให้โลหิตเดินออกไป เวลาที่โลหิตเดินออกไป เครื่องสังเกตในหีบนั้นก็เดิน เป็นอันรู้ได้ว่าหัวใจจะฉีดโลหิตแรงฤาเบาเพียงเท่าใด ถ้าฉีดแรงเกินไปฤาเบาเกินไปก็เป็นหัวใจพิการ ถ้าฉีดพอได้ขนาดตามเกณฑ์ที่สังเกต เป็นรู้ว่าหัวใจดี ผลแห่งการตรวจนี้ได้ความว่า หัวใจเป็นนอมัลอย่างดี ซึ่งหมอว่าอาจจะอยู่ได้จนแก่ ไม่มีอันตราย การตรวจนี้ไม่ได้ใช้เคาะฤาฟังอะไรโปกปากอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

คราวนี้ไปตรวจด้วยเอกซเร ซึ่งอยู่ห้องชั้นล่าง ใช้ตรวจด้วยเครื่องตั้ง ถอดเสื้อ เหลือแต่เสื้อชั้นใน หันหลังเข้าตรงช่องไฟฟ้า ดับไฟเสียหมด แล้วเปิดไฟฟ้ามีแผ่นกระจกที่สำหรับถือยังข้างนอกที่ตาคนจะดู ช่องไฟข้างในนั้นเลื่อนขึ้นเลื่อนลงได้ ตรวจหัวใจดับม้ามปอดหันหน้าที่หันหลังที่ ต้องหายใจแรง ๆ เมื่อตรวจสำเร็จตลอดแล้ว ได้ความว่าบริบูรณ์ดีทุกอย่าง ไม่มีที่เสียหายอันใด แล้วได้เอาชายอุรุพงษ์เข้าไปตรวจ ได้ความว่าหัวใจไม่ปรกติ ต้องระวัง

เมื่อเสร็จการตรวจนี้แล้ว ได้พาไปดูห้องที่รักษารูมติซั่ม ซึ่งใช้อายน้ำฉีดโปรยต่าง ๆ สิ่งอย่าง อายน้ำแซ่ แลเครื่องเข้ากระโจม การเข้ากระโจมนั้น ต่อเป็นตู้แปดเหลี่ยม ติดไฟฟ้าในนั้นเต็ม มีเก้าอี้สำหรับนั่ง เมื่อคนเข้าไปนั่งที่แล้วปิดฝา เปิดไว้แต่หัว แลมีรมมีอรมดันที่เป็นเกาต์ จะให้เข้ากระโจมแต่นิ้วเดียวก็ได้ ทั้งมือก็ได้ ทั้งขาก็ได้ มีที่อายน้ำด้วยคาโบนิกแอซิดต่าง ๆ มีอายน้ำด้วยไฟฟ้า คือถังน้ำโยงไฟฟ้า ฤาแช่แต่แขนแต่ขา มีห้องที่สำหรับนักเรียนไปทำการรักษาไข้เป็นห้องห้อง มีห้องเล็กเชอ ซึ่งตั้งเตียงคนไข้อยู่ข้างนอก ที่พวกนักเรียนนั่งซ้อน ๆ กันขึ้นไปตามลำดับ ได้ดูตลอดแล้วจึงกลับเข้าไปห้องไดเรกเตอ เชิญยุเลตินแลเปรสคริปชันให้กินยาซึ่งจะบำรุงโลหิตให้บริบูรณ์ดีต่อไปอีก

โรงพยาบาลโรงนี้ เป็นของยูนิเวอซิตี โปรเฟสเซอไฟลเนอเป็นสมภาร ได้เงินจากรัฐบาลปีละหมื่นม้ากเป็นส่วนตัว ยังส่วนที่สตูเดนต์ต้องเสียประจำปีอีกก็เป็นของโปรเฟสเซอ ที่ได้หมื่นม้ากนั้นค่าที่ต้องเลี้ยกเชอ ยังมีห้องที่ได้รักษาไข้ แต่ไม่ใช่ไปเที่ยวดูไข้ เป็นแต่รับปฤกษาเรียกเงินจากคนไข้อีกทางหนึ่ง ยังมีโรงพยาบาลของตัวเองอีกสองโรง รวมเป็นผลประโยชน์ที่แกได้ปีหนึ่งอยู่ในแสนม้าก เพราะฉนั้นแกรนด์ดุ๊กต้องการจะเอาไปเป็นหมอหลวงแกไม่สมัคขออยู่ในยูนิเวอซิตี แต่ได้จัดหมอคนหนึ่งไปอยู่เป็นหมอหลวง แกเป็นผู้สำหรับแนะนำ แลเรียกได้ในเวลาต้องการ อย่างเดียวกันกับที่เราได้คอกเตอพีสเตอไปนี่เอง

ออกจากหมอไฟลเนอ ๔ โมง เห็นมีเวลาพอ เพราะรถไฟกำหนดจะออกต่อ ๔ โมง ๕๕ ก็แปลว่า ๕ โมง จึงได้ขึ้นรถโมเตอคาร์ไปเที่ยวฟากข้างโน้น พอข้ามสพานก็เจอเขาโยกธงขาวรถโมเตอคาร์แข่งมาเลยหยุดดู

การแข่งรถทำนองนี้ไม่ใช่แข่งว่าใครจะเร็วกว่ากัน แข่งว่าใครจะทนกว่ากัน คือกำหนดเสียว่าวันนี้ให้ไปแต่เมืองนั้นถึงเมืองนั้นโดยทางนั้น แล้วก็ไปตาม ๆ กัน ตามแต่ใครจะไปช้าฤาเร็ว ถ้ารถใครต้องหยุดแก้ไขอย่างหนึ่งอย่างใดต้องหักคแนนลง จนกว่าจะถึงที่กำหนดก็วันก็ตามแต่ที่จะกำหนดไกลใกล้เท่าใด ได้เห็นรถผ่านมาเสมอ ๆ รถเราต้องหยุดร่ำไป คนที่มาในรถนั้นหน้าเปนฝุ่นขาวเหมือนโนราหมด เล็กก็มี ใหญ่ก็มี ขี้ดก็มี ไม่ดก็มี รถเราจอดอยู่ข้างทาง ๆ หันเข้ามาเสียดเอาหิยไฟฟ้าเยิงไปก็ได้ หลวงโสภณแกนั่งไขเต้นอยู่ตัวแขงทีเดียว จะกลับก็ไม่ได้ เพราะทางมันแคบ ถ้าหากว่ากลับยังไม่ทันแล้ว อ้ายรถอื่นมาก็จะโดนโครมทีเดียวเท่านั้น ต้องทนค่อย ๆ กริบไปจนพบทางแยก แลคอยจนรถที่มาสงบลงจึงได้กลับ ครั้นขากลับ รถเรากลายเปนรถแข่งอีกรถหนึ่ง อ้ายตาโยกธงก็โยกธงเอะอะ อ้ายคนอยู่ข้างทางก็โห่เกรียวกราว เท่ากันกับรถแข่งมาถึง

มีเรื่องนักปราชญ์คิดเลขรางวัลรถอย่างหนึ่ง ซึ่งขันดีอยู่ควรจะเล่าในที่นี้ คือตั้งเอาแรงรถเปนประมาณ คราวนี้รถไหนที่แรงมากต้องคิดหักทอนลงมาหารถที่มีกำลังน้อย คิดไปคิดมาลงปลายรางวัลที่ ๑ ได้แก่อ้ายรถที่มาหลังที่สุด ซึ่งมีแรงม้าแต่ ๖ แรงม้า รถที่มีแรงมากตั้ง ๑๒๐ แรงม้าก็แพ้ จะว่าคิดผิดก็ไม่ได้ คิดถูกโดยทางกระบวนเลข แต่ผลมันไพล่ไปออกเช่นนั้น เรื่องรางวัลรูป คงมีตาผู้ใดผู้หนึ่งแกคิดขลุกขลักขึ้นมาให้รางวัลบ้า ๆ ก็เลยบ้ากันใหญ่ แต่เหรียญทองมันมาก มันจึงไม่เกิดเหตุลุกลามเหมือนอย่างเช่นรถโมเตอคาร์ ซึ่งแย่งกันเปนที่ ๑ เลยตะกลามเหรียญทองกันกระพือไปจนกระทั่งรูปเชียนเปนเช่นนี้

มาถึงขาเดนขาเดนเวลาทุ่มเศษ พยจรูญมาบอกข่าวอื่น ๆ แล้วมาขันว่าได้รับหีบมาทางไปรสนีย์หีบหนึ่ง เชื่อเป็นแน่ว่าคงจะเป็นรูปตัวอย่างเหรียญ ซึ่งกรมหลวงนริศร์ส่งมา ครั้นจะรอช้าไปกลัวจะบ่วยการเวลา นึกว่าคงไม่ผิดอะไร จึงได้เปิดออกดู กลายเป็นน้ำพริกเผา อดหัวเราะไม่ได้ ที่เรียกว่าน้ำพริกเผานั้นเป็นไลเบลจริง ๆ ที่แท้น้ำพริกลาวต่างหาก คือน้ำพริกที่ตั้งพิธีประชุมกันทำไพร่ไม่ได้จับนั้นเอง ซ้ำวันนี้ได้รับหนังสือบางกอกหลายฉบับ เลยทำอะไรไม่เป็นแก่นสาร หนังสือที่รับก่อนไปไฮเดลแบ็กก็ยังไม่ได้ตอบ หนังสือใหม่ก็ประดังมาโทรเลขก็มากหลายฉบับ ทั้งจากบางกอกและในยุโรป ตกลงเป็นงดกันเสียทีหนึ่ง วันนี้เขียนล่วงมาจนกระทั่งวันที่ ๗ ซึ่งเป็นกำหนดปิดเมล์ จึงขอจบกันเท่านี้

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๒

คืนที่ ๗๓

เมืองบาเดนบาเดน

วันศุกรที่ ๗ มิถุนายน ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้ไปอาบน้ำแลรมตามเคย ได้เดินตลอดไปจนกระทั่งถึงที่อาบน้ำ อากาศยุโรปมันพิกลกลกอเต็มที ที่เรือนนี้เขาไม่ได้คิดเตรียมสำหรับจะหนาวในเดือนยูน เดือนเมร้อนแล้วเดือนยูนกลับหนาว เวลานี้กำลังหนาวมากเท่า ๆ กันกับเมื่อแรกไปถึงซันเรโม รยัดรเบิดถ้ามีคฝนมาเมื่อไรเปนหนาวมาเมื่อนั้น ถ้าวันใดมีแดดวันนั้นก็ไม่ใคร่หนาว กลับกันเร็วเต็มที พวกฝรั่งออกปากทุกคนว่าเดือนยูนไม่เคยหนาวเท่านี้

กลับจากรมควันแล้วกินเข้ากลางวันเวลา ๕ โมงเช้า แล้วนั่งให้ช่างเขียนของจรูญเขียนรูปเปนชั่วโมงเศษ เหมือนเช่นเต็มที ต้องเอากรมสมมตไปเขียนหนังสือไปพลาง หนาวจนนั่งไม่ใคร่จะลง ต้องลงเดินแกว่ง เร่งเขียนหนังสือรายวันจนกระทั่งบ่าย ๔ โมงเศษจวน ๕ โมง เพราะค้างอยู่หลายวัน ต้องไปนั่งตากแดดอยู่ที่ชานริมน่าต่างจึงทำงานได้ แล้วหยุดลงไปเดินเล่นเสียที เดินก็ออกจะตาม ๆ เคย คือไปทางอ้อม ไม่ไปทางลัด หยุดซอดอกไม้เหมือนเสื้อแล้วไปเดินเล่นในบริเวณคอนเวอเซชั่นเฮาส์ วงไปรอบ ๆ กินน้ำชามีไส้กรอกตามเคย

เสร็จแล้วเดินกรอกแกรกมาตามถนน จับรถขึ้นไล่ให้มันขับไปจนพ้นสเตชั่นรถไฟ เลี้ยวลงข้างซ้ายมือริมโรงแกส แล้วไปตามทางในป่าเลียบเขา จนถึงยิงฤาเสสาขอย่างเล็ก มีทางเดินเล็ก ๆ น้อย ๆ สำหรับเที่ยวเล่นนั่งเล่นริมห้วงน้ำนั้น ขึ้นไปขึ้นไปในหมู่ต้นไม้แล้วจึงไปตกออกท้องทุ่ง มีต้นไม้เป็นหมู่หมู่ละเมาะงามมาก แล้วกลับเลี้ยววกลงไปในซอกเขามีป่าแลมีทำเลหญ้า เป็นที่สำหรับเลี้ยงแกะ แลเห็นแกะนอนจมอยู่ในหญ้ากระดิกหู เขาว่าเป็นที่มีเจ้าของมาเลี้ยงไว้สำหรับยิงในฤดู คราวนี้ทางกลับเลี้ยวขึ้นเขาต่อไปอีก พอถึงสันเขาก็เป็นถนนใหญ่ มีที่นั่งริมถนน สำหรับขึ้นไปแลดูเมืองซึ่งตั้งอยู่ในซอกเขางามดี คราวนี้เป็นขาลงวนลงมาพอไม่ให้ทางชัน มีวิลลาต่าง ๆ เรียงรายลงมาตลอด ได้ผ่านวิลลากรุปซึ่งเคยไปกินเข้าครั้งก่อนนั้นด้วย ขากลับลงมาสักครึ่งชั่วโมงก็กลับมาถึงที่อยู่ แกรนด์ตุกให้มาขอกให้ทดลองแต่วานนี้สองขอกซ์ วันนี้ดูหนังสือพิมพ์ว่าอิสซาโดราดันแคน เป็นผู้หญิงชาวอเมริกันจะออกเล่น ได้ฟังแว่ว ๆ ถึงเรื่องนางคนนี้เป็นที่เลื่องฦา จึงให้ไปขอกที่โรงลครว่าจะไปดู แต่มัวกินเข้าแลพูดกันเล่นอะไรเหลวอยู่เสีย ไม่ได้ไปจนกระทั่งวานจะสิ้นเรื่อง เพราะเขาลงมือสองทุ่ม สักสี่ทุ่มฤาเท่าไรก็หมด เราไปม่านหลังที่สุด กำลังยืดฉาก เลยดูโรงลคร โรงนี้กระทัดรัดน่าเอ็นดู ที่จริงไม่สู้กระไรนัก เมืองเราทำได้แท้ ๆ โรงลครดึกดำบรรพ์[๑] แต่อยู่ข้างจะต่ำ คนดูเป็น ๗ ชั้น แต่มันลักชั้นกันอยู่ในตัว เสียสามชั้น ที่เป็นตัวชั้นจริง ๆ สี่ชั้น คนเต็มพอใช้แต่ไม่ใคร่มีใครแต่งตัวเยี่ยงฉากไม่เห็นมีม่านหลัง เอาผ้าคลาย ๆ กับฉนวนกั้นเตนต์วงเข้าไว้ข้างหลัง ไม่มีเครื่องโรงอะไรแต่สักสิ่งเดียว ออเคสตราทำเพลงมีผู้หญิงแต่งตัวเสื้อยาง ๆ หลวมโพลกเพลก ไม่สวมถุงเท้ารองเท้า ออกมากระโดดโลดเต้นทำหน้า

---

๑ ลครดึกดำบรรพ์ของเจ้าพระยาเทเวศรวงศวิวัฒน์ เล่นลครไทยอย่างออปราฝรั่ง โรงตั้งที่ในบ้านเก่า อยู่ริมถนนอัษฎางค์ ตอนบ้านหม้อ

ทำมือต่าง ๆ เป็นที่เหมือนเก็บลูกหมากรากไม้บ้าง ดีดสีตีเป่าบ้าง เล่นปาอะไรบ้าง ไหว้พระบ้าง ไม่เข้าออกเข้าใจว่าทำอะไร เต้นอยู่แต่คนเดียวไม่มีมากกว่านั้นเลยตั้งแต่ต้นจนปลาย เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวต่าง ๆ พวกยาง ๆ หย่อน ๆ ทั้งนั้น เวลาจะขยักขย่อนไม่มีมูล ขีดม่านลงไปเฉย ๆ รวบรวมใจความมันเหลือที่จะเข้าใจได้อยู่ดังนี้ คือตั้งว่าเล่นเรื่องกรีกโบราณตอนใดตอนหนึ่ง ซึ่งจะเล่าเรื่องก็ได้ไม่เล่าก็ได้ เพราะแกไม่ได้ทำบทตามเรื่อง แกทำตามทำนองเสียงแลจังหวะของเพลง ที่แกหน้าตาว่าท่ามันเป็นอย่างไร ไม่ใช่แกตามแผนที่ตั้งไว้เช่นเขียนแล้วคงจะเดินกราวคงจะเต้น แกแกของแกอย่างใหม่ว่าหน้าตามันเป็นอย่างไร เช่นกับเด็กๆ แกว่าสวากขาโตหน้าตามันเป็นคนขาโต ๆ เดินตุบตับ อุชุหน้างอ ๆ ญายะหน้าโต ๆ สามีหน้าดำ ๆ เช่นนี้ ยายนแกแกเช่นนั้นเหมือนกัน แกแกว่าเพลงนี้หน้าตาเช่นนั้นแกทำเช่นนั้น แต่เสียนอย่างซึ่งแกในใจว่าคนกรีกครั้งโบราณตามที่กล่าวไว้ในหนังสือนั้นเป็นอย่างไร ชอบเล่นเต้นรำโลดโผนในกลางแจ้ง อันเป็นเหตุให้เกิดความสุขสำราญแก่ร่างกาย ด้วยได้ยืดแขนเหยียดขาออกแรงทั้งได้อยู่ในกลางแจ้งกลางแดด ทำให้โลหิตเดินบริบูรณ์ ข้อซึ่งไม่แต่งตัวให้รัดตึงในที่แห่งใด แลไม่ใช้ผ้าที่หนานัก ใช้แต่เป็นเสื้อยาว ๆ อย่างพระเยซูใส่ หรือเป็นเสื้อผู้หญิงก็ถลกขาถลกแขนไม่ว่ายิ่งแนบเนื้อลงไปจนเห็นรูปภายในยิ่งดี เพราะเห็นรูปมนุษย์เช่นรูปอันงามที่ไม่ควรจะปกคลุมหรือเปลี่ยนแปลงเสีย เท้าก็ไม่ควรจะสวมรองเท้าให้บิดรัดเสียรูป ถ้าเวลาเล่นเต้นรำใช้เท้าเปล่า อยู่ปรกติก็สวมแต่รองเท้าบาง ๆ เสื้อหลวม ๆ ยายคนนี้เป็นคนมีผัว แลคิดตั้งโรงเรียนฝึกหัดเด็กผู้หญิงให้รู้ภาษาคนตรีอย่างเช่นที่แกแกใส่ใจเห็น โลดเล่นเต้นรำให้ถูกกับสำเนียงของเพลง เมื่อดู ๆ ไปไม่มีอะไรนอกจากที่จะลงท้ายเห็นว่าบ้า เว้นแต่ไม่ใช่บ้า เพราะบ้าแล้วคงจะเปลี่ยนเป็นขณะ นี่แกไม่เป็นขณะ แกเข้าใจของแกได้เสมอ ผู้ซึ่งได้เคยพบปะถึงได้กินเข้าด้วยกับแกกล่าวว่าบ้านิด ๆ แต่ไม่ใช่บ้าพรำพรูพึ่งล้าน เป็นบ้าอย่างหัวเชว ๆ คนที่ดูด้วยกันโดยมากคงจะเห็นต่างกัน ตั้งแต่เห็นเข้าก็กวดว่า

ยายนี่บ้า ทำอะไรก็ไม่รู้ ไม่สนุก ไปจนกระทั่งถึงว่าก็ชอบกลคืออยู่หรอก ได้ส่งขนมกลอนเข้ามาให้ ซึ่งแรกทำให้เข้าใจว่าจะร้องตามนั้นก็เปล่า ไม่ร้อง ซ้ำไม่เกี่ยวด้วยขนมกลอนนั้น เป็นแจกแถมพกเล่นเฉยๆ มีอีกแผ่นหนึ่งที่เป็นที่ว่าโปรแกรม มีเรื่องคนนั้นคนนี้มาก ๆ คนก็มีเช่นกับทหารทั้งกองออก ชาวบ้านออกมาเต้นรำดูเหมือนอย่างตัวละครสักห้าสิบหกสิบคน แต่เปล่าไม่มีใคร ยายนั่นคนเดียวเท่านั้น ออกมาทำคนโน้นบ้างคนนี้บ้าง ฟู่เต็มที่ ๒

ตั้งแต่มาจากซันเรโมแล้วไม่ได้ข่าวเพื่อนเลย พึ่งได้วันนี้ ยอกว่าตั้งแต่พ่อออกจากซันเรโมแล้วได้วันหนึ่งก็ออกตาม ไปอยู่เลกโคโม ๑๕ วัน วันแรกมีแดดต่อมาก็มีฝน ไม่มีฝนก็มืดมัว เลยไม่ได้ไปไหนทั้ง ๑๕ วัน ออกจากนั้นไปเตรเตต์ จะขึ้นไปอยู่โคก็กลัวหนาว แลจะอู้ คิดอ่านจะอยู่เตรเตต์ แต่ดูถ้อยคำที่พูดนั้นไม่มีความยินดีฤาสนุกรนเริงอย่างไรเลย ดูเป็นแต่เหยาะแหยงใจเหนอยหน่ายในความเป็นอยู่ พ่อนึกวิตกเป็นอันมาก กลัวจะไม่มีคุณอะไร ไปไหนจะเอาไปด้วยแกก็ทนไม่ไหว อยู่คนเดียวก็เปลี่ยว อยู่นิ่ง ๆ ไม่ใคร่เที่ยวใคร่เตร่ไปข้างไหนมันก็ชวนให้เปลี่ยววังเวงใจ หมอก็ไม่ขัดเอาใครเป็นเจ้าของว่าจะเดินตามทางไหน มีแต่ตาหมออังกฤษที่อียปต์ซึ่งแนะนำอย่างกว้างว่าให้ค่อย ๆ คลานขึ้นไป ตามร้อนถึงไหนไปที่นั่น จนกว่าจะถึงเมืองอังกฤษจึงจะบอกต่อไปว่าจะให้ทำอย่างไร ไปตรงกับความกลัวของเพื่อนที่ว่าฤดูในยุโรปนี้แปลกมาก ไม่ใคร่จะร้อน กว่าจะคลานตามหนาวขึ้นไปพอถึงเมืองอังกฤษก็จะหนาว จะไล่ให้กลับไปนอนดูพ้ออยู่อียปต์อีก ไม่มีเวลากลับบ้าน ใจแกท้อแท้เสียอย่างนี้ พ่อจะมีหนังสือไปให้หาหมอที่เมืองสวิตเซอแลนด์ให้เป็นหลักฐานขึ้น

ที่บนเรือนนี้หนาวจริง ๆ เฉภาะด้านข้างสวน กลางคืนปรอดถึง ๕๖,๕๔ ถ้าไม่มีฝน อย่างดีก็ ๕๘ ในห้องกลางวันเวลาเที่ยงปรอด ๖๐ ถ้วน ส่วนด้านข้างริมถนนเขาอุ่น เปิดน่าต่างก็ได้ หนาวจนห้อยตีนลงไปเกือบไม่ใคร่ได้ ปวดข้อตีนเดินไม่ใคร่ถนัด เรือนไม่สบายเลย

---

๒ จู้เป็นคำแผลง หมายความว่าเหมือนกับถูกปล่อย ถูกทิ้งไว้แต่คนเดียว

คืนที่ ๗๔

วันเสาร์ที่ ๙ มิถุนายน

เวลาเช้าไปอาบน้ำตามเคย แต่วันนี้ตื่นสายจนสามโมง เลยโต้งเต้งใหญ่ กลับจนเที่ยง พอมาถึงก็แต่งตัวให้ชูมันถ่ายรูป ได้กินเข้าเปนย่ายโมงหนึ่งแล้ว ยังต้องมานั่งให้เขียน เยอเต็มทิ รอดตัวที่ได้ให้กรมสมมตเขียนหนังสือไปพลาง เลยเปนเวลาเบี่ดออฟพี่ศ จนบ่าย ๔ โมงจึงได้เลิก บ่ายเกือบ ๕ โมงจึงได้ไปเที่ยว ที่จริงหมายว่าจะไปด้วยรถโมเตอที่เขารับจ้าง แต่เดินพลางถ่ายรูปพลาง เพราะนึกว่าคงไม่ทันแล้ว ไปสืบถามเขาว่าทางใกล้ไกลเท่าใด โปลิศที่เขาตามกำกับอยู่บอกว่าทั้งไปทั้งมาครึ่งชั่วโมง เห็นว่าพอจะไปได้ จึงเช่ารถเขาไป ทางที่ไปนั้น เมื่อพ้นจากสวนแล้วถึงสนามที่สำหรับเขาเล่นเกมต่าง ๆ มีลอนเตนิส เปนต้น ที่มีลำธารน้ำตกมาแต่เขา เรียกว่าน้ำโอส ตามชื่อปากช่องที่สเตชั่นเมื่อจะมาถึงยาเดนยาเดน น้ำโอสเปนแต่ชั่วลำธาร ข้างบนแคบเล็ก ข้างล่างกว้างออกหน่อยหนึ่ง เขาก่อเขื่อนเสียทั้งสองข้าง ท้องธารขนศิลาก้อนกลม ๆ ขนเสียหมด เลยศิลาก้อนที่เปนพื้นลำธารรายตลอดลดเปนคั่น ๆ ตามที่สูงที่ต่ำ ให้สายน้ำแผ่ออกเต็มลำคลอง แต่ตื้นสักคืบเดียวเท่านั้น ต่อเวลาฝนตกมากน้ำจึงค่อยมากขึ้น แต่ขุ่น ลำโอสนี้ผ่านมาในระหว่างกลางสวนแลกลางเมืองยาเดนยาเดน ตอนตรงข้ามกับสวนเปนโฮเตลทั้งปวง มีโฮเตลสเตฟานนี่ ซึ่งเปนที่มาอยู่ ตั้งอยู่ในหว่างกลางแถวโฮเตลทั้งปวง เมื่อพ้นสวนขึ้นไปแล้วเปนสนามที่สำหรับเล่น พ้นสนามขึ้นไปทางขึ้นลงมาใกล้ลำน้ำโอส ฟากข้างที่เปนโฮเตลนั้นกลายเปนวิลลาต่าง ๆ ตลอดถนน ในตอนสวนมีถนนใหญ่สามสายเรียงกัน สายกลางเปนถนนรถ สองข้างเปนทางคนเดิน ครั้นเมื่อพ้นสวนไปแล้ว ถนนเปนหกสายติดกัน สายริมข้างน้ำโอสเปนทางไซสิเกอล ถัดเข้ามาเปนทางรถ ในทางรถนั้น แบ่งเปนทางม้ากว้างประมาณสามศอก แล้วจึงปลูกต้นไม้รายคั่น นอกต้นไม้เปนทางคนเดิน นอกทางคนเดินออกไปเปนทางไซสิเกอล นอกทางไซสิเกอล

รูปรถพระที่นั่งที่เมืองบาเด็นบาเด็น

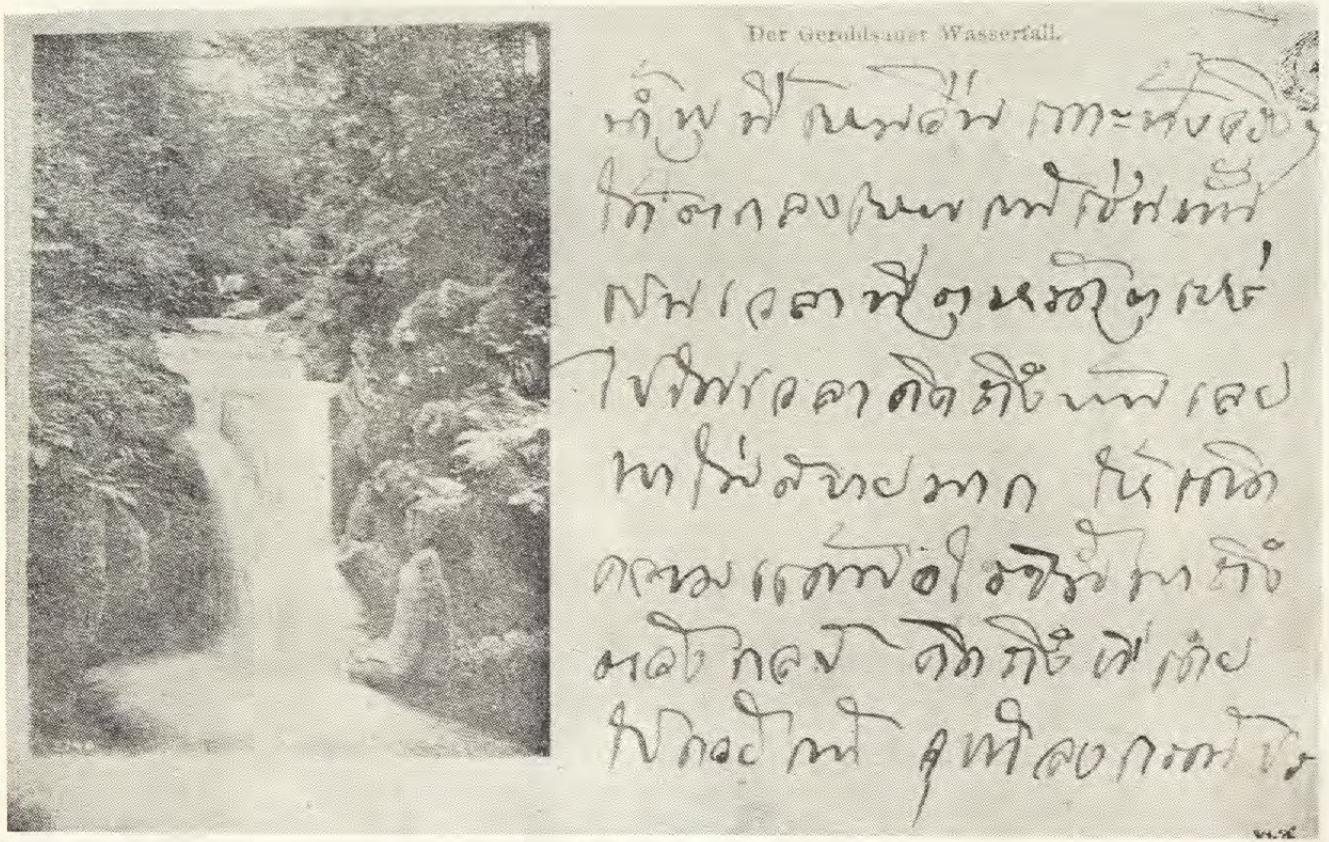
ออกไปเป็นทางม้า รวมถนน ๖ สายนี้ประมาณกว้างสัก ๑๒ วา ถึง ๑๔ วา เท่านั้นเอง เพราะเป็นทางแคบ ๆ ไปหมดถนนเมื่อถึงบ้านอย่างเก่า แล้วเลยขึ้นทางเขา เป็นบ้านนอก เลียบไปตามลำธารเป็นพื้น ลำธารเหล่านั้นก็กว้างอยู่ใน ๖ ศอก ๘ ศอก เป็นลำธารสามัญไม่ได้ตกแต่งอะไร มีบ้านเรือนราษฎรคนจนและไร่เล็ก ๆ น้อย ๆ รายขึ้นไป มีที่เลี้ยงผึ้งโพรงซึ่งนกกระแวะดูแต่กลัวจะเป็นเวลา จึงรีบไปขึ้นยอดเนินเขาอยู่ข้างสูงสักหน่อยหนึ่งจึงถึงที่เลี้ยงปลา มีสระเลี้ยงปลาทองชั้นล่างสระหนึ่ง แล้วจึงเลยขึ้นไปอีกทอดหนึ่งก็ถึงสระยอดเป็นที่เลี้ยงปลาคล้าย ๆ ที่องกฤษเรียกเตราต์ มีสายน้ำตกลงในสระนั้นสองแห่ง แล้วมีเรือนหลังใหญ่ปลูกอยู่สูงขึ้นไปอีกสักนิด ในเรือนนั้นตอนหนึ่งเป็นที่สำหรับประสมปลาและเลี้ยงลูกปลา อีกตอนหนึ่งเป็นที่สำหรับไปกินเข้า มีที่นั่งกว้างขวางและมีครัวได้เข้าไปดูในที่ห้องประสมปลานั้นก่อน เขาทำเป็นรางด้วยปูนซีเมนต์ตั้งขนเสาเหล็กกว้างประมาณสักศอกเศษ ยาวสัก ๘ ศอกถึง ๑๐ ศอก น้ำลึกสัก ๔ นิ้วบ้าง ๕ นิ้ว ๖ นิ้วบ้าง เป็นลำดับกันขึ้นไป ๖ ราง ที่หัวรางมีก๊อกน้ำรินอยู่เสมอปลายรางมีท่อน้ำล้น การประสมปลานี้ซอยกลอยู่ ได้ความเช่นนี้

เมื่อถึงฤดูที่ปลาจะมีไข่ สังเกตได้ว่าปลาตัวไหนเป็นตัวผู้ปลาตัวไหนเป็นตัวเมียด้วยของผิดปรกติ เมื่อเห็นว่าไข่ได้ขนาดแล้ว จึงไข่ออกจากปลาตัวเมียเทลงไว้ในกระชอนที่ทำด้วยเหล็กวิลาดปรู ปลาขนาดใหญ่อายุ ๗ ขวบ มีไข่อย่างมากถึงพัน ถ้าตัวย่อมก็ไข่น้อยลงมา อาจจะรีดไข่ปลาตัวเมียสามตัวรวมกันในกระชอนเดียวได้ ถึงจะรีดทิ้งไว้ช้าหน่อยก็ไม่เสียหายอะไร ด้วยไข่นั้นยังไม่มีชีวิตรคราวนี้ต้องเอาปลาตัวผู้มารีดน้ำนม ถ้าเป็นปลาตัวใหญ่อาจจะรีดน้ำนมประมาณตวงเต็มปลอกมือสำหรับเย็บผ้า ขันเหมือนครีม แย่งเทลงไปที่ไข่นั้นพอให้ทั่วถึง แล้วจึงถ่ายไข่นั้นลงในชาม เอานมที่ยังเหลืออยู่นั้นละลายน้ำเทลงไปในชามนั้นอีก ทิ้งแช่ไว้ประมาณสิบสองนาทีแล้วจึงเอาไข่กลับลงกระชอน แช่ไว้ในรางที่มีน้ำเปลี่ยนอยู่เสมอ แต่ต้องไม่จับต้องเลยในระหว่าง ๑๒ วันต่อไป แรกที่ปลาจะ

เปนตัวนั้น ล่วงได้เดือนหนึ่งแลเห็นเปนจุดดำสองจุดในไข่ คือดวงตา แล้วอีก ประมาณ ๓ เดือนจึงเปนตัว เอาหางออกมาจากไข่ก่อนแล้วจึงมีหัว ไข่นั้นติดอยู่ที่ท้อง ต่อ ๔ เดือนจึงจะว่ายกระดุกกระดิก เมื่อว่ายกระดุกกระดิกเข้าแล้วตัวก็ลอดลงไปทางช่องกระซอน ไปว่ายอยู่ในราง ในเวลาที่ไข่ยังติดท้องอยู่ตรายใดยังไม่ต้องให้อาหารกิน เมื่อหมดไข่แล้วจึงต้องให้อาหาร อาหารนั้นใช้มันสมองแลม้ามลูกวัวปนกับน้ำนม ทากระซอนวางลงไปในน้ำ ปลานั้นมากินเองตั้งแต่ขวบหนึ่งขึ้นไปให้กินแย้ง เปนแย้งชนิดหนึ่งซึ่งทำสำหรับให้ปลากิน แต่ปลาขวบไหนอยู่ด้วยกันได้แต่เฉภาะขวบนั้น ถ้าเอาเล็กปนใหญ่แล้วกินกัน เพราะฉนั้นเขาจึงคัดปลาขนาดอายุต่าง ๆ ไว้เปนราง ๆ การที่เลี้ยงปลาตั้งแต่ไข่หลุดแล้วไว้ในอ่างนั้นเปนเลี้ยงไว้ให้คนดู ถ้าเปนปลาที่จะเลี้ยงเปนผลประโยชน์ เขาเอาไปลงสระแยกกันหลายสระตามอายุของปลา พิจารณาดูตามระยะปี โตไม่สู้เร็วนัก ปลาที่สำหรับกำลังกินอยู่ในสามขวบสี่ขวบ ปลาที่ผสมเปนพืชพรรณตั้งแต่ ๗ ขวบไปถึง ๑๐ ขวบ

ยังมีปลาอีกชนิดหนึ่งซึ่งเลี้ยงอยู่ในที่นั่นเหมือนกันเปนปลาทองหางสิว ปลาชนิดนี้มีไข่มากถึงหมื่น แต่เปนปลาที่เลี้ยงไว้ดูเล่นไม่ใช่ของกิน รูปร่างเลวกว่าปลาเงินปลาทองจีนเปนอันมาก

การประสมปลานี้ ไม่ใช่เปนการของรัฐบาล เปนของผู้ที่เขาจัดการนี้ได้ทำขึ้นเอง แต่รัฐบาลช่วยรับซื้อปีละหมื่นหกพันตัว กำหนดพันละ ๗ บาท ซื้อไปปล่อยในน้ำโอส เพื่อจะให้สืบพืชพรรณให้แพร่หลาย แต่จะปล่อยลงไปในตอนข้างต่ำๆ ไม่ได้ ด้วยมีปลาใหญ่ ปลาเช่นนี้ชอบว่ายทวนน้ำอยู่เสมอ ข้างเหนือน้ำนั้นไม่มีปลาใหญ่ จึงปล่อยปลาเล็กไว้ข้างเหนือน้ำ เมื่อโตขึ้นก็ค่อย ๆ เลื่อนลงไปเองจนเข้าหมู่พวกปลาใหญ่ได้

น้ำพุที่เมืองบาเด็นบาเด็น

ที่เลยปลานี้มีผู้จัดการอยู่ทั้งครอบครัว มีผู้หญิงเด็กหลายคน เด็กนิดคนหนึ่งรู้จักประจบ เข้ามาวิ่งเอออยู่รอบ ๆ เห็นดอกไม้ที่เสียบเสื่อพลัดตกก็หยิบส่งประเดี๋ยวไปเที่ยวหาดอกไม้มาให้ อยากขยับมือแลเป็นกำลัง อายุสักสามขวบฤๅไม่ถึง น่าเอนดูจริง ๆ หมายว่าจะเคยกลามจึงได้เที่ยวประจบคน ส่งทองให้ป่อนต์หนึ่ง เปล่าไม่รู้สึกว่าอะไรถือเล่นเหมือนดอกไม้ เขาชวนให้กินปลา จึงได้ถ่ายรูปแลนั่งเล่นอยู่ที่น่าโรงนั้น ได้พูดเล่นกับคนแก่เยอรมันคนหนึ่งอายุ ๗๐ แต่พูดอังกฤษได้ เป็นชาวเมืองบริเมน แกคุยเอะอะโผงผางสนุกดี การตระเตรียมอยู่ข้างจะช้ากว่าจะพร้อมได้ ต้องไปเลือกปลา แล้วมีเด็กสำหรับทำปลา แล้วจึงเอาขึ้นนึ่ง เกณฑ์ให้นอนคว่ำกางท้องอ้าปาก แต่ต้องกินกับเนย หาไม่จะออกเหม็นคาว มีมันสดิวเป็นผัก จานปลาแต่งด้วยดอกไม้เสียสรวย มีขนม แต่สัมมีสามใบไม่เกินกว่านั้น กินอร่อยแลอิ่มดี กว่าจะแล้วมาได้กินถึงทุ่มหนึ่ง กลับมาถึงวิลลาเป็น ๒ ทุ่ม แต่อย่าหลงไปว่ามืด ยังมีแดด พอมาถึงก็ต้องกินเข้าอีก

วันนี้เป็นวันที่เขามีงาน เป็นการเรี่ยรายเงินเลี้ยงคนจนที่คอนเวอเซชะนัลเฮาส์ พ่อได้รับเชิญ ไปยามครึ่ง เขายังกำลังเต้นรำกันอยู่ แมร์แลเลดีเปรสิเดนต์กับทั้งกรรมการรับรองแขงแรงมาก พาคนให้รู้จักทั้งผู้หญิงผู้ชาย ในห้องเต้นรำร้อน เพราะคนมากถึง ๗๐๐ ที่เล็กไปกว่าคน ถูกไปนั่งคุนั่งรับแขกอยู่เป็นนาน จึงได้ขยับขยายออกมาข้างนอกได้ ค่อยเย็นชื่น มาเดินเกะกะอยู่ข้างนอกจน ๔ ทุ่มครึ่งจึงได้ลงมือเล่นออเปอเรตที่ห้องใหญ่ กว่าจะเข้าไปนั่งพร้อมกันได้นานเต็มที พวกผู้หญิงที่จะเล่นแหวกม่านดูกันคอ ๆ จนกระทั่งถึงเวลา

เรื่องที่เล่นนนมีเจราเบิกโรง แล้วจึงมีผู้หญิงออกมาร้องเพลง ขัดเกือกแซกเจราติดตลก แล้วจึงมีคนหัวล้านที่ว่ามีลูกสาวสิบคนออกมาร้องเพลงข้างเจราข้าง เกี่ยวนางผู้หญิงคนขัดเกือกนั้น ภายหลังสาว ๑๐ คนนั้นจึงได้ออก

แต่งตัวเสื้อขาวขลิบแดงถือปืนเดินเป็นทหาร แล้วร้องเพลง นางผู้หญิงที่ขัดเกือก
นั้นเป็นผู้ตีกลอง มีร้องเพลงเป็นตลก คนตีกลองเป็นต้นบท ผู้หญิง ๑๐ คน
นั้นเป็นลูกคู่ ภายหลังมีคนหนุ่มที่เป็นลครเมืองคาลสรูห์ออกมาหาคนแก่หัวล้าน
ที่เป็นพ่อผู้หญิงจะขอลูกสาว คนแก่นั้นเรียกลูกสาวออกมาทั้งสิบคน แต่งตัว
ต่าง ๆ เป็นชาวสเป็นข้าง ชาวบ้าดำที่ข้างหนึ่ง นั่งเรียงกัน ออกเต้นรำทีละคน
มีอาการแปลก ๆ กัน ชาวสเป็นเต้นกรับ ที่ลุกขึ้นเจรจาเปล่า ๆ ก็มี ที่หน้าเป็น
กลัวล้อผู้ชายก็มี แต่นางผู้หญิงอังกฤษคนหนึ่งร้องช้า ๆ เสียงงัวเงียง่วงนอน
ปัพาทย์ก็งัวเงียลงไปตาม จนเวลาขยเลยหลับอยู่กับเก้าอี้ แล้วเต้น ๔ คน ตา
พ่อตาต้นลูกสาวต่าง ๆ กับผู้ที่จะมาเป็นลูกเขย ตบขาตบหลังอย่างแรง ๆ เล่น
ตลก ลงปลายนางขัดเกือกนั้นมาร้องแลรำ คนหนุ่มนั้นเลือกเอาคนขัดเกือก
แล้วตกลงเป็นเดินเวียนแล้วเอาโต๊ะมาตั้ง ที่ระนาดคนละอันเข้าปี่พาทย์แล้วเป็น
อันเลิก พอเวลา ๒ ยามตรง ยังถูกเกณฑ์ให้ไปกินซุบเปอซึ่งเขาจัดโต๊ะไว้ต่าง
หาก ผู้หญิงที่แต่งเป็นชาวสเป็น เป็นหลานของยายเปรสิเดนต์ เข้ามาปฏิบัติ
วัฒฐากแขงแรงมาก ได้พบกับคนที่เล่นเต้นรำร้องวันนี้เกือบทุกคน เป็นผู้ดีทั้งนั้น
การซ้อมอยู่ข้างจะประดักประเดิดมาก ว่าต้องซ้อมกันถึง ๖ วัก เพราะผู้หญิงถึง
๑๑ คน เขาว่าผู้ชายร้อยหนึ่งซ้อมง่ายกว่าผู้หญิง ๑๑ คน เพราะเท้า ๆ งอด ๆ
กันง่าย ในห้องเลี้ยงคนเต็มเสียงออกกราวไปทั้งห้อง ของเลี้ยงดี ๆ มาก เขา
ทำดอกไม้เหน็บเสื้อเป็นกุหลาบตอตั้งบนโต๊ะงามดี คือเอาก้านกุหลาบตรง ๆ ฤา
ไม่ใช่กุหลายก็ได้ ตั้งขึ้นเป็นลำต้น แล้วผูกดอกกุหลาบแย้มเอาลวดขึงขึ้นไว้ไม่
ให้ก้านอ่อน ติดใบแล้วเอาตะกั่วพันจัดเข้าเป็นพุ่ม อย่างดอกไม้หัวโล้น สำหรับ
ให้ผู้หญิงเหน็บให้ผู้ชาย แล้วแจกโปสต์การ์ดรูปพวกที่มาร้องรำคนละสองแผ่น
พ่อได้ให้เงินช่วยในการเรี่ยรายนั้นมาก เขายังจะมีเต้นรำต่อไปอีกเมื่อเวลาเลี้ยง

กันแล้ว ว่ามีผู้หญิงนำเครื่องแต่งตัวไปให้ผู้ชาย ผู้ชายนำไปให้ผู้หญิงแล้วจึงเต้นรำ ทีจะกวดกันรุ่ง เขาชวนจะให้อยู่ พ่อง่วงนอนงัวเงียเต็มทีต้องลากลับ แต่เช่นนั้นยังมาถึงเกือบ ๗ ทุ่ม ผู้หญิงที่เป็นเปรสิเดนต์นั้นใจดีอย่างยิ่งต้อนรับแขงแรง แปลเรื่องราวทุกคำ ทั้งตัวไหนออก ตัวไหนเต้น ตัวไหนร้อง แกชมว่างามหมด ดีที่สุดทุกตัว ฟังเสียเพลินทีเดียว การเต้นรำตอนหลังทีจะสนุก มีเครื่องอะไรอะไรทำด้วยกระดาษเป็นกระเช้า เป็นดอกไม้สีหรู ๆ ออกเป็นกองที่เตรียมไว้น่าโรง ตอนหัวค่ำคนเต็มทั้งสนาม แต่ตอนสองยามแล้วข้างนอกเงียบครึกครื้นอยู่แต่ข้างใน

คืนที่ ๗๕

วันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน

ได้เดินไปดูที่อาบน้ำสำหรับว่าย ดูน้ำเขียวสกปรกไม่น่าอาย สระโตสักเท่าสวนเต่า[๓] มีห้องสำหรับผลัดผ้ารอบ ออกจากนั้นไปกินน้ำ อายน้ำ แลรมควันตามเคย กลับมาเวลา ๕ โมง กินเข้ากลางวัน วันนี้ได้ตำน้ำพริกจิ้มไข่เจียวอร่อยเพลินเป็นอันมาก แต่พริกที่แช่น้ำปลามานั้น มหาแหลกเขาไม่เข้าใจ หยิบพริกสำหรับกินกับปลากุเราเมื่อวานนี้เทน้ำปลาทิ้งเสียหมด เอาไว้แต่พริกเปล่า ๆ เหี่ยวปอดแปด ไม่มีอย่างอื่นนอกจากที่จะฟาดเคราะห์ ทำอะไรต่าง ๆ แล้วเขียนรูป เวลาบ่ายกินน้ำชา แล้วไปถ่ายรูปตามในสวน แล้วขึ้นรถโมเตอคาร์ ให้ดิเต็กติฟนำ มันว่าจะไปถึงน้ำพุอะไรแห่งหนึ่ง ไปทางที่เลยปลาถึงทิวัดทางสแพร่ง แยกไปทางขวามือ ขึ้นเขาไปในป่าสน หยุดถ่ายรูปป่า แล้วขึ้นไปจนหมด

---

๓ สระนี้อยู่ในสวนคิวาลัยในพระบรมมหาราชวัง

ทางที่เรียบเป็นทางเกวียน นึกออกสงไสยแล้วว่าจะไม่ได้เรือง แต่มันยังยืนยันแข็งแรงอยู่ก็ขึ้นไปอีก จนถึงที่สูง ๕๐๐ เมเตอแล้วก็ยังไม่ถึง เห็นไม่ได้เรื่องจัดการถอยกลับลงมา รถเก๋งมาเลี้ยวลางทางไม่รู้ว่าด้วยเหตุไร เลยมารถเดียวจนถึงทวัดสแยก พ่อจำทางได้รับเป็นผู้นำไปดูเลยงตัวผึ้งซึ่งอยากเห็นอยู่แต่วานนี้แล้ว ที่เลยงนั้นมีโรงคนอยู่สองหลัง ฝากระดานหลังหนึ่ง ตกหลังหนึ่ง พื้นเพรกเรียบ มีเล้กเล่นอยู่เป็นกอง มีสวนอยู่นิดหนึ่ง เรือนที่เลยงตัวผึ้งนั้นอยู่ในสวน โดยยาวประมาณสักแปดศอก กว้างสามศอก กั้นฝารอบ ด้านข้างน่าเป็นช่องเล็ก ๆ สำหรับผึ้งบินเข้าออก มีประตูเข้าทางด้านหุ้มกลอง เป็นหิ้งที่ตั้งหีบฤาเชือกขดสำหรับผึ้งอาไศรยอยู่ศอกหนึ่ง เป็นทางเข้าออกเดินทำงานสองศอก การที่เลยงผึ้งนั้นทำดังเช่นกล่าวต่อไปนี้

คือเอาไม้มาต่อเป็นกรอบอย่างลังกลวงลึกประมาณสักนิ้วกึ่ง กว้างคืบหนึ่งยาวคืบหนึ่งเป็นสี่เหลี่ยม เอาสผึ้งซึ่งตีพิมพ์เป็นรูปรวงผึ้ง แต่อย่างตื้น ๆ บาง ๆ บรรจุเข้าไว้ในกลางกรอบลังกลังนั้น แล้วจึงเอาเข้าในหีบ ตั้งตะแคงซ้อน ๆ กันออกมา ๒๔ ชั้น แล้วไปหาตัวกวนผึ้ง คือเป็นผึ้งตัวใหญ่กว่าเพื่อนมาปล่อยเข้าไว้หีบละตัว ครานวนผึ้งอน ๆ ต้องตามมาเองไม่ต้องไปเที่ยวหา มาแวดล้อมนางพระยาผึ้งนั้นแล้วก็ตั้งกองทำรัง เสมากช่องสผึ้งที่หล่อไว้ตน ๆ นั้นให้สูงขึ้นมาในวันเดียวอาจจะทำเต็มรังเสมอกับที่กว้างของลังกลังนั้นได้ ด้านข้างหลังกรุกระจกไว้แล้วเอาฝาปิดฝอยยัดจิงปิดฝา เมื่อเวลาจะเปิดฝาแลเปิดกระจกเปลี่ยนเอารังออกมานั้น ต้องสูบบุหรี่ ถ้าสูบบุหรี่เข้าไปแล้ว ผึ้งได้กลิ่นสิ่นฤทธิ์เดชไม่ทำอะไรเลย ถึงกำหนดก็ไปล้วงเอาลังกลังนั้นออกมา ลังไหนเต็มก็มาเคาะเอาตัวออกเสีย ตัวที่เคาะออกนั้นก็ไม่ไปไหนบินเข้าไปหานางพระยาผึ้งในรังเดิมนั้น ในลังกลังนั้นเป็นหัวน้ำเต็มไปหมด สน้ำผึ้งเป็นสี่เหลืองแก่เหมือนน้ำผึ้งเรา แต่ชุ่นตัวผึ้งออกจะเชือง ๆ กว่าของเรา เป็นผึ้งโพรงอย่างเช่นทำรังในโพรงไม้ ไม่ใช่

ผึ้งรวง อาหารนั้น ถ้าน่ารังเกียจไม่ต้องให้กินอะไร บินไปหากินแล้วกลับมาเอง ถ้าน่าหนาวซึ่งไม่มีดอกไม้ ใช้น้ำตาลกับน้ำผึ้งนั้นเองละลายน้ำให้กิน รังหนึ่ง ๒๔ กิโลกรัมขึ้นไป การที่จะเก็บน้ำผึ้งนั้นมีเครื่องมือเป็นลังเหล็กวิลาด ข้างในเป็นโพรงสามเหลี่ยมพอบรรจุลงกิโลได้สามลงกิโล ตั้งตะแคง มีเครื่องหมุนอยู่ข้างบน หมุนไปน้ำผึ้งก็กระเด็นออกเกาะตามข้างลัง เมื่อมากเข้าก็ไหลลงทางช่องที่เป็นพวย วิธีคั้นเช่นนี้ไม่มีผึ้งติดออกมาเลย การเลี้ยงผึ้งมีฤดูกับฤดูไม่ดี ฤดูที่ล่วงมาแล้วนี้ว่าไม่ดี เจ้าของโรงดูเป็นคนจนมาก นุ่งกางเกงเก่าคร่ำคร่า เสื้อปะ แต่มีน้ำใจที่จะเล่าเรื่องราวโดยถ้วนถี่ เสร็จดูการเลี้ยงผึ้งเท่านี้ กลับมาเวลา ๒ ทุ่มเข้าไปแล้ว เลยกินเข้าที่เดียว ไม่ได้แต่งตัว

วันนี้ได้ให้เหรียญดิเด็กติฟ เช้าคนหนึ่ง บ่ายคนหนึ่ง คนละเหรียญ ค่าที่เออเพื่อแขงแรง ได้เขียนหนังสือด้วยกระดาษยาว เหมือนใบลานที่เขาทำขาย เขียนอย่างหนังสือใบลาน ยอกอังกาแลสลักหลังด้วยหนังสือขอม เริ่มต้องตั้งต้นให้พระยาสุขุม ฉบับที่ ๒ ถึงกรมดำรงอันเป็นผู้สมควรซึ่งจะได้รับ

คืนที่ ๗๖

วันจันทร์ที่ ๑๐ มิถุนายน

เวลาเช้าเว้นอาบน้ำ ไปที่รม นั่งอยู่ชั่วโมงหนึ่งตามเคย แล้วขึ้นรถโมเตอคาร์จากที่นั้นไปสตราสเบิค มิบริพัตร อุรุพงษ์ ตุ๊ก หม่อมนเรนทร์ หมอพีสเตอไปด้วย ออกจะต้องคลำ ๆ ทางหน่อย รถหลังไปหลงแยกกันไปคนละทาง แต่เขาขับเร็ว กลับไปถึงก่อนรถเรา ที่แท้ทางที่ไปนั้นก็ได้ทางรถไฟไป ไปผ่านทาง

รถไฟเมื่อจวนจะถึงเกลต์ เมืองเกลต์ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำไรน์ ยังอยู่ในเขตรแดนแกรนด์ดุคัลเมืองบาเดน เมื่อข้ามฟากไปถึงฟากโน้นจึงเป็นแดนสตราสเบิค แม่น้ำไรน์ตรงนี้กว้างสักเท่าแม่น้ำท่าจีนที่รถไฟข้ามไปพระปฐม จะเล็กกว่าสักนิดหน่อย ตะพานเป็นตะพานเหล็กทำงามดี พอถึงต้นตะพานทางโน้นก็เป็นด่านภาษีเจ้าพนักงานเดินออกมาพอยอกให้รู้ก็ไม่เรียก ไปจากฝั่งแม่น้ำไรน์อีกนานจึงได้ถึง เมืองนันตงอยู่ที่ผังคลองเรียกว่าอิล ห่างจากแม่น้ำไรน์ประมาณร้อยเส้น มีคลองไปจากแม่น้ำไรน์หลายคลอง เป็นทางเรือเดินไปมากับเมืองเยอรมันเมืองฝรั่งเศส แลสวิตเซอแลนด์ เป็นเมืองที่มีการค้าขายกว้างขวางใหญ่มาแต่ก่อนเดี๋ยวนี้มีโรงจักรต่าง ๆ ตั้งอยู่รอบนอกเกิดขึ้นเป็นอันมาก เป็นเมืองใหญ่ของอาลเซส แลเยอรมันลอเรียน มีผู้ว่าราชการเมืองแลเป็นที่ตั้งทหาร มียูนิเวอซิตี้ทั้งมีชื่อชอบโรมันคาทอลิก พลเมืองแสนห้าหมื่น ทหารหมื่นห้าพัน เป็นเมืองของฝรั่งเศสปกครองมาสองร้อยปีเศษ พึ่งตกเป็นของเยอรมันเมื่อรบกับฝรั่งเศส ปี ๑๘๗๑ เมื่อว่าโดยภูมฐานแล้ว ถ้ากำหนดเอาแม่น้ำไรน์เป็นเขตรต่อแดนก็น่าจะตกเป็นของฝรั่งเศส เพราะอยู่นอกแม่น้ำไรน์ออกไป แต่ฝรั่งเศสแพ้เยอรมันจึงต้องเสียเมืองเหล่านี้ คนพลเมืองพูดภาษาแปลก ปนกันทั้งเยอรมันแลฝรั่งเศส คือพูดภาษาเยอรมันสักคำหนึ่งสองคำ ฝรั่งเศสสักสามคำสี่คำ ลางทีพูดภาษาเยอรมัน แต่สำเนียงฤๅสำนวนเป็นภาษาฝรั่งเศส พวกเยอรมันเขาว่าคนเมืองนใจกลับกลอก เมื่อเวลาอยู่กับฝรั่งเศสอยากเป็นเยอรมัน ครั้นเมื่อได้มาอยู่กับเยอรมันกลับอยากอยู่ในฝรั่งเศส เป็นเมืองที่ขังไว้ด้วยทหารทั้งการในเมืองแลเตรียมต่อสู้ เมื่อเยอรมันรบกับฝรั่งเศสครั้งก่อน ที่ได้เป็นที่รบกันใหญ่ แรกที่จะถึงเมืองมีที่ไว้ด่าน ยาวเป็นอันมาก เป็นเมืองมียอมเชิงเทิน ยอมชั้นนอกชั้นหนึ่ง แล้วจึงถึงคู แล้วถึงกำแพงเมือง กำแพงนั้นก่อด้วยศิลา พูนดินเป็น

เชิงเทินแลเปนลูกป้อม ถนนในเมืองตอนข้างเก่าแคบแลคด แต่เมืองข้างตอนใหม่ทำถนนใหญ่ คูระเปนใหญ่อยู่สายเดียว เมืองนี้เปนเมืองน่าดูกมาแต่ไหนแต่ไร เมื่อตกเปนของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้สร้างป้อมเพิ่มเติมขึ้นแข็งแรงมาก ตามรอยเมืองข้างนอกเปนป้อมมีสนามเพลาะมีดินซ่อนหมกอยู่ในหญ้ารอยไป ครั้นเปนของเยอรมัน เยอรมันก็ซ่อมแซมทำขึ้นใหม่โดยกวดขัน ยูนิเวอซิตี้ได้ตั้งขึ้น ๔๐๐ ปีแล้ว แต่มีเวลาหยุดเมื่อเกิดริโวลูชั้นในเมืองฝรั่งเศส ต่อตกเปนของเยอรมันจึงได้กลับตั้งขึ้นใหม่ ในเมืองมีรถม้าใช้น้อย เพราะหนทางแคบ มีรถแตรมเดินทั่วไป รถแตรมฤๅรถม้าเดินช้าเท่ากับคนเดิน ห้ามปรามกันกวดขันไม่ให้เดินเร็ว พ่อไปได้ตั้งใจจะไปกินเข้ากลางวันที่นั่น เพราะเหตุที่ได้ออกจากบาเดนบาเดนเวลา ๔ โมงครึ่ง ถึงที่นั่นเกือบบ่ายโมง ๑ ด้วยต้องหยุดรอหลีกรถยรรทุกของกลางทางข้าง ฉงนหนทางข้าง ตรงเข้าไปแวะที่วเลนดัน ซึ่งเปนเรสเตอรองต์มีชื่อเสียงลำฦๅมากว่าทำกับเข้าดีนัก ความลำฦๅนั้นก็เปนความจริง อาหารอยู่ข้างวิเศษ เมืองนี้เปนที่ทำตับห่านซึ่งชอบขายกันอยู่ อยากจะเห็นแต่เปนเวลาที่เขาไม่ได้ทำ เพราะเขาทำกันในฤดูหนาว ได้ฟังแต่วิธีทำ คือแกล้งให้ห่านมันเกิดโรคตับโตโดยให้กินของที่เผ็ดมีพริกเปนต้น กับทั้งของที่มันๆ มันไม่ได้กินโดยความอยากกิน จับตัวมาเอาอาหารกรอกลงไป ให้กินจนเหลือขนาดข้อที่ให้กินพริกนั้นเพื่อจะให้กินน้ำให้มาก เมื่อตับโตแล้วก็ฆ่า ตับที่บรรจุกลักไปขายเปนของเก่า ไม่เหมือนซึ่งทำไว้ใหม่ๆ รศชาดดีกว่ากันมาก พอกินเข้าแล้วให้รถโมเตอคาร์กลับ เพราะคิดจะกลับทางรถไฟ แล้วขึ้นรถม้าตรงไปดูที่ครัลคือวัดใหญ่ในกลางเมืองนี้ วัดนี้ว่าเปนวัดเก่าได้สร้างประมาณ ๑๓๐๐ ปีมาแล้ว แต่พึ่งมาขยายใหญ่ขึ้นใน ๙๐๐ ปีที่เรอยมาช้านาน เติมขึ้นเสมอจนเดี๋ยวนี้ก็ยังไม่แล้วเสร็จ ยอดแหลมน่าโบสถ์ยังมีแต่ข้างเดียว ทำด้วยศิลาแดง แต่ต้องอันตรายต่างๆ บ่อยๆ จนกระทั่งเมื่อเยอรมันรบกับฝรั่งเศสก็ถูกยิงชำรุดมาก

ภูภายนอกบ้านเรือนอยู่ข้างจะกระชั้น แลรูปพรรณของโยสถ์นั้นเองสู้มิลานคิดรัล ไม่ได้ แต่สูงใหญ่เห็นจะสูงกว่า ภายในอยู่ข้างจะมืด เพราะถึงว่ามีน่าต่าง โต ๆ มาก แต่ได้ติดกระจกสีรูปภาพที่เรียกว่าสเตนคลาสทำให้แลดูครึ้ม ถ้าเป็นเมืองเราก็ค้างคาวบินแจ้กกิ๊กเดียว เวลาที่ไปดูนั้นเป็นเวลาฝนตกกำลังพ่ำร้องจึงได้ชักให้มืดมาก ซ้ำไปถูกเวลาเขาทำวัตรย่ำ มีพระสวดอยู่ขนยกพนอาศน์สงฆ์ที่ในใต้โดม ไม่ใคร่จะแลเห็นตัวถนัด สัปรุษไม่มีเท่าใด มีสักเจ็ดแปดคนนั่งหลับตาภาวนาอยู่ห่าง ๆ กัน ผู้ที่สำหรับรับแขกทำท่าทางอยู่ข้างจะกวดขัน ว่าเป็นเวลาพระสวดห้ามไม่ให้เดิน ต้องให้รออยู่อีกสักครึ่งชั่วโมง สวดจบแล้วจึงจะเดินได้ แต่นอกจากยายแก่สี่ห้าคนที่นั่งภาวนาอยู่ก็เห็นเขาเดินไม่เห็นมีใครหยุด เราก็เดินข้าง ก็ไม่เห็นว่าต่อไปอีก ที่หลังกลับมานำให้ดูโน่นดูนี่เสียอีก ตอนล่าง ๆ จะเดินดูแห่งใดก็ดูได้ ก็เป็นอย่างวัดฝรั่ง คือมีที่ขยุชาตามข้าง ๆ มีรูปพระเยซูข้าง มาโดนาข้าง เป็นห้องห้องไป ยังหวงแหนอยู่แต่เรื่องนาฬิกาซึ่งเป็นที่ล่ำฦๅมาก ว่าสวดจบจึงจะไปดูได้ จึงได้เดินเลี่ยงเข้าไปดูทางกระไดที่พระขึ้นลงด้านข้างข้าง ผ่านออเคนคือหีบเพลงสำหรับประกอบเสียงสวด ไปเห็นต้นขยุชสวดในแตร อย่างชักสวดมนต์ พวกลูกคู่สวดตาม ดูไม่แล้วเลยยังยืดยาวมาก เดินเลี่ยงมาทางน่าอาศน์สงฆ์จนถึงกลางโยสถ์ไม่เห็นว่าไรกัน ตาคนที่ห้ามกลับมาพลอยยืนอยู่ด้วย เวลานี้ดูเป็นสวดโต้ตอบกันกับพวกเด็ก ๆ ซึ่งซ่อนอยู่ไม่แลเห็นตัว พวกนั้นสวดเสียงใส พวกข้างล่างสวดเสียงเป็นกังวาล ทำนองจะทำให้ปรากฏเหมือนพวกเทวดาฉานักบุญสวดอยู่ ได้ยินแต่เสียงไม่แลเห็นตัว ฟังอยู่นานก็ไม่จบ เลยเดินเลี่ยงไปข้างขวา ตาคนห้ามนั้นเองย่องเข้าไปไขกุญแจเปิดให้เข้าไปดีนาฬิกาได้แล้ว พอเข้าไปกันหมดก็ล้นกุญแจข้างนอกเสีย นาฬิกาเรือนนี้เป็นเรือนใหม่ ได้ทำเมื่อปี ๑๘๓๘ ถึง ๑๘๔๒ เป็นนาฬิกาโหรมีพร้อม

ทุกอย่าง คือชั้นล่างมีตุ๊กตาสองตัวยืนอยู่ทุเสา สำหรับชี้วันในวงซึ่งเขียนไว้ ๓๖๕ วัน มีฤดูเปลี่ยนเอง ๔ ฤดู ช่องชั้นล่างมีเทวดาตัวหนึ่งสำหรับตีระฆังทุก ๆ ๑๕ มินิต อีกตัวหนึ่งที่ตรงกันข้ามถือนาฬิกาทราย กลับนาฬิกาเองทุก ๆ ชั่วโมง ชั้นขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งเป็นร่างกระดูก สำหรับตีโมง มีรูปสี่รูปผลัดกันออกเดินวนรอบร่างกระดูกนั้น ใน ๑๕ นาทีแรกเป็นเด็ก ๑๕ นาทีที่ ๒ เป็นรุ่น ๑๕ นาทีที่ ๓ เป็นผู้ใหญ่ ๑๕ นาทีที่ ๔ เป็นคนแก่ อีกช่องหนึ่งขึ้นไปยอกวัน วันอาทิตย์รูปอะโปโล คือพระอาทิตย์ วันจันทร์รูปไดนา คือพระจันทร์ วันอังคารรูปมาร์ส คือพระอังคาร วันพุฒรูปมิควิรี คือพระพุฒ วันพฤหัศบดีรูปยูปิเตอ คือพระพฤหัศบดี วันศุกรรูปวีนัส คือพระศุกร วันเสาร์รูปซาเตอน คือพระเสาร์ เปลี่ยนกันออกวันละรูป ช่องบนขึ้นไปอีกเป็นรูปพระเยซูนั่ง ถ้าเวลาเที่ยงรูปอโปซัล คือนักบุญลูกศิษย์พระเยซู สิบสองคนเดินเวียนพระเยซู มีเสาสูงซึ่งเป็นที่ถ่วงลูกตุ้ม ปลายเสานั้นมีไก่เท่าไก่จริง ๆ ขนาดใหญ่จับอยู่ ถ้าพวกนักบุญเหล่านั้นออกมาเดินเวียนพระเยซูถึงเซนตปอลเมื่อไร ไก่นั่นก็กระพือปีกแลขันคอขัน แต่เวลาเที่ยงที่ไม่ถูกกับเที่ยงที่อื่น ๆ เพราะฉนั้นจะไปดูเวลาเที่ยงอยู่ข้างจะประดักประเดิดอยู่ข้าง ที่วงซึ่งเป็นคาเลนดารายวันตลอดปีนั้น มีดวงพระอาทิตย์แลมีดาวพระเคราะห์เดินเวียนไปตามทางโคจรของพระเคราะห์เหล่านั้น แลเดินได้ตามกำหนดบรรจบรอยช้าแลเร็ว ตรงเสาไก่ลงมามีวงๆ สี่วง ซึ่งเขาว่าเป็นเวลาของวัดแต่แลไม่เห็น คู่กันกับเสาไก่นั้นเป็นกระไดเวียนสำหรับขึ้นไปยังนาฬิกา นาฬิกาเรือนนี้สูงประมาณสักสามวาเศษๆ สี่วาได้ ตั้งอยู่ยังยกพื้นมีพนักกั้น ออกจะอยู่ข้างมืด ๆ เพราะมืดฝนเช่นที่ว่าแล้ว ดูตัวเลขไม่ถนัด พอได้เห็นนาฬิกาสมประสงค์แล้ว ขึ้นเกือบจะถึงยอดบนอาศน์สงฆ์พระยังสวดไม่จบเลยกลับแวะซื้อของที่ร้านตามทางหน่อยหนึ่ง แล้วมาพักเรสเตอรองต์กินน้ำร้อนน้ำชาฝนกำลังตก

ตอนที่ ๒ ออกจากเรสเตอรองต์ไปดูวัง ที่วังนี้ตั้งอยู่ในตอนข้างที่แก้ไขเมืองใหม่ วังตั้งอยู่ตรงยูนิเวอซิตีของเก่า ตัดถนนใหญ่ในระหว่างนั้นไม่สู้ห่างกันเท่าไร ประมาณสักสามสิบเส้นฤๅหย่อน วังนี้สร้างเมื่อเอมเปอเรอวิลเลียมที่ ๑ ก่อด้วยศิลาหนา ๆ หนัก ๆ อย่างตึกเยอรมัน เปนสี่เหลี่ยม ด้านน่าห้องกลางเปนที่เสด็จออก ถัดเข้าไปข้างซ้ายเปนส่วนของเอมเปอเรอ มีห้องรับแขกห้องหนึ่ง ห้องนั่งห้องหนึ่ง ห้องหนังสือห้องหนึ่ง เปนห้องเล็ก ๆ ไม่ใหญ่โตอะไร ด้านข้างขวาเปนห้องของเอมเปรสเท่ากันกับห้องข้างซ้าย ด้านสกัดห้องยิ่งเล็กลงไปอีก เปนห้องนอน ห้องน้ำ ห้องแต่งตัว ห้องย่าว ฤๅมหาดเล็ก ข้างขวาก็เปนห้องเหมือนกันสำหรับเอมเปรส ด้านหลังเยื้องโล่งตลอดเปนห้องยาวสำหรับเต้นรำ วงในเปนเฉลียงเดินได้รอบ กลางเปนกระไดใหญ่ ขึ้นมาตรง ๆ แล้วแยกสองข้าง กลางมีที่น้ำไหลจากปากสิงห์ มีแท่นตั้งต้นไม้ สองข้างกระไดมีน้ำหลั่งตกเปนคั่น ๆ ชั้นล่างข้างน่าเปนห้องคอย กิริยาอาการของวังนี้ ทำนองพระที่นั่งภาณุมาศ เปนวังไม่ใช่เรือนอยู่ อยู่อย่างไม่สบาย เครื่องตกแต่งก็ไม่มีอะไรนอกจากรูปเอมเปอเรอแลเอมเปรสวิลเลียมที่ ๑ เอมเปอเรอแลเอมเปรสเฟรเดอริกนอกนั้นก็เปนของสัพเพเหระอย่างใหม่ ๆ เลว ๆ โดยมาก ที่ดินรอบวังก็มีน้อย บ้านอื่น ๆ แลเห็นเข้ามาในชานพระที่นั่ง มีสนามแลสวนน่าวังเล็ก ๆ ที่มุมถนนขวางอย่างเช่นมุมถนนใยพรกับเขญมาศ มีตึกทำด้วยศิลาเปนคู่กัน ข้างหนึ่งเปนไลบรารีอีกข้างหนึ่งเปนตึกราชการ ต่อออกไปก็เปนตึกใหญ่ ๆ ก่อด้วยศิลาทั้งนั้น จะราวกลางวังสวนดุสิตไปตพานมัฆวาน เปนตึกยูนิเวอซิตี มีวัดสำหรับกองทหารอยู่วัดหนึ่งกลางย่าน อยู่ราวที่วัดเขญจมบพิตร เมื่อเลี้ยวออกจากถนนใหญ่นี่ดูเกี่ยวก็เปนเมืองใหม่ ตึกยังหรอมแหรมอยู่ เขาว่าเปนอย่างใหม่มาก ต่อนั้นไปได้ไปออเรนเยอร์คอสวนส้ม คำที่เรียกว่าสวนส้มนี่ใช่จะเปนสวนส้มอย่างเช่นแถบริเวียราอ้างอิตาลี ซึ่งเปนสวนปลูกกลางแจ้งเหมือนอย่างบ้านเราธรรมดา นี่จะหา

ส้มสักต้นหนึ่งที่อยู่กลางแจ้งไม่มีนอกจากปลูกในกระถาง เพราะเหตุที่อยู่กลางแจ้งทนหนาวไม่ได้ตายหมด น่าหนาวต้องเข็นเข้าไว้ในร่ม จึงต้องยกลูกตกหลังคากระจกสำหรับเข็นกระถางส้มเข้าไปเก็บ เหตุฉนั้นจึงได้ชื่อว่าที่เกี่ยวต้นส้มแต่ชั่วเฉภาะในโรงนั้น นอกโรงปลูกไม้ดอกไม้สีเป็นหย่อม เป็นสวนไม้สีอยู่ชั้นในชั้นนอกเป็นไม้ใหญ่อย่างป่าก ตัดทางเดินมาก ๆ มีสระมีภูเขาก่ออย่างจิ๋ว ๆ อยู่ในเป็นป่ากที่สำหรับคนไปประชุมเท่านั้น มีตู้กระจกสำหรับเก็บต้นไม้ที่ทนหนาวไม่ได้อยู่ส่วนหนึ่งต่างหาก เที่ยวรถรอบที่นั้นแล้วกลับมาทางริมคลอง ซึ่งปลูกตึกขึ้นใหม่ ๆ เป็นวิลลาอย่างแผลง ๆ ใหม่ ๆ ต่าง ๆ เมืองนี้เป็นที่ลุ่มมาก ถนนยกขึ้นมาสูง ๆ จากพื้นเดิม ยิ่งใกล้แม่น้ำยิ่งลุ่มมาก น้ำขึ้นถึง บ้านเรือนที่จะทำหนุนกันขึ้นมาหาถนน เขาอาจจะปิดน้ำให้เข้ามาท่วมเมืองได้ เมื่อเยอรมันรบกับฝรั่งเศสก็ได้เคยทำให้น้ำท่วม มีคลองมาก ในคลองนั้นใช้เรือ เป็นเรือบรรทุกสินค้าต่าง ๆ เดินไปมาตลอด มีเรือเครื่องกระชาเดิม ลักษณเดียวกับที่เมืองเรา เป็นแต่ยาวกว่า ขอดขายเครื่องกระชาเดิม อยู่ตามลำคลองเป็นอันมาก ชากลับมีฝนตกหนักลงมาอีก ต้องยืดประทุนไข่พักที่เรสเตอรองต์กินเข้าเย็น แล้วมาขึ้นรถไฟออกเวลา ๒ ทุ่มกว่า ๑๐ มินิต ต้องมาหยุดเปลี่ยนรถที่แอมสเตอร์ดัมหนึ่งครา แล้วมาเปลี่ยนที่โอสอิกคราวหนึ่ง แต่ไม่ต้องคอยนานทั้งสองแห่ง กลับมาถึงยาเดนยาเดนยามค่ำ

คืนที่ ๗๗

วันอังคารที่ ๑๑ มิถุนายน

เช้าไปกินน้ำอายน้ำตามเคย กลับมานั่งทำงานแลเขียนรูป วันนี้เวลาบ่าย ๔ โมง แกรนด์ดุ๊กออฟยาเดนเสด็จมาที่นี่ ได้ให้ชายบริพัตรไปคอยรับเสด็จที่สเตชั่น แกรนด์ดุ๊กนัดจะเสด็จมาเยี่ยมเวลาบ่าย ๕ โมง ครั้นเวลาบ่าย ๕ โมงก็มา พ่อ

ได้ตามไปเยี่ยมตอบโดยทันที รถแกรนด์ดุ๊กเดินช้าเสียจริง ๆ รถเราก็เดินเร็วเกินไปจริง ๆ ด้วย เพราะเปนรถโมเตอคาร์ ไปทันกันที่กลางทาง ต้องเลยหยุดให้แกรนด์ดุ๊กไปถึงวังเสียก่อนแล้วจึงได้ไป ทางที่ขึ้นไปนั้นเปนเขาสูง เพราะวังตั้งอยู่ในที่แลเห็นเมืองอยู่ข้างล่าง ตำหนักชลอสนั้นเปนของเก่าที่ได้สร้าง ๔๐๐ ปีมาแล้ว เปนตึกศิลาสูงใหญ่ แต่รูปไม่แปลกอันใด ได้พากันออกไปนั่งที่ชานตำหนักในประรำที่แลเห็นได้โดยรอบพร้อมด้วยแกรนด์ดัชเชส ที่ชลานั้นตั้งไม้กระถางทั้งนั้น กลับจากแกรนด์ดุ๊กได้ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไปฟังที่แกรนด์ดุ๊กไมเคอลซึ่งมาประชวรอยู่ที่โฮเตลสเตฟานี จะไปเยี่ยมแต่ก่อนก็ว่าอาการมากอยู่ เดี๋ยวนทรายว่าอาการคลายขึ้นจึงคิดจะไปเยี่ยม เพราะได้เคยรู้จักคุ้นเคยกัน ท่านนัดให้ไปเวลาบ่ายโมงหนึ่งพรุ่งนี้ แต่ยืนรับไม่ได้ต้องน้ง แต่พ่อได้นัดแอริดคาริแกรนด์ดุ๊กว่าจะไปเยี่ยมตอบที่คาลสรูห์พรุ่งนี้ เพราะเธอมาเยี่ยมจากคาลสรูห์เมื่อวานนี้ แต่พ่อไม่อยู่ ไปสตราสเบิค เวลาค่ำทุ่มหนึ่งแล้ว ดูรู้สึกไม่สู้สบายใจคอมันวังเวงคิดถึงบ้าน จึงได้ขึ้นรถไปเที่ยวที่น้ำตก ทางอยู่ข้างจะไกล ไปในป่าสน มีบ้านเรือนคนจน ๆ รายไปตลอด น้ำตกนั้นลักษณเหมือนเกาะช้าง ทางเลียบไปข้างเขาเหนือลำธารสายหนึ่งเปนทางรถ ทางเดินในลำธารสายหนึ่งแคบ ๆ ตลอดขึ้นไป มีเรสเตอรองต์ข้าง ๆ ที่นั้น มีผู้หญิงเปนเจ้าของรักษา ถัดขึ้นไปอีกหน่อยหนึ่งเปนที่แข้ง พวกที่รักษาตั้งบ้านเรือนอยู่ เลยไก่มาก แต่เปนเวลาเกือบค่ำของพ่อที่จะเดินลงเขาไปดู เลยไม่ไป กลับรถมาไปกินเข้าที่เรสเตอรองต์คอนเวอเซชั่นเฮาส์ กับเข้าดุ๊กฦาว่าดี แต่ที่จริงก็ไม่สู้กะไรนัก ออกจะสู้ที่วิลลาเราไม่ได้ แต่จะอยู่กับที่มันชวนจะงมงำ ไปก็เที่ยวไกลไปตามที กลับ ๔ ทุ่มรถหมดไม่มี ต้องเดินมาวันนี้ไม่สนุก

คืนที่ ๗๘

วันพุฒที่ ๑๒ มิถุนายน

เช้าไปกินน้ำอายน้ำตามเคย แต่รถ[illegible] รถไฟจะออกไปคาลสรูห์ เลยไปสเตชั่นที่[illegible] ก่อนเที่ยงเล็กน้อย ถึงคาลสรูห์ก่อนบ่าย[illegible] ผู้บังคับการทหาร แลข้าราชการฝ่ายพลเรือนอีกคนหนึ่งมารับอยู่ที่สเตชั่น ที่จริงแอริคตาริแกรนด์ดุกได้เตรียมจะเลี้ยงกินเนอ แต่พ่อเห็นจะกลับมาดึกดื่นนัก จึงได้โทรเลขบอกในเวลาเช้านี้เอง ว่าจะไปกินกลางวันที่โฮเตล ต่อเวลาบ่ายจึงจะไปหา เพื่อจะไม่ให้ต้องจัดการรับรองอย่างหนึ่งอย่างใด เพราะเหตุฉนั้นจึงจัดการเลี้ยงกลางวันไม่ทัน ต้องเลี้ยงแต่น้ำชา เจอชันรถกับพ่อไปส่งที่โฮเตลเคมันยา นั่งสนทนากันอยู่หน่อยหนึ่ง พอถึงเวลากินเข้ากลับไป ผู้ที่ไปกับพ่อมีแต่ยริพัตร อุรุพงษ์ พระยาบุรุษ หม่อมนเรนทร์ กับหมอพีสเตอ มิสเตออาลเยอส เพื่อจะไปหาเทียนส่งเข้าไปในการเข้าพรรษา กินเข้าแล้วเวลาบ่าย ๒ โมงตรง แอริคตาริแกรนด์ดุกมารับขึ้นรถ ต้องใช้รถยีด เพราะกำลังฝนตกมีพยุแรกไปยกเชอแกละริก่อน แกละรินได้สร้างขึ้นในแผ่นดินแกรนด์ดุกองค์นี้เมื่อแรก ๆ แต่รูปภาพในนั้นเป็นของที่ได้เก็บสะสมมาช้านาน จนกระทั่งถึงที่พึ่งเขียนใหม่ ๆ มีรูปงามเป็นอันมาก มีพวกรูปใหม่ ๆ เข้าไปปนอยู่ไม่กี่แผ่น แต่ถึงจะเป็นรูปใหม่ก็อย่างดีไม่ใช่ฟุ้งล้านเต็มที่ มีอย่างใหม่มากแต่ชั้นล่างซึ่งเป็นที่โปรเฟสเซอโอมาผู้ดูการแกละรินนั้นเขียนเองนำไปแขวนไว้ ตัวโปรเฟสเซอมารับอยู่ในที่นั้นด้วย การไปดูรูปมีข้อรำคาญอย่างเดียวแต่ไปเห็นรูปเก่า ๆ อดชมไม่ได้ เห็นรูปใหม่ ๆ อดติไม่ได้ เจ้าของผู้ที่เขียนมักจะไปกำกับอยู่ตามรูปเหล่านั้น จะไม่ชมก็เกรงใจ จะชมก็ไม่ถนัดปาก เลยไปนิ่ง ๆ แต่แกรนด์ดุกแลแอริคตาริแกรนด์ดุก แลแกรนด์ดัชเชสมีความเห็นเหมือนพ่อทั้งสี่คนด้วยกัน แสดงความหวังใจว่านานไป

คงจะเปลี่ยนกลับลงเป็นอย่างเก่า ที่นี่มีโรงฝึกหัดช่างเขียนเป็นสามโรงล้วนแต่ตึกใหญ่ ๆ แต่รูปไปออกเอกสหิบิเชนเสียมาก จึงไม่ใคร่จะมีเหลืออยู่ ในที่นี่มีรูปตุ๊กตาศิลาถ่ายด้วยปลาสเตอเป็นอันมาก ออกจากแกละรีรูปภาพแล้ว ไปที่มิวเซียมซึ่งได้เคยเห็นแล้วครั้งก่อน มิวเซียมนี้ได้จัดตกแต่งใหม่ เรียบเรียงของดีมาก เสียดายที่ไม่มีของเมืองเรา ของเมืองในเมืองอื่นมีบ้าง แต่ไม่ใช่ของวิเศษที่เดียวนัก มีถ้วยชามในยุโรปมาก พ่อชอบใจดูที่เหรียญทองแดงต่าง ๆ ฝีมือดี ทำที่นี่ เป็นที่รวบรวมในการต่าง ๆ

ของที่เป็นฝีมือทำในเมืองนี้เป็นเครื่องเตระกอตตา ซึ่งแกรนด์ดุ๊กบำรุงแอริดตาริแกรนด์ดุ๊กได้สั่งให้นำมาให้ดูที่นี่ พ่อได้ซื้อหม้อใบหนึ่ง กระถางใบหนึ่ง ออกจากนั้นขึ้นรถเปิด เพราะฝนหายแดดออก ถนนแห้งเร็วจริง ๆ ได้ขับรถไปเที่ยวดูในป่ากซึ่งตั้งอยู่หลังชลอส ชลอสคือวังนี้รูปเหมือนพัดด้ามจิว ด้านหนึ่งเป็นเมือง ด้านหนึ่งเป็นข้างป่ากหลังวัง ด้านข้างป่ากมีหอสูงซึ่งเป็นด้ามพัดด้ามจิว ตัวพัดอยู่ด้านข้างเมือง มีถนนรอบเหมือนกงรถ แล้วมีถนนวงแยกออกจากชลอสไปเหมือนซี่กำ ที่ชลอสนี้ได้สร้างประมาณร้อยห้าสิบปี ในข้าเหล่านั้นแบ่งเป็นที่เลี้ยงเนื้อ เป็นสวน วังนี้ได้มีโรงทำไฟฟ้าแลท่อยอุ่นวังแต่เฉภาะส่วนในวัง ในป่ากมีต้นโอ๊กมากแต่ไม่สู้ใหญ่นัก กำลังปลูกใหม่อยู่ก็มี มันช่างโตช้าจริงๆ เขาชี้ให้ดูหมู่ที่ปลูกมาได้ ๕๐ ปีแล้ว โตประมาณสองกำสามกำเท่านั้น ในป่ากนั้นมีวิคซึ่งสร้างขึ้นเป็นที่ฝังศพปรินซลุดวิคทำด้วยศิลาแดง เขาว่าเป็นของแกรนด์ดัชเชสไปทอดพระเนตรให้สร้างเอง มีโรงพยาบาลโรงหนึ่งซึ่งแกรนด์ดัชเชสสร้างเหมือนกัน ได้ให้ชื่อเจ้าของนั้น ยากที่จะเล่าถึงเรื่องป่ากนี้ว่าเป็นอย่างไรเมื่อได้เห็นแต่ชั่วคราวเดียว มีที่ซึ่งยอมเปิดให้คนเดินข้างที่ซึ่งห้ามข้าง มีประตูกั้นเป็นตอน ๆ ถึงแอริดตาริแกรนด์ดุ๊กพกกุญแจไปเอง เมื่อจะเข้าประตูไหนต้องส่งกุญแจให้คนขับรถไปไข เมื่อได้ดูในป่ากนั้นแล้วถึงออกเที่ยวตามถนนแถบข้าง

เมือง ผ่านโรงม้าหลวงแลออฟฟิศต่าง ๆ จนกระทั่งถึงโรงทหารรักษาองค์ทั้ว ไปแล้ว จึงได้กลับมาส่งที่โฮเตลเวลาย่าย ๔ โมง ในระหว่างสองชั่วโมงนั้น เที่ยวเกือบจะทั่วทั้งเมือง

เมืองคาลสรูห์นี้ มีจำนวนพลเมืองถึงแสนหนึ่ง ถนนหนทางที่ทำขึ้นใหม่ ๆ ใหญ่ ๆ ก็มีหลายสาย แต่ดูเงียบไม่ใคร่จะมีคนพลุกพล่านในถนน เพราะเป็นเมืองที่ตั้งวิชาการ ผู้คนในเรื่องวาดเขียนร่ำเรียนต่าง ๆ แลทำการช่างมีเฟอนิเชอเป็นต้น เป็นเมืองอยู่ ไม่ใช่เมืองค้าขาย แต่เขาว่าเป็นที่ซึ่งมีโซเซียลการสมาคมกันมากในเมืองนั้น

เวลาย่าย ๕ โมง ได้ขึ้นรถของแกรนด์ดุ๊กไปที่วังแอริดิตาริแกรนด์ดุ๊กอันตั้งอยู่ในกลางสวน ซึ่งเป็นวังเก่า แต่ได้ซ่อมแซมทำขึ้นใหม่ไม่ช้านัก เป็นตึกสไตลเรไนซัง เป็นที่น่าอยู่สบายมาก แอริดิตาริแกรนด์ดุ๊กแลแกรนด์ดัชเชสได้มารับถึงที่รถ พ่อได้ให้เครื่องราชอิศริยาภรณ์มหาจักร แล้วเลยนำชากันในที่นั้น เจ้าสององค์นี้น่ารักใคร่เรียบร้อยเป็นที่น่ารักได้กัน เจ้าหญิงอยู่ข้างจะงาม เจ้าชายอายุ ๕๐ มีความเสียใจที่ไม่มีลูก โอรสธิดาของแกรนด์ดุ๊กเหลืออยู่แต่สองคือเคราน์ปรินเซสเมืองสวีเดนอิกองค์หนึ่ง ถัดจากแอริดิตาริแกรนด์ดุ๊กไป มีลูกของน้องแกรนด์ดุ๊กชื่อแมกซอิกองค์หนึ่งอยู่ในคาลสรูห์เหมือนกัน ได้พาดูรูปแกรนด์ดุ๊กแลแกรนด์ดัชเชสที่เขียนเมื่อสุวรรณาภิเศก เหมือนจริง ๆ รูปสององค์นี้มักจะดีแลเหมือนเสมอ แต่ยังไม่เห็นดีเท่าสองรูปที่ได้เห็นวันนี้ นั่งสนทนากันอยู่จนกระทั่งเวลาจวนรถไฟจะออก แอริดิตาริแกรนด์ดุ๊กได้มาในรถเดียวกันส่งถึงสเตชั่น แลกำหนดว่าวันพรุ่งนี้จะมาหาที่ยาเดนยาเดนอิก รถออกจากคาลสรูห์เวลาย่ำค่ำมาถึงยาเดนยาเดนก่อนทุ่ม

ลิมเล่าถึงเรื่องดอกไม้ที่นี่ มีดอกไม้งาม ๆ มากเหมือนกัน โต๊ะกินเข้าบางดอกแต่งสรวยไม่เท่าทุกวัน แลเปลี่ยนอย่างทุกวัน ไม่ได้ซ้ำเลย ดอก

กุหลายสีครั้งซ้อนจนไม่มีเกสร เหมือนสามดอกควบกันเปนดอกเดียว จะเล่าถึงกุหลายอีกก็จะซ้ำ มีดอกอื่นซึ่งควรจะเล่า คือ ดอกพุดตาล โตเท่าพุดตาลสีชมภู่ที่เคยมีในบางกอก ฤๅบางดอกเขื่องกว่า แต่พุดตาลนั้นกลีบไม่ซ้อนเช่นนี้ แลเปนต้นไม้คนละพรรณกันที่เดียว นี่เปนต้นไม้เกิดด้วยศีศะ มีสีต่างๆ ขาว, เหลือง, สีบัวโรย, สีชมภู่, แดงแก่, แลสลับสีอีกหลายอย่าง กลิ่นหอมแปลกๆ กัน หอมเปนไทยร่ำอ่อนๆ ตาสีวดแกรู้จักใจว่าพ่อชอบดอกไม้ ไปสืบซื้อแลสืบหาที่ตำบลซึ่งจะซื้อหัวได้มาให้ ได้วานให้ตีกคิดอ่านจัดซื้อจะได้ส่งเข้ามาให้ปลูกโดยเร็ว หมู่นี้รู้สึกเหนื่อยมาก แต่ก็ไม่ได้ไผ่ผอมอะไรลงออกจะอ้วนขึ้น กางเกงคับขาแข้งขึ้นมาก เวลานี้จะเปลี่ยนกำหนดหยุดหนังสือใหม่ จึงขอลงวันนี้ รู้สึกคิดถึงข้านมากขึ้นทุกวัน ต้องห้ามไว้เพราะเหตุที่ยังอยู่นาน ย่นก็ไม่มีคุณอะไรขอเสียที

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

รูปการฝึกยุทธวิธีของทหารราบ ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๓

คืนที่ ๗๕

เมืองบาเดนบาเดน

วันพฤหัศบดีที่ ๑๓ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้ฝนตกมาแต่เมื่อไรก็ไม่ทราบ ตื่นขึ้นเห็นยังมืดอยู่ นอนต่อไปอีกจน ๓ โมง เลยสายใหญ่ ฝนก็ไม่หายต้องไปรถ เลยไม่ได้ไปที่กินน้ำ กินที่เฟรเดริกยาถแลอายน้ำตามเคยพอสำเร็จก็เที่ยง ต้องรีบตลีตลานมากินเข้า เพราะบ่ายโมงหนึ่งจะต้องไปเยี่ยมแกรนด์ดุ๊กไมเคอลเมืองรุสเซีย ได้ไปทั้งกำลังฝน พบปรินเซสวิลเลียมน้องสใภ้แกรนด์ดุ๊กออฟยาเดนอยู่ที่นั่น เธอบอกว่าแกรนด์ดุ๊กวานมาให้ช่วยเป่นล่าม กลัวจะพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ที่จริงแรกไปถึงออกจะอึกอักอยู่สักหน่อย เพราะนึกไม่ทัน ภายหลังก็พูดเรื่อย ดูเจ็บมากอยู่ รูปร่างแปลกกว่าเมื่อเห็น ๑๐ ปี ไผ่ผอมลงมาก นอนอยู่กับเก้าอี้ที่ผูกขึ้นลงได้ไม่ได้นั่ง ขาออกจะตาย ๆ เวลาจะเดินต้องผะยุงสองข้าง

เสร็จการเยี่ยมนี้แล้ว กลับมาคอยรับแอริดดารีแกรนด์ดุ๊ก มาเวลาย่าย ๒ โมง แต่งเต็มยศ ติดตราจักรีเต็มที่ ยอกว่าช้าไปหน่อยเพราะแต่งตัวขึ้นไปถวายแกรนด์ดุ๊กแลแกรนด์ดัชเชสทอดพระเนตร์ นั่งพูดกันอยู่เป่นนาน เธอมาจากคาลสรูห์ แล้วจะกลับคาลสรูห์ในย่ายวันนี้

แกรนด์ดุ๊กไปแล้วได้ขึ้นโมเตอคาร์ไปส่งก็ตกเยี่ยมเจ้าหญิงวิลเลียม ซึ่งเป่นน้องสใภ้ของแกรนด์ดุ๊กออฟยาเดน วันนี้ฝนตกไม่หยุดเลยจนค่ำ ได้รับหนังสือเมล์บางกอก จึงได้อ่านแลเขียนตลอดวันยังค่ำ รังสีมาจากไฮเดลแบ็ก หมอให้มา

รักษาตัวอายน้ำที่นี่ได้นำรูปซึ่งถ่ายพร้อมกันที่บ้านเข้าไวมาให้ลงชื่อ เขาลงกันหมดแล้ว กับรูปที่เข้าหญิงโซไฟถ่าย แลรูปดอกไม้ที่เธอให้มาส่ง รูปที่ช่างถ่ายที่โฮเตลแย็ก เล่นแสงสว่างเข้าช่องนั้นเข้าที่มาก เขาเล่นกระดายต่างๆออกจะครึ่งๆ ถ้าคนดูธรรมดาเห็นจะไม่เคร่งจะเห็นงามต้องดูอย่างเก๋ ๆ อย่างการที่เล่นรูปต่างๆเช่นนั้น มันเหมือนกันกับเขียนรูปอย่างใหม่ ๆ ที่พ่อเกลียด แต่เพราะพ่อชอบเล่นถ่ายรูปจึงได้ชอบรูปแผลง ๆ ไปนิดหน่อยจากตาช่างเขียน แกคงเขียอย่างเขียนตามเคย จึงได้ยกเขียนย้า ๆ ได้ตั้งใจจะซื้ออย่างย้า ๆ ไปให้เห็นสักแผ่นหนึ่งว่าย้าเพียงไหน แต่รับเข้าก็เสียดายเงิน เคยตั้งใจกัดฟันว่าจะซื้อสักแผ่นหนึ่งให้ได้ พอออกปากว่าจะซื้อคนที่นี่อยู่ใกล้ ๆ ร้องขึ้น ๆ ทั่วกันหมดเลยซื้อไม่ได้ เช่นนี้มาหลายคราวนักหนาแล้ว

พ่อมีตาอ้วนอังกฤษใช้คนหนึ่ง รูปร่างเปนยอนยุล เธอเพื่อดีจริง ๆ นึกอะไรเปนต่าง ๆเลยโปรด ให้รางวัลนาฬิกาเรือนทองลงยาเปนรางวัล ออกจะรู้สึกคุ้นเคยเปนเรา ๆ กับพวกคนใช้เหล่านี้ ดูก็สบายดี ถ้าคนใช้สำรับนี้อยู่แล้วค่อยทุเลา ดีกว่าคนโฮเตลที่ไม่คุ้นเคยกันเปนอันมาก

คืนที่ ๘๐

วันศุกร์ที่ ๑๔ มิถุนายน

เช้าไปที่อายน้ำทั้งกินทั้งอาย แล้วไปที่รมควัน เวลายังเหลือพอแวะดูรูปภาพที่แกละเล็กข้างโรงเทียเตอ ซื้อรูปทเลแผ่นหนึ่ง กับรูปน่าหนาวแผ่นหนึ่ง ได้เวลาไปขึ้นรถไฟไปตามทางเมืองคาลสรูห์แลมันไฮม์ทางสองชั่วโมงครึ่ง ย่าย ๒ โมงเศษถึงแฟรงก์เฟิต เมืองแฟรงก์เฟิตนี้เปนเมืองโบราณมาก เคยเปน

ถนนในสวนเมืองแฟรงก์เฟอต

เมืองหลวงของแฟรงกิชเอมไปร์ (ไม่ใช่ฝรั่งเศส) ภายหลังเป็นที่สำหรับเลือกเอมเปอเรอเยอรมัน ลงในที่สุดเป็นเมืองฟริเดาน์ไม่มีเจ้า ปกครองเมืองเอง แล้วจึงได้รวมในปรูสเซีย มีพลเมืองถึงสามแสนห้าพัน ตอนเมืองเก่าเป็นถนนคดค้อมแลแคบ ตอนเมืองใหม่ทำถนนใหญ่ ๆ แลตรง ๆ ตึกรามใหญ่โตคึกคักสเตชั่นว่าเป็นสเตชั่นงามที่สุดในคอนติเนนต์ ใหญ่เสียจริง ๆ หลังสเตชั่นเป็นลานกว้างใหญ่มีสวนคั่นอยู่กลาง สองข้างเป็นถนนสองสายเคียงกัน ทั้งทางคนเดินด้วยประมาณกว้างสายละสักเส้นหนึ่ง โฮเตลเองคลิเซออฟ ซึ่งเป็นโฮเตลใหญ่ที่พ่อมาอยู่ ตั้งอยู่หลังสเตชั่นพรักพร้อมเป็นโฮเตลอย่างดีอยู่สบาย ทางตรงสเตชั่นเป็นถนนใหญ่เรียกไกเซอสตราสส์ ถนนนี้เป็นที่ค้าขายห้างหออยู่ตลอด คนจอแจทั้งสายอยู่สายเดียว นอกนี้เป็นถนนกว้างแลตรงยาว ๆ สุดตา ตึกก็ใหญ่ ๆ แต่เป็นบ้านเรือนอยู่ คนไม่สู้จอแจทั้งนั้น ถนนใหญ่ ๆ อย่างไกเซอสตราสส์ มีหลายสาย เมืองนี้ตั้งอยู่ที่แม่น้ำเรียกว่าไมนซ์กว้างเห็นจะสักเท่าคลองบางหลวง

มาหยุดกินเข้ากลางวันที่โฮเตล ย่าย ๓ โมงเศษเกือบ ๔ โมง จึงได้ไปเที่ยวดูรูปภาพตามแกละรี รูปดี ๆ มีเขาก็ไม่ขาย รูปอย่างใหม่ที่ตุ๊กแก ๆ เราก็ไม่อยากซื้อ เลยไม่ได้ซื้ออะไร ซื้อแต่รูปสีน้ำข้างกับตึกตาตัวหนึ่ง แล้วไปตามถนนใหญ่จนถึงที่สุดถนนแห่งหนึ่ง เป็นสวนเรียกสวน ปาล์ม มีเรียกเงินค่าเข้าที่ประตู พอเข้าไปก็ถึงสวนไม้สีซึ่งปลูกเป็นลายมีน้ำพุอยู่กลาง หลังสวนไม้สีนั้นมีตึกหลังใหญ่ เป็นที่สำหรับคนเข้าไปนั่งกินเข้า หลังตึกเป็นสวนหลังคากระจกปลูกปาล์มจัดเป็นทำนองป่ามีน้ำพุที่กลาง ไม่ประหลาดอะไรกว่าที่เรามี เป็นแต่ใหญ่ขึ้นนิดหนึ่ง ทำเมืองเราได้ง่ายแลงามกว่านั้น เว้นไว้แต่ต้นที่เป็นใบอ่อนปลูกแทนหญ้าเห็นจะทนร้อนไม่ได้ แต่ของเราง่ายที่ปลูกได้ในดิน ของเขาต้องปลูกกระถาง ของเขาต้องใช้กระจก เราไม่ต้องใช้ ปาล์มเขาปลูกมาเก่าต้นใหญ่ ๆ ออกจะโทรมแล้วก็มี เรือนปาล์มนั้นตั้งอยู่ในที่สูง ยกพื้นขึ้นไปเป็นสองชั้น ชานดินทั้งสองชั้น

ข้างเรือนปาล์มนั้นตั้งเก้าอี้เป็นที่คนนั่งกลางแจ้ง มีคนนั่งเต็มแน่นไปทั้งนั้น เขาว่าเป็นยวเกือบทั้งสิ้น เมืองนี้มียวถึงหมื่นห้าพันคน เป็นคนมั่งมีโดยมาก ตึกใหญ่ ๆ มักจะเป็นของพวกยวทั้งสิ้น ถัดเรือนปาล์มไป มีสวนปลูกต้นกุหลายต่าง ๆ ยกพื้นสูงหน่อยหนึ่ง กำลังมีดอกสีต่าง ๆ ควัดไปทั้งนั้น น่ารักมาก ดอกกุหลายเลื่อยเลื่อยขนโค้งใหญ่เต็มโค้งได้จริงๆ มีดอกตั้งแต่โคนขึ้นไปจนกระทั่งถึงยอด กุหลายต้นหนึ่งสูงประมาณสักสิบศอกเป็นไม้เรือน ดอกเต็มต้นจนไม่น่าเชื่อ เหมือนจัดปักขวดฤาจัดจาน หลังสวนกุหลายนี้เป็นที่สนามเล่นลอนเทนนิส เล่นได้ประมาณสักแปดวง เดินเลยไปอีกข้างหนึ่งมีสระใหญ่ น้ำพุขึ้นในกลางสระ มีเรือสำหรับเล่น เดินวนไปรอบก็พอออกมาถึงประตูสวน ไม่ใหญ่กว่าสวนดุสิตตอนข้างน่าสระเล็กกว่าสระอโนดาต ในการจัดสวนเหล่านี้ไม่ยากลำยากอะไร มีสวนที่ใช้ไอยอุ่นอยู่ตอนหนึ่ง น่าสวนมีสระบัวปลูกบัวสายหยิบหยิ่นน่าสงสาร เข้าไปในร่มหลังคาทำเป็นโรงยาวกว้าง ปลูกปาล์มคล้ายกับหลังแรกที่กล่าวถึง แต่ที่ข้างฝาของโรงใหญ่นั้นห้องหนึ่งพอออกมุขขึ้นไปเป็นโรงหลังคากระจกเตี้ยๆ แต่ยาว ปลูกต้นไม้ที่ต้องการร้อน ใช้แรงไอน้ำซึ่งล่ามท่อไปรอบโรง เปิดให้ร้อนมากข้างน้อยข้างตามประเภทของต้นไม้ บางแห่งเข้าไปถึงเหื่อออก ต้นไม้ที่ปลูกในนั้นเป็นไม้ดอกก็อย่างเดียวทั้งโรง ออกดอกครึกเต็มไปหมดดูงามดี ที่ใช้อากาศร้อนมากนั้นคือหน้าวัว ซึ่งปลูกไว้ครบทุกอย่าง เต็มทั้งหลังหนึ่ง หมากผู้หมากเมียหลังหนึ่ง คล้าหลังหนึ่ง พวกกระบองเพชรหลังหนึ่ง บัวต่าง ๆ รวมทั้งบัววิกตอเรียด้วยหลังหนึ่ง กล้วยไม้หลังหนึ่ง ยอนหลังหนึ่ง ยังเข้าพวกไม้ที่กินตัวสัตว์เช่นนกกระทุงต่าง ๆ ก็กันไว้หลังหนึ่ง ต้นไม้ในเรือนหลังนี้มันช่างไม่รู้สึกประหลาดอะไรเลยจริง ๆ เพราะเหตุที่เราปลูกกลางแจ้งเป็นหมดทั้งนั้น ไม่ต้องประดักประเดิดอะไร การประหลาดของสวนนี้ มันอยู่แก่ผู้ซึ่งเป็นชาวเมืองนี้ เขาสนุกสนานคึกคักกันมาก ถ้าเราดูออกจะคับแคบใจดูประดักประเดิด แต่ก็ที่จะตรง

กันข้ามอยู่ ถ้าเราจะพยายามปลูกต้นไม้เมืองหนาวบ้าง คิดทำเรือนเย็นเห็นจะเสียหายมากกว่าเขาทำร้อน

เดินเล่นนั่งเล่นอยู่ในสวนนั้นจนเกือบย่ำค่ำจึงได้กลับ มาแวะที่ร้านโลเวลทัล ซื้อของเครื่องทองกระจุกกระจิก ทุ่มหนึ่งกลับมากินเข้าที่โฮเตล เวลายามหนึ่งไปดูเซอคัสที่เทียเตอซึ่งอยู่ใกล้กับโฮเตล เดินไปนิดหนึ่งก็ถึง โรงนี้อยู่ข้างจะทำงามมาก ก่อด้วยศิลาทั้งนั้น ที่ดูข้างในก็ดี ไม่ต้องขึ้นสูง แลแบ่งชั้นแยกกันกับเทียเตออื่น ๆ ที่คนดูเป็นวงกลม ถ้าแลดูตามธรรมดาก็เป็นสามชั้น แต่เขาเปิดทางด้านสกัดแลด้านข้าง รวงขึ้นไปจนถึงเพดาน คงจะขึ้นได้ ๗ ชั้นเหมือนกัน สเตชที่เล่นละครก็ใหญ่ ในโรงนี้ไม่ห้ามสูบยุหรี่ เจ้าของเซอคัสนี้ชื่ออาลเยอตชูมาล เล่นอยู่ข้างจะวิเศษพิศดารเป็นอันมาก เมื่อแรกจะไปดูชายอรุพงษ์ไม่สมัค อยากจะไปดูซิเนมาโตคราฟถึงไหนดูที่นั่นถูกคอกับตุ๊ก ครั้นไปดูเข้าแล้วย่นใหญ่ ว่าถ้าไปดูซิเนมาโตคราฟจะเหยียบยับยิ่งเสียกว่าไม่ได้ไปเมืองซุริค กลับมาเลยคลั่งกันกับตุ๊กใหญ่ อยากจะเอาไปเล่นข้างกอกข้าง ว่ากันฉุยอยู่จนดึกทำนองที่เล่นนั่นดังนี้

พ่อไปเขาเล่นมาเกือบชั่วโมงหนึ่งแล้ว เล่นเป็นเซอคัส เมื่อไปถึงกำลังคนต่อขายาวสูงประมาณสักแปดศอก เดินโย่งเย่งตามกันเป็นแถว แล้วมีม้าใหญ่ห้าตัว ผูกเครื่องไม่มีคนขี่ ม้าเล็กสูงศอกเศษห้าตัว เทียมล้อเหมือนอย่างรถไซซิเกอล มีคนนั่งขับ วิ่งวนเวียนต่าง ๆ ลงปลายรถนั้นจอดพอระยะชั่วตัวม้า ม้าใหญ่กระโดดข้ามแล้วม้าเล็กลอดห่วง ม้าใหญ่ตัวหนึ่งม้าเล็กตัวหนึ่งวิ่งขนขอยสังเวียนที่พอจุดิน ม้าใหญ่กระโดดข้ามม้าเล็ก คนขี่ม้าทำท่าต่าง ๆ ตามเคย แต่เก่งกว่าที่เคยเห็น เรื่องม้ามันเป็นเล่นเพื่อเหตุอยู่หน่อยหนึ่ง แต่ก่อนนี้ได้คิดเล่นกันขึ้นจนถึงไม่มีม้า คนดูพากันร้องติเตียนว่าไม่เป็นเซอคัส จึงได้เกิดเล่นเซอคัสขึ้นในท่อนต้น เมื่อเวลาหยุดเล่นได้ไปดูม้า สัตว์อื่นก็มีแต่ไม่

ได้เล่น สักแต่ว่ามีพอเป็นพิธี ข้าพเจ้าเลี้ยงอยู่ในที่เลี้ยงชั้นต่ำของโรงถึง ๑๖๐ มีล่อเลี้ยงอยู่ด้วย

ตอนที่ ๒ จึงกลายเป็นคราวมะตึก เป็นเรื่องที่คิดขึ้นประกอบให้เข้ากันกับเรื่องม้า จะเล่าก็ออกจะเป็นเอาอย่างหม่อมราโชทัยไปสักหน่อยหนึ่งแล้ว แต่เรื่องมันน่าเล่าอยู่ นึกว่าลูกคงจะชอบฟัง ความสังเขปดังนี้ มีพวกชาวป่าที่คอยลักยิงเนื้อในป่าหลวงอยู่มากด้วยกัน แต่ในครัวหนึ่งที่ในเรื่องนี้มีพี่น้องสามคน ยังอยู่แต่พ่อ แม่ตาย พี่ชายใหญ่ออกไปยิงเนื้อ น้องคนกลางรักอยู่กับผู้หญิงคนหนึ่ง ผู้หญิงนั้นกำลังมาหา แต่น้องคนเล็กออกจะเขา ๆ เต็ง เอาขี้นของพี่ชายคนกลางไปเล่น มีอกระทบไกเข้า ขี้นล้นออกไป ครั้นเสียงขี้นดังเข้าพนักงานรักษาป่าไม้สำคัญว่าผู้ร้ายลักยิงสัตว์จึงวิ่งมาจะจับ ถามเถียงกันอย่างไรจนเจ้าพนักงานนั้นออกจากที่นั้นไปแล้ว มีกวางตัวหนึ่งซึ่งที่จริงถูกขี้นแล้ววิ่งมา เจ้าคนที่ ๒ จะยิง นางผู้หญิงห้ามว่าเจ้าพนักงานเขาจะมาจับ เจ้าพนักงานได้ยินเสียงขี้นล้นครั้งที่ ๒ แลได้ยินเจ้าผู้ชายกับนางผู้หญิงนั้นพูดกันสำคัญว่าชายคนที่ ๒ ยิงจึงหวนกลับมาจับ ชายที่ ๒ ก็ปฏิเสธว่าไม่ได้ยิงเนื้อมาล้มลงตายเอง จึงชักสูตรขี้นลูกก็หายไปลูกหนึ่ง เพราะน้องทำล้นไปนั้น เห็นสมจริงจึงจับตัว ต่อกันชุลมุนหลุดไปได้ พวกรักษาป่าจึงเอาขี้นยิงถูกล้มลง พอพี่คนใหญ่มาถึง มาโกรธเอะอะแล้วเข้าหลอกเรียกพวกขโมยด้วยกันคิดจะแก้แค้น จึงหักกิ่งสนยิก ในเวลานั้นก็พอคนที่ถูกยิงนั้นฟื้นขึ้นแล้วเกิดฟ้าแลบ ใช้แสงไฟสว่างแวม ๆ ลงมาอย่างสายฟ้า แปลว่าพาลจะยิงม่านเป็นสันเรื่องกันเสียที

คราวนี้ตอนที่ ๒ มีการนัดไปยิงสัตว์ ลงมาเล่นในกลางวงที่คนดูข้างล่างคอยสังเวียนม้านั้น กั้นข่ายสองข้าง แขวนธง มีพวกนักเลงไปยิงสัตว์ที่เขาเรียกว่าพวกวันอาทิตย์ เป็นแต่เก๊ ๆ ไม่ใช่นักเลงยิงจริง ใช้ผู้หญิงทั้งนั้น ยืนบนขอบสังเวียนสองฟาก มีคนที่สำหรับไล่สัตว์ ที่เป็นคนใคร ๆ จะไปรับอาสา

ช่วยก็ได้ เข้าพวกขโมยนั้นไปรับอาสาช่วยไล่สัตว์ รายอยู่แถวน่าริมข่าย ดักเกราะในมือดังสนั่น ในเวลาที่สัตว์มามีนกเฟซันเปน ๆ จริง ๆ วิ่งออกมาก่อน พวกนั้นก็พากันยิง แต่ไม่มีใครยิงถูกสักคนเดียว นกวิ่งไปตามข่ายหมดคราวนี้กระต่ายแล้วเนื้อออกมาเปน ๆ จริง ๆ ก็ยิงไม่ถูกเหมือนกันอีกทั้งสองคราว ในครั้งหลังที่สุดมีซิคแนลยอกมาว่าหมูป่าจะมา พวกนั้นก็ตั้งท่าจะยิง พอหมูป่าวิ่งออกมาก็ร้องกรีดกร้าดทั้งยืนวิ่งหนีเข้าโรงหกล้มหกลุกไปหมด พวกขโมยเหล่านั้นก็ฉวยยืนได้ ยิงสัตว์ต่าง ๆ มีกระต่ายแลนกที่เปนแต่รูปโธนออกมามากก็ดีใจพากันไปจะไปกินเลี้ยง

คราวนี้เบ็ดม่านขนสเตซเปนเรสเตอรองต์ จัดการจะเลี้ยงกัน มีชาวเขอลินออกมาด้วย มีลูกอ่อน จะเลี้ยงดูอะไรลูกอ่อนนั้นก็ร้อง จึงเอานมมาให้กิน ใส่ขวดโตมีสายดูด มีตลกหลวงเข้าไปปลอมลงในเปลกินน้ำนมนั้นเสียหมด ถึงสองคราว จึงจับได้ วิ่งหนีไป พวกขโมยนั้นก็ไปถึงพากันไปกินเลี้ยงอยู่ในนั้น เจ้าของเรสเตอรองต์อยากจะไล่พวกขโมย จึงแต่งคนมาร้องอึงแลดักลองก็ไม่ไป จนเกือบจะเกิดวิวาทกันขึ้น คราวนี้พวกที่นัดกันจะมาเลี้ยงนั้นมา มีกระบวนแห่แมร์มาด้วย ขึ้นรถมาจากในโรงออกมาในสังเวียนเปนพวก ๆ แล้วขึ้นไปยนที่เลี้ยงย้างอยู่ข้างล่างย้าง เลี้ยงกันแล้วเล่นเพลงไธแลนด์ คือชาวเหนือ เต้นรำแลโยกมือไปโยกมือมาทั้งหมด ตบขากระทืบตีนเปนจังหวะ คนประมาณสักสองร้อย มันแกว่งไปแกว่งมาพร้อม ๆ กันเหมือนกัน ดูงามดีมาก แล้วมีการแข่งขันเล่นถีบชิงช้า ชิงช้านั้นเปนกระดานเช่นที่บ้านเรา แต่ยาวขึ้นได้ตั้งเก้าคนสิบคน ยืนโหนอย่างเดียวกัน ส่วนเงินที่สำหรับจะคายนั้น ทำเปนรูปคล้าย ๆ เรือฤารถเอาขาหมูแฮมผูกไว้มีทั้งสองข้าง ถีบไปทางไหนก็คงโผไปรังไว้หมูแฮมนั้นได้ อ้ายขโมยพลอยขึ้นไปถีบด้วย คนที่ไปถีบเหล่านั้นไปไม่ถึง โคตไปก็พลัดตก

เขาเอาผ้ารับ แต่เสียงมันดังอุย ๆ น่ากลัวซี่โครงหัก คราวนั้นในพี่น้องสามคนนั้นคนหนึ่ง โดดไปถึงขาหมูแฮมได้ก็ตบมือโห่ร้องกันเซงแซ่ ต่อนั้นซกมวยมันขึ้น ต่อยกันขนแท่นหลายคู่ มีชาวเมืองเขอลินคนหนึ่งมากับเมีย ขึ้นไปสู้กับเขาบ้าง ทำท่าเก้กังเกะกะ ถูกขัยเหวี่ยงลงไป ยายเมียเหยเข้าไปวุ่นต่าง ๆ เป็นการเล่นตลก อยู่ข้างจะดีไม่ใช่เล่นอย่างที่เรียกกันว่ามวย คราวนี้ยิงเข้า เข้านั้นเป็นรูปนกอินทรีตราเยอรมัน มีเจ้าพนักงานป่าไม้แลนายตำรวจภูธรยิงถูกแต่ปีกหาง อ้ายพี่ชายใหญ่ไปยิงถูกหัวแลมงกุฎพลัดตก ก็ตบมือเฮฮาเกรียวกราวกัน พวกพ้องก็เอาขนม่าหาม ถือถ้วยทองแห่แลเต้นรำกัน ในกำลังครึกครื้นอยู่นั้น มีฟ้าร้องฟ้าผ่าแลพยุใหญ่ลูกเห็บตก เสียงครืนครานเปรียงปร้าง แลฟ้าแลบแวบวาบ ลมพัดต้นไม้ลู่แลสัตว์วิ่งถลากถลา ลูกเห็บนั้นปลิวออกจากเขาด้วยสี่ผัดหมุนกระดายปลิวว่อน ไฟไหม้ในตึกลุกโพลง ๆ อยู่ข้างหลัง ต่างคนต่างตื่นแตกออกท่าตื่นต่าง ๆ

คราวนี้ขัยบทพวกโจรที่นัดกันจะทำร้ายพวกรักษาป่านั้น พยายามจะไปยิงซมัว (สัตว์ชนิดหนึ่งคล้ายเยียงผา) ตัวที่งามให้จงได้ ที่โรงนี้เขาทำตพานอย่างโรงโขนขึ้นไปจนเกือบชิดเพดาน ให้เห็นเป็นเขาสูงที่น่าผาชันในสเตชก็เป็นเขา นอกสเตชลงมาจนถึงที่วงกลางเล่นเซอคัสก็เป็นเขา เป็นตพานลงมาตลอดแรกปล่อยให้แพะสองตัวเดินตามตพานขนชิดเพดาน แพะนั้นซ้อมแล้ว เดินช้า ๆ อย่างดูอะไรต่ออะไรไม่ตกอกตกใจ ที่หลังสามคนพี่น้องนั้น เดินไต่ตามขึ้นไป แพะก็เดินเลี่ยงจนลับเขา สามคนนั้นก็ขึ้นขึ้นเขา มีพลาดพลัดลงมาห้อยย้าง ดูออกจะเสียวไส้ เมื่อถึงยอดเขาจึงยิงขึ้น พอเสียงขึ้นดังขึ้น พนักงานป่าไม้ก็ไต่เขาตามออกมา ข้างพี่น้องสามคนเอาเชือกหย่อนลงมาจากยอดเขา สองคนรั้งอยู่ข้างบน คนหนึ่งไต่เชือกลงมาจากน่าผาสูงถึงชอกเขาที่ต่ำ เอาตัวซมัวที่เป็นที่ว่ายิงตายตกลงมานั้นผูกโอบไว้กับตัวแล้วสาวเชือกกลับขึ้นไป เดินกลับตาม

ยอดเขา พบพนักงานรักษาป่าเกิดยิงกันขึ้น เข้าสามคนนั้นยิงเข้าพนักงานรักษาป่าล้มอยู่ขนทาง หัวห้อยลงมาที่น่าผา แล้วพากันกลับลงมา ที่พนโรงเซอคัส มีตำรวจภูธรแลพนักงานรักษาป่ามานั่งยังคันดินสูงประมาณสักศอกเศษ คอยจะยิงพวกโจร ๆ สามคนนั้นก็ลงมา มายังคันดินอยู่สองคน อีกคนหนึ่งนั้นไปเอาม้าตำรวจภูธรที่ผูกไว้ข้างล่างขี่ควบหนี พวกรักษาป่าแลตำรวจภูธรก็ไล่ไปพบพวกที่ขี่ม้าไล่เนื่องก็พลอยไล่ตามไปด้วย เป็นการสำแดงวิธีขี่ม้าชนตพาน ออกจากทางข้างน่าโรงกระโดดข้ามคันดินสองคันใกล้ ๆ กันแล้วชนตพานตั้งแต่พื้นล่างขึ้นไปถึงพนโรง ชนตพานแต่พื้นโรงไปจนถึงเพดานโรง ด้วยความว่องไวรวดเร็ว ม้าวิ่งหลายสิบตัว คราวนี้มีรถโมเตอคาร์แล่นขวางออกมา ขโมยที่ลักขี่ม้านั้นม้าตื่นพลัดตกลงในเหวตาย พ่อแลน้องสองคนกับผู้หญิงที่รักกับน้องคนกลางมายืนเศร้าโศกร้องเพลงอย่างยืนแขงไม่กระดิก เป็นจบเรื่องกันเพียงเท่านี้

คราวนี้ต่อไป เป็นฤดูที่ห้ามยิงสัตว์ พวกสัตว์ทั้งหลายชื่นชมยินดีเล่นเต้นรำออกเป็นขาเลต์ พวกหนึ่งแต่งเป็นผึ้ง พวกหนึ่งเป็นแมงป่อ เป็นรังผึ้งเป็นต้นไม้มีช่อสำหรับผึ้งกิน ออกมาเต้นบนโรงชั้นบน จนจบเพลงแล้ว จึงเดินลงมาที่สนามเซอคัสข้างล่าง พวกอื่นก็ออกมาแทนอีก เป็นหมู่กวางหมู่สัตว์ต่าง ๆ สวมหัวเหมือนอย่างเราเล่น ตัวแต่งต่าง ๆ แต่ใช้ผ้าที่พราวเป็นเลื่อมสีต่าง ๆ พวกละ ๘ คน มีหัวน่าอย่างนางไม้นำ ออกมาเข้าเป็นวงกันในสนามเซอคัส แล้นรายขึ้นไปขนตพานจนตลอดถึงเพดาน เห็นจะออกหมดโรงสองร้อยเศษ คนที่มาเต้นเหล่านั้นถือเหมือนกับตุ้นพื้นคนละตุ้น เต้นไปเต้นมาสลัดตุ้นพื้นนั้นเป็นช่อดอกไม้ รำช่อดอกไม้นั้นอีก ที่หลังตาข่ายซึ่งหุ้มอยู่ในกลางสังเวียนคลี่ออก มีลูกกลมเล็ก ๆ สีเขียวสีแดงสีขาวพุ่งขึ้นมาแทนน้ำพุ

ข้างบนที่เพดานมีสายเชือกห้อยย้อย แดงรอยหนึ่งขาวสองรอย ตามสายที่ห้อยนั้นมีไฟฟ้าดวงเล็ก ๆ ติดรายลงมา หันไปรอบ ๆ เหมือนอย่างโคมเวียน แสงไฟฉายสู้สว่างออกมาจากในโรง หรูเย่นกำลัง พอเสร็จการหรูนก็เลิก เวลาห้าทุ่มเศษ กลับมาแล้ว ดูกกับชายอรุพงษ์คิดเล่นกันใหญ่เสียงดังดังอยู่จนดึก

คืนที่ ๘๑

วันเสาร์ที่ ๑๕ มิถุนายน

เมื่อเช้านี้หนวกหูทั้งเสียงรถรางและเสียงทำงานข้างที่นอนตื่นบ่อย ๆ กินเข้าเช้าแล้วเวลา ๕ โมงเช้าไปเที่ยวซื้อของตามร้าน กลับมากินเข้ากลางวันที่โฮเตล เวลาบ่ายไปดูเมืองเก่า ซึ่งมีถนนซอกแซกและมีเรือนโบราณเปนอันมาก ซึ่งยังคงอยู่ ที่ได้แก้ไขเปนใหม่ไปเสียในการขยายถนนก็มาก ที่เมืองนี้มีซึ่งเกี่ยวด้วยการสำคัญหลายอย่าง ในสแควร์หนึ่ง เปนที่เก่ารอยข้าง ตรงน่าสถานที่ซึ่งสำหรับเลือกไกเซอร์คอเอมเปอเรอ เรือนเก่า ๆ น่าดูนัก ได้เข้าไปดูในที่ซึ่งสำหรับเลือกไกเซอร์ซึ่งพ่อเคยไปแต่ก่อนครั้งหนึ่งแล้ว คราวนี้ได้ซ่อมแปลงใหม่หมดทั้งนั้น รักษารูปเดิมไว้ แลได้ก่อต่อออกไปอีกทำนองเดียวกับอย่างเก่ายาวมากอยู่ ดูสอาดหมดจด ชั้นล่างจัดเปนเรสเตอรองต์สำหรับคนไปกินเข้า ในห้องที่มีรูปเอมเปอเรอทั้งหมด แต่ก่อนมีรูปเอมเปอเรอวิลเลียมที่ ๑ ทำด้วยศิลาตั้งอยู่ตรงกลาง เดี๋ยวนี้ย้ายไปไว้ที่อื่น เรื่องราวของที่นี้ ถ้าจะเล่าจะยาวไป ได้ซื้อสมุดภาษาอังกฤษส่งมาให้อ่านจะได้ความเลียดดีกว่า

ออกจากที่นั้นไปสวนเลี้ยงสัตว์ ในสวนเลี้ยงสัตว์นี้มีเรสเตอรองต์หลังใหญ่ตั้งอยู่ตอนข้างน่า ทำนองเดียวกันกับสวนปาล์ม ด้านหลังก็มีเตอเรสยกเป็นชั้น ๆ สำหรับคนนั่งเล่นแลกินอะไรต่าง ๆ ทำนองเดียวกัน มีคนไปนั่งอยู่เต็มแล้วตั้งแต่วัน ทางที่จะดูนั้นเริ่มข้างขวาของตึกเรสเตอรองต์ จับตั้งแต่นกพวกโนริ สัตวา เขญาวรรณ แลไม่มีชื่อไม่เคยเห็นล้วนพวกเกาะคอน แล้วจึงไปถึงไลออน เสือ สัตว์คล้ายเสือ จนชมค เม่น หมดแล้วจึงถึงลิง ได้เข้าไปดูเอควาเรียม ซึ่งอยู่ขวามือก่อน เขาทำเป็นซอกเขาเข้าไปจนถึงในถ้ำ เล็กกว่าแลไม่ดีกว่าเอควาเรียมที่เนเปอล แต่มีปลาประหลาดอยู่คู่หนึ่ง เขาเรียกว่าหมาน้ำ มีหน้ามีปากคล้ายหมา ตัวโตป่องกลาง รูปเป็นพีก มีอีเลียเหมือนตีนหมา ขันที่มันเกาเป็น ทำไมจึงได้รู้จักกัน ยกมือขึ้นเกาเหมือนหมา ทั้งเอควาเรียมมีประหลาดอยู่คู่เดียวเท่านั้น ขึ้นไปข้างบนอีกชั้นหนึ่ง เลี้ยงงู คางคก กิ้งก่าต่าง ๆ จนจรเข้เป็นที่สุด มีทางลงมาเป็นชานย้อม ในซุ้มเลี้ยงนกเค้าแมว ตามชานเดินรอบย้อมเลี้ยงพวกแพะแกะเยี่ยงผา ชมัวแลย้าก คือจามรุที่มีขนยาวหลายตัว มีหมีขาว หมีดำ แลช้าง ช้างเป็นช้างอาฟริกา หัวหลิมหูใหญ่ รูปร่างกอมก้อน่าเกลียด เขาสอนให้หมุนหีบเพลงได้ ในหมู่ช้างนั้นมีหิโปโปตอมัส จมอยู่ในน้ำ ล่อด้วยใบผักกาด ดูมันอีดอาดขะเกียจกว่าจะขึ้นยกได้ กิริยาอาการเป็นช้างแกมหมู เวลาจะให้อ้าปากอ้าอยู่ได้นาน ๆ มีชนายช้างล่างสี่ช้างขนสี่ พิภกแท้ ๆ ในหมู่นมีแรด มีสัตว์ที่คล้ายแรด ที่เขาเรียกว่าหมูหลิง ซึ่งเคยมีตัวหนึ่งทยางกอกเมื่อเร็ว ๆ นี้ แต่ที่ตัวมันโตกว่ามาก นกเล็ก ๆ ต่าง ๆ ขังกรง นกใหญ่ปล่อย พวกเป็ดห่านปล่อยต่างหากคนละสระ พวกยิราฟแลเซยราตลอดจนแกงการู ที่สนุกมากนั้นคือแมวน้ำที่เราเรียกว่าแมวน้ำ ไม่ใช่หมาน้ำ เวลาโยนปลาให้กินโดดขึ้นเขาเหมือนมีตีนเดินได้ ดูมันว่องไวมากกว่า

ที่หน้าตาจะว่องไว ดูทั่วแล้วเดินขึ้นไปยนเรสเตอรองต์ หยุดกินน้ำ มีพวกเด็ก ๆ ลัยวมาแอยมองร่ำไป

ในเมืองนมยวมาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เราเข้าใจว่ายวนเปนฝรั่งที่ไม่นับถือพระเยซู เพราะเหตุที่แต่งตัวเปนฝรั่ง แต่ที่จริงมันห่างไกลกันมาก รูปพรรณก็แลเห็นได้ถนัด ความประพฤติ แลทางทำมาหากินผิดกันกับฝรั่งใกล้ข้างแขก ในรุสเซียโปแลนด์เปนมากกว่าทอน เปนเรองทกาหลอยู่เปนนิจ

ว่าโดยรูปพรรณที่แลเห็นได้ถนัดคือจมูกโด่งเปนสันหัก เปนลอนที่หัวตา พันเดิมเปนคนไปจากยรูซาเลม ซึ่งเปนเมืองที่พระเยซูสอนสาสนา ตามทางสาสนาคล้ายแขก คือรับศีลเข้าสุนัดไม่กินหมู จะกินสัตว์ต้องชำแหละ ภาชนะสำหรับหาอาหารต้องแยกกันกับฝรั่ง กินเหล้าน้อย ไหว้พระใช้ภาษาเฮยริว ที่หมอมิสชันนารีเรียกว่าเฮยราย เปนสาสนาชั้นก่อนพระเยซู นับถือมอสฎาโมเซ ซึ่งเปนครูสาสนาคุ้นเคยกับพระเจ้า รับศีลสุนัดเปนอย่างเก่าซึ่งเซนต์ยอนถือว่าไม่ถูกตามแขยเดิมก่อนนั้นขึ้นไป จึงเปลี่ยนเปนรับศีลน้ำ ครั้นมหมัดเกิดขึ้นภายหลัง กลับเห็นว่ารับศีลสุนัดนั้นถูก รับศีลน้ำไม่ถูก จึงกลับไปถือรับศีลสุนัด แต่ต้นขั้วพระเจ้านั้นก็เหมือนกันทั้งแขกยิวฝรั่งแลแขกมัสลหมั่น ความรังเกียจที่ฝรั่งรังเกียจพวกแขกยิวเปนสองอย่าง ๆ หนึ่งรังเกียจด้วยสาสนา เพราะเปนศัตรูกับพระเยซู แต่ความรังเกียจเช่นนั้นก็เบาบาง มีความรังเกียจอีกข้อหนึ่งว่าพวกยิวสกปรก แลเปนคนคิดแต่หาเงินไม่ว่าดีฤาชั่ว สุดแต่ได้เงินแล้วก็ทำได้ เช่นกับขายของเลวยอกว่าของดีเปนต้น แต่ธรรมดาเปนยิวแล้วหากินคล่องมีความเพียรมาก สงเคราะห์กันแลกันก็มาก คนในเมืองนทมงมีมาก ๆ เปนยิวเสียเปนพัน ให้คนกู้ยืมเงิน ถ้าจะกู้ทอนไม่ได้คงจะกู้ได้ทียิวเอาดอกเบี้ยแรง ตั้งแต่สิบสามสิบเปอเซนต์ ผู้หญิงยิวโดยมากอยู่ข้างจะสรวยผมดำตาดำ ยิ่งเด็ก ๆ มักจะหน้างามงาม แลเห็นรูปรู้จักว่ายิว แต่ถึงรูปร่าง

จะคล้ายฝรั่ง ชื่อเสียงคงยังแปลก เช่นกับชื่อหะซันแลอะไรต่าง ๆ อย่างแขก ๆ ถ้าจะเป็นชื่อแซ่มักจะเป็นคำที่เพราะ ๆ เพราะเป็นชื่อที่คิดขึ้นใหม่ วันนี้เป็นวันเสาร์ ซึ่งพวกยิวทั้งปวงถือเป็นวันหยุดอย่างวันอาทิตย์ของฝรั่ง วันศุกร์ของแขกจึงได้มีคนมากที่สวนเลี้ยงสัตว์นั้น ร้านค้า ๆ ที่ขายของเป็นยิวเสียเป็นพน พวกยิวนี้ต้องถูกเกณฑ์เป็นทหารเหมือนกัน แต่เป็นผู้ต้องยกเว้นไม่ให้เป็นนายทหาร เพราะเขาเห็นกันว่าเป็นคนขี้ขลาดคิดแต่จะหาเงิน ในราชการฝ่ายพลเรือนข้างเยอรมันนี้ไม่ใช้พวกยิวเลย แต่ที่เมืองอังกฤษใช้ จนกระทั่งถึงเป็นอรรคมหาเสนาบดีก็ได้ ในรุสเซียถูกข่มเหงข่มขี่ลำบากน่อย ๆ

คนเหล่านั้นออกเริ่มจะดูกันขึ้น พ่อก็กลับมาโฮเตล กินเข้าแล้วสองทุ่มไปสเตชั่นขึ้นรถไฟ มาทางเมืองดามสตาดต์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแกรนด์ดุ๊กคัลเฮส เมื่อหยุดบ้านตามทางหลายตำบลแล้วจึงถึงไฮเดลแบ็ก คาลสรูห์ รัสตัดต์ ต้องมารอที่โอสตามเคย มาถึงยาเดนยาเดนสองยาม

คืนที่ ๘๒

วันอาทิตย์ที่ ๑๖ มิถุนายน

เวลาเช้าไปอาบน้ำแลรม เวลาเที่ยงแกรนด์ดุ๊กออฟยาเดนมาหาอีก เสด็จมาขอบใจในการที่ได้ให้ตราลูก เวลาบ่ายมิสเตอเวอนี[๑] มาหา อ้วนขึ้นเป็นอันมาก เวลาเย็นลูกเขยมิสเตอกรุปที่ตายมาหา แล้วลงไปนั่งเล่นในสวน ออกเดินเที่ยวตามเคย กลับมาบ้านกินเข้า มิสเตอเวอนีมากินด้วย

กินเข้าแล้วเขามีอิลลุมมิเนชั่นที่คอนเวอเซชั่นเฮาส์ เป็นการมีงานให้พ่อ เวลายามหนึ่งได้แต่งตัวอินนิงเดรส ติดตราเมืองยาเดน เขาเปลี่ยนที่ให้จอดรถที่

---

๑ มิสเตอเวอนี อังกฤษ เคยเป็นเลขานุการในสถานทูตที่กรุงลอนดอน

ถนนปลายร้าน คนดูเต็มตั้งแต่วิลลาไปจนถึงคอนเวอเซชั่นเฮาส์ เขากันทางให้เดินไปในหว่างคน วันนี้เป็นการออกร้าน คนอยู่ข้างจะต้อนรับแขงแรงตลอดไปนั่งที่น่าคอนเวอเซชั่นเฮาส์ ไม่แลเห็นอะไรนอกจากหัวคน มีดอกไม้เพลิงคราวแรกพเนียง แต่ยิ่งมาก ๆ ให้รายเป็นกอ ๆ จุดพร้อมกันหมดตลอดสนาม แล้วเข้าแตรไปเสียตอนหนึ่ง คราวที่ ๒ พลุต้นสีต่าง ๆ จุดรายตลอดสนามเป็นลาย คราวที่ ๓ ดอกไม้เทียนประดับเป็น จ.ป.ร. ต่างสี ฝอยทองเป็นรัศมี มีกรวดแลตไลจุดพร้อมกันหมด เมื่อหมดดอกไม้สามคราวนี้แล้ว จึงนำให้ลงเดินดูแต่งไฟ ด้านข้างคอนเวอเซชั่นเฮาส์ทั้งสามมุข รายไฟฟ้าตามชายคาตลอด ยอดมุขกลางเป็นอามขาเดน ซ้ายขวาเป็นดาวมีรัศมี จุดด้วยแกสทั้งสามแห่ง เสาใหญ่ ๆ มีโคมไฟฟ้าสีเขียวแลขาวสลับกันพันรอยทุกเสา ด้านข้างสนามใช้ถ้วยแก้วทาสีแดงแลขาว ผูกเป็นลายหย่อมกลางงามมาก มีโคมรายเป็นตัวหนังสือว่าไชแอม ตามอเวนิวตั้งโครงแผงไฟ ตามตเกียงแฟร์แลมป์ด้วยถ้วยแก้วสีต่าง ๆ พอลงไปถึงที่สนามเขาจุดดอกมตาดดอกใหญ่ ซึ่งเปลี่ยนสีในใต้ต้นไม้ที่ปลูกริมถนน คนเดินไขว่ไปมาดูงามจริง ๆ เรื่องนี้เรายังไม่เคยเล่นในเมืองเราเลย เป็นของที่น่าเล่นมาก เขาเกณฑ์ให้เดินไปรอบสนาม แล้ววนไปทางน่าร้าน กลับมานั่งที่เดิม ออกจะเป็นนั่งไม่มีมูล ประเดี๋ยวหนึ่งก็แห่กลับทวนมาทางเดิมอีก แล้วกลับขึ้นรถมาวิลลา

คืนที่ ๘๓

วันจันทร์ที่ ๑๗ มิถุนายน

เวลาเช้าไปถ่ายรูปที่สวนเป็นการทดลอง เพราะพ่อได้กล้องมาใหม่เรียกว่าชัลโมส์ เป็นกล้องใช้ม่านตั้งง่ายเป็นที่สุด แลรูปได้ดีที่สุด รักเหลือเกิน เป็น

กล้องที่คิดจะเอาไปใช้ที่นอรเว พอได้ถ่าย เห็นดีเข้า รู้สึกคิดถึงกรมดำรงก่อนคนอื่นหมด เพราะเป็นคนเล่นถ่ายรูปไม่รู้จักเบื่อเหมือนคนอื่น ตกลงใจว่ากล้องชักรูปอย่างนี้เป็นของควรหาไปฝากพวกที่เล่นชักรูปด้วยกันได้ จะวานหมอพีส-เตอสั่ง ออกนึกว่าหาหมอแกจะเห็นเราคล้องอะไร ต้องอธิบายเสียก่อน ว่าจะเอาไปให้พวกพ้องที่ชอบถ่ายรูปด้วยกัน เพราะเราสั่งหลายกล้อง ราคาอันละสามร้อยห้ากเศษเท่านั้น ถ้ารู้ราคาจะดูถูกว่ากล้องเลว แต่จะรับสัญญาได้ว่าถ้าไม่ดีให้โยนน้ำ รูปที่พ่อถ่ายวันนี้ ไปล้างยังแช่อยู่ จะไปพิมพ์ที่ปารีส ถ้าพอพิมพ์ได้จะส่งเข้าไปให้ดูเป็นตัวอย่าง พ่อเชื่อว่าผู้หญิงถ่ายได้ดีที่สุดเป็นแน่ ขนาดก็ได้เลือกขนาดที่หากระจกง่ายในบางกอกคือเก้ากับสิบสองเซนติเมเตอร์ ถ้าหากว่าจะเสียได้ด้วยอย่างหนึ่งอย่างใดก็เสียด้วยกระจกเมืองเรามันไกลนัก ถึงกระจกจะไวสักเท่าใด ไปถึงเข้ามันอ่อนไปหมด ที่นี่กระจกอะไรๆ ไม่ว่า ออกจะใช้ได้เสียทั้งนั้น แต่มันก็มีถอยหลังอยู่บ้าง ในการที่ล้างแลพิมพ์อยู่ข้างจะช้ากว่าในบางกอกมาก ข้อนี้ก็เป็นแต่เขาบอกเล่า เพราะพ่อไม่ได้ล้างเอง ถึงเมืองไหนต้องคอยช่างถ่ายรูปเมืองนั้น แต่จะได้ลองทำเองเวลาไปในเรือ ได้เข้ามือกันกับหมอพีสเตอให้หมอถือกล้องใหญ่ พ่อจะถือกล้องเล็ก

ไปอาบน้ำแลรม กลับมาทำงานจนเวลาจวนย่ายโมงหนึ่ง แกรนด์ดุ๊กให้รถมารับ ขอให้อุรุพงษ์ไปด้วย จึงได้ไปกับบริพัตร รังสิต ข้าราชการในจำนวนแกรนด์ดุ๊กลงมารับที่รถ แกรนด์ดัชเชสควรจะรับขนต้นขันใดแต่อยู่ไม่ได้ ลงมาครึ่งขันใดด้วยความปรานีพ่อ ได้ขึ้นไปพักในห้องนั่ง จึงแปลออกว่าแกรนด์ดัชเชสไปคาลสรูห์เมื่อวานนี้เพื่อจะไปหยิบของที่พ่อให้ไว้มาตกแต่งคาเซอลนี้ มีลับแลปักยังเพลิงเป็นต้น คาเซอลนี้ ดูข้างนอกเหมือนอย่างเก่าคร่ำคร่ามาก เพราะความจริงก็เก่าจริง แต่ข้างในแกรนด์ดุ๊กองค์นี้เองได้แต่งงดงามมาก พ่อชอบในวิธีที่แต่ง ไม่ใช่เก๋อย่างใหม่ๆ ที่หันเปลี่ยวไปเปลี่ยวมา ตั้งอย่าง

ตรง ๆ แต่ต้นเปนเหล่าเปนตอน สมกับคาเซอล ทั้งงามทั้งสบาย เวลาเลี้ยงจัดห้องหนึ่งต่างหากเฉภาะแต่เจ้านาย นั่งโต๊ะกลมเล็ก ๆ ข้าราชการทั้งสองฝ่ายกินต่างหากข้างล่าง น่าดูในห้องนั้นมีรูปเจ้านายต้นตระกูลทุกองค์ ที่กลางโต๊ะแกรนด์ดัชเชสได้เอาเครื่องถมขึ้นตั้งไว้ น่าพิศวงด้วยเรื่องความรู้ของแกรนด์ดัชเชส รู้อะไร ๆ ในการเจริญขึ้นใหม่ในวิชาการสารพัดทุกอย่าง นับว่ารู้เท่าเวลาบ้านเมืองทีวิชาการดำเนินไป ไม่ได้ล้าหลังเลย อาจจะเล่าถึงเรื่องอะไร ๆ ได้โดยเลอียดแม่นมำหมดทุกอย่างไม่ได้หยุด ตลอดเวลาเรานั่งกินเข้าได้ฟังต่าง ๆ แกรนด์ดุ๊กยังเอาใจใส่ในความเปนไปของการงานประเทศอื่น ๆ ทั่วไป การสนทนาถึงไม่มีการตลกคนอง ยังได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งเปนข้อความมั่นคงแลประกอบไปด้วยความคิดความเห็น ไม่ใช่อย่างนั่งพูดกับคนแก่เลย เมื่อกินเข้าแล้วได้ลงไปข้างล่างที่ชาลาซึ่งพ่อได้ไปเฝ้าวันแรก ทั้งสององค์ได้ยอมให้พ่อถ่ายรูปด้วยกล้องใหม่ พ่อยังไม่พอ เพราะไม่ไว้ใจ ได้ให้กลับมาเอากล้องเก่าไปถ่ายซ้ำอีก ตกลงยอมทนให้ถ่าย แล้วให้ข้าราชการทั้งสองฝ่ายไปเฝ้าในที่นั้น แกรนด์ดุ๊กได้ให้เครื่องราชอิศริยาภรณ์แก่ข้าราชการที่ตามพ่อ พ่อก็ได้แจกข้าราชการในราชสำนักของแกรนด์ดุ๊ก มีความยินดีที่ได้รูปแกรนด์ดุ๊กแลแกรนด์ดัชเชสซึ่งถ่ายเมื่อปีกลายนี้ กับทั้งเหรียญที่อยู่ในสมโภชครบ ๕๐ ปี ทำงามจริง ๆ กับหม้อซึ่งเปนฝีมือเมืองนไปหนึ่ง กลับมาเวลาจวนจะย่าย ๔ โมง

วันนี้ไม่ได้ไปไหนต่อไปอีก ทำงานเขียนหนังสือแลส่งรูปส่งสิ่งของต่าง ๆ นับว่าเปนสันเขตรตอนยาเดนยาเดน ยุติเรื่องกันเพียงเท่านี้ จะได้ตั้งต้นแต่ปารีสต่อไปใหม่

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๔

คืนที่ ๘๔

สถานราชทูตสยาม เมืองปารีส

วันอังคารที่ ๑๘ มิถุนายน ร.ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้เวลาเช้าไปที่สเตชั่น พบแกรนด์ดุ๊กไปคอยอยู่แล้ว มีข้าราชการหลายคนไปส่ง ได้ลากันโดยไมตรีอย่างยิ่ง ออกจากยาเดนยาเดนไปหยุดถอยน่าถอยหลังที่โอสซ้านานตามเคย แล้วรถมาตามทางเมืองสตราสเบิคที่ไปวันก่อน เขตรแดนเยอรมันที่ต่อกับเมืองฝรั่งเศสในแถบนี้ดูไม่มีหลักอะไร น่าจะต่อกันที่เขาโวเคซาน ซึ่งเปนเขาหมู่ใหญ่ขวางน่าอยู่ ก็ไม่ยักต่อกันที่นั่น ในเขานี้มีบ้านเรือนคนมาก มีตำบลใหญ่ที่รถหยุด เรียกว่าซาบาน ในหว่างเขานี้ได้ลงมือมีคลองอย่างแถบเมืองฝรั่งเศสเปนต้นไป คลองนั้นคือลำธารเดิมมีอยู่ริมชายเนิน ถ้าจะแต่งลำธารนั้นจะลำบากกว่า เขาพึ่งขุดเสียใหม่บนเนิน สูงกว่าลำธารขึ้นไปมาก ขุดเปนลำคลองเรือเดินได้ ยิดทำนบกั้นน้ำที่จะตกลำธารเดิมเสีย พอให้ต่ำกว่าผิวคลองสักนิดหนึ่ง น้ำคงเต็มผิวคลองอยู่เสมอ ถ้าน้ำมากจะล้นคลองก็คงย่าลงทางทำนบที่ต่ำกว่าคันคลองตกลงในลำธารเดิม คลองนี้ใช้ได้ตลอดไม่ว่าที่สูงที่ต่ำ ถ้าแนวคลองเปนระดับเดียวกันก็ไม่ต้องทำอะไร ถ้าระดับคลองสูงขึ้นไปตามรูปเขาก็ตั้งประตูยิดน้ำไว้ บางที่ประตูน้ำอยู่ใกล้ ๆ กันไม่ห่างเท่าใด เท่ากันกับเรือขึ้นกระไดได้เปนคั่น ๆ ขึ้นไป มีทางโยงข้างคลองแคบ ๆ สำหรับใช้ม้าโยงเรือ เรือนั้นทำนองเปนเรือลำเลียง ยาวแต่แคบหน่อยหนึ่ง บรรทุกเพียบ ๆ น้ำในคลองไม่ใคร่ไหลแรงด้วยมีทำนบกั้นเปนตอน ๆ จึงไม่กัด

ตลิ่งคันคลองให้พัง คลองนี้คดเคี้ยวไปตามซอกเขา ตั้งแต่ที่ต่ำขึ้นไปจนถึงที่สูง ส่วนรถไฟที่มานั้นตัดทางตรง เพราะฉนั้นจึงต้องลอดถ้ำลอดปล่องใต้ภูเขาบ่อย ๆ พอหมดปล่องที่สุดก็เปนท้องทุ่งถึงเมืองชาเบิค ไปอีกหน่อยหนึ่งจึงถึงดอยชะอาวริคอรต์ ซึ่งเปนสเตชั่นที่สุดเขตรแดนเยอรมัน มีระหว่างกลางอีกข้างหนึ่งเรียกว่า อิคเนอาวริคอรต์ เปนที่สุดสเตชั่นข้าง (อินเย) ครูต์ ฝ่ายฝรั่งเศส ในหว่างสเตชั่นทั้งสองนี้เปนพรมแดนสองประเทศต่อกัน ความเปลี่ยนแปลงได้มีในทันที คือข้างฝ่ายสเตชั่นเยอรมันก็เปนเจ้าพนักงานเยอรมัน มีทหารกองต่าง ๆ มาเดินขวักไขว่อยู่ ข้างฝ่ายสเตชั่นฝรั่งเศสก็เปลี่ยนเปนพนักงานฝรั่งเศสทันที มีทหารมาเดินขวักไขว่อยู่เหมือนกัน เจ้าพนักงานภาษีก็วุ่นวายขันทั้งสองฝ่าย ต่างกันทั้งกิริยาอาการรูปพรรณสัณฐานแลการแต่งตัว แต่การรักษาสเตชั่น แลรักษาทางรถไฟ ข้างฝรั่งเศสเปนรองเยอรมัน ได้ลงจากรถไฟไปขึ้นรถกินเข้าที่สเตชั่นหลังนี้ รถผ่านแลได้หยุดที่เมืองลอเนวิล ขลานวิล แลนองซี รถต้องเข้าถ้ำอีกหลายตอนแต่ไม่ยาวนัก กำลังเดินจากรถกินเข้ามารถนั่ง ผเอินเข้าถ้ำต้องเดินคลำกันเสียงอม เหมือนท้าวจุลนีในเรื่องมโหสถ เมืองนองซีนี้เปนเมืองใหญ่มาก ที่จริงถ้าหากว่าไม่ใช่จะไปปารีส เปนเมืองอันคงจะได้แวะอยู่วันหนึ่งสองวัน แต่นี่เมื่อจะไปปารีสเสียแล้วก็ไม่มีใครแวะ อีกระยะหนึ่งก็แวะขาเลต์ แลชลองเซอมานด รถในเมืองฝรั่งเศสนี้แวะน้อย ดูเดินเรื่อยเสียมากไม่ใคร่จะแวะ เหตุด้วยรถหลายสายหลีกกันสับสนไปเสมอ ที่จะไปหยุดตามเขตรแดนก็เปนรถสายหนึ่งต่างหาก ที่จะตรงมาปารีสก็เปนสายหนึ่งต่างหาก จึงได้แวะแต่น้อยแห่ง ต่อขวนจะมาถึงจึงได้หยุดบ่อย ๆ แต่ไม่ใช่หยุดสำหรับเมืองใดเพราะคอยหลีกรถกันเท่านั้น

เรื่องเข้าเขตรแดนประเทศใดรู้สึกเปลี่ยนแปลงนี้ประหลาดมากไม่ใช่เปลี่ยนแปลงแต่ภาษาฤารูปพรรณสัณฐาน ภูเขาแผ่นดินป่าไม้มันเปลี่ยนไปได้ด้วยจริง ๆ

ไม่ใช่เปลี่ยนทีละน้อย เปลี่ยนต่างกันเร็ว ด้วยในเขตรแดนเยอรมันมีภูเขาก็เป็นเขาจริง ๆ ที่รายก็รายจริง ๆ แต่เมืองฝรั่งเศสมีภูเขาจริงแต่ที่ต้องลอดถ้ำ นอกนั้นเป็นแต่เทือกเขายาว ๆ ยอดรายเหมือนตีเส้นบันทัด พื้นแผ่นดินที่รายไม่ใคร่จะรายมาก มักเป็นลูกเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ ลิ่น ๆ ไป แต่เห็นปรากฏได้แก่ตาชัดเจนว่าเป็นแผ่นดินที่อุดมดีกว่าเยอรมันเป็นอันมาก การเภาะปลูกนอกจากเข้าสาลีมีต้นผักไม้ล้มลุกมาก คลองน้ำอย่างเช่นที่กล่าวมาแล้วมีมากพรรณาไม่ทั่วดูประหนึ่งการที่ควรจะพึงทำได้ทำแล้วบริบูรณ์หมดทุกอย่าง ไม่มีอะไรที่จะขาดยังไม่ได้ทำอยู่อีก ในเรื่องบำรุงการเภาะปลูกแลการไปมาทั้งทางบกทางน้ำจะยังเหลือสิ่งซึ่งจะมีเพิ่มขึ้นเสมอนั้นแต่โรงเครื่องจักรทำการ ได้ผ่านโรงหล่อเหล็กแต่ชิ้นเท่ากองสูงเป็นพระเจดีย์แลเป็นภูเขาถึงต้องมีรถรางไปขน การเผาปูนถึงโยงสายลวดเป็นตพานแต่ยอดเขาไปถึงเตาปูน ใช้ถังให้เดินไปตามสายลวดไม่ต้องขนด้วยล้อเกวียน บรรดาการทั้งปวงซึ่งทำตัดย่นโสหุ้ยให้น้อย ทำงานให้ได้มากที่สุดนั้นเหลือที่จะพรรณา เป็นความคิดซึ่งยังจะเดินอยู่เสมอ แลเป็นเรื่องที่ใครจะบอกไม่ได้ ว่าการสิ่งนี้ในสยามข้างน่าจะไม่ง่ายไม่ดีขึ้นกว่าที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้ จนกลายเป็นทำอย่างเก่าไปได้ ที่จะพยายามเล่าถึงความเจริญของวิชาในประเทศยุโรปเหลือที่จะพูดสั้นได้ ยิ่งคิดสำเร็จอย่างหนึ่ง ก็ยิ่งเห็นทางที่จะคิดอย่างอื่นได้ออกไป เพื่องฟูขึ้นทุกที

บัดนี้ขอตัดว่ามาถึงเมืองปาริส ครูญนำมองสิเออมอลาต์ชีฟออฟโปรโตคลอแทนรัฐบาล เมเยอชลุมแบร์เคอมาต้อนรับในซือเปรสิเดนต์ มองสิเออโคติเยอีกคนหนึ่ง มาแทนเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ แลมองสิเออริฟโฟลต์ ที่เป็นทูตฝรั่งเศสคนเก่า กับพวกในลิเคชั้นของเรา แลเวสเตนกาด ฟลอเรียวกระทรวงคลัง มารับที่สเตชั่น เขาปลูกกระโจมไว้เป็นที่สำหรับชิ้นรถ เมื่อได้สันทนาแล้วขึ้นกันรถกับยริพัตร เมเยอชลุมแบร์เคอออกจากสเตชั่น มีคนดูเป็นอันมาก

ดูแสดงอัชฌาไศรยไมตรีกว่าเมื่อมาครั้งก่อน มิโห่ร้องบ้าง แต่ความที่เมืองใหญ่โตเหลือประมาณ ผู้คนแน่นหนาเต็มไปทั้งถนน รถต่าง ๆ หลีกแซงกันไปไม่หยุดไม่หย่อน เรามาเปนไปรเวต ไม่ได้แห่แหนอันใด พ้นจากสเตชั่นมาหน่อยหนึ่ง ก็ไม่มีใครดูแลอะไร มันหายไปในหมู่รถทั้งปวงนั่นเอง ที่ประหลาดใหม่ไม่เคยเห็นนั้น ในหมู่เอกสหิบเชนซึ่งล่วงมาแล้ว สะลองที่สำหรับแขวนรูปอันงดงามตั้งขึ้น ถึงต้องถามว่าอะไร ได้ตรงมายังลิเคชั่น ๑๔ อาเวนิว เดโล ได้ปล่อยให้นายทหารนั้นกลับแล้วรับนักเรียน นางลัดดาคำ[๑] เปนผู้ยื่นช่อดอกไม้ ชายเขจร[๒] อิทธิเทพ[๓] ดำรัสดำรง[๔] ตาต่อ แลอีกสองคน แล้วขึ้นมารับพวกเมียข้าราชการ คือมะดัมคอเรลลิ มะดัมเดอริกมัน มะดัมซาราซัง มัดมัวเซล ซาราซัง ลูกสาวมองสิเออซาราซัง มะดัมเกรฮาน แล้วขึ้นมาที่อยู่ จรูญพาช่างที่จะทำเสมาแลเหรียญราชสมบัติเท่าสมเด็จพระรามาธิบดีมายืนรูป รูปเก่ายังใช้ได้ แต่ต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงบ้าง ไม่มีเวลาที่จะยืนพอ เขาจึงได้เอาดินสอวาดลงไว้ในรูปยืนของเก่า อยู่ข้างจะเปนการด่วนเพราะถ้าช้าไปจะทำแล้วไม่ทันกลับ เพราะเปนจำนวนมากตั้งแสน

ลิเคชั่นนี้อยู่ข้างจะใหญ่โตมากกว่าแต่ก่อน ชั้นล่างมีห้องฮอลใหญ่ แลมีออฟฟิศ ขึ้นมาชั้นบนเปนห้องรับแขกถึงสามห้อง ห้องนั่งห้องหนึ่ง ห้องกินเข้าห้องหนึ่ง ถ้าจะว่าห้องกว้าง กว้างกว่าพระที่นั่งอัมพรอีก แต่ชั้นกระไดอยู่ข้างจะฟกเตี้ยที เพราะไม่มีลิฟต์ ห้องที่พ่ออยู่เปนห้องชั้นสาม เท่ากับพระที่นั่งอัมพรชั้นสูง ยังมีต่อขึ้นไปอีกสองชั้น ชั้น ๔ เปนที่ผู้คนอยู่ แต่ชั้น ๕ เปนที่ว่างอยู่

---

๑ ลัดดาคำหลานสาวเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้านครเชียงใหม่

๒ หม่อมเจ้าเขจรจรัสฤทธิ ในกรมหลวงนเรศวรฤทธิ

๓ หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรร ในกรมหลวงนเรศวรฤทธิ

๔ หม่อมเจ้าดำรัสดำรง ในกรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ

ข้างหลังมีโรงรถ มีสวนเล็ก ๆ การตกแต่งพร้อมเพรียงดีหมด ขาดอย่างเดียว แต่ลิฟต์ วันนี้กินเข้าพร้อมกัน แล้วสนทนากัน ไม่ได้ไปไหนต่อไป เป็นอันหยุดพัก เพราะเดินทางมากชั่วโมงอยู่ข้างจะฟก

คืนที่ ๘๕

วันพุฒที่ ๑๙ มิถุนายน

เช้า ๔ โมงไปดูสะลอง ที่สะลองนี้เป็นตึกหลังคากระจก ตามผนังเป็นเล่าเต้งรอบ คำที่เรียกว่าเล่าเต้งนี้ เป็นคำเจ๊กดูอยู่ข้างสกปรก แต่จะหาคำไทยให้เหมาะไม่มี ถ้าภาษาอังกฤษเรียกแคละรี่ แต่มันไม่ใช่ตรงยืดไปเฉย ๆ มีออกมุข ถ้าจะว่าใหม่ เห็นจะค่อยง่ายขึ้น คือเป็นตึกอย่างศาลายุทธนาธิการ แต่รูปร่างไม่เป็นเหลี่ยมตรง ๆ เช่นนั้น มุงหลังคาด้วยกระจก ที่สนามก็มุงหลังคาด้วย สนามนั้นคงเป็นพื้นดินตั้งตุ๊กตาทำด้วยศิลาข้างด้วยปลาสเตอข้าง หล่อทองแดงข้าง เต็มไปหลายร้อยตัว ตามเฉลียงรอบในตั้งตุ๊กตาอย่างย่อม ๆ ฝาติดรูปภาพต่าง ๆ ส่วนในประธานรอบนั้นติดรูปภาพสีน้ำมัน ได้ไปเดินดูอยู่สองชั่วโมงเต็ม ๆ เป็นอันนับว่าได้ดูส่วนหนึ่งใน ๔ ฤาอย่างมากก็ใน ๓ ของสิ่งซึ่งมีอยู่ในนั้น แต่รูปภาพถึงสามพันแผ่นกว่า ทั้งที่ได้คัดเลือกออกเสียแล้วไม่ยอมรับประมาณสักสองพัน รูปที่ได้ติดอยู่ในสะลองนี้ มีอย่างโมเดอนน้อยกว่าอย่างเก่า แต่ถึงจะเป็นโมเดอนก็เป็นอย่างดี ไม่เหมือนกับเช่นที่พ่อเคยเกลียดมา ได้เห็นรูปองค์คริสวัสดิ์เขาขึ้นด้วยดินอยู่ในนั้น ออกจะขึ้นดี เวลาเที่ยงตกลงต้องเลิกพักไว้ที่เพราะกำหนดเวลารับแขกบ่าย ๒ โมง ต้องกลับมากินเข้า

ตั้งแต่บ่าย ๒ โมงไปจนบ่าย ๔ โมง เป็นเวลารับแขก ตั้งต้นมองสิเออยีซอง เสนาบดีว่าการต่างประเทศ แล้วบารอน เอลี ดอยเซล เป็นหัวน่าแขงก์

เคอลินโคชิน ราชทูตจีน มองสิเออเยอนารด์ แลคนอื่นอีก ที่มาเซ็นชื่อเปล่า ๆ ก็มาก มีมองสิเออกูแมร์แลเคอฟรานศ์ เปนต้น ทั้งเสนายดีในตำแหน่ง

เวลาบ่าย ๔ โมงไปเยี่ยมเปรสิเดนต์กับบริพัตรที่วังอิลิเซ มิทหารรับแขตาเลียนหนึ่ง ขรุญเปนล่าม เปรสิเดนต์ไม่พากภูมเหมือนอย่างมองสิเออเฟลิกซ์โฟร์ แต่ดูเปนคนอัชฌาไศรยเรียบร้อย พูดราปราไสยดีมาก กลับมาแล้วได้ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์นำตราจักรีไปให้สักครู่หนึ่งก็มาเยี่ยมตอบทีลิเคชั่น ติดผ้าสีเหลืองทุกมุมเสื้อมาเสร็จแล้ว พอมาถึงก็ให้ดูว่าได้ติดมาแล้ว นั่งสนทนากันอยู่ข้างจะนาน ทั้งไปเยี่ยมแลมาเยี่ยมตอบ

เปรสิเดนต์ไปแล้วจึงได้ไปเที่ยวร้าน แต่ได้ไปที่ช่างหล่อในเรื่องที่จะหล่อรูปซึ่งตกลงกันให้ทำสำหรับจะไปตั้งในบางกอก[๕] เขาได้ยืนตัวอย่างลองขึ้นไว้แลเลือกรูปม้า ตัวอย่างที่ยืนไว้นั้นสองอย่าง คือรูปขี่ม้าอย่างหนึ่ง รูปที่จะทำเล็ก ๆ อย่างหนึ่ง สั่งให้เขาเลือกเนื้อทองไว้ให้ดูด้วย แบ่งเปน ๔ ชั้น ชั้นที่ ๑ แลชั้นที่ ๓ แปลกกันแต่แต่งตัวเรียบขึ้นแลแต่งไม่เรียบ ราคาผิดกันถึง ๒ ปอนด์ ชั้นที่ ๒ เปนสีดำ ไทยคงไม่ชอบ ชั้นที่ ๔ ผิวทองหยาบเกินไปคงไม่ชอบ ถ้าที่ ๑ กับที่ ๓ ทำไปทั้งสองอย่าง คนคงหันลงซื้อข้างถูก ที่ ๑ เห็นจะไม่ออก จึงได้ทำแต่ที่ ๓ เขาขอให้ถ่ายรูปไว้ให้ทั้งสี่ด้าน พรุ่งนี้จะได้ไปถ่าย กลับมาก่อนเวลากินเข้า เมื่อกินเข้าแล้วไปดูออปราคอมมิก เพราะเหตุที่วันนี้จะดูอะไรได้มีอยู่วันเดียวเท่านั้น จึงได้เลือกไปดูออปราคอมมิก ที่ครองด์ออปราได้เห็นแล้วเมื่อมาคราวก่อน แต่ออปราทั้งสองนี้เปนของรัฐบาลอุดหนุนทั้งสองโรง เพราะการลงทุนมันมาก ถ้าเล่นแต่ลำพังทางได้ไม่คุ้มทุน เมืองปาริสเปนเมืองใหญ่สาหัส จึงได้เล่นได้เสมอทั้งในฤดูแลนอกฤดู พิณพาทย์ดีอย่างยิ่ง มะดัมคาเรเลี่ยงเพราะด้วยเล่นดีด้วย การที่เลี่ยงดีแลเล่นดีนั้นหายากนัก ได้ส่ง

---

๕ คือพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งประชาชนชาวสยามจะถวายเปนของพระขวัญ ในงานพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก (เดี๋ยวนี้ประดิษฐานอยู่ที่น่าพระลานพระราชวังดุสิต)

เรื่องมาให้ดู แต่มีความเสียใจที่เป็นภาษาฝรั่งเศสจะได้แต่ดูรูปพอเป็นเค้า เรื่องนั้นก็ไม่มีอะไรเท่าไร คือหมอความมีเมียสรวย เมียเป็นชู้กับกับตันนายทหาร หมอความอีกคนหนึ่งพาลูกศิษย์มาฝาก ลูกศิษย์คนนั้นเป็นคนหนุ่ม เมื่อแรกไม่สมัครจะมาเป็นลูกศิษย์ตาหมอความที่มีเมีย ต่อมาเห็นเมียของแกเข้าจึงสมัครอยู่มาพวกเสมียนของตาหมอความมาบอกว่าเห็นคนแวบวาบเข้ามาในห้องสงไสยว่าเมียจะมีชู้ ตาผัวก็คอยจับ แล้วเข้ามาค้น นางเมียเอาชู้ทหารนั้นซ่อนไว้ในตู้ผ้านุ่ง เมื่อค้นไม่พบแล้วก็ขอโทษเมีย เอาเป็นเลิกแล้วแก่กัน ส่วนเจ้าคนหนุ่มที่มาอยู่ด้วยไปรับใช้สอยนางผู้หญิงนั้น ๆ แต่แรกก็ไม่รู้ว่าเจ้าเด็กหนุ่มนั้นรัก จนร้องเพลงแย้มพรายออกมาจึงเข้าใจ ก็ออกสงสารนักรักขึ้นมา เมื่อเวลาที่เกยวพานกัน นางนั้นไปตัดดอกกุหลายแดงมาถือ เจ้าหนุ่มนั้นก็ไปขอ นางนั้นทำกระบวนเสียใหญ่เหมือนอย่างกับโกรธ สยัดสยิงไปแล้วทิ้งดอกกุหลายให้วิ่งกลับเข้าเรือน ที่ตรงนี้ทำดีจริง ๆ คราวนี้นายทหารมา เจ้าหนุ่มนั้นหลบไปแอบอยู่ข้างเรือนเห็นนางนั้นออกมารับหยอกเอินกันก็เข้าใจ จึงได้ขว้างดอกกุหลายที่นางให้นั้นเสีย ต่อไปเป็นอันต่างคนต่างรู้กันทั้งนายทหารและเจ้าหนุ่ม นายทหารนั้นหงษ์จึงล่อให้นางนั้นเขียนหนังสือเรียกให้เจ้าหนุ่มมา แล้วไปจัดการให้ตาหมอความมาคอยจับ นางนั้นเผลอไปเขียนหนังสือให้แล้วจะเรียกคืน ปล้ำแย่งเท่าไรก็ไม่ได้ นายทหารพาไปเสียแล้ว จึงนั่งเป็นทุกข์อยู่ พอเจ้าหนุ่มนั้นมาด้วยความตกใจเป็นอันมาก พอตาผัวกับนายทหารมาจับ ก็เอาเจ้าหนุ่มนั้นซ่อนไว้เสียอีก ตาผัวกับนายทหารค้นไม่พบ เลยต้องไปขูขอมือเมียขอโทษอีก พอตาสองคนนั้นไปแล้ว เจ้าหนุ่มออกจากที่ซ่อนกอดกัน ก็ขี่ม้านเลิก เป็นเวลา ๒ ยามกลับ ได้หมายรูปในสมดตามที่ได้เห็นมาให้ด้วย มะดันคาเรคนนั้นเป็นเมียของผู้จัดการออปราที่ร้องเสียงดีนัก ตาหมอความก็ดีมาก ร้องเสียงห้าวแลเป็นตลกที่เขียนเรื่องลครลงไว้ในรายวันนี้ เพราะพ่อนึกว่าลูกคงอยากจะรู้

คืนที่ ๘๖

วันพฤหัศบดีที่ ๒๐ มิถุนายน

เวลาเช้าไปดูรูปที่สะลองอิกคราวหนึ่งสองชั่วโมง รวมเย็ดเสร็จเปนสี่ชั่วโมง จึงได้ทั่ว สะลองใหญ่ตอนหนึ่ง แล้วมีออกไปข้างหลังอิกตอนหนึ่ง ได้ลงทางข้างหลัง แล้วไปดูร้านอื่น ๆ ต่อไปอิก จนถึงเวลากินเข้ากลับมากินกลางวัน

วันนี้มีเหตุซึ่งจำเปนจะต้องเปลี่ยนแปลงการไปใหม่อิก คือเรื่องที่หัวเมืองฝรั่งเศสข้างใต้เกิดหยุกหยิกขึ้นด้วยเรื่องน้ำองุ่นจริงน้ำองุ่นปลอมนั้น ราษฎรเห็นว่ากฎหมายที่รัฐบาลตั้งไว้ป้องกันนั้นไม่พอ จะเร่งให้รัฐบาลตั้งกฎหมายแก้ไข จึงได้พากันลุกลามกำเริบขึ้น รัฐบาลส่งทหารไปก็ต่อสู้ ถึงยิงกันตาย ราษฎรตายสามคน ยังตระเตรียมจะต่อสู้ต่อไปอิก จึงต้องส่งทหารอิก เสนาบดีต้องประชุมกัน แลประจำน่าที่ทนการที่จะเลยงกินเนอในค่ำวันนี้จะต้องขาดเสนาบดีไปมาก พ่อเห็นเขาบ่วนปั่นกันอยู่ จะไปนั่งกินเลยงในเวลาเขาวุ่นวายดังนี้ ดูเปนไม่มีอัธยาไศรย พ่อจึงได้สั่งนายทหารที่มาประจำให้ไปบอกเปรสิเดนต์ว่ารู้ข่าวความลำบากของรัฐบาลเกิดขึ้น ก็มีความเสียใจ เห็นว่าการที่จะเลี่ยงเวลาค่ำจะเปนความลำบาก ขอให้งดไว้เสียเถิด อันที่จริง การที่จะเลี้ยงวันนี้ เปรสิเดนต์ได้บอกแต่วันแรก ว่าจะเชิญแต่เสนาบดีแลปลัดทูลฉลองกับผู้ที่มีการเกี่ยวข้องอยู่กับเมืองไทย แลได้ส่งร่างสยีซมาด้วย เรากำลังร่างตอบกันอยู่ เมื่อตกลงเปนเลิกก็เปนอันเลิกได้หมด แต่เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศอยู่ข้างจะอึดอัดรำคาญว่าจะมาหาขอโทษเอง คอยอยู่จนสามโมงก็มาไม่ได้ ขอผัดไปพรุ่งนี้ เพราะติดประชุมเซเนต การที่ขอผัดไปนั้น เพราะกลัวคำที่รับไว้ว่าเซเนตจะได้โวตเรื่องสัญญาในวันนี้ ไม่ได้โวตก็จะต้องมาผัดอิกครั้งหนึ่ง จึงตกลงเปนอันเราได้เที่ยวอิกวันหนึ่งไม่ช่วยการมาช่าสั้งที อันที่จริงก็ไม่ใช่จะเที่ยวอย่างเดียว เปนราชการอยู่ข้าง

เวลาบ่าย ๔ โมงจึงได้ออกจากสถานทูตไปถ่ายรูปก่อน การถ่ายรูปนี้เพื่อจะทำสเตชู เขาขอให้ถ่ายสี่ด้านแลอยากจะให้แต่งยูนิฟอมใหม่ แต่ผเอินยูนิฟอมไม่อยู่หมด เขาเอาไปทำตัวอย่างตัดยูนิฟอมใหม่ เหตุด้วยของเก่านั้นคับใช้ไม่ได้ ไม่ใช่เพราะอ้วนอย่างเดียว เพราะเสื้อในหนาด้วย ที่ซึ่งถ่ายรูปนี้ ถ้าถ่ายในเมืองแล้วอาการหนัก ไปเห็นทสตราสเบิคมันถ่ายอยู่ชั้นยอด ได้ออกปากแล้วว่าอ้ายนขึนให้ขึนไปถ่ายรูปไม่ถ่ายจริง ๆ แต่ที่ไหนวันนี้ถูกเหมือนกันกับที่ว่าว่าจะไม่ถ่ายนั้นเอง มันขึนไปอยู่ถึงชั้นที่ ๗ นับแต่ชั้นพื้นดินขึนไป เป็นชั้นหลังคา เพราะความจริงถ้าจะไม่ขึนไปอยู่เช่นนั้นไม่มีแดก แต่รอดตัวทมลฟต์ ขนตั้งแต่พื้นดินที่เดียวตลอดถึงชั้น ๗ ตึกกับรูญไปด้วย ถูกขึนกระไดเกือบตาย ถ่าย ๔ ด้าน แล้วเขาขอถ่ายสำหรับร้านเองต่างหากด้วย

ถ่ายรูปแล้ว ไปที่สตูเดียวมองสิเออคาโรลัสดูรัง แกช่างอยู่ไกลเสียลิบลับไปถนนใหญ่แล้วจึงถึงถนนเล็ก ๆ เข้า ยังต้องไปเข้าในถนนที่มีรั้วกันอีกชั้นหนึ่งที่อยู่ ที่จริงมันก็เป็นการจำเป็น เพราะจะอยู่ในเมืองที่เสียงรถม้าลันก้องอยู่ แกไม่มีสมาธิ จึงได้ออกไปอยู่เสียห่าง ตามแถบที่อยู่นั้น มีขายเครื่องเขียนน้ำยาแลพู่กันต่าง ๆ เป็นที่ช่างเขียนเขาอยู่กัน แต่กระไดขึนอยู่ข้างลำบาก สตูเดียวมีสองห้อง ที่จริงดูออกจะร้าง ๆ สู้ของตาเยลลีไม่ได้ นั่นของแกสนุกแลสอาดอยู่ข้างจะทึงรก ๆ ห้องนอกที่ตั้งรูปไว้ค่อยยังชั่ว แต่ห้องในยิ่งรกหนักขึน แต่ขาดอ้ายนาฬิกาซึ่งหน้าตาเหมือนทำด้วยตกั่วที่เคยมีในวังนั้นไม่ได้ ต้องมีอันหนึ่งเหมือนกัน รูปครึ่งตัวหน้าดกว่าเต็มตัว ถ้าเวลาแลดูใกล้ดูไม่เหมือน ออกมาไกลดีขึน ถ้ายิ่งดูในกระจกเงาอีกด้านหนึ่งยิ่งเหมือนมาก เปรสิเดนต์ได้สรรเสริญมองสิเออดุรังมาก ว่าเป็นช่างอย่างสูงวิเศษ ที่ได้เลือกให้เขียนนั้นถูก ความจริงเขาเขียนด้วยความกล้าเป็นอันมาก ตั้งใจจะอวดฝีมือ ว่าช่างเขียนผู้อื่นจะทำ

ได้โดยยาก ฤๅทำไม่ได้ทีเดียว เพราะเลือกเอาสีเหลืองหมดทั้งแผ่น คาดหลังก็ใช้กำมะหยี่เหลืองพันก็ใช้เหลือง เครื่องแต่งตัวเสื้อครุยก็เปนสีเหลือง สายตพายแลตราทั้งปวงก็เปนสีเหลือง ผิวหน้าก็เหลือง เสื้อขาวก็เปนลักษณเหลือง คงที่ตัดสีอยู่แต่กางเกงดำกับสีแดงที่หัวไหล่เท่านั้น แกอยากจะอวดเขามาก จึงขออนุญาตที่จะเอาไปตั้งในสะลองสัก ๗ วัน พ่อก็ยอม รูปที่เขาเขียน ๆ ไว้ มีแผ่นโต ๆ เท่ารูปหมู่ที่ห้องไปรเวตพระที่นั่งจักรีหลายแผ่น มีเทวดาน้ำองุ่นแผ่นหนึ่ง เขียนดีมาก มีคนกว่าสิบคน ตั้งราคาสองพันปอนด์ แฟมะลีของแกเองมากคนด้วยกัน รวมทั้งตัวเองด้วยก็มี มีรูปการิเกชั่วแผ่นหนึ่ง ซึ่งเข้าแผ่นดินโย่รตุเกสเขียนเมื่อเวลาเขาเขียนรูปพระมเหษี เขาให้รูปของเขาเองสองรูป ออกจากบ้านมองสิเออคุรัง มาแวะกินน้ำชาแห่งหนึ่งตามทาง ทำไอสกรีมดีเปนอย่างยิ่ง แล้วเที่ยวต่อไปจนถึงเวลากินเข้า ไปกินเข้านอกบ้านแล้วเที่ยวต่อไปอีกจน ๕ ทุ่มเศษเกือบ ๒ ยามจึงได้กลับ

ฝอยในการเรื่องเที่ยวแลกินเข้าเหล่านี้ต้องแย่งไว้ต่างหาก เพราะเหตุที่เปนการยืดไม่ได้ให้ใครรู้ ที่กินเข้านั้นคือไปที่ตาทำเย็ด ซึ่งเปนเรื่องสำหรับล้อเยนตราอยู่ ที่แท้เยนตราแกไม่ได้เคยไปถึงโรงตานี่ นายใจพาไปเที่ยวกินที่ของอิลิเซถนนในเมืองเท่านั้น ที่ที่ตาเข้าของครูเย็ดแกอยู่นั้น อยู่ฟากข้างโน้นริมแม่น้ำเซน เปนโรงเรสเตอรองต์สามัญ ชื่อแย่ลเปนภาษาไทยเรียกว่าหอคอยเงิน ตาผู้ที่เปนเข้าของเรสเตอรองต์นั้นเคยเปนคนทำครัว ไม่ใช่ทำแต่เย็ดอย่างเดียว กับเข้าต่าง ๆ ของแกมีมากที่แกนึกเองไม่มีที่ไหน ใครเลียนเอาไปทำก็ทำไม่เหมือน พ่อได้ส่งขาญชีกับเข้า ทั้งมิยกลอนสรรเสริญ แลยอกจำนวนเย็ดตัวที่กินเปนนัมเบอร์ที่เท่าไร เย็ดที่กินนั้นสองตัว ตัวหลังที่สุดนัมเบอร์ ๒๘๓๔๘ คิดตั้งแต่แกตั้งมาดู คงมีคนกินปีละ ๑๐๐๐ ตัวเศษ การเลือก

กับเข้าเอาขาญชีมาให้เราเลือก แต่เราเลือกพุ่งไปตามบุญตามกรรมแกไม่ชอบก็อดอัด ถ้าปล่อยให้แกเลือกเองแล้วคิดเรื่อยทีเดียว วันนี้ได้ปล่อยให้แกคิดตั้งต้นออเดิฟ แล้วถึงซุป ซุปนั้นค่นเผละ แต่อร่อย ต่อไปถึงปลา น้ำซ้อดกุ้งเปนตัว ๆ ของแกก็อร่อยอีก แปลกไม่เคยกินที่ไหนนั้นแล ครานี้จึงถึงเบ็ดกับเข้าอื่น ๆ นั้นแกนั่งขัญชา แต่ถ้าถึงเบ็ดเข้าแล้วต้องกุลีกุจอเอง ตั้งต้นแต่ฆ่าเบ็ดถอนขนแล้วเอาเข้าเตาย่าง พอกินปลาแล้วเสร็จก็ได้ยกเบ็ดขึ้นมาทำลูกสมุนของแกคร่ำหวอดทั้งนั้น ขึ้นมาขัดโต๊ะที่จะทำเบ็ดนั้นก่อน เอาเครื่องอัดมาตั้งไว้ริมโต๊ะข้างหนึ่ง แล้วตั้งถาดแลเตาออลกอยอทรองถาด มีจานหลายใบพริกไทยเกลือแลไม้ขีดไฟ มีเปลซ้อด ๒ เปลซึ่งรับเลือดเบ็ดฤๅน้ำที่ย่างเบ็ดมาจากเตา การที่จะหั่นนั้นไม่ได้ใช้มีดใหญ่ซ่อมใหญ่ ใช้มีดซ่อมโต๊ะธรรมดาแต่มีดของแกคม แรกมาถึงก็ลงมือหั่นขาออกก่อนทั้งสองตัวแล้วฝานน่าอกเปนชิ้นบาง ๆ วางลงในถาดปนกับโลหิตซึ่งจะเปนน้ำซ้อด หั่นยิกด้วย ครั้นหั่นเสร็จแล้วถลกหนังด้านข้างหลังแลตัดก้นออกทิ้งเสียเอาแต่ตัว ทาเกลือพริกไทยมาก แล้วตัดกลางเปนสองท่อน เอาลงในเครื่องอัด แล้วหมุนเครื่องอัดให้เลือดเดินลงไปในถาดจนหมด แล้วจึงได้จุดเกียงดวงเดียวก่อน ภายหลังจึงเอามือขมออลกอยอ จุดไฟไปจุดอีกดวงหนึ่ง ครานี้พอน้ำที่ในถาดนั้นร้อนก็ตักรด แลกลอกปากถาดด้วยเหตุใดไม่รู้ รดบ้างคนบ้างไปจนซ้อดนั้นค่น แล้วจึงเติมโลหิตลงไปอีก รดไปใหม่กลอกไปใหม่ แล้วก็เรียงเนื้อเบ็ดในถาดนั้น โรยพริกไทยอีกชั้นหนึ่ง แล้วจึงได้ยกมาเลี้ยง เบ็ดนั้นสุกดี ไม่ดิบ ๆ สุก ๆ อย่างเช่นเยนตราทำ น้ำซ้อดท่วมเนื้อ ถึงปลาก็น้ำซ้อดท่วม ไม่ได้ใส่มนาวใส่เหล้าอะไรอย่างเช่นเยนตราทำ ของแกอร่อยมาก ครั้นกินเบ็ดนั้นแล้ว คราวนี้ถึงขาเบ็ดที่เอาไปย่าง ใช้ย่างแห้ง เปนหมดเรื่องกับเข้ากัน คราวนี้ถึงของหวาน

ลูกไม้ต่างๆ คือ สตรอเบอรี่ใหญ่ สตรอเบอรี่เล็ก ลูกแปร์ เชอรี่ ควั่นแลหั่นเปนชิ้นเล็กๆ ผสมน้ำตาล เจือปอตไวน์ แล้วเอาเข้าในตู้น้ำแข็งให้เย็น ของหวานสิ่งเดียวเท่านั้น คราวนี้ถึงขุหรี่ ประมาทแกว่าคงไม่มีขุหรี่ดี ที่ไหนแกลากออกมาเก่งๆ ทั้งนั้น

ครั้นกินเข้าเสร็จแล้วปฤกษากันว่าจะไปดูอะไรดี ที่ซึ่งควรจะดูก็แต่ออปราใหญ่ ฤๅออปราคอมมิก แต่จำจะต้องแต่งตัว ครั้นจะกลับไปแต่งตัวแล้วกลับออกมาดูอีกทีก็เกียจคร้านเต็มที กระไดลิเฟ้นมันไม่ใช่เล่น ต้องขึ้นสองทอดทอดละสองทบจึงถึงห้องพ่อ เลยลา ครั้นจะไปดูที่มิวซิกฮอลที่จุดไฟสว่างอยู่สองข้างถนน ก็กลัวจะต้องไปนั่งเบียดเผยคนเห็นเสียพระเกียรติยศเปนซุกซนไป เพราะเวลานี้คนในปารีสกำลังมาก เต็มไปด้วยคนผู้ดีคนมั่งมีมาแต่ต่างประเทศ พ่อพึ่งรู้สึกเห็นจริงในคราวนี้ ว่าเมืองปารีสนี้มันเปนเมืองบรมสุข จะหาแห่งใดในเมืองๆ ด้วยกันเสมอเหมือนเปนไม่มี อากาศแจ่มใสร้อนเย็นพอสบาย จนไม่ต้องนึกถึงว่าร้อนฤๅเย็น ขึ้นรถไปในกลางถนนเปนรถเบียดไม่ใส่เสื้อคลุมชั้นนอกก็ไม่หนาว ขึ้นรถยืดฝากระจกก็ไม่ร้อน ไปในกลางแดดแลเห็นสว่างแจ๋ก็ไม่ร้อนกลับสบาย กลางคืนจนกระทั่งห้าทุ่มเศษสองยามไม่ต้องใช้เสื้อโอเวอโก๊ตเลย นั่งกลางแจ้งก็ไม่หนาว ที่ว่านี้เฉภาะในเดือนมิถุนายนที่พ่อมา ไม่กล้าพูดถึงเดือนอื่นซึ่งไม่เคยเห็น เปรสิเดนต์ได้บอกพ่อว่าเดือนนี้เปนดีที่สุด คราวก่อนมาไม่รู้สึกว่าดินฟ้าอากาศเปนอย่างไร ตาเหมือนใยแมงมุมพาน ใจคอเหมือนตีไข่[๖] คราวนี้แลเห็นความดีของปารีสได้ มีน่าใครๆ เขาชอบกันหนัก มันสบายจริงๆ การที่จะเที่ยวเตร่อย่างหนึ่งอย่างใดเที่ยวได้หมด ตกลงเปนหาที่ไปดูอย่างสัพเพเหระ ได้แบ่งกันไปคนละพวก พ่อไปกับบริพัตรแลรูญ กลับมาถึงที่อยู่เกือบ ๒ ยาม

---

๖ เมื่อเสด็จยุโรปคราวก่อนเปนเวลาทางไมตรีในระหว่างกรุงสยามกับฝรั่งเศส หมองหมางยังไม่เรียบร้อย

เมืองปาริสเปนเมืองที่นับว่างามที่หนึ่งในยุโรปจริง ๆ ของเขาถนนคงจะตัดเปน ๘ แพร่งฤๅ ๖ แพร่งออกจากวงกลมฤๅวงเหลี่ยมกลาง ๆ ในที่หว่างถนนประชุมเช่นนี้ ใหญ่ที่สุด คือปลัศเดอลาคองคอรด์ แปลว่าสนามสามัคคี แต่ชื่อนี้ไม่สมกับสนามนั้น ด้วยในเวลาริโวลูชั่นได้ฆ่ากันตาย ศพก่ายกันไปในสนามนี้ กลางสนามมีเสาโอบลิกที่ได้มาแต่อียิปต์ มีน้ำพุใหญ่สองข้าง ที่เรียกว่าสนามอย่าเข้าใจว่าหญ้า ไม่ใช่สนามหญ้า เขียดเปนถนนตลอด ยกแต่แท่นเหมือนเช่นที่เสาชิงช้า มีน้ำพุใหญ่แลเสาโคมนับไม่ถ้วน ถ้ายืนในกลางสนามนี้แลไปดูทิศใดคงจะมีสิ่งซึ่งปลูกสร้างไว้ใหญ่ ให้แลเห็นเปนที่สังเกตในที่สุดถนน เช่นอากตรองฟองประตูไชย แกรนด์ออปรา เชมเยอเลปุต์ แลวัด เปนต้น ทุกทิศ เมื่อไปตามถนนสายใดสายหนึ่งที่แลเห็นนั้นแล้ว ไปมีสนามแลมีทางแยกออกไปอีกอย่างเดียวกันกับสนามใหญ่นี้ แลมักมีเครื่องสังเกตในที่สุดถนนอย่างเดียวกัน ถนนที่ทำเหมือนใยแมงมุม เหลือที่ผู้มาใหม่ ๆ จะจำได้ แต่ถึงอย่างนั้น ยังรู้สึกได้ว่าจำง่ายกว่าที่อื่น ๆ เพราะมีสิ่งสำคัญเปนที่สังเกตดังที่ว่านี้ รถสารพัดทุกอย่างที่จะพึงมียกไว้แต่รถแฮนซัมแคบที่มียี่ห้อน่า อันมีแต่เฉภาะเมืองอังกฤษ นอกนั้นมีสารพัดทุกอย่าง รถออมนิบัศทั้งเทียมม้าสามแลสี่มแลเอเลกตริก รถโมเตอคาร์สารพัดทุกอย่าง จนกระทั่งโมเตอคาร์ ๒ ชั้น คนนั่งแน่นคลัก เดินแซงเสียดกันไปหาระหว่างไม่ใคร่จะได้ รถต้องเดินช้า ๆ เลื่อนไปตามกันในถนนที่รถมาก ๆ ในถนนที่ใหญ่ ๆ มีทาง ๓ ทาง ก็มี แต่ทางคนเดินคงจะกว้างที่สุดไม่ว่าถนนเล็กฤๅใหญ่ ถ้านั่งดูในที่แห่งใดข้างถนน จะแลเห็นคนเดินเหมือนอย่างกับจอกที่ไหลลอยมาตามกระแสน้ำ รถที่เดินไปมาเหมือนกับแพแลสวะในเวลาน่าน้ำ ยางที่การเดินทางถึงจะไปด้วย

รถโมเตอคาร์ก็อยู่ข้างจะช้ามาก เพราะติดต้องรอกัน จะเสียดแซงแข่งกันไปไม่ได้ โปลิศอยู่ข้างกวดขัน เวลาบ่ายคนลงมานั่งเล่นข้างถนนใต้ต้นไม้เต็มไปไม่ได้ขาดจนกลางคืน หลังแถวต้นไม้เข้าไป เวลากลางคืนจุดไฟสว่างเหมือนอย่างมีการงานอะไรอยู่เปนนิจ เมืองปาริสเปนเมืองบริบูรณ์ด้วยอาหาร และด้วยความสนุก และบริบูรณ์ด้วยเข้าของสารพัดที่จะต้องการอะไรได้ เพราะเหตุฉนั้นคนที่ไปมาเที่ยวเตร่จึงเห็นเปนเมืองสวรรค์ ความจริงก็สมควรจะเทียบ แต่ทางซึ่งจะทำให้คนที่เพลิดเพลิน เปนอันตรายแก่ชีวิตรและทรัพย์สมบัตินั้น ก็หาประมาณมิได้เหมือนกัน คนมาเที่ยวจำจะต้องระวังตัวและระวังใจของตัวเปนอย่างที่สุด การที่จะพรรณาถึงเมืองปาริสด้วยกระดาษน้อย ๆ เช่นนี้ไม่พอ จึงขอยไว้เท่านี้

คืนที่ ๘๗

วันศุกร์ที่ ๒๑ มิถุนายน

เวลาเช้าทำการซึ่งยังค้างจะรีบให้แล้วจนเวลา ๔ โมงเศษ มองสิเออยี่ซองเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศมาหาบอกเรื่องสัญญา ได้แลกเปลี่ยนกันเปนอันสำเร็จแล้วในเวลา ๔ โมงเช้า แลรับคำเปรสิเดนต์มาเชิญ ให้ไปอยู่ที่รัมบูเยซึ่งเปนวังที่ประทับร้อนของเปรสิเดนต์ ในเมื่อมาเมืองปาริสคราวนี้ ได้ให้เครื่องราชอิศริยาภรณ์ และเขาขอโทษในการที่ต้องเลื่อนการรับรองต่อไป ต่อนั้นมองสิเออมอลาต์ซีฟเดอโปรโตคอลมา ให้ตราเหมือนกัน เวลา ๕ โมงเศษออกจากสถานทูตไปสเตชั่น มีผู้มาส่งเปนอันมาก ทั้งพวกเขาพวกเรา มีมองสิเออมอลาต์เปนต้น ตีกรออยู่ปาริส เพื่อจะจัดธุระต่าง ๆ ให้สำเร็จ ได้ออกจากปาริสราวเที่ยง บ่าย ๓ โมงเศษถึงกาเลส์ ในเมืองฝรั่งเศสตอนนี้

มีหญ้ายริบูรณ์มาก เลี้ยงแกะเลี้ยงโคเป็นฝูง ๆ ดูเหมือนน้ำเค็มจะเข้าไปได้ลึกมากอยู่ ได้กลิ่นน้ำเค็มเสียเป็นนานจึงถึงกาเลส์

เรือลำนี้เป็นเรือใหม่สอาดหมดจด ได้ห้องขนาดพ้าเป็นที่ไป ลมเปลี่ยนเป็นตวันตก มีคลื่นแลหนาว คลื่นสาดขึ้นดาดพ้าเปียกหมด ถึงโดเวออยู่ในชั่วโมงหนึ่งถ้วน ๆ พระยาวิสูตรแลพวกสถานทูตทั้งปวงก็ขึ้นมารับไปขึ้นรถไฟ ทางอยู่ข้างไกล ทุ่มหนึ่งจึงได้ถึงลอนดอน ความรู้สึกช่างเปลี่ยนวูบวาบจริง ๆ พอก้าวขึ้นแผ่นดินเกาะอังกฤษ ภูมิประเทศบ้านเรือนก็กลายเป็นอื่นไปหมด รูปพรรณสัณฐานผู้คนเปลี่ยนหมด จะหลงไปว่าที่อื่นไม่ได้นอกจากอังกฤษ ผูกตาเสียเอามาปล่อยก็รู้ว่าอังกฤษ หลอดคราบาดหลอดอินเวดติง แลกัปตันวอลเตอแคมเบ็ลครูมอินเวดติง มาต้อนรับในพระนามเจ้าแผ่นดิน ขึ้นรถหลวงมาส่งที่ลิเดชั้น อากาศเปลี่ยนมาตั้งแต่ในทเลกลายเป็นหนาวเยือกเย็น มาตามทางเห็นแปลกที่มีเกนซิงตันมิวเซียมทำขึ้นใหม่ใหญ่โต แต่ถ้าเทียบกับเมืองฝรั่งเศสแล้วเงียบกว่ากันมาก เพราะแขวงที่ลิเดชั้นเราอยู่มันอยู่ข้างจะไกลลับลับ แลเป็นที่ต่ำลุ่ม ชั้นอยู่ไม่ใคร่สบาย ที่ลิเดชั้นนี้เมื่อกึงเอดเวอดมาเยี่ยมคราวก่อนได้เคยบ่นว่าไกลนัก ขอให้คิดย้ายเสียใหม่ แต่เราย้ายไม่ได้ เพราะเหตุที่การซื้อที่บ้านเรือนในอิงค์แลนด์นี้ มันไม่ซื้อได้เป็นสิทธิ์ แต่ได้ซื้อไว้กำหนด ๙๙ ปี จะขายให้คนอื่นต่อไปอีกก็ขายได้ แต่ต้องนับปีเท่ากับแรกซื้อไปจน ๙๙ ปีตามเดิม ผู้เอาอย่างที่แถบนี้ก็ไม่มีคนซื้อยู่ เพราะมันไม่สบาย ราคาก็ลดลงไปเสมอ ขายก็ขาดทุน ถ้าจะไปหาที่ใหม่ต้องใช้เงินมาก เกือบจะเหมือนซื้อใหม่ จึงขายไม่ได้ เลยคงอยู่ที่นี่ พ่อรู้แล้วว่าไม่สู้จะสบาย แต่เมื่อพระยาวิสูตรถามเข้าไปว่าอยู่แห่งใด มีที่เลือกในระหว่างแคลริชโฮเตลกับลิเดชั้น เงินก็ไม่สู้ผิดกันมาก เห็นว่าถ้าจะไปอยู่

แคลริชโฮเตล เสียเงินที่เดียวสูญ ถ้าออกเงินให้มาซ่อมลิเคชั่นขึ้นเสียให้ดี จะเปนประโยชน์ของเรายืนยาวไป จึงได้ตกลงออกเงินให้เขาซ่อม ถึงจะไม่สบายหน่อยเราก็ไม่อยู่กี่วัน แต่เขาได้ซ่อมสะสวยดีขึ้นมาก ดีกว่าเมื่อมาครั้งก่อนอีก เรื่องลิเคชั่นจะไว้พูดต่อภายหลัง รายวันค้างมามากจนพลาดเมล์ เพราะฉนั้นจึงขอยุติเรื่ององค์แลนด์ไว้เพียงเท่านี้

คืนที่ ๙๘

วันเสาร์ที่ ๒๒ มิถุนายน

เช้าวันนี้จะอาบน้ำไม่ได้น้ำร้อน ท่อน้ำเหลว เมื่อคืนนี้ก็เกิดเหตุไฟฟ้าดับ พอกินเข้าแล้วก็ได้การ พ่อหัวเราะ ตาคาแนกแกเอาไปเรียได้ที่หัวเราะนั้น หัวเราะว่าลอนดอนไฟฟ้าก็ดับเปน ไม่ดับแต่เมืองเรา[๗] ว่าเท่านั้นแกเห็นเสียเกียรติยศ แกักลุ้มว่าไม่ใคร่จะดับ พึ่งมาผเอินดับวันนี้ ถ้ามิศเตอเวสเตลโฮลด์ส[๘] รู้คงจะดีใจ พ่อขอกว่าอย่าให้แกวิตก พ่อจะไม่ให้เวสเตนโฮลด์สรู้ ถ้ารู้จะดับเล่นทีบ้างกอกย่อย ๆ เอาอย่างที่ลอนดอน เลยถึงฮา

เรียกช่างมาตัดผม เจ้าช่างนี่มาเคลมไว้ก่อนแล้ว ว่าเคยทรงเครื่องครั้งก่อน แล้วเร่งให้กรมสมมตเขียนจดหมายรายวันซึ่งค้างอยู่จนแล้วเสร็จ ออกจะสังเขปเพราะกลัวจะมาพอกสำหรับวันนี้

เวลาเที่ยงหลอดครานาดกับกับตันวอลเตอแคมเบ็ลไปที่ลิเคชั่น รออยู่พอสมควรแก่เวลา ขึ้นรถไปสเตชั่นแปดิงตัน มีพวกเราไปส่งขึ้นรถไฟไปวินด์เซอ

---

๗ มักมีพระราชดำรัสอยู่แต่ก่อนเนือง ๆ ว่าโคมไฟฟ้าอย่าง ๑ หลังคาตัดอย่าง ๑ เพดานโบกปูนอย่าง ๑ ไทยเอาอย่างฝรั่งมาทำในประเทศนี้ยังไว้ใจไม่ได้ โคมไฟฟ้านั้นมักดับในเวลามีงานการด้วย

๘ มิศเตอ เวสเตนโฮลด์ส ชาติเดนมารค ผู้จัดการบริษัทไฟฟ้าในกรุงเทพ ฯ

รถนี้เปนรถเฉภาะสำหรับทางนี้ออกจะงาม เขาว่าทางครึ่งชั่วโมงเพราะ ๒๐ ไมล์ ไปถึงทิสเตซ้น ปรินซออฟเวลส์ แลเข้าพนักงานอีกสองสามคนรับอยู่ที่นั่น ดู ปรินซออฟเวลส์แปลกกว่าแต่ก่อน ดูเหมือนจะผอมเหี่ยวไป จึ้นรถไปที่วินด์เซอ-คาเซอล มาคราวนี้พึ่งเห็นคนคำนับถอนสายบัวมากที่นี่ เพราะเหตุที่เราไม่ใคร่จะได้เกี่ยวข้องกับเจ้านายจึงไม่ใคร่จะเห็น กึงเอดเวอดรับอยู่ที่ประตูคาเซอล ถัดเข้าไปข้างในกวิน แลเจ้าหญิงวิกตอเรียพระราชธิดา แกรนด์ดึกแลแกรนด์ดัชเชส ออฟเฮสดามสต๊าด แกรนด์ดัชเชสพึ่งเคยมาคราวนี้ปรินซแลปรินเซสแอนเดรเมือง ครีศ พากันมาหยุดสนทนากันที่คอริดอร์ คือเปนห้องทางเดินยาว แล้วพาตรงมาจน สุดคอริดอร์ เข้าในห้องนั่งซึ่งอยู่มุมคาเซอล มาทั้งกึงแลกวิน แลปรินเซสวิกตอเรีย ชี้ห้องที่อยู่ให้ ห้องนี้ว่าเปนที่เจ้าแผ่นดินเคยเสด็จอยู่เมื่อครั้งเปนปรินซออฟเวลส์ มีห้องนอน ๒ ห้อง ห้องผู้หญิงห้อง ๑ ผู้ชายห้อง ๑ ห้องนั่งดูออกไปทางเทอเรส ในสวนเห็นวิวงามมาก ถัดออกไปข้างนอกเปนห้องซึ่งบริพัตรอยู่ ๒ ห้อง มี ห้องนอนห้องหนึ่ง ห้องนั่งห้องหนึ่ง แต่ข้าราชการเอาไปไว้ที่หอกลม ไกล มี ทางเดินในร่มมาถึงได้ พัก ๑๐ มินิต จึงมาตามไปกินเข้ากลางวัน เปนห้อง ไม่ใหญ่นั่งโต๊ะกลม มีแต่เจ้านายที่ออกพระนามมาแล้วกับบริพัตรเท่านั้น การ จัดโต๊ะ คล้ายอย่างรัสเซียฤาเดนมาร์ค คือมีเครื่องตั้งขนมปังปิ้งรูปต่าง ๆ มี ขนมปังยางกรอบ ที่กวินนั้นมีขวดน้ำอะไรต่าง ๆ ตั้งเปนแถวอย่างเดียวกันกับ กวินออฟเดนมาร์ค มีกระดิ่งสำหรับสั่นเรียกคนเข้ามาจัดโต๊ะเปลี่ยนกับเข้าแขก เดียวกัน กับเข้าก็อย่างไม่ใช่เลี่ยงแขก เปนของกินอย่างอยู่ตามปรกติแลเรียก อะไรเรียกได้ จะกินน้ำกินเหล้าอะไรได้ ไม่ออกเกณฑ์ๆตามแขก พูดกันเล่นเฮฮา

---

๕ คือพระเจ้ายอชที่ ๕ พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษในบัจจุบันนี้

โผงผาง ปรินซออฟเวลส์ล้อกวินพระมารดา ในการที่หยิบขวดขึ้นแกว่งแทนระฆัง รินระฆังแทนขวดน้ำ กวินทำเชียวควักค้อนว่าค่อนว่า กวินนั้นเหมือนกวินลุยซาพระราชมารดาไม่มีผิดเลย เปนแต่ยังไม่แก่แลงามกว่า เหมือนมากกว่าเอมเปรสมาริ ปรินซออฟเวลส์แลปรินเซสวิกตอเรียก็คล้ายพระมารดานั้นเอง แกรนด์ดุ๊กออฟเซสอยู่ข้างจะเปนคนคนองในการพูดเล่น แลชอบอะไรแผลง ๆ หนวดก็โกนเข้ามาเสียเกือบครึ่งปาก ยอกว่าเกลี้ยงเกลาดี แกรนด์ดัชเชสเปนคนหงิม ๆ ไม่ช่างพูด เข้าแอนเดรเมืองคริศ รูปร่างสูงเหมือนปรินซยอช กินเข้าแล้วสูบยุหรี่กันได้ในโต๊ะ เข้าแผ่นดินดูอ้วนขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก แลสนุกเหมือนอย่างแต่ก่อน กินเข้าแล้วพาเที่ยวดูวัง แต่พอแรกออกจากห้อง เซอร์ แคมเบลแบนเนอแมน ไปรม์มินิสเตอร์มาเฝ้า แล้วเข้าแผ่นดินนำให้รู้จัก มีความประหลาดใจเปนอันมาก ที่ดูท่าทางหงิม ๆ ไกลกันกับหลอดซอลสเบอรีมาก ห้องที่วังวินด์เซอนี้ได้จัดใหม่หลายอย่าง ที่คอริดอร์เองก็แก้ไขย้ายโน่นย้ายนี่หลายแห่ง รูปมิเนียเชอร์เล็ก ๆ เอาเข้ากรอบเดียวกัน แขวนรายตลอด อ่างลายครามใหญ่ที่เคยมี ๒ ใบ เห็นอยู่แต่ใบเดียว ห้องอาวุธประดับใหม่ทั้งห้อง จัดอยู่ข้างจะดี เดินวนไปจนทั่วแล้ว มีเวลาหยุดพัก ๔๕ นาที

เวลาย่ายก่อน ๕ โมง ประชุมกันที่ห้องด้านหลังที่จะลงสวน คราวนี้เต็มไปด้วยเจ้านายทั้งห้อง ดูเกือบไม่ใคร่จะทันว่าใคร ถึงที่รู้จักกันแล้วแต่ก่อนแปลกไปมาก เพราะสิบขี้มาแล้ว แต่หากได้ฟังคำนำถึงได้นึกได้ แต่จะจดลงให้ได้หมดก็เห็นจะเต็มที ปรินเซสออฟเวลส์กับลูก ๓ คน ดุ๊กแลดัชเชสออฟคอนนอก กับลูกสาวหนึ่ง ลูกชายหนึ่ง ดัชเชสออฟเอดินเบอเรอ คือแกรนด์ดัชเชสมาเรียเมืองรูเซีย ปรินเซสคริสเตียนกับลูกสาว ดัชเชสออฟอัลบะนีแลลูกสาว ๒ คน ดุ๊กแลดัชเชสออฟอาไกล์ ปรินเซสเบียตริส ปรินเซสเฮนรีออฟแบตเต็นเบิก ปรินเซสอเล็กซานดราออฟเต็ก แลปรินซอเล็กซานดราออฟเต็ก ยังใครที่เข้าแผ่นดิน

นำว่าหลาน ๆ อีกหลายคน ที่มาทีหลังเช่นแกรนด์ดุ๊กไมเคล แกรนด์ดุ๊กยอริส มาที่สนามที่เดียวหมดด้วยกันเกือบ ๓๐ คน ตั้งขบวนพ่อขุงกวินออกน่าแล้วขุงกันเป็นลำดับไป ไม่รู้ว่าใครขุงใครนับไม่ถ้วน คนที่มายืนเป็นสองฟากแน่นคลักเดินผ่านไปจนตลอดถึงที่เต็นต์ ไกลมากอยู่ ก่อนที่จะรับผู้หนึ่งผู้ใด ลงนั่งกินน้ำชาจัดเป็นโต๊ะกลมโต๊ะละ ๑๐ แต่เฉภาะเจ้านาย ๒ เต็นต์ ในโต๊ะเจ้าแผ่นดิน มีกวีน มีพ่อ แลแกรนด์ดุ๊ก แกรนด์ดัชเชสออฟเฮส ปรินเซสคริสเตียน แกรนด์ดุ๊กยอริส ปรินเซสแอนครูออฟคริค์แลแกรนด์ดัชเชสมาเรีย ดัชเชสออฟเอดินเยอเรอ นอกนั้นก็นั่งโต๊ะอื่นต่อไป ในเวลาเลี้ยงน้ำชามีลมพยุจัดเมฆตั้ง ปรารภปรารมภ์กันด้วยกลัวฝนจะตก แกรนด์ดัชเชสมาเรียนั้นกลัวแต่เต็นต์จะล้มทับอย่างเดียว ย่นไม่หยุดไม่หย่อน ยังไม่ทันเลี้ยงน้ำชาสำเร็จ ฝนลงเม็ดประปราย แต่ก็ดีให้นำแขกมาเฝ้าทั้งกลาง ๆ ฝน มีเจ้าแขกซึ่งเข้าแผ่นดินไปทักทายอยู่ด้วยเป็นกอง มายืนอยู่ในแถว ไม่ได้เข้ามาในเต็นต์เจ้านาย เลี้ยงเต็นต์หนึ่งรวมกับราชทูตต่างประเทศ ต่อมาเห็นหนังสือพิมพ์ จึงได้ความว่า คนหนึ่งนั้นเป็นเมเยอซึ่อมหาราชาออฟบิคะนา อีกคนหนึ่งซื่อมหาราชาออฟอัลวา อีกคนหนึ่งซื่อราชาวุกุโกตา มีเจ้าพนักงานอังกฤษกำกับทั้ง ๓ คน แล้วรับทูตต่างประเทศ มีทูตออสเตรียฮังการี คนนี้ดูอยู่ข้างจะโปรดมาก ทูตฝรั่งเศส เยอรมัน อิตาลี แลอื่น ๆ มีบารอนโกมูระ ทูตญี่ปุ่นซึ่งเคยเป็นเสนาบดีว่าการต่างประเทศ เป็นคนมีชื่อเสียงมาก เคยเห็นรูปดูเหมือนจะเป็นคนโตใหญ่ หน้าตาคล้ายฝรั่ง แต่ครั้นเห็นตัวจริงเข้า เล็กสักเท่าหม่อมอุดม[๑๐] เหลืองจ้อยเป็นไทยเราดี ๆ ไม่ใช่ฝรั่งเลย ทูตเหล่านี้ เจ้าแผ่นดินได้นำให้รู้จักทุกคน คราวนี้ต่อไปนำให้เข้าเฝ้า

---

๑๐ หม่อมอุดมพงศเพ็ญสวัสดิ์ ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์ ณกรุงเทพ (เดี๋ยวนี้เป็นพระยาอุดมพงศเพ็ญสวัสดิ์)

เปนพวก ๆ คือท่านพวกช่างเขียนทั้งพวก พวกหมอที่กำลังตั้งคอมมิชัน ให้ตรวจโรคที่เกิดขึ้นใหม่ คือเปนโรคให้นอนหลับ นอนมากเกินไปจนเลยตาย จะให้รู้ว่ามีสาเหตุเภทผลอย่างไร แลควรจะรักษาอย่างไร หมอที่เปนคอมมิชันนั้น ประมาณสักสี่สิบห้าคน เปนเดลิเก็ตตั้งมาแต่ต่างประเทศ เมืองละคนสองคน เซอร์แปตริกแมนสัน เปนคอมมิชันเนอในพวกหมอนั้นคนหนึ่ง คราวนี้ยังมีพวกหัวน่าคนทำงาน (เลเบอ) แต่งตัวย่อน ๆ เข้าเผ้าอีกหมู่หนึ่ง ต้องรับส่งอยู่ด้วยหมู่ละนาน ๆ คนที่เชิญมากถึง ๘๕๐๐ นั้น เปนเมมเบออออฟปาลิเมนต์ทั้งสอง คือ เบย แลคอมมันถึง ๑๒๐๐ เศษแล้ว ยังพาเมียพาลูกมาได้ด้วย จึงได้มากขึ้นไปราว ๒๔๐๐—๒๕๐๐ พวกเหล่านี้เข้าแผ่นดินไม่ใคร่จะรู้จักใคร เปนแต่เดินผ่าน ๆ ที่ทรงทักทายมากอยู่นั้น ก็พวกข้าราชการเก่า ๆ ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน ที่โปรดมากที่เดียวนั้น คือกัปตันวาลช อายุ ๘๖ ปี เอามาเลี้ยงไว้ที่ในวินด์เซอริมเวอจิเนียวอเตอ อยู่ข้างจะเปนตลกพูดเล่นสนุก ที่แปลกอีกคนหนึ่งนั้น คือมาร์กทะเวนชาวอเมริกัน ซึ่งเปนผู้แต่งหนังสือปรากฏชื่อเสียงมาก ในการพูดเล่นแต่เปนชนเปนอัน อยู่ข้างจะเอาอกเอาใจกันมาก ใคร ๆ เปนต้องพูดด้วยทุกคน นำให้พ่อรู้จัก เปนคนแก่แต่งตัวไม่เรียบร้อยแต่พูดสนุก ในเวลากำลังรับคน พวกเหล่านี้อยู่ฝนตกลงมาพากันวิ่งเข้าแอยเต็นต์แน่นคลักไปทุก ๆ เต็นต์ จนฝนหายจึงได้ออกเดิน เข้าแผ่นดินออกเดิน พวกเจ้านายก็เดินตามกันไปทั้งหมู่ คนมันมากล้นหลาม เดินไปเดินมาประเดี๋ยวเข้าแผ่นดินหาย ประเดี๋ยวพระมเหษีหาย ก็เที่ยวไล่ตามกันไป เดินนุงไม่ได้หยุดได้หย่อน แรกพ่อตามพระมเหษีแยกกันกับเข้าแผ่นดิน ประเดี๋ยวหายไปแล้ว ตามก็ไม่พบ ไปเจอะเข้าแผ่นดินเมื่อขาจะเดินกลับ เลยชวนให้มาสูบยุหรี่ที่เต็นต์ซึ่งไม่มีใครแล้ว ประเดี๋ยวหนึ่งราชองครักษ์วิ่งมาบอกว่า กวีนจะเสด็จขึ้นหนาวนัก กำลังร้องว่าหยุดพักน่าแข้งสักประเดี๋ยวไม่ได้ฤา เมื่อเต็มที ประเดี๋ยวก็วิ่งมาตามกันอีกหลายเที่ยว ตกลงลุกขึ้นไป

พยพระมเหษีแล้ว ยังมีคนคอยดักกั้นหน้าล่อให้ไปรับสั่งข้างโน้นรับสั่งข้างนี้ ไปไม่ได้อีกเป็นนาน ค่อยเดินไปทีละน้อยจนกระทั่งถึงกระไดที่จะขึ้น จึงได้กลับขึ้นกระไดอีก แต่ที่จริงอยู่ข้างฟกด้วยกันทั้ง ๒ องค์ เจ้าแผ่นดินฟกมาก เล่าว่าตั้งแต่ตกกระไดขาเลยไม่แข็งแรง ดีที่ไม่หักถึงเสีย ทุ่ม ๑ จึงได้เสด็จขึ้น เป็นเวลาที่นั่งอยู่ถึง ๒ ชั่วโมง ย่นว่าจะต้องหยุดพัก จึงนัดเวลาดินเนอต่ออีก ๑๕ มินิตจะยาม ๑

การเฝ้าแหนในราชสำนักดูฟริกว่าประเทศอื่น ๆ ในคอนติเนนต์ไม่สู้จะต้องระมัดประหยัดกายอะไรนัก เดินล้อมน่าล้อมหลัง ผ่านไปผ่านมาก็ได้ แต่ก่อนมาคนอังกฤษไม่ใคร่ชอบเจ้าของตัว เพราะเป็นเยอรมันตั้งแต่กวินวิกตอเรียมาไว้พระองค์เป็นอังกฤษมากขึ้นคนชอบ เจ้าแผ่นดินองค์นี้จึงจัดการรับแขกเป็นอย่างธรรมเนียมอังกฤษ ไม่แต่งยูนิฟอมแลไม่ทำยศศักดิ์ คลุกคลีกับคนอังกฤษมาก จึงเป็นที่ชอบใจนิยมของชาวเมือง

การดินเนอในวังวินด์เซอนี้อยู่ข้างจะจุกจิกมาก พวกข้าราชการในวังเขามียูนิฟอมอย่างหนึ่ง เรียกว่าวินด์เซอยูนิฟอม คือเสื้อนิวเดรสอรรมดา แต่คอแดงมือแดง กางเกงสั้น ถุงเท้าดำ เกือกเตี้ย ไม่แต่เฉภาะชาววังฤาชาวอังกฤษ คนต่างประเทศมาก็ต้องแต่งเช่นนั้น เว้นแต่ไม่ต้องสรวมเสื้อคอแดงมือแดง ใช้อีวนิงเดรสอรรมดา เพราะฉนั้นต้องตัดกางเกงใหม่ หาถุงเท้าใหม่ หาเกือกใหม่ จนชั้นเสื้อก็จะสรวมเสื้อดำก็ไม่ถูกแผน ที่จริงเขาก็ไม่ได้ห้ามปราม เป็นแต่เขาว่าถ้าเช่นนั้นจะดีเช่นนี้จะดี เราไม่อยากให้เป็นการฝืนพระไทยเจ้าแผ่นดิน ก็ต้องถามเขา ก็เป็นทางที่เขาจะพูดเตือนเราได้ ยังมีแปลกกว่านั้นต่อไปอีก คือหมวกไม่ใช้ถือ ถุงมือไม่สรวม ข้าราชการฝ่ายทหารไม่สรวมเสื้อทหาร แต่มหาดเล็กส่วนที่เป็นคนใช้โต๊ะนั้น แต่งตัวใส่เสื้อยีดอก ดุมสองแถว ทาหัวขาวอย่างเต็มที่ มหาดเล็กที่ใช้อยู่ข้างในไม่ได้ออกหน้าสรวมเสื้อแดงเยีดอกก็มี

ที่ห้องพ่อมีนั่งประจำสองคนเสมอ ตาเสือแดงคนหนึ่ง เสือดำคนหนึ่ง ใช้อย่างข่าวเรา ติดตราอยู่เต็มที่ไม่มีเวลาเปลื้อง ถึงเวลากินเนอ หลอดครานาดมายอกทุกเวลา ห้องที่พ่ออยู่นั้นอยู่ที่สุดคอริดอร์ ต้องเดินไปไกล จึงถึงที่เจ้านายทั้งปวงคอยอยู่ แต่เจ้าแผ่นดินมักจะออกมาอยู่ก่อน พระมเหษีออกทีหลัง ประชุมกันอยู่ที่น่าประตู ซึ่งเป็นทางกวีนจะเสด็จออก แต่เฉภาะเจ้านาย ทั้งผู้หญิงผู้ชายทักทายปราไสยแลพูดเล่นกันอยู่ในที่นั้น ครั้นกวีนเสด็จออก พ่อจึงได้จูงออกน่าเจ้าแผ่นดินจูงแกรนด์ดัชเชสออฟเฮสเหมือนกันทั้งสองวัน เจ้านายที่มาในวันแรกคือปรินซแลปรินเซสออฟเวลส์ แกรนด์ดุ๊กแลแกรนด์ดัชเชสออฟเฮส ปรินซแลปรินเซสแอนเดรเมืองคริศ ผู้ที่มานั่งโต๊ะที่เป็นตัวสำคัญ คือทูตออสโตรฮังเกเรียนไวสเคานต์แลไวสเคาน์เตสเซอชิล หลอดโนลไปรเวตสิเกรตารี แลเลดีโนลกับลูก เซอชาลล์ฮาดดิงปลัดทูลฉลองประจำกระทรวงต่างประเทศกับเมีย แลข้าราชการที่เกี่ยวข้องอยู่ในวังกับผู้อื่น ๆ บ้าง พวกข้าราชการของเราหมดผู้ตามเสด็จเจ้านายรวม ๔๒ คน ข้าราชการนั้นคอยอยู่ห้องที่ ๒ ถัดจากห้องประทับออกไป กวีนแลเจ้าแผ่นดินไม่ใคร่จะได้ทักทายใครก่อนเวลากินเนอ จับมือแลนำให้รู้จักบางคน แล้วก็ไปห้องเสวยทีเดียว ห้องเสวยนั้นผ่านห้องโยไยอีกห้องหนึ่ง ในห้องนี้ไว้รูปซึ่งกิงเอดเวอดถวายกวีนวิกตอเรียเมื่อครั้งยูบิลลี่พ่อออกมาคราวก่อน เวลานั้นยังพิงอยู่ไม่ได้ขึ้นติด พอเห็นก็จำได้ เครื่องโต๊ะใช้เครื่องทองทั้งสิ้นในวันแรก วันที่สองใช้กระถางต้นไม้เซฟวร์สีเขียวประดับดอกกุหลายสีชมภู ตั้งเต็มทั้งโต๊ะงามจริง ๆ เสวยเช้าเสวยกลางวันใช้เครื่องทองทั้งสิ้น เจ้าแผ่นดินกับพระมเหษีนั่งตรงกัน พ่อนั่งข้างซ้ายพระมเหษี ถัดไปปรินเซสวิกตอเรีย แกรนด์ดุ๊กออฟเฮสนั่งข้างขวาพระมเหษี ถัดไปปรินเซสออฟเวลส์ แกรนด์ดัชเชสออฟเฮสนั่งขวาเจ้าแผ่นดิน ยริพัตรนั่งถัดไป ปรินเซสอันเดรนั่งซ้ายเจ้าแผ่นดิน ถัดไปปรินซออฟเวลส์ ต่อปรินเซสวิกตอเรียทางนี้ปรินซอันเดร เจ้าแผ่นดินลุกขึ้น

กล่าวคำต้อนรับแลดื่มให้พ่อ พ่อขอบพระไทยแลขอให้ดื่มให้เจ้าแผ่นดินแลพระมเหษี กลับมาจากโต๊ะแล้วเจ้านายผู้หญิงอยู่ห้องซึ่งชุนนางเฝ้า เจ้านายผู้ชายเข้ามาในห้องสูบยาหรี่แลกินกาแฟสนทนากัน ที่ห้องโยงข้างนอกเลิกพรมเรียกพวกซอเข้ามาทำ มีการเต้นรำ เจ้าแผ่นดินแลปรินซอันเดรไม่เต้น กวินก็เสด็จออกไปเต้น แต่ดูเหมือนจะเหนื่อยเหนื่อยมาก เวียนพระเศียร การสมาคมในราชสำนักเมืองอังกฤษนี้อยู่ข้างจะเป็นบ้าน ๆ มาก ไม่ใคร่จะเป็นอย่างในวังเหมือนคอนดิเนนต์ ยืนข้างนั่งข้าง พูดกันอึงเอ็ด พระมเหษีนั่งที่เก้าอี้ยาว กรมวังเข้าไปนั่งไขว่ห้างเคียงกันอยู่ในเก้าอี้เดียวก็ได้ รวนสองยามกวินจึงได้เสด็จขึ้นพร้อมกับเจ้านายผู้หญิงทั้งปวง พ่อแลเจ้านายผู้ชายก็ตามเข้ามา ล่ำลากันที่ประตูที่จะไปห้องกวิน แล้วจึงเดินต่อไป ห้องใครใครก็เข้า ด้วยอยู่แถบเดียวกันทั้งนั้น

ที่วังวินด์เซอนี้ ได้ตกแต่งเปลี่ยนแปลงมาก ในคอริดอร์ก็เปลี่ยนไปหลายอย่าง เดิมไฟฟ้าขึ้นในรางที่น่ารูปให้สว่างที่รูปทุก ๆ แผ่น ในตู้ที่ไว้ของก็มีไฟฟ้าหย่อนลงไปอยู่ในนั้น มีเครื่องถ้วยจานฝรั่งที่เป็นของวิเศษหลายตู้ มีเครื่องหยกอยู่ตู้หนึ่ง อ่างมังกร ๕ เล็บที่เคยมีอยู่สองใบหายไปใบหนึ่ง แต่ใบที่ยังอยู่นั้นเดินดูทุกวันทุกวันเห็นเล็กไปกว่าที่ยางกอกมาก ความก็จางกว่า แต่รูปคนมีดี ๆ แลเป็นคนที่มีตัวเกี่ยวข้องในพงษาวดารในพระราชวงษ์มาก รูปการใหญ่ ๆ เช่นราชาภิเศกแต่งงานอะไรเหล่านี้ติดอยู่ที่นั่นทั้งสิ้น ในห้องนั่งแลห้องนอนของพ่อเป็นรูปเจ้านาย ชั้นลูกเธอกวินวิกตอเรีย ตั้งแต่ยังเยาว์มาจนตลอดเวลาแต่งงานทั่วไปทั้งห้อง การตกแต่งห้องงดงามดี เล็ก ๆ แต่สบายพร้อมบริบูรณทุกอย่าง จนกระทั่งหนังสือพิมพ์มีวางเรียงรายไว้ที่โต๊ะ เปลี่ยนทุกวันไม่มีสิ่งไรที่ขาดเลย

คืนที่ ๘๘

วันอาทิตย์ที่ ๒๓ มิถุนายน

เวลาเช้า ๔ โมง ไปกินเช้าเช้าพร้อมด้วยเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายที่มาอยู่ในวัง แต่กวินแลปรินเซสวิกตอเรียไม่ได้ออก เพราะยังเช้าอยู่ เจ้าแผ่นดินอ่านหนังสือพิมพ์แลอะไรตามปรกติ เล่าอะไรกันฟังเปนเวลาเปลี่ยนทหารกาด เปนการใหญ่กว่าปรกติอยู่หน่อย คือมีพวกกลองเดี่ยวเปนอันมาก ทั้งมีแตรวงด้วย แตรวงนั้นมาเข้าที่ตรงน่าต่างลงไป เปนการมาเข้าแตรถวาย จนเสวยแล้วจึงได้เปลี่ยนกาด

พอเวลา ๕ โมงเช้า เจ้าแผ่นดินแลเจ้านายเหล่านั้นไปวัด พ่อลงทางกระไดเล็กน่าห้อง ขึ้นรถไปในป่ากตรงไปโมสเลมซึ่งเปนที่ฝังศพกวินวิกตอเรีย โมสเลมอันนได้เคยไปแต่ครั้งก่อนแล้ว เปนที่กวินวิกตอเรียโปรดปรานนัก เพราะคิดทำเองจึงสั่งให้ไปดูให้ได้ ทำเปนกระโจมห้ากระโจมไม่สู้ใหญ่โตอะไรนัก อยู่ในกลางสวน เดิมมีแท่น แต่มีรูปอยู่ข้างเดียว เดี๋ยวนี้มีรูปสองรูปเคียงกันอยู่บนแท่น ดูเหมือนศิลาแผ่นเดียวมีรูปสองรูปขนศิลานั้น ไม่เห็นรอยต่อเลย การที่เข้ากันได้สนิทสนมเช่นนี้ เพราะกวินวิกตอเรียได้ทำไว้เสียสำเร็จแล้วทั้งรูปนั้นด้วย เพราะฉนั้นรูปกวินวิกตอเรียจึงได้ยังสาวอยู่มาก มีศพปรินเซสอาลิสฝังอยู่ในนั้นด้วย เจ้าแผ่นดินองค์นี้ทำแผ่นศิลาอุทิศน่าต่างให้คุกออฟอัลเบอนีช่องหนึ่ง ให้คุกออฟเอดินเบอเรอช่องหนึ่ง แต่ยังไม่ได้ติด ได้วางพวงมาไลย แลดูในที่นั้นแล้ว เขาพาขับรถไปในป่าก วินด์เซอเกรตป่ากนี้ใหญ่โตมาก ขึ้นเย่นตอนเลยเนื้อมีกวางดาว แลกวางขาวกวางแดงต่าง ๆ ไว้พืชพรรณตัวใหญ่ ๑๕๐ ตัวรุ่น ๆ แลเล็ก ๆ ๑๐๐๐ ถ้ามากไปกว่าจำนวนนั้นก็ยิงเสีย เลี้ยงนกเฟซันต์

สำหรับยิงประจำปี ปีละตั้งพัน นกเฟซันต์นี้ เป็นนกที่ไม่ฟักฟองฤาฟักแต่เลี้ยงไม่ดี ฤาจะว่าต้องการจะยิงมาก ๆ เกิดไม่ทัน จึงต้องช่วยให้แม่ไก่ฟัก นกชนิดนี้ไม่จับไม้สูงชอบเดินหมก ๆ อยู่ในหมู่ต้นเฟิน ซึ่งเขาปลูกขึ้นเฉภาะให้อาไศรยเป็นอันมาก เชิงเสียนักหนา รถไปใกล้ ๆ ก็ไม่บิน เดินเฉย การที่จะยิงต้องต้อนให้ตกใจ บินฉลาขึ้นไปก็ยิง ลักษณนกพริกนกกวัก เมื่อเวลาจะไข่ก็ไข่หมกไว้ตามใต้ต้นเฟิน ผู้ที่รักษาไปเก็บไข่นั้นมาให้แม่ไก่ฟัก ถ้าแม่ไก่ใหญ่ ๆ ฟักได้ถึง ๒๐ ที่ย่อมก็ลดลงมาตามส่วน ทำกรงดินมีฝาสามด้านเขียดแต่ด้านน่า กว้างประมาณสักคืบเศษ ยาวสัก ๒๐ นิ้ว ไปตั้งรายไว้เป็นจังหวะในกลางป่าหญ้า เมื่อแม่ไก่กกฟองออกเป็นตัวแล้ว ก็เอาแม่ไก่นั้นกับทั้งลูกนกเฟซันต์ที่ยังเล็ก ๆ ไปเข้าไว้ในกรง ซี่กรงนั้นห่างแต่พอกันไม่ให้แม่ไก่ออกได้ ส่วนลูกนกวิ่งเข้าวิ่งออกได้ ตัดกิ่งสนไปทิ้งไว้ริมกรงนั้น กรงละท่อนละท่อน ถ้าเวลาร้อนจัดลูกนกจะได้วิ่งเข้าอาไศรยร่มรำไร อาหารนั้นใช้แป้งที่ทำด้วยเข้าต่าง ๆ ประสมกับไข่ไปโรยสาดให้กินทั้งแม่ไก่และลูกนก ได้ลงจากรถเดินดู ที่อายุได้ ๗ วันเท่าลูกไก่เล็ก ๆ แลดูเหมือนลูกไก่ เดือนหนึ่งโตสักเท่านกคุ่ม ฤดูไข่เดือนเอปริล ฟักฟองแลเลี้ยงลูกจนเดือนออคัสต์ เข่นบินไปได้หมด ตัวที่เชื่อง ๆ วิ่งเร็วและบินฉลาว่องไว ดูดูกนกน่าสงสาร ทำธุระเลี้ยงดูเป็นนักเป็นหนา พอโตขึ้นเต็มที่ก็ยิง ฤดูยิงอยู่ในเดือนโนเวมเบอ

ยังกระต่ายก็มีมากมาย ปีนี้ ๔ กระบอก ยิงวันเดียวได้ ๘๐๐ น่าสงไสยว่ายิงคราวหนึ่งเป็นนักเป็นหนาเช่นนั้น จะเอาไปทำอะไร ได้ความว่าเอาไปให้โรงพยาบาล ซึ่งนับว่าเป็นทาน ว่าตามความเห็นของเรา การที่ฆ่าสัตว์ลงทำทานบุญกับขาปมันจะแลกเปลี่ยนกันอย่างไร ข้างไหนจะหนัก ถ้าจะว่าด้วยเจตนา เจตนายิงเล่นสนุก ๆ ทำทานมันออกจะเป็นปล่อยพระพุทธบาทอยู่[๑๑] ได้พูด ๆ

---

๑๑ คำว่า "ปล่อยพระพุทธบาท" นี้ เป็นคำแผลง หมายความว่าเอาของที่ใช้ไม่ได้แล้วไปทำบุญ มาแต่ในเรื่องพงศาวดาร ครั้งพระเจ้าบรมโกษฐให้ปล่อยช้างต้นบรมจักรพาพซึ่งไส้งาหลุเกรงจะล้ม ถวายเป็นพุทธบูชาที่พระพุทธบาท

กันกับฝรั่ง บางคนก็เห็นว่าเปนการร้ายน่าสงสาร บางคนก็เห็นเปนเกิดมาเปนอาหาร แต่ไปมีความเห็นปรินเซสวิกตอเรีย ซึ่งพ่อไม่ได้หาฤาเรื่องบุญขาปเลยพูดกันถึงแต่เรื่องที่ไปเห็นเท่านั้น เธอบุ้ยปากเอาพ่อ แล้วสั่นหัวว่าน่าสงสารเต็มที มันเซองออกเช่นนั้นแล้วยังไปยิงมันได้ ความสงสารเปนชั้นเหมือนสัตว์ที่เลยงไว้ไม่ควรจะฆ่า ฆ่าสัตว์ซึ่งไม่มีกำลังจะหลบหลีกหนีได้ การยิง ๆ ของฝรั่งมักจะเปนสัตว์ที่เลยงไว้ยิงเช่นนี้ ถึงเนื้อถึกก็ใช้ต้อนไปยิงเปนเข้าที่เดียว ไม่ให้มีทางหลบทางหลีก ถึงจะไม่พูดในทางสาสนาก็ออกน่าสงสารอยู่

มีทางหนึ่ง ที่เรียกว่าลองวอ้ก ตัดตรงลิ่วจากคาเซอลไปทางสามไมล์ ถึงลูกเนินที่สูง มีรูปกิงยอชที่ ๓ ขี่ม้าตั้งขวางทาง ทางตรงลิ่วงามจริง ๆ มีต้นโอ๊กปลูกสองข้าง ข้างละสองแถว ปลูกแต่กิงชาลส์ สองร้อยสามร้อยปี งามดีมาก แต่ต้นโอ๊กมันเปนไม้ขี้ล้ม แลมักจะกิ่งหักเปนโพรง ทำนองพิกุล มีล้มเสียก็ตอนหนึ่ง น่าเสียดายเต็มที แต่เขาได้ปลูกซ่อมใหม่ขึ้นไว้ ทางนี้ห้ามรถโมเตอคาร์ เหตุฝลที่ห้ามนั้น เจ้าแผ่นดินรับสั่งเองว่า ถ้าปล่อยรายหนึ่ง ต้องปล่อยเลยหมด จึงได้ห้ามกันไว้เสีย ที่จริงไม่จำเปนจะต้องเดินรถไปในถนนที่ไปเที่ยววันนี้ขับรถไปยนหญ้าเฉย ๆ โดยมาก หญ้างามเต็มที ในที่ซึ่งตัดรักษาอย่างดีแล้วเหมือนอย่างโต๊ะบิลเลียด

เที่ยวเตร็จเตร่จนเวลาบ่ายโมงหนึ่ง ซึ่งเปนกำหนดปรินซออฟเวลส์กลับจากวัดแล้ว จึงได้บ่ายรถกลับมาเข้าที่เรือนพ่อรอกมอ เข้าไปตามทางในสวน เรือนนั้นไม่ใหญ่โตเท่าใด แต่มีสระที่เปนสระขุดอยู่ข้างน่า ภูมทงามมาก เรือนนี้เปนเรือนลูกเธอครั้งยอชที่ ๓ เมื่อแผ่นดินกวีนวิกตอเรีย ดัชเชสออฟเกนต์พระราชมารดาอยู่ แลสันพระชนม์ในที่นี้ ได้นั่งสนทนากันอยู่ถึงเรื่องที่ได้พบกันแต่คราวก่อน แล้วกลับไปวินด์เซอคาเซอล ขับเดียวหนึ่งก็ถึงเวลากินเข้ากลางวัน ไปกินเข้ากลางวันที่ห้องโอ๊กเช่นวันก่อน กวีนเสด็จออก

กินเข้ากลางวันแล้วพากันไปดูห้องในวังนั้นทั่วทุกแห่ง มีของที่จัดเปลี่ยนแปลงแก้ไขมาก แต่ก่อนตามแถบนั้นของกองซัยซ้อนกันอยู่ไม่เป็นระเบียบ เดี๋ยวนี้จัดขึ้นใหม่ เครื่องอาวุธประดับงามอย่างยิ่ง ตู้ที่ไว้ของยาวใหญ่ ๆ ของเข้าไปเก็บไว้ก็ดี ๆ กลายเป็นเครื่องปอสเลน ดูเหมือนจะโปรดเครื่องปอสเลนมาก เที่ยวทั่วทุกห้อง จนเซนต์ยอซฮอลแลห้องอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่สำหรับเปิดให้คนเข้าไปดูได้ แลเป็นที่รับแขกเมืองอย่างออฟฟิเชียล เข้าแผ่นดินไม่ได้ประทับในที่นั้น แบ่งเป็นคนละตอน ตอนที่พ่อไปอยู่เป็นข้างตอนที่ประทับ เว้นไว้แต่ไลยรารีคือห้องสมุด อะไรยังไม่เสร็จอย่างหนึ่ง จึงไม่พาเข้าไปดู แต่กำหนดว่าจะให้ไปดู เพราะพ่อเคยเห็น แลเล่าเรื่องกันได้

วินด์เซอคาเซอลนี้ เป็นที่เก่าแก่ จนเรื่องเดิมกลายเป็นนิทานว่าเป็นป้อมบ้าง เป็นค่ายโรมันบ้าง เป็นที่อยู่ของพวกแซกซันบ้าง ที่เป็นที่เสาธงสแตนดาดอยู่เดี๋ยวนี้ ได้ก่อกำแพงขึ้นเมื่อแผ่นดินเฮนรีที่ ๑ แปดร้อยปีมาแล้ว ชื่อวินด์เซอนั้น ว่ามาจากแองโคลแซกซัน เรียกเวนเดลอูรา หมายความว่าผู้เวนดิล ฤาเวนเดน มูลแห่งคำเวนดิลนั้น มาจากวันดัลฤาน อถยุต แล้วเข้าแผ่นดินได้ทำกันต่อ ๆ มาจนกระทั่งถึงกวีนแอนน์ ต่อมาเข้าในราชวงษ์นี้ได้ทั้งร้างไม่ใคร่จะได้เป็นที่ประทับจนกระทั่งถึงยอชที่ ๔ ยอชที่ ๔ ได้ทำเป็นอันมาก กวีนวิกตอเรียโปรดอยู่ในที่นี้มาก เข้าแผ่นดินองค์นี้ไม่ใคร่จะได้เสด็จไปอยู่นาน ไปเป็นเวลาเป็นฤดู เพราะโปรดที่เดิมซึ่งได้ซื้อไว้เป็นสมบัติส่วนพระองค์เรียกว่าแซนดริงฮัมนั้นมาก อยู่ในลอนดอนก็มากกว่ากวีนวิกตอเรีย แต่ได้เอาพระไทยใส่ในการตกแต่งดีขึ้นกว่าแต่ก่อน

เที่ยวดูวังตลอดแล้ว นัดกันว่าจะไปเวอยิเนียวอเตอ มีเวลา ๔๕ มินิต สำหรับหยุดพักเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นอย่างไปเที่ยว ขบวนรถไปเข้ากระบวนปรินซออฟเวลส์ที่ฟรอกมอ พ่อไปกระบวนเจ้าแผ่นดินใช้รถเทียม ๔ ม้า เป็น

ม้าแซมดำเปนควง ๆ ทั้งนั้นงามจริง ๆ ในรถแรกเจ้าแผ่นดินกับพ่อ แกรนด์ดุ๊ก ออฟเฮส แลปรินซแอนเดร รถกว่านแกรนด์ดัชเชส ปรินเซสวิกตอเรียแลแอนเดร รถปรินซแลปรินเซสออฟเวลส์กับบริพัตรไปถึงก่อน คอยอยู่ที่นั่นกับลูกเล็ก ๆ แล้ว เราไปทางลองว้อก แลผ่านคัมเบอแลนด์ลอช ซึ่งเปนที่ปรินเซสคริสเชียนอยู่ ไปถึงที่พลับพลาริมน้ำภายหลัง พลับพลานั้นเปนจตุรมุข มุขนั้นสั้นๆ มีชานไปข้างริมน้ำเปนสองชั้น มีเรือกระเชียงหลายลำ มีเรือยิดทองลำหนึ่งใหม่เรียม เจ้าแผ่นดินทายว่าเรือนั้นใหม่ฤาเก่า พ่อบอกว่ารูปแปลกอยู่ แต่ดูใหม่ ไปได้ความว่าเรือนั้นได้ทำ ๒๕๐ ปีแล้ว ทำด้วยไม้โอ๊ก ไม้ยังไม่ได้ผุพังอันใดเลย มีเรือกำปั่นใบลำหนึ่ง เรือใบลำหนึ่ง ทอดอยู่ในน้ำนั้นด้วย เวอยิเนียวอเตอน์ เปนสระขุดแคบ ๆ กว้าง ๆ ยาวประมาณสักไมล์หนึ่ง ดุ๊กออฟคัมเบอแลนด์ใช้ทหารขุด บางแห่งก็ลึกมาก บางแห่งตื้น ปลูกต้นไม้แลแต่งฝั่งให้เปนอย่างเปนเองงามมาก มีกับตันวาลชคนหนึ่ง ที่เปนคนโปรดปรานของเจ้านายทั้งปวงมาก อายุ ๘๖ ปี ซึ่งได้นำให้รู้จักเมื่อวันการ์เดนปาตีนั้น มารับอยู่ที่นั่น เปนผู้รักษาแลอยู่คอตเตชของหลวงใกล้พลับพลานั้น เจ้านายทุกคน ตั้งแต่เจ้าแผ่นดินไปล้อกันเล่น ตบหัวตบหูได้ ตานั้นก็เล่นตลกต่าง ๆ เวลาเลี้ยงน้ำชาก็เรียกตาแก่นั้นนั่งโต๊ะด้วยในหมู่เจ้านาย นั่งข้างกว่านด้วย เพราะไม่มีคนอื่นเลย นอกจากเจ้านาย เลี้ยงกันแล้วเดินเลียบริมน้ำไปหน่อยหนึ่งจึงขึ้นยกไปตามทางเล็ก ๆ ไปที่คอตเตชกับตันวาลช แกปลูกต้นไม้มีต้นกุหลายแลอื่น ๆ ในคอตเตชนั้น เจ้านายที่ไปด้วยกันหมด เข้าไปในห้องรับแขกเกือยจะพอคุเต็มพอดี มีรูปเจ้าแผ่นดินแลเจ้านายแทบทุกคน มีรูปเยอรมันเอมเปอเรอกิงออฟสเปน เอาหนังสือกิงออฟสเปนตอยขอบใจที่ให้พรในการมีลูกมาอวด เปนหนังสือภาษาฝรั่งเศส เจ้าแผ่นดินถามว่าแกอ่านได้ฤา บอกว่าให้ลูกเขาอ่าน อายุแกไม่เห็นใครเขารู้ภาษาฝรั่งเศสกัน มีห้องอีกห้องหนึ่งแกเรียกสโมกกิงรูมแต่มิใช่แกสูบยุหรี่

แปลว่าห้องควันเพราะติดไฟกรุ่นไว้เสมอ ด้วยทนหนาวไม่ได้ ออกจากบ้านตากับต้นวาลซมาขึ้นรถกลับ เปลี่ยนไปทางข้างขวา ไปบนหญ้าเฉย ๆ ไม่มีถนน แต่สองข้างมีดอกไม้สีม่วงช่อโต ๆ เหมือนกับฉนวนกั้นตลอด แลสุดตาพ้นเป็นเขียวขอยเป็นม่วง ช่างงามจริง ๆ มีผ่านหมู่ต้นไม้ใหญ่บ้างเป็นครั้งเป็นคราว แล้วออกทางระหว่างตำบลบ้านวินด์เซอ มีบ้านที่เป็นสวนงาม ๆ ข้างทางมาก แล้วเลยวลงริมแม่น้ำเทมส์ ซึ่งมีเรือขนล่อง ตีกระเชียงบ้างตกเบ็ดบ้าง แต่เย็นเกินไปคนน้อยเสียแล้ว แล้วจึงเลยวไปเข้าสวนสำหรับวังวินด์เซอ ที่เรียกว่าสวนกวิน ซึ่งกรมนเรศร์ชอบพูดถึงนั้น[๑๒] เข้าแผ่นดินได้แก้ไขใหม่แปลกไปหมดทั้งสิ้น คือก่อกำแพงเตี้ย ๆ กั้นสวนผักเสียตอนหนึ่ง ฟากหนึ่งเป็นเรือนกระจกที่ปลูกไม้ดอกนอกเรือนกระจกปลูกต้นกุหลาบเป็นดอกดกแลดูสุดสายตา ในเรือนกระจกนั้นปลูกไม้ดอก ซึ่งจัดเป็นสีต่าง ๆ ตามพวกงามเป็นที่สุดเหลือที่จะพรรณา ดอกคาร์เนชั่นลักษณดอกกำมหยี่ซ้อน ช่อโต ๆ เท่าดอกซยา หอมเป็นที่สุดกลิ่นร่ำ ๆ กวินเด็ดแจกแลกล้วยไม้มันช่างออกดอกพร้อมกันตั้งร้อยสองร้อยช่อ เขาจัดต้นไม้เป็นหมวด ๆ หมวดนน่ารัก หมวดนี้น่าหนาว ในหมวดหนึ่งกำหนดได้ว่า เมื่อไม้พวกนี้สิ้นดอกแล้ว ไม้พวกนั้นจะออกทันกัน คงมีดอกทอยกันอยู่เสมอ ไม่มีเวลาขาดทุกฤดู ผลไม้เมืองร้อนที่เหมือนกับยี่ซ แต่ไม่มีทอน มีอยู่แต่ที่วินด์เซอนั้น จนแลเห็นต้นเข้าไม่รู้ว่าอะไร ปลูกในเรือนกระจก โคนใหญ่เกือบ ๒ กำ แต่ตัดลงไปเหลือพ้นดินประมาณสักคืบเศษ ครานเลยงกิ่งขึ้นมาเป็นแฉก ๆ แลดูเหมือนรูปพัดขนนกลูกติดตั้งแต่คอขึ้นไปจนกระทั่งถึงปลายกิ่งทุกหลังคา องุ่นดำเลยงในเรือนแก้วลูกโตเท่าลมุดไทยอย่างย่อม ๆ จริง ๆ ในโต๊ะกินเข้าช่อเดียวตั้งพานลูกไม้โต๊ะเต็มพอดี ครีนเคชยังไม่แก่ ลมเล่าถึงเรื่องลูกไม้ที่ได้พบเสียหลายอย่าง ฤดูแก่เข้าลูกไม้ดีขึ้นเป็นอันมาก เชอรีทั้งดำแลทั้งเหลืองแต้มแดง กำลังหวานอย่าง

๑๒ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เคยเป็นราชทูตเสด็จไปประจำอยู่ลอนดอนหลายปี

วิเศษ สตรอเบอรี่ รูปร่างลูกเปนกระสอย โตเท่ามังคุดขนาดเล็ก ในส่วนนี้ใช้ปลูกกระถาง แลวางเรียงไว้บนหิ้ง มีถึงหมื่นกระถาง การที่จะพรรณาให้ทั่วถึงจะจดลงไม่ได้ พ่อได้ออกปากว่า ตั้งแต่ได้เห็นเฟลาเวอโซมา ไม่ได้มีเหมือนนี้ ขนรถกลับมาถึงวังเวลาทุ่มหนึ่งตรง เวลาก่อนกินเนอวันนี้ เจ้าแผ่นดินมานั่งคอยอยู่ที่คอริดอร์ตอนข้างใกล้ห้องพ่อคนเดียว หมายว่าอะไร พอไปถึง ส่งซองบุหรี่ซิกาเรตทองคำอักษรพระนามประดับเพ็ชร์มงกุฎลงยาให้พ่อ ให้ซองหนัง เก็บได้ทั้งบุหรี่ใหญ่แลบุหรี่ซิกาเรต มีอักษรพระนามประดับเพ็ชร์แก่ชายบริพัตร ไม่คอยให้ขอยใจ พาเดินไปกินเนอที่เดียว

กินเนอวันนี้เปลี่ยนบ้าง คือปรินเซสคริสเซียนแลลูกสาว ปรินเซสรอยัลลูกสาวใหญ่ของเจ้าแผ่นดิน แต่ปรินซกับปรินเซสออฟเวลส์ไม่ได้มา จำนวนก็เท่า ๆ กันกับวานนี้ วันนี้ไม่มีสยีช ไม่มีเต้นรำ เพราะเหตุที่เปนวันอาทิตย์ เจ้าแผ่นดินให้พ่อพูดกับเซอชาลสฮาดดิง เปนปลัดทูลฉลองประจำกระทรวงต่างประเทศ ดูเปนคนฉลาดมากแลรู้การสารพัดอย่างเลอียด เขาว่าคนนี้เองเปนหลักในกระทรวงต่างประเทศ

คืนที่ ๙๐

วันจันทร์ที่ ๒๔ มิถุนายน

กินเช้าเวลาเช้าเหมือนวันก่อน ร่นเวลาเข้ามา ๑๕ มินิต เวลา ๔ โมง ๑๕ นาที ขึ้นรถมาด้วยกันกับเจ้าแผ่นดิน มาส่งถึงสเตชั่น เมื่อได้ขอยอกขอยใจกันเสร็จแล้วก็ออกจากวินด์เซอมา หลอดเซมเบอเลียนมาด้วยในรถ ถึงแปดิงตัน พบลูก ยกเสียแต่แดงยังมาไม่ได้ วันนี้ฝนตกไม่เปนเรื่องตั้งแต่เช้ามา ยิ่งสายก็ยิ่งหนาขึ้น ยิ่งบ่ายลงก็ยิ่งมากขึ้น ตุ๊ก ขรัญมาถึงพร้อมกัน กิน

เข้ากลางวันแล้วไปเที่ยวห้าง ไม่เห็นใคร่จะมีอะไร ออกจะหาของยากกว่าเมืองฝรั่งเศส

วันนี้ไฟฟ้าดับอีกเหมือนเมื่อวันแรกมาถึง เหตุไฉนจึงได้ชักถึงเพียงนี้เป็นน่าพิศวง แกสก็จุดไม่ติดเหมือนอย่างวันก่อน

ความรู้สึกใจที่ได้เห็นการเกี่ยวพันในระหว่างเจ้าแผ่นดินแลการปกครองแลความรู้สึกในระว่างเจ้าแผ่นดินแลชาติ ในเมืองอังกฤษนี้แปลกอยู่ เจ้าแผ่นดินเป็นชาติต่างประเทศมาเสียแต่ศักดำบรรพ์ ไม่ใช่เป็นแต่เฉภาะชาติ เป็นชาวเมืองอื่นมาเป็นเจ้าแผ่นดินก็มาก ว่าแต่โดยชั้นหลังในราชวงษ์นี้ เจ้าแผ่นดินเป็นชาติเยอรมัน เป็นชาวเยอรมัน ชอบอยู่เมืองเยอรมัน พูดภาษาเมืองนี้ก็ไม่ได้ถึงสององค์ต่อกัน ได้มาเป็นเจ้าแผ่นดินโดยเป็นเชื้อสายฝ่ายมารดาเป็นเจ้าอังกฤษได้เป็นโดยความยินยอมของชาติอังกฤษ ได้ยกเว้นสายซึ่งตรงกว่าแต่ไม่เป็นที่ชอบใจชาวเมืองอังกฤษเสีย เพราะฉนั้นราชวงษ์จึงต้องเอาใจชาติอังกฤษ การที่ได้มาเป็นเจ้าแผ่นดินประเทศอังกฤษนับเป็นอติเรกลาภ เดิมขึ้นจากเมืองแฮนโนเวอ ซึ่งได้เป็นเจ้าแผ่นดินปกครองอยู่แล้ว เว้นไว้แต่กวีนวิกตอเรียซึ่งเป็นผู้หญิง กฎหมายเมืองแฮนโนเวอห้าม จึงต้องแยกเป็นเจ้าแผ่นดินเฉภาะแต่อังกฤษ

ข้างฝ่ายชาติอังกฤษ มีวิธีปกครองบ้านเมืองด้วยการประชุมราษฎรแลผู้มีบรรดาศักดิ์ ลงรเบียบเรียบร้อยมาเสียหลายร้อยปีแล้ว จนถึงไม่มีเจ้าแผ่นดินปกครองเมืองเองได้ก็มี เจ้าแผ่นดินมีน่าที่รวยยอดอันหนึ่ง ซึ่งเป็นหัวน่าพนักงานฝ่ายข้างที่จะจัดการให้สำเร็จตามความเห็นชอบพร้อมกัน คือฝ่ายข้างการปกครองเจ้าแผ่นดินต้องปล่อยการงานให้ชาวเมืองเขาทำตามชอบใจ ถ้าขวางกันเข้าก็เลยเกะกะจนถึงฆ่าเจ้าแผ่นดินเสียก็ได้ เพราะฉนั้นความเอาใจกันจึงมีมาก ชั้นแรกๆ พวกอังกฤษไม่ใคร่จะชอบ เกลียดว่าเป็นเยอรมัน ก็ค่อยเอาใจทำเป็นอังกฤษมากชั้นทุกชั้นมา จนที่หลังเจ้าแผ่นดินยิ่งถ่อมตัว ทำกว้างขวางอารีเป็นฉันมิตรสหาย

กับชาวเมืองมากขึ้น จนถึงเข้าแผ่นดินองค์นี้เป็นที่ชอบใจกันมาก เพราะทักทายปราไสยไม่เลือก อย่างเช่นเวลารับแขกไม่ต้องเคร่งครัดประหยัดกาย ใครจะเข้ามาเฝ้ามาแหนพูดทักทายกันได้เหมือนรับแขกธรรมดา ไม่ใคร่ใช้แต่งตัวเต็มยศนอกจากเวลาที่เป็นการงานสำหรับเมือง เช่นเสวย เต้นรำประจำปี ถ้าเป็นการขัตฤาตามปรกติก็แต่งธรรมดาเป็นที่พอใจของพวกชาวอังกฤษจะว่าข้างความสบาย ดูน่าจะสบายมาก แต่ต้องเป็นผู้ที่ไม่ฝักฝ่ายในการที่จะทำอะไรทำตามชอบใจตัว ปล่อยให้เขาทำ เขาคิดจะทำอย่างไรเขามาขอกให้รู้ ถ้ามีความเห็นอย่างอื่นจะโต้ทานข้างก็ได้ แต่ถ้าความเห็นยืนกันไปคนละทางเป็นต้องยอมแพ้เขาเสีย อย่าไปดึงดันให้ถึงเกิดวิวาทกันขึ้น การที่จะวางได้เช่นนี้เฉภาะเมืองอังกฤษเป็นอย่างวิเศษ ด้วยการปกครองเรียบเดินเครื่องจักร์มาเสียช้านานแล้ว ถ้าหากว่าอย่างเช่นเราไปเอาอย่างเข้าบ้างก็ได้หักคะเมนกัน

ความผิดกันในระหว่างเรากับอังกฤษมันขันจริง ๆ ข้างฝ่ายอังกฤษการมันเดินจากผู้น้อย ผู้น้อยกลับจะต้องเป็นผู้นำผู้ใหญ่ให้ทำเช่นนั้นเช่นนี้ ผู้ใหญ่จะทำอะไรออกจะต้องถามผู้น้อย ว่าจะเอาเช่นนั้นฤาอย่างนี้ฤา ผู้น้อยต้องพุ้ยผู้ใหญ่ไม่ว่าการอะไร ๆ มันต่อกันขึ้นมาเป็นชั้น ๆ เช่นไปขี่รถจะไปทางไหนผู้จะขับรถจะต้องเสนอขึ้นมาว่าอย่างนั้นดี ไปทางนั้นดี แก้ไขกันเล็กน้อยก็ตกลงได้ เช่นนี้เป็นตัวอย่าง ดูเป็นไปตามลำดับทุก ๆ ชั้น ที่สุดนายทหารสัญญาบัตร นายสิบก็มายอกได้ ว่าน่าที่ต้องทำเช่นนั้น ๆ เป็นน่าประหลาด ว่าคนพวกนั้นทำไมมันไม่ขี้เกียจฤาไม่เหลว ส่วนของเรามันตรงกันข้าม ถ้าหัวน่าหยุดแล้วก็หยุดตามกันลงไปเป็นแถว งานมันเดินด้วยหัวน่า ข้างอังกฤษมันเดินข้างปลายขึ้นมา ด้วยเหตุฉนั้นเป็นเจ้าแผ่นดินอังกฤษ ถึงจะไม่ธุระอะไรด้วยการงานเลย คอยแต่พยักอย่างเดียว การก็ไม่มีเสีย ถ้าทำอะไรได้บ้างก็ยิ่งดีขึ้น พ่อจึงได้กล่าวว่าสบายดี แต่ถ้าเราเอาอย่างเข้าเมื่อไรเป็นยักกัน

เมื่อนั้น เข้าแผ่นดินอังกฤษองค์นี้นับว่าเป็นอย่างดี ด้วยรู้ท่วงทีในการที่จะผ่อนผัน ไม่มีข้อขัดขวางกันกับชาวเมือง ทั้งมีสติปัญญาพอจะให้เป็นที่น่าเลื่อมใส แลการงานสำเร็จได้ด้วยลำภังพระองค์บ้าง ทั้งไว้ตัวเป็นอังกฤษ ไม่เป็นเยอรมันอย่างแต่ก่อน แต่ในหมู่ราชวงษ์ยังรับสั่งภาษาเยอรมันชัดเจนสนิท จะว่าดีกว่าอังกฤษก็แทบได้ เพราะเชื้อวงษ์คงจะเนื่องพัวพันกันอยู่ในหมู่เยอรมัน เหมือนอย่างเดิมเชื้ออยู่เสมอ ไม่มีเวลาที่จะขาดได้ พระมเหษีกับลูกสาวพูดกันแต่ลำภังก็ใช้ภาษาเดนิช ความสามัคคีรักใคร่ในราชวงษ์อยู่ข้างสนิทสนมกันดีมาก อัยยาไครยเป็นนักเลงกว้างขวาง พูดจาเล่นก็สนุกสนาน พ่อมีความเลื่อมใสเห็นสมควรเป็นที่ชอบของคนทั่วไป

คืนที่ ๕๑

วันอังคารที่ ๒๕ มิถุนายน

เวลาเช้าไปส่งก๊าดตอย ปรินซออฟเวลส์ ปรินซอาเทอออฟคอนนอต แลแกรนด์ดุกยอริส ซึ่งเธอมาส่งก๊าดเยียมไว้ที่นี่ แล้วกลับมาเสียทอดหนึ่ง มิสเตอคาแนกพาไปเที่ยวห้างแห่งหนึ่ง เวลาอยู่ข้างจะจวนแจ ทางที่ไปมันไกลเหลือไกล ถ้าไกลเปล่าก็ไม่เป็นไร ติดรถคั่งเดินไม่ได้ หยุดเสียนานนาน ซื้อเครื่องเงินแล้วรีบกลับมาให้ทันเวลา มีเวลาที่ดูของอยู่ประมาณสักครึ่งชั่วโมงเท่านั้น เพราะกำหนดไปที่มิสเตอเวอนี่ เวลาย่ายโมงหนึ่ง มาก็ทัน แต่ยังหาทางไม่ได้ ต้องถามกันโลเลอยู่อีก มหาดเล็กก็พากันไปเที่ยวหมด เลยได้ออกช้าไปสัก ๑๕ มินิต แขกเขาไปพร้อมกันแล้ว คนที่มิสเตอเวอนี่เชิญวันนี้ คือเอกอรรคราชทูตเยอรมัน อเมริกัน อิตาเลียน ยี่ปุ่น มีเสนาบดีกระทรวงกอลอนคนหนึ่ง กับผู้อื่นอีก มิสซิสเวอนี่แต่งตัวเสื้อเยียรบับเต็มที่ มีของเครื่องไทยต่าง ๆ ตั้ง จัดดอกไม้สีขาวสีแดง แกลุกขึ้นต้อนให้ได้ตอย เตรียมจะดีดหีบเพลงแต่ไม่ได้ดีด เพราะเวลาหมด

ออกจากบ้านมิสเตอเวอน์ ไปเดวอนไชรเฮาส์สำหรับรับดีกรี[๑๓] ถึงเช้ายังไม่มีใคร ออกจะโตง ๆ เตง ๆ อย่างพิกลอยู่ สักครู่หนึ่งเจ้าพนักงานจึงมาแต่งตัวให้สวมกาวน์แลหมวก ตุ๊กออฟเดเวนไชรซานเซลเลอเจ๊ย ไวสซานเซลเลอเปนผู้ที่จะทำพิธีแทน จึงเข้ามานัดหมาย แล้วไปตั้งกระบวนแห่แต่ห้องชั้นล่างขึ้นไปห้องชั้นบน สักครู่หนึ่งจึงมีพนักงานถือไม้เงินสองคน สวมกาวน์ดำแลหมวกสี่เหลี่ยมมานำขึ้นกระไดไปชั้นบนเปนห้องใหญ่ที่ประชุม ในห้องนั้นตั้งเก้าอี้สองแถวอย่างเช่นในวัด มีพวกเสื้อดำหมวกเหลี่ยมนั่งอยู่ข้างน่า พวกเราแลคนอื่นนั่งอยู่ข้างหลังทั้งสองข้าง ไวสซานเซลเลอห่มผ้าสีแดงชายขนคลุมยาวลงมาคลอดเท้า สวมหมวกดำสี่เหลี่ยม มีผู้ช่วยสวมกาวน์ดำยืนอยู่ข้างหลังสองคน ยกขึ้นออเรเตอสวมกาวน์แดง ยืนอยู่ข้างซ้าย พ่อยืนอยู่ตรงหน้า แล้วอ่านหนังสือเปนภาษาลตีน จบแล้วไวสซานเซลเลอยื่นมือมาจับมือพ่อ ว่าภาษาลตีนอีกยาว แล้วเชิญให้ขึ้นนั่งบนเก้าอี้ข้างขวา ผู้ที่อยู่ข้างล่างตบมือ แล้วเปนเสร็จพิธีกันเท่านั้น ตั้งกระบวนแห่กลับลงมาข้างล่าง พ่อเดินข้างขวาไวสซานเซลเลอ ลงมาถึงห้องที่แต่งตัว แล้วมอบสำเนาคำสัชฌภาษาลตีน ๖ ฉบับ แปลเปนภาษาอังกฤษ ๖ ฉบับให้ กับคัตตาลอค เอตโนโลยิกัล คอเล็กชั้นแหลมมลายู คอเล็กชั้นของมิสเตอสกีตให้ เสร็จแล้วก็กลับ

ได้ไปถ่ายรูปแต่งเครื่องหมอกฎหมายตามดีกรีที่เขาให้ ที่กรมดำรงขอให้ถ่าย อากาศมันช่างมืดมัว ถ่ายช้าเหลือเกิน ตั้งห้าหกเซกันด์ กลับมาถึงลิเคชั้นเวลาบ่าย ๔ โมง ฝนตกตั้งแต่เช้ามาไม่ได้หยุดเลยจนหนาวเยือกเย็น

ตอนเย็นนี้ตุ๊กออฟคอนนอตเอาก๊าดมาส่ง เพื่อจะให้เปนการแล้วสำเร็จกันที่จึงได้กลับออกไปอีกครั้งหนึ่ง ไปส่งก๊าดที่แคลแรนสเฮาส์ เมืองลอนดอนที่แปลกขึ้นมากนั้น มีแห่งเดียวแต่ที่น่าวังยักกิงฮัม ตัดเปนบังเวียนกลมปลูกต้นไม้รอบ

๑๓ การที่ถวายดีกรีนี้ มหาวิทยาลัยเคมบริดจถวายเปนพระเกียรติยศ

พระบรมรูปทรงเครื่องดอกเตอ ออฟลอ
ของมหาวิทยาลัยเคมบริดช์

ที่กลางกำลังก่อวิกตอเรียเมมมอเรียล ต่อนั้นไปเป็นถนน ปลูกต้นไม้สองแถว เหมือนถนนราชดำเนิน ถนนก็จะกว้างเกือบขนาดเดียวกัน แต่สั้นกว่าถนนราชดำเนินมาก ต้นไม้ยังเล็ก เพราะพึ่งจะทำขึ้นใหม่ หน้าตาแปลกกว่าเมืองลอนดอน แต่ยังเงียบ ไม่เห็นมีท่วงทีที่จะมีผู้คนจอแจ มีคนอยู่สองหย่อมที่น่าวังเซนต์เยมส์หย่อมหนึ่ง น่าวังบักกิงฮัมหย่อมหนึ่ง เพราะมีทหารม้าแลรถจอดมาก ด้วยวันนี้เข้าแผ่นดินออกเลว นอกนั้นไม่เห็นอะไรแปลกขึ้น จำได้ว่าคนเขาชอบนั่งกันเสียที่ไฮด์ปากสำหรับดูรถดูม้า เพราะมีคนขี่ม้ามากเสมอ แต่เวลานี้ไม่มีใครไปนั่งไม่ได้อยู่เอง เพราะฝนตกไม่หยุดสองวันมาแล้ว ที่ดูที่เที่ยวอะไรในเมืองลอนดอนมันไม่ใคร่จะมี เพราะสิ่งที่งามฤาที่ใหญ่โตมีน้อย ถ้าจะออกเที่ยวดูอะไรก็เห็นการซื้อขายจอแจไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ที่ไหนยิ่งมีการซื้อขายมากถนนยิ่งแคบ การที่จะซื้อขายดีย่อมอยู่ในถนนแคบ ถ้าถนนกว้าง ๆ ก็มีแต่ตึกคนอยู่ที่ทำเหมือน ๆ กันทั้งแถวโดยมาก คนอังกฤษไม่มีนั่งกินเข้าริมทางฤๅกลางแจ้งเลย เรสเตอรองต์ที่เห็นในเมืองอิตาลีฤาเมืองฝรั่งเศสร่ำไปนั้น ในเมืองอังกฤษไม่เห็น เห็นแต่การซื้อขายอย่างเดียวเท่านั้น เป็นเมืองซึ่งต้องการเอางานมากกว่าที่จะให้งดงาม

วันนี้ทูตนอรเวนำพระราชหัตถเลขามาอ่านให้ฟัง ว่าให้ทูตมาหาขอกให้รู้ในการที่เตรียมจะรับ จะขอกหนังสือพิมพ์ให้รู้ว่าเสด็จไปเป็นไปรเวต แต่เจ้าแผ่นดินเสนาบดีข้าราชการทั้งปวงจะแต่งเต็มยศลงมารับ ให้อยู่ที่ในวัง จะมีเลี้ยงเวลาค่ำวันแรก รุ่งขึ้นดูเอกสหิบเซนแลดูเรือ พ่อก็เข้าใจว่าจะรับอย่างออฟฟิเชียล จึงบอกแก่ทูตว่า ถ้าเช่นนั้นจะแต่งเต็มยศ ก็เป็นอันถูกตามความประสงค์

เวลาย่ำค่ำครึ่ง พวกนักเรียน ทั้งเจ้าแลลูกขุนนางมาหา เกือบ ๔๐ คน แล้วมีการเลี้ยงทั้งหมด กัปตันคัมมิง[๑๔] มาด้วย เวลายามหนึ่งเชิญพวกที่เกี่ยวข้อง

---

๑๔ กัปตันคัมมิง เคยบังคับเรือมหาจักรีคราวเสด็จยุโรปครั้งแรก

ในราชการของเรา มีพวกยางกอกที่ลาหยุดพักมาอยู่หลายคน จน ๔ ทุ่มเศษจึงได้เลิก วันนี้รู้สึกเหนื่อยมาก เพราะหมุนคว้างอยู่กว่า ๑๒ ชั่วโมงไม่ได้พักเลย จะหาเวลาเขียนหนังสือตอบก็ไม่ใคร่จะมี อะไรต่ออะไรค้างเปรอะใหญ่ อยู่ที่สิเคซันนี้ลำบากเพราะมันไม่เป็นพื้นเดียวกัน ซื้อขึ้นไปหลายชั้นแลห้องเล็ก ๆ จะติดตามเรียกหาใครยาก หาคนใช้ก็ไม่ใคร่จะได้ ขึ้นกระไดเองก็ไม่ไหวประดักประเดิดเต็มที ทำอะไรไม่เป็นล่อง

ตาตอมชันที่เป็นช่างถ่ายรูป เข้าไปถ่าย ๔๒ ขี้มาแล้วนั้นยังอยู่ เอารูปที่ถ่ายแต่เมื่อพ่อยังเด็กมาให้ ได้สั่งให้เขาพิมพ์อีกอย่างละ ๖ แผ่น ยังไม่ได้ส่งสามแผ่นนั้นเข้ามาให้ดูก่อน กับส่งคำแอดเดรสเคมบริชยูนิเวอซิตีที่แปลเป็นภาษาอังกฤษฉบับหนึ่ง เข้ามาให้ดูด้วย

คืนที่ ๔๒

คืนวันพุฒที่ ๒๖ มิถุนายน

วันนี้ลมในห้องน้ำรั่ว หนาวสั่นต้องถึงขึ้นที่นอน เวลา ๔ โมงไปห้างเมเปอล ของมันมากมายเหลือเกิน เหลือที่จะเล่าว่ามีอะไร เพราะมันเป็นสตอร์เก็บของสารพัดในนั้น แต่ข้อที่ประหลาดนั้นซื้อเครื่องลายครามได้เป็นอันมาก เก่า ๆ ดี ๆ ประหลาดที่เขาตั้งราคา ถ้วนโต ๆ ฤาชุดคู่ ฤาพันคราม ไม่ว่าผิดฝาฤาขาดฝา เรียกราคาแพง ถ้าเป็นชิ้นเล็ก ๆ เช่น ชาม จาน ไม่ว่าดีว่าเลว ราคาอยู่ใน ๓๐ ซิลลิง ปอนด์หนึ่ง ช่างเพลิดเพลินใจเสียนี่กระไร ถ้าของมีหลายชิ้น ราคาเพียง ๓ บาท ๔ บาท ข้อลำบากยากเย็นนั้นมีอยู่สิ่งเดียวแต่เพียงจะห้ามไม่ให้ตุ๊กร้องซัด ร้องซิซิ๋ ๆ กรรมการสองคน คือตุ๊กแลบริพัตรกับ

ผู้ชาย[๑๕]ได้เลือกโดยเต็มกำลัง เกือบจะคุมเป่นโต๊ะจับจ่ายได้โต๊ะหนึ่ง เว้นแต่ชาดหลัก คือลับแลกระถาง เข้าของร้านแลดูด้วยความพิศวงเป่นอันมาก ฝรั่งกำลังคลั่งเล่นปอสเลนจัด ของใหม่ ๆ ที่ขายยังกอกไม่ได้ ออกมาอยู่เมืองฝรั่งตั้งครึ่งไปแทบทุกร้าน จำได้ว่าอ้ายของที่เราสั่งนั้นเอง ชั้นใหม่ ๆ แล้วมีทุกสิ่งทุกอย่าง อย่าได้หมายมาเรียกผ้าแดงเลยเป่นอันขาด พระยาวิสูตรชื่อไว้ในลิเกชั้นนั้งออกกันไป หมายว่าเป่นของชื่อครั้งกรมนเรศร์ อยากจะกลับไปปรับเอาแต้มให้จงได้ แกยอกว่าแกชื่อเองก็ต้องยกโทษ ประหลาดที่ทำไมของเก่า ๆ เราชื่อทางตวันออกแพงเหลือเกิน ฝรั่งขายถูกที่สุด เห็นจะเป่นด้วยชื่อรวมกันมามาก ๆ แล้วมาตั้งราคาตามใจฝรั่ง ฝรั่งเขาไม่ถือผิดฝาชาดฝาแลไม่บังคับลาย ความจริงที่เขาดูไปดูมา เห็นสู้ชั้นฝรั่งไม่ได้ กิงเอดเวอดกำลังทรงชั้นฝรั่งมาก

ที่เป่นน่าพิศวงอีกอย่างหนึ่งก็ของยี่ปุ่น ฝีมือดีอย่างประเสริฐ เครื่องงาฝรั่งทำไมไม่ได้ ไม่ได้ตั้งใจจะชื่อของยี่ปุ่น เพราะไม่ได้ไปเมืองยี่ปุ่น แต่ไปเดิน ๆ ดูอดชื่อไม่ได้ ได้สิ่งหนึ่งแลกิเลนเกาหลีคู่หนึ่งเป่นของเก่าฝีมืองามมาก ได้ชื่อรูปสลัก แลเครื่องของเก่า ๆ ที่เป่นชั้นหลายสิ่ง

ถึงเวลากินเข้ากลางวัน ไปกินที่รีตซโฮเตล ซึ่งเจ้าแผ่นดินแนะนำว่าอาหารดีนัก ให้ไปกินที่นั่น อาหารดีจริง ๆ ด้วย กินเข้าแล้วไปแวะชื่อหัวฮิโปโปตอมัสจะเอาไปให้ดูกันเล่นหัวหนึ่ง แล้วกลับไปห้างเมเปอลอีก ห้างเมเปอลนี้เป่นห้างที่เจ้าแผ่นดินเคยเสด็จ ชื่อตุ๊กตาหล่อได้คู่หนึ่ง เหมือนกันเท่ากันกับตุ๊กตาศิลาที่ตั้งอยู่ในวัดพระแก้ว นึกจะเอาไปให้ชั่งชั้นกัน ว่าของที่มีเข้าไปเมืองเราแต่โบราณยังมีอยู่ในเมืองฝรั่งจนเดี๋ยวนี้ กลับมาเวลาทุ่มหนึ่ง กินเข้า

---

๑๕ คือพระองค์เอง

แล้วไปดูลครเรื่องเมอร์วิโต ซึ่งกวินแนะนำให้ไปดู เจ้าแผ่นดินได้ขอกอนุญาตให้ยอกซ์หลวง วันแรกมาถึงจะไปดู เขาไม่ได้เตรียมเสด็จ ขายให้เศรษฐีไปเสียแล้ว มีวันดูได้แต่วันเดียว ที่จริงกวินแนะนำสองโรง เมื่อวานนี้หาเวลาไปดูไม่ได้ เจ้าของโรงจัดการรับแขงแรง ถึงพิมพ์โปรแกรมหลังเป่นอามแผ่นดิน ได้ส่งเข้ามาให้ดู ทั้งตามปรกติและที่พิมพ์วิเศษ เขาให้สมุดท้องเรื่องเล่มหนึ่งแต่ยังไม่ได้อ่าน จะเอาไว้ดูก่อน ได้ส่งแต่เพลงที่เขาให้เข้ามาด้วย เพลงนี้เป่นเพลงที่ชอยใจกันมาก เพราะอ่อนหวาน ที่วินด์เซอแตรแลซอทำย่อย ๆ

ขาไปได้ไปด้วยรถไฟใต้ดินสายใหม่ ซึ่งเขาเรียกว่า ตยูบ (ท่อ) เพราะเจาะเป่นรูปกลมเหมือนท่อ ลึกลงไปกว่ารถไฟใต้ดินสายเดิม เวลาจะลงไปต้องลงลิฟต์แต่ลิฟต์นั้นโต คุณประมาณสักยี่สิบ เป่นรถไฟฟ้า มีสูบขุหรี่ได้แล ไม่ได้เป่นหลัง ๆ ในพวงเดียวกัน เมื่อถึงสเตชั่นแห่งใด คนที่อยู่น่ารถขานซื้อในเวลาเปิดประตู เวลาปิดประตูขานซื้อสเตชั่นน่าให้รู้ไว้ก่อน เมื่อไปที่โรงลครไม่ได้ขึ้นรถอีก เพราะทางเดินใกล้นิดเดียว ขากลับกลับด้วยรถแฮนซัมแคบเพื่อจะอยากลองดู เพราะเมื่อคราวก่อนพ่อได้เคยขึ้น รถนี้เทียมม้าเดียวสองล้อสารถีขึ้นไปนั่งอยู่ข้างหลังเก๋ง ใช้คล่อง แต่มีวิธีเข้าออก ต้องหันหลังเข้าไปอย่างขึ้นบุษยกพระราเชนทร์ฤาบุษยกเรือกิ่ง ถ้าหันหน้าเข้าไปต้องหมุนเกะกะเป่นอันขึ้นไม่เป่น สยายคิ้มกระดานยังน่าไม่เย็นขา

กลับมาถึงที่ลิเคชั่น ได้รับพระรูปกวินส่งเติมมาให้อีกแผ่นหนึ่งกับคุมมือสองคู่ เป่นตัว เอกับอี มีลายพระหัตถ์จดมาที่หลังหีบว่า "ของที่ระฤกเล็กน้อยจากอเล็กแซนดรา มิถุนายน ๑๙๐๗" พ่อมีความรำคาญเป่นที่สุด ด้วยเรื่องรูปที่สัญญาว่าจะส่งไปถวาย ไม่ได้มาครั้งนี้ไม่มีอะไรเคราะห์ร้ายยิ่งกว่าเรื่องรูป เสียฤกษ์มาตั้งแต่ยางกอกแลวันไดก์ มันให้มีอันเป่นไปต่าง ๆ จนกระทั่งวันนี้ยังไม่มีรูปจะแจกใครสามเดือนแล้ว เลยต้องส่งรูปที่แต่งกาวน์หมอกฎหมาย

ไปถวายเปนประกันไว้พลาง แลได้ส่งเข้าไปบางกอกด้วยบ้าง ได้ให้ตุ๊กส่งกาวน์ล่วงน่าเข้าไปไว้บางกอก เพราะจะหอยไปเปนการลำบาก

เมื่อวานนี้เปนวันมหาปวารณา ได้มีโทรเลขเข้าไปถึงกรมดำรง วันนี้ได้รับตอบ ที่จริงก็นานอยู่ จำพรรษาถึงสามเดือนแล้ว

อนึ่งวันนี้มิศเตอคาแนคได้ไปพาเข้าของหนังสือพิมพ์กาเดนมาหา เรื่องที่จะจัดดอกไม้ส่งไปบางกอก เขาเขียนแบบมาให้ พ่อได้ขอให้ส่งตามที่เขาเห็นว่าจะปลูกในบางกอกได้ มีบอกตำรามาในแบบนั้นด้วย ได้ส่งเข้ามาเพื่อจะได้อ่าน

วันนี้เปนวันที่ควรจะต้องจบ เพราะจะเปลี่ยนเมือง คิดถึงเปนอันมาก ยิ่งเมื่อได้เห็นลูกไม้ที่ดี ๆ ดอกไม้ที่งาม ๆ อยากจะส่งเข้าไปให้ แต่ไม่รู้จะส่งอย่างไร จนกลุ้มใจ ดึกแล้ว ขอจบเท่านี้ที จะลาไปนอน สำหรับไปพรุ่งนี้

จุฬาลงกรณ์ ป.ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๕

คืนที่ ๙๓

โฮเตลเดอโลเซอัง เมืองออสเตนด์

วันพฤหัศบดีที่ ๒๗ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖

หญิงน้อย

ตื่นขึ้นกินเข้าข้างขนสังงานไปพลาง จนได้เวลาก็ขึ้นรถไปสเตชั่นแชริงครอส เรียงพระเกี้ยที่แชริงครอส เคยเห็นรูปหมายว่าโต มาเห็นเข้าเสียใจว่าเล็ก ไม่ได้เป็นแต่พ่อ เด็ก ๆ เช่นอุรุพงษ์ก็เห็นเล็กเป็น หลอดครานาด กับตันวอลเตอแคมเบ็ล มารับอยู่ที่สเตชั่นที่ลงรถ พาไปที่รถไฟ เข้านายขุนนางทั้งไทยทั้งฝรั่ง แลนักเรียนมาส่งพร้อมกัน มิสซิสเวอน ลอฟตัส[๑] แลผู้อื่น ลำลากันแล้ว ได้ออกรถมาโคเวอ อากาศมัวอีก ที่ชาเยอเป็นหมอกมาก ได้ลงเรือเมล์เยลเยียม ชื่อปรินเซสเคลมองติน เรือลำที่พ่อได้เคยข้ามเมื่อ ๑๐ ปีมาแล้ว เป็นเรือจักรข้างเดินเร็ว ๒๒ นอต รู้สึกกระชากเอียก ๆ เหมือนลงเรือพายแรกออกมืดมัวหนาว ที่หลังมีฝนปราย ๆ พอห่างเกาะอิงแลนด์มาหน่อยหนึ่งก็แจ่มใสมีแดด ได้ไปดูโทรเลขไม่มีสาย มีสายลวดสามสาย มีไม้ถ่าง โยงจากเสาน่าไปเสาท้าย มีอีกสามสายโยงลงมาเข้าเครื่อง เครื่องนั้นก็คล้ายโทรเลขยก จะอธิบายก็ดูไม่มีท่าที่จะเข้าใจได้อย่างไร เพราะอ้ายเครื่องนั้นจะดูที่ไหนก็ดูได้ แต่ข้อที่ไฟฟ้ามันเดินแล่นอย่างไรไปในอากาศ พ่ออธิบายไม่ได้ เป็นแต่พอที่ว่าได้ทดลองมีโทรเลขเท่านั้น

---

๑ มิสเตอลอฟตัส บุตรพระนิเทศชลธี เดิมอยู่ในกรุงเทพ ฯ แล้วไปรับราชการที่สถานทูตฯ กรุงลอนดอน

เจ้าพนักงานในเรือนอยู่ข้างเออเฟอมาก แต่งโต๊ะถึงกับมีคำให้พรแลมีของขบกไหม ซึ่งได้ส่งเข้ามาให้ดู เรือมาถึงท่าเมืองออสเตนด์เวลา ๒ ทุ่ม ทชาเยอได้ทำการเปลี่ยนแปลงใหม่มากจนจำไม่ได้ ย้านเรือนติดกันขึ้นมาตั้งแต่ชาเยอจนถึงหลังคัวซาล (ที่ประชุมฤาข่อน) ต่อมาถึงคัวซาลจึงจำได้ แต่ถึงจำได้เช่นนั้นรูปพรรณก็เปลี่ยนแปลงไปหมด คงที่อยู่แต่แถวโฮเตลแลริมทเล เมืองออสเตนด์ใหญ่โตขึ้นในระหว่างสิบขึ้นหลายเท่า แต่ก่อนเดินออกไปหลังคัวซาลหน่อยหนึ่งก็เห็นที่เปล่า เดียวนเป่นตึกเต็มไปทั้งนั้น แต่เวลาจวนมืดเสียแล้วแลหิวเข้าเต็มที จึงได้ขึ้นไปโฮเตลแลกินเข้า โฮเตลนี้ไม่ใช่ที่เคยอยู่แต่ก่อน แต่ก่อนเคยอยู่โฮเตลคอนติเนนตัล เคียงกันกับโฮเตลนี้เวลานี้กำลังซ่อม โฮเตลนี้เรียกเดโลเซียง เป่นที่สบายดีเหมือนกัน อาหารก็ดี เว้นไว้แต่ไม่ได้กินหอยนางรม เมืองออสเตนด์แลเมืองบรัสเซลส์เป่นที่วิเศษด้วยหอยนางรม แต่ครั้นเมื่อถามถึง เขาว่ากินไม่ได้ไม่ใช่ฤดู ถ้ากินผิดฤดูก็เจ็บ

พระยาวิสูตร์ มิสเตออาเซอ มาจัดรับที่นี่ หม่อมชาติแลหลวงภูวนารถมาหา ได้ลงไปรับในเรือด้วย ชาวเมืองนี้ลงไปรับในเรือแลที่ท่า คือแมร์ ได้เชิญให้ไปโฮเตลเดอวิลพรุ่งนี้ด้วย มองสิเออโรลัง ลูกเจ้าพระยาอภัยราชา กงสุลที่ออสเตนด์ มองสิเออชเลสเซอ มองสิเออโยคัวร์ซึ่งลาออกมาบ้าน พวกนี้มากินเข้าด้วยที่โฮเตล

กินเข้าแล้วเดินไปที่คัวซาล ซึ่งอยู่ใกล้โฮเตล ท่าทางขึ้นลงแปลกไปกว่าแต่ก่อน ล้นกุญแจด้วย ต้องไปเรียกกุญแจอยู่สักครู่หนึ่งหมายว่าเขาปิด แต่ที่แท้ไม่ได้ปิด เข้าไปในห้องกลางของคัวซาล แต่งงดงามขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ที่เป่นรูปไข่ กว้างใหญ่ ในห้องกลางจุคนนั่งได้ถึงหมื่นห้าพันคน มีแกละรีรอบ หลังแกละรีเป่นเฉลียงออกไปอีกชั้นหนึ่งกว้าง แต่แกละรีนั้นไม่รอบ เว้นด้านรอยู่ด้านหนึ่งเป่นยกพื้นสำหรับออเคสตรา มีคนตรีถึงร้อยห้าสิบคน มีออเคนอยู่

เบื้อง หลังที่ด้านริตรงออเคสตราข้ามมีเพดานแดงแลเก้าอี้ทองสำหรับเจ้าแผ่นดินต่างประเทศนั่ง ส่วนเจ้าแผ่นดินเบลเยียมเองนั้นมีที่ประทับที่ด้านสกัดมีฝากระจกกั้นมิดชิด ไม่ได้ออกไปอยู่ที่เล่าเต้งเหมือนคนอื่น ในพื้นห้องนั้นตั้งโต๊ะเก้าอี้เป็นหย่อม ๆ สูบบุหรี่ได้ เพราะเดี๋ยวสูงเป็นวัดพระเชตุพน ที่เพดานมีรูปเขียนแลเห็นเป็นรูปตั้งได้จริง ๆ มีรูปซาออฟเปอเซียแลเจ้าแขกมายืนอยู่ในหมู่นั้นด้วย เพราะซาออฟเปอเซียโปรดมาก มาหลงอยู่เมืองออสเตนส์ถึงเดือนหนึ่ง เจ้านายแลคนต่างประเทศก็มาแต่ทิศานุทิศ เวลานี้ยังไม่ถึงฤดู เป็นแต่เริ่มตั้งต้นกำหนดฤดูกาลวันที่ ๑ เดือนกรกฎาคม มีเวลาหยุดยั้งห้าเดือน คือเดือนมกราคม, กุมภาพันธ์, มีนาคม, เมษายน, พฤษภาคม, มิถุนายนเป็นเริ่มเข้า คนประชุมเต็มเดือนกรกฎาคม

เมื่อก่อนสิบขึ้นมีเล่นเบยในห้องกลางทำนองมอนติกาโล เวลานั้นเป็นของเจ้าแผ่นดิน แต่ถูกฟ้องร้องติเตียนกันมากว่าตั้งบ่อน จึงได้เลิก เปลี่ยนเป็นขายของ เมื่อพ่อมาได้เคยเข้าไปซื้อของเป็นส่วนแชริติ ให้เงินมาก ๆ แล้วได้ของมาสิ่งหนึ่ง เด็กหายหม้อแก้วที่ตั้งอยู่ในห้องเขียว เป็นของพ่อได้รางวัลจากคัวซาลนั้น พ่อยังละเมอว่าไม่มีการเล่นเบย แต่ครั้นโจทย์ขึ้น ไดเรกเตอเขาบอกว่ายังมี แต่จะขอพาไปดูได้เฉภาะพ่อคนเดียว บริพัตรอ้อนวอนหลุดเข้าไปได้อีกคนหนึ่ง เป็นสองคนด้วยกันเท่านั้น ส่วนที่เล่นเบยนั้นทำขึ้นใหม่ทั้งหลังต่อไปจากคัวซาลเก่า เป็นทางลับเดินเข้าไปทางข้างใน มีผู้ตรวจตั๋วสกัดอยู่ในหลังที่ต่อกัน เมื่อไปพ้นจากผู้ที่ตรวจตั๋วนั้นแล้วก็เข้าไปในห้องที่สำหรับเล่นเบย ตอนข้างริมถนนเป็นกระโหมกลม มีช่องแหวะกลาง มีอัฒจันท์ลง พนักรอบวงกลมแลราวบันไดลูกมหวดหล่อด้วยทองแดงประกอบศิลา ฝาผนังประกอบศิลา เสาโคมหล่อเป็นหน้าเทวรูปงาม มีเพื่องระย้าไฟแลระย้าที่แขวนก้าไหล่ทองแกมแก้วสูงใหญ่งดงาม ในนั้นตั้งโต๊ะเล่นไพ่บักการา ๕ โต๊ะ สกา ๑ โต๊ะ

หมากรุก ๑ โต๊ะ เล่นหมุนลูกขาด อีดำอีแดง อย่างมอนติกาโลโต๊ะหนึ่ง มีคนเล่นอยู่สักสองร้อยได้ เขาว่าเวลานี้ยังน้อย ถ้าถึงเดือนกรกฎาคม ตั้งโต๊ะเต็มหลามออกไปจนรอบกระโจมกลม ข้อที่ห้ามปรามไม่ให้ใครเข้านั้น เพราะเป็นคลับอันหนึ่งซึ่งมีเมมเบอประมาณสองหมื่นคน เมมเบอคนหนึ่งต้องเสียเงินปีละ ๒๐ แฟรงก์ เป็นการผูกขาดจากรัฐบาลเมืองนี้ เสียเงินให้แก่รัฐบาลปีละล้านแฟรงก์แต่ชั่วค่าย่อน ยังค่าที่อาบน้ำที่หาดทรายตามแถบน่าโฮเตล แลการแข่งขัน การเล่นลคร รวมด้วยกันอีกล้านแฟรงก์ เป็นปีละสองล้านแฟรงก์ มีบาร์ใหญ่ตั้งอยู่ข้างใน ไดเรกเตอเชิญให้ไปกินน้ำ แปลว่าแชมเปนซ์

มีห้องเล็กเชอห้องหนึ่ง มีสมุดหนังสือต่าง ๆ ทุกอย่าง เป็นเอกสหิบเชนหนังสือ แลหนังสือพิมพ์บรรดาที่มีในโลกเก็บรวบรวมมาอ่านได้หมดเกือบจะไม่มีเว้น ฝาคัวซาลนี้เป็นสองชั้น เป็นกระจกทั้งสองชั้น ช่องหนึ่งกว้างประมาณสามวา ถ้าน่าหนาวเป็นฝากระจกยีดสองชั้น เปิดประตูเข้าออกได้ แต่ถ้าน่าร้อน ยีดบานประตูเสีย หมุนควงที่พนเลื่อนฝานั้นลงไปในพื้นชั้นต่ำทั้งแผ่น สูงประมาณ ๘ ศอก กว้างประมาณ ๓ วา ลงไปจมอยู่เงียบเงียบพอเสมอพื้น กลายเหมือนอย่างกับเป็นโรงเสาลอยไม่มีฝา หลังใหญ่เหลือที่จะนึกเดา มีห้องเต้นรำต่อเข้าไปข้างหลัง พอเวลาคอนเสิตจบ ฝาประจันห้องเลื่อนหายลงไปในพื้น เห็นห้องเต้นรำกว้างยาวใหญ่แต่งงามหรูเป็นที่สุด เขาอวดว่าออเคสตราที่ไหนจะใหญ่เท่านี้ไม่มีในโลก คัวซาลที่ไหนจะจัดดีเท่าที่นี่ไม่มี ที่ว่านี้ข้าพเจ้าเห็นจริง ที่ซึ่งควรจะเทียบได้ คือมอนติกาโล แต่มอนติกาโลเป็นอย่างเก่า หนา ๆ หนัก ๆ ออเคสตรานั้นเป็นไม่มีสู้ได้แน่ แต่ที่นี่เป็นอย่างใหม่แท้ แลดูแขยงโปร่ง เป็นสิ่งซึ่งควรจะดูแลพิศวง

ลงทางชั้นต่ำ แล้วเดินออกทางสวนหลังคัวซาล มีน้ำพุซึ่งเป็นเสาศิลาสีมีตุ๊กตายืนอยู่บนปลายเสา น้ำพุขึ้นไปสูงสุดสาย แปลกจากที่อื่นหมด เดินออกไป

ที่ถนน ในหว่างถนนหลังคัวซาล มีเสาสำหรับจุดไฟให้สว่าง เปนอิลลมมิเนชั้น จุดไฟเดือนละสองครั้ง ติดสายไฟฟ้าแลดวงไฟไว้เสร็จแล้ว เขาชักชวนจะให้อยู่ดู แต่พ่ออยู่ไม่ได้ เขาจึงรับว่าจะมีคอนเสิตให้เวลาพรุ่งนี้ แลจะให้ลงเกวียนไปที่อาบน้ำทั้งกูโรงลครด้วย เดินมาตามถนนอ้อมมาข้างคัวซาลขึ้นทางริมทเล มาตามน่าโฮเตล แล้วแวะขึ้นโฮเตล โฮเตลตามแถบนี้ ถ้ามาด้วยรถต้องเข้าทางหลังโฮเตล เพราะข้างน่าโฮเตลเขาลาดกระเบื้องเปนที่คนเดินเล่นกว้างใหญ่ ลงไปจนถึงเชือนริมทเล ถัดเชือนลงไปก็เปนหาดทราย เวลาน้ำแห้งๆ ลงไปในทเลได้สักครึ่งไมล์ เหตุฉนี้จึงได้เปนที่อาบน้ำดี เพราะน้ำไม่ลึกออกไปจากฝั่งไกลเท่าใดก็ไปได้ เวลานี้ยังเงียบอยู่มาก ถ้าเวลาฤดูที่เคยมาเห็นแต่ก่อนคนอาบน้ำในทเลตั้งพันตั้งหมื่น ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ไม่ใช่แต่อาบน้ำ มีขายของเปนของกินของเล่น เครื่องชุดเครื่องตักทราย, ธง, ทิว, เด็กๆ เล่นกันเกรียวกราวตลอดแลสุดสายตา ที่ขนเชือนคนก็เดินไปมาสับสนเต็มเกลื่อนกลาดไปน่าโฮเตลเหล่านั้นหาดพ้นกว้างๆ กั้นด้วยราวเปนตอนๆ ตามน่าห้อง ห้องของใครก็ออกไปเล่นที่น่าห้อง แลดูคนเดินไปมาน่าโฮเตล แลดูคนเล่นในหาดคนที่อยู่ในหาดก็แลกลับขึ้นมาดูได้ทั้งสองชั้น คนที่อยู่กลางก็แลได้ทั้งบนทั้งล่าง เปนที่ซึ่งเขามักห้ามไม่ให้เด็กหนุ่มมาเที่ยวเพราะมีเครื่องล่อที่จะให้เสียคนได้มาก ทั้งผู้หญิงแลเหล้าแลเล่นเบียดบริบูรณ์ทุกอย่างอยู่ในนี้ แต่อากาศดีรู้สึกได้ชัดว่าเปลี่ยนเปนอากาศเมืองฝรั่งเศส เขาแลโปร่งผิดกันกับในลอนดอนจริงๆ ที่นั้นมันรู้สึกหนัก, ขุ่น, ชื้น, ถ้าอยู่เกิน ๗ วันน่ากลัวจะเจ็บ

ลืมกล่าวถึงทุนที่ลงทำโรงบ่อนหลังเดียวนี้ สิ้นเงินเจ็ดล้านแฟรงก์ แต่ชั่วขันไดกลมที่เสามหวดหล่อด้วยทองแดงนั้น สิ้นเงินถึงสามแสนแฟรงก์ โฮเตลนี้อยู่ริมทเลห่างสักสองเส้นสามเส้น แต่ไม่ได้ยินเสียงคลื่นเลย เพราะน่าต่างเปนกระจกสองชั้น เงียบสบายดี

รูปทรงถ่ายที่เมืองออสเตนด

คืนที่ ๔๔

วันศุกร์ที่ ๒๘ มิถุนายน

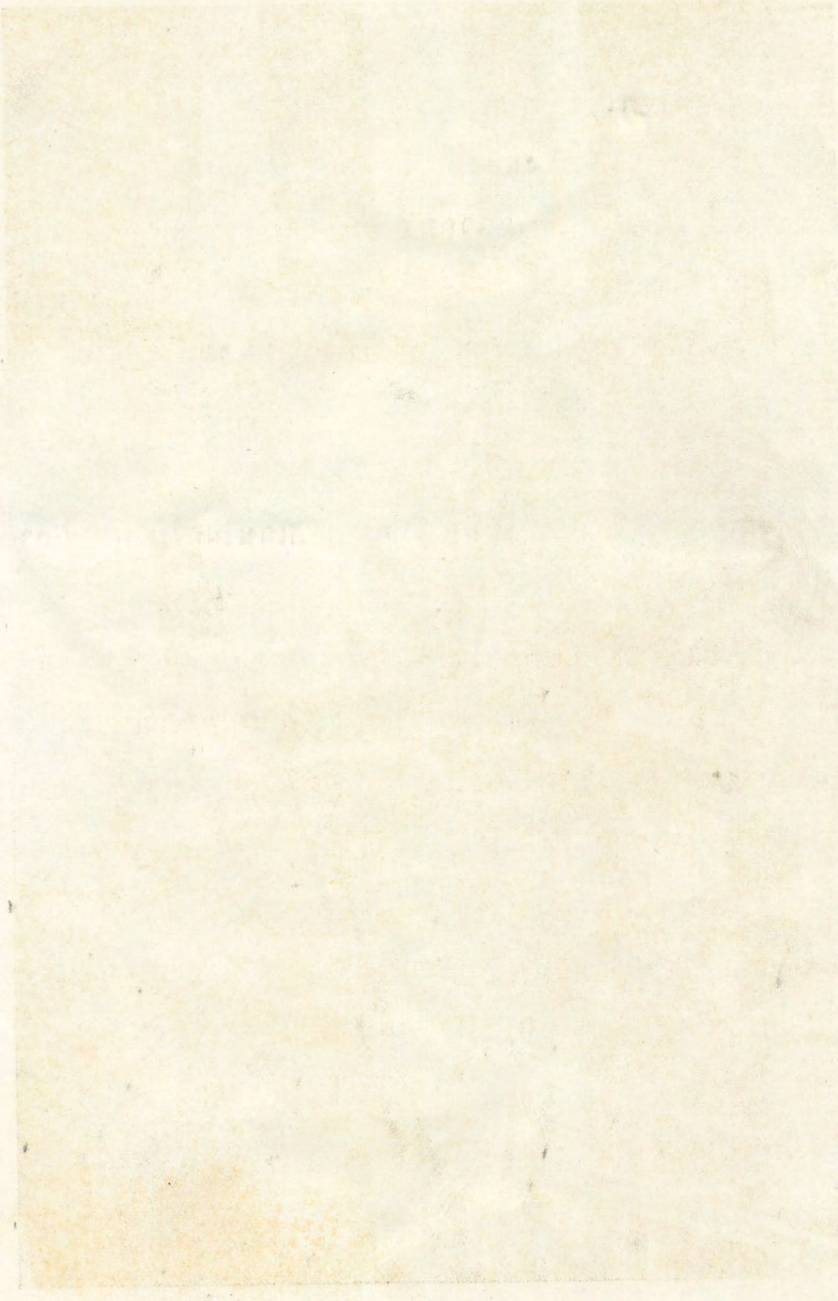
เวลาเช้า ๕ โมงไปโฮเตลเดอวิลตามคำเชิญของแมร์ โฮเตลเดอวิลนี้เปนที่เก่าสำหรับเมืองออสเตนด์มาประมาณ ๑๐๐ ปี ตั้งอยู่หลังสนามสี่เหลี่ยมซึ่งมีตึกค้าขายล้อมอยู่รอบ ทำขึ้นใหม่บางส่วน มีรูปภาพที่ย้ายมาจากวัดเปนของเก่าสามแผ่น นอกนั้นเปนรูปใหม่ ๆ ที่เขาคิดจะเก็บรวบรวม ยังไม่สู้มากนัก มีออฟฟิศแมร์แลน่าที่ต่าง ๆ พูดกันได้ด้วยโทรศัพท์ แมร์รับรองอยู่ในที่นั้น ออกจากโฮเตลเดอวิลเลยไปเที่ยวดูถนนต่าง ๆ ทั่วทั้งเมือง ซึ่งไม่สู้กินเวลามากนัก แต่กระนั้นก็โตขึ้นกว่าแต่ก่อนเปนอันมาก มีพลเมืองอยู่ประจำถึงสี่หมื่นแล้ว แต่คนต่างประเทศที่จรมาปีละมาก ๆ เพราะฉนั้นทุกถนนมีโฮเตลมีเรสเตอรองตติด ๆ กันไปหมด ถ้าจะกล่าวว่าเปนโฮเตลไปทั้งเมืองก็ได้ วังเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเจ้าของเรียกว่า หัต แปลว่ากระท่อม ต่อออกมาใหม่อีกตอนหนึ่ง มีตพานเดินถึงกัน ยังมีท่าทางที่จะขยายโตออกไปได้อีก ทั้งเมืองทั้งวัง

กลับโฮเตล ม. มาร์เก ขุนพัฒน์อ่อนเมืองนี้ มาพาลงไปดูที่อาบน้ำที่หาดทรายน่าโฮเตล เขาให้ลงในเกวียนที่อาบน้ำ ที่รูปร่างเหมือนกุฎุนกขุนทองติดลูกล้อ ในนั้นมีที่ล้างหน้า มีของสำหรับห้อยผ้าติดอยู่ตามฝา ฝานั้นใช้ผ้าเข้ากรอบเปนแผง เขียนลวดลายปิดทอง มีน่าต่างก็เหมือนน่าต่างกรงนก รถนี้เทียมม้าลากลงไปในทเล หันข้างที่มีบันไดลงไปข้างน้ำ พอน้ำท่วมเชิงบันได มีคนเล่นน้ำอยู่ทั้งผู้หญิงผู้ชาย ได้ถ่ายรูปจากที่นั้น เขาเล่นกันได้หน้าเฉยตาเฉยดูไม่หนาว แต่ถ้าเราลงไปข้างเห็นจะโทษถึงเปนตะคริว นกดูกซอยกล เครื่องแต่งตัวอาบน้ำของผู้หญิงฝรั่ง ช่างจะแนบเนียนแก่ตัวเกินไปจนนึกออกน่าอาย สงไสยนักว่าถ้าผู้หญิงเราจะให้แต่งเช่นนั้นจะยอมฤๅไม่ ใช่ว่าจะยกย่องว่าของเราแต่ง

ดีกว่า ถ้าอยู่ปรกติฝรั่งเขาแน่นหนาดีกว่า แต่เวลาอาบน้ำให้สังเกตว่าไทยเราจะดีกว่า การอาบน้ำที่ขาเดนขาเดนช่างกวดขันเสียนี่กระไร ผู้หญิงต้องแยกอาบแห่งหนึ่ง ผู้ชายต้องแยกอาบแห่งหนึ่ง แต่จะเดินผ่านไปข้างน่าที่อาบน้ำผู้หญิงยังต้องห้าม ทั้งที่มีฝากั้น ครั้นถึงเวลาขบทจะเล่นน้ำทเลขึ้นมาทั้งผู้หญิงผู้ชายเด็กผู้ใหญ่ลงไปเล่นด้วยกันได้ตั้งหมื่นตั้งพัน สวมกางเกงยืดติดกับเสื้อตัวเดียว เปนว่าไม่น่าอับน่าอายฤาไม่หยาบคายอันใด แต่โดยมากอาบอยู่ไม่ช้าเท่าใดก็เข้ากุฎยีดประตู แล้วกระตุกห่วงข้างหลัง ลูกกลม ๆ ทำด้วยนิกเกลขึ้นมาข้างท้ายรถ พอเจ้าน่าที่เห็นก็โยกธงเรียกม้าลงมาเทียมรถลากกลับขึ้นไป ฤดูนี้ยังไม่ถึงเวลาคนชุม กำหนดต่อเดือนน่าจึงจะได้เห็นคนอาบมากเช่นกล่าวมาแล้ว ขึ้นจากที่นั้นเขาพาไปรอบตัวซาลด้านข้างริมทเล แวะร้านเสื้อผ้าสำหรับอาบน้ำ ได้ซื้อเครื่องแต่งตัวผู้หญิงอาบน้ำ อย่างดีที่เรียบร้อยสำรับหนึ่งส่งเข้ามาให้ดู แล้วเขาพาไปร้านเครื่องเพชร์ หน้าตานั้นสมแจก มีลักษณบริบูรณ์ทุกอย่าง อะไร ๆ ก็ได้หมด เว้นไว้แต่ไม่แจก อดร้องแจกกันไม่ใคร่จะได้ เครื่องเพชร์ที่นี่ราคาอยู่ข้างจะแพงแลมีของดี ๆ มาก เพราะเคยขายซาออฟเปอเซียแลเข้าแขกเสมอ ซาออฟเปอเซียซื้อร้านนี้ถึงสองหมื่นปอนด์ เจ้าพวกร้าน ๆ เหล่านี้อยู่ข้างคุ้นเคยกับผู้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่ ๆ มาก อย่างเช่นร้านกอก ที่ขายเครื่องเพชร์ที่ยาเดนยาเดนแลแฟรงก์เฟิตนั้น เมื่อพ่อไปวินด์เซอยังถามถึงกันในโต๊ะกินเข้าเข้านาย แกรนด์ดุ๊กออฟเฮสสรรเสริญว่าเปนที่หนึ่งในคอนติเนนต์ ตาแก่ที่เล่นตลกก็ชอบกันหมดทุกคนจนถึงเอดเวอด แกเล่นตลกให้แล้วทุกคนเล่าเหมือนกันทั้งนั้น ร้านเครื่องเพชร์ร้านนี้เก่งอย่างเดียวกัน แต่พ่อไม่ได้ซื้ออะไรมาก เดินวนกลับมาทางหลังตัวซาลไปกินเข้ากลางวันที่โฮเตล

รูปทรงถ่ายที่ประสมกุ้งเมืองออสเตนด์

กินเข้าแล้วไปดูที่เลี้ยงหอยนางรมของ ม. สตรัคเค ซึ่งเป็นผู้จัดการเลี้ยงเมื่อข้ามทเลมา ทางที่ไปต้องผ่านท่าใหม่ ซึ่งขยายท่าเรือกว้างขวางใหญ่โตมาก มีตพานใหญ่อย่างงดงาม ที่ตั้งนั้นอยู่ใกล้ทเลตอนข้างขยายเมืองออกไปใหม่ ขุดสระลึกลงไปเสมอรดับน้ำทเล แล้วก่อเขื่อนเหมือนสระคั่นเป็นสองตอน ในท้องสระนั้นคั่นเป็นห้อง ๆ สระละห้าตอนหกตอน ก่อด้วยอิฐแผ่นเดียว เป็นที่สำหรับไว้หอย ที่คั่นเป็นห้อง ๆ ไปเช่นนั้น เพื่อจะได้ถ่ายหอยเปลี่ยนไปไว้วันละห้อง ๆ ชำระห้องเดิมให้สอาด ถ้าทิ้งไว้แห่งเดียวไม่ย้ายตะไคร่น้ำขัย หอยดำไปไม่งาม น้ำที่เลี้ยงนั้นต้องระวังตรวจให้มีส่วนน้ำเค็มแลน้ำจืดได้ขนาดประมาณว่าน้ำเค็มสองส่วนน้ำจืดส่วนหนึ่ง ถ้าน้ำเค็มไม่พอ ฤาเค็มจัดเกินไปก็ไม่ได้ เวลาเมื่อเปลี่ยนหอยไปลงรางแล้วเสร็จไขน้ำให้เต็มลึกประมาณสัก ๘ ศอก น้ำนั้นไขออกเวลาน้ำลง ไขเข้าเวลาน้ำขึ้น แต่หอยไม่ใช่หอยทั่ว ต้องไปหามาแต่อิงค์แลนด์ เอามาเลี้ยงไว้ประมาณสัก ๗ เดือน โตขึ้นไม่มากแต่เนื้อภายในอ้วนเต็มบริบูรณ์สังเกต รศดี เป็นลอกขาวสอาด แต่จะผสมไม่สำเร็จ เหตุด้วยน่าหนาวหนาวมากเกินไป หอยที่นกินได้อยู่แต่ในเวลา ๕ เดือน ถ้าพ้นจาก ๕ เดือนไปเป็นเวลาที่ผสม กินเข้าไปมักเจ็บ อาหารไม่ได้ให้กินอะไรเลย นอกจากน้ำเค็มกับน้ำจืดปนกัน ถ้าถูกส่วนดีเนื้อก็ดี ถ้าผิดส่วนเนื้อก็ไม่ดี ไม่ใช่เป็นที่ผสมหอย เป็นที่เก็บหอยมาเลี้ยงไว้สำหรับส่งตลาดในยุโรปทั่วไป เหมือนพวกญวนเลี้ยงปลาเทโพไว้ขายในยางกอกฉนั้น

ในที่นั้นแห่งเดียวกัน นอกเขื่อนที่กันไว้เป็นที่ขังน้ำเค็ม เขาทำกรงมีไม้แม่สี่ดังลอยไว้ในน้ำ สำหรับเลี้ยงกุ้งลอบสเตอ มีสองอย่าง อย่างหนึ่งตัวสีน้ำเงิน อีกอย่างหนึ่งสีแดงประเหลืองเป็นขน ๆ อย่างแรกกินดีกว่าอย่างหลัง เวลาจะเอาขึ้นมาดูเอาขอเกี่ยวเข้ามาที่ตรงใต้รอก แล้วสับห่วงสายโซ่ซึ่งติดอยู่กับแม่สี่ดังขึ้นกว้านขึ้นมา คนลงไปจับในกรงนั้น ดูไม่ดุไม่ดันอันใด ก้ามมีก็ไม่เห็นใช้

ไม่เห็นอ้าก้ามอย่างเวลาที่จับปู อาหารที่ให้กินนั้นปลาสดชนละโต ๆ อย่างเช่นเราเห็นในแอควาเรียม กุ้งนี้ก็ไม่ได้ผสมอิก ไปจับมาเลี้ยงจากฝั่งทเลนอรเว เข้าของว่าจะส่งไปให้ในรถไฟ ออกจะเป็นอุทิศมังษะ กุ้งนลอกคราบเหมือนกุ้งทั้งปวง แต่เพราะเขาเลี้ยงไว้ ลากขึ้นมาดูได้เสมอ ๆ จึงได้พบร่างที่ลอกคราบ แลรู้วิธีลอกคราบโดยถ้วนถี่ เมื่อจวนจะลอกคราบนั้นรู้สึกว่ามันอึดอัดแลแข็ง ด้วยเหตุว่าตัวโตขึ้นคับคราบ เป็นเช่นนั้นอยู่ประมาณสักเดือนหนึ่ง แต่เวลาที่จะลอกนั้น ตัวภายในออกทางคอต่อ ถอนออกมาได้หมดทั้งก้ามแลต้นแลตัว ดูน่าอัศจรรย์จริง ๆ เวลาที่ออกจากคราบนั้นประมาณสัก ๕ ชั่วโมงเป็นแล้ว เมื่อออกมาแล้วนิ่มเปลี้ยอยู่สิบห้าวันคราบจึงแข็ง คราบนั้นเขาเก็บไว้ มาให้ดูจับเล่นได้ โปร่งเขาโหยงที่เดียว ตามปรกติลอกคราบปีละครั้ง ถ้าหากว่าตัวที่แข็งแรงจริงๆลอกสองครั้งก็มี

กลับมาตามเวลาที่นัดไว้กับขุนพัฒ เขาจะมีคอนเสิตให้ฟังในตัวซาล แต่ครั้นเมื่อมาถึงโฮเตลไม่พบใครสักคน ไปเที่ยวกันหมด พบแต่มองสิเออโรลองกับกงสุล จึงไปกันแต่กับเจ้านาย แลมองสิเออโรลองเป็นราชองครักษ์ เดินไปที่ตัวซาล เขาให้ขึ้นไปนั่งที่แกลเลรีซึ่งเป็นที่เจ้าแผ่นดินต่างประเทศนั่ง พอไปถึงก็ทำเพลงสรรเสริญยารมี ทำดีแลมีสร้อยต่อท้าย แล้วทำเพลงอื่น ๆ ต่อไปอิกห้าเพลง ในห้าเพลงนั้นมีเข้าออเคนเพลงหนึ่ง แล้วแถมคอรอเนซั่นมาชอิกเพลงหนึ่ง ลงท้ายสรรเสริญยารมี พ่อก็ไม่ได้เป็นนักเลงดนตรี แต่ฟังช่างเพราะเพลิดเพลินใจจริง ๆ มีคนที่ทำดุริยางค์ดนตรีนั้นหมดด้วยกันร้อยห้าสิบคน มีแตรชลุ่ยประมาณสักหกเท่านั้น ซ้ำปี่ นอกนั้นซอทั้งสิ้น คนที่มาเล่นนั้นเป็นอาติสต์ชาติต่าง ๆ ตั้งแต่รัสเซียนเป็นต้น ล้วนแต่เป็นคนมีชื่อเสียงทั้งนั้น ลงมือซ้อมมาแต่เดือนเมษายน เล่น ๓ เดือน ลงมือตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ไปจนตุลาคม เวลากลางวันบ่าย ๒ โมงเล่นวงย่อม เวลาค่ำเล่นวงใหญ่ นี่เขาเลื่อนมาบ่าย ๔ โมงแลเล่นวงใหญ่ เพราะพ่อไม่มีเวลาจะอยู่จนกลางคืนมีเสียง

น้ำชาด้วย กลับจากนั้นย่าย ๕ โมงเลยเที่ยวเดินเกะกะต่อไปอีกเพราะยังมีเวลา อากาศก็แจ่มใสดี ไม่ร้อนไม่หนาว พอสบาย

เวลาย่านนี้มีเด็ก ๆ ลงไปเล่นหาดทรายมาก แต่ร้านที่หาดยังไม่ออก เพราะยังไม่ถึงฤดู ของยังอยู่ตามร้านขนยก จึงไปเที่ยวดูร้านขนยก ของที่สำหรับขายในเวลาฤดูเป็นลักษณอย่างเขาเล่นขึ้นพระยาทฤาแฟร์วัดเยญจมบพิตร แต่เปลี่ยนสัยเยกต์ไปตามลักษณ คือมีถุงผ้าโปร่งสีเขียวสีแดงกรอกหอยต่าง ๆ หอยเขียขุหรือช้อนเรือ หอยแกะเป็นรูป หอยประดับหีบ ประดับภาชนต่าง ๆ นับไม่ถ้วน เขียขัดผ้ากองโต ๆ เครื่องหอยมุกต่าง ๆ ตลอดไปจนเครื่องมุก เป็นถาดแลกระจกเงาเป็นต้น ของเด็กเล่น เรือแลเครื่องตักเครื่องเททรายของต่าง ๆ รูปตั้งแต่รูปเขียนรูปถ่ายจนโปสต์กาด เรื่องชายทเลแลทิวงามในเมืองนี้แลอะไร ๆ อื่น ๆ รวบรวมความว่า เป็นของซึ่งทำขึ้นเฉภาะสำหรับตำบลนี้ แลสำหรับฤดูนี้ หาที่สุดมิได้ ส่วนในถนนซึ่งเป็นทางขึ้นแต่ท่าเรือ มีประตูป่าประดับใบไม้แล้วปักเสาธง ถนนละหกสายข้างสี่สายข้าง เสาทาแดงเป็นธงห้อย ปลิวไสวไปทุกทาง ถนนเก่า ๆ เป็นถนนแคบ เป็นที่ซึ่งร้านตั้ง ถนนใหม่ ๆ ที่ใหญ่ ๆ ไม่มีร้าน แลดูเป็นการนักขัตฤกษ์ทั่วไปทั้งเมือง เว้นแต่เป็นการเริ่ม ยังไม่ถึงเวลางานแท้ เวลาค่ำจวนทุ่มหนึ่งเป็นเวลารถไฟออก ได้ไปที่สเตชั่น พวกที่รับมาส่งหมด เว้นไว้แต่หม่อมชาติแลหลวงภูวนารถกลับไปเสียแต่วานนี้ กับลืมพูดถึงมิสซิสเกิกแปดริกลูกสาวเจ้าพระยาอภัยราชาลงมาจากบรัสเซลส์วันนี้ พาลูกมาหา หน้าตาไม่มีเค้าเกิกแปดริกเลย ไปเหมือนเจ้าพระยาอภัยราชา ถึงมองสีเออโรลองลูกชายแลเห็นเข้าก็รู้ ไม่ต้องมีใครบอกว่าเป็นลูกเจ้าพระยาอภัยราชา แต่ลูกสาวเล็กของเจ้าพระยาอภัยราชาคนหนึ่งกับหลานหญิงเจ็บลงมาไม่ได้ เห็นพวกนี้เข้าช่างคิดถึงเจ้าพระยาอภัยราชาจริง ๆ มองสีเออโรลองเป็นคนมีอัชฌาไครยแลฉลาดรอบคอบดีมาก เวลาไปคัวซาลด้วยกันสองคราว

เห็นได้ว่าเป็นคนมีไหวพริบระวังน่าระวังหลังเหมือนเจ้าพระยาอภัยราชา

วันนี้เป็นวันที่นอนรถไฟครั้งแรก นึกว่าคร้ายจะไม่หลับยังรุ่ง ระยะทางแต่เมืองออสเตนด์ไปแฮมเบิคไกลมาก จะไปพักที่ไหนกลางทางก็ไม่มีที่ซึ่งน่าจะพัก ถ้าจะไปเวลากลางวันไม่นอนก็นั่งเบื่อไม่มีอะไรจะดู จึงตกลงเป็นไปกลางคืน แต่ไม่เป็นเช่นคาด อาลเบอสแกแกล้งปิดไม่ให้รู้ ปล่อยให้นึกไปว่าจะนอนไม่หลับ แต่ที่แท้แกทำขาไม้มาต่อเก้าอี้เป็นเตียงนอนโตถนัด เอาที่นอนอันโตปูให้นอนเหมือนในเรือน เว้นแต่อยู่ข้างจะยุบกลางอยู่สักหน่อย นอนงวนจะหลับ รถมันสั่นปลุกอยู่เสมอ ๆ แต่เมื่อง่วงหนักเข้าก็หลับไปเอง ไม่สบายเหมือนอยู่เรือนนั้นเป็นธรรมดา

คืนที่ ๕๕

วันเสาร์ที่ ๒๙ มิถุนายน

เวลาเกิดเลื่อนอีก หมุนนาฬิกาไปเสียชั่วโมงหนึ่งเป็นเหมาะกันพอดี ด้วยเข้าในเยอรมนี ใช้เวลาเซนตรัลยุโรป ถ้าตามนาฬิกาเดิมเวลา ๓ โมง แต่ที่นี่เขา ๔ โมง มาถึงแฮมเบิคมืดคลุ้มเป็นฝนตกพรำเรื่อยไป คราวก่อนมาก็เช่นนี้ฤามากกว่านี้ มาถึงยกกินแยก ลูกปอลยกกินแยกเป็นกงสุล อยู่ข้างจะเป็นคนเรียบร้อยดีมาก แวะดูของที่เขาเอาไปตั้งเรียบเรียงขึ้นไว้อย่างเอกสหิบเซน มีทั้งเครื่องหนังแลรูปหล่อรูปเขียนเครื่องถ้วยเครื่องแก้ว สิ่งละอันพรรณละน้อย ไม่ใช่เอกสหิบเซนเอารางวัล เป็นโชรูมตั้งของสารพัด

ทุกอย่างเป็นตัวอย่าง เมื่อต้องการอะไรเรียกอีกได้ เขามีห้างอยู่ต่างหาก คิดจะเล่นเครื่องหนังอย่างแต่ก่อน สั่งให้ทำ เพราะเขามีบัตรตราอะไรอยู่พร้อมทุกอย่างแล้ว ซื้อรูปภาพแผ่นหนึ่ง ดูร้านเพชรแห่งหนึ่ง แต่ไม่ได้ซื้ออะไรเลยมาโฮเตลชัมเบอเคอฮอฟที่เทียว

เบอโกมาสเตอมาเยี่ยม แล้วไปเยี่ยมตอบที่ราซเฮาส์ ราซเฮาส์หลังนี้แต่ก่อนยังไม่มี ทำแล้วใหม่เรียบ ออกจากราซเฮาส์ขึ้นรถไปรอบเล้กอาลสเตอ (เป็นห้วงน้ำใหญ่เช่นทเลสาย) แต่รถโมเตอคาร์เดินไม่เท่าไร ด้วยทางเพียง ๘ กิโลเมเตอเท่านั้น พอแลเห็นแคดเรือ ๆ ในเวลาเช้า ๕ โมง ประมาณสักชั่วโมงหนึ่งก็หยุดลงไป ฝนตกพรำเรื่อยไม่มีเวลาหยุดเลย ไม่ใช่แต่พึงตกวันนี้ ตกเช่นนี้มา ๑๕ วันแล้ว เลยสิ้นสนุกไม่อยากไปเที่ยวข้างไหน ถนนรนแคมใสสอาดหาเผ้าผงไม่ได้เลย เพราะล้างกันมาเสียหนักกว่าหนัก น่าต่างโฮเตลนี้ มีมุขยื่นออกไปเห็นได้ตลอดทั้งสองข้าง ด้านน่าก็เป็นเล้กอาลสเตอเป็นทิ่งดงามมาก นั่งอยู่ในมุขนี้แลดูอะไรเพลินเหมือนกับได้เที่ยว ไม่เบื่อไม่ซืน แลไม่สู้หนาวนักจึงไม่คิดจะไปข้างไหนอีกต่อไป

เมืองแฮมเบิคเป็นเมืองใหญ่กว่าเพื่อน ในพวกที่เข้ากันค้าขายซึ่งเรียกชื่อว่าแฮนสิเอติก ริยัปลิก หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีเมืองเยอรมันกับเมืองไทยได้เริ่มทำกับแฮนสิเอติก แล้วจึงได้เป็นนอทเยอรมันคอนเฟเดอเรชั่น บรรดาสินค้าที่ส่งตรงมาจากกรุงเทพ ฯ เป็นมาที่เมืองแฮมเบิคนี้ก่อนไปที่อื่น แลยังมีส่งมากอยู่เสมอ เป็นเมืองท่าค้าขายนับว่าเป็นที่สี่ ตั้งแต่ลอนดอน นิวยอก ลิเวอปูลลงมา เพราะมีแม่น้ำใหญ่ชื่อเอลบ์เข้ามาจากทเล น้ำขึ้นลงวันละสองครั้ง เรือกินน้ำลึก ๒๓ ฟีตขึ้นลงได้ มีพลเมืองถึงเจ็ดแสนเศษ ยังมีแม่น้ำอีกสิ่งเข้ามาในกลางเมือง เป็นทเลสายสองตอน จะเรียกว่าทเลสายก็เห็นจะไม่ใช่ เป็นห้วงน้ำใหญ่ในแม่น้ำอาลสเตอ ตอนข้างนอกใหญ่

เรียกว่า อุสเซนอาลสเตอ ตอนในเล็ก ว่าโดยรอบไมล์หนึ่ง เรียกว่าขินเนนอาลสเตอ มีตพานผ่านกลางในระหว่างที่กว้างของแม่น้ำสองตอนนี้ โฮเตลยัมเยอเคอฮอฟตั้งอยู่ที่ฝั่งขินเนนตรงด้านสกัด มีกาแฟเปนที่สำหรับคนไปกินเข้าอยู่ริมน้ำ แลมีเรือเมล์กลไฟจอดเรียงรายอยู่เหล่านั้นเก้าลำสิบลำเสมอ ใช้ปล่องต่ำ ๆ สูงจากเพดานสักคืบเดียว ให้ลอดตพานได้ เดินไปแลมาอยู่เสมอดูเหมือนระราวสักครึ่งชั่วโมง ลำหนึ่งมีเสาโคมใหญ่สองกิ่ง ใช้แขวนโคมอากแลมป์เปนสองแถว สิ่งซึ่งสำคัญใหญ่โตในที่นี้คือฟริปอต ได้ไปดูแต่คราวก่อน คราวนี้ไม่ได้ไป ลงทุนลงรอนมาก เปนที่น่าดูอย่างยิ่ง แลมีเอกสเซนซ์ที่สำหรับว่ากล่าวซื้อขายกันฉัดขึ้นมา หลังโตใหญ่เปนที่สำหรับประชุมพวกพ่อค้าว่ากล่าวซื้อขายกัน คนประชุมในนั้นได้ตั้งหมื่น

เวลาค่ำเดี๋ยวนี้มีแอดเวติสเมนต์อย่างใหม่แทบทุกเมือง มากขึ้นกว่าแต่ก่อนแต่ที่นี่แปลก ที่ตรงมุมใกล้โฮเตลนี้เอง มีไฟฟ้าติดเปนแถวขนหลังคาสองชั้นทีด เปนตัวหนังสือ บอกขายสิ่งของ เปลี่ยนได้ถึง ๒๔ อย่าง อีกแห่งหนึ่งเปนวงรอบตัวมีดเปนหย่อม ๆ วิ่งอยู่เสมอ กินเข้าวันนี้ไม่ได้แต่งตัว แล้วเลยไปดูคอนเสิตเซอคัส เวลาไปนี้ฝนค่อยสงบ

คอนเสิตวันนี้เปนคอนเสิตมาแต่เยอลินเหมือนกัน การเล่นท่อนต้นเปนเรื่องม้า ออกจะตามเคย คือมีพวกคอสสักขี่ห้อยโหน อีกตอนหนึ่งปล่อยฝากรงลงมาจากเพดานกั้นรอบวง แล้วปล่อยหมีขาวออกมาทั้งฝูง หมดด้วยกันสัก ๖๐ น่าดูจริง ๆ มีหมีดำตัวหนึ่ง ต้อนหมีขาวให้ขนนั่งขนสังเวียนรอบ หมีดำเดินสองตีนอยู่ในกลางวง แล้วมีเครื่องต่าง ๆ ออกมาให้หมีขึ้น เปนม้า กระได รถเทียมม้าตัวเล็ก ๆ ลิงชักเมอรีโคเราน์ เรือกำปั่น เจ้าพวกหมีขาวเหล่านั้นมีน่าที่เปนพวก ๆ ต้องไปขึ้นขนอะไรต่ออะไรต่าง ๆ ในเรือนั้นถึงจุดประทัดอย่างยิ่ง

ขึ้นด้วย การที่จะเกณฑ์ให้หมีทำอะไร ๆ ต่าง ๆ ใช้ล่อด้วยน้ำตาลชุ่มด้วยแซ่ทั้งสิ้น แล้วต้อนเข้าโรงเสียทีหนึ่ง คราวนปล่อยน้ำมาท่วมสังเวียนลึก ทอดตพานลงมาแต่เพดานโรง ต้อนให้หมีลงมาตามตพาน พอถึงปลายตพานก็ตกน้ำโพล่ง ลงไปว่ายอยู่ในน้ำหมดทั้ง ๖๐ ตัว อ้ายหมีนั้นช่างไม่สนุกเสียจริง ๆ เมื่อถูกออกมาทำอะไรต่ออะไรอ้าปากร่อนอยู่ทั้งนั้นด้วยความกลัว เมื่อเวลาลงรางบางตัวก็เอาข้างน่าลงมา บางตัวก็กลัวมากตะกายตะขึน กลายเป็นเอาข้างหลังลง ตพานมันลื่นอยู่ไม่ได้ต้องพลัดตกลงมา เวลาตกลงมาหมดแล้วดับไฟเสีย เอาไฟฟ้าฉายถูกขนหมีสีขาวงามมาก แล้วต้อนกลับขึ้นยก

คราวนี้ต่อไปเป็นเรื่อง ในท้องเรื่องนั้นเมืองฮังการี คนใช้ในโรงเรสเตอรองต์แห่งหนึ่ง เวลาที่เลิกเลี้ยงกันไปแล้วยังเมาเกะกะอยู่ เล่นตลกต่าง ๆ มีคู่ที่จะแต่งงานกันพวกพ้อง แห่แหนกันมาจะเลี้ยงพวกขุนนางแมกยา (ซาติของชาวฮังการีเรียกดังนั้น) ก็มาทนนด้วยเต้นรำอย่างยาเสต์คนมาก แล้วมีพวกยิบซีออกมาอีกพวกหนึ่งใหญ่เหมือนกัน ยายยิบซีที่เป็นหัวน่าชักให้เต้นรำด้วย แล้วเข้าสาวไปให้ยายหัวน่าดูลักษณลายมือ ยอกว่าจะอยู่ด้วยกันกี่มีลูกหลายคน ก็เฮฮาเกรียวกราวกัน แล้วคนใช้ในโรงเรสเตอรองต์ที่เมานั้นไปให้ดู ยายนั้นดูว่าขโมยเหล้านายกิน โกรธวิวาทกันขึ้น ต่างคนต่างเลิกไป พอเงียบแล้วยายยิบซีนั้นพายริวารมาขโมยของที่ทิ้งอยู่น่าเรสเตอรองต์ อ้ายคนในเรสเตอรองต์ออกมาไล่ตามจับได้ตัวยายแก่ พอขุนนางแมกยาจะกลับ จูงม้าเข้ามา ยายแก่แย่งม้าได้กระโดดขึ้นควบหนี คราวนี้พวกที่ในโรงนั้นก็มากน้อยก็ขึ้นม้าไล่ตาม ตกลงเป็นวงขึ้นตพานอย่างขึ้นเขา ตั้งแต่พื้นโรงขึ้นไปจนกระทั่งถึงเพดาน ครั้นหมดจำนวนแล้วไขน้ำกลับเข้าไปในวงอย่างเช่นให้หมีว่าย รอตพานตอนล่างเสีย เป็นยายแก่ควบม้าลงมาตามตพาน ตกลงในน้ำทั้งม้าทั้งคน ต่างคนต่างว่ายน้ำขึ้นยก พวกที่ไล่ก็ไล่ตามลงมา ทั้งม้าทั้งคนตกโครม ๆ น่ากลัว

ม้าตกลงมากระแทกหัวคนที่ว่ายน้ำอยู่เสียจริง ๆ พอลงมาหมดแล้วก็เลิก กลับมาสองยามฝนยังตกพร่ำเพรื่อต่อมาอีก

รายวันห่างระยะมานาน นี่ค้างถึงสองวันแล้ว เพราะไม่มีเวลาจะแต่ง ติดการรับรองอยู่ทั้งหมด จึงได้ส่งเสียเพียงแช่มเบิคเท่านั้นหนึ่ง เมื่อลงเรือแล้วจึงจะส่งต่อไปอีก

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

สารบาญเรื่องในเล่ม ๒

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๖ น่า ๑

เสด็จรถไฟจากเยอรมนีไปประเทศเดนมาร์ก ๑

เสด็จถึงเมืองโคเปนเฮเคน ๑

เสด็จไปประทับที่วังเยอนสตอฟ ๓

เสด็จประพาสเมืองโรเซนกิลด์ ๔

เสด็จประพาสสวนในบริเวณวัง ๕

เลี้ยงโต๊ะที่วังเฟรเดนสยอร์ค ๖

เสด็จทอดพระเนตรเรือยอตแลเสด็จข้านพระยาชลยุทธโยธินทร ๘

เสด็จข้านกงสุลแอนเดอซัน ๙

เสด็จทรงเรือยอตอัลเบียนไปถึงเมืองออสฮุนซ์ ๑๐

เสด็จรถไฟประพาสฟริสยอค ๑๑

เลี้ยงกินเนอที่ข้านเคานต์ฟริส ๑๓

เสด็จออกจากประเทศเดนมาร์กไปประเทศนอรเว ๑๔

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๗ ๑๘

เสด็จถึงเมืองคริสเตียเนีย ๑๘

เสด็จประพาสไร่หลวง ๒๐

กินเนอที่วังพระเจ้าฮาคอน ๒๑

รับทูตเปอเซีย ๒๕

เสด็จทอดพระเนตรเรือไวกิง ๒๕

เสด็จประพาสเขาฟกเซนโกลเลน ๒๗

เลี้ยงทูตเปอเซีย ๒๘

เสด็จรถไฟจากเมืองคริสเตียเนีย น่า ๓๑
เสด็จถึงเมืองทรอนด์เยม ๓๓
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๒๘ ๓๕
เสด็จประพาสเมืองทรอนด์เยม ๓๕
แอดมิราลถึงเคลพีลด์เฝ้า ๓๘
เสด็จประพาสน้ำตก ๓๙
เสด็จจากเมืองทรอนด์เยม ๔๐
ผ่านช่องยือรวิก ๔๑
ประพาสเกาะต๊อร์คแฮตเตล ๔๒
เสด็จถึงโยเดอแวะประพาส ๔๕
เสด็จจากโยเดอ ๔๖
ทรงถ่ายรูปพระอาทิตย์เวลาเที่ยงคืนที่เกาะคารเออ ๔๘
ถึงเมืองฮาเมอเฟสต์ผ่านช่องรอฟซือแลเฮยลมโซ ๕๑
ถึงแหลมเหนือเสด็จประพาสบนเขา ๕๒
ทรงสลัก ร, ป, ร, แลทรงถ่ายพระบรมรูปที่บนแหลมเหนือ ๕๔
เสด็จกลับจากแหลมเหนือผ่านลิงเคนฟยอด ๕๕
ถึงท่าบลตรอมซือเสด็จประพาสทอดพระเนตรพวกลัป ๕๘
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๒๙ ๖๑
เสด็จถึงเมืองนาร์วิก ๖๑
เสด็จประพาสที่ทำแร่เมืองนาร์วิก ๖๗
ถึงรัฟตซุนด์เสด็จประพาส ๖๘
เสด็จถึงท่าบลสวาร์ดิเซน ๗๐

พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๓๐ น่า ๗๕
เสด็จในเรืออัลเบียนผ่านเมืองคริสเซียนซุนด์ถึงเมืองโมลเด ๗๔
เสด็จถึงเมร์อค ๗๗
เสด็จรถจากเมร์อคขึ้นเขาไปตยุ่ปวัส ๗๘
เสด็จถึงตยุ่ปวัส ๘๒
เสด็จถึงกรอตลิต ๘๓
ทอดพระเนตรพวกลัป ๘๕
เสด็จกรอตลิต ๘๘
เสด็จถึงตำบลวิสเนส ๙๓
เสด็จจากตำบลวิสเนสผ่านทเลสาย ๙๖
เสด็จประพาศตำบลโครนาเบร ๑๐๐
เสด็จลงประทับเรืออัลเบียนที่หน้าโฮเตลอาเลกซานดรา ๑๐๒
ถึงตำบลบัสธมแวะเสด็จประพาศ ๑๐๓
ถึงตำบลมุนดัลแวะเสด็จประพาศ ๑๐๘
เสด็จถึงตำบลคุดวังเคน ๑๐๙
นิทานเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่ฝังศพกิงเบเล ๑๐๙
เสด็จจากตำบลคุดวังเคน ๑๑๓
เสด็จถึงไฟลเซอโฮเตลตำบลวอส ๑๑๗
เสด็จจากตำบลวอส ๑๑๘
ถึงเยอรเคนเสด็จประพาศ ๑๒๑
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๓๑ ๑๒๖
เสด็จลงเรืออัลเบียนออกจากเยอรเคน ๑๒๘

ถึงตำบลออตเตเสด็จประพาส น่า ๑๒๙
เสด็จประทับโฮเตลไรฟอน ๑๓๔
เสด็จประทับเรืออัลเบียนออกจากไรฟอน ๑๓๗
ถึงเมืองสตาวังเคอเสด็จประพาส ๑๓๘
เสด็จรถไฟจากเมืองสตาวังเคอ ๑๔๐
เสด็จลงประทับเรืออัลเบียนที่เฟลกเกฟยอต ๑๔๑
ถึงเมืองเยรวิกเสด็จประพาส ๑๔๒
เสด็จรถไฟจากเมืองเยรวิก ๑๔๕
ถึงตำบลโนโตดเตน ๑๔๖
เสด็จทอดพระเนตรที่ทำการขัยธาตุในลม ๑๔๘
เสด็จทอดพระเนตรที่ใช้น้ำทำแรงไฟฟ้า ๑๕๑
เสด็จประพาสตำบลรูกันฟอส ๑๕๗
เสด็จทอดพระเนตรน้ำตกที่ใช้ทำแรงไฟฟ้าตำบลรูกัน ๑๖๒
เสด็จกลับโนโตดเตน ๑๖๖
เสด็จประพาสแลทอดพระเนตรโรงทำกระดาษ ๑๖๙
เสด็จจากประเทศนอรเวมาประเทศเยอรมัน ๑๗๒
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๓๒ ๑๗๖
เสด็จถึงเมืองกิล ๑๗๖
เสด็จทอดพระเนตรโรงอายน้ำแลโรงทำเครื่องเหล็กของกรุปป์ ๑๗๘
เสด็จรถไฟไปเมืองเบอลิน ๑๘๓
ประชุมแพทย์ตรวจพระอาการ ๑๘๔
เสด็จประพาสที่เลี้ยงสัตว์แลตลาด ๑๘๖

เสด็จทอดพระเนตรที่ทำการวิทยุโทรเลข น่า ๑๘๘
เสด็จห้างแลโรงพยาบาล ๑๙๔
เสด็จประพาสในเมืองเยอลิน ๑๙๗
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๓๓ ๒๐๑
เสด็จจากเยอลินไปเมืองคัสเซล ๒๐๑
เยอรมันเอมเปอเรอรับเสด็จ ๒๐๑
เสด็จประพาสสวนแลน้ำพุ ๒๐๓
เลี้ยงกินเนอที่วังเอมเปอเรอ ๒๐๕
เสด็จจากเมืองคัสเซลไปบรันซวิก ๒๐๘
กินเนอที่วังบรันซวิกแลทอดพระเนตรละคอน ๒๑๐
เสด็จประพาสเมืองฮาร์ซบูร์ก ๒๑๒
ทอดพระเนตรที่เลี้ยงม้า ๒๑๔
เสด็จทอดพระเนตรละคอน ๒๑๖
เสด็จทอดพระเนตรการประลองยุทธแลการดับเพลิงแลกรีฑา ๒๑๘
เสด็จทอดพระเนตรวัดแลวังโบราณ ๒๒๐
ทรงปลูกต้นไม้ที่ระลึก ๒๒๓
เสด็จรถไฟจากบรันซวิก ๒๒๔
ทอดพระเนตรรถรางเดินใต้ราง ๒๒๕
ถึงเมืองโกลอนเสด็จประพาส ๒๒๖
เสด็จออกจากเยอรมนีไปประเทศฝรั่งเศส ๒๒๗
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๓๔ ๒๒๘
เสด็จประพาสในเมืองปาริส ๒๒๙

เสด็จทอดพระเนตรที่ทำเครื่องถ้วย น่า ๒๓๓
เสด็จทอดพระเนตรละคอนออปรา ๒๓๕
เสด็จวัดหัวใจศักดิสิทธิ์ ๒๓๙
เสด็จทอดพระเนตรละคอนชัตเลต์ ๒๔๐
เสด็จประพาสวังเก่าที่เมืองฟอนเตนโบล ๒๔๑
เสด็จประพาสวังเวอไซล์ ๒๔๕
เสด็จไปประทับแรมกับประธานาธิบดีฝรั่งเศส ณ เมืองรงบุลเย ๒๕๒
เสด็จประพาสป่ารงบุลเย ๒๕๖
ทรงพรรณาเทียบลักษณของเมืองรงบุลเยกับลพบุรี ๒๕๘
เสด็จกลับปารีส ๒๖๐
พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓๕ ๒๖๒
เสด็จประทับให้ช่างขนพระบรมรูปทรงม้า ๒๖๒
เสด็จรถไฟจากปารีสกลับไปเยอรมนี ๒๖๓
เสด็จถึงเมืองซอมเบิค ๒๖๓
โปรเฟสเซอเกรลกับหมอฟอนนรเดนตรวจพระอาการ ๒๖๘
เสด็จสรงน้ำแร่ที่ไกซาวิลเลียมบาด ๒๗๓
เสด็จทอดพระเนตรป้อมค่ายแลของโบราณที่ซาลเบิค ๒๗๕
เรื่องพงศาวดารของซาลเบิค ๒๗๖
ของโบราณที่ซาลเบิค ๒๘๑
เสด็จทอดพระเนตรลอนเตนนิส ๒๘๘
สรงน้ำแร่และเสด็จประพาส ๒๘๙

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓๖ น่า ๒๙๓

ทรงพรรณาเรื่องโรงอาบน้ำแลเสด็จทอดพระเนตรลอนเตนนิส ๒๙๓

เสด็จสรงน้ำแร่แลประพาสที่ยิงเป้า ๒๙๖

ทรงบรรยายเรื่องสุนัข ๒๙๘

ทรงบรรยายเรื่องหีบเพลง ๓๐๑

ทรงบรรยายเรื่องซ้อเพ็ชร์ ๓๐๒

ทรงซ้อสุนัขแลประพาศร้าน ๓๐๔

สำเนาพระราชปุจฉาถึงกรุงเทพ ฯ ๓๐๘

สำเนาแก้พระราชปุจฉา ๓๐๘

สำเนาพระราชปุจฉาครั้งที่ ๒ ๓๑๓

สำเนาแก้พระราชปุจฉาครั้งที่ ๒ ๓๑๔

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓๗ ๓๑๖

เสด็จประพาศเมืองแฟรงก์เฟอต ๓๑๖

เสด็จประพาศเมืองวิสบาเดน ๓๒๐

ทรงพรรณาผลของการที่ได้ทรงรักษาพระองค์ ๓๒๒

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓๘ ๓๒๔

ทรงพรรณาเรื่องหมอห้ามของแสลง ๓๒๔

เสด็จรถไฟไปเมืองปาริส ๓๒๘

เสด็จประพาศเมืองปาริส ๓๓๑

เสด็จเสวยที่เรสเตอรองต์อองรี ๓๓๔

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓๙ ๓๓๘

เสด็จกลับจากปาริส ๓๓๙

เสด็จถึงฮอมเบิคจัดการเฉลิมพระชนม์พรรษา น่า ๓๔๐
เสด็จเยือนย่อน้ำโกนิคจุฬาลงกรณ์ ๓๔๒
เตรียมการเสด็จออกจากฮอมเบิค ๓๔๔
ถึงปารีสเสด็จประพาส ๓๔๖
เสด็จทอดพระเนตรละคอนคอมิกออปรา ๓๕๐
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๔๐ ๓๕๓
เตรียมเสด็จจากปารีส ๓๕๓
เสด็จถึงเมืองลูเซินในสวิตเซอแลนด์ ๓๕๕
เสด็จรถไฟไปประพาสเมืองเยอน ๓๕๖
ทรงบรรยายวิธีการปกครองประเทศสวิตเซอแลนด์ ๓๕๗
เสด็จประพาศตำบลเยอรเคนสต๊อก ๓๖๓
เสด็จประพาศทางตำบลเซนต์โกธาร์ด ๓๖๖
เสด็จประพาศทเลสาบโกโมในประเทศอิตาลี ๓๗๐
ทรงกระยะทางเสด็จกลับ ๓๗๑
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๔๑ ๓๗๔
เสด็จรถไฟประพาศเมืองมิลาน ๓๗๔
เสด็จรถไฟไปเมืองโรม ๓๗๗
เสด็จประพาศวังแลวัดโบราณในเมืองโรม ๓๗๘
เสด็จประพาศตำบลติโวลี ๓๘๑
เสด็จเยี่ยมที่ฝังศพแลวัดเซนต์ปีเตอ ๓๘๕
เสด็จประพาศวัดสคาลาซันตา ๓๘๘
ทรงพรรณาพิธีขึ้นไหว้พระที่สคาลาซันตา ๓๘๘

เสด็จรถไฟจากเมืองโรม	น่า	๓๙๑
ถึงเมืองเนเปอลเสด็จประทับโฮเตลบนเขา		๓๙๓
พระราชหัดถเลขาฉบับที่ ๔๒		๓๙๖
เสด็จประพาสเมืองเนเปอล		๓๙๖
เสด็จลงเรือพม่าออกจากเนเปอล		๔๐๐
ถึงเมสสีนาพระเจ้าแผ่นดินอิตาลีรับเสด็จ		๔๐๑
เสด็จทอดพระเนตรกระบวรเรือแยตเตอลชิปแลกองทัพเรือของอิตาลี		๔๐๒
ออกจากเมืองเมสสีนาไปเมืองปาเลอรโม		๔๐๖
เสด็จประพาศวังแลวัดโบราณในเมืองปาเลอรโม		๔๐๗
เสด็จประพาศร้านแลป้อมเมืองปาเลอรโม		๔๑๓
เสด็จประพาศพิพิธภัณฑ์แลริมทเล		๔๒๐
เสด็จจากเมืองปาเลอรโมมาเมสสีนา		๔๒๒
เสด็จประพาศเมืองเมสสีนา		๔๒๓
เสด็จรถไฟจากเมสสีนาไปเทาร์มีนา		๔๒๔
เสด็จประทับโฮเตลซานโตเมนิโก		๔๒๖
เสด็จทอดพระเนตรโรงละคอนแลโบสถ์โบราณ		๔๒๘
เสด็จจากเทาร์มีนาไปไซราคุสซา		๔๓๑
เสด็จทอดพระเนตรพิพิธภัณฑ์สถานแลวัดโบราณ		๔๓๒
เสด็จจากประเทศอิตาลีไปเกาะมอลตา		๔๓๙
ทรงบรรยายประวัติกาลของเมืองมอลตา		๔๔๐
เสด็จประพาศแลเสวยกลางวันที่วังเก่า		๔๔๒
เสด็จประพาศอ่าวแลอู่แลโรงทหาร		๔๔๘

เสด็จลงเรือพม่าไปในทเลเมดิเตอเรเนียน น่า ๔๕๑
บรรทกเรืองความหิว ๔๕๔
เรือพม่าถึงปอตเสด ๔๕๗
พะราชหัดถเลขาฉบับที่ ๔๓ ๔๕๙
เสด็จลงประทับเรือซักซันมาในคลองสุเอส ๔๕๙
เรือซักซันมาในทเลแดง ๔๖๐
เรือซักซันมาในมหาสมุทอินเดีย ๔๖๓
ถึงเมืองโกลัมโบเสด็จประพาศพิพิธภัณฑ์สถาน ๔๖๕
เรือซักซันมาในอ่าวเบนคอล ๔๖๙
ทรงพรรณาเรื่องพันที่ในยุโรป ๔๗๒

สารบารพ์รูปในเล่ม ๒

		น่า
๑	พระยรมรูปพระยาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	๑
๒	พระยรมรูปฉายที่วังเบินสตอฟ กับปรินซยอซออฟกริส ปรินซและปรินเซสวัลดิมาร	๒
๓	เรืออัลเบียนที่เสด็จประพาศนอรเว	๘
๔	พระยรมรูปถ่ายเมื่อเสด็จทอดพระเนตรเอาไลฟโยตที่สกาเคน	๑๕
๕	พระยรมรูปทรงรถกับพระเจ้าแผ่นดินนอรเว	๑๙
๖	รูปทรงถ่ายพระเจ้าแผ่นดินกับพระราชินีนอรเว	๒๖
๗	รูปทรงถ่ายสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กับพระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช ที่ในเรืออัลเบียน	๔๒
๘	พระยรมรูปจารึกอักษรพระนามที่แหลมเหนือ	๕๔
๙	พระรูปหมู่ถ่ายที่แหลมเหนือ	๕๖
๑๐	กระบวรเสด็จทางบกในนอรเว	๗๔
๑๑	รูปทรงถ่ายกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ กับข้าราชการตามเสด็จประพาศนอรเว	๘๐
๑๒	รูปทรงถ่ายสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กับพระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช เมื่อตามเสด็จประพาศทางบก	๑๑๖
๑๓	รูปทรงถ่ายเรือรบเยอรมันยิงสลุตรับเสด็จที่เมืองเยอเคน	๑๒๘
๑๔	พระยรมรูปทรงรถที่กรุงเยอลิน	๑๘๒
๑๕	พระราชวังที่เสด็จประทับที่เมืองคัสเซล	๒๐๓
๑๖	เสด็จถึงเมืองยรันสวิก	๒๐๘
๑๗	เสด็จขึ้นรถกับเปรสิเดนต์ฝรั่งเศสที่สถานีรถไฟรองบุเย	๒๕๓

๑๘	เสด็จประพาสป่ารอบวังรองบุเย	น่า ๒๕๘
๑๙	ควีร์เฮาส์ที่ประชุมชนณเมืองฮอมเบิค	๒๖๖
๒๐	สวนหน้าควีร์เฮาส์ที่เมืองฮอมเบิค	๒๖๖
๒๑	โรงอาบน้ำแร่ที่เมืองฮอมเบิค	๒๗๓
๒๒	ประตูย้อมโรมันที่ซาลสเบิค	๒๗๙
๒๓	ย่อน้ำแร่เอลิศเบตที่เมืองฮอมเบิค	๒๙๓
๒๔	พระยรมรูปฉายที่เมืองฮอมเบิค	๓๐๑
๒๕	ถนนเมืองฮอมเบิค	๓๑๖
๒๖	เมืองวิสบาเดน	๓๒๐
๒๗	วิหารมะเดลินที่เมืองปารีส	๓๓๒
๒๘	พระรูปหมู่ฉายในวันเฉลิมพระชนม์พรรษาที่เมืองฮอมเบิค	๓๔๑
๒๙	ห้องในโฮเต็ลที่ประทับณเมืองลูเซอล	๓๕๕
๓๐	ศึกที่ประชุมรัฐบาลเมืองเยอน	๓๕๙
๓๑	อ่าวเมืองเนเปอล (แผ่นข้างซ้าย)	ระหว่าง ๓๙๒-๓๙๓
๓๒	อ่าวเมืองเนเปอล (แผ่นข้างขวา)	
๓๓	วัดใหญ่ที่เมืองปาเลอโม	๔๐๙
๓๔	ปากช่องท่าเรือเกาะมอลตา	๔๓๙
๓๕	พระยรมรูปทรงถ่ายเพื่อให้เห็นผลแห่งการเทียว	๔๖๑
๓๖	ทำลองใยปกหนังสือเรื่องไกลบ้านฉบับพิมพ์ครั้งแรก	๔๗๑

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๖

คืนที่ ๔๖

วังเบอนสตอฟ เมืองเดนมาร์ก

วันอาทิตย์ที่ ๓๐ มิถุนายน ร. ศก ๑๒๖

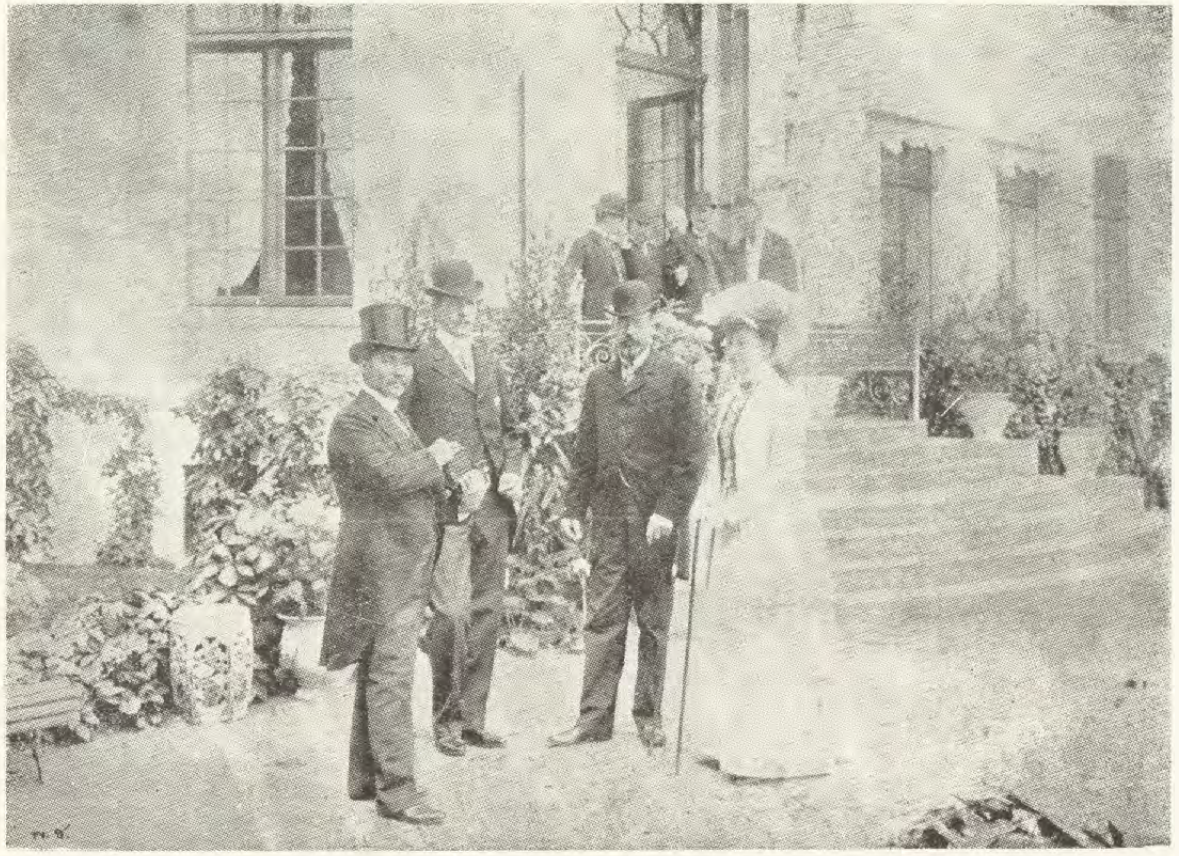
หญิงน้อย

เวลาเช้า ๒ โมง ไปขึ้นรถไฟที่สเตชั่น ออกจากแฮมเบิค เวลาเที่ยงเศษถึงวารเนมุนด ซึ่งเป็นท่าเรือข้ามจากฝั่งไปเกาะ มีเรือสำหรับขบรรทุกรถ จอดเอาท้ายเข้ากับตพาน มีรางแยกในเรือ รถลงได้สองสาย หยุดเปลี่ยนที่ท่า ปลดรถที่ลากออกเสียเอามารุนหลัง ไสลงไปทั้งพวง เราไปถึงก่อนลงก่อน เรือเอียงไปข้างหนึ่ง ต้องรอคอยอยู่จนรถเมืองฝรั่งเศสมาถึง ลงอีกพวงหนึ่ง เรือจึงได้กลับตรงการที่รถขึ้นลง แลเวลาที่จะออกเรือไม่รู้สึกว่ารถลงเรือเมื่อไร ขึ้นจากเรือเมื่อไร หากว่าเรานั่งอยู่แล้วจึงได้คอยดู แต่เช่นนั้นยังไม่ทันเห็นเวลารถเราลง ถ้าเป็นเวลากลางคืนนอนหลับแล้วไม่รู้สึกว่าได้ลงในท่าเลเลย เรือออกจากท่า ๒ ชั่วโมงจึงได้ถึงกเซอ ซึ่งเป็นเกาะอันหนึ่งในเดนมาร์ก มีคลื่นเป็นละลอกเล็กน้อย เวลากินเข้าลงจากรถไปกินในห้องเรือ เป็นห้องใหญ่ แต่การเลี้ยงช้า กินแล้วไม่ทันไรก็ถึงฝั่งขึ้นยก พระยาวิสูตร, มิสเตอลาเซอ, พระยาชลยุทธ, มิสเตอแอนเดอซันมาคอยรับ นั่งสนทนากันมาตลอดทาง เมื่อเวลาออกจากแฮมเบิคมาหนาวจัด ฝนตกประปราย ต้องถึงนั่งสวมโอเวอโก๊ตแลเอาผ้าคลุมขา มาจนตลอดถึงเดนมาร์กจึงค่อยหายหนาว มีแดดอ่อน ๆ มาถึงโฮเวต้องลงเรืออีกครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้ลงแต่รถเราพวงเดียว มาในทเลอีกไม่ถึงครึ่งชั่วโมง ก็ถึงเกาะเรียกว่าเซลันด์ ซึ่งเป็นที่เมืองโคเปนเฮเคนตั้งอยู่นั้น

ในเมืองเดนมาร์กนี้ เปนเกาะที่ประหลาดซึ่งไม่มีเขาเลย เปนแต่ลูกเนินสูง ๆ ต่ำ ๆ อย่างสูงที่เรียกว่าเขา เพียง ๕๐๐ ฟีต ไม่มีแม่น้ำแต่น้ำบริบูรณ์ไม่ว่าแห่งใด เจาะลงไปเปนได้ทั้งสิ้น การเพาะปลูกบริบูรณ์ดีอย่างยิ่ง ใช้จังหันลมมาก บ้านเรือนราษฎรเปนกุฎีย่อม ๆ คล้าย ๆ กัน ยังมุงอยู่ด้วยหญ้าหนา ๆ มาก พวกที่เคยอยู่เรือนมุงหญ้าเช่นนั้นชอบ ว่าเย็นสบายกว่าอยู่เรือนมุงกระเบื้อง อย่างเดียวกันกับไทยอยู่เรือนหลังคาจาก แต่เรือนมุงหญ้าเช่นนั้น อินชูรันส์เรียกราคาแพง มีแต่น้อยลงไปทุกวัน เหลือแต่ของเก่า ของใหม่ไม่ทำขึ้น จังหันก็เปลี่ยนเปนจังหันเหล็กอย่างที่พระปฐมเจดีย์โดยมาก เหลือแต่ของเก่ายังคงใช้อยู่เปนจังหันเหลี่ยม เมืองโคเปนเฮเคนเปนเมืองใหญ่ การค้าขายอะไรมารวมประชุมกันลงอยู่ในที่นี้ เวลาร้อนชาวเมืองออกไปอยู่ตามบ้านนอก บรรดาคนบ้านนอกคงจำจะต้องเข้ามาเมืองโคเปนเฮเคน เพราะเปนท่าค้าท่าขาย

เวลาทุ่มหนึ่งรถไฟถึงสเตชั่น เจ้าแผ่นดินแลราชตระกูล ลงมารับที่สเตชั่น คือ เคราน์ปรินซ ปรินซฮะรัล ปรินซคุสตาฟ ปรินซวัลดิมาร์แลปรินเซส ปรินซยอช-ออฟกริศ ปรินซชันออฟคลุกสเบิค แลปรินซโอกาลูกคนใหญ่ของวัลดิมาร์ เปนทหารรายเคยรู้จักกันมาแต่เล็ก เดียวนแปลกเปนคนอื่นที่เดียว กำลังประจำการ หยุดวันอาทิตย์จึงได้พบ แตดเผาจนหน้าแดงไหม้ เหลือขาวแต่ที่หมวกยีด ขุนนางผู้ใหญ่ก็มามากด้วยกัน เจ้าแผ่นดินต้อนรับอย่างพระไทยดีตามเคย เหมือนอย่างเมื่อยังไม่ได้เปนเจ้าแผ่นดิน เคราน์ปรินซไม่ได้แปลกอะไรมาก ดูผู้ใหญ่ขึ้นอีกสักหน่อย ฮะรัลก็เหมือนกัน แต่คุสตาฟอ้วนใหญ่เหลือเกิน เมื่อก่อนพบกันยังเปนเด็กอายุ ๑๐ ขวบ เดียวนี้อายุ ๒๐ โตใหญ่ ว่าโดยรูปที่อ้วนแล้ว อ้วนกว่ากิงกาโลเมืองปอรตุเกส เปนแต่ยังหนุ่มกว่า มารี[๑] อ้วนแข่มใสขึ้น ชันเหมือนอย่างแต่เดิม ไม่ได้

๑ เจ้าหญิงมารี ปรินเซสวัลดิมาร์

พระบรมรูปฉายที่วังเบินสตอฟ กับปรินซยอชออฟกริส
ปรินซ และ ปรินเซสวัลดิมาร์

แก่ลงไปสักนิดเดียว ได้พบสนทนากันด้วยความสนุก แลพอใจกันเปนอันมาก แล้วขึ้นรถกับเจ้าแผ่นดิน เคราน์ปรินซ บริพัตร รถที่มารับอย่างออฟพีเซียล เว้นแต่ไม่มีทหารเท่านั้น ชาวเมืองเดนมาร์กรู้จักพ่อแลรู้จักเมืองไทยดี บรรดาหนังสือพิมพ์ทุกๆ ฉบับได้ลงข่าวที่พ่อมาถึงเปนอย่างดี วันนี้เปนวันอาทิตย์ที่เขาออกไปเที่ยวกันนอกเมือง แต่กระนั้นยังเต็มแน่นตลอดหนทาง จนถึงวังอะมะเลียนบอร์ค แสดงความยอนรับเปนอย่างดี เจ้าแผ่นดินได้ให้ชักธงแสดนดาดของเราขึ้นทวังเหมือนอย่างแต่ก่อน ได้พาเข้าไปดูในวังทั่ว เปนที่ซึ่งพ่อเคยอยู่แต่ก่อน ตกแต่งสรวยขึ้นอีกมาก เตียงนอนก็ใหญ่ ใช้ไฟฟ้าทั้งหมด เจ้าแผ่นดินรับสั่งย่นเสียดายที่พ่อไม่ได้อยู่ ที่จริงเดิมตั้งใจว่าจะอยู่อะมะเลียนบอร์คสองวัน อยู่เยอนสตอฟสองวัน แต่วันต้องตัดสั้นลงเหลือแต่สองวัน เพราะจะหลีกไม่ให้เขาเปนห่วง ในการที่เอมเปอเรอเยอรมันจะเสด็จ จึงได้ลดลงมาเสียแต่สองวัน ถ้าจะอยู่แห่งละวันก็ขนของลำยากเต็มที ทั้งคิดจะเปลื้องไม่ให้เจ้าพนักงานเขาต้องลำยาก จึงบอกมาเสียก่อนว่าคิดจะอยู่เยอนสตอฟ แต่ครั้นเมื่อมาเห็นเจ้าแผ่นดินได้ทรงจัดไว้อย่างดีเช่นนี้ ก็เปนที่เสียดายแลเกรงพระไทยมาก

เมื่อได้สนทนากันอยู่นานแล้ว เจ้าแผ่นดินแลเจ้านายทั้งปวงกลับ เพราะเจ้าแผ่นดินเสด็จอยู่เฟรเดนสบอร์ค ระยะทางไกลสักสี่สิบเจ็ดสิบแปดกิโลเมตร ต้องไปรถไฟ แต่รับสั่งให้จัดโต๊ะกินเข้าเย็นไว้ที่นี่ ให้ปรินซแลปรินเซสวัลดิมาร์ กับยอชอยู่เลี้ยง เลี้ยงแล้วขึ้นรถไปด้วยกันไปเยอนสตอฟ

ทางไปเยอนสตอฟแปลกจากแต่ก่อนมาก แต่ก่อนเปนทุ่งนาสองข้างทาง เดี๋ยวนี้เหลือน้อย พวกซินดิเขตได้ซื้อที่ดินตัดถนน ขายเปนตอน ๆ เหมือนอย่างเช่นที่ทำในบางกอก ที่คนอยู่แล้วก็มาก ยังไม่ได้อยู่ก็มี เปนที่ดินเปล่าอยู่ก็มาก จนกระทั่งน่าวังเยอนสตอฟก็มีตึกเต็มไป แลดูเปนเมือง ไม่เปนบ้านนอกอย่างแต่ก่อน

เสียงชัยเปอกันอีกครั้งหนึ่ง ในวังนี้ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเลย คงอยู่เหมือนอย่างแต่ก่อน เติมขึ้นแต่ชั่วไฟฟ้า เพราะแต่ก่อนใช้เทียน แต่เพียงไฟสว่างขึ้นดูแปลก งามขึ้นกว่าแต่ก่อน พ่ออยู่ห้องชั้นต่ำซึ่งเป็นห้องเจ้าแผ่นดินประทับตลอดทั้งแถบ สารพัด พระแท่นแลรูปภาพจนกระทั่งสมุดหนังสือ เคยอยู่อย่างไรคงอยู่อย่างนั้นหมด ตอนข้างกวีนประทับนั้นว่าง เพราะวัลดิมาร์อยู่ห้องเดิมที่เคยอยู่แต่ก่อน จัดให้ซายอรพงษ์อยู่ห้องติดกันกับลูกชั้นบน บรรพัตรกับกรมสมมตอยู่ห้องชั้นบนด้วยกัน ข้าราชการกับหมออยู่หลังอื่นต่างหาก รู้สึกสบายเพราะคุ้นเหมือนบ้าน แต่จะห้ามความรู้สึกคิดถึงเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษี[๒] ที่สุนพระชนม์ไม่ได้ เพราะจำได้ว่าเคยนั่งด้วยกันตรงนั้น เคยพูดกันเช่นนั้น แลเล่นไพ่ตรงนั้น เมื่อมาครั้งก่อนได้เคยมาทุกวัน นอกจากวันเลี้ยงใหญ่ ปรินซยอซออฟกริศอยู่ในเรือนหลังนี้ด้วยเหมือนกัน ผู้ซึ่งเจ้าแผ่นดินให้มาแอดแตชนั้น คือเยเนอราลอาเรนครุป แลคอมมอดอ เมคอร์ด นอนสบายดีมาก

คืนที่ ๙๗

วันจันทร์ที่ ๑ กรกฎาคม

นัดกันตื่นแต่เช้า กินเข้าในห้อง เวลาสามโมงเช้าขึ้นรถโมเตอคาร์ไปโรเซนกิลด์ ซึ่งเป็นเมืองอยู่ในระหว่างทางผ่านมาเมื่อขึ้นจากท่า เป็นเมืองอยู่ริมทเล เพราะเหตุที่เป็นเมืองหลวงเก่าแต่โบราณ ซึ่งเป็นที่ฝังศพเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษีทั้งราชตระกูลในที่นั้น ต้องผ่านเมืองโคเปนเฮเคนไป เดี๋ยวนี้เป็นตำบลบ้านไม่ใหญ่นัก วัดนั้นรูปร่างเป็นวัดโรมันคาทอลิก เพราะสร้างมาแต่โบราณ ที่น่าพระเป็นรูปไม้สลัก

๒ พระเจ้าคริศเตียนที่ ๙ กับพระราชินีหลุยซา กรุงเดนมาร์ก

เรื่องสาสนาอย่างเก่างามดี แต่ถ้าจะเทียบกันกับอิตาลีแล้ว ต้องว่าเป็นวัดที่ไม่งาม แปลกประหลาด แลไม่เห็นเป็นสำคัญอย่างไร ศพเจ้าแผ่นดินนั้นได้ไว้ในห้องข้างขวาที่บูชา ข้างหีบไม้สลัก แต่ว่าจะทำด้วยศิลา ยังกำลังทำอยู่ มีศพเจ้าแผ่นดินองค์อื่นๆ แลพระมเหษีมากด้วยกัน เป็นหีบศิลาบ้าง ทองเหลืองบ้าง มีแห่งอื่นอีกเป็นสี่ช่องด้วยกัน ที่ขนแท่นกลางโยสถ์หลังที่บูชาก็มีศพ ในที่ไว้ศพแห่งหนึ่งมีเสาศิลาอยู่กลาง มีเส้นขีดขนาดสูงต่ำของเจ้าแผ่นดินต่าง ๆ คฤสเซียนที่ ๑ เมืองเดนมาร์กเป็นสูงอย่างยิ่ง ถัดลงมาเอมเปอเรอยี่เตอดีเกรตเมืองรุสเซีย ต่ำที่สุดนั้นกิงคฤสเซียนที่ ๗ เมืองเดนมาร์ก เขาให้พ่อวัดสูงกว่ากิงคฤสเซียนที่ ๗ หน่อยหนึ่ง ได้ขีดเส้นลงไว้ที่เสา เป็นของที่จะอยู่ไปชั่วกัปชั่วกัลป์ ได้ว่างพวงมาไลยที่เจ้าแผ่นดินพวงหนึ่ง พระมเหษีพวงหนึ่ง มาร์มดอกไม้ไปวางสุมศพด้วย กลับมาถึงเยอนสตอฟเวลาเช้า ๕ โมงเศษ

เวลาบ่าย ๑ โมง กินเข้ากลางวัน แล้วออกไปถ่ายรูปพร้อมกันที่อัมจันท์เรือน แล้วเดินไปเที่ยวสวน สวนนั้นไม่ได้เอามาไว้ใกล้เรือน มีแต่ดอกไม้สี แล้วปล่อยให้เป็นทุ่งหญ้าแลต้นไม้ ต้องเดินไปจากเรือนตามในร่มไม้ไกล ต้นไม้ขึ้นร่มครึ้มเป็นป่าก แจกเหมือนเดินในป่า แล้วจึงออกไปถึงที่ว่าง ซึ่งปลูกต้นกุหลาบ แลต้นไม้ต่าง ๆ ในเรือนกระจก แยสมินออกดอกขาวเต็มไปทั้งนั้น มีสระที่เลี้ยงเป็ด ห่าน มีสวนผักสิ่งละอันพรรณละน้อย มีต้นทองสามย่าน ซึ่งปรินซวัลดิมาร์เด็ดใบมาตั้งแต่เกาะครามปลูกในกระถางเข้าเรือนกระจก ขึ้นเป็นต้นโต แล้วเดินกลับวนเวียนซอกแซกตามสวนเหล่านั้น จนบ่าย ๓ โมงมาหยุดพัก เด็กสามคนลูกวัลดิมาร์ เป็นผู้ชายสอง ผู้หญิงคนหนึ่งน่ารักทั้งสามคน ผู้หญิงที่จะฉลาดกว่าเพื่อนด้วย มาเล่นอยู่ในห้องพ่อเสมอ ไปสวนก็ลงไปด้วย ซอยเล่นกับอุรุพงษ์อย่างยิ่ง แต่ของเราขี้กระดาก แต่เพราะอยู่ด้วยกันก็คุ้นกันไป ลงปลายถึงอยากให้เข้าไปยางกอก

เด็กเหล่านี้รู้จักพ่อมาตั้งแต่เล็ก ๆ แล้ว เคยเล่นกันแต่ครั้งก่อนแต่จำไม่ได้ ที่คุ้นเร็วเพราะเคยได้ยินพ่อแกออกชื่ออยู่เสมอ ๆ มีเวลาหยุดพักเชียนหนังสือหน่อยหนึ่ง คุยกันกับเด็กข้าง

เวลาย่าย ๕ โมง แต่งตัวอินิงเตรสเสร็จ ขึ้นรถโมเตอคาร์ ไปวังเฟรเดน-สยอร์ค ทาง ๒๔ กิโลเมเตอ จะไปถึงเร็วเกินไป ต้องรอ ๆ ย้าง ย่ำค่ำแล้วถึงเฟรเดนสยอร์ค เจ้าแผ่นดินแลพระมเหษี กับเจ้านายทั้งปวงรับที่ชั้นไตรถ เจ้านายผู้หญิงมี ๔ คือกวีนเครานปรินเซส ปรินเซสทีรา แลปรินเซสแดกมาลูกเจ้าแผ่นดินท้าวนางครั้งกวีนทัสนพระชนม์คนหนึ่งสำหรับกวีนเดียวนี้สอง สำหรับเครานปรินเซสหนึ่ง มีเสนายดีว่าการต่างประเทศ เสนายดีกรมวัง แลผู้ซึ่งได้เข้าไปยางกอกเก่าใหม่ มีโปรเฟสเซอดอยเซอเปนต้น ไปในเวลาดินเนอ ภายหลังพระมเหษีพาขึ้นไปนั่งในห้องสนทนากัน เจ้าแผ่นดินให้ตราเดนะยรอดชายบริพัตรแลกรมสมมต แล้วนำพ่อไปห้องซึ่งจัดเปนที่พัก ให้หยุดพักหน่อยหนึ่ง แล้วจึงไปนั่งสนทนากันในห้องนอน พากันกลับออกมาตั้งแถวออกไปดินเนอ การเลี้ยงนี้เปนเลี้ยงอย่างคาลาคือแยงเควตคนเข้านั่งที่ก่อน เสด็จออกแต่เฉภาะเจ้านาย เลี้ยงในห้องกลางซึ่งเปนหลังคาสูง ตั้งโต๊ะโค้งเจ้านายนั่งซีกหนึ่ง ข้าราชการนั่งซีกหนึ่ง พ่อนั่งกลาง พระมเหษีนั่งข้างขวา ต่อพระมเหษีไปเครานปรินซ แล้วปรินเซสทีรา แล้วเจ้านายผู้ชายข้างฝ่ายเดนมาร์กต่อไปตามลำดับ ข้างซ้ายพ่อเจ้าแผ่นดินแล้วเครานปรินเซส แล้วบริพัตร แล้วปรินเซสแดกมา แล้วลูกเธอแลท้าวนางต่อไป เวลาเลี้ยงนั้นเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษีได้พูดกับพ่อโดยความสนิทสนมดีอย่างยิ่ง เมื่อเสร็จโต๊ะแล้ว เจ้าแผ่นดินดื่มให้พ่อ จดคำที่จะรับสั่งนั้นลงเปนตัวหนังสือพ่อได้ต่อย ครั้นเมื่อเลิกเลี้ยงกันแล้วเข้ามาในห้องใหญ่ สนทนาปราไสยกันกับพวกที่มา มีพระยา

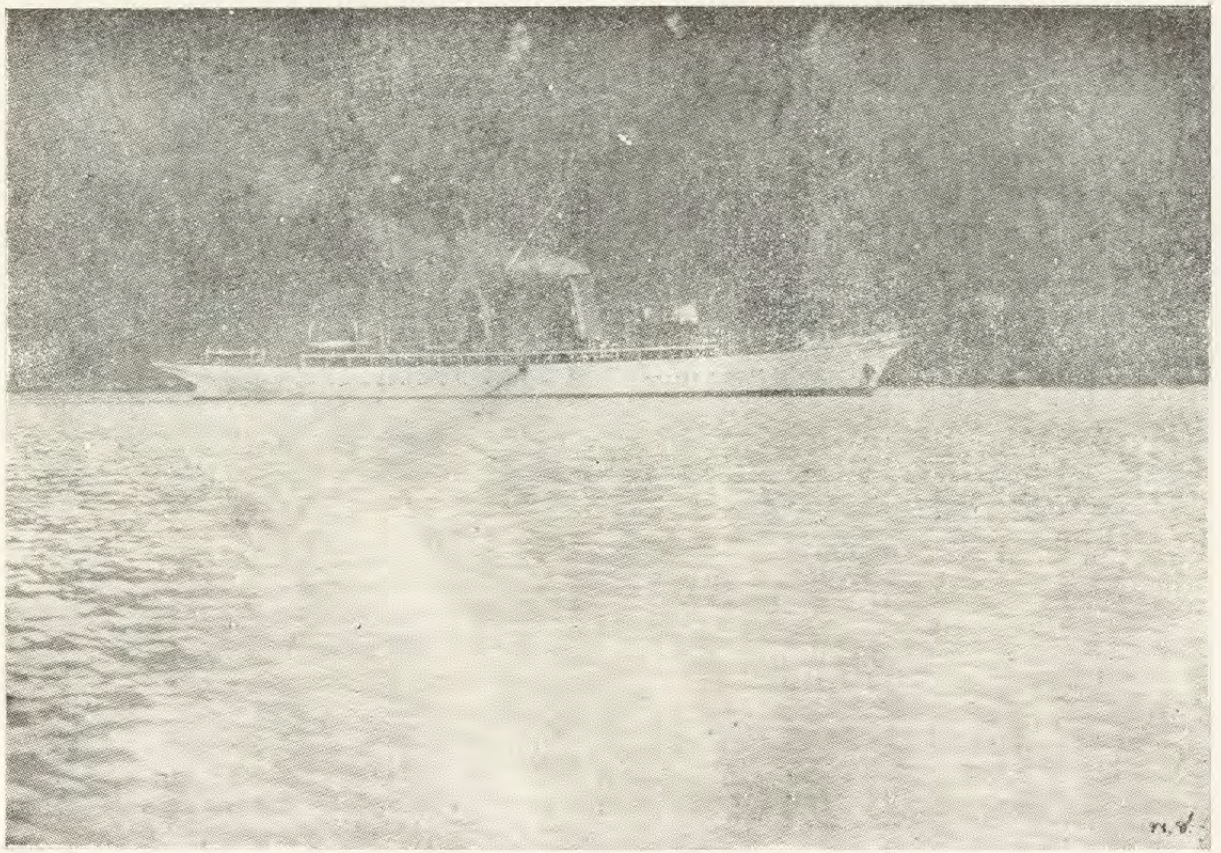
ซลยุทธกับเมีย มิสเตอแอนเดอซันแลกูลเบิค[๓] ด้วยปราไสยกันเสียจนทั่ว จึงได้ชวนกันหลบเข้าไปสูบบุหรี่ในห้อง เจ้าแผ่นดินเอาพานลงยาที่พ่อให้คราวก่อนใส่บุหรี่มาสำหรับสูบ การสนทนาในระหว่างเจ้านายพวกนี้กับเราไม่ใช่เป็นแขก เล่นปล้ำปลุกกันพูดหยอกกันได้ทั่วไปทั้งผู้หญิงผู้ชาย ไม่ใช่แขกเมืองเป็นอันขาด ในคำที่เจ้าแผ่นดินสยามก็ได้กล่าวว่ารู้สึกว่าไม่ใช่แขก มีเซนซื่อแลแจกรูป ท่านพวกหนุ่ม ๆ เหล่านั้นพกรูปทุกคน เพราะรู้ว่าจะต้องให้ พระมเหษีนั้นท่าทางดีกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ทั้งไปทั้งมาจูบแก้มพ่อแลให้พ่อจูบพระปรางอย่างกันเอง ทักทายปราไสยก็ดีขึ้นมาก ดูเหมือนสบายขึ้นกว่าแต่ก่อน เจ้าแผ่นดินยังทรงพระอาไลยมาก ว่ามีเวลาพบกันน้อยนัก ถ้ามีเวลาว่างมาอีกขอให้ไปอยู่เฟรเดนสบอร์ค ทูลลากลับแล้วตามลงมาส่งหมดทั้งผู้ชายผู้หญิงจนถึงรถ กลับมา ๔ ทุ่ม แต่ยังสว่างอยู่ ไปมืดแต่ที่ใต้ร่มไม้ เลยวันนี้เป็นเลยกลางวันแดดยังออก ที่แท้ทุ่มหนึ่งแล้ว ที่เดนมาร์กนี้เวลา ๔ ทุ่มจึงเป็นสี่น้ำเงิน เวลา ๓ ยามเศษสว่างแล้ว วันนี้เจ้าแผ่นดินตั้งให้พระยาชลยุทธเป็นเซมเยอเลน เป็นการให้เกียรติยศแก่พ่อ ด้วยตำแหน่งเซมเยอเลนนี้ตั้งได้แต่เฉภาะเจ้าแผ่นดิน ไม่ใช่มีน่าที่อย่างไร เป็นยรรคาศักดิ์สำหรับเวลาเข้าในราชสำนักมีชั้นที่เข้าได้ชั้นสูง มักจะตั้งเยเนอราลแลแอดมิราลต่าง ๆ ที่พ้นจากเวลารับราชการแล้ว การสมาคมของเจ้านายในราชสำนัก กรมสมมตออกปากชมว่าน่ารักดีมาก เข้ากันได้สนิทสนมไม่ว่าเด็กว่าผู้ใหญ่ไม่ว่าเราว่าเขา จนกระทั่งชั้นกรมหลวงยดินทร์ (ปรินซซัน) ก็ยังเล่นกับเด็ก ๆ ได้ ความพร้อมเพรียงในฉันพี่น้อง ถึงว่าเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษีก่อนล่วงไปแล้ว ทายกันว่าจะไม่ดีเหมือนแต่ก่อนนั้น ดูยังดีอยู่มาก เชือเก่าที่ท่านสององค์นั้นผูกพันไว้ ยังเป็นการมั่นคงอยู่

๓ กัปตันกูลเบิค เคยรับราชการในกรมทหารเรืออยู่ในกรุงเทพ ฯ

คืนที่ ๔๘

วันอังคารที่ ๒ กรกฎาคม

เวลาเช้า กินเข้าแล้วไปที่ฟรีป็อตด้วยรถโมเตอคาร์ ดูเรือยอตซ์ที่จะไปเมืองนอรเว เขาเทียบท่าไว้ที่งเรือพม่า ซึ่งได้ตกแต่งสำหรับเจ้าแผ่นดินจะเสด็จไปไอสแลนด์ด้วย เรืออัลเบียนลำนี้ เป็นของเซอยอชนิวนซ์ยาว ๒๕๒ ฟีต เป็นเรือยอตซ์ใหม่ที่สุด แลใคร ๆ ตั้งแต่เจ้าแผ่นดินอังกฤษเป็นต้นรู้จัก สรรเสริญว่า เป็นเรือใหม่ที่สุดแลดีที่สุดในบรรดาที่ได้ลอยอยู่ในน้ำ ในเวลานี้เก๋งขนาดพ้า มีห้องรับแขกใหญ่ ห้องนอนสองห้อง ห้องหนังสือห้องหนึ่ง ห้องกินเข้าห้องหนึ่ง มีคอริดอร์เดินถึงกัน ชั้นล่างมีห้องน่า ๖ ห้อง ท้าย ๖ ห้อง มีนายเรือคนเรือแลครัวพร้อม เช่ากำหนดเดือนหนึ่ง เตียงนอนอยู่ข้างย่อม แต่ไม่เล็กเหลือเกินพอสบาย แล้วได้ไปดูเรือพม่า แลดูออฟฟิศอิสต์เอชเอดิกกัมปนี แล้วกลับไปกินเข้ากลางวันที่เยอน-สตอฟ กินกลางวันแล้วพร้อมกันขึ้นรถไปบ้านพระยาชลยุทธนอกเมือง เดินทางริมทเล มีตพานไม้สองแผ่นทอดยาว ๆ เหมือนศรีราชา มีวิลลาต่าง ๆ เป็นอันมาก ม้าที่เมืองนกลัวโมเตอคาร์เสียจริง ๆ เพราะเหตุที่ห้ามไม่ให้ใช้ กลัวม้าจะตกในการที่จะใช้นี้ มาก็ต้องไปขออนุญาตเสนายก็ที่แท้ถ้าอนุญาตให้ใช้เสียสักเดือนเดียว ฤาสองเดือนมากจะไม่ตก นี่ม้ามันไม่เคยเห็นเสียเลย พอเห็นเข้าก็ตัวแข็งระวัง แต่ไม่ร้ายกาจเหมือนอย่างเจ้าของตกใจ ถ้าตกใจขึ้นมาแล้วซ้ำเฆี่ยนม้าเข้าก็ได้เผ่นกันทันที เมืองเดนมาร์กนี้เจ้านายต้องระวังตัวมาก เพราะกลัวหนังสือพิมพ์จะร้องว่า ม้าตกใจรถจึงได้เป็นอันตราย ที่แท้ถ้าเดินไปจะสวนรถครั้งใด หยุดรถทุกที ยางที่ถึงต้องหยุดจักร รถหยุดอยู่นิ่ง ๆ มาระแวงเผ่นโผนไปอย่างไรก็โทษโมเตอคาร์ทั้งสิ้น เพราะไม่อนุญาตให้ใช้รถโมเตอคาร์เช่นนี้ เจ้านายฤาผู้ลากมากดี

เรืออัลเบียนที่เสด็จประพาสนอรเว

ยังไม่มีใครมี ตั้งแต่เจ้าแผ่นดินเปนต้นไป รถไฮซิเกอลยังใช้มาก กลาดเกลื่อนเหมือนเมืองเรา ที่เมืองอื่นๆ เช่นอิตาลี แลในเยอรมนีใช้รถโมเตอคาร์ได้มากม้าคุ้นไม่ใคร่จะมีคนเต้น แต่ถ้าหากว่าไปมีคนเต้นขึ้น ไม่ต้องโดนฤาไม่ต้องเฉียดอันใดสุดแต่ม้าแลเห็นรถเข้าคืนเปนอันตรายไป เปนโทษของโมเตอคาร์ ไม่ต้องพิจารณาหาว่าใครเดินถูกเดินผิด ถ้าว่าโดนคนเปนอันตราย ถูกคนที่มั่งมีไม่ยอมให้ทำขวัญเปนต้องรับโทษ ในเมืองลอนดอน เมืองปารีส เต็มไปด้วยรถโมเตอคาร์ มีสารพัดทุกอย่าง เปนรถจ้างที่จะเรียกเมื่อไรเรียกได้ ทั้งรถมีเก๋งไม่มีเก๋ง รถแคป รถออมนิบัส ไม่เห็นม้าพ้าคืนเต้นอะไรกัน เดินออกเสียดแซงกันไปเต็มทั้งถนน จนไหลเปนน้ำหาที่ว่างไม่ได้

บ้านพระยาชลยุทธนั้นเปนของเจ้าแผ่นดินกรีศให้เช่า มีเรือนแลสวนเปนที่สบายงดงามดี อยู่ห่างทเลหน่อยหนึ่ง แต่เปนที่สูง แลเห็นทเลได้สบาย มีลูกพระยาชลยุทธแลพี่สาวของเมีย พระพลสินธุ์[๔] กับเมีย แลญาติพี่น้องพวกพ้องมารับ เลี้ยงน้ำชา แล้วถ่ายรูปหมู่ เฉภาะผเอินผนตกถ่ายกลางผนอีก

ออกจากบ้านพระยาชลยุทธไปตามชายทเล หยุดที่บ้านกงสุลแอนเดอซันมีเมีย แลกับตันกุลเยกกับเมียแลผู้อื่น ในพวกพ้องเขารับเปนอันมาก เลี้ยงน้ำชาอีกครั้งหนึ่ง เรือนนี้สูงอยู่บนเนินสูงหน่อย มีต้นไม้งามรอบข้าง การไปเที่ยวกลางวันๆ นี้ ไปหมดทั้งลูกเด็กของปรินซวัลดีมาร์หมดทุกคน อยู่ข้างจะเกรียวกราวสนุก กลับมาหยุดพักที่เยอนสตอฟ แต่ออกจะไม่สู้ได้หยุดนัก แลกเปลี่ยนของแลรูปต่างๆ เข้าห้องโน้นออกห้องนี้กันยุ่ง จนเวลาย่ำค่ำ มีการเลี้ยงอาหารเชิญคนมามาก แต่ก็ในพวกสำรับเดียวนั้น คือพวกที่เกี่ยวข้องกับไทย แลที่ไป

---

๔ พระพลสินธุ์ เปนน้องชายพระยาชลยุทธโยธินทร เคยรับราชการอยู่ในกรมทหารเรือ

เมืองไทย มีสัญชาติให้พรกันอีกครั้งหนึ่ง แล้วเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว ไปดูเซอคัส เซอคัสคราวนี้เล่นกระบวนม้าแท้ เปนอย่างตามเคยไม่สู้แปลกอันใด จน ๔ ทุ่ม ไม่ทันเลิก ตีกินไปตีโวลีคนแน่นมาก เพราะรู้ด้วยไปตระเตรียม คอยดูกันทั่วไป จนเลยไม่สนุก เดินทางไหนแน่นทางนั้น

ตีโวลีนี้เปนที่สำหรับคนไปเที่ยว เขียดแต่น่าร้านห้าเดือน ตั้งแต่ผู้มีบรรดาศักดิ์สูงเข้านายไปจนคนเลวเข้าได้ ไม่ใช่ร้านขายของ เปนที่สำหรับไปกินเข้าแลเดินเที่ยวเล่น เข้าทางประตูเข็กไป มีถะ มีอาลซัมบราเรือนแขก ยิงขึ้น ยิงเข้า แต่งโคม แต่งไฟริมน้ำ มีเรือตีกระเชียง เดินไม่มากนัก ไปเลี้ยงซับเปอในห้องกระจก เพดานตาดด้วยกระจก ตั้งโต๊ะใหญ่ บรรดาคนที่ไปกินเข้าเย็นวันนี้ ไปกินซับเปอทั้งหมด เวลา ๕ ทุ่มมาลงเรือ พากันมาส่งทั้งหมด ฝนก็ตก แต่คนที่ท่าแน่นหลามตลอด มีจุดไฟอิลลุมมิเนชั่น โรงแลออฟพีศเหล่านั้น ครั้นเมื่อลำลากันเสร็จแล้ว จะออกเรือ พวกที่มาส่งทั้งป่วงโห่ใหญ่ ไม่หยุดไม่หย่อน จนกระทั่งเรือออกมาพ้นจากฮาเบอ อยู่ข้างจะหนาวสำหรับพวกที่รู้สึก เพราะปรอดในห้องที่ปิดกระจกหมดเพียง ๖๐ ข้างนอกถึง ๕๐ เว้นไว้แต่พวกคางคกตายซากของเราไม่รู้สึก นึกว่าลงเรือแล้วก็เปนหายหนาว คงจะเหมือนกันกับที่เอเดน

คืนที่ ๙๙

วันพุฒที่ ๓ กรกฎาคม

เช้ามืดวันนี้คลื่นเรือโคลงเคลง แต่ไม่เปนอะไร เพราะเปนเวลานอน ครั้นสายเรือเข้าในอ่าวคลื่นก็สงบ เข้าเทียบท่าที่ออสฮุนส์ ออสฮุนส์นี้เปนเมืองใหญ่ของมณฑลยุตลันด์ มีเจ้าน่าที่ประจำเมือง แลราษฎรมาคอยรับเปนอันมาก

ทั้งฝนตกออกจะมาก ๆ ถึงเย็นก็ไม่มีใครหลบ วันนี้เป็นวันการเรี่ยรายของตำบลนี้ เด็กแต่งตัวหรูเที่ยวเรี่ยราย ขนยกก็มีร้าน แลบ่กองห้อยของตามทางแลตามเรือนมีชุม การเรี่ยรายนมีละครั้ง เอาเงินไปสำหรับเลี้ยงเด็กคนจน ขี่นยกมีโปลิศขี่ม้านำ แลมีกรมเมืองขี่รถนำหลังหนึ่ง เมืองนี้ใหญ่โตมาก มีร้านขายของบริบูรณ์มีจำนวนคนถึงเจ็ดหมื่น ความคิดเขาคิดจะประมูลเมืองโคเปนเฮเคน ใช่จะแย่งเอาดีเอาดีอะไรกัน ปรารภความแพงขึ้น ในการที่ต้องเสียค่าโน่นค่านี่ เพราะเมืองใหญ่ก็ต้องใช้เงินมากขึ้น ถ้าแยกกันออกได้ค่าใช้สอยก็น้อยลง กำลังลงมือทำท่าขยายต่อออกไปอีก ถัดเข้าไปข้างหลังเมือง ทำถนนออกไปใหม่ ๆ มีวิลลาสำหรับคนมั่งมีออกไปอยู่ อย่างเมืองโคเปนเฮเคน รายฎรได้เรี่ยรายกันสร้างวังให้เคราน์ปรินซ แต่วังนี่มันไม่แปลกประหลาดอะไร เป็นตึกหลังหนึ่งอย่างสภาการกว้าง ๆ หน่อยก็พอ เคราน์ปรินซต้องมาอยู่ปีละสามเดือน แต่ตัวเองรู้สึกว่าฉิบหายมาก ค่าที่ต้องรับเรือนนี้ เพราะมาอยู่แล้วต้องเลี้ยงรับรองคนทั้งเมือง เชิญคนนี้ไม่เชิญคนนั้นไม่ได้ ต่างคนต่างร้องว่าได้ออกเงิน จึงต้องเลี้ยงทั่ว ๆ ไปเสมอ มีป่าไม้เป็นไม้ชั้นดี ๆ พวกเซสนัตแลอะไรต่าง ๆ ใหญ่โตงาม แต่ขึ้นรถไปไม่ตลอดป่า ไปชั่วกำหนดเวลาให้พอเหมาะที่จะกลับมาขึ้นรถไฟ พอถึงเวลาขึ้นรถไฟไปในดอนระยะทาง ๗ ไมล์เดนมาร์กเป็น ๒๘ ไมล์อังกฤษ เวลาบ่าย ๑ โมงถึงฟริสยอค เคานต์ฟริสลงมาคอยรับอยู่ที่สเตชั่น ขึ้นรถของเขาไป วันนี้เป็นวันพระฤกษ์เย็น ฝนตกฉ่ำเหมือนวันขึ้นแฮมเบิคไม่มีเวลาหยุด เคานต์ฟริสผู้นี้ เป็นตระกูลโบราณ มีที่แผ่นดินเป็นเอสเตตของเขา กว้างยาว ๑๒๕ สแควร์ไมล์อังกฤษ เก็บผลประโยชน์จากในที่นั้น ยังมีเงินสำหรับตระกูลอีก ๒๐ ล้านโกรเนอ เป็นคนทำราชการ มีท่าทางที่จะได้เป็นเสนาบดี เป็นคนสยเสี้ยในเจ้านาย ทั้งเมืองนี้แลอิงค์แลนด์ เป็นนักเลงยิงสัตว์ ท่านผู้หญิงสรวยแลช่างพูด ต้อนรับแขกดี มีลูกสาว

ที่คนได้เล่าเรียนมาก พูดได้ดีทั้งภาษาอังกฤษฝรั่งเศส แขกที่เชิญมาล้วนแต่เป็นผู้มีตระกูลโนเบอล แลเป็นเศรษฐีด้วย ทั้งในเดนมาร์กแลสวีเดน วันนี้ไปถึงก็ได้ไปผิงไฟ เพราะหนาวเย็นชิด แล้วเลี้ยงกลางวัน นั่งโต๊ะราวเกือบ ๓๐ คน เมื่อกินเข้าแล้วได้พาดูห้องในคาเซอลของเขามีเฟอร์นิเชอที่เป็นของโบราณ แลเครื่องใช้โบราณ ทั้งเครื่องโต๊ะแลเครื่องเล่นรูปภาพเก่าใหม่ รูปมินิเอเซอลงยาแลเขียนขนแผ่นงามมาก เคานต์เตสเป็นช่างเขียน ได้เขียนรูปไว้หลายอย่าง ในห้องนอนก็ได้พาให้เข้าไปดู เขียนรูปเต็มทั้งสี่ด้าน ชอบยิงสัตว์ ยิงชมัวที่คล้ายกับเยียงผาได้ตัวหนึ่ง ทั้งคว้ชอบขี่ม้า ทั้งสปอร์ตแลเคมต่าง ๆ เป็นต้นแต่คอลฟ์ จนถึงอีกาแดง เวลาฝนตกนี้ลูกสาวยังออกไปขี่ม้าตากฝนอยู่ได้ เคานต์เล่นเกียซองยุหรี่ มิใคร่ต่อใครให้ รวมทั้งเจ้าแผ่นดินอังกฤษด้วยมีเป็นกอง เขาจัดห้องให้พวกเราอยู่หมดทั่วกัน เป็นอย่างดีกเก่า ใช้ฉีดน้ำอบหอมฟุ้งแก้อับ แต่งเพดานแต่งฝาเป็นลวดลายวาดเขียนต่าง ๆ กันทุกห้อง ไม่สู้จะโตนัก แต่มีห้องมาก เป็นที่สำหรับรับแขก มีคูน้ำกว้างอยู่รอบ เว้นไว้แต่ด้านข้างหลังเป็นถนนกว้าง ซึ่งเป็นทางเข้าบ้าน เพราะเขาเข้ากันทางหลัง ทางด้านข้างน่ามีทพานศิลาข้าม มีสนาม มีสระ หมู่ไม้ห่อมเป็นสวนฉากหลั่น ๆ ออกไปจนสุดตา ดูในเรือนหมดแล้ว พากันออกนอกเรือน ขึ้นรถไปเที่ยว เขี่ดรถก็ไม่ได้ ต้องขี่ดผ่านรังแกเต็มที่ พ่อพึ่งได้ถือม่เป็นครั้งแรกในเมืองเดนมาร์กนี้ ไปดูที่เลี้ยงม้า ซึ่งเป็นม้าบรรทุกพวกขาโต ๆ มีสัก ๓๐ เศษฤๅ ๔๐ ดูโคนมมี ๓๐๐ วัวที่ยุดแลนดีนสีงาม ๆ เป็นวัวผ่านทั้งสิ้น ผ่านดำผ่านแดง ผ่านสีเทา สีไข่ไก่ ที่เขาเลี้ยงวัวนมมาก เพราะรีดนมแล้วทำเนยขาย เป็นเนยที่จำหน่ายออกมากทั่วไป

ออกจากโรงวัวไปดูเลี้ยงปลา ขุดสระไว้มาก ๆ เลี้ยงปลาเทราสทำนองอย่างเดียวกับที่ขาเดนขาเดน แต่ฝนตกมากเสียเหลือเกิน โปรยอาหารแต่พอให้ผุดดูเล่น

สองคราวก็ต้องกลับ ในสระหนึ่งสระหนึ่งเห็นจะหลายหมื่น มีเนื้อแลกว่างต่าง ๆ เจ้าของเขาว่าเปรียวไม่เชื่องเหมือนอย่างที่วินด์เซอ เพราะเหตุฉนั้น งามกว่าที่วินด์เซอ แต่กว่างแดงมีถึง ๓๐๐ ออกจากที่เลี้ยงปล่อยไปดูที่ทำเนย แต่เป็นเวลาที่เขาไม่ได้ทำงาน ได้เห็นแต่เครื่องมือแลครีม กับทั้งเนยแข็ง ซึ่งฝรั่งจะเข้าเครื่องอัดบ้าง แช่เกลืออยู่บ้าง ขึ้นร้านผึ่งบ้าง ห้องที่เก็บนั้นต้องให้พ้นเป็นน้ำอยู่เสมอ

กลับจากที่ดูทำเนย ผ่านบ้านคนซึ่งอยู่ในที่นั้น เป็นหมู่ใหญ่ตลอดถนน มีร้านขายของ แล้วจึงกลับไปที่เรือนหยุดพัก เวลาบ่าย ๕ โมง ทุ่มหนึ่งแต่งตัวกินเนอ คนนั่งโต๊ะทำนองเมื่อกลางวัน แต่เปลี่ยนเครื่องโต๊ะใหม่หมดทั้งสำรับ จัดโต๊ะทำนองบ้านเช่นนี้อยู่ข้างเป็นการใหญ่ เป็นน่าที่ของแม่บ้านที่จะต้องสำแดงวิชาจัดให้สนุกแลให้งาม การสนทนาในเวลาโต๊ะนั้นเป็นเรื่องที่สนุกสนาน เซาซำนาญในการพูดจริง ๆ กรมสมมตร้องว่าหมดพุง เคาน์เตสอาลเบลต์ เป็นชาววิลันดาคนหนึ่ง เวลาค่ำนั่งใกล้พ่อ ถามความเห็นว่า พ่อเห็นไนยตาดำงาม ฤๅไนยตาน้ำเงินงาม พ่อว่าถ้าไนยตาดำอย่างนิโครแล้วไม่งาม เซาก็ไม่เอา ว่าดำอย่างเช่นตาพ่ออย่างนี้ยอกว่ามันก็ต่างกัน งามได้เหมือนกัน ไม่เอาจะให้ว่าดำงามกว่าน้ำเงินฤๅน้ำเงินงามกว่าดำ พ่อย่นว่าถามกรอกซ่องอย่างนี้เต็มที นี่จะให้ตอบจริง ๆ ฤๅอย่างไร ยอกว่าอยากรู้จริง ๆ ให้ตอบให้ได้ พ่อยอกว่าจะเอาจริง ๆ ก็ต้องยอกว่าดำงาม แกหัวเราะกันกราว แลยอกกันว่าพ่อไม่ชอบตาน้ำเงิน นั่นมิใช่ได้นึกไว้แล้ว พ่อว่าแกใส่ความเมื่อยอกว่ามิงามได้เหมือนกันก็ไม่เอา จะให้ว่างามกว่ากันให้ได้ ก็ต้องยอกตามจริงเช่นนั้น ไม่ได้ว่า ๆ ตาน้ำเงินน่าเกลียด แกก็ยังชื่นแกล้งว่าพ่อเกลียดตาน้ำเงิน พ่อว่าได้ยินเซาพูดกันแมะว่า กวินอิตาลินั้นงามนัก งามด้วยอะไร งามเพราะผมดำตาดำ มิใช่จะงามแต่เฉภาะคนไทยเมื่อไร เคาน์เตสถามว่าผมขาว ๆ เป็นอย่างไร พ่อว่าจะแปลกอะไร ที่บ้านพ่อก็มีถมไป ผมขาว ๆ เลยเข้าใจกัน ถามว่าอย่างนั้น

ตาน้ำเงินมีแมะ พ่อยอกว่ามี แต่ที่จะจางไปกว่าตาน้ำเงินที่เห็นอยู่เดี๋ยวนี้ ได้ฮากันอีก แกทำเปนโกรธตะบัดตะบ่อง ประเดี๋ยวหนึ่งเคานเตสฟริสพูดถึงเรื่องที่จะให้ซองบุหรี่เปนรูปตัวเขาเองลงยา แก่พ่อ เคานเตสอัลเฟลต์ยอกว่า แล้วกัน ตัวไม่มีอะไรจะให้เพราะพ่อเถลยค เคานเตสฟริสยอกว่าพ่อชอบตาน้ำเงินเหมือนกันก็เอาตาน้ำเงินให้เจ้าของไนยตายอกว่ากลัวจะไม่ชอบ ถ้าชอบก็จะควักให้ได้ นี่จะควักออกมาก็เต็มที พ่อยอกว่าไม่ต้องควักอย่าวิตก ได้เก็บตาน้ำเงินของเขาไว้ในหัวใจแล้ว เคานเตสฟริสยอกว่าราวกับควันแมรจดซ่อฝรั่งเศสไว้ในหัวใจ ได้ฮากันใหญ่ เจ้าของไนยตาเลยอายคราวนเทียวเล่าเรื่อยที่เดียวไม่ว่าใครๆ เวลาลุกจากโต๊ะไปแล้วปรารภกันว่าอยากจะลงไปดูเรืออัลเบียน เคานเตสอาสเบลต์ ว่าเกิดเรื่องตานขึ้นเสียแล้ว ไปไม่ได้ ประเดี๋ยวจะว่าไปตามไนยตา ฮากันเรื่อยตลอด จนกระทั่งเวลารถไฟก็ลากลับ เคานฟริสมาส่งถึงสเตชั่นรถไฟ ที่แท้ฝนตกเหลือเกิน ไม่มีใครลงมาต่ออีกได้ รับกันเปนทอดๆ แต่เขาก็ทนทานกันเต็มที ทั้งฝนไม่มีย่อท้อ เวลากลับลงมา ๔ ทุ่มแล้ว ถึงเรือเปน ๕ ทุ่ม แต่คนยังแน่นทุกแห่ง โห่กันเกรียวกราวอยู่กลางฝนแลกลางหนาว เมื่อได้ส่งของแลแจกของเสร็จแล้ว ได้ออกเรือเวลา ๕ ทุ่มเศษฤๅ ๒ ยาม

คืนที่ ๑๐๐

วันพฤหัศบดีที่ ๔ กรกฎาคม

เมื่อตอนเช้ามืดคลื่นจัดเรือแคลงมาก ตื่นสักขอยใจตรงข้างที่นอนอยู่ข้างถ้าหากว่าไม่มีลูกกรง คลื่นพัดหนักเข้า บางทีจะพลัดตกก็ได้ เวลา ๕ โมงเช้าจึงได้ถึงเฟรเดอริกเซาวน เปนเมืองท่า เจ้าเมืองกรมการลงมาคอย แลคนคอยแน่นเห็นจะว่าหมดเมืองได้ ทั้งเรือทั้งยกชักธงไสวไป ธงช้างก็มีมาก วันนี้ไม่มีฝน แต่ยังหนาวครึ้มอยู่ ขนยกดูเหมือนจะมีตกอยู่ในถนนสายเดียว แต่ก็แน่นหนา

พระบรมรูปถ่ายเมื่อทอดพระเนตรเอาไลฟโบตลงที่สกาเคน

ยาวสุดตา ไปตามทางเด็กวิ่งกราวราวกับจะเข้าลากรถ ยายแก่ยายเถ้าเต้นแร้งเต้นกาตลอดหนทาง ไม่มีใครนั่งดูเฉย ๆ สักคนเดียว ขึ้นรถไฟสายเหนือไปตำบลสกาล์เคน เปนตำบลปลายแหลมที่สุดเหนือของเดนมาร์ก ตรงกับช่องที่จะเข้าไปเมืองคริสเตียเนียข้างนอรเว เปนทางที่สินค้าฝ่ายเหนือมาเข้าในทางนี้ สกาล์เคนนี้เปนที่สุดของปลายแหลม ตามทางที่ไปแรกก็เปนบ้านเรือนห่าง ๆ ทำไร่ ถัดออกไปบ้านเรือนก็ห่างลงจนไม่มี ที่เปนทรายมากขึ้นทุก ๆ ระยะ แลเห็นทเลใกล้รถไฟเข้ามาโดยลำดับ พระยาชลยุทธเรียกว่าแหลมตลุมพุก[๕] ของเมืองเดนมาร์ก เห็นว่าแต่แหลมตลุมพุกยังเสด็จขึ้นนี่ควรจะขึ้นได้ เพราะแกได้คิดกะโปรแกมจะให้มีเวลาขึ้นบกทุกวัน อย่างเช่นเคยไปเที่ยวทเลแต่ก่อน มีวิธีที่เขาแก้ไขแผ่นดินซึ่งเพาะปลูกอะไรไม่เปนเหตุด้วยเปนทราย ไม่มีดิน ก็เหมือนกันกับริมหาดของเราเวลาที่คลื่นจัดซัดทรายขึ้นมากองมูลสูง ๆ แลดูเหมือนเทือกเขา เรียกกันว่ากระเสดนั้น แต่ที่จริงไม่มีอะไรเปนทรายเท่านั้น กองทรายเช่นนี้ถ้าลมพัดแรง ๆ ทรายปลิวตามไปตามพื้นถมหนา ๆ ที่นั้นจะปลูกเพาะอะไรก็ไม่ขึ้น จึงมีเจ้าพนักงานสำหรับหาหญ้าไปปลูก หญ้าอย่างแข็ง ๆ เช่นลูกปลิวตามลม ตามชายทเล เปนลูกปลิวข้างเปนรวงข้าง ไปปลูกเสียก่อนจนให้ครุกระพอที่หญ้าอื่น ๆ จะไปเกาะขึ้นได้ แล้วก็เกิดหญ้าขึ้นในที่นั้น เมื่อมีหญ้าแล้วก็มีดินขึ้นเลยเพาะปลูกอะไร ๆ ต่อไปได้ เช่นสาลี เช่นโอต ปลูกไม่ขึ้นเสียแล้ว ปลูกได้แต่ข้าเสแลผักอื่น ๆ แลต้นไม้อื่น ๆ รัฐบาลคอยช่วยอุดหนุนให้พืชพรรณที่จะเพาะปลูกแก่ผู้ที่จะมาทำ ส่วนของรัฐบาลเองปลูกต้นสนอย่างไปน์เปนหมู่ ๆ ตามแต่ที่ว่างพอปลูกได้ แต่ไร่เหล่านี้มีอันตรายเสียหายได้ ด้วยคลื่นจัดลมจัด พัดทรายมาถมก็เปนที่เสียไปทำไม่ได้อีกนาน กว่าจะได้ตั้งต้นให้หญ้างอกจน

---

๕ คือแหลมตลุมพุกที่จังหวัดนครศรีธรรมราช

กลับมีต้นขึ้นมาใหม่ ส่วนต้นสนไปนั้น มีอันตรายอย่างใหม่ขึ้น คือเขาปลูกชิด ๆ กันห่างคืบเดียวเสี้ยงทายไป ว่าต้นไหนแรงต้นนั้นก็ต้นขึ้นไป ต้นที่อ่อนก็ตาย เป็นธรรมเนียมที่ปลูกข้าไม่เช่นนั้นทั้งนั้น แต่ครั้นเวลามีรถไฟขึ้น ถ่านรถไฟปลิวไปถูกต้นแห้ง ๆ ที่อยู่ใต้ต้น เลยไหม้ต้นที่ตาย ครานั้นเจ้าพนักงานต้องไปตรวจตัดต้นไหนที่ท่วงที่จะไม่แรงขัดขวางกันแล้ว ตัดมาขายเป็นฟืนเสียที่เดียว ที่นี่ถ่านใต้ดินอย่างหนึ่งไม่ใช่ถ่านศิลา เป็นไม้แห้ง ๆ ที่ทรายทับถมอยู่ในดินนาน ๆ ขุดขึ้นมาผึ่งเสียให้แห้ง แล้วใช้ต่างถ่านศิลา ราษฎรใช้กันเป็นพื้น ทางไปประมาณชั่วโมงหนึ่งถึงสกาล์เคน เป็นหมู่บ้านย่อม ๆ จากสเตชั่นสกาล์เคน ต้องขึ้นรถม้าไปอีกตอนหนึ่ง ตอนนี้ไม่มีการเพาะปลูกอะไรเลย เป็นหาดทรายเก่า เช่นเราเรียกว่า ตะกาด ลมพัดจัดเต็มที่ เสือปลิวว่อน หมวกราวกับจะตก ไปถึงไลต์เฮาส์เก่าซึ่งทำไว้ประมาณสักร้อยปีแล้ว ลึกเข้าไปอยู่ในฝั่งมาก ต่อนั้นออกไปอีกจึงถึงไลต์เฮาส์ใหม่ แล้วไปจนถึงทรายมูลเหนือหาด มีโฮเตลสองหลังต่อกัน ทำด้วยไม้รูปพรรณสัณฐานอย่างนอรเว ช่อฟ้าหัวตะเข้ พักที่โฮเตลนี้ กินเข้ากลางวันอาหารจัดมาก แมนูเขาช่างทำ เป็นรูปเรือไลฟโบต ใบล่างเป็นขาญซึกับเข้า ใบบนเป็นตราพระบรมราชโองการชักของช้างแลของเดนมาร์ก ขนโต๊ะก็ชักของสองอย่างเสาเล็ก ๆ ที่เพดานห้องกินเข้านี่มีเข็มไม้ บอกทิศลมมีจั่วหันล่อลม อยู่บนหลังคา ใช้ผู้หญิงเป็นคนเลี้ยง

กินเข้าแล้วไปดูเรือไลฟโบต โรงเรือไลฟโบตนี้เขาตั้งไว้หลังทรายมูล เพราะที่ตำบลนี้เป็นที่สำหรับเรือแตกบ่อยๆ เรือนี้ขนาดมาก ๆ เรือนี้ขึ้นขนล้อม้าลาก คนที่สำหรับคือกระเชียงมีเครื่องลอยน้ำสวมตัว เขาเอาเรือลงน้ำให้ดู แล้วจุดกรวด ๆ นั้นเป็นกรวดยอกเหล็กมีเชือกติดหางกรวดไปด้วย สำหรับยิงให้ไปตกในเรือที่มีอันตราย แล้วเอาเชือกขึงไว้มีสาแหรกสำหรับเป็นที่นั่ง สาวมาตามสายเชือก ดูกรวดแล้วไปดูที่น้ำทเลเหนือกับทเลตวันตกต่อกัน เขาเรียกว่าแยดเตอลออฟซี่ ทเลสองทเลนี้ไม่ปรองดองกันเลย ที่

ปลายแหลมในระหว่างกว้างประมาณสักสิบวา ยาวออกไปในทเลประมาณสักสาม ไมล์ คลื่นทเลเหนือกับคลื่นทเลตวันตกเฉภาะไหลไปโดนกันที่ตรงนั้น เปนฝอยขาว พลุ่งขึนสูง ๆ อยู่เปนนิจ นอกจากที่ ๑๐ วาซึ่งทเลซนกันนั้นเรียบอยู่ ดูก็ขัน จะว่า สดือทเลก็ไม่ใช่ สดือมันต้องวน นี่ขึนมากระทบกันบนหลังน้ำ ถ้าเรือจะเดินต้อง เดินออกห่าง ถ้าเข้ามาข้ามในที่สามไมล์นี่เปนอันตรายทุกลำ

คนตามมาดูมาก เวลากลับก็ตามกลับ ลงจากรถไฟก็แน่นตลอดเหมือนขาขึน มาถึงเรือเวลาบ่าย๔โมง จอดอยู่กินเข้าเสียก่อน เพราะกลัวจะถูกคลื่น ได้ออกเรือ เปนสองทุ่ม แต่คนไม่ได้ซาเลย เต็มตลอดจนบนหลังคาก็ยังเยียไปทั้งนั้น เห็นตัว พ่อเมื่อไรเปนได้ฮูเรกันเมื่อนั้นไม่หยุดจนกระทั่งต้องหลบเข้ามาในเก๋งก็สงบไปได้คราว หนึ่ง เห็นแวบก็ฮูเร ตอนบ่ายนี่แดดออกตั่งแต่ขากลับลงมา ในเก๋งเรืออุ่นสบายดี เวลาสองทุ่มครึ่ง ได้ถ่ายรูปพระอาทิตย์เมื่อจวนจะลับดวงลงไปยังเมฆ เมื่อวานนี เวลา ๔ ทุ่มครึ่งจึงได้มืด วันนี ๔ ทุ่มแล้วยังเปนสีน้ำเงินดีอยู่ จะมืดช้าออกไปฤา อย่างไรไม่ทราย ขอจบไว้เพียงเท่านี่ เปนสันแดนเมืองเดนมาร์ก จะตั่งต้นเมือง นอรเวต่อไปต่างหาก ถ้าเวลาแดดออกแล้วรู้สึกชื่นใจ ไม่ใช่แต่ฝรั่งเห็นพระอาทิตย์ เข้าปลืม เราเห็นพระอาทิตย์เข้าก็ปลืมเต็มที่ เปนต้องทักเสมอ ถ้าวันใดฝนตกมืด เปนอดย่นไม่ได้ แลออกจะท้อแท้อยากจะร้องว่ารู้ ทั้งหนาวทั้งแฉะไม่สนุกเต็มที่

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๗

คืนที่ ๑๐๑

กรุงคริสเตียเนีย

วันศุกรที่ ๕ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๖

หญิงน้อย

เมื่อคืนนี้ออกเรือเวลา ๒ ทุ่ม คลื่นรายมาจน ๔ ทุ่ม ได้นั่งเขียนหนังสือมา พอหมดรายวันก็พอคลื่นตูม เลยเข้าที่นอน ตั้งต้นอ่านหนังสือแต่ไม่นานเท่าใดเรือก็ฟัดหนัก เลยต้องเลิก ดับไฟนอนแต่หัวค่ำ พอเคลิ้มไปสักหน่อยหนึ่ง เรือแคลงเอียงวาบ นึกว่าจะตกเตียง พอมือคว้าไปก็ถูกลูกกรงข้างเตียง แต่อย่างนี้ร่ำไปอะไรต่ออะไรวิ่งครืนคราน ตู้ยึดแล้วแต่ยังมีช่องในระหว่างบานกับลิ้นตู้ ลิ้นวิ่งออกมาหาบาน โดนดังโครมโครม ต้องลุกขึ้นจัดการเอาผ้าอุดแก้ไขต่าง ๆ ต้องเปิดไฟอีกเป็น ๒ ครั้งจึงค่อยเงียบเสียง แต่ยังคงยิ่งฟัดหนักขึ้น ถ้าวัดดูนาฬิกากระดานของกรมสมมต[๑] อย่างเคยวัดเมื่อถูกคลื่นในเรือมหาจักรีแต่ก่อน เห็นจะถึง ๕ แผ่นฤๅ ๖ แผ่น เรื่องนี้คงไปนี่ต่อ ๕ ทุ่ม แต่ก็ไม่ได้เห็นเอง เขายอกด้วยเข้าไปอุดอู้ในที่นอนเสียแล้ว ถ้ายืนเห็นจะเต้นที่โซเซเอาไว้ไม่อยู่ จนสายแล้วจึงได้เข้าไปในฟยอด (คำนี้เป็นภาษานอรวีเจียน ไม่ใช่อ่านว่า ฟะยอด ต้องอ่านออกมาให้พร้อมกันทีเดียว อย่างกรอก ไม่ใช่กะรอก) คลื่นก็สงบลักษณะที่เรียกว่า

---

๑ นาฬิกากระดานของกรมขุนสมมต ฯ นั้น คือเอาธารพระกรเกี่ยวแขวนไว้กับขอแขวนเสื้อที่ข้างขวา เวลาเรือถูกคลื่นแคลงเอียง คอยนับแผ่นกระดานที่ฝา ว่าปลายธารพระกรไกวไปลิ่วข้างละกี่แผ่น

พระบรมรูปทรงรถกับพระเจ้าแผ่นดินนอรเว

ฟยอดนี้ไม่ใช่แม่น้ำไม่ใช่อ่าว เปนหว้งน้ำทเลลึกเข้าไปเหมือนคลองหรือแม่น้ำ น้ำเค็มแต่ไปตัน ฟยอดที่เมืองคริสเตียเนียตั้งนี้ ตรงเข้าไปจนถึงที่สุดเปนตัวเมืองคริสเตียเนีย แต่ตัวฟยอดเองเลยวไปข้างขวามือเหมือนกับจะไปตกทเลอีกทางหนึ่ง แลวไปตันในฟยอดนั้น มีคุ้ง, มีแหลม, มีเกาะ, สองฝั่งเปนเขาไม่สู้สูงนัก แลเห็นศิลามาก มีบ้านเรือน เปนเรือนอย่างโรงบ้าง เปนวิลลาบ้าง ตั้งราย ๆ ตั้งแต่ริมน้ำขึ้นไปจนถึงเขาสูง ๆ ไม่แลเห็นถนนหนทาง ขนเขามีต้นสนเปนหมู่ ๆ หย่อม ๆ ตามบ้านเรือนเหล่านั้นมีเสาธงแทบทุกเรือน ที่ริงลงมือชอบของกันมาตั้งแต่เดนมาร์กแลว แต่ไม่มากเหมือนที่ ที่ดูเหมือนใน ๑๐ เรือน จะมีเสาธงสัก ๖ ฤา ๗ ต้องแล่นช้าๆ เพราะจะให้ไปถึงต่อ ๕ โมงแลว หาไม่เราจะไปถึงเสียแต่เช้า นั่งดู ๆ สองฝั่งน้ำมา นกขึ้นได้พร้อมกันหมดว่าเหมือนรูปสวรรค์ ที่เขียนไว้ในพระที่นั่งไพศาล เรือนเหล่านั้นเหมือนกับวิมานตั้งอยู่ราย ๆ ก้อนศิลาที่ตั้งอยู่น่าจะมีเทวดาตัวโต ๆ ไปนั่งเล่นหมากรุก, ที่กระบี่, ขับระบำ, วันนี้แดดออกแจ่มใสดี สินวิตกไปมาก ถึงเมื่อคืนนี้ ที่เวลาตุม ๆ กรุ๊สกอุนกว่าที่เดนมาร์ก เรือมาทอดท่าน่าคริสเตียเนียเวลา ๕ โมงเศษ ที่เกาะซึ่งแต่เดิมเปนพระราชวังสลูต แลเห็นเมืองคริสเตียเนียได้มาก เพราะตั้งซ้อน ๆ กันขึ้นไปบนเขา แลเห็นพระราชวังที่ซักสแตนดาด ตั้งอยู่บนที่สูงแต่ไกล

เรือไปจอดสักประเดี๋ยวเดียว เจ้าแผ่นดินก็ลงมาพร้อมด้วยแอดมิราล ผู้สำเร็จราชการฝ่ายทหารเรือซึ่งได้ตั้งให้มาเปนผู้ประจำอยู่กับพ่อ แลราชองครักษ์พูดจากันง่าย เหมือนคนรู้จักกันแลว สนุกแลอัชฌาไศรยดีมาก ขึ้นยกพร้อมกันเสนาบดีแลผู้ยุติธรรมการทหารยกแลฝ่ายกระทรวงเมืองมารับที่ท่า ขึ้นรถด้วยกันกับเจ้าแผ่นดินแลบริพัตรด้วย ตรงไปพระราชวัง คน ๒ ข้างเต็มแน่นตลอด ตั้งแต่ท่า

จนถึงพระราชวังซึ่งไม่สู้ใกล้นัก ร้องชุรา อย่างเร็วตังออกมาเป็นคำเดียวฟังไม่เข้าใจว่ากะไร จนเจ้าแผ่นดินต้องอธิบาย ที่พระราชวังนั้น ไม่สู้เก่านักแต่ได้ทิ้งโทรมเจ้าแผ่นดินองค์นี้พึ่งมาซ่อมแซมขึ้นใหม่ แล้วสำเร็จก็พอพ่อมา เจ้าแผ่นดินเสด็จหลบไปอยู่เรือนเล็กริมทเล สำหรับให้ซ่อมแซม พึ่งจะเสด็จมาอยู่ในเร็ว ๆ นี้ กวีนคอยรับอยู่ที่วัง พาเข้าไปในห้องที่ทำงาน แลห้องนั่งของเจ้าแผ่นดิน แลของพระมเหษี ซึ่งอยู่แถบขวาของวังนี้ เข้าของรับว่าจัดอย่างอังกฤษ เพราะแม่เรือนเป็นอังกฤษ ซีกข้างซ้ายที่ตรงกันข้าม มีห้องใหญ่คั่นกลางอยู่ห้องหนึ่งเป็นที่จัดไว้ให้พ่ออยู่ เมื่อได้สันทนากันแล้ว พามาห้อง พอบ่ายโมง ๑ มารับไปกินเข้ากลางวันในห้องเสวยธรรมดา โต๊ะสี่เหลี่ยมเล็กนั่ง ๔ คน ปรินซออลาฟลูกชายออกมาเล่นอยู่ในที่นั้นด้วย เด็กคนนี้น่าเอนดูอย่างยิ่ง อายุพึ่ง ๔ ขวบ แต่เห็นอะไรเข้าถามเรื่อยไม่หยุด ถามเก่ง ๆ ชอบเถียง กวีนอัชฌาไศรยติดคล้ายกวีนออฟวิงค์แลนด์มาก ในราชธิดาเจ้าแผ่นดินอังกฤษทั้ง ๓ คน กวีนมอดนี้เห็นจะเป็นเล็กกว่าเพื่อน เวลาเสวยไม่มีมหาดเล็กยืนในห้อง เวลาเปลี่ยนจานใช้สั่นระฆังแขวนเดียวกันกับวิงค์ลันด์

เวลาบ่าย ๓ โมงพากันไปเที่ยว กวีนกับพ่อนั่งข้างใน เจ้าแผ่นดินกับบริพัตรนั่งข้างน่า ไปรถเปิดได้เพราะแดดออกจัด ไปในที่แผ่นดินซึ่งเป็นส่วนของหลวงเป็นป่าก ไร่, บ่า, จนถึงเรือนเล็กริมทเล ลงเดินไปที่เรือนเล็กนั้น ตั้งอยู่ริมทเลขันอยู่ที่ถ้าเวลาอยู่ที่น่าเรือน ต้นไม้บังอย่างไร ไม่ถูกลมเลย แต่พอเยื้องมาออกไปริมน้ำถูกลมพัดปรอทเดียว เพราะลมอยู่ข้างจะจัดในวันนี้ตลอดทั้งวัน เรือนเล็กริมทเลนี้ยุง เจ้าชายเล็กถูกยุงกัดมีแผล ออกจากเรือนเล็กนั้น เดินลัดเข้าไปในป่าสน ทางอยู่ข้างจะแฉะ เพราะฝนตกมาถึง ๑๕ วัน พึ่งหยุดวันนี้ เป็นทางเล็กนิดเดียว เหมือนเดินในป่าซึง ๆ แล้วไปตกทุ่งเป็นที่ทำไร่ ไร่หลวงเหมือนกัน ทางที่

จะเดินผ่านทุ่งนั้นมีรั้วกั้นลั่นกุญแจ เจ้าแผ่นดินต้องพกกุญแจไปด้วย หยุดไขและกลับลั่นใหม่ แล้วจึงพากันไปถึงเรือนอีกหลังหนึ่งโตกว่าเรือนริมน้ำกำลังซ่อม ว่าจะไปอยู่ในเดือนน่า แต่ไม่ได้เข้าในเรือนเลย พากันลงไปดูโรงวัว โรงวัวนี้มีวัวนม ๖๐ ข้างตอนใหญ่สำหรับรีดนมชาย ไม่ได้ทำเนย มีอีกห้องหนึ่งเล็ก วัวสัก ๑๐ ตัว สำหรับรีดนมใช้ในวัง ขึ้นรถจากน่าโรงวัวนั้นมาตามในเมืองแต่ไม่ใช่ท้องตลาด มีวิลลางาม ๆ บ้านทูตอังกฤษบ้านหนึ่งเป็นที่งามมาก ตั้งอยู่บนเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ ตลอดจนกลับมาถึงวังเกือบจะบ่าย ๕ โมง หยุดพักประเดี๋ยวหนึ่ง เลยน้ำชาในห้องเล็ก มี ๔ คนเช่นนั้นอีก ปรินซออลาฟหิ้วกระเช้าของเล่นออกมาไขกลตุ๊กตาขี่นลูกช้าง แล้วให้พ่ออ่านหนังสือสำหรับเด็กเล่านิทานให้ฟัง หยุดไม่ได้ เซ็นชื่อในสมุดแล้ว เจ้าแผ่นดินให้สายสร้อยตราเซนต์โอลาฟที่ได้สร้างขึ้นใหม่ สายสร้อยเดิมสายย่อม คราวนี้ทำโตเท่าซาระพีมของสวีเดน ดินเนอที่นี่ก็เหมือนกับอิงค์แลนด์ เพราะกินชอยเช่นนั้น เพื่อจะไม่ให้ดึกเกินไป จึงกำหนดว่า ๒ ทุ่ม

เวลา ๒ ทุ่มพ่อออกจะมีแต่ม้า เหตุด้วยนั่งให้เขียนรายวันนี้กว่าเวลาครึ่งชั่วโมงจะพอ อาบน้ำแล้วกำลังแต่งตัวเจ้าแผ่นดินมาคอยอยู่ห้องนอกแล้ว ที่จริงยังมีอีก ๕ มินิต แปลว่าเจ้าแผ่นดินเคยเห็นพ่อไปคอยเมื่อเวลาเย็นจึงบอกว่าแกล้งมาเสียก่อนจะไม่ให้พ่อต้องไปคอย พากันไปที่ห้องกิน แล้วยังต้องรออีกหน่อย แล้วจึงเปิดออกไปห้องที่แขกมาประชุมกัน ไม่ต้องทำพิธีปราไสยกับใคร แต่ไม่ต้องให้คนไปนั่งโต๊ะเสียก่อนเช่นที่เดนมาร์ก ยังต้องเดินผ่าน แล้วจึงตามกันออกไปนั่งโต๊ะ เลยที่ห้องใหญ่ ไม่ใช่ที่เสวยธรรมดา ตั้งโต๊ะวงเหมือนกับที่เดนมาร์ก เครื่องตั้งบนโต๊ะเป็นของราษฎรเมืองนอรเวถวายกิน เป็นรางเงิน มีพานข้างหัวข้างท้าย มีรูปเจ้าแผ่นดินนอรเวซึ่งปรากฏชื่อเสียง ๘ องค์ และมีลายช่องที่ฐานรางเป็นเรื่อง

พงษาวดาร กับเชิงเทียนใหญ่คู่ ๑ จานเงินก็เป็นของคนอังกฤษถวาย เครื่องโต๊ะเงินทองไม่มีอะไรเหลืออยู่ทั้น เหลือแต่ซ่อมช้อนกับจาน นอกนั้นไปอยู่สวิเดนหมดอยู่ในเป็นเรื่องก่อร่างสร้างตัวใหม่ทั้งสิ้น เจ้าแผ่นดินสยีซแลพ่อตอบตามธรรมเนียม แตรทำเพลงสรรเสริญยารมีถูกต้องถ้วนถี่ เพราะเจ้าแผ่นดินได้ให้สืบหาทุกเมือง เลือกเอาที่ไหนถูกกันมากเป็นใช้ได้ ส่วนของเจ้าแผ่นดินนอรเวใช้เพลง กอดเสฟทิกิง ใช้เป็น ๒ อย่าง ถ้าเฉภาะตัวเจ้าแผ่นดินใช้ กอดเสฟทิกิง เพลงสำหรับเมืองใช้ต่างหาก ลืมกล่าวถึงสแตนดาด แสตนดาดที่ใช้อยู่บนวังนี้ ได้เอาสแตนดาดเดิมมาใช้ คือไลออนขนพื้นแดง ไม่ได้ใช้อย่างเช่นเมื่อรวมกับสวิเดนแต่ก่อน กับเมื่อเวลามาถึงมีกาดออฟออเนอ ทหารรักษาองค์กองนี้กำลังเข้าแผ่นดินจัดการอยู่ ผู้ที่มานั่งโต๊ะวันนี้เสนาบดีทุกคน หัวน่าที่ประชุม กระทรวงเมือง ทูตต่างประเทศ เจ้าแผ่นดินระวังคอยนำให้พ่อได้พูดกับคนเหล่านั้นทุก ๆ คน ถ้าพูดอังกฤษไม่ได้ก็รับเป็นล่าม เมื่อพูดทักทายตลอดแล้ว ๕ ทุ่มจึงเสด็จขึ้น นั่งพูดกันเล่นต่อไปอีกจน ๕ ทุ่มครึ่ง จึงได้พามาส่งที่ห้อง ห้ามไม่ให้มาก็ไม่ฟัง

เจ้าแผ่นดินองค์นี้รูปร่างงามกว่าเคราน์ปรินซเมืองเดนมาร์ก ไม่สู้สูงนัก อัชฌาไศรยดีเป็นอย่างยิ่ง ชอบพูดเล่นขันขัน ความคิดอ่านแลความสังเกตหลักแหลมมาก เป็นคนมีอาการเยี่ยเผย จะพูดจะทำอะไรตรง ๆ ไม่มีกิริยาลับลมคมใน เป็นผู้ซึ่งควรจะคบได้สนิท แลน่ารัก

กวีนก็งามมาก ดูเหมือนจะงามกว่าพี่ ๆ ทั้งหมด อัชฌาไศรยก็ดีมาก คล้ายปรินเซสวิกตอเรีย อยู่ข้างจะกระดาก ๆ ในการรับแขก ถึงย่นออกมาว่าไม่ชอบรำคาญ เจ้าแผ่นดินบอกว่า ต้องพูดกับคนนั้นคนนี้ย่นออดแอดเบื่อต่าง ๆ แต่กับพ่อนั้นสนิทสนม ต้อนรับพูดจาไม่มีกระดากกระเดื่องเลย ว่าตามจริงการรับรองทั้น เขา

รู้กันแล้วว่าที่อิงค์แลนด์รับอย่างไร เดนมาร์กรับอย่างไร สยี่ซออย่างไรก็รู้ พูดกันเล่นอย่างไรก็รู้ถึงกันหมด ปรินเซสวิกตอเรีย สั่งพ่อแล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นหลายหน ให้ม้ายอก ข่าวรฦกถึงกวิน ลงวันหลังก็ว่าได้เขียนหนังสือมาแล้ว ว่าสั่งให้ม้ายอก ดังนี้ แต่ต้องให้ม้ายอกให้ได้ครั้นมายอก ก็ยอกว่า "รู้แล้วว่าจะมายอก ไม่ยอกก็จะทวง" เช่นนี้

ได้พูดกันถึงเรื่องน่าที่เจ้าแผ่นดิน รู้สึกเป็นอย่างไรบ้าง ได้ความรู้สึกว่าประดักประเดิดมาก เพราะในเมืองนี้ได้เลิกโนบลแมนหมดมาเสียแต่ก่อน นับว่าเป็นคนเสมอกันทั้งสิ้น ไม่มียศแลชั้นบุคคลเป็นที่กำหนด เหมือนอย่างจะพูดด้วยใครต้องพูดกับคนอื่นทั่ว ๆ ไป การเชื้อเชิญจะเชิญน้อยไม่ได้ จำจะต้องมากเสมอ เชิญคนนี้แล้วต้องเชิญคนนั้นด้วย เจ้าแผ่นดินต้องระวังเป็นที่สุดที่จะไม่ให้เป็นที่ไม่ชอบใจของคน อยากจะมีโมเตอคาร์เป็นที่สุดที่แล้ว แต่มีไม่ได้ เพราะถ้าหากว่ามีตัวไรมันเคราะห์ร้าย มันตกใจขึ้นสักตัวหนึ่ง เจ้าแผ่นดินจะถูกคนไม่ชอบอย่างยิ่ง ในเดนมาร์กที่มีรถโมเตอคาร์ ครั้งแรกกิงเอดเวอดเอาไป ม้าอะไรมันตื่นตัวเดียวเท่านั้น ขนายกันเกือบตาย ที่หลวงหวงห้ามก็ไม่ได้ ใครจะไปเที่ยวก็ต้องปล่อยให้ไปเที่ยว จะมีชุดิงล็อดช์ หวงห้ามยิงนกฤๅยิงเนื้ออะไรไม่ได้หมด เพราะคอนสติตุชัน สำหรับเมือง ว่าใครจะยิงก็ยิงได้ กับเมืองสวิเดนเป็นที่หมองหมางกันมาก คนเขาดูเหมือนเจ้าแผ่นดินเมืองนี้จะไม่ไปเมืองสวิเดนได้เลย เทียบถึงเป็นเยอรมันกับฝรั่งเศส มีเหตุที่รู้กันตั้งแต่เดนมาร์กมาแล้ว ว่าเมื่อกิงคริสเตียนสิ้นพระชนม์ กิงออสการ์ไปกิงเฟรเดอริกจะเสด็จไปเยี่ยมตอบ กิงออสการ์ห้ามไม่ให้กวินไป ไม่ยอมรับ เพราะสงไสยว่าเป็นผู้คิดอ่านให้ลูกมาเป็นกิงออฟนอรเว ความที่แลเห็นแตกร้าวกันอยู่จนถึงสงไสยว่าน่ากลัวจะมีศึกได้ เพราะพวกนอรวีเจียนอยู่ข้างจะมีใจกำเริบมาก พวกสวิดก็แค้นมาก ความจริงการปกครองมันต่างกัน ประเพณีบ้านเมืองก็ต่างกันมาก เป็นคำของพวกชาวนอรวีเจียนเขากล่าวในเวลาสนทนากันวันนี้ว่า ในตัวกิงออสการ์เขามีความนับถือ ไม่ใช่จะรังเกียจเฉภาะตัว แต่จะรวมกันเป็นเจ้าแผ่นดินองค์เดียว

กันไม่ได้ จำจะต้องมีคนละต่างหาก เพราะนิไสยใจคอคนทั้ง ๒ ชาติไม่เหมือนกัน ข้างหนึ่งเป็นคอนเซอวะติฟ ข้างหนึ่งเป็นลิเบอรัล ข้อที่รังเกียจมากนั้นเหมือนกับที่พ่อได้รู้มาแต่ก่อน คือกิงออสการ์เสด็จมาที่นี่ รับไว้ว่าจะตกลงอย่างหนึ่งอย่างใดแล้วกลับไปสวีเดนกลายเป็นอื่นหมด แลไม่ใคร่จะชอบเสด็จมาเมืองนี้ กิงฮากอนว่า เมื่อเวลาที่สุดซึ่งจะแยกกันนั้น ถ้าหากกิงออสการ์ได้เสด็จมาเท่านั้นเป็นไม่มีเหตุที่ต้องแยกกันเลย เรื่องชื่อเจ้าแผ่นดินนั้นเพราะชื่อกาล เป็นชื่อสวีด ไม่ถูกหูคนในเมืองนี้จึงได้เปลี่ยนเป็นฮอกอน ซึ่งเป็นชื่อเจ้าแผ่นดินในเมืองนี้มาแต่ก่อนมากหลายองค์ ให้เป็นที่พอใจชาวเมือง ส่วนชื่อเคราน์ปรินซนั้น เดิมชื่ออเล็กซานดรา ท่านพ่อว่าจะเป็นอะเล็กซานดราอิเกรตออฟนอรเว ไม่เข้าที่จึงได้เปลี่ยนเป็นออลาฟ เพราะกิงออลาฟ ที่ภายหลังยกขึ้นเป็น เซนต์ สำหรับเมืองนี้ ที่ได้เป็นเจ้าของชื่อของตราเป็นที่คนนับถือมาก ถูกใจคนชาวนอรวีเจียนจึงเป็นเครื่องที่สำหรับได้ใช้ เลยพูดเล่นว่าถ้าหากว่าสยีชหมดเรื่องเข้าอ้างถึงชื่อลูกเท่านั้นก็พอ ได้เอาไปใช้ในสยีชย่อย ๆ สังเกตดูเป็นที่คนนิยมนับถือมาก ความจริงก็น่านิยมด้วย

วันนี้ฤกษ์ดีเสียจริง ๆ แดดออกวันยังค่ำ ไม่หนาวเลย แต่ทูตเปอเซีย ซึ่งไล่ตามเราจี้ ๆ อยู่ตั้งแต่อิงค์แลนด์ เดนมาร์ก มาเจอเข้าที่นอก เป็นคราวที่ ๓ เจ้าแผ่นดินยอกว่าได้รับโทรศัพท์มาจากศาลาว่าการต่างประเทศว่าทูตเปอเซียจะมา ได้ตอยไปว่าให้มาต่อเดือนเสี่ยเต็มเยอ แต่ที่ไหน กลับได้ความว่ามาอยู่ที่เมืองนี้แล้ว จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องรับพรุ่งนี้ เดิมนัดกันว่าจะไปเที่ยวเวลา ๕ โมง ต้องเลยไปเป็น ๕ โมงครึ่ง เพราะจะรับทูตเปอเซียเสียก่อน ขี้เกียจแต่งเต็มยศเหมือนเรา ขี้เกียจเหมือนกัน ดีแต่เข้าใจกันง่าย ข้อที่เขออะไร ๆ มันเขออย่างเดียวกัน พอเอ่ยขึ้นนิดก็รู้จักใจกันหัวเราะกันได้ วันนี้เวลา ๕ ทุ่ม ยังสว่าง อ่านหนังสือได้ ต่อ ๒ ยามจึงได้มืด แต่ไม่ใช่มืดสนิท

ป.ล. พวกที่มาด้วยตั้งแต่ยริพัตร อยู่ที่ไหนก็ไม่ทราย แต่เขาย่นว่าไกส ได้ความแว่ว ๆ ว่าอยู่ชั้นขนแต่คนละฟากวัง เขียนหนังสือในเวลา ๒ ยาม เมื่อแล้ว สำเร็จเวลา ๗ ทุ่ม เดี๋ยวนี้สว่างแล้วมืดอยู่ชั่วทุ่มเดียวเท่านั้น อย่างเดียวกับเซนต์ ปีเตอสเบิค เพราะละติจูดเท่ากัน เป็นอันได้ฤกษ์ต้องประชุมเดี๋ยวนี้หาไม่แตดออก

คืนที่ ๑๐๒

วันเสาร์ที่ ๖ กรกฎาคม

เมื่อคืนนี้สว่างเต็มที่ นอนเหมือนนอนกลางวัน แต่จะเรียกว่ากลางวันแสก ๆ ก็ไม่ได้ เพราะเป็นกลางคืน ต้องเรียกว่ากลางคืนแสก ๆ แต่เพราะเหนื่อยก็หลับไปอย่างนั้นเอง หากว่าเวลาเช้าเจ้าแผ่นดินจะพาไปเที่ยวยังไม่ได้ เพราะต้องรับแขกเมืองเปอเซียจึงได้มีเวลานอนสายหน่อย เวลา ๕ โมงได้ดูรับแขกเมือง มีทหารกาดมายืนที่ประตูวัง ๒๐ คน ทูตมารถหลวงเทียม ๔ ม้ารถ ๑ บริวารอีกรถ ๑ เทียมม้าคู่ ๕ โมงครึ่งพอแขกเมืองไปแล้ว เจ้าแผ่นดินเปลี่ยนเสื้อฟรอกโก๊ตวิ่งมาหาเพื่อจะพาไปเที่ยว แล้ววิ่งไปสวมเสื้อโอเวอโก๊ต อยู่ข้างจะสนุก กว่าไม่ได้ไปตรงไปที่เรือไวกิงลำที่ขุดได้แรกก่อน เรื่องเรือไวกิงนี้ จำจะต้องเล่าสักหน่อยหนึ่ง เดิมในยุโรปไม่รู้จักพวกนอรวีเจียน พวกนี้มีเรือเรียกว่าไวกิงไปเที่ยวปล้นในทเล สามหนักไปจนกระทั่งถึงตีบ้านเมืองเช่นเดนมาร์ก อิงค์แลนด์แลเมืองฝรั่งเศสข้างล่าง ปล้นเอาทรัพย์สมบัติแล้วกลับถิ่น ภายหลังกำเริบหนักขึ้นเลยจนถึงยึดถือที่แผ่นดิน เลยจนถึงปกครองแผ่นดินเป็นเจ้านายเข้าเรื่องพงษาวดาร จะว่าแต่ด้วยเรื่องเรือไวกิง

ผู้ที่เป็นหัวน่ามีบริวารแล้วต้องมีเรือลำ ๑ สำหรับเที่ยวหากิน เรือที่พบนั้งอยู่ในแผ่นดิน ซึ่งเข้าใจว่าผู้ที่เป็นใหญ่เจ้าของเรือตายแล้ว เอาศพใส่ในลำเรือนั้นฝังทั้งเรือ มีเครื่องใช้สอยเครื่องประดับเสบียงอาหารบรรทุกไว้ในเรือนั้นพร้อม มีม้ามีวัวยางทึถึง ๔ ตัว มีคนสำหรับใช้สอยฝังลงไว้ด้วยกันในคราวเดียว ลำหลังที่พบนั้นมีเรื่องราวเล่าเลื่อยด ในหนังสือนำเล่าให้คนไปดูพึ่ง ที่ส่งมาด้วยในซองนั้น อยู่ห่างทเลถึง ๔ กิโลเมตอ ระดับดินสูงกว่าทเลถึง ๕๐ ฟีต เรือนั้นอยู่ได้ไม่เสียหาย เพราะเหตุที่ฝังอยู่ในที่แผ่นดินซึ่งเป็นโคลนสำหรับขึ้นหม้อ ดินนั้นหุ้มห่อไว้ไม่ให้ไม้ผุเสียไปโดยเร็ว โดยยาวของเรือถึง ๗๐ ฟีตครึ่ง ปากกว้าง ๑๖ ฟีตครึ่ง ถ้าจะเล่าถึงเรือนโดยเลื่อยดจะกินเวลามากไป จึงได้ส่งรูปมาให้ดูพอเข้าใจ แต่สมอนั้นดูเล็กไปกว่าลำเรือมาก ลวดลายที่สลักฤๅแกะด้วยมีดงามดีมาก ข้อที่เป็นอัศจรรย์นั้น เรือนี้ได้ทำถึง ๑๐๐๐ ปีแล้ว ยังอยู่ได้ แต่เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยที่ต้องคุม เขาคุมดีเต็มที่ ไม่ได้เปลี่ยนไม้เลย เติมแต่ชั่วตะปูกริ่ง ซึ่งทำขึ้นตามรูปตะปูเดิม เดี๋ยวนี้กำลังคิดอ่านที่จะทำโรงสำหรับเก็บ ในเรื่องนี้ถ้าจะรู้เลื่อยดต้องอ่านเรื่องเมืองนอรเวที่ส่งไปให้

ที่ไปดูเรือเหล่านี้ลงเดินไปตามถนน แต่ง่ายที่ถนนเมืองนี้ไม่สู้ไปไกลกันนักอยู่แวดล้อมกันรอย ๆ แล้วไปดูแกละรที่ไว้รูป มีรูปต่าง ๆ อยู่ข้างจะดี มีข้า ๆ ใหม่ ๆ น้อย แต่ลงเนื้อเห็นกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวอีกทั้งเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษีนี่ ว่ารูปเขียนอย่างใหม่มันเป็นข้า เกลียดกันเป็นกำลังเหมือนกัน กลับมาเวลาเที่ยง

เวลาบ่ายโมง ๑ กินกลางวัน ให้เรียกชายอุรุพงษ์มาด้วย จึงได้นั่งกินเป็น ๕ คน ปรินซโอลาฟเอารูปออกมาให้ แลมาเล่นอย่างวันก่อน เจ้าแผ่นดินแลพระมเหษีให้รูปกับทั้งให้เครื่องเขียนบุหรี่พ่อแลชายบริพัตร จะให้มีดชายอุรุพงษ์ แต่ปรินซโอลาฟอยากจะเป็นผู้ให้เอง ขอให้ ชอบแจกมาก พ่อได้แจกให้เหมือนกัน แต่หยิบของไม่ได้ชลุกชลักอยู่นาน ตามมารับถึงห้อง

รูปทรงถ่ายพระเจ้าแผ่นดินกับพระราชินีนอรเว

เวลาย่ายก่อน ๓ โมงหน่อยหนึ่ง พากันไปที่เขาฟกเซนโกลเลนซึ่งเป็นเขาสูงในเมืองคริสเตียเนีย แต่ไม่แน่ว่าสูงเท่าไร เจ้าแผ่นดินว่า ๑๐๐๐ เมเตอ แต่เท่าแก่เดียงว่า ๒๐๐๐ ฟีต ไปขึ้นรถรางที่สเตชั่น เวียนขึ้นไปไม่ใช่ขึ้นเกริน ตามทางมีวิลลาต่าง ๆ อย่างนอรวีเจียน ที่มีขึ้นลมเป็นเหรา ทำด้วยไม้เป็นพื้น ตั้งอยู่ในระหว่างป่าสน แต่ป่าสนที่นี่ไม่ทึบเหมือนอย่างที่เมืองยาเดนยาเดน เพราะพื้นเป็นศิลาเสียมาก แลวัตัดเป็นระยะ ๆ ไปดูโปร่ง รถนั้นขึ้นไปสักครึ่งทางก็หยุด เพราะเหตุว่าข้างเรือนข้างขึ้นน้อย ทำขึ้นไปไม่คุ้มทุน มีโรงรถรับจ้างอยู่ที่นั่น ขึ้นรถต่อไปอีก ทางไกลจึงถึงโฮเตลชั้นล่างที่โฮลเบนโกเลน ซึ่งเป็นที่สำหรับเล่นน้ำแชงตอนหนึ่ง แลวขึ้นไปต่อไปอีก มีบ้านเรือนหลังเล็ก ๆ บ้านทูตอังกฤษมีอยู่ขึ้นนั้นแห่งหนึ่ง เจ้าแผ่นดินคิดจะสร้างตำหนักขึ้นเขาเหนือนั้นขึ้นไป ในที่สุดขึ้นไปถึงโฮเตลหลังใหญ่ทำด้วยไม้ ตั้งอยู่ขึ้นไล่เขา ซึ่งแลเห็นวิวงาม ขึ้นไปข้างขึ้นรู้สึกว่าเย็นกว่าข้างล่าง แต่ไม่หนาว เหตุด้วยไม่มีลมแลมีแดด แลดูเห็นเมืองแลฟยอดตลอด ในที่แห่งหนึ่งมีไม้ขอนลอยในน้ำมากดูราวกับหาดทราย เพราะเหตุที่ขึ้นเขาเหล่านี้ปลูกต้นสนตัดเลื่อยขายส่งออกต่างประเทศก็มาก ในโฮเตลนี้มีคนอยู่มากแน่น เจ้าแผ่นดินเคยเสด็จขึ้นมาอยู่ในฤดูหนาว ๓ วิก ทำงดงามดี แต่สังเกตดูท่าทางผู้คนไม่สู้รู้จักเคารพนบนอยอะไรมากนัก กลุ้มรุมกันดูอยู่ตามธรรมดา เวลาพยะตามทางก็คำนับข้างไม่คำนับข้าง เจ้าแผ่นดินก็เดินไปอย่างคนธรรมดา หลีกแทรกกันไปกับคนทั้งปวง ไม่มีกันคนฤๅห้ามคนอย่างหนึ่งอย่างใด ดูเป็นการง่ายไปหมดทุกอย่าง ไปเลียงน้ำชากันที่ขนเขาแล้วถ่ายรูป พ่อถ่ายรูปแลกวินก็ถ่าย เลียงน้ำชากันแล้ว ขากลับเดินลัดลงมาตามทางในป่า จนถึงที่โฮเตลชั้นล่างซึ่งเป็นที่สำหรับกระโดดที่นั้นเขาถางป่าตั้งแต่ขนหลังเขามีเสาธงปักสำหรับเป็นที่ซึ่งจะเดินเลอนลงมาจากยอด

เขาตามน้ำแข็ง แล้วมาถึงที่ก่อเป็นเขื่อนคั่นไว้ชั้นหนึ่ง ตั้งแต่เขื่อนคั่นนั้น กระโจนลอยลงมาจนตกในสระข้างล่าง น่ากลัวเต็มที ตอนยืนที่เลื่อนลงมากว่า ๑๕ วา ตอนที่ต้องกระโจนนั้นราวสัก ๑๐ วา ถ้าใครกระโจนได้ดีก็ได้ร้างวัล เจ้าแผ่นดินเสด็จไปให้รางวัลทุกปี เครื่องที่สำหรับเดิน เรียกว่าชีสำหรับใช้วิ่งขึ้นน้ำแข็งในเวลาน่าหนาว ใช้ทั่วไปตั้งแต่เจ้าแผ่นดินจนเด็กๆ ก็ใช้ได้ ยาวน่ากลัวหกสืบ มีกำหนดขนาดยืนออมแขนขึ้นไปจนสุดแขน ชีต้องยาวขนาดเท่านั้นเป็นพอดี เขาเหล่านี้เป็นศิลาครุกระมิดต้นสนรายๆ แต่ถ้าเวลาน่าหนาวแล้ว สโนเกาะ หนาศอกเศษ จะเดินลงมาทางไหนเดินได้หมด เว้นไว้แต่ต้องระวังตั้งขาให้ตรง อย่าให้ชีนั้นไปขัดกับต้นไม้ สโนนั้นไม่ได้แข็งเหมือนอย่างน้ำแข็ง อ่อนหยุ่นๆ ถ้าล้มลงแล้วแขนดำลงไปสุดแขนก็ได้ จำจะต้องฝึกเวลาน่าหนาว รถถอดล้อหมด ติดเลื่อนแทน เลื่อนนั้นมีคมสำหรับกัดน้ำแข็งไป ผู้ที่จะออกไปเดินในที่แข็งด้วยชีก็ตามด้วยเลื่อนก็ตามต้องหุ้มหูให้มิด ถ้าผู้หญิงก็ใช้ผ้าห่อลูกคางขึ้นไปขนหัว ถ้าผู้ชายก็ใช้หมวกที่มีใบหูคลุม ต้องขยันอยู่เสมอหาไม่ก็แข็ง เขาว่ากันว่าในเมืองนอรเวน มีวันเดือง ๗ เดือน แต่ในนี้ซักเมอก็ไม่มี การที่จะเล่นน้ำแข็งสำหรับให้เด็ก ๆ เล่น เขามีที่เล่นอยู่ที่หลังแกละริเป็นสนาม ชั่วแต่เอาน้ำเทลงให้เต็ม พลาดพลั้งหกล้มก็ไม่งาม แต่ผู้ใหญ่เล่นนั้นเล่นในน้ำแลข้างเขา แต่มีเวลากลางวันเพียง ๓ ชั่วโมง ตั้ง ๔ เดือน ๕ เดือนยังมีหมอก หมอกนั้นหุ้มครอบเมืองรอบหมด เป็นเวลาที่ต้องพากันหนีขึ้นไปอยู่บนเขา ที่บนเขานั้นอยู่เหนือหมอก อากาศแจ่มใสสบาย แต่บางทีหมอกนั้นขึ้นไปเกาะอยู่เพียงเสมอยอดเขา ถ้าหากว่าเป็นเช่นนั้นอยู่บนยอดเขายิ่งร้ายหนักไป ต้องกลับลงมาอยู่ในเมือง อากาศค่อยโปร่งกว่า แต่มืดไม่แลเห็นแสงสว่างเลย แอดมิราลที่เป็นผู้มากำกับ รับจะให้ชีพ่อคู่ ๑ แลเจ้าแผ่นดินกับพระมเหษี, เคราน์ปรินซ์, ได้ถ่ายรูปเวลากำลังเดินด้วยชี ให้พ่อแผ่น ๑

วันนี้มีคนเนอให้ทูตเปอเซีย เข้ามาเลี้ยงในห้องเล็กที่เปนห้องเสวยสามญ คนน้อย เจ้าแผ่นดินดื่มให้ชาออฟเปอเซียด้วย แต่งเต็มยศกัน แต่พวกเราไม่ต้องแต่ง ทูตคนนี้พูดได้ทั้งภาษาฝรั่งเศสแลภาษาอังกฤษ เปนทูตประจำเมืองออสเตรีย พ่อเข้าใจว่าได้เฝ้าที่เดนมาร์กแล้ว เพราะเขาไปเมื่อเวลาพ่ออยู่นั่น วันนี้จึงมาได้ความว่าเจ้าแผ่นดินเดนมาร์กยอกเยิดให้ไปสวิเดนเสียก่อน เขาไปสวิเดนแล้ว เวียนมาเจอกันเข้าอีก ออกจากนี่จะวกไปโกเปนเฮเกนใหม่ เขาว่าเขาได้เคยเห็นพ่อแต่คราวก่อน คราวนี้ได้ไปเซ็นซื่อ เข้าใจว่าท่องค์แลนด์ แลยังมีความมุ่งหมายต่อว่าจะได้พบอีกที่วิเอนา เพราะเขาจะไปคอยเฝ้าเอมเปอเรอเยอรมัน เมื่อเสด็จกลับจากนอรเวแล้วจะไปถึงวิเอนาวันที่ ๘ เดือนเสปเต็มเบอ แปลว่าก่อนเราไปถึงวิเอนา แต่ที่แท้น่ากลัวจะไปเจอกันที่เบอลินอีก เปนเรื่องที่เจ้าแผ่นดินแลพระมเหษีหัวเราะว่าพ่อเล่นซ่อนกันกับทูตเปอเซีย

ในการที่มาอยู่เมืองนี้ ช่างรู้สึกสบายเสียจริง ๆ เพราะทั้งเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษีจะพูดจาเล่นหัวอะไรกับเราเหมือนกับกับเปนญาติกันจริง ๆ จะถามอะไรก็ถามกันได้พูดกันตรง ๆ หมด การนัดหมายอะไร ๆ ไม่ต้องพักมีใครเข้ามาเดินหว่างกลางตลอดจนแต่งเนื้อแต่งตัว ต่างคนต่างไปมาถึงห้องกันทั้ง ๒ ข้าง พ่อได้ให้ของปรินซโอลาฟถูกใจอย่างยิ่ง คือให้นาฬิกาเล็ก ๆ อันหนึ่ง ซึ่งเด็ก ๆ ไม่มีชอบอะไรยิ่งกว่านาฬิกา กวินเล่าว่าเวลาจะนอนต้องเอาไปนอนด้วย แลสั่งมาให้ขอบใจอีก แลขอกับกวินว่า ขี่ม้าพ่อคงมาอีก กวินได้โทรเลขไปเล่าเรื่องให้กวินออฟวินด์แลนด์แลปรินเซสวิกตอเรียฟังในเรื่องที่พ่อมา ๒ องค์นั้นสั่งฝากความรฦกถึง ได้ทูลลากวินเสียแต่วันนี้ เพราะเหตุว่าพรุ่งนี้พ่อจะไปแต่เช้า จะต้องลุกขึ้นแต่งตัวลำบาก เพราะการแต่งตัวของผู้หญิงนั้นอยู่ข้างประดักประเดิดไม่ใช่เล่น ฝรั่งฤๅไทยเราก็เหมือนกัน

ดินเนอวันนี้ไม่สู้มีคนสำคัญ คอยไปรม์มินิสเตออยู่สักครู่หนึ่งก็ยอกว่ามาไม่ได้ ติดถูกพวกสตอดติงคือปาลิเมนต์กวน ไปรม์มินิสเตอคนนี้เปนตัวผู้ที่คิดอ่านแยกเมืองนอรเวจากสวิเดน เปนคนฉลาดมากพูดอังกฤษดี ถ้าชัยพ่อนักว่าอย่าได้มีสตอดติงในเมืองไทยเลย เจ้าแผ่นดินก็พูดเหมือนกัน เปนคนว่องไวในการงาน เล่าได้เปนฉากในเหตุผลต่าง ๆ น่าฟังคำที่เขาพูดมาก วันนี้เจ้าแผ่นดินถามทูตเปอเซียถึงเจ้าแผ่นดินสวิเดน ซักไซ้กันอยู่หลายหนจะให้รู้ว่าสบายฤๅไม่สบายยังไร แกไม่พูด ดูท่าระวัง บอกว่าสบาย แต่ครั้นเมื่อค้อนหนักเข้าได้ความว่าไม่ได้ประทับโต๊ะ เคราน์ปรินซก็ไม่ได้นั่ง ให้ปรินซคุสต๊าฟลูกเคราน์ปรินซเปนผู้เลี้ยง เจ้าแผ่นดินร้องว่า "แม้ถึงให้ชั่วที่ ๓ ออกรบ"

ได้พูดกันถึงเรื่องตรา พ่อถามเจ้าแผ่นดินว่าไม่นึกรำคาญข้างฤๅ มีดวงเดียวเทียบกับเมืองอื่นเขาไม่ได้ บอกว่าทำไมจะไม่รำคาญ คิดแล้วแต่ไม่สำเร็จ ตรามันเปนอินเตอเนชันนัลคอตะซี ในระหว่างเมืองต่อเมือง ซึ่งจำจะต้องมีแท้ ๆ แต่มันขันเสียเหลือแล้ว ที่เมืองนี้ไม่ชอบ อยากจะเลิกเสียด้วยซ้ำไป ร้องว่าไม่จำเปนเหตุที่ไม่ชอบนั้นก็ไม่ใช่อะไร เพราะเขาตั้งใจเสียว่าจะมีอะไรได้อะไรอยากจะให้เหมือนกันให้หมด ตรามันมีขั้นคั่นขีด เลยไม่ชอบ ให้ไม่มีเสียรู้แล้วไป เจ้าแผ่นดินสวิเดนได้สร้างขึ้นดวงหนึ่ง ให้ใครไม่ได้เลยล้มละลาย เพราะเหตุที่เหลือกำลังที่จะให้ใครได้ในตราดวงเดียว เจ้าแผ่นดินเดี๋ยวนี้จึงได้คิดสร้างสายสร้อยใหญ่ขึ้น เพื่อจะยกให้สูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง แต่ในข้อที่พวกสตอดติงไม่อยากจะให้มีตรานั้น เจ้าแผ่นดินได้บอกกับไปรม์มินิสเตอว่า ถ้าหากว่าจะเลิกให้ได้จะต้องขอเงินเพิ่มเติมอีก เพราะอย่างไรก็คงจะต้องมีที่ให้ ถ้าให้ตราถูกกว่าของ ถ้าต้องให้ของจะต้องขอเงินเติม เพราะเหตุฉนั้นจึงได้ส่งยกกันไปได้ สายสร้อยของเดิมเปนอันเลิกไม่ใช้ พ่อก็ว่าดี เช่นนั้นสายที่พ่อได้ไว้มีราคามากขึ้น เพราะต่อไปจะไม่มีใครมีอีก วันนี้เลิก

ก่อน ๕ ทุ่ม เพราะมีแขกน้อย เข้ามานั่งพูดกันเล่นได้นาน แลผ่อนเวลาให้หัวค่ำ เหตุที่พรุ่งนี้จะต้องไปแต่เช้า ยังลืมบอกอีกเรื่องหนึ่ง ว่าเครื่องลงยา เช่นตลับที่ส่งไปให้จากยาเดนยาเดนนั้น ไม่ได้ทำที่รูเซีย ฤๅที่วิเอนา ดังเช่นคาดคเน ฤๅพวกร้านเดา เป็นของทำที่นี่เอง เครื่องลงยาเกลี้ยงแล้วออกจากที่นี่โดยมาก

คืนที่ ๑๐๓

วันอาทิตย์ที่ ๗ กรกฎาคม

วันนี้ตื่นแต่เช้า ได้พบพูดกับแอดมิราลสปาเรผู้บอกให้ชี ซึ่งเอาไปไว้บนรถไฟแล้ว เวลาก่อน ๓ โมง ๕ นาทีเช้าแผ่นดินผา พ่ออีดไม่แต่งตัวใส่เสื้อเดินทางที่เดียว พากันไปสเตชั่น มีข้าราชการหลายคน ทั้งทูตต่างประเทศมาส่ง รถออก ๓ โมง ๑๐ มินิต รถหลังนี้เป็นรถที่นั่ง อย่างดีที่สุดซึ่งมีในเมืองนี้ เป็นรถรางใหญ่ ขึ้นตามทางกลางไปจนถึงตำบลฮามาร์เป็นที่สุด ตอนใต้มีเนลงมาไปทางดอน เป็นเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ แต่เป็นศิลามาก หมู่ต้นสนปลูกรายเต็มไปทั้งนั้นตลอด มีบ้านเรือนคนห่าง ๆ แต่ราษฎรแต่งฝรั่งเสียหมดแล้ว ไม่แต่งตัวตามประเทศตั้งแต่มีเนขึ้นไป เป็นทเลสายใหญ่อยู่ข้างขวามือ จนตลอดถึงฮามาร์ ทเลสายสายนี้ไปลงร่วมสายน้ำมยาเซน ซึ่งเป็นสายน้ำใหญ่ ไปตกทเลใกล้เมืองคริสเตียเนีย กำลังเป็นชั่วหากันอยู่ในสตอดติง มีความเห็นกันว่าทเลสายอันนี้ ถ้าฝนตกลงมามาก น้ำขึ้นสูงท่วมที่ดินขึ้นไปมาก ถ้าหากว่าลดให้น้ำน้อยเสียโดยเปิดทางน้ำให้กว้าง จะได้ที่ซึ่งน้ำลดลงไปนั้นเพาะปลูกมากขึ้น ราษฎรบางพวกเห็นชอบด้วย บางพวกไม่ชอบ ด้วยว่า

ถ้าน้ำลดต่ำลงไปแล้ว ที่ข้างบนๆ น้ำจะแห้ง การถมเถียงกันนี้รัฐบาลเอาไว้ไม่อยู่ เป็นการใหญ่ ถึงว่าน่ากลัวรัฐบาลจะล่ม เมื่อเลยคืนนี้เข้าแผ่นดินคอยไปรมมินิสเตออยู่เป็นนาน ภายหลังส่งข่าวมาว่า เข้าวังไม่ได้ เพราะติดเรื่องนี้

หยุดกินเข้าที่ฮามาร์ เป็นเรสเตอรองต์กลางทางแล้วเปลี่ยนรถที่นั่นด้วย รถสายนี้เป็นรางย่อม เลี้ยวออกไปข้างตวันออก จนถึงแม่น้ำโกเยลอดะเมน ซึ่งไหลมาแต่ข้างเหนือ ถัดเรอโรส์ไปหน่อยมาลงในฟยอดเมืองคริสเตียเนีย บรรจบกับสายโคลมลีที่กล่าวมาแล้วนั้น ต่อนั้นไปจึงเลียบแม่น้ำนั้นขึ้นไปตลอด จนถึงเรอโรส์ แม่น้ำนี้เป็นลักษณแม่น้ำไทรโยค มีแก่งแต่แก่งใหญ่น้อย เป็นศิลาใต้น้ำโดยมาก แม่น้ำแลรถไฟนี้ ไปในกลางป่าไม้ไปนี่ อันเป็นที่กว้างใหญ่ไพศาลมาก ลักษณเห็นจะคล้ายกับป่าไม้สักซึ่งยังไม่ได้เห็น เป็นแต่นึกเดาว่าคล้ายกัน เป็นแผ่นดินสูงข้างต่ำข้าง แต่คงเป็นเขาทั้งสองข้าง ไม้ที่ตัดแล้วปล่อยล่องลงตามลำน้ำอย่างเดียวกันกับไม้สัก เวลาที่ล่องไม้ก็ได้ในฤดูน้ำอย่างเดียวกัน คือฤดูร้อนที่น้ำแข็งละลาย ทำให้น้ำในลำน้ำสูงขึ้นมาก ถ้ามีฝนเพิ่มเติมลงมาน้ำก็ขึ้นได้อีก ถ้าขาดฝนน้ำลดก็เกยก่ายอยู่ตามหาดข้างลำน้ำ เหมือนไม้เราค้างหาด ไม้ที่บรรทุกรถไฟลงมา น้อยกว่าล่องทางน้ำ เมื่อสิ้นลำน้ำสายนี้ถึงยอดน้ำแล้ว จึงไหลลงลำน้ำทางทรอนด์เยม ซึ่งเรียกว่ากุละ ลักษณเหมือนกันกับไม้ตอนข้างเหนือ เช่นเมืองฝาง ไหลลงแม่ลาว ไม้ตอนนั้นต้องไปออกทางทรอนด์เยม ไม้สันนี้ใช้การเป็นอันมากทั่วไป คือเรือนตั้งแต่นอกเมืองคริสเตียเนีย ไปจนตลอดทางถึงทรอนด์เยมไม่มีตกเลยเป็นเรือนไม้ทั้งสิ้น รูปร่างก็ออกจะคล้าย ๆ เรือนไม้ของเรา เว้นไว้แต่วิลลา ทำเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ ในเมืองทรอนด์เยมปลาดมากกว่าที่อื่น คือมีตกน้อยเป็นเรือนไม้ไปทั้งนั้น แต่เขาไม่สกปรกเหมือนอย่างโรงแถวที่บางกอก ทำหลังเชิงๆ เอาอย่างตึก ชั้นล่าง

ลงไปอยู่ใต้ดินใช้ก่ออิฐ ต่อกันกับเตาแลปล่องไฟ สูงขึ้นมาพ้นดินเท่าใดถึงลูกกรงสำหรับยุงอยู่ในเมืองเรา ก่อด้วยอิฐ เหนือนั้นขึ้นมาเป็นไม้ทั้งสิ้น เป็นเรือนสามชั้นทั้งในใต้ดิน ไม่ได้ทำด้วยอื่นเลย ทำด้วยไม้สนทั้งสิ้น

กระดาษที่ใช้พิมพ์หนังสือทั้งปวงทำด้วยไม้สนทั้งสิ้น มีโรงแฟกตอรี่ใหญ่ ๆ เป็นอันมาก จำหน่ายทั่วโลก ว่าไม้สนเป็นที่ทำให้อากาศบริสุทธิ์ ให้เลือดเดินดีบริบูรณ์ เพราะได้กลิ่นใบสน หายใจคล่อง ยกไว้อย่างเดียวแต่โรคผีในท้อง หมอไม่ยอมให้ขึ้นมาเมืองนอรเว ไม่ใช่เพราะไม้สนแสลงต่อโรคนั้น เพราะทนหนาวไม่ได้ ถูกหนาวก็เป็นมาก ไม้สนเป็นของมีประโยชน์ที่ใช้ทั่วไปในเมืองฝรั่งดังที่ว่ามานี้ จึงเป็นป่าไม้ใหญ่โตตลอดทั้งประเทศ ทั้งเหมาะกับพื้นที่อันเป็นที่กันดาร ยอดเขากะปุ่มกะปิ่ม ยางที่ลาแท่งเดียวยาวตั้งสี่ห้าเส้น สูงตั้งเส้น ไม่มีกิ่งเป็นเลย มีแต่กิ่งอยู่ข้างยอดก็ปลูกต้นสนได้ แม่น้ำเมืองทรอนด์เยมมีอีกแม่น้ำหนึ่งต่างหาก เรียกนิเดลเบี่ยน เป็นแม่น้ำใหญ่ไม่มีแก่ง มีแต่หาด ตกทเล แต่ไม่ขึ้นไปมากเท่าใด มีกรุยขุดร่องน้ำเรือเดิน มีตะพานข้าม ตะพานนี้ทำรูปแปลกมาก ตะพานรถไฟตามทางที่ข้ามแม่น้ำไม่ใคร่จะได้ใช้ตะพานเหล็ก โตเท่าโคก็ใช้ไม้สนเป็นที่น่าดูมาก แสงสว่างตามทาง เพราะนั่งมาตลอด จึงสังเกตได้ว่าเป็นอย่างไร สว่างอยู่จนเวลายามเศษตกเป็นเวลาเย็น เวลา ๔ ทุ่มโพล้เพล้ เวลา ๕ ทุ่มมืดเท่าเดือนหงาย เวลา ๕ ทุ่มครึ่งกลับสว่างเท่าบ่าย ๔ โมง เวลา ๕ ทุ่ม ๔๕ แสงเงินขึ้น เวลาสองยามแสงทองขึ้น เวลา ๗ ทุ่มสว่าง ราษฎรทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ ไม่เห็นใครนอน ต้นเต้นกันมาดูอยู่ข้างหนทาง ม้าก็ไม่นอน วัวก็ไม่นอน ไม่รู้ว่าจะนอนกันเวลาใด

มาถึงทรอนด์เยม ๗ ทุ่ม คนดูแน่นเหมือนเวลากลางวัน ลักษณอาการของคนต้น ต้นเต้นชอบดูจริง ๆ แต่ดูอย่างไม่มียาป คือจะตอมจะมุงอย่างไรก็แสดงความเคารพ ชวนแต่จะโยกมือร้องฮุระ ฮุระ อยู่เสมอ ยิ่งคนที่ทรอนด์เยมยิ่งสันทัด

อย่างธรรมเนียมมาก เพราะเอมเปอเรอเยอรมันเสด็จมาอยู่บ่อย ๆ คนข้างเหนือตาน้ำเงินจัดแลผมสีจางเกือบจะเปนสีขาวทั้งนั้น

เดินทางวันนี้ เปนระยะเวลาถึง ๑๖ ชั่วโมง แต่ในรถรางเล็กมีที่นอน อย่างพระแท่นทองเหลืองเต็มบริบูรณ์ สำหรับเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษี มีที่นอนผ้าห่มเสร็จจนกระทั่งม่านดำกั้นรอบ พ่อได้นอนสบายดีเหมือนอยู่เรือน เสียแต่รู้สึกกระฉ่อนจนกระทั่งขึ้นมานอนบนโฮเตลแล้ว ตื่นขึ้นที่ไรรู้สึกว่ามันกระฉ่อนกระฉ่อน เปนคนละอย่างกันกับเมาเรือ เมาเรือนี่รู้สึกโคลงเคลง เมารถไฟเมากระฉ่อน จนตื่นขึ้นแล้วจึงได้ห้าย

ได้มาอยู่ที่โฮเตลนี้ เรียกว่าบริตันเนีย เปนโฮเตลอย่างดีในเมืองนี้ นับว่าพอใช้ได้อยู่ แต่เรื่องกลางคืนนั้นเปนเลิกกัน ไม่มี แต่เคราะห์ดีที่ฝนไม่ตก จึงเอาเปนใช้ได้ ได้ส่งรายชื่อระยะทางมาให้ดู มันแปลก ๆ จะจดลงเปนหนังสือไทยก็ช่วยการ เพราะไม่ต้องจำไปข้างไหน รายวันค้างมาทั้งวัน วันนี้ (ที่ ๘ กรกฎาคม) ก็มีวันเที่ยวอยู่วันเดียว จึงต้องไปเที่ยวเสียโดยมาก รีบกลับมาจึงได้เพียงเท่านี้ ส่วนรายวัน วันนี้ (ที่ ๘) จะได้เขียนต่อไป ซึ่งต้องส่งวันนี้ เพราะมีทำทางที่จะส่งได้เท่านั้น ด้วยพระยาวิสูตรจะกลับลงไป ต่อนี้ไปอีกน่ากลัวจะส่งอะไรไม่ได้ เว้นไว้แต่หนังสือ จะได้ลองส่งโปสต์ตามระยะทาง ขอจบข้อความเพียงเท่านี้ ขอลาขึ้นไปข้างเหนือ ซึ่งนับว่าเปนที่สุดแดนมนุษย์อยู่ แต่รู้สึกว่าจวนจะถึงเวลากลับอยู่แล้ว จึงไม่มีความอิดหนาระอาใจอะไร ได้รับหนังสือแล้ว แต่จะเขียนตอบก็ไม่ทัน รู้สึกว่าเวลาช่างมีน้อยเสียจริง ๆ ถึงยังงี้ ข้อความคงจะขาดตกบกพร่องเสียเปนอันมาก ด้วยรีบเหลือเกินนัก แต่ขอให้อุ่นใจเถิดว่าพ่อมีความสุขสบายดี

จพาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๙

คืนที่ ๑๐๔

เรืออัลเบียน ทรอนด์เยม

วันจันทร์ที่ ๘ กรกฎาคม ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

วันนี้ตื่นสาย ๔ โมงเพราะนอนดึก กินเข้าแล้วไปดูคะทีดรัล ซึ่งเปนที่ราชาภิเศกเจ้าแผ่นดิน วัดนี้ทำด้วยศิลาอย่างอ่อนสิเทา ที่เรียกว่า โซปสโตน สร้างมา ๖๐๐ ปีแล้ว สัณฐานวัดก็เปนรูปไม้กางเขน แต่มีด้านหลังยาวออกไป ซึ่งเปนหลังคามุงกระเบื้อง เห็นจะไม่สูงเท่ากันกับข้างน่า เพราะฉนั้น จึงได้เปนเวลาที่ช่างกำลังจัดการก่อสร้างขึ้นใหม่ทำเปนมุขยาวแลสูงทันกันกับมุขน่า ถ้าหากว่าแล้วเสร็จ หอระฆังจะเปนสูนย์กลางยอด มุขน่ายาวมุขหลังยาว มุขข้างสั้นเท่ากันข้างละสองมุข วัดนี้ดีกว่าที่เดนมาร์ก เปนฝีมือช่าง มีลายชุดสลักศิลา ที่แปลกอย่างยิ่งนั้น คือใช้ระย้าโคมไฟฟ้า โคมใหญ่ ๆ ทั้งขัวปลายผนังก็มีโคมราย คงจะเปนเหตุกลัวมีดี น่ากลัวหนาวคงจะต้องจุดไฟ การที่ทำใหม่เปนการใหญ่มาก ไม่ใช่แต่ตั้งนั่งร้านเสาหลักแพที่คร่าวแล้วผูกนั่งร้านไม้ไผ่อย่างของเรา ถึงปลูกโรงไม้คร่อมผนังมุขที่จะก่อสร้างนั้นมุงหลังคาสังกะสีมีน่าต่างติดกระจก ทาน้ำมันอย่างเรียบร้อย ลักษณโรงราชรถของเราแต่สูงสามชั้น ยาวกว้างมาก คลุมโบสถ์นั้นมิด ภายในก็ตั้งรางล้อเลื่อนขนศิลา แลตั้งเครื่องจักร์เลื่อยศิลา ไว้ชานดานหลังกว้าง ปลูกโรงแถวคดเข้ามาติดหลังโบสถ์ ช่างกำลังทำงานอยู่ทั่วทุกแห่ง กำหนดว่าอีกประมาณสิบสี่สิบห้าปีจึงจะแล้ว เอมเปอเรอเยอรมันเอาเปนธุระมาก เสด็จมา

ทุกปี แลตรวจงานทุกปี ว่าโปรดปรานมาก วัดนี้ซึ่งเปนที่ฝังศพเซนต์ออลาฟ เซนต์ออลาฟนี้เปนเจ้าแผ่นดินตั้งเมืองหลวงอยู่ทรอนด์เยม เข้มแขงในการศึกสงครามมาก แต่ภายหลังตายในที่รบ ครั้นนานมาขุดศพขึ้นเห็นว่าผมยาวออกทั้งที่ฝังไว้ ดังนั้นต้องด้วยลักษณผู้วิเศษในพระสาสนา จึงได้ยกขึ้นเปนเซนต์ย้ายศพไปฝังใหม่ เครื่องราชอิศริยาภรณ์เซนต์ออลาฟของกรุงนอรเวออกจากพระนามเจ้าแผ่นดินองค์นี้ ได้ขึ้นรถไปถ่ายรูปวัดแลถ่ายรูปแม่น้ำนิเดลเบียน แม่น้ำนี้เปนแม่น้ำเฉภาะเมืองทรอนด์เยมตอนใกล้ข้างปากอ่าวทเล มีโรงไว้สินค้าปลูกขวางน้ำติด ๆ กันตลอดตอนใต้ตัพาน ข้างเหนือน้ำแลเห็นภูเขา มีย่อมแลมีตึกใหญ่อยู่ห่าง ๆ กัน ตัวเมืองเองนั้นตั้งอยู่ในวงแม่น้ำ ถนนกว้างประมาณสักแปดวา แลยังมีทางคนเดินกว้างประมาณ ๓ วาบ้าง ๔ วาบ้าง ทั้งสองข้าง คงเปนแนวเรือนห่างจากกันในสองฟากถนน สิบสี่วาฤาสิบหกวา เรือนในเมืองเปนแห่ง ๆ ถ้าเปนแขงก์เปนโฮเตลมีวเซียมแลโรงเรียนชั้นสูงเช่นนี้ ก่อเปนตึกแต่ไม่มีเกินสามชั้น ตึกเหล่านี้ไม่ได้อยู่เปนหมวกเปนหมู่ ปนกันไปกับเรือนไม้ แต่จะเปนตึกก็คือเรือนไม้ก็คือ ไม่มีบานน่าต่างไม้เลย ใช้บานกระจกแล้วเปนแล้วกัน ข้างในมีม่าน ใช้ผ้าโปร่งแขวนเปนไขแล้วมีม่านชักยังเงา ผ้าเลี่ยนฤาดอกลาย ถ้าเปนห้าง ถึงจะเปนเรือนไม้เรือนไหล่อย่างไรคงเปนบานกระจกมีของตั้งเหมือนอย่างในเมืองใหญ่ทั้งปวง ไม่มีพระราชวังเจ้าแผ่นดินเสด็จมาราชาภิเศก ก็อยู่ตึกสำหรับเมือง คำที่เรียกว่าตึกนั้นเห็นจะไม่ตรง รูปเหมือนตึกแต่ทำด้วยไม้ แต่ก็อยู่เวลาราชาภิเศกคราวเดียว ถ้าเวลาอื่นเสด็จมาก็อยู่โฮเตลที่พออยู่นั้น ไม่ใช่ไล่เอาทั้งโฮเตล ใคร ๆ ก็อยู่ได้ เพราะฉนั้นเจ้าแผ่นดินจึงบอกพ่อว่า ให้ส่งใครเขาไปดูโฮเตลเสียก่อน มันไม่สู้ดี เคยอยู่แล้ว

ได้เข้าร้านสามร้าน ซึ่งเป็นแฟชันเนเบอล ที่ใครใครมาต้องเข้าทั้งนั้น เหตุด้วยต้องซื้อเครื่องแต่งตัวขนสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นของสำหรับประเทศ ใช่แต่จะเพื่อเป็นของประหลาดของฝาก เป็นของจำเป็นที่จะต้องหาตระเตรียมสำรองไป เพราะไม่รู้ว่าจะกลับหนาวเป็นเช่นวินเตอได้เมื่อไร การที่ประเทศโหล่านี้ร้อนอยู่ได้ ด้วยกระแสน้ำซึ่งมาจากอเมริกา เรียกว่า คัลฟสตริมมาเป็นลำมีกำหนด มากระทบอิงค์แลนด์แลเดนมาร์กแล้วจึงมากระทบนอรเว ทำให้น้ำอุ่น เคียวนี้เขากล่าวว่าอากาศวิปริตไปกว่าแต่ก่อน เพราะแหลมแซนฟรานศิสโกที่อเมริกางอกมากออกมา สายน้ำเดินค่อนจะอยู่ข้างขั้วไป ถ้าไม่มีกระแสน้ำนี้ เมืองเหล่านี้จะหนาวทนไม่ได้ คนมักจะเข้าใจว่าทรอนด์เยมนี้เป็นเมืองเหนือใกล้นอทเคป แต่ที่จริงยังไกลมาก เพราะเหตุฉนี้จึงเป็นท่าที่สำหรับจะตระเตรียมตัวขึ้นไปนอทเคป คือเสื้อขน, หมวก, รองเท้า, ถุงมือทำด้วยขน, เสื้อชั้นในชั้นนอกทำด้วยหนังฟอก ส่วนของเล่นของใช้ เช่นเครื่องของโบราณประหลาด ๆ ของประเทศนอรเว เป็นเครื่องเงิน เครื่องไม้เครื่องตุ๊กตา หนังสัตว์ เขาสัตว์ ในสามร้านนี้เป็นที่มีชื่อเสียง ใครไปมาก็ซื้อ เวลานี้กำลังมีคนอังกฤษเที่ยวมาก ในการเที่ยวแถบนี้ พ่ออยากจะยกถวายเอมเปอเรอเยอรมัน เสด็จมาทุกปีแลเที่ยวซอกแซกทุกแห่ง คนในแถบนี้อยู่ข้างรักใคร่นับถือกันมาก แต่ก่อนมาก็ไม่ปรากฏว่าผู้ใดมาเที่ยวมาก ตั้งแต่เอมเปรเรอเสด็จทุกปี ๆ ใครมีกำลังเป็นต้องมา เลยเป็นแฟชันเนเบอล กำลังจะขึ้นต่อไปข้างน่า แต่คนในประเทศยุโรปนี้ยังไม่เคยมาโดยมาก ต่อไปภายน่าเห็นจะได้ยินเรื่องเที่ยวแถบนี้มากขึ้นทุกที เคียวนี้ชาวร้านที่สำคัญ ๆ ก็พูดอังกฤษได้แล้วทั้งนั้น ในเมืองซึ่งเป็นที่คนไปมาเที่ยวมาก ๆ ชาวร้านคงจะต้องพูดได้สามภาษา อังกฤษ ฝรั่งเศส แลเยอรมัน กลับไปกินเข้าที่โฮเตล แล้วไปซื้อเครื่องเงินเครื่องลงยา

จนบ่าย ๓ โมง ตาเจ้าของร้านคนหนึ่งแกช่างติดอจริง ๆ อไม่มีมูลต่าง ๆ จนอกหัวเราะไม่ได้ แกเฉยไม่รู้สึกตัวเลย

ออกจากร้านไปขึ้นเขา เรียกว่าฟยิเซตตาเปนเขาอยู่ใกล้เมืองทรอนด์เยม ทางขึ้นไม่สู้ชัน ความจริงพื้นแผ่นดินเมืองทรอนด์เยมมีทรายอยู่แต่ที่ตรงตั้งเมืองเท่านั้น พอพ้นออกไปก็เปนลูกเขา ไม่มีน่าผาแต่สูงกว่าเนิน มักจะเปนสนคม ๆ ตาดลงไปหาแม่น้ำตลอดไปทั้งนั้น แม่น้ำก็คดเคี้ยวมาก เปนน้ำตื้นศิลาครุกระโดษมาก ไม่ได้ใช้เดินเรือ กระแสน้ำไหลแรงเชี่ยวกรากเหมือนน้ำลำธาร การที่ขึ้นเขาก็ขึ้นไปตามสันตามไหล่ มีเวลาที่ไปราย ๆ มากกว่าขึ้นชันแต่ที่ละน้อย ๆ สูงขึ้นไปทุกที มีบ้านเรือนรายไปตามระยะทางจนถึงยอดเขาที่ติดกันมาก ๆ เปนพืนรายลุ่ม ๆ ดอน ๆ ไม่มีบ้านเรือน มีที่ขังน้ำเปนชั้น ๆ ขึ้นไป แต่เมื่อแลดูวัวลงมา งามทุก ๆ ช่องเปนลำดับ แต่ข้อซึ่งอัศจรรย์นั้น เมื่อเราอยู่บนเขาแลดูที่ขังน้ำ ไม่แลเห็นเขื่อนที่กั้นไว้ แลลงไปเหมือนกับน้ำทเลในฟยอด สูงเสมอกับน้ำในที่ขังน้ำ ซึ่งสูงกว่าทเลตั้งร้อยสามสิบเมเตอเปนต้นไป ชั่วแต่แลเห็นรั้วขาวกั้นกลาง ที่สุดสูงของเขา ๑๓๐๐ ฟีต มีเซเนตอเรียมอยู่บนนั้น เปนที่ ๆ ใครมาขึ้นมีลายมืออยู่ที่นั่นโดยมาก มีเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษีเมืองนี้กับเอมเปอเรอเยอรมัน แลเจ้านายอังกฤษอื่น ๆ อีกเปนต้น เขาเลี้ยงเรนเดียร์ คือกวางที่สำหรับลากรถไว้ที่หลังเซเนตอเรียมนั้น ถ้าเวลาฤดูหนาวใช้ลากเลื่อน ที่เขาเหล่านี้เปนที่หญ้าเตียนโดยมาก มีป่าสนเปนหย่อม ๆ เปนที่สำหรับเขาเล่นน้ำแข็งวิ่งด้วยชิ ก่อนเวลาที่จะกินน้ำชามีฝนตก แต่ไม่ช้าเท่าใดก็มีแดด แดดนั้นใสแหลมมีรุ้งด้วย ลักษณฝนตกเช่นนี้ เขากล่าวกันว่าเหมือนเด็กร้องไห้แล้วหัวเราะทั้งน้ำตา น่าเอ็นดูป่านกัน

กลับลงมาจากเขา พักที่โฮเตล ด้วยนัดรับแอดมิราลอิงเคลฟิลด์ ซึ่งคุมเรือรบอังกฤษสามลำมาทอดอยู่ในท่านี้ แอดมิราลคนนี้ได้เคยพบกันแต่ก่อนคราว

หนึ่งแล้ว มีอิยาไครยดีมาก แต่เรือรยที่มานี้ไม่ใช่เปนกองทัพ เปนพาเด็กมาฝึกหัด เขาจะมาพักอยู่ที่นี่ ๗ วันแล้วจะไปเยอรเคน บางทีจะได้พบกันอีกเมื่อขากลับได้รับโทรเลขเจ้าแผ่นดินมีมาปราไสยอีก ได้ตอบแลได้ทรายข่าวว่าเอมเปอเรอเยอรมันมาถึงเยอรเคนแล้ว เมื่อถึงที่ไหนได้วางเคเยอลเข้าหาฝั่ง แลมีเรือตอยีโดเดินข่าวอยู่เสมอ

ทำหนังสือต่าง ๆ แลจัดของส่งบางกอกมอบให้พระยาวิสูตร ซึ่งจะกลับไปพรุ่งนี้ แล้วจึงได้กินเข้าเย็น

เคาน์เตสฟริสยอกว่าตกปลาซัลมันสนุก จึงได้ให้ลองจัดดูที่นี่ เอาให้ได้สองอย่าง คือได้เห็นน้ำตกใหญ่ด้วย กินเข้าแล้วเวลายามเศษ ขึ้นรถไปที่น้ำตกเลียบไปตามลำน้ำ แต่จำจะต้องขึ้นขึ้นเขาจนถึงสันโดยมาก ชั่วโมงเศษจึงได้ไปถึงเรสเตอรองต์ ซึ่งตั้งอยู่เหนือน้ำตกนั้น เปนเรือนอย่างนอรวิเยียนทำด้วยไม้ มีคนไปอยู่หลายคน น้ำตกนี้เปนน้ำแม่น้ำ มีศิลาตั้น ตกลงมาถึงแม่น้ำชั้นล่างที่ต่ำสูงประมาณสักสิบวา ที่ตรงน้ำตกนั้นกว้างประมาณสัก ๑๕ วาฤาเส้นหนึ่ง แต่เขาตั้งรอไม้ซุงกันให้ช่องแคบสำหรับล่องไม้ลงแก่ง ไม้ล่องลงได้ แต่มักจะหักที่ตรงนั้น เพราะสายน้ำแรงมาก ที่ซึ่งจะตกปลานั้นคือใต้แก่งซึ่งจะต้องไต่ลงไปตามผั่งจนกระทั่งถึงน้ำประมาณสิบวา การที่จะลงไปก็ไม่ยาก แต่ขาขึ้นออกจะฟก การตกเบ็ดไม่สำเร็จ เพราะเปนเวลาร้อนสโนละลายลงมามาก น้ำไหลแรงเกินไป

ขึ้นจากที่นั้นไปด้วยรถอีก ทางสักสิบมินิตเห็นจะได้ ถึงที่น้ำตกอีกชั้นหนึ่งสูง ๑๕ วา ที่ข้างหนึ่งเขาได้ทำเปนทางดาดด้วยปูนเสมอระดับน้ำข้างบน แล้วเทลงมาให้ไม้ซุงเลื่อนลงมาได้ อีกซีกหนึ่งก่อเขื่อนกันช่องกระแสน้ำ ให้ลงมาพัดหมุนเครื่องไฟฟ้าสี่เครื่อง เปนกำลัง ๖๐๐ แรงม้า ได้ไปดูมีคนทำงานอยู่

ในนั้นสามคนเท่านั้น ช่างถูกเสียที่สุดที่แล้ว หว่างกลางน้ำยังตกแรงเป็นฝอยฟอง พลุ่งกระเซน ทางที่ไปต้องเวียนอ้อมไปตามฝั่งน้ำ ตรงน่าน้ำพุห่างประมาณสักห้าเส้นเศษ ฝอยน้ำกระเซนถึง

กลับจากนั้นเลยลงมาเรือ ซึ่งเข้าเทียบท่า เป็นท่ายาวก่อเชื่อนกันคลื่นเป็นเขตร์ มีช่องเข้าออก ถึงเรือสองยาม ยังสว่างดี ได้ออกเรือในไม่ช้านัก เรือรบอังกฤษทั้งสามลำสลูต ได้ชักธงตอบขอบใจ

เมืองนอรเวนี้ ราษฎรพลเมือง ออกไปอยู่อเมริกามากกว่าอยู่ในเมือง เพราะสันดานเป็นคนชอบไปไกลมาแต่โบราณ แต่ครั้งที่ยังใช้เรือไวกิงอยู่แล้ว เมืองคริสเตียเนียเป็นเมืองใหญ่กว่าทั้งหมด มีคนอยู่ในประมาณสองแสนเศษ แต่จำนวนคนขึ้นเสมอ เมืองทรอนด์เยมนี้มีคนสามหมื่นแปดพันเท่านั้น เพราะฉนั้นในข่าที่ผ่านมาเมื่อวานนี้จึงมีคนห่าง ๆ วิธีธุราของเขาสามครั้งสามลา กระชากออกมา ๆ รวมเป็นเก้าหน เพราะฉนั้นเสียงจึงได้กระชาก ๆ ประเดี๋ยวเดียวแล้ว ได้เขียนหนังสือนี้มาจนสว่าง คือเวลา ๗ ทุ่มครึ่ง จึงขอจบกันเท่านี้ที

คืนที่ ๑๐๕

วันอังคารที่ ๙ กรกฎาคม

เมื่อคนนี้เขียนหนังสือไม่เต็มบริบูรณ์ เพราะเวลาดึกตะลุตลานไป เรื่องน้ำพุนี้เป็นของที่กำลังนิยมยินดีกันใหญ่ ที่ใช้เป็นแรงหมุนเครื่องจักรแทนสตีม คิดส่วนที่ผิดกันกับใช้สตีม ใช้แรงม้าถูกกว่า ๘๕ เปอเซน เพราะฉนั้น เมืองซึ่งมีน้ำพุน้ำตกมาก ๆ นับว่าเป็นทรัพย์ใหญ่ เมืองสวิเดนและเมืองนอรเวบริบูรณ์ด้วยน้ำพุน้ำตกได้ใช้การแล้ว ข้างยังเหลืออยู่มากอันจะเกิดประโยชน์ใหญ่ พวกกัมปนีเที่ยวซื้อแลยึดถือที่น้ำตกต่าง ๆ ไว้เสียแล้วมาก ก่อนรัฐบาลได้คิดอ่าน

เดี๋ยวนี้กำลังเกิดวิชาใหม่ด้วยอาไศรยแรงน้ำ คือกลั่นไนเตรตธาตุอย่างหนึ่งออกจากลมอากาศ โดยทำหลอดใหญ่ให้ลมเดินในนั้น แล้วเอาไฟฟ้าเผาลมให้ไนเตรตลงในปูนศิลาขาว นำไปใช้เป็นปุ๋ยโรยแผ่นดินที่เพาะปลูกให้พืชพรรณงามกำลังแยงก์ต่าง ๆ ออกเงินทดรองให้ทำการเผาไนเตรตออกจากลมอากาศเป็นอันมาก เดี๋ยวนี้ปูนขาวไนเตรตนั้นได้ลงบรรจุถังขายเป็นอันมากแล้ว การที่ความคิดเล็ดลอดไปจนถึงเผาธาตุในลมอากาศมาใช้ได้นี้ก็เป็นอัศจรรย์มาก คล้ายกันกับโทรเลขไม่มีสาย อาไศรยด้วยความรู้แตกฉานออกไปจากไฟฟ้า เมื่อทำอันใดได้สำเร็จอย่างหนึ่งซึ่งเป็นอย่างรวยยอดของกำลัง เช่นใช้ไอน้ำ ความคิดก็แตกออกไป ในบรรดากิจการซึ่งควรจะอาไศรยแรงไอน้ำ ครั้นมาจับกำลังไฟฟ้าได้ ความคิดก็แตกออกไปจากบรรดาที่จะใช้กำลังไฟฟ้า เพียงเวลาในอายุพ่อเท่านี้ แต่ก่อนไฟฟ้าดูเป็นแต่ของทดลองเล่น เดี๋ยวนี้เป็นของที่จำเป็นใช้ได้ประโยชน์จริง กว้างขวางนักหนาแล้ว ยิ่งรู้มากความคิดก็ยิ่งแตกมากออกไป ความวิเศษขึ้นในการงานของมนุษย์จะหาที่สุดมิได้ ผู้ใดมีชีวิตรอยู่ช้าไปฤๅที่เกิดมาใหม่ ๆ คงจะได้เห็นแต่สิ่งซึ่งวิเศษขึ้นร่ำไปไม่มีที่สุด

เมื่อคืนนี้มาไม่มีคลื่น ทเลเรียบตลอด เวลาเช้าเรือเข้าในช่องขอรวิก เป็นช่องไม่กว้าง แต่น้ำลึกเรือเดินได้ใกล้ ๆ ฝั่ง มีศิลาในน้ำข้างราย ๆ มีเครื่องหมายต่าง ๆ โตข้างเล็กข้าง แต่ไม่ได้ใช้ตะเกียงเลย เพราะเหตุที่น่าร้อนไม่มีมืด เรือเดินได้ทั้งกลางวันกลางคืน น่าหนาวก็เดินแต่เวลากลางวันที่มีแสงสว่าง สองฝั่งเป็นเนินศิลาลูก ๆ มีดินอยู่เบื้องยนสักสองสามนิ้วพอหญ้าขึ้น ไม่มีต้นไม้เลย ภูเขาสูง ๆ ก็มีมาก มีแต่หญ้าไม่มีต้นไม้เหมือนกัน มีเรือนโรงหาปลาตั้งราย ๆ กันไป นาน ๆ มีแห่งหนึ่ง มีเรือใบนาน ๆ ลำหนึ่ง เรือเล็กทนรูปคล้าย ๆ เรือแชกปนกับเรือไวกิง ปลามีชุมมาก เป็นปลาเฮียริงมากกว่าอย่างอื่น แต่เดี๋ยวนี้มีคำร้องกันอยู่ว่าปลาน้อยไปกว่าแต่ก่อน เหตุด้วยรัฐบาลอนุญาตให้จับปลาวาฬข้างนอก แต่

ก่อนปลาวาฬไล่ปลาเล็ก ๆ เข้าในซ่อง มีโรงโกดังใหญ่ ๆ สำหรับรับเก็บปลาตากแห้ง ปลานั้นตากบนศิลา ไม่ต้องตั้งร้าน มีวัวมีแกะสัตว์ของเลี้ยงข้างราย ๆ เวลาน่าหนาวไม่ใคร่จะมีหญ้าแห้งพอ เพราะตามแถบนั้นหญ้าต้นสั้น ๆ ทำหญ้าแห้งไม่พอเลี้ยงสัตว์ ต้องใช้ปลาป่น วัวแลแกะก็กินปลาได้ด้วยไม่มีอะไรจะกิน ลืมพูดถึงหญ้าแห้งแถบข้างเหนือนั้น จะกองตากอยู่ในพื้นแผ่นดิน เช่นกับที่ท่ามกลางฤๅข้างใต้ประเทศยุโรปไม่ได้ เพราะอากาศร้อนน้อย ต้องเอาขึ้นพาดราวให้ลมเข้าแห้ง กว่าจะแห้งก็ช้ามาก พระอาทิตย์เวลาออกก็แจ่มแสงแหลม เว้นแต่นั่งในแดดไม่ร้อน กลับเป็นกิจวัตรที่จะต้องออกไปนั่งในกลางแดดได้มากเท่าใดยิ่งดี ถ้าขืนอยู่ในเรือนฤๅในร่มไม่ออกแดดก็เจ็บ ความชื่นชมยินดีในการเห็นพระอาทิตย์ของฝรั่งนั้นเป็นที่สุดที่แล้ว แต่เห็นจะไม่ถึงพวกเราที่มาทางนี้ ถ้าเราเห็นพระอาทิตย์เข้าเกือบจะประโคมได้ รู้สึกชื่นอกชื่นใจจริง ๆ

ทางที่มาตั้งแต่ทรอนด์เยมคืนนี้ นับว่าคนไทยยังไม่มีผู้ใดได้เคยมาถึงเลย มีคนไทยที่ได้เคยมาถึงทรอนด์เยมแล้วสามคนเท่านั้น ระยะทางที่จะขึ้นไปจนถึงนอทเคปไกลมาก ถ้าจะเทียบหนทางตั้งแต่คริสเตียเนียมาถึงทรอนด์เยม เท่ากันกับจากทรอนด์เยมไปถึงโยเดอ ซึ่งจะถึงในเวลาพรุ่งนี้เช้า ถ้าจะขึ้นโซนทรอนด์เยมยังอยู่ในเทมเปอเรตโซน ตั้งแต่โยเดอขึ้นไปจึงเป็นอาร์กติกโซน เป็นส่วนตอนข้างหัวโลกฝ่ายเหนือ

เวลาบ่าย ๒ โมงกินเข้าแล้ว เรือจอดที่ต๊อร์คแฮตเตน ต๊อร์คแปลว่าตลาด แฮตเตนว่าหมวก ต๊อร์คแฮตเตน แปลว่าหมวกไปตลาด เรียกตามสัณฐานของเขา เพราะเขานั้นรูปเหมือนหมวกที่ผู้หญิงใส่ไปตลาด มีช่องกลวงที่ตรงกลางใหญ่ทลุแลเห็นฟ้า เขานั้นสูง ๘๒๗ ฟีต ปล่องที่ทลุสูงกว่าทเล ๔๐๗ ฟีต ในปล่องนั้นสูงไม่เสมอกัน อย่างต่ำเพียง ๖๐ ฟีต อย่างสูงถึง ๒๕๐ ฟีต กว้าง ๆ แคบ ๆ ที่

รูปทรงถ่ายสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กับพระองค์เจ้าอุรุพงศรัชสมโภช
ที่ในเรืออัลเบียน

แคบถึง ๓๖ ฟีต กว้างถึง ๘๘ ฟีต มีเขาคิดเห็นต่าง ๆ แลมีเรื่องนิทานเกี่ยวข้องเกือกนิทานตามมองไล่ แต่จะไม่เล่าในที่นี้ ทางที่ขึ้นไปด้วยเรือเล็ก ไม่ไกลจากที่ทอดเรือเท่าใด มีตพานสูงขึ้นด้วยกระได เป็นผังพันศิลาครุคระ มีเสาธงยักมีเด็กแลยายแก่ซึ่งอยู่บ้านแถบนั้น มาคอยเป็นคนนำทางเพราะไม่มีหนทาง เดินไปตามก้อนศิลากระบุ่มกระบิ่มข้าง ที่หญ้างอกคลุมขนศิลาข้าง พื้นหญ้านุ่มหยุ่น ๆ เพราะเหตุที่ข้างล่างเป็นดิฟ คือรากหญ้าเก่าเป็นดิน สีดำเจือแดง ถ้าขุดขึ้นมาผึ่งไว้ให้แห้งติดไฟได้เหมือนถ่าน ไฟติดอยู่ได้นาน ๆ ไม่ลุกวูบอย่างรากไม้ใบไม้ แต่ความร้อนไม่ใคร่จะแรง มีเท่ามาก ดิฟอันหนึ่ง ๆ ที่ขุดขึ้นมา ลึกแลกว้างเต็มใบพลั่ว เป็นแท่งสี่เหลี่ยม ดิฟเช่นนี้มิใช้ทั่วไปในป่าสนทั้งปวงด้วย หญ้าที่ขึ้นบนดิฟเป็นหญ้าใยยางไม่หนา ใบสั้นไม่ยาว เมื่อวานนี้แลเมื่อเช้านี้ยายแก่ยอกว่าฝนตกจึงได้มีน้ำซึมอยู่ตามพื้นมาก เดินต้องหลีกขึ้นตามก้อนศิลา ไม่ใช่เดินง่าย แต่ไม่ยากเหลือเกิน ขึ้นไปข้างบนมีมอส ทำนองลักษณผักเบี้ย แต่ใบแข็ง ตามซอกหลังก้อนศิลา มีดินเพียงสักนิ้วหนึ่งสองนิ้ว แต่มอสงอกแห้งทับ ๆ กันนุ่มเหมือนพรม ข้างล่างแห้งเป็นสีขาวเหมือนต้นแอหนัง มอสแห้ง ๆ สีขาวนี้เป็นอาหารของกวางเรนเดียร์ที่สำหรับใช้ลากเลื่อน ซึ่งไปเห็นเมื่อวานนี้ ตัวเรนเดียร์นี้สรรน่าเกลียด มีขาวกับดำปนกัน ขาวแห้ง ๆ เหมือนกันกับมอส ดำก็เยิ้น ๆ กินมอสนี้เยิกยานที่เดียว มันหลุดจากศิลาง่าย ๆ เอามือขยุ้มดินก็ติดขึ้นมาด้วยทั้งพวงมีลูกยลูเบอรี่สำหรับทำแคลแรต เป็นลูกแดงเล็ก ๆ ในหญ้า รสเปรี้ยวมีเม็ดในนั้นมาก ได้ไล่เลียงยายแก่ว่าแกอยู่อย่างไร ดูแกเยิกยานในที่อยู่ของแกมาก ว่าบรรดาเกาะเหล่านี้ไม่มีที่ไหนสู้ เพราะมีหญ้าบริบูรณ์กว่าทุก เลยงวัวได้ถึง ๖ ตัว สารพัดนมเนยอะไรใน ๖ ตัวนั้น พอเลี้ยงกัน ตัวสองคนผัวเมีย มีลูก ๗ คน

เปนหนุ่มเปนสาวแล้ว ต้องซื้อก็แต่แย้งขนมข่ัง เรื่องที่ให้วัวกินปลานั้น ตำยลน ไม่จำเปน เพราะเอาปลาไปขายได้ราคาเปนเงินมาซื้อหญ้า มีทซื้อหญ้า ไม่เหมือน ตำยลอ้น ซึ่งจำเปนต้องให้วัวกินปลา

ทางที่ขึ้นต่อไปข้างขน เปนฉวากหว่างเขา แลดูออกไปข้างทเลเห็นเกาะแล ช่องทเลงดงาม ด้านข้างในเปนน่าผาสูง พ่อขี่เกียจเดิน เหนื่อยจึงได้หยุดอยู่เสีย กลางทาง แดดกล้ารอ้นจนถึงเหื่อออก คนอ้นขึ้นไปยายแก่กับลูกสาวนำ คอยอยู่ เปนนานจึงได้กลับ ใครกลับมาก็ไม่ล้าหลังเหมือนเจ้าพระยาสุรวงษ์ มีคนเอานมวัว แลน้ำแดงมาขายกินชื่นใจดี กลับลงมาถึงเรือเกือย ๔ โมง ออกเรือต่อมาพอ ถึงข้างเหนือ แลเห็นช่องเขาปากข้างเหนือทลุโต ลักษณอย่างเขาอกทลุเมืองพัทลุง นั้นเอง แต่ดีที่เฉภาะเปนช่องอยู่ตรงกลางเขาทั้งข้างส่วนสูงแลส่วนกว้าง ไม่ทลุ เขียว ๆ ในที่ยางเหมือนเขาอกทลุ เพราะฉนั้นถ้าจึงได้ยาวเปนปล่อง เขาเรียก ปล่องนั้นว่า วูลเลตคือช่อง ถัดมาอีก ถึงเขาพี่น้อง ๗ นาง เปนเขามียอดเรียง ๆ กันไปเจ็ดยอด แต่ติดกันอยู่เปนแฝดสองยอด แนวเขา ๗ ยอดนี้เปนสายใน มีสโน เกาะอยู่ตามแอ่ง ๆ ไม่มีต้นหญ้าฤามีก็เหี่ยวไหม้ แต่มีแนวเขาเตี้ยคั่นอยู่ข้างน่า เขาเตี้ยนมีต้นหญ้าเขียวตลอด มีบ้านพวกประมงรายห่าง ๆ กัน รูปพรรณสัณฐาน เหมือนอ้ายเรือนตุ๊กตาฝรั่ง ที่ใช้ไม้สันถากหยาย ๆ แลต้นไม้มีฐานซึ่งเคยเล่น กันมาแต่เด็ก ๆ ดินฟ้าอากาศแลน้ำ เหมือนรูปเขียนเมืองนอรเวที่เขาเขียน ซึ่ง เราไม่เห็นจริง มันใสแจ่มกว่าปรกติมาก กินเข้าเวลาทุ่มครึ่งวันนี้ แดดยังจ้า เท่าบ่าย ๓ โมงในกรุงเทพฯ พระอาทิตย์วันนี้ใสไม่มีเมฆหมอกเลย จนออกร้อนไม่ ใคร่จะหนาว เวลา ๕ ทุ่มพระอาทิตย์จึงได้ตก แต่ถึงพระอาทิตย์ตกแล้วก็ยังสว่าง พระอาทิตย์ขึ้นแลพระอาทิตย์ตกนี่ช้ามาก อยู่อย่างไรก็อยู่อย่างนั้นนาน ๆ เพราะ

เหตุฉนั้นวันจึงได้มาก มีเวลามืดน้อย เวลา ๕ ทุ่มนี้เป็นเวลาที่เรือเข้าในอาร์กติกโซน พระอาทิตย์ตกน้ำ มีเวลามืดสักครึ่งชั่วโมงก็กลับแสงสว่างขึ้นอีก เวลาพรุ่งนี้เห็นจะไม่ตก

คืนที่ ๑๐๖

วันพุฒที่ ๑๐ กรกฎาคม

เวลาเช้าเรือจอดที่โยเดอ ยังไม่ทันตื่น ตำบลนี้เป็นที่ประชุมบ้านพวกหาปลาแห่งหนึ่ง ได้ลงเรือโมเตอลอนช์ ไปขึ้นที่ท่ามีสพาน ต้นสพานเป็นเนินทางชันขึ้นไปตามริมฝั่ง ทเลปลูกโรงกุดัง สำหรับไว้ปลาแห้งเรียงติด ๆ กันไป เสาปักลงในน้ำ มีรายฎรลงมาคอยดูอยู่ที่สพานมาก มีเรือเสาเรือใบข้างเรือเล็ก ๆ มาก ริมตลิ่งเหม็นอย่างที่หาปลาทั้งปวง ขาดแต่ร้านตากปลา มีคนถือพวงปลาหิ้วไปหิ้วมาเห็นจะขึ้นจากเรือ เมื่อขึ้นไปถึงท้องถนน แลไปตามท้องถนนทั้งข้างเหนือข้างใต้ และแลกลับลงมาทางสพาน ช่างเหม็นปากน้ำโพจริง ๆ พอเลี้ยวข้างขวาก็ถึงร้านตาเจ๊กสมบุญ[๑] แต่ที่นี่เป็นฟาเมซี่ แต่ก็ขายของอะไร ๆ ดีปาถะ เหม็นกันกับปากน้ำโพ เครื่องเดินทางเป็นพื้น ข้ามฟากถนนไปอีกฟากหนึ่ง เข้าห้างเป็นโรงแถวชั้นเดียวทั้งหมด ขายของต่าง ๆ อย่างสามัญ จะหาของซึ่งเป็นสเปเชียลสำหรับที่นี้ได้แต่กะโปรงปลา ซึ่งควรจะเรียกว่าของไต้ แลศิลาที่ฝั่งทำนองเป็นแร่อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นเครื่องทับหนังสือกับโปสต์การ์ด มีเท่านั้น กำลังอยู่ในร้านฝนตกต้องซ่อมอีกคันหนึ่ง สำหรับกันเดินกลับมาลงเรือ คนก็มากหลายพัน พอตรงกันกับปากน้ำโพ แต่ถนนของเขาดีกว่าถนนกรมดำรงที่ปากน้ำโพ เวลากลับลงมาถึงที่สพาน

---

๑ ที่ทรงดำรัสเรียกว่า "เจ๊กสมบุญ" นั้น คือเจ๊กสมบุญ ศิริภาพ เป็นนายห้างตั้งร้านใหญ่อยู่ที่ปากน้ำโพ ต่อมาได้เป็นขุนวัฒนวานิช

มีผู้เอาปลาซัลมันตัวใหญ่มาถวาย ยื่นลูบคลำยื่นอีก ๆ จะให้รับ แต่จะว่ากะไรก็ไม่ว่า จึงไม่ได้รับออกเรือมา อุส่าห์ลงเรือตามมา พอขึ้นบนยอตช์ เขาก็เดินตามเข้ามายื่นที่กระได ยิ้มแย้มแจ่มใสให้ปลานั้นอีก ออกรักว่าใจดี จึงได้เอาคุมมือเงินลงยา จ.ป.ร. คู่หนึ่งไปให้ ด้วยความดีใจยื่นมือมาขยับมือพ่อทั้งทเบอน ๆ ปลาอยู่เช่นนั้น มือเหม็นคาวอยู่จึงต้องมาล้าง ปลาซัลมันกลิ้นกล้า ถึงฝรั่งก็ออกขยาด เข้านั่งลงเรือไปอวดลูกกระดุมเรือยตลอดทาง คุมนั้นเห็นจะเหม็นคาวทั้งหิ้ว ได้ออกเรือต่อไปในเวลานั้น

คิดการเรื่องที่จะไปต่อไปอีก เดิมกำหนดว่าพรุ่งนี้เช้าจะถึงตรอมซ็อจะแวะตรอมซ็อก่อน แล้วจึงจะไปฮาเมอเฟสต์ ถึงฮาเมอเฟสต์เช้า ตอนบ่ายไปนอทเคป ไปมีความคิดว่า ได้ถึงฮาเมอเฟสต์แล้ว ควรจะไปดูพวกลัป อันสำเนียงอังกฤษอ่านเปนแลบนั้น ซึ่งเปนชาวบ้านอยู่ข้างในลึกเข้าไปทางชั่วโมง ๑ เศษ ทั้งไปทั้งมาจะกินเวลาอยู่ในราว ๓ ชั่วโมง จะไปถึงนอทเคปบ่ายมากเกินไป พระยาซลยุทธเตรียมมาสำหรับจะให้สัลัก จ.ป.ร. ด้วย เวลาจะไม่พอทำงาน จึงตกลงเปลี่ยนเสียใหม่ข้ามไม่แวะตรอมซ็อไปฮาเมอเฟสต์ทีเดียว คงจะไปถึงฮาเมอเฟสต์ในเวลาบ่ายกินเข้ากลางวันแล้ว ตรงไปถ่ายรูป ซึ่งอยากจะถ่ายรูป เพราะเหตุว่ามาถึงที่สุดแดนมนุษย์อยู่ควรจะได้ถ่ายรูปในที่นั้น แล้วไปดูพวกลัป กลับมาค่ำออกเรือจากฮาเมอเฟสต์ไปนอทเคป ขึ้นนอทเคปแต่เวลาเช้า ได้สัลักเสียวันยังค่ำ แล้วเลยอยู่ดูพระอาทิตย์จนตลอดพ้นสองยามแล้ว จึงกลับมาแวะฮาเมอเฟสต์รับรูปที่ถ่าย แลจะได้บอกโทรเลขวันกลับในที่นั้นด้วย รุ่งขึ้นจึงจะขึ้นตรอมซ็อ ขากลับจะได้ไม่ต้องนั่งอยู่ในเรือหลายวัน

ตั้งแต่มาตอนนี้ไม่มีคลื่นเลย เพราะมาในช่องเกาะตลอด แลเห็นภูเขาฝั่งแลเกาะ ตลอดหนทาง ภูเขามีสโนกองอยู่ในที่สูง ๆ ทั่วไปทุกเขา หน้าตาเปน

เขตร์อาร์กติก ที่เคยเห็นในรูปอยู่เนืองๆนั้น วันนี้แดดไม่แจ่ม ไม่แลเห็นดวงพระอาทิตย์ แต่ฝนไม่ได้ตกต่อไปอีก น่ากลัวแต่วันที่ไปถึงนอทเคปเป็นอย่างนี้ละจะเต็มที จะไม่ได้เห็นพระอาทิตย์เวลาเที่ยงคืน ถ้าหากว่าเสียทีเสียครั้งหนึ่งแล้วยากที่จะขึ้นมาดูอีกได้ จึงเป็นที่ใจเต้นอยู่

เวลาบ่าย ๔ โมง นึกถึงปลาซัลมันที่เขาให้ ว่าจะทำอะไรกินดี ตกลงว่าควรจะต้มเข้าต้มปลาซัลมัน แต่ไม่มีผู้ใดสันทัด โทษถึงเสด็จไปต้มที่ครัวเอง ถามถึงน้ำปลา ตาอ้นนิ่งเหมือนไม่ได้ยิน แปดคำเก้าคำก็ไม่พูด พระยาขุรุษก็นิ่งเสียด้วย แปลว่าเจ้าคุณขางวางแลคุณพระนายไม่รู้เลยว่ามีอะไรบ้าง ตกลงดีแคลร์กันว่าไม่มีทอดธุระว่าจะใช้เกลือ ที่หลังนายศริทหารเรือที่เอามาใช้ มายืนยันว่ามี รับจะไปเอามาให้ ตกลงเป็นได้ มาต้มเลี้ยงกันทั้งฝรั่งทั้งไทยอร่อยดีมาก เสียแต่ปลามันจืดออกจะเป็นกระดาษ ๆ สู้ปลากระพงไม่ได้ ตั้งแต่ได้กินเข้าต้มปลาซัลมัน เลยกำเริบกันใหญ่ เจ้าชายอุรุพงษ์เป็นหัวน่า อยากกินโน่นกินนี่คิดสมยศข้า รับจะไปจัดให้พร้อมสำหรับพรุ่งนี้ แต่ครั้นไปตรวจเข้าก็เปล่าทั้งนั้น น้ำตาลก็ไม่เอามา อ้ายน้ำตาลที่เคยเกิดความแล้วเกิดความเล่าเห็นไม่ต้องการ น้ำพริกแกงก็ไม่เอามาเลิกเสียด้วยอะไรก็ไม่รู้ แต่น้ำพริกแกงสำหรับกองทหาร หม่อมนเรนทร์เขามีติดมาคงขาดแต่น้ำตาล กองตะกลามขอให้ทดลอง เป็นอันจะได้ทดลองกันพรุ่งนี้

วันนี้พระอาทิตย์สูงมาก ตอนบ่ายลงมามีเวลาอากาศแจ่มบ้าง เวลา ๒ ทุ่ม พระอาทิตย์สูงเท่าบ่าย ๓ โมง ได้ถ่ายรูปพระอาทิตย์เวลายามหนึ่งเสมอยอดเขา เป็นการซ้อมมือ ตกดึกถึง ๔ ทุ่มมีหมอกลงตามยอดเขาบ้าง ต่ำลงมากว่ายอดเขาจนถึงเชิงเขาบ้าง เรือเข้ามาในช่องแคบ ๆ หลายตอน วันนี้ได้เห็นต้นไม้ใหญ่มากหลายแห่ง จนถึงปลูกชิดกันเป็นป่าก็มี ซรอยจะเป็นที่มีดินมาก มีทุ่งหญ้าอย่างหญ้าสูงบ้างเป็นแห่ง ๆ สโนตามยอดเขาขาวเนืองกันตลอดไปทั้งสองฟาก ทำให้อากาศหนาว

เย็นชืด รู้สึกเฉียบ ๆ ปรอดกลางแข้งฟาเรนไฮต์ ๕๔ ในเก๋งเรือปรอดก็ต่ำกว่าชืดที่จะต้องติดไฟ แต่ทนได้ไม่ต้องติด ในเรื่องปรอดนี้อยู่ข้างจะเสียใจมาก ที่เราไปติดฟาเรนไฮต์ ที่เมืองอื่นไม่ได้ใช้เลยนอกจากอังกฤษ ไปพูดกับใครเขาก็ไม่เข้าใจเขาพูดกับเรา ๆ ก็ไม่เข้าใจ คำที่ว่าไม่เข้าใจนี้ ไม่ใช่จะไม่เข้าใจว่าแย่งอย่างไรผิดกันอย่างไร มันไม่เข้าใจซึมทรายเข้าไปในใจเราเหมือนฟาเรนไฮต์ เช่นกับยอกว่า ๑๖ ดีกรีเซอว่า ๑๖ แลดูก็รู้ว่าเลข ๑๖ แต่จะให้คิดเนว่า ๑๖ นั้นมันหนาวเท่าไรใจไม่ยักรู้สึก มันเป็นเรื่องชอยกล ฟาเรนไฮต์นี้เป็นของเยอรมันคิด แต่เยอรมันไม่ใช้ อังกฤษไพล่เอาไปใช้ เซนติเกรดเป็นของอังกฤษ อังกฤษไม่ใช้ ฝรั่งเศสไพล่เอาไปใช้ เรเมอเป็นของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสไม่ใช้ เยอรมันไพล่เอาไปใช้ แต่พ่อได้ระทำใจตกลงเสียแล้ว ว่าจะเรียนสังเกตตามเซนติเกรดซึ่งเข้าเรื่องกันดีกับเครื่องวัดอื่น ๆ ตั้งแต่ไปอายน้ำที่ยาเดนยาเดนสังเกตจนออกเข้าใจ เว้นแต่มันไม่ซึมทรายเหมือนฟาเรนไฮต์ ถ้าเราใช้เซนติเกรด อาจจะรู้ที่ไหนรู้ได้ เพราะในคอนติเนนต์ ถ้าหมายเลขสองข้างคงเป็นเซนติเกรดข้างหนึ่ง เรเมอข้างหนึ่ง ฟาเรนไฮต์เป็นไม่มีใครแลเห็น เวลาที่เราอยู่ในอิงค์แลนด์มันน้อยอยู่คอนติเนนต์มาก จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องเรียน

กำลังยอกให้กรมสมมตเขียนหนังสือถึงกรมดำรง พ้องรานซอมเมอ[๒] ว่าไม่มีกล้องแมช่อมดีขาย ได้ยินเสียงพระยาชลยุทธร้องโวกเว้กมาแต่ไกลนอกห้อง ทำไมจึงเข้าใจว่าคงเป็นเรื่องพระอาทิตย์ เพราะเหตุที่ ๒ ยามตรงโตดออกไปฉวยกล้องถ่ายรูป ซึ่งเตรียมมาไว้เสร็จแล้ว ไปกรายเรือทันที หมอพีสเตอก็โดดตูมตามมา ได้ถ่ายพระอาทิตย์กำลังเทียงคืนชั่ง ได้ ๔ เนกเกตีฟก็เข้าเมฆ เฉภาะตรงยอดเขาสูงที่เป็นเทือกยาวด้วย วันนี้พ่อออกจะทอดธุระเสียแล้ว ว่าคงจะไม่ได้เห็นพระ

๒ ร้านซอมเมอร์อยู่ที่เมืองปารีสมีชื่อเสียงในการทำกล้องบุหรี่กล้องยา ด้วยแมร์ช่อมเป็นอย่างดี

อาทิตย์เวลาเที่ยงคืน เพราะเหตุที่ตั้งแต่ ๔ ทุ่มมา ไม่ได้เห็นดวงพระอาทิตย์เลย เป็นเมฆหมอกฝนประปราย แต่อย่างไรใจจึงได้เป็นห่วง ยืนชำเลือง ๆ อยู่เสมอ อีก ๑๐ มินิตออกอีก อยู่ยอดเขาวิ่งขึ้นไปถ่ายขนหัวเรือ ได้อีก ๔ เนกเกติฟก็หลบวับหายเงียบทีเดียว คอย ๆ จนเห็นไม่ได้การ กลับเข้าเก๋ง นั่งอยู่สักครู่เดียว กลายเป็นสว่างขึ้นมาอีก แต่ไพล่ไปสว่างข้างตวันออกแผ่มาจับตวันตก แต่ยังไม่เห็นดวงอาทิตย์ กลับไปเป็นอรุณเสียแล้ว กรมสมมตได้นั่งบ่นว่าคนแก่ยอกไม่เชื่อจริง ๆ ที่ซึ่งได้ถ่ายรูปพระอาทิตย์เวลา ๒ ยามนั้นเรียกว่าตำบลเกาะดารเออ แลติดยูด ๖๙ ดีกรี ๕ มินิตเหนือ ลองติดยูด ๑๗ ดีกรี ๓๕ มินิตตวันออก รู้สึกปลื้มใจเต็มที คล้ายกับเห็นสุริยุปราคา น่าประโคมแลแจกเงิน แต่นี่ไม่ใคร่มีใครเห็น เห็นกันสองสามคน ไม่ได้ประโคมจึงไม่ต้องแจกเงิน รู้ว่ายังอาจจะเห็นได้อีกถึงสามคืน แต่มันไม่แน่ อาจจะมีเมฆหมอกฤาฝนตกเห็นไม่ได้ ได้เห็นแลได้รูปขึ้นมือไว้เสียแต่วันนี้ อย่างไร ๆ ก็เป็นต่อไม่เสียที เวลา ๗ ทุ่มนี้หมอกลงจัด ข้างขวามือที่เป็นฝั่งเกือบจะเป็นเอาดำ ๆ ย้ายไว้ข้างหลัง ควันอากาศกลางแจ้งเย็นกัดเนื้อเฉียบ ๆ แต่ที่จริงปรอดก็ ๕๐ เท่านั้น เป็นเหตุด้วยหนาวมาจากสโน กลิ่นอายอากาศรู้สึกเหมือนอย่างกับอยู่ยอดเขาโรเซเดอเน ที่เมืองสวิตเซอแลนด์ เสร็จการจดที่เขียนพระอาทิตย์เต็มดวงเวลาเที่ยงคืนนี้แล้วเป็นอันนอนได้ ขอขยเท่านี้ที ขอเติมอีกนิดว่า ความรู้สึกเหมือนอดนอนอยู่จนสว่าง มหาดเล็กยืนค้อนตาเขียว ๆ ว่าสว่างแล้วยังไม่นอน แต่มัน ๗ ทุ่มจริง ๆ อ้างนาฬิกาเป็นพยานได้

คืนที่ ๑๐๗

เรืออัลเบียน ฮาเมอเฟสต์

วันพฤหัศบดีที่ ๑๑ กรกฎาคม

เมื่อเช้านี้ข้ามอ่าวมาคืน ตื่นขึ้นแล้วเลยนอนเสียไม่ลุก จนจวนเที่ยงจึงลุกขึ้นทำกับเข้า ตาอ้นไปหุงเข้าไว้ก่อน ชายบริพัตรทอดเนื้อกับน้ำส้ม น้ำปลาแลกุ้งไม้เกณฑ์ให้อ้ายกุ๊กทอดปลาเฮียริง หน้าตาคล้ายปลาทูแต่มีน้อยไปไม่พอ ต้องเอาปลาซาดินแทน เยนตราจัดผักอยู่ข้างจะแขงแรงมาก ว่าเสียหรู มีผักกาดแดงแลเตอนิปกับแครอตต้ม พ่อตำน้ำพริก ขาดน้ำตาล ใช้น้ำตาลกรวดแทน ช่างประดักประเดิดจริง ๆ แก้อย่างไรมันก็ปร่าอยู่นั่นเอง ถ้าเป็นที่บางกอกก็โทษถึงไม่เสวย ได้อินเวนต์ยำลูกแอบเปอลอร่อยดีมาก ควรจะพากลับเข้าไปถึงบางกอกได้ กินกันอร่อยดี แต่เสื่อพริกอุรุพงษ์ไม่ใคร่พอ อยากแต่จะเผ็ดให้มากอย่างเดียว พริกแช่น้ำปลาใช้ได้สำหรับให้เผ็ด แต่ไม่หอม เรือเข้าช่องเกาะคลื่นสงบกินเข้าได้สบาย พอกินเข้าแล้วก็ถึงตำบลฮาเมอเฟสต์ ซึ่งเป็นเมืองเหนือที่สุดในโลก ไม่โตใหญ่เท่าใด หน้าตา "มี"[๓] ในเมืองไทย มีเรือใบคล้ายขนาดเรือแชกบรรณาการ เป็นเรือปลากว่า ๓๐ ลำ แต่โดยมากเกือบจะทั้งนั้น ชักธงรูสเซียเพราะเขาแล่นข้ามนอทเคป มาค้าปลาข้างแถบนี้ มีกงสุลรูสเซียอยู่ด้วยคนหนึ่ง เรือนทั้งปวงเป็นเรือนไม้ทั้งสิ้น มีถนนตรงสายเดียว ลงไปข้างใต้เป็นร้านขายของ มีหนังหมีขาวเป็นอันมาก ที่เย็บแล้วก็มี ยังไม่ได้เย็บก็มี ที่ยังไม่ได้เย็บมีหัวกระโหลกไว้สำหรับเข้ากับหนังต่างหาก ราคาถูกเหลือเกิน เมื่อขนพระที่นั่งซื้อผืนหนึ่ง ๘๐๐ ฤๅ ๑๐๐๐ บาท ที่นอยู่ใน ๑๕๐ ฤๅ ๑๖๐ บาท มีหนังอื่น ๆ อีกหลายอย่าง มีเครื่องแต่งตัวพวกลัป เกือกเฟอเสื่อเฟอ แลของขายประจำที่สำหรับประเทศคือเครื่องไม้ต่าง ๆ

---

๓ คำว่า "มี" ในที่นี้ มาจากเล่นประกวดเครื่องโต๊ะ เจ้าของแสดงว่าเป็นของดี ไม่มีของผู้อื่น ควรได้รางวัล กรรมการที่รู้ว่าผู้อื่นมี มักร้องว่า "มี" จึงเลยเป็นคำแผลง หมายความว่า ไม่ใช่เป็นของแปลกที่เดียว

เขียนสี เครื่องเงินเล็ก ๆ ทรฎก ได้ซื้อแจกกันและซื้อฝาก ซื้อโปสต์การ์ดแลรูปต่าง ๆ แล้วไปถ่ายรูป แต่งตัวทูมทามตามประเทศ แต่ช่างถ่ายรูปอยู่ข้างจะต้นเหลือเกิน สไลด์ก็มีอันเดียวและมีข้างเดียว ต้องวิ่งเปลี่ยนกระจกกันอยู่ทุกคราว เป็นนานจึงได้สำเร็จ ถนนสายนี้ข้างเหนือมีหลักเมรีเดียน ซึ่งเป็นสูนย์ของลูกพิภพ อันนักปราชญ์ทั้งปวงได้ประชุมกันตั้งไว้ รายฎรในที่นี้คมุกคมอมเป็นพวกหาปลา แต่มีเด็กมากเสียจริง ๆ เด็กอ่อน ๆ ก็เอาห่อผ้าขึ้นรถข้างเลื่อนข้างลากไปลากมา เพื่อจะให้ได้รับแสงสว่าง ตั้งแต่เช้ามาพระอาทิตย์มัวไม่เห็นดวง หนาวจัด ได้ถ่ายรูปตาแก่ตามปรกติของแกที่แต่ง นุ่งกางเกงแลเสื้อเชิ้ต เหน็บมีด, ใส่ตุ้มหู, สูบกล้อง, ใแกก็ อมยมอมแย้มยืนให้ถ่าย กลับลงมาเรือเวลาอีก ๑๕ มินิต จะบ่าย ๔ โมง อยู่หน่อยหนึ่งก็ออกเรือ พอพ้นเกาะไม่มีอะไรยังมีลูกกลิ้งออกมาจากทเลข้างนอกเรือหนัก ๆ ต้องเก็บของลงจากที่ตั้งหมด วันนี้ได้ส่งโทรเลขหลายฉบับ

เมืองฮาเมอเฟสต์ เป็นเมืองเหนือที่สุด ซึ่งมีในโลกนี้ ลติจูดเหนือ ๗๐ ดีกรี ๔๐ มินิต ๑๑ สกันด์ มีจำนวนคนในเวลานี้ ๒๐๐๐ เศษ เป็นที่ค้าขายของแจกับประเทศรัสเซียทางทเลขาว แลเป็นที่พวกหาปลาวาฟัอาไศรย แต่เป็นที่ไม่มีต้นหมากรากไม้อะไร ดูเกลียง ที่นี่พระอาทิตย์ไม่ตกตั้งแต่วันที่ ๑๖ เดือนเมถึงวันที่ ๓๐ ยูไล แต่มีตรงกันข้ามคือตั้งแต่วันที่ ๒๑ โนเวมเบอร์ถึงวันที่ ๑๒ แยนูวารี พระอาทิตย์ไม่ขึ้นเลย ต้องใช้ไฟฟ้าทั้งกลางวันกลางคืนเวลาที่เราไปเห็นตามร้าน โคมไฟฟ้าถึงผูกแขวนขึ้นไปเสียได้ เพราะไม่ต้องการจะใช้ในเวลานี้

เมื่อออกจากฮาเมอเฟสต์มาแล้วเดินในช่องรอฟซื้อ ผ่านรอฟซื้อแลเชยลมโซสโตเรน ที่น่าผาเชยลมโซนี้มีนกเป็นอันมาก ในหนังสือไกด์กล่าวดูเหมือนจะมากกว่าที่เห็นมาก แต่ที่จริงกล่าวเกินไป นกมีมากจริงลักษณะเกาะรังนก แต่นกนางแอ่นของเราไม่ใคร่จะออกมาขันอกถ้ำ นี่ออกมาขันอยู่น่าถ้ำเป็นฝูงใหญ่ ๆ เกาะตาม

ศิลา ขาวประปรายไปเปนหย่อม ๆ เมื่อชักแตรเรือ นกตกใจขึ้นขึ้นเปนฝูง ๆ แล ออกจากถ้ำพรู ๆ ในไกด์บุกว่าดำไปในอากาศนั้นมากไปหน่อย แต่ที่จริงมากพอใช้ เสียงร้องแลเสียงปีกได้ยินก้อง แต่ที่ไม่ตกใจบินไปไหนเกาะอยู่ที่ถ้ำนั้นก็มี ขนนก แลเนื้อทั้งไข่มีราคามาก เมื่อถึงกำหนดแล้วคนก็ขึ้นขึ้นไปจับ ที่เกาะนั้นเปนน่าผา ชัน ท่าทางขึ้นขึ้นไปไม่ได้เลย แต่เขาก็พยายามขึ้นไปได้ ด้วยทำเหล็กเปนลูกทอย ตอกขึ้นไปกับเขา แล้วเอาไม้ห่วงเช่นขอเรือเหนี่ยวตัวขึ้นไป นกเหล่านี้มีนกนาง นวน นกนางแอ่น แลนกอื่น ๆ ซึ่งไม่มีชื่อไทย ลักษณเดียวกันเปนพวกนกกินปลา ได้หยุดชักแตรในที่นั้น ๓-๔ ครั้ง แล้วแล่นเลยไป

เวลา ๕ ทุ่มถึงนอทเคป์ แล่นผ่านน่าอ้อมเข้าไปข้างหลัง หาที่เงียบพ้นจาก ลูกลังทเล ได้ท้อดสมอเวลา ๒ ยาม แต่วันนี้อากาศขุ่นมัวเปนหมอก ไม่แลเห็น ดวงอาทิตย์ ปรอดกลางแจ้ง ๔๘ ดีกรีฟาเรนไฮต์เปน ๘ ดีกรีเซนติเกรต ต้องติด ไฟในแคบบิน แต่เขามีเครื่องไฟฟ้าสำหรับใช้แทนถ่าน ไม่มีควันแลไม่เปื้อนเปรอะ ทำให้ปรอดขึ้นได้ เปนฟาเรนไฮต์ ๖๐ เซนติเกรต ๑๖

คืนที่ ๑๐๘

ในเรืออัลเบียน นอทเคป

วันศุกร์ที่ ๑๒ กรกฎาคม

เวลาเช้าออกเรือจากที่ท้อดพัก เลยมาจนถึงช่องที่สำหรับเปนทางขึ้น อัน เขาข้างแถบนั้น เปนน่าผาชันตั้ง เปนแท่งทึบ ข้างขนราบ แต่หากสโนตกขังข้าง เบื้องบน ครั้นเวลาละลายก็ไหลลงมาโดยกำลังแรง ที่ไหนเปนช่องต่ำกว่าที่อื่นหน่อย ก็กัดลงตามช่องนั้น ศิลาเปนศิลาปูนไม่สู้แข็ง พอเซาะเปนร่องลงมาได้เล็ก ๆ อากาศกลับหนาวน้ำมาแข็งค้างอยู่ในที่นั้น เลื่อนลงมาทั้งค่น ๆ แน่นหนักเข้าก็ระเบิด

ให้ร่องทางน้ำนั้นกว้างออก ศิลาที่ตรงทางน้ำทุก ๆ แห่ง เลอียดขึ้นเหมือนอย่างศิลาที่ย่อยสำหรับจะถมถนน อาจจะแลเห็นได้ตั้งแต่เริ่มไหลไปจนควากออกไปแล้วข้างทลายลงมาแล้วข้าง ยางแห่งกัดลึกโกรกชัน เหมือนกับผ่าฝ่านศิลามาหาทเล ที่เป็นหว้งเป็นแอ่งก็มีสโนขังอยู่ ขาวเป็นหย่อม ๆ ไปเป็นอย่างที่เขาเรียก กลาสเซีย สโนยังค้างอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่งไป ทางที่เราไปขึ้นนั้นก็คือทางที่น้ำเซาะกัดพังควากใหญ่ ศิลาข้างขนทะลายลงมาจนเป็นเนินชันขึ้นไปมีกลาสเซียเทือกใหญ่ ยังลงมาห้อยค้างอยู่ แรกขึ้นไปเป็นศิลากลมที่ถูกน้ำทเลพัด แลสายน้ำกัดจนเกลี้ยงรอย เป็นก้อนกลมโต ๆ เหยียบชลุกชลัก มีกฎซึ่งสำหรับคนนำทางมาอาไศรยในฤดูที่คนมาเที่ยว มีของเล็ก ๆ น้อย ๆ มาตั้งม้าขายเป็นเครื่องรฤกในการที่มาถึงทน ถ้วยข้าง ที่เขียขุหรี่ข้าง รูป โปสต์การ์ด ล้วนแต่มีรูปนอทเคปในนั้นทั้งสิ้น ต่อขึ้นไปข้างขนเป็นศิลาแตก ๆ หัก ๆ ชันขึ้นไปทุกที ตอนขนหนักขึ้นไปยิ่งชันมาก เป็นศิลาปนดิน เขาเอาเสาเหล็กปักโยงเชือกไว้สำหรับเหนี่ยว ทางตัดทบไปทบมาแต่แคบ ที่จริงทางไม่ได้ทำอะไร เป็นแต่เดิน ๆ จนกลายเป็นทางไปเอง เป็นศิลาลอยเหยียบชลุกชลักหล่นได้ง่าย ๆ เวลาที่หัวเลยวก็เลยวหักตัว เขานี้โดยสูงถึง ๙๖๙ ฟีต แต่เมื่อขึ้นขึ้นไปต้องทบไปทบมา คงต้องเดินกว่านั้นเป็นอันมาก

พ่อมีความวิตกกลัวจะขึ้นไปไม่ตลอด พระยาชลยุทธจึงไปคิดอ่านกับพวกกระลาสี นายช่างไม้รับจัดการทำเก้าอี้หาม มีกระลาสีสี่คนที่รูปร่างเท่า ๆ กันสมัครหาม การที่หามนั้นประดักประเดิดไม่ใช่เล่น เพราะเขาไม่เคย แลหามด้วยความศรัทธาไม่ใช่บังคับ คนข้างน่าต้องหิ้วปลายคานกรานไปชิด ๆ ดิน ข้างหลังต้องส่งสูงครั้นขึ้นไปถึงข้างขน ๆ ทางจะเดินสองคนก็ไม่ได้ ต้องเข้าในหว่างคานหิ้วสองมือ คนที่ไปข้างน่าพลาดมือกระแทกศิลาเลือดออกทราม แต่ไม่ได้มอดมิเหยเลย หน้าเฉย ต้องเปลี่ยนคนน่ามาเป็นข้างหลัง คนหลังไปเป็นข้างน่า เปลี่ยนซ้ายเปลี่ยนขวา

ร่ำไป ประเดี๋ยวต้องหยุดหอบเสียทีหนึ่ง พระยาชลยุทธแลอาลเยอสเป็นกรมวังประคองสองข้าง แต่เมื่อถึงตอนข้างขนหามไม่ไหว มันออกจะเป็นขึ้นผนัง ต้องลงเดินไต่ขึ้นไปหลายทบ คิดถึงกรมดำรงเต็มที่ ที่นี่ควรจะถามได้อีกว่าใครว่าไม่ชัน มันยิ่งกว่าที่ชวามาก ผ่านขึ้นไปตามสโนออกเย็นเยือก ๆ แต่เวลาลงเดินต้องถอดเสื้อโอเวอโก๊ตมันทูมทามนัก เวลาขึ้นไปถึงข้างขนเป็นพืนราย ชั่วแต่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ มีศิลาแตกกระจายโรยไปทั้งสิ้น มีหญ้าขึ้นเป็นหย่อม ๆ บางหย่อมก็มีดอกไม้ สีม่วงสีเหลือง น่าเอ็นดูดี บรรดาต้นไม้ไม่มีอะไรสูงกว่าผักเบี้ย ต้องขึ้นเก้าอี้ใหม่ คราวนี้หามขึ้นย่าอย่างยานมาศ ไปปลิวทีเดียว แต่มันขันที่ฝรั่งกลับเปลี่ยนย่าอย่างไทยเราไม่ได้ ของเราใช้เอาหัวมุดคานไปทางโน้นทางนี้ นี่เขาต้องถึงเปลี่ยนตัว คนซ้ายไปขวา คนขวาไปซ้าย เขย่าอักๆ ตามแบบทหารหาม ทางที่รายนี้ถึง ๕๐ เส้นจึงไปถึงแหลมเหนือ ซึ่งเป็นที่ต้องการ ว่าเป็นเหนือที่สุดนั้น มีเรือนแป๊ดเหลี่ยมเป็นกระโจม สำหรับคนที่ไปเที่ยวอาไศรย มีหลักศิลาซึ่งกิงออสคาร์ที่ ๒ ขึ้นมาทำไว้อันหนึ่ง กองศิลาที่เอมเปอเรอเยอรมันมากองไว้กอง ๑ กองศิลาของเดิมเขา เห็นจะหมายทำแผนที่กอง ๑ ที่ขนหลังเขานี้แลดูไปข้างด้านเหนือเป็นทเลเปล่าไม่มีอะไรเลย เป็นเกาะเรียกว่า มาเกรอ ข้างหลังมีเขาซับซ้อน มีฟยอด มีโกรกทางน้ำตกอย่างตัดขวานลงไปหาฟยอดนั้น เป็นตัวอย่างๆ ดีที่จะเห็นแรงน้ำ ว่ามีกำลังมากเพียงไร

พระยาชลยุทธได้ตระเตรียมเครื่องมือขึ้นมาตามเคยที่จะจากฤก จ.ป.ร. แต่อยู่ข้างกันดารมาก จะหาศิลาก้อนใหญ่ขนนั้น ไม่มีเลย มีอยู่ก้อนเดียวซึ่งเป็นศิลาติดไม่ใช่กลิ้งได้ ลงมือปรายน่า พวกช่างไม้แลคนที่หามรวม ๕ คนด้วยกัน ช่วยกันสกัด พ่อไปเขียน จ.ป.ร. แลเลขฝรั่ง ๑๙๐๗ แล้วพวกนั้นสกัด สกัดของเขาดีแลคนทำงานก็แขง ๕ คนเท่านั้นไม่ช้าเท่าใดก็แล้ว พวกเราไปพักถ่ายรูปแลกิน

พระบรมรูปจารึกอักษรพระนามที่แหลมเหนือ

ของต่าง ๆ ซื้อโปสต์การ์ดเขียนโปสต์การ์ดจนการแล้วเสร็จ ไปถ่ายรูปในที่นั้นออกคิดถึงพวกแตรของเรา เพราะธรรมเนียมสลัก จ.ป.ร. เวลาแล้วเคยเป่าแตรยอกสำเร็จ ถ้าเรือมหาจักรีมาเป่นได้เป่ากัน เมื่อการสำเร็จแล้ว ได้ขึ้นเก้าอี้กลับมาจนถึงที่จะลงเขาต้องลงเดินพระยาชลยุทธและอาลเยอส์ได้ช่วยประคองลงมาจนตลอด ขาลงเร็ว เพราะมันตกช้า ๆลงมาถึงล่างมีตาแก่มาขายกระดูกปลาวาฬเต็มขึ้นอีกคนหนึ่ง ท่าที่ขึ้นเรียกว่า ฮอนวิเกน ได้กลับลงมาเรือกินเวลา ๒ ชั่วโมงกับ ๔๐ นาทีเท่านั้น ย่นอยากน้ำกันแต่ไม่มีน้ำมีแต่แชมเปน เพราะฝรั่งขึ้นไป เขากินแชมเปนกันทั้งนั้น เจ้าคุณทหาร[๔] ของเราอยากกินน้ำเต็มที ยื้นย่น เขายอกให้กินแชมเปนก็ไม่กิน ด้วยกลัวจะต้องซื้อ ย่นว่าถ้าหากมีน้ำก็จะดี จะได้กินได้เปล่า ๆ พ่อต้องเถียงว่า “แกนี่ก็ว่าเขาจะตักเอาน้ำขึ้นมาไว้เป่นทานบนนี้ฤๅ ถึงจะกินน้ำก็ต้องเสียเงิน จะทนตอแหังรักษาทรัพย์จนตายทำไม” ออกจะฉุน ๆ แต่แกทนอยากน้ำไม่ไหว พอพ่อกินแล้วแชมเปนเหลืออยู่ลูกขึ้นตรงเข้าไปฉวยดื่มทีเดียว ฝ่ายข้างกรมสมมตนั้นตัวเตียเต็มทีกลับลงมาออกจะสลบ ๆ เลยเกรงใจไม่ใช้เขียนหนังสือ ได้แจกเหรียญราชรุจิคนหามสี่คนกับช่างไม้ ให้เงินด้วยคนละสองปอนด์ ใจคอเขาเด็ดจริง ๆ

เวลาบ่าย ๓ โมงเศษออกเรือ ลูกกลิ้งมีน้อยกว่าเมื่อแรกมาเพราะอากาศแจ่มใสแดดจัด หน้าตาเหมือนจะไม่หนาว แต่ที่จริงเวลาขึ้นไปบนนอทเคปนั่งไปบนเก้าอี้หาม ปวดหู จนถึงต้องเอาผ้าห่อแลขอ ธรรมดาทุกปีเขาว่าปรอดถึง ๒๐ เซนติเกรด คือประมาณ ๖๐ ฟาเรนไฮต์ ในเวลาน่าร้อน ดูจะสบายดีมาก แต่ปีนี้ตาผู้ที่มาดูแลโรงพักยอกว่าแปลกประหลาดเต็มที เมื่อวานนี้ก็มีพยุแลหมอกฝนตก หนาวเหลือกำลัง เราก็ยังได้เห็นพนเบี่ยกน้ำขังเป่นบางแห่ง แต่ไม่ได้ลองปรอดว่าเท่าใด ไม่ได้เอาขึ้นไปครั้นขากลับเรือเดินมาถึงน่าเกาะที่มีนก เขาได้ร้อเข้าหวีดคราวนี้เต็มยังยื้น นกออก

---

๔ เจ้าคุณทหารนั้น ทรงหมายว่าเจ้าพระยาสุรวงศวัฒนศักดิ์

มามากกว่าคราวก่อน ที่จะคุ้นกันเสียกับเข่าหวีดแล้ว ออกไปยืนดูที่แคมเรือ รู้สึกหนาวเฉียบลองปรอต ๑๐ ดีกรีเซนติเกรต คือ ๕๐ ฟาเรนไฮต์ ย่าย ๕ โมง ๓๕ ดูไม่น่าเชื่อ แลดูแสงแดดเท่าย่าย ๓ โมงเมืองเรา ถ้าเมืองเราแดดกำลังเท่านี้ คนไม่เคยออกไปยืนกลางแดดก็ถึงขับไข้ได้

เรือมาถึงชาเมอเฟสต์ เวลาย่ำค่ำ ให้ขึ้นไปดูรูปที่ถ่าย เวลายามเศษออกเรือมาข้างนอก สำหรับจะถ่ายรูปพระอาทิตย์เวลาเที่ยงคืน วันนี้แม่ใสบริบูรณ์ดี จะถ่ายสักกี่ร้อยก็ได้ อากาศก็หนาวน้อยลงกว่าเมื่อวานนี้แลวานซืนนี้ ไม่มีคลื่นเลย

วันนี้นับว่าเป็นวันขากลับ ถึงว่าวันข้างหลังยังมากกว่าวันข้างหน้าที่ล่วงไปแล้ว ก็รู้สึกว่าเป็นขากลับ มันขรึมๆ ในใจอยู่นั่นเอง โล่งว่ากระไรก็ไม่รู้ แปลว่าคิดถึงบ้านเท่านั้น โทษต้องถึงติโทรเลขไปยางกอกว่ากลับ แต่ได้สั่งให้ไปยอกเจ้าเม้า[๕] ว่าตุ๊กยังไม่กลับ เพราะตุ๊กยังไม่ได้กลับจริงๆ วันนี้กรมขุนสมมตยอกศักราชตามธรรมเนียมที่เคยยอกกันเมื่อย่ายหัวเรือกลับ แต่ยอกวิเศษขึ้นที่ยอกภาษามคธด้วย ครั้นจะให้เยนตราขอก ลาว่าขอกภาษาไทยไม่ได้ ต้องเลยให้ยอกภาษาอังกฤษ ไม่ยอก ๓ ส่วน ยอกแต่น่าแลหลัง เขียวเข็ญเข้าก็เห็นจะไม่สำเร็จ เลยตกลงปล่อยให้ไป

คืนที่ ๑๐๕

เรืออัลเบียน ลิงเคนฟยอด

วันเสาร์ที่ ๑๓ กรกฎาคม

วันนี้เดินเรือทั้งวัน แลท้องไม่สู้จะปรกติ จึงนอนซดมา เวลาเย็นลงมาถึงลิงเคนฟยอด แลดูงามมาก แต่จะยังไม่เล่า เพราะไม่ได้เห็นรอย ไว้เล่าพรุ่งนี้ วันนี้เอาเป็นไม่มีอะไรจะเขียน

---

๕ หม่อมเจ้าหญิงเม้า ในกรมหมื่นสิทธิสุขุมการ เป็นชายาในกรมขุนสรรพสาตร ฯ

พระรูปหมู่ถ่ายที่แหลมเหนือ

เมืองตรอมซือ

คืนที่ ๑๑๐

เรืออัลเบียน ตรอมซือ

วันอาทิตย์ที่ ๑๔ กรกฎาคม

วันนี้ออกเรือจากลิงเคนฟยอด เดินทางต่อมาอีก จะเล่าถึงลิงเคนฟยอดที่ผ่านมาแต่วานนี้

ในลิงเคนฟยอดนี้ เป็นเขาแวดล้อมทุกด้านสูงถึง ๖๐๐๐ ฟีตเว้นแต่ทางเข้า เขานั้นดาดไปด้วยสโนขาวโดยรอบ เว้นแต่เขาลูกในลูกหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ริมน้ำมีต้นไม้ เป็นป่าเป็นทุ่ง แต่เหมือนอย่างเอาตแคงขึ้นไว้ เพราะพื้นนั้นเป็นข้างเขาลาดลงมาหาน้ำ มีอะไร ๆ แลเห็นได้หมดจากท้องทเล มีน้ำพุใหญ่แลเห็นเด่นถนัด เขาบอกว่าทางเข้าไปข้างในหน่อยหนึ่งมีพวกลัปอยู่หลายครัว มีเลยงเรนเดียร์ตั้งร้อยรีดนมทำเนยหาเลี้ยงชีพด้วยเรนเดียร์ เป็นที่เขาไปดูกัน แต่เป็นมนุษย์ชาติหนึ่งเจ้าของท้องที่ประเทศนอรเวได้ถือสาสนาคริสเตียนมานานแล้ว แต่ไม่ทำอะไรให้ดีขึ้นแปลกจากประเพณีเดิมที่เคยประพฤติแต่ต้นมาจนกระทั่งบัดนี้เหมือนกัน ลักษณทำนองกะเหรี่ยง เป็นชาวป่า เลี้ยงสัตว์แลเที่ยวไปเที่ยวมา ไม่ตั้งอยู่เป็นตำบล สัตว์ที่เลยงนั้นคือเรนเดียร์ คือเนอกวางอย่างหนึ่งที่เชื่องใช้ได้ ฝูงโต ๆ เท่าไรอาไศรยสุนักข์มาคอยป้องกันอันตรายไม่ให้สัตว์ร้ายทำอันตรายได้ พวกลัปนั้นเป็นสองพวก พวกที่อยู่บกคือพวกเลี้ยงสัตว์นี้ พวกลัปทเลเป็นคนหาปลา อยู่ริมทเล แลมักจะอยู่ปนกันกับพวกสวีดแลนอรวีเยน มีความเสียดายที่ไม่ได้ขึ้นไปดูในทันซึ่งว่าดีกว่าทุกแห่ง แต่ยังมีเวลาที่จะดูในที่อื่นต่อไปอีกได้

เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ มาถึงตำบลตรอมซือ ตำบลนี้นับว่าใหญ่กว่าซาเมอเฟสต์ แต่ภูมเมืองผิดกันกับซาเมอเฟสต์ ที่ซาเมอเฟสต์ซานเขาที่ตั้งเปนเมืองนั้นแคบ มันเปนเขาแกมตลิ่ง เขาไม่มียอด ข้างบนเปนตลิ่งมาเงอมง้ำอยู่ ที่นี่ลักษณอย่างเดียวกันกับลิงเคนฟยอด แต่ลาดลงไม่ตั้งชันเหมือน แต่ไม่งามเหมือน นับว่าเปนเมืองใหญ่ในแถบนี้ ถ้าใครจะขึ้นไปนอทโปล เปนต้องมาตระเตรียมการที่นี่นั่นดอกเตอแนนเซน ซึ่งเปนผู้มีชื่อเสียงในการไปนอทโปลก็ได้มาขึ้นในที่นี้ จึงได้เปลี่ยนชื่อท่าให้ชื่อว่าแนนเซน ในท่านมีเรือยอตช์ปรินซมอนาโคจอดอยู่ลำหนึ่ง เรือยอตช์ฝรั่งเศสจอดลำหนึ่ง วันนี้ชักธง เพราะเปนวันที่ ๑๔ ยุไลเปนวันงานชาติของฝรั่งเศส พอมาถึงฝนก็ตกมาก จนถึงในแคบขึ้นรั้ว กลัวจะขึ้นยกไม่ได้ แต่พระยาชลยุทธเชื่อว่าน่าจะหาย จึงล่วงน่าขึ้นไปจัดรถ ครั้นตกบ่าย ๓ โมงเศษหายจริง ๆ พ่อได้ไปขึ้นยก ทั้งได้ไปจัดรถล่วงน่าไว้เปนนานแล้วเช่นนั้นยังได้มารถเดียวเปนรถแลนดอสูงใหญ่เร่อร่ามาก เห็นจะทำแต่ครั้งแผ่นดินพระนั่งเกล้าจริง ๆ เทียมม้าตัวเล็ก ๆ ต่อออกไปจากท่านั้นแล้วจึงได้รถมาอีก ๒ รถต่าง ๆ กัน เมืองนี้เรือนทำด้วยไม้ อย่างเดียวกับทรอนเยม แต่ถนนเลวกว่ากันมาก ไปประเดี๋ยวหนึ่งถึงที่สุดเมือง ข้างใต้เปนมิวเซียม ตึกสี่เหลี่ยม ชั้นล่างตรงน่าขันได้มีหินกลมสองก้อน ๆ โตอยู่ กลมเอง ใต้ถุนไว้กระดูกปลาวาฬ ขึ้นไปอีกชั้นหนึ่งไว้รูปสัตว์ต่าง ๆ เปนสัตว์สี่เท้าสองเท้า บรรดาที่ได้ข้างฝ่ายเหนือ สตัฟข้างแช่ข้าง ปลาต่าง ๆ ไม่สู้จะแปลกอะไรนักกว่าที่เคย ๆ เห็น ข้างบนมีเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวพวกลัป รูปกระท่อมแลกระโจมต่าง ๆ รูปเครื่องเคารพ มีพระเยซูหน้าเขียว ๆ ยูด ๆ เบ้อน ๆ น่ากลัวอันตรายต่าง ๆ มีหลักสำหรับล่ามโซ่ตอคน แลเครื่องมืออย่างเก่า ๆ เปนอายุใช้ศิลา อายุใช้เหล็ก ดูไม่ช้าเท่าไรก็แล้ว ลงจากนั้นไปดูพวกลัป ออกจากเมืองไประยะทางสักครึ่งชั่วโมง ที่แท้เห็นเสียแล้วแต่ในกลางตลาด มันก็รู้ว่าเราจะ

ไปดูมันวิ่งน่าน่าไป ลัปพวกนี้ไม่ได้หากินอย่างปรกติของเขาเป็นอันหากินด้วยให้คนดู จึงมาตั้งอยู่ใกล้ ทำเข้าทำของไว้สำหรับขาย ลงจากทางนิดหนึ่งก็ถึงกระโจม ซึ่งตั้งอยู่ในทุ่งกลางแจ้ง กระโจมนั้นหักกิ่งไม้มาปักปลายกิ่งรวมเข้าหากัน แล้วเอาผ้าเหมือนผ้าเต็นต์พันไปรอบ มีช่องเข้าออก ที่ตรงกลางแขวนสายโซ่ลงมาจากกิ่งไม้ข้างบน ตรงกองไฟ สำหรับโยงกาฤาภาชนะสำหรับทำกับเข้า มีกิ่งไม้หักวาง ๆ แลมีหนังสัตว์ปู ไม่ได้ปูเอาข้างบนขึ้น เอาข้างบนลง เอาภายในขึ้น นั่งพับเพียบข้างขัดสมาธิข้าง รอบกองไฟ มีอยู่สองสามกระโจม เป็นลักษณเดียวกันทั้งนั้น ชายหญิงเด็กผู้ใหญ่หมดด้วยกันสักยิ้สิบเศษ ผู้ชายแต่งตัวสวมปลอกฤาถุง รัดขาหนังมีรองเท้า กางเกงสั้น เสื้อสวมทางคอ คล้ายเสื้อกะเหรี่ยง แต่ใช้อุมคอโต ๆ สำหรับให้หุ้มกันหนาวที่คอได้ หมวกมีกระบัง แต่ใช้ข้างบนยาว ๆ ผู้หญิงก็คล้ายผู้ชาย เป็นแต่นุ่งส่ายสั้น ๆ ไว้ผมยาวทั้งผู้หญิงผู้ชาย พวกเหล่านี้คุ้นคนเต็มที จนถึงพูดอังกฤษได้ แต่พูดได้เท่าตาอ้น พอพ่อโผล่เข้าไป ถาม ยู กิง ยันมือมาจับที่เดียว การที่จะสำแดงให้เราดูนั้น ก็สำแดงเรื่องที่ฝรั่งอ คือผู้หญิงสูบกล้องเป็นต้น แต่อยากขายของเป็นมากกว่าอย่างอื่น ยืนอด ๆ อยู่เสมอ ของที่ขายนั้นตุกตารูปตัวเองแลเป็นอันมาก สิ่งที่แปลกประหลาดจริงนั้นคือ หน้าตาของคนลัปนี้ เป็นเจ็กมากกว่าเป็นฝรั่ง เหมือนรูปตลกงิ้วฤาหน้ากากเจ็กที่เล่นสิงโตน่าพลับพลา ดูไม่น่าเชื่อว่าน่าหนาวจะอยู่เช่นนี้ได้ เพราะอยู่กับพื้นแผ่นดินจริง ๆ ไม่มีแคร่รองเลย กระโจมก็โหว่ที่ตรงกลาง หน้าตาฝนรั่วลงไปได้ แต่มันยอกว่าไม่รั่ว ดูหน้ามันก็แช่มใสเบิกบานสบายดี อาหารที่กิน เห็นมีกาแฟแลขนมยั่งอย่างแข็ง ๆ เหมือนกับเข้าตัง กำลังมีคนมาดูอยู่ข้าง กลับจากที่นั้นเลยมาลงเรือ พ่อยังไม่สู้สบายแท้ จึงไม่ได้อยู่นานนัก พอกลับมาถึงเรือพร้อมกันก็ได้ออกจากท่านั้นมา อากาศยังหนาวมาก ปรอดกลางแจ้ง เซนติเกรต ๑๐ ฟาเรนไฮต์ ๕๐

ระยะทางที่มานี้ มีโปสต์ที่จะส่งเมล์ได้หลายแห่งก็เหมือนไม่มี เพราะจะต้องส่งขึ้นไปทิ้งค้าง คอยเรือเมล์เปนลำดับไป น่ากลัวจะไม่เร็วได้กว่าที่จะเก็บไปไว้ส่งเอาที่กัล แต่เขาบอกว่าที่นาร์วิก ซึ่งเราจะไปถึงพรุ่งนี้ มีรถไฟไปเมืองสวิเดน จะส่งเมล์ทางรถไฟนั้นไปถึงได้เร็ว ไม่อยากจะให้หนังสือห่างระยะกันมาก จึงได้จัยรายวันลงไว้เสียวันนี้ ลองส่งทางนาร์วิก

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๒๙

คืนที่ ๑๑๑

เรืออัลเบียน นาร์วิก

วันจันทร์ที่ ๑๕ กรกฎาคม ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

เมื่อคืนนี้ฝนตกจนได้ยินเสียงดัง พ่อกินเข้าเช้าในห้องนอน แต่กับเข้าแลเหลือเกิน ทำกันตามภาษาไม่มีอะไรจะทำ กร่อย ๆ เผื่อน ๆ ก็กินไป เวลาเช้า ๓ โมง เรือถึงตำบลนาร์วิก นาร์วิกตำบลนี้เป็นอาณาเขตรนอรเวที่แคบที่สุด ลูกคงจะรู้แล้วว่านอรเวกับสวิเดนเป็นแหลมยาวแอยกันอยู่ คล้ายกันกับเมืองไทย กับเมืองญวน เขตรแดนก็กำหนดด้วยเขาสูงเป็นเขาบันทัด เขาบันทัดที่ตรงนี้โอนออกมาข้างนอรเว จึงได้เป็นที่แคบ ถ้าหากว่าเป็นแต่ที่สำหรับขัยปลาตามสามัญ ก็จะไม่เป็นที่สำคัญอันใด แต่เดี๋ยวนี้ใน ๔ ปี ล่วงมาแล้ว มีกัมปนีตั้งขึ้นเรียกว่า โลสวารา กิรุนะวอรา อากติโซเล ฮุนตะเลน ชื่อสองชื่อแรกเป็นชื่อภูเขาที่มีแร่เหล็ก ชื่อท้ายว่าเป็นทุนจำกัด มันประกักประเดิดที่จะเรียก จนต้องงดไว้ ที่ซึ่งเกิดแร่นี้อยู่ในเขตรแดนสวิเดนพ้นจากนอรเวเข้าไป ทางร้อยกิโลเมเตอเศษ แผ่นดินที่ขึ้นไปนั้นสูงขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงแนวเขาเขตรแดนในระหว่าง ๒ ประเทศ ๕๕๐ เมเตอจากพื้นทเล แล้วสูงขึ้นไปอีกสักเล็กน้อยจึงถึงเขาที่มีแร่ทั้งสองเขานั้น ข้อที่ว่าพื้นแผ่นดินสูง ๕๕๐ เมเตอนั้น อย่าหมายว่าเป็นเขา เป็นพื้นราบแต่ไม่ใช่ดิน เป็นศิลาทั้งนั้น เขาสองเขาที่มีแร่นั้น สูงขึ้นไปจากพื้นราบอีก ๒๐๐ เมเตอ จึงเป็นอันสูงกว่าทเล ๗๐๐ เมเตอ แต่เมื่อดูในที่ใกล้เขานั้นดูไม่สูงเท่าใด เพราะหนุนกี่เข้าไปเสีย ๕๐๐ เมเตอ

แล้ว เขาสองเขานี้มีแร่เหล็กเดินไปในกลางเขา เปนแร่อย่างดี การที่จะทำแร่นั้น เปนต้นเหตุให้เกิดมีทางรถไฟ ซึ่งสำหรับจะขนแร่ลงทางนาร์วิก ใกล้ว่าที่จะขนไปลงแห่งใดทางสวีเดน ทางรถไฟตั้งแต่นาร์วิกไปจนถึงพรมแดนชั่วโมงครึ่ง เข้าไปอีกก็ไม่เท่าใดถึงที่ทำแร่ ถ้าจะไปโดยรถไฟถึงสตอกโฮมเมืองหลวงสวีเดน ถ้าเปนรถพิเศษคืนหนึ่งกับวันครึ่งจึงจะถึง รถสามัญเดินสองคืนสองวัน เพราะเหตุฉนี้ การที่ขนแร่ลงทางนาร์วิกจึงเปนการสดวกกว่าไปทางสตอกโฮม

จะเล่าเรื่องเสียให้ตลอดก่อน แล้วจึงจะเล่าถึงที่พ่อไปดูแห่งใดก่อนแห่งใดหลัง จึงจะเข้าใจง่าย ดีกว่าที่จะเล่ากระโจนไปกระโจนมา เพราะเหตุที่เวลาไปดูต้องดูปลายไปหาต้น ที่จะเล่านี้ จะเล่าต้นมาหาปลาย ในประเทศนอรเวนี้ตรงกันข้ามกับเดนมาร์กเช่นที่ได้กล่าวมาแล้ว คือเดนมาร์กไม่มีเขาเลย ที่นี่หาที่ราบไม่ได้เลย เปนเขาไปทั้งนั้น กิงฮอกอนเคยพูดว่าอยากชลอเขาที่นี่ไปตั้งไว้ที่เดนมาร์กสักเขาหนึ่ง จะสนุกกันสักเพียงใด ที่นี่ถ้าจะทำทางไปแห่งไร ต้องย่อยต้องทุบศิลาทุกทาง ไม่ว่าทางรถม้าฤารถไฟ ข้างฝ่ายเดนมาร์ก ถ้าจะทำหนทางต้องมายรรทุกศิลาถึงเมืองสวีเดนเอาไปทำถนน พวกชาวนอรเวเขากล่าวกันว่า ชาวเมืองมอนตินิโครพูดว่าเมื่อพระเจ้าสร้างโลก คิดจะให้มีเขาในประเทศต่าง ๆ จึงหยิบโปรยลงไปแห่งละเล็กละน้อย เมื่อถึงมอนตินิโครเหลือเท่าใดเทลงไปหมด จึงได้เปนเขาไปทั้งสิ้น ที่นอรเวนี้พระเจ้าคงจะได้โปรยลงมามากเหมือนกัน จึงได้เปนเขาไปหมด

ภูมิประเทศของเมืองนอรเวนี้ น่าจะเปนเขาแท่งที่ยเปนลูก ๆ ตลอดหมด ข้อที่มีช่องแหว่งเข้าไป ที่เรียกว่าฟยอดนั้น อาไศรยด้วยน้ำ สารพัดความเปลี่ยนแปลงของเขาแท่งที่ยนั้นด้วยกำลังน้ำทั้งสิ้น เหตุด้วยประเทศนี้อยู่ข้างฝ่ายเหนือของโลก เปนที่หนาวเย็นมีสโนตกอยู่บนหลังศิลานั้นหนามากในฤดูหนาว เหตุด้วยอากาศเย็นคุมกันแข็งอยู่ แล้วตกทับหนาหนักลงหนักลง เมื่อถึงคราวแน่นหนักเข้าแล้วเปนกำลัง

ที่จะระเบิดให้ศิลานั้นแตกออกด้วยแรงน้ำเยือก อีกอย่างหนึ่งเมื่อเวลาพอมีอากาศร้อนที่สโนจะละลายได้ ก็ละลายไหลหลั่งถั่งลงมาโดยแรง พัดศิลาก้อนที่ระเบิดออกนั้นเลื่อยเป็นจุณวิจุณ ไหลลงมาตามน้ำ น้ำนั้นกัดลงไปจนกระทั่งถึงพื้น เซาะเป็นร่องลึกออกไปจนตกทเล กาลนานเข้า ร่องน้ำที่เซาะลึกเช่นนี้เป็นลำธาร แล้วกลายเป็นลำคลอง แล้วกลายเป็นแม่น้ำกลายเป็นทเล กว้างออกไปตามลำดับ ฟยอดหนึ่งยาวตั้งหลายกิโลเมเตอ ฤๅหลายสิบกิโลเมเตอ น้ำลึกตั้งสองร้อยสามร้อยเมเตอเข้าไปจนถึงที่สุดที่ลำธารตก เรือกำปั่นใหญ่น้อยอย่างไรอย่างไรเดินเข้าไปได้ในฟยอด ไม่ต้องกลัวเรื่องน้ำตื้นกันเลย ฝั่งของฟยอดคงจะเป็นน่าผาชันฤๅเขาสูงที่ศิลาแตกทลาย มีสายน้ำตกฤๅน้ำพุอายรายเข้าไปตลอด จนกระทั่งถึงที่สุดที่ฟยอดจะตัน คงจะไปพบลำธารใหญ่ซึ่งโตเป็นแม่น้ำ แต่ในฤดูแล้งเช่นนี้ เป็นหาดกรวดฤๅหาดทรายเหมือนอย่างสันดอน มีร่องน้ำวกวนขึ้นไปจนกระทั่งถึงน้ำตกลงมาจากศิลงอันเป็นศิลาล้วน อาจจะทนแรงน้ำกัดอยู่ได้นาน ๆ บางทีสายน้ำย่อมมาเฉภาะในกลางฟยอด เทกรวดแลทรายขวางฟยอดเหมือนรออกมาตั้งกั้นขึ้นเป็นคันสูง เขาเรียกที่นี่ว่ามอเรล ถ้ามีมอเรลออกมาขวางเช่นนี้ ใช่ว่าจะทำให้น้ำตื้นได้ น้ำคงเดินนอกมอเรลเป็นร่อง ลึกตั้งร้อยวา, ร้อยห้าสิบวา, เรือเดินได้อยู่เช่นนั้นเอง ซึ่งมอเรลไม่กั้นน้ำให้ตื้นเป็นหว้งเป็นตอนได้ ก็ด้วยอาไศรยสายน้ำแรงที่สุดอย่างเดียวเท่านั้น

ข้อซึ่งว่าสายน้ำจะแรงได้เพียงใดนั้น ควรจะคเนได้เช่นนี้ คือเวลาสโนจะละลายมีอยู่สามเดือน คือยูไล, ออคัสต์, เซปเตมเบอ, จำเดิมตั้งแต่เดือนออก-โตเบอไปสโนก็ตกทวีขึ้น ปกคลุมทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ชาวแขงไม่ไหลมีแต่จะทวีมากขึ้น สิ้นเวลา ๙ เดือน น้ำที่ขังอยู่บนแผ่นดินโดยลำดับเช่นนั้นจะมากน้อยเท่าใด ไหลทลายลงมาในเวลาเดียวในระหว่างสามเดือนนี้ จะไม่มีแรงมากอย่างไร เพราะ

เหตุฉนั้นจึงทลายศิลาผังฝาเปนขุณวิขุณไป ที่ว่านั้นว่าตามเวลาที่น้ำละลาย แต่ใช่ว่าสโนจะละลายหมดไม่มีเหลืออยู่เลยนั้นก็หาไม่ บางแห่งสโนอยู่เปนนิรันดร เวลาร้อนก็เปนน้ำไหลลงมาเปนน้ำพุน้ำตก เวลาหนาวมีหมอกมีควันมีฝน ก็มาขังแขงเกรอะกรังอยู่ต่อไปอีก เพราะฉนั้นน้ำตกที่ไหลพร่า ๆ อยู่รอยฟยอดทั้งช่วง ไม่มีเวลาที่สุด ไม่มีเวลาน้ำตกแห้งไปได้ เปนเครื่องที่จะให้เห็นชัดว่า กำลังน้ำมีแรงอย่างยิ่งซึ่งอาจจะเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่แต่พื้นแผ่นดิน จนภูเขาก็เปลี่ยนได้

ส่วนความลำยากของประเทศที่แผ่นดินเปนเช่นนี้ เปนต้นก็คือ การเพาะปลูกทำอะไรไม่ใคร่ได้ โดยปรกติต้นไม้ก็ไม่มี เว้นไว้แต่จะมาปลูกสร้างขึ้นในที่ซึ่งพอจะปลูกได้ ก็ต้องเปนไม้ที่ปลูกง่ายทนสาหัสจึงจะอยู่ได้ ที่สุดจนต้นหญ้าจะหาที่งอกก็แสนยาก เมื่อหาที่งอกได้ก็ได้มีสีเขียวงามอยู่ได้เพียงสามเดือน พ้นจากเวลานั้นก็ตายนิ่งแห้งหายสูญไป การที่จะทำทางรถไฟนั้นไม่ใช่การง่าย ไม่ใช่แต่เพียงตัดเขาลงเปนหนทาง ยังต้องจัดการป้องกันอีกหลายอย่าง คือทางคงจะต้องผ่านสายน้ำที่ตกจากเขาลงไปในฟยอด เปนน้ำพุใหญ่ข้างเล็กข้าง ตกอยู่เปนนิจนิรันดร ต้องเบี่ยงทางน้ำให้ไหลหลั่งลงไปเสียใต้หนทาง ใช่แต่เท่านั้นไม่ใช่ที่ที่น้ำตก เปนแต่น่าผาเฉย ๆ ที่ทางรถไฟตัดไป เมื่อสโนกองขึ้นขนหลังน่าผานั้นสูง ๆ อาจจะทลายเลื่อนลงมาทับทางรถไฟ ต้องตั้งรั้วกันกระดานเปนฝาฉนวน สำหรับกันไม่ให้น้ำแขงเลื่อนตลอดหนทาง แต่จะทำติดกันตลอดไปผืนยาวก็ไม่ได้ ทานกำลังสโนไม่อยู่ต้องทำเปนตอน ๆ เว้นระยะซึ่งเปนแอ่งทางน้ำตกมาก ให้สโนเลื่อนลงมาลงในแอ่งนั้นเบียดลงไปใต้ทาง ถ้าเปนน่าผาที่สูงชันใกล้ทางตั้งรั้วฉนวนเช่นนั้นก็ไม่อยู่ ต้องปลูกโรงครอบทางรถไฟปูกระดานข้างบน รับสโนอีกชั้นหนึ่ง ต้องเข้าถ้ำไป แต่ไม่ใช่ถ้ำศิลาทั้งหมด เปนถ้ำทำด้วยไม้หนา ๆ แขง ๆ สำหรับรับสโนไม่ให้ทุ่มเทลงมา แต่เท่านั้นก็ยังไม่พอ เพราะในท้องหนทางที่วางรางไปเองนั้น อาจจะมีสโน

ท่วมเต็มสูงตั้งสี่ศอกห้าศอก ต้องมีไถสำหรับตีดน่ารถไฟ ไถสโนว์คลุมราง เขี่ยออกเป็นยิ้กไปสองข้างพอให้รถเดินได้ ความยุ่งยากลำบากของรถไฟในประเทศนี้มากถึงเพียงนี้ เพราะรถไฟสายนี้เป็นสายเหนือที่สุดในโลก มีหลักซึ่งเขาได้หมายไว้กลางทาง ว่าเป็นสูงที่สุดข้างฝ่ายเหนือ แลตีดยูดเหนือ ๖๐ ดีกรี ๓๐ มินิต ความลำบากอันๆ ซึ่งรู้สึกแต่ชาวเรา เขาไม่รู้รู้สึก ยังมีอีกหลายอย่าง เช่นกับความหนาว ซึ่งเขารู้สึกว่าปรอดเซนติเกรด ๑๐ ดีกรี ฟาเรนไฮต์ ๕๐ เป็นกำลังสบาย เรารู้สึกหนาวเสียหนักหนาแล้ว เวลาเช่นนี้เขามีน้อย เขามีแต่ต่ำซีโร ๒๐ ถึง ๓๐ ดีกรี ว่าไม่สู้กะไร ร้อนพอใช้ ไม่สู้หนาวนัก เราเกือบจะรู้สึกว่า คำที่ว่าในโลกนี้มีความร้อนเป็นที่ตั้ง เมื่อร้อนน้อยลงก็เรียกว่าเย็นนั้นจะตรงกันข้าม คือว่าในโลกนี้มีหนาวเป็นที่ตั้ง เมื่อหนาวน้อยลงก็เรียกอุ่น การมันเป็นได้ถึงเพียงนี้.

ส่วนประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากภูมิประเทศที่เป็นเช่นนี้ คือประเทศนี้หันหน้าออกสู่มหาสมุทใหญ่อย่างยิ่ง คือแอตแลนติก อาจจะมีคลื่นลมที่แรงเกินประมาณ แลมีสัตว์ใหญ่ในน้ำเช่นปลาวาฬ ซึ่งกินปลาเล็กเป็นอาหาร เมื่อพยุใหญ่หนักขึ้นฤาปลาวาฬใหญ่กวนหนักข้างนอก ปลาเล็กๆ ก็หนีเข้ามาในฟยอด ซึ่งมีรายระไปตลอดเขตรแดน แลมีเกาะใหญ่น้อยนับด้วยร้อยด้วยพันยังอยู่ด้านน่า เมื่อปลาหลบเข้าไปอยู่ในฟยอดได้แล้วก็เป็นน้ำสงบนิ่ง ใช่แต่เท่านั้น ยังได้กระแสน้ำซึ่งตกลงมาในฟยอดอันปลาโดยมากชอบจะว่ายทวนกระแสเป็นอาหาร เหตุฉนั้นตามฝั่งทเลนอรเวนี้เป็นที่ทำปลาบริบูรณ์อย่างยิ่งทั่วไปตลอดอาณาเขตร เป็นทางทำกินของมนุษย์อันอยู่ตามเขตรแดนเหล่านี้เป็นที่ตั้ง

เมื่อพิจารณาเหตุผลดีแลร้ายในที่ประเทศเหล่านี้แล้ว ยังน่าพิศวงความพยายามแลความเต็มใจของมนุษย์ที่อยู่แถบนี้เป็นอันมาก เขาไม่ได้อิดหนาระอาใจ ในสิ่งซึ่งเป็นความลำบากเป็นสิ่งที่เสียของภูมิประเทศเลย ถือเอาแต่ส่วนข้างดีข้างเป็น

ประโยชน์อย่างเดียว ไม่ได้ท้อถอยหลีกเลี่ยงฤๅเหน็อยหน่ายเลย ใช่แต่เท่านั้น ยังพยายามที่จะหาประโยชน์ประกอบภูมิประเทศ ให้ได้ผลอันไพศาลอย่างยิ่งได้ เช่น กับทำแร่เหล็กนี้ การทำแร่เหล็กนี้เป็นความคิดอย่างใหม่ที่สุด เพียงแต่ขุดขนแร่ลงมาขรรทุกเรือส่งไปต่างประเทศอย่างเดียว สร้างทางรถไฟนี้ขึ้น อันเป็นความลำบากอย่างยิ่งที่จะระวังรักษากังเช่นกล่าวมาแล้ว ไม่มีสินค้าอื่นนอกจากแร่ เพราะมาทางเรือง่ายกว่าถูกกว่า มีคนมาเที่ยวข้างแต่เฉภาะฤดูร้อนนี้ ฤดูอื่นไม่มีเลย นับว่าสร้างรถไฟขึ้นขรรทุกแร่อย่างเดียวเท่านั้น รถที่ขรรทุกแร่นั้นทำเป็นถังสี่เหลี่ยมรีกันสอง ตั้งขึ้นบนล้อเลื่อนสำหรับเข้าพ่วงรถไฟ ก้นถังนั้นเขียดได้ให้แร่ร่วงลงทางก้นทรมทเลเขาตั้งเขื่อน ก่อโค้งหนา เขื่อนนั้นต้องขุดลงไป ทำรากขึ้นมาในทเล พอเสมอหลังน้ำแปดเมตอ หลังเขื่อนตั้งนั่งร้าน แต่ก่อนใช้ด้วยเสาไม้แก่น เดี๋ยวนี้ได้ทำเหล็กขึ้นใหม่ ในทอนกลางผึ่งแล้วไก้ขี้เดียว ข้างหลังนั่งร้านมีเหล็กตาตรางเหนียวสำหรับถ่วงน้ำหนัก ที่พื้นนั่งร้านมีพื้นเขียดได้เฉภาะพอเท่ารถที่ขรรทุกแร่ฝาขับโพล่เขียดนั้นเขียดด้วยเครื่องจักร ถ้าเวลาไม่ขรรทุกก็ยกขึ้นมาเสียเป็นพื้นเต็ม ถ้าเวลาจะขรรทุกก็เขียดขานลงไปจดพื้นเป็นตพาน เขาเรียกช่องที่สำหรับเทแร่นี้ว่าปอกเกต ด้านเขื่อนข้างริมน้ำมีราง พับขึ้นมาได้ทอดลงไปได้ เมื่อจะขรรทุกเอาเรือกำปั่นเข้ามาจอดริมเขื่อนเยี่ยระวาง ทอดตพานลงไปถึงปากระวาง มีเหล็กสำหรับกันน่าราง ติดกว้านที่จะให้หย่อนฤๅให้ตึง ถ้าหย่อนแร่ก็ไปตกท้องเรือด้านข้างนอก ถ้าตึงเข้าแร่ก็มาตกท้องเรือด้านข้างใน รางนั้นเขาเรียกว่าสเปาต เมื่อเลื่อนรถมาตรงช่องปอกเกต เขียดก้นถังให้แร่ร่วงลงไปในปอกเกต แล้วก็เลื่อนลงไปในสเปาต ลงในระวางเรือเอง ในการที่จะขรรขุแร่ลงท้องเรือนี้ ใช้คน ๕ คนเท่านั้น ใน ๗ มินิตขรรทุกได้ ๕๕๐ ตัน มันช่างย่นแรงคนลงได้เท่าหนึ่งเท่าไร เหลือที่จะประมาณ เขื่อนนั้นเขาเรียกว่าก็ ก็ที่อยู่เดียวนี้พอจะขรรทุกเรือได้

คราวละสามลำ เพราะมีปอกเกตแลสเปาทเรียงกันไปเปนแถว มีเรือทมาขรรทุกอยู่ในเวลานี้ชาทีต่าง ๆ รวม ๓๐ ลำ ขรรทุกได้ยี่สิบล้านห้าแสนตัน แต่กำหนดงานของเขาเอารถไฟเปนทตั้ง ว่ากำหนดจะขรรทุกแร่ลงมาได้ยี่หนึ่งสามล้านตัน กำลังทวีงานทั้งปวงอยู่เสมอทจะให้ขึ้นถึงอัตรานั้น เดียวนกำลังสร้างทีกองแร่อยู่ข้างขนยกซึ่งจะขนเอามาพักไว้พลาง สร้างกขึ้นใหม่สำหรับจะเอาถ่านขึ้น กนั้นใช้ได้ทั้งขาขึ้นขาลง ขาขึ้นใช้เปนเครื่องดันให้ถังลอยขึ้นมาด้วยกำลังเครื่องจักร มีเปาเวอสเตชั่นสำหรับไฟฟ้า ใช้แรงไฟฟ้ามาก กัมปนนี้ได้ตั้งขึ้นเปนไปรเวตกัมปนี แต่รถไฟมอยให้รัฐบาล กัมปนีออกเงินทุกอย่างในการทีจะใช้รถไฟ รัฐบาลได้ส่วนแบ่งในกำไรกึ่งหนึ่ง การทีทำนี้ ในประเทศทีแลติดยูดสูงทีสุด ถ้าหากว่าเนเซอธรรมดาโลกไม่ช่วย เขาก็จะทำการไม่สำเร็จได้ ข้อทีว่าเนเซอช่วยนั้น คือทเลซึ่งแลติดยูดสูงเช่นนี้ น้ำในทเลควรจะแขงเวลาน่าหนาวเหมือนอย่างเมืองอื่น ๆ ถ้าหากว่าเช่นนั้นเขาจะทำงานได้แต่สักสามเดือนไม่คุ้มกันกับทีลงทุนถึงเพียงนี้เลย แต่เนเซอช่วยเขาอาไศรยสายน้ำร้อนทีได้กล่าวมาแต่ก่อนแล้ว น้ำในทเลเหล่านี้ไม่แขง เขาทำงานได้ตลอดปี ไม่ว่าน่าหนาวน่าร้อน ไม่ว่ากลางวันกลางคืน น่านี้ก็ไม่ต้องใช้ไฟเลย น่าหนาวก็ใช้ไฟฟ้าตลอดเวลา เพราะเหตุฉนั้นจึงต้องมีเปาเวอสเตชั่นใหญ่ เปนอัศจรรย์ทีเขาใช้คนน้อยเหลือประมาณ ทีทำงานอยู่ทีกแลทำงานรถไฟ แลทำงานทีเวิกชอป รวมทั้งสิ้นคนสองร้อยเศษเท่านั้น นี่เปนข้อรวยยอดของคำทีว่าเขาถือเอาแต่ส่วนข้างดี ได้ประโยชน์อย่างยิ่งถึงเพียงนี้

คราวนี้จะว่าด้วยการทีพ่อขึ้น วันนี้เปนวันเคราะห์ร้าย ฝนตกมากบ้างน้อยบ้างเสมอไม่หยุด ตกมากจนถึงดังเปราะแปะ จนถึงภูเขามืดไปด้วยหมอกด้วยควันแลด้วยสายฝน ประเดี๋ยวประเดี๋ยวก็สว่าง มีพระอาทิตย์แจ่มออกมา ต้องเลือกเอาช่องทีกทีสุด ขึ้นไปพอถึงผ่งก็ถูกฝนอีก ผู้ทีจัดการทีนเปนสองคนคือ โอเดตัยลยู สุนต์

เป็นผู้ดูการเรืองยรรทุกแร่ทั่วไป กับ อิ เอม ซี โยชันน์เซน เป็นผู้ดูการรถไฟ เขาเลื่อนรถลงมารับจนใกล้จะถึงตพาน พาไปดูที่ก่อน ต้องลงเดินกางร่ม ร่มอย่างดีที่ซื้อจากบาเดนบาเดนเลยไม่ได้ใช้ ติดใช้ร่มซื้อที่ฮาเมอเฟสต์เป็นร่มผ้า ก็พอดีกันกับฝนเบียก ดูประทุกแร่ แล้วกลับขึ้นรถ ออกจากนี่ไปตามทางรถไฟ ซึ่งผ่านไปตามหว่างตำยลนาร์วิก มีบ้านเรือนทั้งสองข้าง ต่อไปเลียบไปบนไหล่เขาริมฟยอด จนตลอดฟยอด ระยะทางเกือบชั่วโมงหนึ่ง มีที่พักข้าง ทางไม่อีกเท่าใดจะถึงพรมแดนเมืองสวีเดน แล้วกลับลงมาลงที่ท่าเดิม รวมเวลาที่ขึ้นไปประมาณสามชั่วโมงเศษ เกือบ ๔ ชั่วโมง ฝนตกไม่หยุดจนกระทั่งกลับลงมา มากข้างน้อยข้าง รอให้บัตรให้ตรากันแล้วก็ออกเรือ วันนี้ได้รับเมล์ซึ่งเขาส่งตาม ๆ ขึ้นมา พึงจะได้รับหนังสือจำนวนวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ช้าถึง ๔๗ วัน แต่พ่อไม่มีความเดือดร้อนด้วยมาถึงสุดหล้าฟ้าเขียว ที่เขาส่งตามขึ้นมาให้ถึงได้นี่เป็นอย่างดี นึกแต่แรกว่าจะได้ไปรับพลั่กที่เยอลินทั้งหมดเสียอีก

เวลา ๒ ทุ่มเรือถึงรัฟตซุนด์ อยู่ในหมู่โลโฟเตน ทอดในหว่างช่องนั้น แล้วลงเรือโมเตอลอนซ์ ไปเข้าในตรอลฟยอด พระยาชลยุทธแปลว่าตรอลคำ คล้าย ๆ กับเปรต ในรัฟตซุนด์นี้มีเขาล้อมรอบ เหมือนอย่างกับก่อเขารอบปากอ่างกลางเป็นน้ำนิ่งกว้างใหญ่เวิ้ง เขารอบนั้นเป็นเขายอดแหลม ๆ ตลอดทั้งนั้น มีสโนกองขาวดาดไปรอบข้าง ข้อที่เขายอดแหลมเป็นเสี้ยมไปหมดทั้งนี้ ก็ด้วยอาไศรยแรงน้ำกัดเหมือนกัน ตัวศิลาเป็นร่องน้ำพรุนไปหมด เหมือนศิลาที่ช่างก่อเขาของเราชอบใช้ในการก่อเขามอ หญ้าที่มีเกาะอยู่บ้างในที่น่าราย ๆ ฤๅชอกเขาเป็นสีเขียวคล้ำ เหตุด้วยมิใช่หญ้าเป็นตะไคร่น้ำเกาะอยู่บนหลังศิลาเฉย ๆ ไม่มีดิน แล้วแห้งตะไคร่ใหม่มาเกาะงอกขึ้นเขียวทับ จึงเป็นสีเขียวคล้ำพร้อย ๆ ตะไคร่น้ำนี้พูดภาษาไทย แต่ไม่ใช่ตะไคร่น้ำอย่างบ้านเรา ตะไคร่น้ำที่แซะได้แผ่นโต ๆ หนา ๆ เช่นที่

เรียกว่ามอส มีเขาลูกเตี้ย ๆ ทับน่าริมปากอ่าวอีกชั้นหนึ่ง เขาชั้นนี้หญ้าขึ้นจริง ๆ มีต้นไม้เตี้ย ๆ ขนาดผักแซกแซม แต่ไม่ใช่จะหุ้มศิลามิด มีรายอยู่ตามซอกศิลา มีเรือนหาปลาตั้งอยู่สองหย่อมห่างกัน แลดูเหมือนว่าจะไม่มีทางออกไปแห่งใด แลเขานั้นดูเหมือนหนึ่งว่าไม่สู้ไกลนัก แต่เมื่อแล่นเรือโมเตอลอนช์ไป จนลิบลำเรือยอตช์ จึงแลเห็นเป็นซอกแซกเข้าไปในหว่างเขา คือเป็นฟยอดพรุนไป แต่ฟยอดที่เข้าไปที่ตรอลฟยอดนั้นหายลับไม่เห็นช่องเลย พอเลยวพ้นแหลมก็เห็นเป็นช่องลำคลองกว้างกว่าคลองบางหลวง ข้างขวามือเป็นเขาสูงเหมือนอย่างตัดผ่าซีก น่าผาชันไม่มีต้นไม้ แลแหงนคอตั้งบ่า ข้างซ้ายเป็นเขาต่ำลงมาหน่อยหนึ่งเป็นรอยศิลาที่น้ำกัดเป็นกลีย ๆ แต่ละแท่งละแท่งโตเกินประมาณ เขาเหล่านี้เป็นน้ำพุไหลพล่าไปทุกหนทุกแห่ง สูง ๆ ใหญ่ข้างเล็กข้าง ในที่สุดของฟยอดนั้นเป็นภูเขายอดซับซ้อนกัน มีสโนคาดขาวเต็มไปทั้งสิ้น ข้างเขาที่ลงมาเป็นแอ่งเป็นกะพักก็มีสโนกองเรี่ยราดลงมาจนกระทั่งถึงทเล มีน้ำพุใหญ่ตกอย่างแรง ลงมาในโกรกหว่างเขา คิดจะถ่ายรูป แต่ถ่ายไม่ทัน ฝนตก ตกอย่างมาก ๆ ด้วย ต้องกางประทุน ที่แท้กางประทุนเสียอุ่นขึ้นอีกมาก เวลาขาไปเข้าในฟยอดลมพัดโกรกลงมาจากสโนยอดเขาเย็นเยือก ซายอุรุพงษ์ยอกว่าเกือบสั่นแล้ว

เรือโมเตอสำหรับเรือยอตช์ลำนี้แล่นเร็วมาก รูปเป็นเรือกระเชียง มีเครื่องตั้งอยู่ท้ายเรือเล็กนิดเดียว ตอนน่าตั้งแต่พ้นเครื่องมาจนกระทั่งถึงหัวเรือ นั่งได้ว่า ๒๐ คน ถือท้ายอยู่หัวเรือ วันนี้กัปตันลงถือท้ายไปเอง ประทุนเป็นประทุนผ้า มีแต่ตอนที่ถือท้ายแลตอนเครื่องจักร แต่ก็พอที่จะเบียดนั่งเข้าไปได้หมด ไม่มีใครเบียก ตั้งแต่ใช้มาไม่เคยเสียแต่สักครั้งเดียว มีคนสองคน ที่ใช้เครื่องจักรคนหนึ่งถือท้ายคนหนึ่งเท่านั้น ไม่เห็นต้องเอะอะอะไรกันเหมือนเรือในบางกอก ถ้าหากว่าไม่มีเรือโมเตอลำนี้ จะใช้เรือกระเชียงฤๅเรือสตีมลอนช์คงจะประดักประเดิดเสียเวลา

อย่างยิ่ง ที่ตำบลนี้เป็นที่เอมเปอเรอเยอรมันชอบเสด็จมาทอด เพราะเป็นที่งามโดยรอบ แลเป็นที่เที่ยวเล่นชอกแชกได้ เหมือนจอดเรืออยู่ในอ่างเขามอ เสียแต่เรื่องฝน ตั้งแต่มามีวันที่ปลอดโปร่งไม่มีฝน บริสุทธิ์แลปราศจากเมฆหมอกอยู่แต่วันที่ ๑๒ ซึ่งไปขึ้นนอทเคปนั้นวันเดียว ถึงที่เห็นพระอาทิตย์เวลาเที่ยงคืนวันแรก ในวันที่ ๑๐ ก็ให้เห็นพอทนอยากเท่านั้น วันที่ ๑๑ ก็เปล่า ไม่ได้เห็นดวงพระอาทิตย์ วันที่ ๑๒ นั้นเป็นวันบริสุทธิ์ตลอดคืน แลเห็นพระอาทิตย์เที่ยงคืนแจ่มแจ้งจนเกินต้องการที่จะถ่ายรูป จนพระอาทิตย์เลื่อนกลับขึ้นเป็นเวลาเช้าไม่มีหม่นหมองเลย ข้อที่เอมเปอเรอคิดคลาดคลานจะขึ้นไปนอทเคปก็เพราะเห็นว่าอากาศวันที่ ๑๒ นั้นดี ที่ ๑๓ คงจะดีต่อไปอีก แต่เรือโซเฮนโซเลินจอดอยู่ตรอมซอ ถ้าจะรีบขึ้นไปนอทเคปคงไปถึงเวลาราวสัก ๕ ทุ่ม คงจะดูพระอาทิตย์เที่ยงคืนที่นอทเคปด้วย แต่เปล่าขึ้นไปคงไม่ได้เห็น ตั้งแต่วันที่ ๑๓ ที่ ๑๔ สองวันมา ไม่ได้แลเห็นพระอาทิตย์เวลาเที่ยงคืน ถึงวันนี้ก็เปล่า ฝนตกครึ้มอยู่เสมอ โทรเลขรัญมีมาว่าได้สั่งหนังสือเมล์มาที่คริสเชียนซุนด์จะต้องแวะที่คริสเชียนซุนด์นอกจากโปรแกรมอีกแห่งหนึ่ง พรุ่งนี้คงจะเป็นวันที่เดินทางมาก วันนี้เป็นเสร็จสิ้นเรื่องกันเท่านี้

คืนที่ ๑๑๒

วันอังคารที่ ๑๖ กรกฎาคม

อ้ายการทนหนาวทนเย็นนี้มันค่อยทนได้มากขึ้นโดยลำดับ เมื่อแรกมาช่างหนาวเสียเหลือทนเหลือทาน มันชวนจะอยากให้ตีตไฟร่ำไป ค่อยทนได้มากขึ้นทุกที จะเป็นด้วยแต่ก่อนเลือดน้อย ภายหลังนี้เลือดมากขึ้น ฤๅจะเป็นด้วยถูกหนาว ๆ มันมากขึ้น พอพยุงขึ้นหน่อยก็พอ เลยเห็นเป็นไม่สู้หนาว ก็ไม่รู้แน่ แต่ปรอดนั้นต่ำมากกว่าตอนข้างล่างเป็นแน่ ดูหนาวเท่า ๆ กันกับที่มาจากข้างล่าง ไม่สู้แปลก

ประหลาดกันนัก เรือมาถึงเมื่อไรไม่รู้สึก เห็นจะเป็นราว ๓ โมง ต้นขึ้นแลเห็นจอดที่สวาร์ติเซนเสร็จแล้ว ตำบลสวาร์ติเซนนี้เป็นที่สโนเทือกใหญ่ซึ่งเรียกว่าแคล-เซียร์ ติดต่อกันลงมาจนถึงทเล เป็นทางที่น้ำหักลงมาโดยแรง กัดทางกว้าง เพราะเป็นที่ลาดไม่สู้จะชัน สโนจึงได้ขังอยู่ได้มาก ประมาณดูแผ่นสโนที่ริมทเล โดยกว้างเห็นจะเกือบ ๓ เส้น ที่กว้างราวสักสองเส้นหย่อน ๆ แต่ขึ้นไปข้างบนแลสุดสายตา ประมาณไม่ได้ เพราะที่เขาเช่นนี้หลอกตาเต็มที เห็นเตี้ยแต่สูง เห็นใกล้แต่ไกล เขาอวดว่าในโลกมีแห่งเดียวที่มีแคลเซียร์ตกถึงทเลโตถึงเท่านี้ จะเท็จจริงอย่างไรไม่รู้ ถ้าดูในรูปโฟโตคราฟฤารูปโปสต์การ์ดจะเห็นเข้าใจง่ายกว่าที่จะเล่า

เมื่ออยู่เมืองคริสเตียเนีย ไม่ได้ไปซื้อของแห่งใดเลย อยู่แต่ในวังแลไปเที่ยวกับเจ้าแผ่นดินแลพระมเหษี แต่กระนั้นหนังสือพิมพ์ยังลงว่าพ่อไปเที่ยวห้าง เจ้าแผ่น-ดินยอกว่าได้เห็นหนังสือพิมพ์แล้วไม่เชื่อ เพราะอยู่ด้วยกันเสมอจะเอาเวลาไรไปภายหลังได้ความว่ากรมสมมตกับชายอรุรพงษ์ที่อยู่โฮเตลได้พากันไปเที่ยว แล้วมารายงานว่าไม่มีอะไร มีแต่ร้านเหล้า, ร้านขนม, ร้านเครื่องแต่งตัวผู้หญิง, ร้านยุหร่, ร้านหนังสือ, หมดเท่านั้น ซ้ำอยู่นั้นเอง หาซื้ออะไรไม่ได้ที่เดียว ครั้นขึ้นมาข้างเหนือ มาได้ซื้อของที่ทรอนด์เยม แต่ส่งไม่ได้ ยังเอาประทุกเรือมาจนเดียวนี้ เมื่อลงเรือแล้ว ซื้อได้ที่ฮาเมอเฟสต์แลที่นอทเคป นอกนั้นเหลือที่จะหาอะไรเป็นที่รฤก มีแต่ปลา เอาไปไม่ไหว แลสู้ปลาเราก็ไม่ได้ จึงได้ซื้อสมุดโปสต์การ์ด ตั้งพิเกียโปสต์การ์ด อาลเบอสเขาเป็นผู้ช่วยเอาใจใส่มากในการเก็บ บริหัตรได้เป็นผู้จดชื่อลงเป็นไทย ใช่ว่าจะเลือกซื้อแต่น้อย ๆ มันมีเรื่องที่รฤกถึงตำบลนั้น ๆ ที่ไปถึง แต่อย่างละสามสี่แผ่น เมื่อสุดทางถึงกลจะได้ส่งสมุดนี้เข้าไปเป็นของฝากที่เดียว

วันนี้ไม่มีเรื่องราวอะไรนอกจากที่กล่าวมาแล้ว เพราะเหตุที่เป็นเวลาเดินทางกลับมาทางที่ไปแล้ว ผ่านโยเดอแต่ตอนเช้า ตอนเย็นนี้ผ่านเตอร์คแฮดเตน แล้ว

จะผ่านทรอนด์เยม ต่อพรุ่งนี้ตอนเช้าจึงจะได้แวะรับหนังสือคริสเชียนซุนด์แลไปโมลเด ตั้งแต่ทรอนด์เยมลงไปจึงจะเป็นหนทางใหม่ที่ยังไม่เคยผ่าน คลื่นลมไม่มีเป็นแต่ตอนเช้าฝนตก ตอนบ่ายก็ไม่มีฝน แต่อากาศมัวไม่แจ่ม หมดจากเขตรที่จะเห็นพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยงคืน เป็นพระอาทิตย์ตกช้าขึ้นเร็ว ไม่มีมืดตามธรรมดา อากาศที่หนาวลดถอยลงปรากฏชัด กลางแข้งเซนติเกรต ๑๖ ดีกรี ฟาเรนไฮต์ ๕๘ ดีกรี ในร่มเซนติเกรต ๒๑ ดีกรี ฟาเรนไฮต์ ๗๐ ดีกรี

เวลาว่างไม่ต้องเขียนรายวัน ได้เขียนหนังสือตอบที่ได้รับโดยเมล์เมื่อวานนี้กับพึ่งนึกขึ้นได้ว่าเรื่องลคอรเมอริวิโด ซึ่งอ่านค้างอยู่ หมายว่าจะส่งไปให้ลูกอ่านเลยลืมเสีย บัดนี้ได้ส่งหนังสือนั้นมาในซองนี้ด้วย กว่าจะค้นได้แสนจะประดักประเดิดด้วยเจ้าพนักงานเขาเห็นเป็นกระดาษเปล่า ต้องให้อุรุพงษ์ไปค้นจึงได้ได้

อนึ่งเรื่องกิงออฟสเปน เป็นอันต้องงดไม่ได้พิย เพราะนึกเวลาว่าจะรับได้ตั้งแต่วันที่ ๑ ไปจนถึงวันที่ ๑๐ สิงหาคมตอนหนึ่ง วันที่ ๖ เดือนกันยายนเป็นต้นไปตอนหนึ่ง ตอนแรกได้ตีกันกับราชวิถีเสียแล้ว ตอนหลังตีกันกับท่าน ต้องจดหมายยอกเลิกไปไม่ได้ การที่จะนัดพบปะกันลำบากมาก เหตุด้วยเวลาเราสั้น ข้างฝ่ายเขาเขาก็มีการซึ่งได้กำหนดไว้แล้วเหมือนกัน จึงผ่อนผันหากันไม่ใคร่จะได้

ขอเติมย้อยลงไว้ข้างท้ายอีกนิดหนึ่ง ว่าเรือผ่านริสวาร์ ตำบลนี้เมื่อเขียนรายวันแล้ว เป็นช่องเกาะแคบจริง ๆ บางแห่งแคบกว่าแม่น้ำเจ้าพระยา บางแห่งเท่าคลองบางกอกใหญ่เท่านั้น แต่น้ำลึกเรือเดินห่างฝั่งสักสองวาถึงสามวาก็ได้ เกาะเหล่านี้เป็นพื้นราย ๆ ไม่ใช่เป็นเขาสูงทั้งนั้น แต่อย่าหลงไปว่าเป็นพื้นดิน ๆ เป็นอันไม่มี ศิลาทั้งนั้น หญ้าขึ้นแซมตามซอกศิลา พึ่งจะขึ้นอ่อน ๆ พอเป็นสีใบโสกข้างแก่กว่าใบโสกข้าง

ลืมที่จะได้เล่าแต่วานนี้ คือในทเลแถบนี้ ไม่มีข้อที่จะกลัวเลยว่าที่ไหนน้ำจะตื้น ในฟยอดตรอกเล็กตรอกน้อยน้ำลึกทั้งสิ้น ในการที่จะทอดเรือกำปั่นแห่งใด ไม่ต้องเลือกหาว่าให้น้ำลึก เผื่อน้ำลงขอดเรือจะติด การที่ตรงกันข้ามนั้น ต้องเลือกหาว่าที่ไหนน้ำจะตื้นพอทอดสมอได้ มันมีแต่ร้อยวาร้อยห้าสิบวาไปทั้งนั้น เหมือนเมื่อวานนี้ ถ้าเรือไปจอดที่ตรงปากช่องรัฟตฟยอดจะเข้าได้ประเดี๋ยวเดียว นี่เหตุใดจึงต้องไปทอดห่างเหลือเกิน จนเรือเล็กไปไม่มีอะไรบังเลย แลกลับมาก็ไม่เห็นเรือยอตช์ เพราะเหตุที่ตามปากช่องเหล่านั้นหาที่ทอดสมอไม่ได้ น้ำลึกเกินไปไม่มีสายโซ่พอ วันนี้เวลา ๒ ยามเป็นสี่น้ำเงินแปลว่าค่ำ เห็นจะไม่มีดไปกว่านี้

หนังสือฉบับนี้ ตัดรายวันลงไว้เสียวันหนึ่ง ส่วนวันนี้ เพราะเป็นท่าใหญ่ที่ตำบลโมลเดนี้ เพื่อจะให้หนังสือได้ไปเร็ว รายวันจึงน้อยไปหน่อยหนึ่งคิดว่าช้า

จุฬาลงกรณ์ ป. ร.

พระราชหัตถเลขาฉบับที่ ๓๐

คืนที่ ๑๑๓

เรืออัลเบียน

วันพุฒที่ ๑๗ กรกฎาคม ร. ศก ๑๒๖

หญิงน้อย

เรือมาถึงคริสเซียนซุนด์เวลาเที่ยง เมืองนี้เปนตำบลใหญ่ในที่หาปลาทางปวงที่ซึ่งตั้งเมืองเข้าที่มาก คือตั้งอยู่บนเกาะ ๆ หนึ่งเปนเกาะใหญ่ แลมีเกาะย่อมกว่า ๒ เกาะตั้งยังอยู่ข้างน่า เพราะฉนั้นจึงแลดูที่ซึ่งทอดเรือเหมือนอย่างอยู่ในคอกฤๅในกำแพง ซึ่งมีประตูสามช่อง ออกจะไกล้ระยะกันในสามช่องนั้น เมืองตั้งอยู่ที่เกาะใหญ่ บ้านเรือนติดต่อกันมาก ส่วนเกาะเล็กทั้งสองเกาะ มีบ้านเรือนเปนหมู่ ๆ ตั้งอยู่ตรงสองฟากปากช่องซึ่งจะเข้าไปในอ่าวนั้น ว่าเอาว่า ๖ หย่อม ไม่นับที่กระจัดกระจาย รวมเปนบ้านเรือนรอบอ่าวทเลซึ่งไม่สู้ใหญ่เท่าไร แต่ดูงามประหลาดมาก ที่นี่ควรนับว่าเปนเมืองที่ไม่สู้ต้องนับว่าเมืองโดยเกรงใจ เพราะมีคนมากถึงหมื่นสองพันคน แต่พ่อไม่ได้ขึ้นยก เพราะอยู่ในเรือก็ออกเกือบจะเห็นทั่ว ไม่สู้ประหลาดอันใด ให้แต่อาลเบอสขึ้นไปรับหนังสือเมล์ หนังสือคราวนี้เปนพวกวันที่ ๗ ที่ ๘ มิถุนายน ซึ่งจรูญส่งมา แล้วออกเรือจากที่นั้นมาถึงโมลเดเวลาย่าย ๕ โมง ตำบลโมลเดนี้เปนตำบลซึ่งเจ้าแผ่นดินนอรเวได้แนะนำให้แวะให้ได้ เพราะเปนที่งามแลมีคุณวิเศษกว่าตำบลอื่น ด้วยเหตุว่าเปนเมืองที่ตั้งอยู่บนเกาะ ซึ่งมีต้นไม้บริบูรณ์ แลแวดล้อมไปด้วยภูเขาสูงสำหรับยังลมทเล ในโมลเดฟยอดนั้น น้ำนิ่งอยู่เสมอเหมือนอย่างในทเลสาบ ที่ตั้งเมืองเปนเมืองงามอย่างยิ่งแห่งหนึ่งในนอรเว เพราะมีเขาเปนเครื่อง

กระบวรเสด็จประพาศทางบกที่นอรเว

ขังลม จึงได้มีอากาศพอประมาณไม่สู้หนาวจัด ต้นไม้พืชพรรณอะไรเป็นได้ดีบริบูรณ์ กล่าวว่ามีดอกไม้งาม ๆ ดอกหลายต่าง ๆ แลฮอนนีซักเกลส์แลดอกไม้หอมอื่น ๆ เขาพรรณาว่าได้กลิ่นกรุ่นไประคนกับแชร์ย่า ซึ่งมีอยู่ตามเขา บ้านเรือนทำด้วยไม้ทาสีสด ๆ ทั้งนั้น ตั้งอยู่ในกลางสวน มีโฮเตลใหญ่ ๆ สำหรับพวกนักเลงเที่ยวมาหยุดพักถึงสองโฮเตล มีถนนดีแลอะเวนิวต้นไม้ใหญ่ ในที่ทอดเรือนนั้นแลไปเห็นเขาที่เป็นเทือกยาวยอดแหลม ๆ สูง ๆ มีสโนปกคลุมติดเนื่องกันไป ตรงกันข้ามคนละฟากกับโมลเด ซึ่งเป็นสีเขียวเข้ม ข้างหลังเมืองออกไปมีเขาสูงซ้อนอยู่อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่าวาเดนสูง ๑๓๐๐ ฟีต ค่ายกย่องของเมืองนี้ถึงกับเรียกว่าเมืองดอกกุหลาบ ตั้งอยู่ข้างเหนือ สูงกว่าเมืองเซนต์ยีเตอสเบิค ๓ ดีกรี

ข้อที่จดลงนี้แปลว่าหมดทุน เพราะไม่มีสิ่งใดซึ่งจะสังเกตเห็นเองได้เท่าที่เขาเขียนไว้นี้เลย เพราะตั้งแต่ยังไม่ทันถึงจนกระทั่งมาถึงฝนก็ตกเรื่อย หมอกลง เขาที่กล่าวว่าเป็นแนวยาวสโนคลุมอยู่ภายนอกด้านตรงเมืองข้ามนั้น ได้เห็นสักครั้งหนึ่งฤาสองครั้ง ในเวลาฝนซาหมอกเกลื่อน หาไม่ก็อยู่ในหมอก แลไม่เห็นหายเสียแล้ว เหลือแต่เทือกเขาเตี้ย ๆ ริมน้ำซึ่งมีต้นไม้สักแต่พอเห็นว่าเป็นขอบข้างนอก ส่วนด้านข้างในเขาสูงหลังเมืองใกล้หน่อย ค่อยได้เห็นหน้าเห็นตากันหลายครั้ง แต่โดยมากก็อยู่ในเหมือนเอาผ้าโปร่งดำคลุม แต่ส่วนเขาที่ตั้งเมืองนั้นแลเห็นได้ถนัด เป็นเมืองที่ตะแคงลงหาทเล แลเห็นป่าไม้แลทุ่งหญ้า บ้านเรือนซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ท่วงทีจะสนุกแลสบายดีอยู่ ได้ตั้งใจคอยช่องที่จะให้ฝนหายอยู่จนยันจี้ทุ่มหนึ่งแล้ว แต่ซาก็ยังไม่ใคร่จะซาให้ จะค้างคืนอยู่ดูต่อพรุ่งนี้ก็ไม่ได้ เพราะวันในโปรแกรมเราหมดทางที่จะไปถึงอันดัลสเนส์ ถึง ๑๐ ชั่วโมง จะต้องขึ้นยกระยะทาง ๔ ชั่วโมง ครึ่งจึงจะถึงทีกินกลางวัน จำจะต้องไปถึงแต่เช้า จึงเป็นอันน่าที่จะไม่ได้ขึ้นโมลเด

คิดเห็นว่าถ้าจะรอไปส่งหนังสือเมล์ทีเดียว ไม่แน่เหมือนจะส่งเสียทีนี้ จึงได้รีบตัดรายวันส่ง เพราะวันที่ยังจะอยู่ในนอรเวอีกถึง ๑๕ วัน รอส่งช้าไปลูกจะบ่นว่าหนังสือขาดระยะ ได้รับโทรเลขทีนี้ด้วย ข้อความที่บอกไปถึงเจ้าเม้า ว่าพ่อกลับแล้ว แต่ตุ๊กยังไม่กลับนั้นเป็นความจริงด้วย แต่ความมันเคลือบกันอยู่ อยากจะล้อแกเล่นแกก็ฉุนให้ แต่ออกจะเข้าใจว่าถ้าตุ๊กอยู่คงอยู่ด้วยพ่อใช้ เพราะแกอยู่ปารีส ถ้าแกขึ้นมาเยอลินอีก ๒๐ วันแกถึงจะได้กลับ ถ้าแกไม่ขึ้นมาอีกอยู่ปารีสอีกเดือนหนึ่งถึงจะได้กลับ พ่อไปกลับมาเสียแต่เหนือเกือบจะถึงหัวโลก จึงได้กลายเป็นกลับเร็วกว่าตุ๊ก เผื่อนปฏิทินตามี กรมดำรงส่งมาให้พึ่งจะได้รับ ได้ลองแบ่งจำนวนวันออกเป็นสามส่วน ฉีกตอนข้างต้นทิ้งเสียส่วนหนึ่ง เหลือตอนกลางไว้ รู้ได้ว่าเรายังจะต้องเที่ยวเตร็ดเตร่อยู่อีกถึงเท่านี้ ให้รู้สึกอดท้อแท้ในใจขึ้นมาเป็นอันมาก ดูมันเท่าๆ กันกับอ้ายที่เหลืออยู่ข้างล่าง จึงได้ขีดเลขนับ ๑ ตั้งแต่วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน เป็นปฏิโลมขึ้นมาได้ถึง ๑๒๓ ใบ วันที่ ๒๒ ถึงจะได้ครึ่ง ในกำลังท้อแท้อยู่นึกรมสมมตเตือน ว่าถ้าเลขเหลือแต่สองตัวจะโล่งขึ้นตอกกระมัง จึงได้ลองนับลงไปถึง ๙๙ ดูใจคอค่อยเพื่องพูนขึ้น ใช้ได้

เอมเปอเรอเยอรมันทิ้งเรือไว้ทีนี้หลายลำ มีเรือรบสองลำ เรือตอบีโดเพิ่สต์-คลาส ๕ ลำ ข่าวว่าจะเสด็จกลับมาถึงในค่ำวันนี้ พ่อคงหลุดไปก่อนแล้วเพราะอยู่ได้อย่างช้าเพียง ๕ ทุ่มเท่านั้น อาลเบอสขึ้นไปส่งหนังสือเมล์ กลับลงมาแล้วก็เห็นจะออกได้

อนึ่งได้ทราบว่าเอมเปรสยูยีนี เมียนะโปเลียนที่สามเข้าแผ่นดินฝรั่งเศส ซึ่งอยู่เมืองอังกฤษ ได้มาถึงภายหลังพ่อด้วยเรือยอตช์ลำหนึ่งคล้าย ๆ ของเรา ชักธงคลับใดคลับหนึ่ง มาจอดอยู่ไม่ช้าก็ออกเรือไป เห็นจะมาหยุดรับหนังสือ เคยมาเที่ยวตามแถบนี้บ่อย ๆ แลคงไม่อยากพบเยอรมันเอมเปอเรอด้วยเป็นแน่

พ่อได้รับโปสต์การ์ดมิสเตอลอเรนต์เซน กงสุลเยเนอราล ของเราที่คริสเตีย-เนียส่งมา มีรูปพ่อกับกิงฮอกอนเดินจากตพานน้ำอย่างหนึ่ง เวลาขึ้นยนรถนั่งเคียงกันบริพัตรนั่งน่าอย่างหนึ่ง เฉภาะได้มาเมื่อเวลาไปส่งหนังสือกลับลงมา จะส่งก็ไม่ทัน จะได้รีบส่งที่แห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งจะส่งได้ ภาษานอรวิเยียนเรียกเข้าแผ่นดินว่ากอง เรียกกวินว่าโดรนนิง เพราะฉนั้นถ้าจะอ่านหนังสือในนั้นจะได้เข้าใจ ฝนตกหาเวลาหยุดมิได้ ตกลงกันว่าเวลาจะไม่พอ ควรจะไปเมร็อกทีเดียว จึงได้ออกเรือเวลาทุ่มเศษ ละตายลที่กะว่าจะแวะแต่ก่อนนั้นเสียตรงไปเมร็อกทีเดียว ทางที่มามีเกาะยังตลอดเหมือนเดินในคลอง ไม่มีคลื่นลมอันใดเลย

คืนที่ ๑๑๔

ตำบล กรอตลิต

วันพฤหัศบดีที่ ๑๘ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๖

เมื่อคืนนี้เรือถึง เมร็อก เวลา ๑๐ ทุ่ม ตื่นเวลาโมงเศษ ลุกขึ้นกินเช้า นึกว่าวันนี้เห็นจะรอดตัวฝนไม่ตก พอกินเสร็จฉวยกล้องจะไปถ่ายรูป ฝนก็ร่วงลงมาไม่ใช่ร่วงน้อย ๆ เสียดายเต็มที เพราะในฟยอดนี้งามมาก เรือเราเข้าจอดแอบริมฝั่ง จนยื่นที่ในแคบนิ ไม่แลเห็นว่าฝั่งสูงเพียงใด เปนน่าผาชันกรวดที่ชวากอันเปนทางจะขึ้น แลเห็นน้ำตกโต ๆ เปนสายขาว ๆ ไปถึง ๔-๕ สาย สูงจดหมอกด้านข้างนอกก็เปนเขาสูง มิสโนปกคลุมไปรอบ ตกลงเปนเลยไม่ได้รูปเมร็อก ถ้าจะถ่ายทีกรายเรือไม่ต้องเบี่ยกฝน ซึ่งไม่ดีเหมือนยนตาดฟ้า แต่ก็คงยังจะได้รูป นี่ฝนไม่ให้ถ่ายเสียเลย จึงหมดตำรากันเท่านั้น

ต้องขึ้นขนทั้งกำลังฝน เวลา ๓ โมงครึ่ง แต่แบ่งกันขึ้นไปเพียงชาย ๒ คน กรมสมมต พระยาชลยุทธ หม่อมนเรนทร์ พระยาบุรุษ ตาอั้น หมอแลอาลเบอสนอกนั้นก็มีแต่ข่าวฝรั่ง เพราะได้แบ่งเสื้อผ้าไปแต่เฉภาะที่จะแต่งตัว บรรจุย่าม ที่ท่ามีเรือนสองสามหลัง ชายหญิงเด็กผู้ใหญ่สักสิบเอ็ดสิบสองคน มีรถเทียมม้าคู่ ๓ รถ มีประทุน รถไม่มีประทุนทาเหลือง สำหรับใช้ขึ้นเขา เทียมม้าเดียวสำหรับคนคัน ๑ บรรทุกของที่จะต้องใช้ทันทีคัน ๑ กองลำเลียงบรรทุกหีบ ๓ หลัง คนไม่ได้ขึ้นขับม้า ใช้จูงเดิน เปนหมดขบวนเสด็จพระราชดำเนินเท่านั้น

ม้าเมืองนี้รูปร่างแปลก ขนาดโตสักเท่าม้าแซนดลวูด ซึ่งเห็นที่ชวา แต่ข้อลำโตกว่า คอหนาท่วงที่แข็งแรง แต่ไม่เห็นมีสี่อน นอกจากสีกะเลียว แก่ข้างอ่อนข้าง ไม่ใช่แต่ในขบวนเสด็จของเรา พบตามทางก็เปนเช่นนั้นทั้งสิ้น

ทางที่ขึ้นกว้างประมาณ ๘ ศอก ขึ้นเวียนไปเวียนมาอย่างที่เรียกว่าซิกแซก แต่ไม่มีชันในที่ใดเลย รถขึ้นได้สบวกดีกว่าที่ชวาเปนอันมาก ไม่มีการเฆี่ยนม้าเคว้ย ๆ อย่างที่ชวา ปล่อยให้ม้าเดินย่องขึ้นไปช้า ๆ เครื่องที่สำหรับกันตกนั้น ใช้ศิลาโตกว่าที่อื่นมาก สูงประมาณ ๒ ศอก ตั้งระยะที่ห่างกันอยู่ในศอกคืบแล ๒ ศอก ดูติดแน่นแข็งแรงโดยม้าจะลำพองข้าง เปนไม่มีที่จะพลาดพลัดตก ที่เขาทำได้ทั้งนี้ เพราะศิลาอุดมเหลือเกิน ไม่พักต้องต่อย ทลายลงมากลงอยู่ข้าง ๆ ทางมากมายก่ายกอง ไม่ใช่เปนศิลากลมลอยเหลี่ยมทลายลงมา เปนศิลามีเหลี่ยมเปนแท่งแหลม ๆ ทลายลงด้วยแรงน้ำ ด้วยเหตุที่จะไม่ให้ทางชัน ทางทบไปทบมาจึงได้ที่ หม่อมนเรนทร์แลอาลเบอสเขาลงเดินได้ ลัดขึ้นไปคอยอยู่น่ารถนาน ๆ

คั่นที่ ๑ สูงประมาณ ๑๐๐ เมเตอร์เศษ มีโฮเตลไม้ตั้งหลังหนึ่งอยู่สูนย์กลางหว่างช่องเขา แลลงมาเห็นวิวข้างล่างงาม เรียกชื่อว่าโฮเตลอุนอน ตามเสียง

ชาวนอรวิเยียน ก็คือ ยูเนียน ในคำอังกฤษ มีร้านขายของที่ทางขึ้นร้านหนึ่ง ที่รม โฮเตลนั้นอีกร้านหนึ่ง ขายโปสต์การ์ด รูปหนังสัตว์ที่มีขน และเครื่องไม้เขียนสิ่ ไม่ได้หยุด ขึ้นจากที่นั้นต่อไปอย่างเดียวกัน ทาง ๒๐๐ เมเตอร์เศษ มีโฮเตลอีกหลังหนึ่งเรียกว่า อุซิกเต็น แล้วมีแปลลงไว้ด้วยว่า เยลวู ซึ่งพ่อตั้งไว้ว่า เป็นวัดสว่างอารมณ์ ที่นี่ได้หยุดพักซื้อของ ซึ่งเป็นอย่างเดียวกันกับสองร้านที่ล่วงมาแล้ว และได้แวะในโฮเตลหน่อยหนึ่งด้วย ผู้หญิงเขาให้ดอกกุหลายสามดอก สีขาวเย็นดอกใหญ่งามดี ซึ่งมีดอกกุหลายในที่นี้สำแดงว่าโฮเตลตั้งอยู่ในที่กำบัง ไม่หนาวเกินไป และเป็นที่ซึ่งสโนไม่ขัง พืชพรรณไม้จึงได้งอกงาม แต่ในระหว่างทางที่มานั้น แลเห็นปรากฏชัดว่ามีน้ำพุซึ่งเป็นสายใหญ่ยิ่งสิ่สาย รายตกมาแต่ยอดเขาซึ่งล้อมอยู่โดยรอบนั้นหลายลูกด้วยกัน ล้วนแต่ยอดอยู่ในหมอกทั้งสิ้น แต่การที่เห็นน้ำพุซึ่งนับว่าสิ่สายนี้ ถ้านับตามอย่างบ้านเรามีอยู่ เช่นที่เกาะพงันเป็นต้น ว่าพุหนึ่งแล้ว เห็นจะเรือนร้อย ขึ้นไปก็เปลี่ยนไปทุกที ประเดี๋ยวตกเช่นนั้น ประเดี๋ยวตกเช่นนี้ เป็นลำธารข้าง เป็นคลองน้ำเชี่ยวข้าง พันที่จะพรรณาได้

ขึ้นจากโฮเตลนี้ ไม่มีอะไรต่อไปอีกนอกจากนาน ๆ จะพบโรงไม้เป็นโรงรูปธรรมดา มุงหลังคาด้วยไม้ขอน แล้วถมดินให้หญ้างอก ซึ่งมีอยู่ในที่อื่น ๆ ก็หลายแห่ง แต่พ่อไม่เคยเล่าถึงเลย คนที่อยู่ตามระยะทางเช่นนี้ ได้ความว่าเป็นพวกทำถนนเป็นคนของรัฐบาล ยิ่งขึ้นมาข้างบนยิ่งเห็นน้ำพุมากขึ้น จนหนทางที่ทบไปทบมานั้นต้องมีสพานข้ามน้ำพุ ทบละสพานหนึ่งบ้างสองสพานบ้าง จนกระทั่งถึงระยะ ๓๐๐ เมเตอร์ไปหา ๔๐๐ ซึ่งเป็นทางเดินอยู่บนไหล่เขา แลเห็นน้ำในฟยอด ลึกลงไปถึงซอฟยอด เขาเรียกว่าไกรังเงอ ที่เรือเรามาจอด แลเห็นเรือยอทซ์แต่ไม่เห็นลำ เห็นเสากระโดงเท่านั้น คำที่กล่าวว่าเท่านั้น เมเตอเท่านี้เมเตอนั้น ไม่ใช่ยาวของหนทาง วัดโดยสูงขึ้นมาจากพื้นทเล เมื่อตั้งแต่ ๓๐๐ เศษไปแล้ว นับว่าขึ้นถึง

ยอดเขา แต่เปนเขาต่ำ ๆ มียอดที่สูง ๆ ซึ่งเราแลแหงนตั้งบ่า อยู่รอยไป เมื่อแล ลงไปข้างล่าง แลเห็นยอดซึ่งเรากล่าวว่าสูง เมื่ออยู่ในทเลนั้น ต่ำลงไปอยู่กว่าเรา เสียแล้ว บางเวลาก็เข้าหมอกเห็นคล้ำเปนเงา ๆ ต่อขึ้นมาเปนทางเวียนไปขนยอด เขาต่ำขึ้นไปหาสูง ตั้งแต่ระยะ ๔๐๐ ขึ้นไปจนกระทั่งถึง ๘๐๐ เมเตอร์ มี พืชพรรณต้นไม้ต่าง ๆ ที่มีดอกสลับสีกัน เช่นดอกเหลืองเหลือง ๆ เล็ก เรียกว่า บัตเตอคัป ดอกสีน้ำเงิน เรียกว่าปลูเบล ดอกสีม่วงเรียกว่าไวโอเลต ดอกสีสรร แลรูปพรรณเหมือนกับดอกยานไม่รู้โรยแต่เชื่องกว่า เรียกว่าโคลเวอ มีดอกที่ไม่ รู้จักชื่อหลายอย่าง เช่นเปนช่อ ๆ เหมือนสร้อยไก่แต่เล็ก มีดอกขาวสองสามอย่าง อย่างหนึ่งขาวเปนปุยเหมือนฟ่าย รูปพรรณเหมือนพู่ขนห่านหมวกทหาร ดอกไม้ เหล่านี้ขึ้นระคนปนกัน สลับสีเปนปูพรม มีเพิ่นก้านเขียว รูปพรรณสัณฐานเหมือน เพิ่นเงินเพิ่นทอง ขึ้นเปนหย่อม ๆ ตอนต่ำ ๆ กอยังโตถึงศอกเศษ สูงขึ้นไปก็ยิ่ง เล็กลง มีตะไคร่น้ำมอสตลอดหนทาง ยิ่งสูงขึ้นไปก็ยิ่งมากขึ้น เมื่อนั่ง ๆ ดูไปก็เห็น ว่าเปนตัวจริงของการที่เขาเอาไปก่อเขาปลูกเพิ่นที่เรียกว่า เพิ่นนะร์ แปลว่าเหมือน กันกับเล่นต้นไม้ตัด เอาต้นไม้มาเลี้ยงข่มขี่ให้อยู่ในที่แคบ แล้วตัดโอนไปให้เข้าที่ เหมือนต้นไม้ใหญ่ฉันใด อ้ายเพิ่นนะร์ที่เอาไปก่อเขาให้มอสเกาะ ปลูกเพิ่นแทรกก็ เลียนจากเขาที่จริงนั่นเอง พ่อนึกถึงแม่ ถ้าหากว่าได้มาเห็นจะวุ่นใหญ่ จะต้องการ อ้ายดอกอะไรต่ออะไร แลต้องการเพิ่นแลมอสนั้นเปนแน่ ไม่ต้องสงไสย เปนต้อง แซะจริง ๆ แต่ผู้ชายยังอยากแซะ แต่ถึงแซะเอาไปก็คงไม่ไปเต็มเมืองเหมือนกับ ผักตบ เพราะมันเกิดยากด้วยเมืองเรามันร้อน ที่กล่าวถึงผักตบขึ้นมานี้ เพราะได้ ฟังจากหนังสือลูกโต เล่าถึงเรื่องคิดฆ่าผักตบดูเปนการเอะอะกันมาก

ตั้งแต่ ๘๐๐ เมเตอร์ไปแล้วนั้น ไปในระหว่างน้ำแข็งที่เรียกว่า เกลเซีย ตลอดทั้งสองข้าง กรมสมมตก็มาได้สมความประสงค์ในที่นั้น เรื่องกรมสมมตประสงค์

รูปทรงถ่ายกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ กับข้าราชการตามเสด็จประพาศนอรเว

อยากขับสโนนี้ เปนการใหญ่มิใช่เล่น เมื่อวันไปขึ้นโรเซเดอเนย์ที่เตอริเตต์ (ในสวิตเซอแลนด์) หายสูญไปเสียทางไหนก็ไม่รู้จึงไม่ได้ขึ้น ได้ไปแต่ตุ๊ก ข้างฝ่ายตุ๊กนั่นก็ปลื้มเกินการ เพราะไม่ได้เคยเห็นเมื่อครั้งก่อน มาเห็นเข้าคราวนี้ ลงลูยคลำเล่นเรื่อย แล้วกลับไปเล่าทับกรมสมมตใหญ่ กรมสมมตก็ลิงโลดอยากเห็นบ้าง ตั้งแต่นั้นมาก็คร่ำครวญถึงสโนติดปากอยู่เสมอ จนออกจะเปนคิดนิราศ ชายบริพัตรขันอยู่เสมอ ครั้นเมื่อมาจอดเรือที่โฮลันดฟยอดที่มีเกลเซียใหญ่ลงมาตกทเล พ่อไม่ได้ขึ้น กรมสมมตสั่งข้างคนให้ไปยกก้อนสโนที่ค้างอยู่นั้นมาที่เรือ เปนราคาโครนหนึ่ง เอามาลูยคลำเล่น แต่มันไม่ใช่เปนสโน มันกลายเปนน้ำแข็งไปทั้งก้อน อยู่เปนนานจึงได้ละลายหมด ครั้นขึ้นมาวันนี้ พบสโนอยู่ริมทางสองข้าง ถึงลงจากรถเดินไป พอถึงสโนก็เอาไม้เท้าเขี่ยแล้วเอามือโกย แล้วเดินต่อไปอีกข้างหนึ่งเอาไม้เท้าเขี่ยแล้วหยิบกำเดาะไป ดูปลื้มราวกับได้พบพระอริยเจ้า พอรถพ่อเลี้ยวทางทบข้างบนแกมาทบข้างล่าง หน้าเจอกันเข้า ร้องถามว่าอย่างไร ร้องตะโกนบอกมาว่า "สำเร็จแล้ว"

ทางที่ขึ้นมานี้ค่อย ๆ หนาวมากขึ้นโดยลำดับ ถึง ๘๐๐ ออกสั่น ๆ นั่งเร่งแต่เมื่อไรจะถึง ต้นไม้ก็ยิ่งน้อยลงไป เพิ่นก็ยิ่งเล็กลงไป มอสยิ่งมากขึ้น ลงปลายเกลเซียตาดตลอดทาง น้ำพุที่ไหลยังยั้งก็หายกลายเปนไหลจ๊อก ๆ บ้าง ซ่า ๆ บ้าง ไหลผ่านลงไปใต้เกลเซียบ้าง พอถึงบ้าย ๑๐๐๐ เมเตอร์ช่างคิใจเสียจริง ๆ อีก ๓๘ เมเตอร์จะถึงโฮเตล มัวชะเง้อไปชะเง้อมาถึงไม่รู้ตัว วิ่งเข้าไปผิงไฟทันที รวมระยะทางที่ขึ้นมา ๑๐๓๘ เมเตอร์ เปนสูงกว่าพื้นทเล ๒๕ เส้น ๑๙ วา ได้ให้เอาปรอดออกไปลอง ได้ความ ฟาเรนไฮต์ ๓๙ ดีกรี เซนติเกรต ๔ ดีกรี เปนขนาดฤดูหนาวในเมืองแก้ว กล่าวแล้วคือ ลื่นคืน ยิ่งจวนจะมาถึงฝนก็ยิ่งตกมากลูก

เห็บตกกราว ๆ สโนก็ตกเปนฝอยขาวพรูพรั่งไม่ใคร่จะหยุด ติดเสื้อสารถืออกขาวไป รถพ่อได้เอาประทุนขึ้น มีผ้าคลุมขา แล้วเอาเสื่อฝนคลุมข้างน่า แต่พระยาชลยุทธนั่งตากฝน ใส่เสื้อฝนมาออกจะสั่น ๆ ถ้าแดดแวมวามออกมาสักนิดหนึ่ง เออกันถือกดใจ แต่ไม่ยักรู้สึกร้อน ฤๅเพียงแต่อุ่นก็ไม่มี ลางทีก็ไปสว่างเสียทีเดียว ๆ โฮเตลนี้เรียกว่า คยุปวัสฮุตเต็น พ่อก็เรียกไม่ถูก แปลว่า คิปวอเตอร์หัต ซึ่งได้ชื่อว่า คิปวอเตอร์หัตนี้ เพราะเปนเรือนหลังนิดเดียว ตั้งอยู่ริมห้วงน้ำใหญ่ ฤๅจะเรียกว่าทเลสาบก็ตามเถอะ ห้วงน้ำนี้กว้างขวาง มีเขาล้อมอยู่โดยรอบ เขานั้นคาดไปด้วยสโนขาวเปนกำแพงลงมาจนจดถึงน้ำ น้ำนั้นแข็งพองจะละลายได้สักครึ่งหนึ่ง พ่อออกจะปลีมว่าได้เห็นวินเตอเมืองฝรั่งในฤดูร้อน ถ่ายรูปกันแล้วก็กินเข้า อาหารดีพอใช้ ทั้งที่ต้องไปพามาไกลเหลือเกิน ซ้ำได้กินปลาสดด้วย

เวลาย่าย ๓ โมงครึ่ง ออกจากโฮเตลนี้ ฝนยิ่งตกหนักลงมาอีก ออกจะเกือบเปนฝนไทย ๆ ต้องขึงหนังน่าประทุน ใส่เสื้อเฟอ พระยาชลยุทธถามคนขับรถว่าเมื่อไรจะไปถึงโฮเตลข้างน่า บอกว่า ๔ ชั่วโมง ลงต้องขึ้นว่าขอตัดเอาเพียงสองชั่วโมง ให้รีบขับอย่างเร็วที่สุดที่จะไปได้ พอเปนที่ตกลงกัน เพราะเหตุว่าทางไม่สู้จะชันนัก ไปราย ๆ นูนเล็กน้อย เมื่อถึงยอดเขาถ้าที่ราย ๆ ก็พอออกวิ่งได้หงิด ๆ แต่ถ้าชันสักนิดหนึ่งต้องลงเดินลากก้ามอย่างเก่า มีรางที่สำหรับวางท่อน้ำมาให้ม้ากินน้ำ ทั้งสองระยะ ม้าก็ทนสาหัสขึ้นเขาสูงถึงเพียงนี้ไม่ยักหอบ ยังลืมเล่าถึงวิธีตัดทางซึ่งน่าดูเปนอย่างยิ่งนั้น เมื่อขึ้นชันมาถึงที่จะขึ้นสูงที่จะต้องทอดหนทางไกลมาก เขาแก้เสียไม่ให้ต้องทอด คือก่อสพานขรรจบที่สูงค่อย ๆ ลาดลงไป วงกลมดังทีเดียว เราขึ้นไปลอดโค้งใต้สพาน แล้วเวียนตามวงกลมขึ้นไปข้ามสพานที่ลอดไปนั้น รถข้างน่าข้ามสพานรถข้างหลังกำลังลอดสพานอยู่ ดูขันและช่างคิดจริง ๆ

ทางที่มาตั้งแต่โฮเตลที่กินกลางวันไม่ใคร่งามอะไร เปนที่ราบ ๆ มาก แลมีกินมากขึ้นกว่าที่ชั้น ๆ พ้นกินเหล่านั้นดูพังเปนรอยน้ำลด คือสโนพังละลายหมดไป หญ้ายังไม่ทันขึ้น มีรางให้น้ำตก ฟากข้างขวามือมีห้วงน้ำเรียง ๆ กันมาย่อมหน่อย ๒ ห้วง แล้วออกจะเปนแม่น้ำ แลเปนห้วงน้ำใหญ่ แล้วเปนแม่น้ำต่อลงมาอีก แต่ที่แท้น้ำเหล่านี้กินถึงกันไม่ใช่ที่เลสาย สันเขาผีปันน้ำอยู่ที่โฮเตลกินกลางวันนั้น ฝ่ายหนึ่งไปลงทางเมร็อก อีกฝ่ายหนึ่งไปลงคริสเตียเนีย ถ้าแลดูก็เหมือนกับฟยอดในทเล เว้นไว้แต่เปนน้ำจืด น้ำลึกเหมือนกัน ผังก็เปนเขาแนวยาวคาดด้วยสโน เปนกำแพงมาตลอด ไม้ดอกที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ตั้งแต่ ๘๐๐ เมเตอร์มาแล้วมีข้างไม่สู้มาก ตั้งแต่ ๑๐๐๐ มาแล้วจะว่าไม่มีเลยก็ได้ มีแต่มอสแลต้นไม้เล็ก ๆ สูงเพียงคืบหนึ่งแลคืบเศษ เปนแปรง ๆ สโนแลฝนตกเรื่อยไม่หยุดหย่อนจนมาถึงโฮเตลนี้ เรียกว่ากรอตลิต เปนที่ลานแจ้ง โฮเตลใหญ่กว่าเพื่อนว่าคุนได้ถึง ๕๐ ทำล้วนแล้วแต่ด้วยไม้สนไม่ได้ทาสีทั้งสิ้น ก่อนที่จะทำอินวงตลิตลานเข้าไปผิงไฟ เมื่อมาถึงเวลา ๕ โมง ๑๕ นาที

ภูมนิเทศรอบโฮเตลนี้ ด้านน่าเปนเขาสูง คาดไปด้วยสโนเต็มไปทั้งนั้น มีโรงคนทำถนนอยู่ ๓-๔ หลัง ด้านข้างซ้ายมือแลเห็นห้วงน้ำ ซึ่งติดต่อมาแต่ตามทาง เปนคุ้งเปนแหลมเหมือนฟยอดในทเล จะหาต้นไม้สูงแต่สักต้นหนึ่งมิได้ มีแต่ก้อนศิลาปนกับมอสแลหญ้า หญ้าก็น้อยหนักหนา ด้านหลังก็มีเขาเปนเทือกยาวอย่างเดียวกันกับด้านน่า แต่ยังมียอดสูง ๆ ซเง้ออยู่ข้างหลังอีก แลเห็นหนทางไปจนสุดสายตา ถึงทางที่ขึ้นมาก็แลเห็นหนทางมาตลอด แลดูไกล ๆ เหมือนเอาไม้เท้าขีดทรายเล่น

โฮเตลนี้ ถ้าว่าตามลักษณก็ดูเหมือนยังไม่แล้วเพราะไม่มีทาสีแห่งหนึ่งแห่งใดเลย แต่พ่อชอบ เหมือนเรือนตุกตาฝรั่งที่เล่นเมื่อเด็ก ๆ จนกระทั่งโต๊ะ, เก้าอี้,

เตียงนอน, ก็เหมือนเครื่องเฟอนิเชอตุกตาที่ล้วงขึ้นมาจากหีบ กลิ้นเหม็นหรั่ง ๆ ที่นมีเตนต์ลัย่อยู่หลังหนึ่ง มีลัย่อยู่ครัวหนึ่ง เขาว่าอยู่ข้างจะบริบูรณ์แต่ไม่ได้ไปดู เพราะฝนตกไม่หยุดไม่หย่อนหนาวเต็มที มีโทรศัพท์จากที่นไปถึงวิสเนส จากวิสเนสจึงมีโทรเลข แต่เขาก็ยังเก่งอยู่ โทรเลขตุกมีมาแต่ลิ้นคนเขายังตามส่งได้ถึงที่นคิดถึงตุก ชอยที่สโนจริง ๆ แกว่าเหมือนเมืองสวรรค์ สวรรค์นั้นไม่ใช่หมายอะไร นอกจากที่เขียนไว้ที่พระที่นั่งไพศาล พ่อออกจะเห็นจริงอย่างเดียว แต่ว่าถ้าเราเหาะได้ไปเที่ยวเล่นเช่นสมุทโฆษละเห็นหนาวเหลือทน จะต้องแต่งเฟอจนเหาะไม่ใคร่จะไหว กินเข้าเย็นกับเข้าคิแต่หนาว ทั้งโฮเตลมีเตาไฟอยู่สองเตา ที่ห้องนั่งเตาไฟอย่างเห็ดย้ำ[1] เอาฟืนเข้าไปกองไฟคือ ๆ อุ่นสบายดี แต่เตาที่ห้องกินเข้าเปนเตาเหล็กไม่เปนเรื่อง ไม่อุ่นเท่าไร ไฟก็ไม่ใคร่จะติด เขาช่างไม่เตรียมสำหรับมีคเลย หมดทั้งโฮเตลจะมีที่จุดไฟได้อยู่ ๒ ห้อง แต่ห้องกินเข้ากับห้องนั่งนอกนั้นไม่มีโคมไฟอะไรเลย เพราะเตรียมน่าร้อน ซึ่งไม่รู้จักมีด โฮเตลทั้งหมดนี้ เขาตั้งแต่กลางเดือนยูนไปจนถึงเดือนเสปเต็มเบอร์ ๓ เดือนโดยปรกติ นอกจากเวลานั้นยังไม่มีใครหาญขึ้นมาต่อหนาว แต่ในยี่นพึงจะเย็นเมื่อเดือนยูไลนี้เอง เพราะหนาวล่ามากจนกระทั่งวันที่ ๑๘ แล้วยังไม่มีคน มีแต่นายทหารสองคน คนหนึ่งเปนนายพันเสนาธิการขึ้นมาตรวจภูมนิเทศ ไม่แต่ทำยลี้ จนโมลเดที่แวะแล้วแต่ไม่ได้ขึ้น เมื่อวานนี้ตาเจ้าท่าลงมาพูดในเรือว่า ตั้งแต่ ๑๐ ปีมาแล้ว ไม่เคยเหมือนอย่างปีนี้ ทั้งฝนทั้งหนาว จนไม่มีใครมาเที่ยว นายทหารยอกว่าที่ยนนี้อาจจะร้อนได้ถึง ๒๕ ดีกรีเซนตีเกรต คือ ๗๗ ดีกรีฟาเรนไฮต์ เปนอย่างร้อนที่สุดของทำยลี้ ปรอดเวลาค่ำยนเหมือนเมื่อเวลากลางวัน เพราะฝนแลสโนออกสงบ

---

๑ เห็ดย้ำ หรือหัวเห็ดย้ำ เปนคำแผลงหมายความว่าชอบอย่างไรก็ทำเอาดื้อ ๆ ไม่หันหาให้วิเศษ

เวลาราวนยามหนึ่งแล้ว ให้พระยาชลยุทธไปตามลัปผู้ชายที่ตั้งเตนต์อยู่ใกล้ๆ ขึ้นมาไล่เลียง ถามเปนคำให้การแลตรวจเครื่องแต่งตัว ได้ความดังต่อไปนี้

การแต่งตัว สรวมกางเกงครอชั้นในสีขาว ๆ กางเกงชั้นนอกสีน้ำเงินชลิบแดง ขาแคบ สั้นเพียงน่อง สรวมรองเท้าเย็บด้วยหนังเรนเดียร์ รูปอ้วนเหมือนตะเภา แต่ปลายงอนเหมือนเกือกแชก กว้างกว่าตีนเปนอันมาก ภายในเอาหญ้ายัด ไม่มีถุงเท้า ที่ข้อเท้ารวบเข้าเหมือนปากถุง แล้วรัดด้วยสายแถบเสียสองรอบ จึงเอากางเกงชั้นนอกคลุมปากถุงนั้นลงไป พันด้วยสายแถบขึ้นมาอีกจนถึงครึ่งน่อง แล้วแยกเชือกที่ปลายติดภู่ เย็บติดอยู่กับแถบนั้นออกเปนสอง ผูกเพียงครึ่งน่อง เสื้อชั้นในไม่ได้ข้อถอดออกดู เพราะกลัวจะ "ไม่" ด้วยการถอดเกือกนั้นก็ออกจะไม่สู้ง่าย เสื้อชั้นนอกออกจะเปนรูปเสื้อผ้าพายลำทรง แต่ไม่ผ่าตลอด แหวะลงมาเพียงน่าอก มีคุมขัดอยู่เม็ดหนึ่งราวไหปลาร้า แต่คอเสื้อนั้นเหมือนเสื้อครุยตั้งกว้างขึ้นไปจดผมตก สีเสื้อใช้น้ำเงินแก่ ประดับแถบสีสลับรอยขอบเสื้อแลตั้งแต่ไหล่ลงมาครึ่งแขนเปน ๓ รัว รัวหนึ่งมีสีแดงกับสีเหลืองเคียงกัน คาดสายหนังรัดเอว กว้างด้านน่าสัก ๖ นิ้ว ด้านหลังเกือบคืบ ๑ หนังดำ ห้อยมีดอย่างนอรวิเยียน หมวกเปนหมวกแก๊บแต่กลางปล่อยขึ้นไปเปนฝาชี มีภู่กลมสั้นโตขนาดเท่าดอกกระทุ่ม กระบังหน้าหนังดำ เสื้อนั้นหลวมมาก ชักขึ้นไว้ให้หย่อนขนสายรัดเอว เพราะฉนั้นดูรูปจึงกางอยู่ข้างบน เสร็จสิ้นเรื่องแต่งตัวเท่านี้ ซื้อผ้าตลาดมาเย็บเอาเอง

ที่อยู่ น่าหนาวอยู่เรือน แต่เรือนนั้นอยู่สูง ๆ ขึ้นไปกว่าดิน น่ารั้นจึงออกอยู่เตนต์ ว่าสบายเช่นนั้น เมื่อไล่เลียงดูหมด เห็นว่าเปนการสดวกมากกว่าสบาย คือเปนเวลาที่ผู้คนไปมาคอยเที่ยวรับข้าง นกจะอยู่ที่ไหนก็อยู่ในที่ใกล้ๆ ซึ่งจะหางานได้ ถ้าน่าหนาวมีเวลาที่ออกจากเรือนไปควบคุมเรนเดียร์ในที่ใกล ๆ แต่งตัว

ล้วนแล้วด้วยหนังหุ้มมิดเว้นไว้แต่หน้า เมื่อถึงยามจะนอน ๆ ลงไปในกลางสโนก็ได้ ไม่ชื้นถึงภายใน ไม่หนาว

อาหารที่กิน ซื้อขนมปังเขากิน มีกาแฟ ถ้าน่าหนาวยิงนกยิงเนื้อได้เพราะไม่ห้าม ยิงปืนเป็น กินอาหารไม่เลือกว่าอะไร เว้นแต่ไม่ทำการเพาะปลูก อาหารมีนมเรนเดียร์มาก ว่ารสนมเรนเดียร์นั้นคล้ายกับนมเปรี้ยว รสดีกว่านมโค ถือสาสนาคริสเตียน รู้หนังสือ ทั้งภาษานอรวิเยียนและภาษาลัป แต่หนังสือลัปนั้นไม่มีตัวอักษร ใช้อักษรนอรวิเยียน อย่างพวกบาดหลวงไปสอนคนเข้ารีตให้เขียนภาษาไทยด้วยตัวโรมัน ถ้าตายบรรจุโลงฝังไว้ในสโนแห่งหนึ่งแห่งใด เมื่อถึงน่าร้อนจึงขุดไปฝังที่ย่าช้า ย่าช้าลัปมีเฉภาะ

การที่จะหากินให้ได้เงินซื้อเสบียงอาหารและเครื่องนุ่งห่ม ถ้าเป็นพวกลัปชาวดอน คงมีเรนเดียร์ประมาณครัวละ ๑๐๐ ตัว รีดนมทำเนยขาย อาหารของเรนเดียร์นั้นคือมอสสีขาว ๆ เหมือนสีต้นแอหนัง เป็นของชอบกินมาก แต่ถึงเขียวก็กินได้ ไม่จำเป็นที่จะต้องตากแห้งไว้ใช้เหมือนอย่างเช่นม้าฤๅโค ต้องหาหญ้าแห้งให้กินในเวลาน่าหนาว เรนเดียร์อาจจะขุดมอสซึ่งอยู่ใต้สโนทับเบื้องบนลึกถึง ๔ ศอกขึ้นมากินได้ นอกจากใช้น้ำนมใช้เทียมเลื่อนรับข้างลากสิ่งของ มีกระดานเป็นต้น ถ้าเป็นพวกลัปทเลก็ลงหาปลา ปนไปกับพวกสวีดแลนอรวิเยียน ในที่สูง ๆ ขึ้นไปเป็นหมู่สำนักพวกลัป มีหัวน่าควบคุมกัน แต่ถ้อยความไม่มี ถ้าไม่พอใจกันก็ต่างคนต่างแยกไป

ได้ความโดยสังเขปเช่นนี้ รวบรวมใจความก็เป็นอย่างคน ๆ เราเอง ซึ่งรักษาเพศลัปอยู่ ทั้งการแต่งตัว ก็ดูเหมือนจะเป็นการสดวกแก่ทางหากินของเขาเท่านั้น ฤๅจะเป็นการสดวกอีกอย่างหนึ่งที่จะสกปรกอย่างไร ๆ ก็ไม่มีใครจะถือ

ด้วยสันนิฐานกันเสียว่าเปนชาติข้าชาติต่ำและเขาอนเปรอะคะมุกคะมอมอยู่เปนนิจ แต่ชอบขัดมือเปนที่หนึ่ง บรรดาใครที่นั่งอยู่ในห้องต้องขัดมือทุกคน ตั้งแต่พ่อเปนต้นไป ถามถึงเวลานอนก็เปนอันได้ความว่ามืดเมื่อไรนอนเมื่อนั้น ได้ให้เงิน ๒๐ โครน แล้วปล่อยตัวไป

คืนที่ ๑๑๕

เซนตรัลโฮเตลวิสเนส์

วันศุกร์ที่ ๑๙ กรกฎาคม

เมื่อคืนนี้แรกนอนหลับช้า ด้วยรู้สึกหนักผ้าห่มพลิกตัวไม่ใคร่จะไหว มันหนักทั้งแยลงเกตแลหนักทั้งนวม เพราะไม่ใช่ของเรา อยู่ข้างจะต้น ตื่น ๒ โมงเช้า ลงไปกินเข้าเช้า พยนายทหารได้ทักทายปราไสยกันอีก หมายว่าจะไปเยี่ยมที่เทนต์พวกลัป พอเดินออกไปก็ฝนตก กลับเข้ามาในห้องประเดี๋ยวเจ้าพวกนั้นยกครัวกันมาหาหมดแล้ว ดูยิ้มแย้มแจ่มใสเห็นจะพอใจในการที่ได้รางวัล ที่พาครัวมาอีกนั้น คือมีเมียคนหนึ่ง ลูกขนาดแล่น ๒ ขวบ ๑ อุ้ม ๑ ลูกที่อุ้มนี้ยรรยุมาในซองหนัง ซึ่งมีรูปคล้ายกันกับที่ผู้ใหญ่ใช้ลากด้วยเรนเดียร์ ข้างด้านน่ามีผ้าห่อกรุหมดขึ้นมาจนถึงคอเหลือแต่หน้า เวลาจะอุ้มก็อุ้มทั้งเปลือก มีสายโยงสำหรับพาดไหล่ เด็กนั้นอายุสามเดือน ตั้งแต่มาก็เห็นหลับไม่รู้สึกเลย จะยกขึ้นวางลงฤๅทำอะไรอะไรได้หมดเหมือนตุ๊กตา ผู้หญิงก็แต่งทำนองผู้ชายเปนแต่มีส่าย เว้นไว้แต่สายรัดเอวไม่ใช้หนัง ใช้เย็บด้วยผ้าติดขลิบ เสื้อแหวกอกข้างขนมีเครื่องประดับอย่างนอรวิเยียน เมื่อพิเคราะห์ดูไปขยับจะอ่านออกเสียแล้ว ว่าพวกลัปนี้ แต่งอย่างนอรวิเยียนเก่านั่นเอง แต่พวกนอรวิเยียนผู้ชายเลิกเสียหมด ไม่มีใครแต่ง

ถึงผู้หญิงที่อยู่เปนโสดแก่ตัวก็เลิกไม่แต่ง แต่งฝรั่งกันเสียหมด ที่คงแต่งเปนนอรวิเยียนอยู่แต่พวกถูกเกณฑ์ให้แต่ง กล่าวคือหญิงสาวใช้ในโฮเตลฤๅคนขายของที่เปนแฟนซีทิงส์ แก่พวกคนต่างประเทศที่เที่ยวไปมา เพื่อจะให้เปนที่ถูกใจของพวกเหล่านั้น เหตุด้วยเปนธรรมดาผู้ที่ไปเที่ยวมาก ๆ แห่ง เบื่อเห็นอะไรที่ซ้ำ ๆ อยากเห็นแปลก ๆ เครื่องแต่งตัวผู้หญิงเช่นนี้ คือนุ่งสายคำเขินขึ้นมาพ้นข้อเท้าขึ้นรอยก็มีไม่ขึ้นก็มี สวมเสื้อขาวปลายแขนรัดต้นแขนพอง แล้วสวมเสื้อกั๊กสักหลาดแดง แหวะน่าอก บางทีก็มีปักไหมปักลูกปัด แซกในหว่างเสื้อใต้อกลงไป บางทีก็มีแต่เชือกรัดอย่างห่างห่าง มีเข็มกลัดตอเข็มกลัดอก ห้อยตุกติกต่าง ๆ ก้าไหล่ทองฤๅเงิน แต่ไม่ใช่ตุ้มหู เสื้อชั้นนอกที่เปนสีแดงนั้น ขลิบสีต่าง ๆ บ้าง มีคำเปนต้นลางทีก็เดินเส้นเดินแถบ ลักษณอย่างเดียวกันกับเสื้อพวกลัป แต่พวกลัปเอาอย่างไปแล้วไม่เปลี่ยนต่อไปอีกใช้คงอยู่ตามเดิม จนกลายเปนเสื้อพวกลัปไป ตัวอย่างใช้เลยไปจนลืมเช่นนี้ เช่นที่ชวาเสื้อเต็มยศของสุลต่านยกยาการตาก็เสื้อฝรั่ง ครั้นฝรั่งเลิกแล้วข้างชวาไม่เลิก กลายเปนเสื้อชวาไป อีกอย่างหนึ่งรูปเสื้อผู้ชายยังคงเหมือนเสื้อทหารรุสเซีย ซึ่งเปนรูปเสื้ออย่างเก่า แหวะตอไม่ได้ผ่าตลอด สวมแล้วมีเข็มขัดรัดพอง ข้างขนชายห้อยยู่ยี่รอยเหมือนพวกลัปนี่เอง รวมความกับที่ไล่เลียงเมื่อคืนนี้ ดูไม่ประหลาดอะไรนัก ถ้าจะแปลกจริงก็ภาษาของเขาเองได้ขอให้พูดแลให้ร้องเพลงฟังดู ไม่มีตัวเอสในนั้นเลยดังโล ๆ เล ๆ คล้าย ๆ จีนรูปพรรณสัณฐานหน้าตาก็ออกจะไปข้างจีน เปนจีนตอนข้างเหนือ

ขึ้นรถเหมือนอย่างเมื่อวานนี้ ออกจากโฮเตลโครตลิดไปตามทาง หนทางตั้งแต่นี้ไปแคบลงกว่าทางที่ขึ้นมา อย่างกว้างเพียงหกศอก ที่กว้างเพียงห้าศอกเศษก็มี เมื่อปะศิลาที่เปนก้อนใหญ่เปนศิลาติดที่ ดูเปนทำคนละคราวกันกับทาง

ที่ขึ้นมาจากเมรอก ทางที่มาจากเมรอก ดูมีหลักปักศักราชที่ได้ทำมาเป็นตอน ๆ จนถึง ๑๘๘๖ แต่ตอนที่มาต่อมานี้ ไม่มีเครื่องหมายอย่างใด มีแต่หลักไม้ย่อม ๆ ปักมีกองศิลากันรวน สังเกตดูเห็นจะเป็นเครื่องหมายหนทาง เมื่อเวลาสโนตกถมเต็มจนไม่แลเห็นถนน เมื่อจะไถสโนออก ก็ไถไปตามหลักที่ปักแนวถนน เหตุที่สโนขังบนถนนมาก เพราะมาราบ ๆ ไม่สูงชันอย่างเช่นขึ้นจากเมรอก ไม้ปักรายระยะทางนี้ มีมาตั้งแต่คยุปวัสฮุตเต็น ซึ่งเป็นที่พักกินกลางวันอันนับว่าสูงพันเมเตอร์ ตั้งแต่ระยะนั้นมา ถึงทางไกลก็จริง แต่ไม่ต่ำลงเท่าไร ถึงที่โครตลิต ๙๐๐ เป็นต่ำลงร้อยเมเตอร์เท่านั้น ทางที่มาต่อจากที่นั้น จนกระทั่งถึงที่ซึ่งว่าเป็นสูงสุดในเวลาวันนี้ ๑๑๓๘ เมเตอร์ ก็เป็นสูงขึ้นอีก ๒๐๐ เมเตอร์เท่านั้น ได้ถึงในเวลาเช้า ๕ โมง ๓๕ นาที แต่ทางที่มาวันนี้อยู่ข้างจะพิศดารน่าดูมาก จับเลียบมาตามทางสายน้ำในแวลเลนั้นเอง แต่สายน้ำนี้กัดเซาะลึกลงไปเป็นอันมาก ขางแห่งก็กว้างขางแห่งก็แคบ อย่างไร ๆ คงเท่าแม่น้ำฤาคลองใหญ่ ๆ ตลอดมา ฝั่งสองข้างชันขึ้นมาเหมือนปากอ่าง ที่เป็นก้อนศิลารอบทำลายลงไปค้างอยู่ก้อนโต ๆ ก็ผุดพันสโน แต่โดยมากสโนลาดขาวขึ้นมา จนบรรจบเขาข้างบน ฝั่งข้างซ้ายนั้นเป็นเขาสูงเทียมเมฆ ติดเนื่องกันตลอด แต่ฝั่งข้างขวามีเขาต่ำชั้นใน ที่หนทางตัดไปบนไหล่เขานั้น เขาสูงซ้อนอยู่ข้างหลังเขาทั้งสองฟากนี้ ก็ตกไปด้วยสโน ทางที่เรามาตัดผ่านมาในหว่างสโน ขางแห่งก็สูงกว่าประทุนรถข้างหนึ่ง ต่ำข้างหนึ่ง ขางแห่งก็สูงทั้งสองข้างเหมือนกันฉนวนด้วยสโน เรามาในหว่างกลาง น้ำพุใหญ่ข้างเล็กข้าง สูงข้างต่ำข้าง ไหลลดหลั่นไปในที่ต่าง ๆ แต่ลงปลายคงไปรวมลงในลำธารหว่างเขาที่กล่าวมาแล้วนั้น แต่เพราะเหตุซึ่งเป็นที่ลึกจมลงไปไม่ใคร่ถูกแสงแดด แลเย็นอยู่เสมอ เมื่อ

ตอนสูงขึ้นไป น้ำในแม่น้ำแขงเต็มทั้งแม่น้ำ แลยังมีสโนตกลงไปทับมูลสูงขึ้นมาก็มี เหลือร่องน้ำกว้างอยู่ในศอกเศษบ้าง ใหญ่กว่านั้นบ้าง เปนทางซึ่งสำหรับน้ำที่ละลายไหลไปยังที่อื่น ส่วนน้ำพุที่ตกลงมาแต่ภูเขานั้นเล่า ก็เจาะช่องลงมาแต่เฉภาะ ไม่ได้ล้างสโนฤาน้ำแขงลงมาหมด บางแห่งสายน้ำคั้นไปในใต้น้ำแขงได้ไกล ๆ ไปตกลงจากเบื้องล่างน้ำแขง ข้างขนก็ดีปรกติอยู่ บางแห่งหนาสองศอกจนกระทั่งถึงหกศอก แลเห็นได้ด้วยที่รอยต่อกับน้ำเหลว การที่น้ำพุไหลหลั่งมามากมายเหลือเกิน ส่วนสโนที่อยู่ต่ำกว่าไม่ละลาย ทำไมจึงมากได้นั้นด้วยยอดเขาสูง ๆ ที่เราแลเห็นอยู่ตอตั้งข้างนั้น มีโยเกล คือสโนที่ตก ๆ ลงมาทับ ๆ กันอยู่นาน ลมในนั้นไปหมดกลายเปนน้ำแขงปะอยู่ขนยอดเขา ไม่มีเวลาจะละลายหมดตลอดรอบปีเปนอันมาก ถ้าหากว่าด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ทำให้น้ำแขงนั้นละลายเลื่อนลงมาข้างยอดเขาเช่นนั้นเรียกว่าเบร แลเห็นอยู่ที่ขนยอดเขาสูงมาก ๆ หลายแห่ง สีเขียวผิดกันกับสโน ด้วยเหตุว่าเปนแท่งที่ยแลหนามาก ถ้าลงมาถ่วงหนัก ๆ เลยพาเอาศิลาซึ่งลงมาตกทับอยู่นั้นทลายลงมาด้วย บางทีทำอันตรายแก่บ้านเรือนผู้คน เมื่อปีกลายนี้คนตายถึง ๔๐ คนในทันที แต่การที่ทลายไม่มีอันตรายนั้นดูเหมือนจะมีอยู่เสมอ เพราะเราอาจจะแลเห็นได้ว่าศิลาแตกปั่นเปนรอยตกลงมาแต่ที่สูง กระจายกลาดอยู่บนหลังสโน ดูในลำน้ำเปนรอยน้ำแขงแตก แลเห็นรอยอยู่ในน้ำเหลวแท่งโต ๆ เหมือนกับได้เห็นรูปที่เขาเขียนไปนอทโปล ขาดแต่หมีเท่านั้น เมื่อพ้นหลัก ๑๑๓๖ เมเตอ ๒๘ เส้น ๙ วา อันเปนที่สูงสุดของหนทางที่มานั้นแล้ว คราวนี้ค่อยลงทีละน้อย ๆ

ระยะทางตั้งแต่โฮเตลโครตลีต มาจนกระทั่งวันถึงที่ซึ่งจะหยุดกินกลางวันต่อไปข้างน่า ไม่มีต้นไม้ที่ควรจะเรียกว่าต้นไม้ได้เลย สูงขึ้นไป ต้นไม้ที่เห็น

เป็นแปรง ๆ อยู่ก็หายสูญไป หญ้าก็พลอยสูญไปด้วยเหลือแต่มอส ภายหลังมอสก็เลยสูญไปด้วย เหลือแต่น้ำแข็งฤาสโนคาดขาวเต็มไป มีแต่ก้อนศิลาดำ ๆ โผล่หรอมแหรมอยู่ข้าง ดูเหมือนอย่างกับน้ำเวลาท่วมทุ่ง มีที่ตอนโผล่อยู่ข้าง เล็ก ๆ น้อย ๆ บางแห่งก็แลดูเหมือนคันนาซึ่งน้ำท่วมนา เว้นไว้แต่ไม่เป็นน้ำเป็นสโนขาวไปหมดทั้งสิ้น วันนี้ฝนไม่ตกมาก ไม่มีเห็บไม่มีสโนตก มีพระอาทิตย์ส่องแสงออกเป็นครั้งเป็นคราว อยู่ข้างจะแจ่มโดยมาก เมื่อแสงส่องสโนสีแหลมแปรดปราดแลดูออกจะเหลือง ๆ แสบตา แต่เมื่อใดพระอาทิตย์เข้าเมฆ จะเรียกว่าเมฆก็ไม่สู้ชัด ออกจะเป็นหมอก เพราะเมฆในประเทศยุโรปนี้ไม่งามเหมือนเมฆของเรา ถ้ามีเช่นนั้นจึงชักเป็นสีน้ำเงิน แต่ที่ช่างเขียนฝรั่งเขียนวินเตอร์พ่อเห็นว่าเป็นสีน้ำเงินมากเกินไป ฤาเวลาเช่นนั้นของเขาจะมี เขาจะเขียนอย่างงามเสมอก็จะเป็นได้

ถนนที่มาตอนนี้แคบเกินไป มีเอะอะต้องหลีกรถกันหลายหน วันนี้ได้พบพวกตัวริสต์อังกฤษพวกหนึ่ง ประมาณสัก ๒๐ คน รถหลายหลังต่างคนต่างถ่ายรูปกัน ได้สนทนากัน แลเขาช่วยหาที่ให้ถ่ายรูป อยู่ข้างจะแข็งแรง เพราะในตอนขาลงนี้ มีที่งาม ๆ จนแลดูใจเต้น การหลีกรถกัน มีข้างใดก็ข้างหนึ่งคงต้องเอารถลงร่องข้างถนน จึงจะผ่านกันได้ ได้พบหลายพวก แต่เขาใจดีหลีกให้พ่อทั้งนั้น มีรายเดียวที่เฉภาะเป็นเขาตั้งสูงสองข้าง ไปเจอกันใครจะหลีกใครก็ไม่ได้ โทษถึงต้องลงจากรถหามล้อรถเป็นนานจึงได้ผ่านกันได้ เมื่อจวนจะถึงโฮเตลที่กินกลางวัน เริ่มที่จะลงทางชัน ทางชันไปกว่าที่ขึ้นจากเมร็อกออกจะน่า ๆ กลัว ต้องหยุดเพิ่มเบร็กล้อรถ เอาหนังซ้อน ๆ กันแล้วที่ตะปูเสียบทั้งสองข้างแล้วจึงได้ลง แต่เวลาลงไปนั้นงามทุกที เลยข้างน่ามีภูเขาสูง ๆ

ยอดแหลม ๆ ดาดไปด้วยสโนขาว แล้วแลเห็นลงไปถึงท้องทเลสาย น้ำเขียวเหมือนน้ำทเล ที่มาวันนี้ก็ข้ามสันเขาผีปันน้ำ ตั้งแต่เขาสูงนั้นมา ข้างฝ่ายโน้นลงแม่น้ำกลอมมาเมืองคริสเตียเนย ฝ่ายนี้ลงทเลแอดแลนติก แต่ครั้นลงต่ำมาอีกหลายทบไม่แลเห็นทเลสาย จนถึงที่ชงักแห่งหนึ่งในหว่างเขา มีน้ำตกอยู่ที่นั่นสูงถึง ๙๐ เมเตอร์ จึงถึงโฮเตลที่หยุดกินกลางวัน เรียกวิเดเซเตอร์ เปนโฮเตลไม้เล็ก ๆ สู้ไปหากิ่งไม้ซึ่งไม่ใช่ของหาง่ายมาปักตกแต่งเปนนักเปนหนา มีดอกกุหลายแต่งในห้องด้วย หมายว่าเขาปลูกได้ในที่นั้น ถามดูได้ความว่าเอามาแต่มินเดรซุนด์ ระยะทางไกล ขาลงนี้มาเร็วถึงที่กินกลางวันไม่ถึงง่าย

๒ โมง

ออกจากนั้นเปนขาลง อย่างแรง ๆ ลงมาชัน ๆ มีที่ซึ่งสำหรับดูน้ำตกนั้นหลายหน แห่งหนึ่งมีตพานข้างลำธารน้ำตกใหญ่นั้น ลำธารอันนี้น่าพิศวงด้วยแรงน้ำ ยืนดูบนตพาน เห็นน้ำลึกลงไป เหมือนอย่างกับเจาะศิลาลงไป สองข้างเปนผนังเกลี้ยง น้ำขัดศิลาเสียเรียบ เห็นจะลึกหลายเส้น ต้นไม้ค่อยมีมากขึ้นตามลำดับ ตั้งต้นมีอย่างแปรง ๆ แล้วมีเพิ่นมีหญ้า แล้วค่อยมีต้นไม้ที่พอจะเรียกว่าต้นไม้ได้ ขนาดสูงสัก ๖ ศอก ๗ ศอก ก็ถึงท่าเยลเลอ ซึ่งเปนท่าเรือจะลงทเลสายชือ สตรุยวันเดต มีโฮเตลเล็ก ๆ ในที่นี้ มีเรือข้างชือ ตัวริสต์ เปนเรือจักรท้ายขนาดย่อม ๆ เมื่อถึงท่าเวลา ๔ โมง ไปในทเลสายอีกชั่วโมงหนึ่งจึงถึงที่สำหรับขึ้นยกเรียกว่า มินเดรซุนด์ ทเลสายนี้กว้างไม่มากนัก แต่เปนเขาสูงชันล้อมรอบ ดาดไปด้วยสโนราวกะว่าสระอโนดาต ด้วยเหตุที่เขาสูงแลชันรอบเช่นนั้น จึงทำถนนรถจากเยลเลอไปทางหนึ่งทางใดไม่ได้ต้องใช้เรือ ตามเขาสองข้างฝั่งนั้นก็มีน้ำตกลงมาจากยอดเขาไหลหลั่งไปรอบข้าง มีบ้านคนตั้งทำ

ไร่อยู่ริมชายทเลเปนหย่อม ๆ เมื่อแลดูไปข้างหลังที่ท่าซึ่งเราออกมานั้น แลเห็นเขาที่สูงตรวดชันอยู่หว่างกลาง มีธารหว่างเขาอยู่สองข้าง ล้วนกว้างใหญ่เต็มไปด้วยสโนขาวสุดตา เมื่อแล่นมาจนถึงเกาะสองเกาะในกลางน้ำ ทเลก็ค่อยแคบเข้า ๆ จนถึงมินเดรซุนด์ เมื่อถึงเวลาย่าย ๕ โมง หยุดกินน้ำชาแล้วเปลี่ยนรถใหม่ เปนรถฟากข้างนี้ จำเดิมแต่ลงถึงเยลเลอ ก็รู้สึกว่าเสือเฟอที่สวมนั้นกลับร้อน ต้องเปลี่ยนเปนเสื้อโอเวอโก๊ตตามธรรมดา ยิ่งเมื่อขึ้นท่ามินเดรซุนด์แล้ว ความรู้สึกมาปรากฏชัดว่า เมื่อสองชั่วโมงนี้เอง เราอยู่ในที่ซึ่งเปนฤดูวินเตอ เดี๋ยวนี้กลายเปนซัมเมอแท้ในทันที เมื่อขับรถมาตามทางประทุนไม่ต้องขึด มีแสงแดดออกอุ่น มีเมโดทุ่งหญ้าอันประดับด้วยดอกไม้สีต่าง ๆ เหมือนอย่างพรมลาด ฤๅขางแห่งเหมือนอย่างเอาผ้าดอกลงคาดไว้ ประเดี๋ยวก็ได้เห็นต้นกุหลายป่า ขึ้นอยู่ทนข้างที่โน่นข้าง ดอกสีชมภูกลีบลา ออกดอกเต็มเต็มต้น เห็นคนกำลังตัดหญ้า ผู้หญิงกำลังคราดหญ้า ข้างก็ตากอยู่ยนราว เรียง ๆ กันไป บางตอนก็ปลูกข้าวสาลี ปลูกข้าวโอ๊ต ปลูกผักต่าง ๆ มาอีกก็เปนต้นไม้ ป่าไม้แดง ไม้พื้น มีบ้านเรือนราย ๆ กันหนาขึ้นหนาขึ้นทุกที ลำน้ำซึ่งต่อมาแต่ทเลสาย ก็เปลี่ยนเปนลำธารที่กว้าง มีแก่งมีรอ มีเขื่อนลำดับด้วยก้อนหิน มีวิลลาคนอังกฤษแห่งหนึ่ง ชักของ ดูเปนที่น่าสบายมาก ถึงว่าที่ในหว่างเขานี้ได้กว้างออก มีต้นไม้ไร่หญ้าบริบูรณ์เหมือนที่แห่งหนึ่งแห่งใดในประเทศยุโรปทั้งปวง เขาสองข้างก็ยังสูงมีสโนดาดอยู่เช่นนั้น มีน้ำตกซ่านซ่าไปตลอดทั้งสองข้าง จนลงมาเมื่อจวนจะถึงที่ต่อทเล ลำน้ำจึงได้กลายเปนแม่น้ำมามีปากน้ำออกบรรจบฟยอด รถเรามาลดเลี้ยวตามลำน้ำ จนถึงท่ายลวิสเนสได้มายังที่โฮเตลเรียกว่า เซนตราล ถึงเวลาทุ่มเศษ

ที่โฮเตลนั้นตั้งอยู่ริมทเล เปนเรือนไม้อย่างนอรวิเยียนแท้ คือมียนลมที่เปนหน้าเหราภายในไม่ได้ทาสี เขาแต่งใยไม้แลรง มีคนมาคอยรับดูอยู่เปนอันมาก มาถึงได้สักครู่หนึ่ง เรืออัลเบียนก็มาทอดที่น่าโฮเตล

ในการที่ได้ขึ้นบกเที่ยวครั้งนี้ แลเห็นปรากฏชัดว่าเมืองนอรเวน เปนที่น่าเที่ยวยิ่งกว่าสวิตเซอแลนด์ ด้วยเหตุหลายประการ ข้อหนึ่งนั้นได้ความงามในท้องทเลช่วยเปนแรง ทางทเลเรียยอตช์จะไปจอดถึงไหน ๆ ได้หมดด้วยน้ำลึกทุกแห่ง เมื่ออยากจะดูภายในประเทศ ขึ้นที่ตำบลหนึ่งตำบลใด ทางสองสามชั่วโมง ก็อาจจะแลเห็นสโนแลพยอากาศที่เปลี่ยนเปนฤดูหนาวได้ในทันที เพราะเหตุว่าเขตรของสโนในเมืองนอรเวนี้ ต่ำกว่าสวิตเซอแลนด์มาก ถ้าจะใคร่ดูสโนในสวิตเซอแลนด์จะต้องขึ้นรถไฟไปในที่เขาสูง ซึ่งรู้สึกว่าเราขึ้นไปอยู่บนยอดเขา แต่ที่นอรเวนี้ ไม่ได้รู้สึกว่าเราขึ้นไปอยู่บนยอดเขา ไปอยู่ในหว่างเขา แต่หากอากาศในที่นั้นเปนฤดูหนาวเอง ในเมืองสวิตเซอแลนด์ สารพัดทุกอย่างเปนรอยมือคนได้ตกแต่งทำให้บริบูรณ์แล้วทุกแห่ง แต่ในเมืองนอรเวนี้ นอกจากหนทาง เนเซอเปนอย่างไรคงอยู่เช่นนั้น ถ้าผู้ซึ่งชอบดูแนชูรัลซีนะรีต้องชอบเมืองนอรเว เปนเมืองซึ่งยังไม่สู้จะมีใครได้เที่ยวเตร่มาก ความสดวกในการที่จะไปมาพึงมีขึ้นภายใน ๒๐ ปี คนก็พึงเริ่มจะเที่ยวกันขึ้น มากขึ้นทุกปี ๆ ซึ่งไปเที่ยวสวิตเซอแลนด์หลายเที่ยวเข้าแล้ว คงจะหันมาเที่ยวนอรเว ถ้าว่าโดยฐานคนอยู่ไกลเช่นพวกเรา ซึ่งไม่อาจจะมาค้างฤดูหนาวอยู่ได้ในประเทศยุโรป อาจจะดูวินเตอร์ได้ในประเทศนอรเว โดยขึ้นจากทเลเพียงสองสามชั่วโมง แลมีสิ่งวิเศษซึ่งจะพึงดูเช่นไปนอทเคป อันเปนพื้นแผ่นดินเหนือที่สุดในประเทศยุโรป ฤาถ้ามาเหมาะฤดูกาล อาจจะขึ้นไปถึงสปิตสเบอเคน ซึ่งเปนทวีปใหญ่เหนือประเทศยุโรปขึ้นไปใกล้ข้างนอทโปล ห่างจากนอทเคปไม่ถึง

๕๐๐ ไมล์ อาจจะเห็นพระอาทิตย์ในเวลาเที่ยงคืน อาจจะเห็นนอทไลต์ แสงสว่างข้างฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นโอภาศอันควรจะพิศวง แต่วิธีที่เขามาเที่ยว ๆ กันโดยเรือเมล์ซึ่งพึ่งเกิดขึ้นใหม่ รับยรรทุกพวกตัวริสต์มามาก ๆ เขาขับเที่ยวข้างใต้ขึ้นไปหาข้างเหนือ โดยแวะเวียนตามชายทเลตวันตกของนอรเวขึ้นไป จนกระทั่งถึงเหนือแล้วจึงล่อง แต่ความคิดพ่อเห็นไปอย่างหนึ่งในเวลาที่จะมาเที่ยวครั้งนี้ เห็นว่าควรจะเที่ยวเหนือลงมาหาข้างใต้ เพราะข้างเหนือไม่ใคร่บริบูรณ์ มีที่ขัดขวางหลายอย่าง ถ้าไปดูข้างเหนือซึ่งเป็นที่ขัดขวางให้ได้สมประสงค์แล้ว จึงล่องลงมาดูทางข้างล่างดีกว่า เพราะยิ่งลงมาข้างล่างยิ่งบริบูรณ์ขึ้นทุกที จึงได้ขึ้นจากคริสเตียนเนียโดยทางรถไฟไปลงเรือทรอนด์เยม ขึ้นไปจนถึงนอทเคปแล้วจึงล่องลงมาใต้โดยทางทเลแวะเที่ยวผ่านวันตกระมาซึ่งมีผู้เห็นด้วยหลายคน ว่าดีกว่าเที่ยวชายทเลขึ้นไป

เสียอย่างเดียวแต่ยังเป็นข้อแปลกไปกว่าทุกข้อในเรื่องดินฟ้าอากาศ ถึงดังนั้นก็ยังนับว่าเคราะห์ดี ที่ไปได้วันที่ ๑๒ ที่นอทเคป ความแปลกประหลาดนั้น คือปรินซออฟมอนาโค ซึ่งได้มาเที่ยวอยู่ก่อนพ่อ ได้ขึ้นไปถึงสปีตสเบอเคน เข้าไม่ได้ติดน้ำแข็งล้อมรอบ ต้องกลับลงมาจอดอยู่ตรอมซ็อ ซึ่งพ่อได้พบ ฤดูที่ควรจะไปได้แล้วก็ยังไม่สำเร็จได้ เอมเปอเรอเยอรมัน ตามหนังสือพิมพ์ว่าขึ้นไปเมื่อวันที่ ๑๓ คิดจะผ่านฮาเมอเฟสต์ไปนอทเคปนั้น ไม่สำเร็จ ถูกพยุ เลยต้องไปเข้าฮาเมอเฟสต์นั้นเอง เลี่ยงเวลากันกับพ่อกลับมาจากที่นั่น ครั้นรุ่งขึ้น ขึ้นไปนอทเคปไม่สำเร็จ ไม่ได้เห็นพระอาทิตย์เที่ยงคืนอีก ในว่า เขาว่ายังไม่เคยเห็นพระอาทิตย์เที่ยงคืนที่นอทเคป จะเท็จจริงอย่างไรไม่รู้ ต้องกลับลงมาตรอมซ็อ ทางที่ขึ้นขบกตามที่พ่อมาคราวนี้ ยังไม่มีเจ้าแผ่นดินองค์ใดได้มาเลย กิงชอกอนว่าจะเสด็จแต่ก็ยังไม่ได้เสด็จ อันที่จริงไม่เป็นทางยากลำบากอันใดเลย จะเรียกว่ากันดารไม่ได้อยู่ข้างจะบริบูรณ์ จะเป็นอย่างเดียวแต่เรื่องดินฟ้าอากาศจะให้ช่องฤๅไม่เท่านั้น ถ้าหากว่าโชคไม่ดี ก็

จะไม่สบเหมาะได้ดังปรารถนา มีการไม่แน่อยู่สิ่งเดียวเท่านั้นที่วิสเนสน์ ปรอทกลางแจ้งฟาเรนไฮท์ ๕๒ ดีกรี เซนติเกรท ๑๒ ในเรือนฟาเรนไฮท์ ๖๔ เซนติเกรท๑๘

คืนที่ ๑๑๖

เรืออัลเบียน นอร์ดฟยอด

วันเสาร์ที่ ๒๐ กรกฎาคม

เวลาเช้ากินเข้า เขามีลูกสตรอเบอรีปลูกที่นี่เอง โตเหลือเกิน พึ่งได้เคยเห็นขนาดเท่ามะปรางท่าอิฐแท้ ๆ ที่ลูกลงในจานลึกขนาดย่อมสำหรับกินผลไม้ เมื่อเคล้าน้ำตาลแลครีมเสร็จแล้วเต็มจานพอปริ่มขอบ ที่นี่มีผลไม้แปลกอีกอย่างหนึ่ง ส้มโอ ลูกเล็กขนาดสักเท่ามะตูม รูปร่างเช่นนั้น แต่เปรี้ยวที่เนื้อเหลว ๆ คล้ายส้มซ่า ถ้าคลุกน้ำตาลแลเกลือเข้า เหมือนส้มซ่า แต่เปรี้ยวจัดกว่า ย่นถึงน้ำปลากันเสียนี่กะไร ใช่ว่าจะไม่มีแต่ที่โฮเตลนี้ ในเรือก็หมด กุ้งแห้งก็หมด ออกจะสั่น ๆ ตัว

กินเข้าแล้วออกจากโฮเตล ไปกระบวนรถเหมือนเมื่อมา ผ่านน่าโฮเตลไปถนนที่ไปนี้เลียบริมฟยอดใกล้ทเลทีเดียว ข้างในเปนน่าผาสูงมีต้นไม้ ไม่ใช่น่าผาสโน ทางเช่นนี้ถ้าแลดูในทเลเหมือนข้อมยักกา ศิลาที่ตั้งข้างถนนไกระยะกัน แลดูเหมือนใบเสมาข้อม ยางแห่งหนึ่นทเล ดูเหมือนตั้งเขื่อนขึ้นมาจากน้ำ แต่เปนถนนแคบขนาดเดียวกันหมด ที่วิสเนสน์ ไม่มีโทรเลขเหมือนกัน มีแต่โทรศัพท์ไปที่เลือน ในฟยอดนี้ เรือกำปั่นใหญ่ๆ เดินได้ มีเรือขนาดพันตันเดินเปนเมล์มีกำหนดไปจนถึงสุดที่กว้าง ตำบลเลือน ทางเลียบเขาไปตลอดเช่นนี้ เมื่อถึงตำบลเลือน เขาสูงห่างออกไปหน่อยหนึ่ง มีลูกเนินเตี้ย ๆ ทางไปในหมู่ไม้ จนถึงอาเลกซานดรา

โฮเตล เปนโฮเตลไม้ รูปพรรณสัณฐานซับซ้อนงามดี มีพวกเที่ยวมาอยู่เปนอันมาก มีท่าสำหรับเรือเมล์เล็ก ๆ จอด เปนที่คนไปมาก มีโฮเตลได้ถึงสองหลัง ใหญ่หลังหนึ่ง ย่อมหลังหนึ่ง ถัดโฮเตลเข้าไปหน่อยหนึ่ง ก็ถึงที่สุดของฟยอดนั้น ต่อกับลำธาร ลำธารกัดร่องไปข้างฝั่งซ้าย ตอนกลางตลอดฝั่งขวาเปนที่เชิงน้ำพอปริ่ม ๆ ยนฝั่งขวาเปนที่สูงไม้เล็ก ๆ ขึ้น ตัดทางไปยนที่สูงนั้นแล้ว จึงเลียบลงโขดกรวดแต่นั้นไปไม่เปนถนนเปนแต่ทางเหมือนทางเกวียนลุ่ม ๆ ดอน ๆ มีสายน้ำไหลตกจากน้ำพุข้างถนน ทอดกระดานข้างศิลาข้างข้ามเปนตพานที่น้ำไหลเอียมานองอยู่ยนถนนแฉะข้างก็มี ตามทางเหล่านี้มีต้นไม้อย่างเตี้ย ๆ สูง ๘ ศอก ๑๐ ศอก มีทุ่งหญ้าข้าง ไร่โอ๊ตแลยาเลยข้าง มีดอกไม้อย่างหนึ่งเปนสีแดงยานเย็น ลักษณคล้ายดอกประทัดจีน แต่ใหญ่กว่า เขาเรียกชื่อ แปลว่าเทียนพระราชา มีชุมมาก ถ้าติดกันเปนหมู่ใหญ่ ๆ ยิ่งงาม อีกอย่างหนึ่งนั้นต้นกุหลายข้างมีชุม พยุงไป ออกดอกเต็ม ๆ ต้น ถึงว่าดอกลา หน้าตามันก็แจ่มใสมากอยู่ บางทีจะเปนง่ายในเมืองเรา ด้วยดูต้นมันจะขึ้นแห่งใดก็ขึ้นได้ตามซอกห้วยซอกเขา เปนกุหลายอย่างที่มีแรงมาก ซึ่งเขาเอาดอกไปใช้ต่อกุหลายผสม ออกดอกดีเพราะเปนพรรณแรง กุหลายที่ใจเสาะกว่ามันยังขึ้นได้ในเมืองเรานี่เห็นท่วงทีจะเปนได้ จึงสั่งไปให้คุ้กหาไปข้าง ทางตั้งแต่วิสเนสไปจนถึงตำบลเลือน ชั่วโมงเศษ จึงไปลงถึงห้วงใหญ่ มีที่พักเปนท่าลงเรือ เรียกว่าโลวันเลือน ตามตำบลเรือข้างที่สำหรับไปในห้วงใหญ่นั้น เปนเรือไฟขนาดเรือสครู ใช้สตีมไม่ได้เปนเรือเอเลกตริกอย่างในสตรินวันต์ เรียกชื่อ โลดวน การที่สำหรับจะไปที่โกรนาเบรนนี้เปนของเจ้าของโฮเตลอาเลกซานดราจัดการทั้งสิ้น เพื่อจะให้หรู เขาเอากิ่งไม้ผูกดาดฟ้าจนรอบ ดูราวกับจะไปเข้านกแลอะไรไม่สดวก ต้องปลดลงเสียบ้าง จนเวลากำหนดของเขาที่จะออก ๕ โมงครึ่ง

จึงได้ออก เพราะมีพวกตัวริสต์อื่น ๆ อีกมากด้วยกัน อันลักษณตัวริสต์แท้ จำจะต้องเดินตพายกระเป๋าผ้าผ่อนอะไรข้างหลัง แต่งตัวสวมถุงเท้ายาวกางเกงสั้น ถ้าหนาวก็สวมเสื้อชั้นนอก ถ้าไม่หนาวก็พาดแขนไป สวมหมวกสักหลาด ถือไม้เท้าเดินกึง ๆ นี่เป่นอย่างอุกฤษฐ์ แต่ที่ไม่ถึงอุกฤษฐ์เช่นนี้ ขี่รถไปอย่างเช่นพวกเราก็มีถม ในหว่างน้ำใหญ่นี้จะเรียกว่าทเลสาบก็ไม่ได้ เพราะมีทางน้ำไหลออกได้ แต่เปนน้ำจืด กว้างแลลึกเหมือนทเล ผู้หว่างน้ำนี้เปนภูเขาสูง ตั้งสี่ร้อยห้าร้อยวา ชั้นล่างรูปร่างมักจะเหมือนน้ำตาลฝรั่ง กลม ๆ แหลม ๆ แต่ซับซ้อนกันเข้าไปหลายชั้นในระหว่างที่ซ้อน ๆ กันนั้น เห็นน้ำแข็งฤาสโนขังขาวเปนเทือก แต่ที่ขังอยู่ขนยอดสูงเกินตาเราไม่แลเห็น น้ำแข็งแลสโนขนนั้นเปนที่ตั้งของน้ำพุ ตกเปนทางทางใหญ่ข้างเล็กข้าง ตกมาแต่ยอดเขาทอดเคียวจนถึงน้ำข้าง ลงมาแยกหลาย ๆ สายพร่าไปข้าง ลงมาผ่านสโนซึ่งเกาะขาวมาตั้งแต่ยอดเขา แลเห็นว่าน้ำตกข้างขนนิดหนึ่ง แลข้างริมน้ำนิดหนึ่ง นอกนั้นแข็งอยู่เฉย ๆ เช่นนี้ ๆ อันการที่จะนับว่าน้ำพุมากน้อยเท่าใดนั้นยากการที่จะนับ ตามเชิงเขาที่มีชานแต่เล็กน้อย ก็มีบ้านคนตั้งอยู่แห่งละสองหลังข้างสามหลังข้าง ไม่เห็นว่าได้ปลูกอะไรนอกจากไร่หญ้า การที่ได้พูดถึงไร่หญ้าเนือง ๆ นี้ดูเปนการยากที่จะเข้าใจกันในเมืองเรา คงจะรู้ได้ว่าน่าหนาวหญ้าตายหมด สัตว์ของเลี้ยงต้องกินหญ้าแห้งนั้นรู้แน่ แต่คงจะนึกว่าแร้นแค้นเต็มที ปลูกเข้าไม่ได้จึงต้องปลูกหญ้า หญ้าคงมีราคาในเวลาน่าหนาวแต่ไหนจะนึกว่ามีราคามาก อันความจริงนั้น เคยวนทำไร่หญ้าได้ราคาดีกว่าปลูกเข้า เหตุด้วยเข้ามาแต่เมืองอเมริกาแลทอน ๆ ซื้อได้ถูก แต่หญ้าหายากได้ราคาดีบางแห่งในประเทศยุโรปได้ละการทำนาเข้าเสียบ้างบางส่วน ทวีการปลูกหญ้าให้มากขึ้น ถ้ายิ่งเปนประเทศที่พื้นแผ่นดินไม่อุดม ปลูกหญ้าดีกว่าปลูกเข้าเปนอันมาก เคยได้ปีละสองครั้งฤาสามครั้ง สุดแต่เปนที่ราบไม่ว่าเล็กน้อยเพียงใดจนข้างถนน

มีเจ้าของหวงห้ามสำหรับตัดหญ้า แถบข้างนี้ผู้ชายเป็นผู้ตัด ผู้หญิงเป็นผู้คราดแล ลอมเข้าไว้ เด็ก ๆ ช่วยกันโกยหมดทั้งครัวเรือน แล้วเอาพาดราวเหมือนรั้ว ผึ่งให้แห้ง ตากหญ้าพาดราวนี้มีแต่ในนอรเวแลสวีเดน ถ้าทอนเขาทิ้งไว้ในทุ่ง กลัยเพียงหนหนึ่งฤาสองหนก็เป็นใช้ได้ ทนต้องอาไศรยผึ่งให้ลมเข้าได้ตลอดจึงจะแห้ง บรรดาดอกไม้สีต่าง ๆ ขึ้นปนอยู่ในหญ้า ก็เกี่ยวติดกันไปกับหญ้า เป็นอาหารสัตว์ด้วยเหมือนกัน เหตุฉนี้ถ้ามีทรายแห่งใดที่รมห้วงน้ำนี้ ถึงเป็นที่เปลี่ยวมีแต่เรือนหนึ่งสองเรือนก็มีคนไปตั้งเกี่ยวหญ้า

น้ำในท้องทเลสายฤาห้วงน้ำนี้ สีขาวเหมือนน้ำเกรอะดินสอพอง เมื่อแรกเข้าใจว่าจะเป็นด้วยท้องฟ้าสลัว แลแสงแดดถูกน้ำแข็ง แต่ครั้นดูไปก็น่าจะไม่ใช่ เพราะขาวทั่วถึงนัก น่าจะมีอะไรอยู่ในใต้น้ำ มีเหตุที่น่าสงไสยดังนี้ เมื่อขวนจะถึงโคร-นาเยรน มีเขาข้างฝั่งซ้าย สูงประมาณสักพันเมเตอร์ ได้ทลายลงมาตั้งแต่ยอดแฉลบลงมาจนถึงน้ำ เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนมกราคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๔ เป็นฤดูหนาวแล้ว แต่น้ำในทเลสายนี้ลึกมากเป็นห้วงใหญ่จึงได้แข็งช้ากว่าทอน ๆ เมื่อเขาทลายลงมานั้น น้ำพลุ่งขึ้นสูงท่วมผึ่งศิลาที่อยู่ฝั่งข้างขวาตรงกันข้าม สูง ๓๐๐ฟีต น่าโขดศิลานั้นมหาศาล มีเรือขนาดเท่าเรือสครู เอาขึ้นไว้บนยกที่หาดนั้นลำหนึ่ง ด้วยกำลังน้ำกระฉอกขึ้นไป ส่งเรือลำนั้นเข้าไปตกอยู่ในฝั่งห่างจากที่เดิมถึง ๓๐๐ เมเตอร์ ที่ผึ่งนั้นมีบ้านคน ชายหญิงใหญ่น้อยตายด้วยเหตุเขาพังนั้น ๖๒ คน น้ำที่ตรงเขาพังแต่ก่อนลึกร้อยวา เดี๋ยวนี้น่าลึกอยู่เพียง ๑๐ วาเท่านั้น การวิบัติใหญ่โตอาจจะเป็นได้ถึงเพียงนี้

เมื่อว่าโดยภูมิประเทศแล้ว แต่พอถึงท่าที่จะลงเรือ แลเห็นในที่สุดของห้วงน้ำนั้น มีเขายอดแหลม ๆ เรียงสลับซับซ้อนกัน สูง ๑๐๐๐ เมเตอร์ขึ้นไป ในระหว่างยอดเขาต่อยอดเขานั้น มีเทือกน้ำแข็งกองหนาสูง แลเห็นเป็นสีเขียวในที่ลึก ๆ เหมือนสีน้ำทเล เพราะเหตุที่เบื้องบนยอดเขาทั้งปวงนี้มีเทือกน้ำแข็ง อย่างที่

เรียกโยคัล คาดหนาเต็มทั่วไปเปนทางใหญ่ยาวมาก แล้วไหลเลื่อนลงมาตาม
ห่างเขาที่ลาด แขง หนา สูง ไม่มีเวลาละลายหมด ที่ซึ่งน้ำแขงที่เราได้เห็นนั้น
คือ เบร เห็นหลายแห่งด้วยกัน แต่ที่เปนสำคัญซึ่งจะไปดูนั้น ที่เรียกว่า โครนาเบร
คือมียอดเขาอยู่ในหว่างกลางเปนรูปกลมสูง ซึ่งเขาเห็นว่าเหมือนมงกุฎ เวลาเรา
แรกไปเห็นแต่เบรข้างนอก เมื่อขึ้นถึงจึงได้เห็นเบรข้างในอีกเบรหนึ่ง ทั้งงามทั้ง
อัศจรรย์ ซึ่งเขาตำบลที่เราจะไปดูนั้นเขาเรียกว่า เกนตาลส โกรเนน

เมื่อเรือไปถึงที่ท่า ซึ่งเขาทำทพานยื่นลงมาในน้ำ มีเรสเตอรองต์ปลูกอย่าง
หยาย ๆ คล้าย ๆ โรงเรือ เปนที่สำหรับพวกตัวริสต์หยุดกินอาหารในที่นั้น แล
มีของขายต่าง ๆ โปสต์การ์ดเปนต้น ทางที่เรือไปในทเลสาบนั้นชั่วโมงหนึ่งพอดี ก็ถึง
ท่าที่สุดหัวน้ำใหญ่นั้น เปนเวลาเที่ยงครึ่ง หยุดกินเข้ากลางวันเสียก่อนจึงได้ขึ้น
ในระยะนี้ไม่มีหนทางที่เดียว เปนแต่ทางเกวียนเดินไปยนโขดในลำธารนั้น ต้องใช้
รถสองล้อ แต่หนทางเปนลูกคลื่นลุ่ม ๆ ดอน ๆ ขยักขย่อนมาก มีก้อนศิลา
เกะกะอยู่ข้างน้ำท่วมข้าง เสียงน้ำไหลลั่นครืกครั่กไปทั้งนั้น ทางประมาณสัก ๔๕ นิฬิ
พอเลยหัวเขาหน่อยหนึ่ง เราก็เห็นเบรซึ่งตกลงมาถึงพื้นท้องธาร ขาวโพลนใสอยู่
เบื้องหน้า ใหญ่โต วันนี้ผเอินอากาศดีอย่างยิ่ง แดดจัด แสงแดดขาว ถูกน้ำแขง
แลพรายตา ที่น้ำเปนโพรงเปนซ่องเปนหลืบก็แลเห็นเขียวไปจนกระทั่งถึงน้ำเงิน
อย่างสีรุ้ง แต่รถขึ้นไปไม่ถึงเทือกน้ำแขงนั้น เหตุด้วยน้ำพัดเอาก้อนศิลามาทั้งกุกกัก
ไปหมด เหยียบคลอนไหวได้ จะทักเปนทางขึ้นไปก็เหลือกำลัง เพราะเปลี่ยน
ทุกปี ด้วยเวลาที่คนจะขึ้นไปถึงที่นั้นได้ แต่ฉเภาะตั้งต้นแต่เดือนมิถุนายน
เมื่อถึงกลางเดือนกันยายนก็ขึ้นไปไม่ได้ทีเดียว เต็มไปด้วยน้ำแขงหนาสูง ที่ซึ่ง
เปนโขดสูง ๆ มีต้นไม้ต่ำ ๆ งอกเปนรอยถูกลมขาดสยั้น ครึ่งต้นข้างถึง

โคนต้นข้าง ที่ยังคงดีอยู่ก็นอนตแคง เปรไปทางเดียวกันหมด ที่ซึ่งต้องหยุดรถนั้นไม่มีต้นไม้ใบหญ้าอะไรจะขึ้นได้ เพราะเต็มไปด้วยก้อนศิลา กลมข้างเหลี่ยมข้าง ทั้งใหญ่ทั้งเล็ก หนา ไม่เห็นพื้นแผ่นดิน มีแต่สายน้ำไหลเซาะลงมาเปนร่อง ๆ ต้องขึ้นม้าฤาเดิน แต่จะไปม้าฤาเดินไปก็ไม่เร็วกว่ากันได้ อยู่ในต้องย่องทั้งสองอย่าง ลื่นพลาดคลุกคลัก ต่อขึ้นไปอีก ๑๕ มินิตจึงถึงตัวน้ำแขงนั้น ไปลูบคลำได้ ขอให้คิดดูว่าน้ำแขงก้อนหนึ่ง โดยหนาที่เราไปยืนอยู่ถึง ๒๐ วา กว้างประมาณสัก ๖๐ วา แต่ยาวขึ้นไปจนตลอดถึงยอดเขา ประมาณไม่ถูก คิดกันเปนแท่งเดียว จะประหลาดสักเพียงใด ขนน้ำแขงนั้นมีศิลาลอย ๆ เลื่อนตกลงมาค้างอยู่บนน้ำแขง โตเท่าเท่าก้อนศิลาที่ก่อเขาในสวนแง่เต็งก็มี ไม่ใช่เปนน้ำแขงอย่างกำลังละลาย ที่เหมือนกับเราจะเอาก้อนน้ำแขงมาตั้ง แลดูเยือกอยู่รอยเช่นนั้น ลงมาตั้งหนาเฉยไม่ได้เยือกเลย ทุบดูก็แขงเปรียงเหมือนศิลา ส่วนที่เปนน้ำตกลงมาซายในลำธารนั้น ตกมาจากภายในที่อบอุ่น ภายนอกไม่ละลาย ข้างซ้ายมือเราแหงนคอตั้งบ่า จึงแลเห็นเขรที่เราแลเห็นในทเลสาย เปนแท่งที่ยใหญ่ลงมาย้อยอยู่ แต่ตอนข้างล่างแห้งไม่มีสายน้ำอาบชุ่มลงมาเลย ถ่ายรูปกันเล่นในที่นั้น แลฟังเขาเล่าเรื่องตำบลนี้ เจ้าของโฮเตลที่จัดการทั้งปวงเล่าให้ฟัง ว่าพ่อเปนเจ้าแผ่นดินคนแรกที่ได้ขึ้นมาถึงโครนาเบรนี้ ปรินซออฟเวลส์ได้มาเมื่อครั้งราชาภิเษกเจ้าแผ่นดินนอรเว พ่อก็ได้เห็นชื่อในสมุดว่ามาเพียงเรสเตอรองต์เท่านั้น ในยุนี้เอง เอมเปอเรอเยอรมันเสด็จ ว่าจะมาเลี้ยงดินเนอที่หาดกรวดตรงเขรนั้น แต่ครั้นเมื่อมาถึงก็ขึ้นไม่ได้ ค้างอยู่เพียงเรสเตอรองต์ เหตุด้วยฝนตกไม่หยุด เจ้าแผ่นดินนอรเวว่าจะเสด็จก็ยังไม่ได้เสด็จ กำหนดว่ามะรืนนี้ ปรินเซสยูยีน โยนาปาด เห็นจะเปนเอมเปรสยูยีนจะขึ้นมา แล้วเอมเปอเรอเยอรมันจะเสด็จมาอีกในเที่ยวนี้เอง พ่อออกยิ้ม ๆ ว่าโชคเราอยู่ข้างจะเก่งมาก มาเหมาะได้สำเร็จทุกแห่งตลอดลงมา

ขากลับเหมือนอย่างขาไป มาหยุดลงเรือที่น่าโฮเตลอาเลกซานดรา เลื่อนเรืออัลเบียนเข้ามารับถึงที่ ลงเรือแล้วสักครู่หนึ่งได้ออกเรือมาตามฟยอด เจ้าพระยาสุรวงษ์บอกว่า เมื่อเวลามาขากเมื่อกถูกคลื่นใหญ่ประมาณสักชั่วโมงครึ่ง เมื่อเวลาไปตามทาง ขึ้นรถไฟแต่เฉภาะสองคน หนทางมันอยู่ข้างจะตกุกตกักมีก้อนหินสดุดย่อย ๆ ประเดี๋ยวขึ้นลงกระแทก ถ้านั่งระทวยฤๅละห้อยไปอย่างไรอาจจะกระเดนลงจากรถก็ได้ แต่สองข้างทางรู้สึกว่ามันงามเปลี่ยว ๆ ด้วยน้ำพุแทงลงมาข้าง ๆ ประเดี๋ยวทางโน้นซู่ประเดี๋ยวทางนี้ซ่า สายน้ำในลำอารที่เราเลียบไปก็เชี่ยวกราก กระทบศิลาก้อนที่รายอยู่ในน้ำแตกเปนฟองข้าง ที่เปนแก่งศิลาใหญ่ๆ ตั้งขวาง น้ำไหลตกลงดังกึกก้อง เหนือแก่งขึ้นไป น้ำแลดูเหมือนนิ่ง แต่กัดกว้างเปนแหลมเปนคุ้งเล็ก ๆ จนขึ้นไปไหลซายตามก้อนศิลา รู้สึกใจมันชื่น ๆ เกิดปรารภขึ้นว่า การที่มาเที่ยวเช่นนี้ ถ้าเวลาเมื่อเมียไม่ถูกใจฤๅน้อยใจอย่างหนึ่งอย่างใดมาเที่ยวเสียเช่นนี้เห็นจะเพลินดี บริพัตรว่าต้องบ๊ดๆ[๒] พ่อรับว่าถูก แต่ควรจะมีเพื่อนบ้างด้วยกันอีกคนหนึ่งสองคนเปนพอ ด้วยทางมันเที่ยวสดวก พาหนะก็หาง่าย ที่อยู่ที่กินไปถึงไหนมีที่นั่น ตลอดจนที่นอนผ้าห่มนอน ไม่มีใครต้องช่วยเตรียมเสียของอาหาร ไม่ต้องขนอะไรไป ถ้าหากว่าเราจะมีเสียของของเรามาหอยที่นอนมา แต่จะหาที่หุงเข้ากินก็จะไม่ได้ดีเท่าที่เขากะไว้แล้วหาไว้แล้ว เขากะไว้พอเหมาะ แลทำตามเขาอาจจะได้เห็นแลได้อยู่สบายดีทุกอย่าง เมื่อขากลับคิดว่าถ้าไม่ได้โกรธกับเมียจะพามาเที่ยวด้วยดีฤๅไม่ดี ลงเนื้อเห็นกันว่ามาไม่ได้ เพราะการที่มานั้น จะว่าไม่ลำยากไม่ได้ มันสนุกอย่างลำยาก ผาดโผน ไม่ใช่สนุกอย่างสำรวย จะเดินไม่ไหว ทนรถพัดไม่ไหว ปวดหัวปวดท้องอะไรต่างๆสนุกแต่ว่าจะฟก ตกลงเปนอันไม่เอามา

---

๒ บ๊ เปนคำแผลง หมายความว่าเปนบ้าอย่างน้อย

จะว่าด้วยความงาม คำที่ชมมันมีสองอย่าง อย่างหนึ่งชมว่าทำดีเหมือนกับจริง อีกอย่างหนึ่งชมว่าดีแลงามเหมือนแกล้งทำ อย่างแรกเป็นของที่คนทำด้วยความคิด แต่ทำดีจนเหมือนกับของเป็นเองได้โดยธรรมดา ไม่มีอะไรฝืน ๆ ขัด ๆ เช่นกับจะชุดคลองให้แหลมต่อแหลมชนกัน เช่นนี้ผิดธรรมดา ต้องข้างหนึ่งเป็นแหลมข้างหนึ่งเป็นคุ้งกันกัน ดูเหมือนหนึ่งว่าสายน้ำกัดเซาะฝั่งให้เป็นไปเอง เช่นนี้เป็นอย่างทำดีเหมือนจริง ส่วนดีเหมือนแกล้งทำนั้น สายน้ำกัดเซาะไปเอง เป็นคุ้งเป็นแหลมเล็ก ๆ เหมือนอย่างกับคนลงยังเวียนเขียนไว้เพื่อจะให้งาม เช่นนี้งามเหมือนทำ การที่จะหาที่งามสองอย่างเช่นว่านี้ไม่ใช่หาง่ายมักจะออกมากลาง ๆ ทำงามดีแต่ไม่เหมือนจริง ฤๅงามจริงอยู่แต่มันยังเสียที่ตรงนั้นตรงนี้ ถ้าหากว่าเราทำ เราคงจะแก้ให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ฤๅมันงามดาด ๆ เหมือนกันกับที่ไหน ๆ ไม่กินตาสองอย่างข้างหลังนี้ จะเรียกว่างามแท้ไม่ได้ แต่ถ้าจะพูดถึงงามแท้ที่กล่าวมาข้างต้นสองอย่างนั้นแล้ว งามที่เป็นเองโดยธรรมดางามกว่าที่คนแกล้งทำให้งาม งามเช่นนี้เรียกว่า แนชูราล ในที่ซึ่งผ่านไปนี้ งามจริงเช่นนั้น

คืนที่ ๑๑๗

เรืออัลเบียน บัลฮมแลมุนดัล

วันอาทิตย์ ที่ ๒๑ กรกฎาคม

เมื่อคนนเวลาค่ำ มีลูกกลิ้งนิด ๆ จนกระทั่งเรือเข้าชอคเนฟยอคซึ่งยื่นขึ้นเข้าพอเรือเลี้ยวเข้าเอสเซฟยอค จอดที่น่าตำบล บัลฮมที่เรือจอดนี้เป็นที่ประชุมฟยอคทั้งปวง ๔ ฟยอคด้วยกัน จึงเป็นที่มั่งมีงาม บ้าน บัลฮม ตั้งวงอ้อมเขาลูกหนึ่งอยู่ ส่วนที่ตรงข้ามฟากมีเขาสูงเป็นวงรอบ แลเห็นสโนคาคอยู่บนยอดเขา

ข้าง ฟยอดที่อยู่โดยรอบนั้นกว้างหลายไมล์ มีเรือปลาไปมาอยู่ตามฟยอดเหล่านั้น เปนที่งามมากแลอากาศโปร่งแจ่มใส มีพระอาทิตย์ ออกจะอยู่ข้างร้อน

กินเช้าเช้าแล้วลงเรือไปขึ้นยก ที่ท่าใกล้โฮเตล มีคนมาคอยดูอยู่เปนอันมาก คนเหล่านั้นเปนคนที่มาเที่ยวแต่ต่างประเทศมาก การต้อนรับของคนชาวเมืองนี้น่ารักมาก ถึงคนที่มาเที่ยวก็รู้สึกว่าเปนพวกเดียวกัน ยิ้มแย้มแจ่มใสเปิดหมวกโยกผ้าร้องชูราให้ดอกไม้ ทำให้รู้สึกสบายใจเปนอันมาก รถในตำบลนี้หาได้คันเดียวเท่านั้น เรียกว่าทริลเล เปนรถกระเช้าสานนั่งได้สี่คนพอเบียด ๆ แต่สารถีคงอยู่ข้างหลังเหมือนกัน สายถือผ่านมาในหว่างคนนั่ง แปลกที่ม้าไม่ใช่ม้าเมืองนี้ เปนม้าเทศอีกคันหนึ่งเปนรถสกิดโวคืนสามัญ หมดรถที่จะหาได้ในตำบลนี้ พ่อได้ขึ้นกับชายสองคนแลพระยาชลยุทธรถหนึ่ง กรมสมมตกับหมอพีสเตอรถหนึ่ง ไปตามถนนริมทเล ถนนนี้กว้างประมาณ ๕ ศอก เลียบไปขนชายเขาต่อกับทเล แต่แขงทำเรียบร้อยดีรู้สึกช่างสบายเสียจริง ๆ เพราะเหตุที่ต้องแดดอุ่น อากาศก็ยังเย็นดูสดชื่นในใจ พันที่ก็รู้สึกว่าเปนข้านอกแท้ ไม่เปนอย่างที่จะทำเมืองแต่มันไปไม่ถึงเมือง เปนครึ่ง ๆ กลาง ๆ น่าเดินเล่นเปนที่สุด ถนนก็ไม่สู้ชัน ชาวเมืองก็ล้วนแต่ใจดีกริยาดี พบเข้าที่ไหนก็ยิ้มแย้มแจ่มใสฤๅถึงออกปากต้อนรับก็มี เรือนมักจะปลูกอยู่ข้างฟากชายทเล ฟากข้างในเปนสวนปลูกต้นผลไม้ ซึ่งดูเปนแรก ๆ ปลูกไม่กี่ แต่มีผลแล้ว แปร์กำลังมีผลอ่อน แชรีแก่แล้ว แชรีอีกอย่างหนึ่ง รูปร่างคล้าย ๆ ลูกหว้า แต่สีแดงเปนแชรีอย่างเหลืองต่างแดง ยังไม่สุก เขาว่าเมื่อสุกขึ้นแล้วรศเหมือนลูกองุ่น ออกลูกดกแดงไปเต็ม ๆ ต้น ไม้ดอกมีกุหลายมาก ตามข้านตามชายทเลแลตามในทุ่งหญ้าชอกเขามีกุหลายป่าชุม กอโต ๆ กุหลายป่านั้นมีเปนสองอย่าง ได้สังเกตเห็นแน่ในวันนี้ อย่างหนึ่งนั้นกลีบชมภูอ่อน ที่ขอบกลีบขาวจาง อีกอย่างหนึ่งนั้นขาวล้วน ขาวคล้ายดอกชงโค แต่คงเปนกุหลายลา ๕ กลีบเหมือนกันทั้งสองอย่าง มันช่างขึ้นง่าย

ตาย แลงามดีจริง ๆ พ่อรักเต็มที่เสียแล้ว ต้นไม้ผลในยุโรปนี้เขาปลูกห่าง ๆ กันมาก ไม่ใช่แต่ด้วยเผื่อโต เพื่อจะให้ถูกร้อนให้มากรอบต้น ผลไม้เมืองเราต้องห่อกันร้อน กลัวว่าจะสุกเสียเร็วไม่ทันโต แต่ที่นี่เขาต้องหาที่ร้อน จนกระทั่งถึงปลูกแอยกำแพง ให้ไอกำแพงร้อนมากระทบ หาไม่ลูกไม้นั้นไม่สุกเลยแข็งเย็นหินไปเสีย ขี้นลูกไม้ในประเทศยุโรปล่าหมด เพราะหนาวเกินไป ถ้าถูกพยุฤาลูกเห็บสโนมาลูกไม้ก็เสียหมด ตำบลนี้อยู่เหนือมาก ผลไม้จึงยิ่งสุกล่าไปกว่าตอนข้างล่าง แต่สตรอเบอรี่ จับดีมาแต่วิสเนส ที่นี่ไร่สตรอเบอรีดีเหมือนกัน แต่การทำสวนเช่นนี้มีอยู่ซีกเขาซึ่งหันหน้าเหนือที่แดดจัด ซีกข้างใต้ไม่มีอะไรเลย มีแต่ตัดฟืน จะไว้พูดภายหลัง ไปตามทางประพาสสวนเรื่อยไปดังนี้ ประเดี๋ยวก็มีเรือนมีโรง มีโฮเตลอีกหลังหนึ่ง มีวัดอังกฤษหลังหนึ่งทำน่าเอนดูมาก เป็นวัดอย่างนอรเวโยราณเล็กนิดเดียว มีช่อฟ้าใบระกาอย่างนอรเว มียอดคล้าย ๆ วัดพม่า สร้างขึ้นด้วยการเรี่ยรายแลมีสวดมนต์ในฤดูนี้ พ่อผ่านไปกำลังสวดมนต์กันอยู่ มีโคกหนึ่งอยู่ข้างถนนต่อริมทเล มีต้นไม้ใหญ่อยู่ขนนั้น เขาเรียกว่าต้นเบิซ ว่าเป็นที่ฝังศพเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ชื่อเบเล ยางคนเขากล่าวว่ากิงเบเลนี้คือแฮมเลตที่ในเรื่องเชกสเปีย มีเรื่องราวคล้ายกับนิทาน ซึ่งเป็นเรื่องของพวกชาวเหนือเหล่านี้ แล้วจะเล่าให้ฟังข้างในที่สุดรายวัน ๆ นี้ ถัดขึ้นไปอีกหน่อยหนึ่งถึงบ้านช่างเขียนคนหนึ่ง ชื่อ ฮันสตาล พ่อเลยผ่านขึ้นไปเสียก่อน จนถึงที่สุดหนทางที่รถจะผ่านไปได้ จึงลงเดินถ่ายรูป มีตาแก่มาชวนให้ไปที่เรือนในต้นไม้ ที่นั่นฟากถนนข้างริมทเลมีต้นไม้หลายต้นติดกันเป็นกออยู่ริมทเล แกไปผูกห้างตั้งเก้าอี้ไว้ที่ต้นไม้นั้น ทอดตพานมีกระไดขึ้นไปนั่งเล่นบนนั้นได้ แล้วมีสายลวดโยงลงมาที่โรงของแกอยู่ตรงกันข้าม ทำเป็นเรสเตอรองต์เล็ก ๆ อยู่ที่จำเภาะลำธาร เป็นที่สำหรับไปนั่งกินเข้าของกันได้ ถ้าหากว่าไปอยู่บนต้นไม้จะกินอะไร มีเรือไวกิงลำเล็ก ๆ อยู่ที่สายลวดนั้น มีกระดาษห้อยอยู่ที่สมอ จะต้องการ

อะไรก็จดลงไปที่กระดาษห้อยปล่อยไป ข้างโรงนั้นก็เอาของบรรทุกลงไปที่เรือไว้กิน แล้วชักลวดข้ามฟากมาที่ต้นไม้นั้น วันนี้เรียกน้ำลูกไม้มาเลี้ยง แลขายโปสต์การ์ด ซึ่งพ่อได้ซื้อเข้าสมุดมาด้วยแล้ว ตรงน่าเรือนต้นไม้นี้ลงไปมีร้านเป็นตพานสำหรับขายปลาซัลมัน เห็นมีอวน แต่วิธีจะทำอย่างไรมันไม่ใช่เวลาที่แกทำ - แต่เขาเล่ากันว่าที่นี่บริบูรณ์นัก ทั้งปลาซัลมันปลาเตราต์แลอื่นๆ ข้างฝ่ายยุนยกก็ว่ามีทั้งกระต่าย, สุนัขจิ้งจอก, เนื้อ, บางคราวก็ได้หมี ว่าหมีเมื่อก่อนนี้ชุม ตั้งแต่คนมาเที่ยวมากเดี๋ยวนี้น้อยไป เล่าเรื่องหมีมีเป็นอเนกปริยาย ตั้งแต่นอทเคปลงมา พ่อไม่มีเวลาจะเล่า

ออกจากบ้านตาแก่นี้ มาหยุดถ่ายรูปที่บ้านช่างเขียนที่ชื่อฮันสดาล เจ้าของบ้านออกมาต้อนรับ ทั้งผัวเมียพวกพ้องมีผู้หญิงอังกฤษสาวอยู่ที่นั่นด้วย พาให้ไปดูในบ้าน แลไปดูวิลลาภายในด้วย บ้านนี้ตั้งอยู่ในที่งาม มีลานหญ้า มีต้นแซรีอย่างลูกหว้าหลายต้น มีต้นกุหลาบที่รั้วบ้านแลที่ข้างเรือน ดอกเต็มๆต้น ที่ประตูบ้านเอาโครงปลาวาฬสองอันตั้งขึ้นเป็นประตู แล้วมีกระดูกปลาวาฬตั้งอยู่ที่นั่นข้าง ที่นี่ข้างเป็นหลายแห่ง รูปเรือนนั้นเป็นอย่างนอรวิเยียนแท้ มียอดมีหลังคาซับซ้อน ข้างในก็แต่งด้วยเฟอนิเชออย่างนอรวิเยียน เขียนสีเขียวสีแดง ลายก้านขดเป็นพื้น เขาว่าเป็นลายอย่างข้างฝ่ายตวันออก ช่างหาเครื่องเฟอนิเชออย่างเก่าๆ เมื่อไม่มีของเก่าก็ทำประกอบ เช่นนาฬิกา ทำเป็นตู้แลเขียนลายครีอย่างเก่าเหมือนของโบราณ พาดูในห้องนั่งห้องกินเข้าแลสตูเดียวไปเห็นเข้าตกใจ ว่าตาเป็นช่างเขียนฝีมือดี มีรูปเขียนดีๆ ประมาณสัก ๒๐ แผ่น พ่อได้ซื้อ ๔ แผ่น แกถนัดเขียนภาพเรื่องน้ำ แลได้ความว่าคนนี้เอง เป็นผู้เขียนรูปกิงฮอกอนที่ติดอยู่ในห้องกินเข้าในวังเมืองคริสเตียเนีย กวินมอดไม่ชอบว่าสู้ตัวจริงไม่ได้ ส่วนรูปกวินมอดเอง กิงฮอกอนว่าสวยแต่สวยเกินไปเหมือนอย่างกับรูปหลังหิ้งชอกอเลต เคยได้ยินชื่อฮันสดาล เป็นชื่อช่างเขียนสำคัญ คือผู้นั่นเอง ขายก็ไม่แพงด้วย เมียเป็นช่างเย็บช่างควัก ม่าน

ที่เรือนทำเองทั้งสิ้น ลายเปนลายโบราณครั้ แกว่าเอมเปอเรอเยอรมันก็ได้เคยซื้อรูปไป แลเอารูปถ่ายมาให้ดูด้วย แกว่าแกจะม้วนรูปส่ง พ่อกลัวว่าไปถึงที่ร้อนเข้าจะติดหมด จึงขอให้ส่งแยน ๆ อยู่ข้างจะต้อนรับแขงแรง ออกจากบ้านช่างเขียนนั้นแล้วกลับมาทางเดิม เลี้ยวข้ามไปข้างถนนน่าใต้ ถนนที่ข้ามนี้กว้างสามศอกพอรถ ต่อไปถึงริมทเลจึงเปนถนนห้าศอกเลียบไปตามริมทเลข้างหนึ่งเขาข้างหนึ่ง แต่เขาข้างซีกนี้พังทลายมากไม่มีอะไรนอกจากต้นไม้ขึ้นตั้งแต่ยอดลงมาจนข้างล่าง ที่ใกล้ถนนก็เปนหญ้าขึ้นตามซอกเขาเปนกับมอส ไม้ที่ขึ้นอยู่บนเขาเปนไม้พันทั้งนั้น มีสายลวดโยงจากไหล่เขาลงมาจนถึงพื้นแผ่นดิน เมื่อขึ้นไปตัดฟืนในที่สูง ๆ เช่นนั้นแล้วผูกสายลวดโรยลงมา โยงสูง ๆ มากหลายสาย ตลอดทั้งแถบ เรื่องฟืนนี้พ่อได้เคยปรารภว่าในเมืองหนาวช่างใช้ฟืนเปลืองกว่าเราเสียจริง ๆ ของเราใช้แต่เพียงหุงเข้า นี่ไหนจะต้องสุมให้อุ่นเวลาน่าหนาวด้วย แต่เพียงเราขึ้นอยู่ที่ครอดคลิต สุมไฟในเวลาตอนค่ำจนกระทั่งถึงเวลานอน สิ้นฟืนออกเปนกอง ถ้าจะซื้อก็มากอยู่ การสะสมฟืนจึงเปนคู่กันกับการสะสมหญ้าที่สำหรับใช้ในฤดูหนาวทั้งสองอย่างเหมือนอย่างน้ำมันสำหรับจุดตะเกียงเช่นนี้ ก็ยังเปนการจำเปนมากกว่าเรา ถึงว่าในฤดูน่าร้อนเช่นนี้จะไม่ต้องจุดไฟเลย พอมืดก็เข้าที่นอนได้ ที่นี้ก็สว่าง ไม่ต้องเสียค่าแสงสว่าง แต่เมื่อถึงน่าหนาวจำจะต้องจุด ไม่จุดก็ทำอะไรไม่ได้ เหมือนอย่างบ้านเรา พอมืดเข้าที่นอน เช้าขึ้นทำงานไม่เสียค่าไฟสักเท่าไร คงยังได้เปรียบใช้ไฟน้อยกว่าเมืองหนาว ส่วนค่าอาหารกินเท่า ๆ กันต้องประจำอยู่เสมอ แต่ของเราไม่ต้องอยอุ่นห้อง นี่ต้องเสียค่าอยอุ่นห้องอีก ยังอ้ายเรื่องเตาที่ต้องมีทุกเรือน นี่ก็เปนข้อใหญ่ใจความ ไม่ว่าเรือนผู้ดีเขญใจต้องมีเตาทั้งหมด มีปล่องทั้งหมด ดูประดักประเดิดมาก เปนกิจอันหนึ่งซึ่งเมืองเราไม่ต้องนึกถึงเลย การอยู่การกินง่ายกว่ากันมาก

เรื่องปลูกเรือนไม้ที่นี่อีกอย่างหนึ่ง การปลูกสร้างผิดกันกับเราทีเดียว ถ้าให้ช่างเรามาแลเห็นแต่ภายนอก คงจะจำรูปเรือนนอรวิเยียนได้ง่ายที่สุด แต่เมื่อยอกให้ทำให้รูปร่างเหมือนเช่นนี้ คงจะตั้งเสาตั้งหลังคาก่อนแล้วจึงตีฝาใบฝา ของเราอย่างไร ๆ คงต้องใช้เสา ความคิดมันเดินมาจากทำโรง แต่ข้างฝ่ายนอรวิเยียนความคิดมันมาจากก่อตึก คงจะตั้งฝาขึ้นไปก่อนโดยเอากระดานเข้าปากกบฤๅเข้าเดือยซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ขึ้นไป แล้วจึงตั้งหลังคา ไม่ใช้เสาเลยตรงกันข้ามดังนี้ เรือนของเขาต้องการฝาหนา ๆ ของเราไม่ต้องใช้หนา แต่ชอบอยู่เรือนไม้กันมาก เขาสรรเสริญว่าน่าหนาวก็อุ่นกว่าตึก น่าร้อนก็เย็นสบาย ไปข้างฝั่งใต้จนถึงที่สุดฟยอดเข้าไปชนเขา แล้วกลับมาตามทางเดิม มาลงเรือที่ท่าโฮเตล กลับลงมาเรือ กินเข้ากลางวันพลางออกเรือต่อไปอีก วันนี้พ่อรวยดอกกุหลายมาก เจ้าของโฮเตลเอามาให้เป็นมัดใหญ่ มีผู้ต้องการจะจับมือ เห็นจะเป็นอเมริกัน ตัวริสต์ หลายคน พ่อยอมจับให้แกทุกคน บ้างก็มาขอให้เซ็นชื่อ พ่อก็ตกลง อยู่ข้างจะชอบกันมาก รถที่ไปวันนี้เป็นรถของแยงเกอผู้หนึ่ง ไม่ใช่รถข้าง จึงต้องให้ซองขุหรี่เป็นรางวัล

เวลาบ่ายเรือมาตามเฟียลนัดฟยอด ถึงตำบลมุนดัล แต่จะทอดที่น่ามุนดัลไม่ได้ เพราะน้ำลึกตั้งร้อยวา ต้องแล่นเลยเข้าไปเป็นกอง จนเกอยถึงปากธารโยยุมสเยร ซึ่งน้ำลึกประมาณ๑๐ วาทอดสมอได้ แล้วลงเรือเล็กไปขึ้นที่มุนดัล คือย้อนทางไป ที่นี่เป็นบ้านเล็ก ๆ มีโฮเตลใหญ่งามอยู่หลังหนึ่ง มีตัวริสต์มาก คูจะมากกว่าชาวบ้าน ที่สังเกตได้ว่ามากกว่านั้น คือชาวบ้านที่นี่ผ้าขาวคลุมหัวลงมาคาดที่ลูกคางเหมือนกันทั้งนั้น ถึงเป็นตัวริสต์ก็ต้องรับกันเกรียวกราว อย่างเดียวกับที่บัลยมขึ้นรถที่เขาตกแต่งหรูถึงผูกดอกไม้ราวกับสงครามยุบผชาติ มีธงปักด้วย สองข้างหนทางแต่ท่าขึ้นไป ก็มีผู้หญิงถือดอกกุหลายคนละสองดอกสามดอกมาคอยให้ พอขึ้นรถแล้วก็มาประเคนกันทุกคน รถไปตามทางเลียบทเล มีโรงเรือนคนรายๆ มีไร่ผัก

ข้างไร่หญ้าข้าง ผ่านเรืออัลเบียนไป จนถึงที่สุดฟยอด ที่นี่เป็นหว่างเขาสูง เป็นซองเข้าไป แต่ในซองนี้กว้างมาก มีพื้นดินรายเป็นพืน ลำธารเหวี่ยงไปอยู่ข้างขวามือขาขึ้นไป ฝ่ายข้างเขาแถบซ้ายมือ เป็นเขรน้ำแขงมาค้างขาวไปหลายแห่ง ที่แท้ก็เป็นน้ำแขงคาดขนยอดเขาแผ่นเดียวกัน ที่ไหนเป็นยอดสูง ที่นั่นก็ไม่มีน้ำแขงหุ้ม หว่างยอดสูงทั้งปวงนั้นมีเขรตลอด เว้นไว้แต่ที่สุดที่เดียว จึงทลายลงมาจนถึงพื้นลำธาร ลักษณก็อย่างเดียวกันกับโกรเนอเขร แต่แคบกว่าสักหน่อยหนึ่ง เตี้ยกว่าสักหน่อยหนึ่ง เราอยู่ที่อันร้อน แต่ครั้นเมื่อเข้าไปในหุบเขานั้นหนาว ตามระยะทางที่ไปเต็มไปด้วยกุหลายป่า ทั้งขาวทั้งชมภู มีต้นผลไม้บ้าง แต่ไม่สู้มากแลยังเล็ก เห็นจะเป็นปลูกภายหลัง กลับลงมาถึงเรือก็ออกเรือ วันนี้ในเรือร้อนจนเนยละลาย เวลา ๕ ทุ่มเรือถึงตำบลคุดวังเคน ปรอดกลางแจ้ง ฟาเรนไฮต์ ๖๔ ดีกรี เซนติเกรต ๑๗ ดีกรี

นิทานเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่ฝังศพกิงเขเล มีรูปนางอิงเคยอก์ที่ในโปสต์การ์ดที่พ่อซื้อมาในสมุดนั้นด้วย เกี่ยวข้องกับตำบลนี้ มีเรื่องราวดังต่อไปนี้ มีผู้หนึ่งชื่อฟริถยอฟ เป็นลูกพลเรือนที่มั่งมีคนหนึ่งเป็นเจ้าของที่แผ่นดินตำบลฟรัมเนส พ่อนั้นเป็นเพื่อนกับกิงเขเล กิงเขเลจึงให้ลูกสาวที่ชื่อ อิงเคยอก์ เรียนวิชาครูเดียวกันกับฟริถยอฟ อิงเคยอก์กับฟริถยอฟจึงได้ชอบกันมาแต่เล็กๆ แล้วก็เลยรักกัน ถึงว่าฟริถยอฟเป็นแต่คนพลเรือน ได้ปฏิญาณไว้ว่า จะไม่ขอพรากจากอิงเคยอก์ ในเวลานั้น กิงเขเล แลพ่อฟริถยอฟตายพร้อมกันทั้งสองข้าง ฟริถยอฟจึงได้ไปอยู่ที่ฟรัมเนสฟากข้างโน้น มีทรัพย์สมบัติมาก แต่ของวิเศษที่มีนั้นสามอย่าง คือดาบอัศวรรย์เล่มหนึ่ง กำไลอัศวรรย์วงหนึ่ง เรืออัศวรรย์ลำหนึ่ง เรียกชื่อว่า เอลลิดา ของที่เทวดารักษาทเลได้ให้แก่ต้นตระกูลมาแต่ปางก่อน แต่ถึงว่าจะมั่งมีแลได้ของวิเศษมีอำนาจมากดังนั้น ก็ยังไม่มีความสบาย เพราะไม่ลืมที่ได้เคยอยู่กับอิงเคยอก์มาแต่ก่อน อยู่มากาลวันหนึ่ง ลงเรือข้ามฟยอดมาที่ๆ ฝังศพกิงเขเล คือที่ๆ พ่อได้

ไปนั้น เปนเวลาที่เซลเคแลฮาฟคันพื้นางอิงเคยอก์ประชุมคนเปนอันมากอยู่ในที่นั้น แล้วได้บอกขอนางอิงเคยอก์ต่อพี่ชายทั้งสองคน เซลเคที่เปนเจ้าแผ่นดินนั้นกรวมาก ขริภายด้วยคำหยายช้า ฟริถยอฟโกรธ ไม่อาจที่จะทนความดูถูกของเจ้าแผ่นดินได้ จึงได้ชักดาบออกฟันโล่ห์ของเจ้าแผ่นดินที่แขวนอยู่ที่ต้นไม้แตกเลื่อยลงไป อยู่มาไม่ช้ากิงริง เจ้าแผ่นดินข้างฝ่ายเหนือเมียตาย จึงให้มาขอนางอิงเคยอก์ พี่ชายทั้งสองคนก็กลับหมั่นประมาทคนที่ถือหนังสือ จึงเกิดการรบกันขึ้น เมื่อฟริถยอฟได้รู้ก็เล่นหมากรุกกับเพื่อนเฉยเสียไม่มาช่วย แต่รู้ว่าได้ส่งนางอิงเคยอก์ไปซ่อนไว้ในหมู่ไม้อันศักดิสิทธิ์ ซึ่งเปนวัดบัลเดอ ก็ลงเรือเอสลิดาไปหา ที่หมู่ไม้นั้นมีกฎหมายบังคับไว้ว่าใครไปถึงที่นั้นด้วยเรือ โทษถึงตาย ก็ขึ้นไป นางอิงเคยอก์ก็ตกลงยอมรับกำหนดจะเปนเมีย ฟริถยอฟก็รีบไปหาพี่ชายทั้งสองคน ในเวลานั้นก็เปนเวลาประชุมที่ ๆ ฝังศพกิงเบเลเหมือนกัน แล้วไปขอนางอิงเคยอก์ สัญญาว่าถ้าหากว่ายอมให้นางนั้นแล้วจะช่วยรบ เซลเคถามว่าได้ไปถึงที่นั่นโดยไม่ได้ทำผิดกฎหมายฤๅ คนทั้งปวงก็แนะนำฟริถยอฟให้บอกว่าไม่ได้ทำผิดกฎหมาย ถ้าบอกเช่นนั้นแล้วนางอิงเคยอก์ก็จะเปนของท่าน แต่ฟริถยอฟถึงว่ารู้อยู่ว่าความสุขของตัวเกี่ยวกับการที่ต้องโกหก ก็ไม่โกหก รับว่าได้ไปในที่นั้น แต่ไม่ได้ทำให้เสื่อมเสียอะไรแก่วัดนั้น ตัวเขากับอิงเคยอก์ได้ไปไหว้พระในวัดนั้น แลได้ตกลงกันในที่นั้น คนทั้งปวงก็พากันละทิ้งฟริถยอฟเสีย เจ้าแผ่นดินจึงบังคับให้ไปทวงเครื่องบรรณาการจากเกาะข้างฝ่ายตวันตก อันชื่อว่าอังคันเตอ คนทั้งปวงก็เข้าใจว่าคงจะต้องไปตาย

อยู่มาในกาลครั้งหนึ่ง ฟริถยอฟได้พบอิงเคยอก์ได้ชวนให้ลงมาในเรือเอสลิดา ถึงว่าอิงเคยอก์ได้รักฟริถยอฟมาก แต่ถืออยู่ว่าตัวอยู่ในความปกครองของพี่ชายไม่ควรจะลงไป ก็ไม่ยอมลงเรือ จึงได้ลากัน ฟริถยอฟก็เอากำไลวิเศษนั้นสวมให้ในมือนาง แล้วก็แล่นใบไป ได้ไปทำการอัศจรรย์ต่าง ๆ หลายอย่าง ภายหลังได้เงินส่วย

นั้นมา ด้วยความหวังใจว่าจะได้นางอิงเคยอก์ แต่ครั้นกลับมาถึงฟรัมเนส ได้พบบ้านเรือนถูกเผาเสียหมด แลยิ่งได้ความร้ายไปกว่านั้น ว่านางอิงเคยอก์ได้ถูกพี่ชายทั้งสองคนยังคับให้แต่งงานกับกิงริง เพราะเหตุว่าถ้าไม่ยอมจะเอาเมืองเสีย ฟริถยอฟสันสติ จึงร้องว่า ใครจะกล้ามาพูดกับเราถึงเรื่องความซื่อตรงของผู้หญิง ในขณะนั้นเป็นเวลากลางฤดูซัมเมอซึ่งเขารู้ว่ากิงเฮลเคงจะไปที่วัดบัลดา จึงตามไปพบแล้วพูดว่า พระองค์ส่งให้ข้าพเจ้าไปทวงบรรณาการที่ค้าง ข้าพเจ้าก็ได้แล้ว แต่ไม่พระองค์ฤๅข้าพเจ้าก็จะต้องตาย ขอให้นึกถึงฟรัมเนสที่พระองค์ได้เผาเสีย แลนึกถึงอิงเคยอก์ที่พระองค์ได้ทำลายเสีย ด้วยกำลังโกรธ จึงเอาถุงเงินนั้นฟาดลงที่หัวกิงเฮลเคล้มลงสิ้นสมประดี ในขณะนั้นฟริถยอฟเห็นกำไลที่ให้นางอิงเคยอก์อยู่ที่รูปบัลดา จึงได้กระชากเอา รูปนั้นก็พลอยล้มลงด้วยในกองไฟที่บูชา ไฟก็ลุกลามไหม้วัดแลไหม้ป่าไม้นั้น รุ่งขึ้นกิงเฮลเคให้ติดตาม แต่ฟริถยอฟลงเรือเอลลิดาหนีได้ แต่นั้นก็เป็นไวกิงเที่ยวรบชะนะหลายแห่ง แล้วกลับมาเมืองนอรเว แปลงตัวเป็นคนแก่ไปที่กิงริง แต่ไม่ช้าเขาก็รู้กันว่าเป็นคนหนุ่ม อิงเคยอก์เห็นจำได้ มีความตกใจเป็นอันมาก กิงริงไม่รู้จัก แต่โปรดแลรับไว้เป็นแขก ในกาลครั้งหนึ่งได้ช่วยกิงริง เมื่อม้าที่เทียมเลื่อนขนน้ำแข็งตกลงในน้ำ อีกคราวหนึ่งนั้นได้ออกไปเที่ยวไล่สัตว์ด้วยกันสองคน กิงริงประมาทลื่น ฟริถยอฟเป็นผู้คอยระวังรักษา ในเมื่อเวลาข้องดูเข้าแผ่นดินอยู่นั้น มีกาตัวหนึ่งมาร้องยุให้ฆ่าเจ้าแผ่นดินเสีย แลมีนกขาวตัวหนึ่งมาเตือนให้หนีไปเสียให้พ้นจากความพยาบาท ฟริถยอฟถอดดาบออก แล้วขว้างไปเสีย ในขณะนั้นเจ้าแผ่นดินประมาทรับสั่งถามก็ทูลตามความจริง กิงริงก็ทรงนับถือว่าเป็นคนที่อดกลั้นความยั่วยวนได้ ฟริถยอฟรู้สึกตัวว่าจะอยู่ใกล้อิงเคยอก์ต่อไปไม่ได้จึงได้ทูลลา แต่กิงริงซึ่งเป็นคนดีนั้น รู้กำหนดว่าตัวจะถึงตาย จึงขอให้ฟริถยอฟรับเอาทั้งแผ่นดินแลอิงเคยอก์ แลขอให้มีความปรานีต่อโอรสซึ่งเกิดกับนางอิงเคยอก์ แล้วก็เอาดาบ

แทงอกตาย คนทั้งปวงก็ประชุมกันเลือกเจ้าแผ่นดิน จะเลือกเอาฟริถยอฟขึ้นเปนเจ้า แต่ฟริถยอฟไม่ยอมเปน ขอให้ยกลูกกิ่งริงขึ้นเปนเจ้าแผ่นดิน ตัวเปนริเยนต์ไปจนกระทั่งเวลาอายุเต็ม แล้วฟริถยอฟไปที่ ๆ ฝังศพพ่อสวดอ้อนวอนต่อบัลดา แล้วสร้างวัดถวาย แต่ถึงดังนั้นก็ยังไม่มีความสุขในใจ พระจึงได้บอกว่าข้อซึ่งไม่มีความสุขนั้นเพราะยังโกรธยังเกลียดพี่ชายอิงเคยอก์ทั้งสองคนอยู่ เฮลเคนั้นตายเสียแล้ว พระจึงขอให้ไปคืนกันกับฮาฟดัน เมื่อเวลายืนพูดกันอยู่นั้น ผเอินฮาฟดันได้มาถึงที่นั้น เมื่อแลเห็นสัตรูเข้าก็ตัวสั่นด้วยความตกใจ แต่ฟริถยอฟพอแลเห็นก็นึกยกโทษให้มากกว่าที่จะแก้แค้น จึงเดินขึ้นไปที่หน้าพระ เอาดาบแลโล่ห์วางไว้ในที่นั้น แล้วกลับมายืนมือให้ฮาฟดัน ทั้งสองต่างคนต่างกัน ในขณะนั้นก็มีผู้หญิงแต่งตัวอย่างเจ้าสาวเดินเข้าไปในวัด ฟริถยอฟเห็นก็จำได้ว่าเปนอิงเคยอก์ ฮาฟดันก็ได้ละมานะที่มีตระกูลสูงและละความโกรธเสีย จูงมืออิงเคยอก์มามอบให้เปนเมียฟริถยอฟ พระก็ได้ให้พรทั้งคู่นั้น ในวัดที่สร้างขึ้นนั้น

เรื่องนางอิงเคยอก์และฟริถยอฟนี้มันเปนอยู่ในเรื่องอีนียดยาว เก็บมาแต่เอกเทศรูปในโปสต์การ์ดนั้นเปนรูปที่ว่านางอิงเคยอก์นั่งคอยฟริถยอฟ เรื่องนี้มีหนังสือการที่จะเข้าใจนิทานนี้ได้ดี เมื่อรู้เรื่องราวของเมืองนอรเว กิ่งในเมืองนี้มันไม่ใช่เปนเจ้ารวมทั้งแผ่นดินเช่นเดียวนี้ เปนกิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ รายไปมากคนด้วยกัน ออกจะคล้าย ๆ เปนสลัด แต่สลัดถึงที่บ้านที่เมือง แล้วเลยปกครองบ้านเมือง ไม่ใช่แต่ในประเทศนอรเว ตลอดไปทั้งเดนมาร์กแลอิงค์แลนด์ ขอยเรื่อง เห็นว่ามันก็สนุกดีอยู่จึงได้เล่าเรื่องเล่น เพราะเรื่องรายวันออกจะน้อย

คืนที่ ๑๑๘

โฮเตลไฟลเซอร์ วอส

วันจันทร์ที่ ๒๒ กรกฎาคม

เวลาเช้าตื่นขึ้น แลเห็นภูเขาผุดเงื่อมง้ำ มีเรือกำปั่นลำใหญ่ลำหนึ่งย่อมลำหนึ่ง รับจ้างบรรทุกพวกตัวริสต์มาเที่ยว สายนี้เป็นสายแฮมเบิค ไม่ใช่ขึ้นไปถึงนอทเคป รับคนมาแต่แฮมเบิค แวะเที่ยวตามฟยอดต่าง ๆ ขึ้นไปจนถึงทรอนด์เยม มีกัมปนี่สำหรับรับพาคนมาเที่ยวเช่นนี้หลายกัมปนี่ จัดการทั้งเรือแลขึ้นยก ที่อยู่ที่กินที่เที่ยว ทั้งอธิบายสิ่งซึ่งไปดูนั้นด้วย ผู้ที่มาเที่ยวเป็นโขลงโตเช่นนี้ เสียเงินถูกกว่าที่จะมาโดยลำพัง เป็นต้นว่ากำหนดด้วยห้องในเรือ ไม่เป็นเฟิสต์คลาส เซกันด์คลาส ถ้าจะมาอยู่แคบยินคนเดียว ประมาณว่าจะต้องเสียเงินราว ๖๐๐ มาร์ก ถ้าแคบยิน ๒ คน เสียรายตัวเงินลดลงไปกว่าคนเดียวกึ่งหนึ่ง ถ้า ๔ คนต่อแคบยิน ประมาณอยู่ใน ๒๐๐ มาร์กเป็นมาเที่ยวได้ การกินอยู่ก็ผิดกันบ้างแต่เล็กน้อย เกือบจะเหมือน ๆ กัน แต่ผู้ที่มาต้องอยู่ในกำหนดของผู้จัดการ คือจะหยุดที่ไหนเวลาใด จะให้กินอะไร ๆ เวลาใด จะให้นอนที่ไหน ให้กลับลงเรือแลออกเรือเวลาใดเหล่านี้แล้วแต่ผู้นำจะบัญชาทั้งสิ้น เพราะเหตุฉนี้คนที่มาเที่ยวเช่นนี้ มักจะเป็นคนไม่ยรยูรณ์แลมักมีคนกิเลศหยายปนอยู่ในนั้น ผู้ซึ่งเป็นคนชั้นดีมาเที่ยวในหมู่เช่นนี้ครั้งหนึ่งแล้ว บางคนก็เข็ดไม่มาอีก ว่าสู้เสียเงินมากมาแต่โดยลำพังไม่ได้ ถึงผู้ที่มาในหมู่เหล่านี้กลับไปก็ไปนินทากันไปได้ตั้งปี ตามที่ไม่ถูกอัธยาไศรยกัน การขึ้นยกเขาขึ้นเป็นพวกที่ ๑ ที่ ๒ ถึงต้องมีวิธีครุธมีกำหนดเวลาสั่นกระดิ่งเรียกให้ทำสิ่งนั้น ทำสิ่งนี้ แต่ดูเขาก็สนุกสนานกันดีอยู่

เรารอให้พวกเหล่านั้นขึ้นเสียแล้ว ต่อจวน ๔ โมงเช้าจึงได้ขึ้น ที่ท่ามีโฮเตลหลัง ๑ เรียกชื่อตามตำบล แต่เป็นชื่อเก่าว่า ไวกิงวัง ด้วยแต่เดิมเป็นที่

สำนักไวกิง ซึ่งเปนผู้มีอำนาจ แต่เปนสลัดฤๅเปนโจรอันมีความสัตย์อยู่บางอย่าง ไวกิงเช่นนี้มีตามฟยอดต่าง ๆ ตลอดฝั่งตวันตกของนอรเวมากตำบล มีอำนาจเปนเอกระอยู่ในอาณาเขตรของตัว เหมือนกิงคนหนึ่ง ๆ ไม่ได้ขึ้นกัน มีสมัครพรรคพวกคับคั่นเรือแลบ้านเมืองกันเองแลประเทศอื่น แต่ในฟยอดนี้ เปนที่ปรากฏว่ามีผู้ร้ายรุนแรงมากกว่าที่อื่น จึงได้มีชื่อว่า ไวกิงวัง คำว่า วัง นั้น หมายความว่า ที่แผ่นดินข้างลำธารที่สุดของฟยอด แต่ครั้นภายหลังมาจึงเปลี่ยนชื่อเสียเปน คุดวังเคน เปนพระเจ้าอันอยู่ในอาณาเขตรของไวกิงตำบลนี้ ที่ฟยอดนี้เปนที่ชัยขันจริง ๆ เรือลำใหญ่เข้ามาจอดได้เกือบถึงฝั่ง ด้วยสามารถที่น้ำลึก ถ้าไม่จอดใกล้ฝั่งก็จอดไม่ได้ ด้วยไม่มีสายสมอจะหย่งถึงพื้นแผ่นดิน เมื่อเรือจอดอยู่ในก้นฟยอด แลกลับออกไปตามทางที่เข้ามาไม่มีช่องเลย เปนเขาสูงเทียมเมฆขังไปรอบทุกด้าน ท่าที่ขึ้นนั้นก็ขึ้นที่ปากธาร แล้วเลียบไปตามสายน้ำ ตามธรรมดาทางขึ้นเขาไม่ว่าประเทศหนึ่งประเทศใด ต้องขึ้นตามลำธารเปนง่ายกว่าที่จะหาทางอื่นเดิน แต่นี่เขาทำถนนเลียบไปข้างลำธาร ไม่เดินในท้องธารเช่นเมืองเรา จึงได้เปนการสดวก ทางนั้นก็อยู่ในกว้างสัก ๖ ศอก ตามปรกติเหมือนที่อื่น แต่ที่นี่น้ำใสแปลกกว่าที่อื่นหมด ถึงลึกเท่าลึกก็แลเห็นศิลาฤๅกรวดแลทรายในลำธาร ถ้าว่าอย่างไทย ๆ ก็อย่างน่าเล่นน้ำเปนที่สุด ได้ผ่านเขาพังหลายแห่ง แรกขึ้นไปหน่อยหนึ่งพังเสียครึ่งซีกเขา ศิลาที่ตกลงมาเปนเหลี่ยม ๆ ตะละก้อนโตเท่า ๆ เรือนหลังหนึ่ง ดู ๆ ก็น่ากลัวมากในเรื่องเขาพัง แต่เพียงเรามาเห็นรอยพังก็นึกน่ากลัว ดูเหมือนรู้สึกว่าพังพัง แต่คนอยู่แถบนั้นเขาไม่กลัว ด้วยมันไม่ได้พังซ้ำแห่งเดียวกันทุก ๆ ปี ความตะกลามหญ้าตะกลามพืชก็คลานเข้าไปอยู่ได้อีก แต่ถึงอย่างนั้นคนช่างขยางเสียจริง ๆ เพราะมันไม่มีท่าทางอะไรที่จะหากิน ถึงจะหา

ปลาในลำธารก็เห็นจะเต็มเซ็ญด้วยน้ำใสเหลือประมาณ ก็จะเหลืออยู่แต่หญ้ากับพื้น หญ้าก็คงพ้นกีดจะทิ้งไว้กลางแข้งก็ไม่ได้ ต้องทำยุ้งเปนกุฎฝาไม้หลังคาบ้างไม้ถมดิน ให้หญ้างอกสำหรับไว้รับน่าหนาว ไม่ให้สโนแลน้ำแข็งท่วมปกหญ้าแลพื้นเสียได้ กุฎฤายุ้งเช่นนี้ยังต้องมีเปนโรงสำหรับเลี้ยงแกะเลี้ยงโค โคทางลำน้ำนั้นเล็กมาก จะเปนน้ำใสไม่มีปูนอย่างลังกาฤๅอย่างไร ถ้าริมฝั่งทเลต้องเติมกุฎขึ้นอีกอย่างหนึ่ง สำหรับเก็บเรือ ถ้าน่าหนาวขึ้นทิ้งเรือไว้ข้างนอก สโนแลน้ำแข็งลงเต็มก็แยะ ทานน้ำหนักไม่ไหว แต่ต้นไม้ทิ้งอกอยู่ยังหักโค่นลู่ลม ถ้าถูกทางที่สโนแลน้ำแข็งเลื่อนไหลตรงไหน ต้นไม้ก็วินาศขาดเด็ดเปนชิ้นเล็กชิ้นน้อยเกลื่อนไป ที่ยังเหลืออยู่ก็ฉีกล้มฤาเอนรายไป ต้นสนดัดที่ยุ่นดัดลงกระถางเล็ก ๆ กิ่งห้อยร่องแร่งลงมาอยู่กับปากกระถาง นั่นเลยนต้นไม้ใหญ่ที่ถูกสโนทำให้เสียรูปต้นไม้ จะกล่าวไปไยถึงต้นไม้ แต่ภูเขายังหักพังทนไม่ได้ ด้วยเหตุที่พ้นกำลังไม่ควรแก่การเพาะปลูก แลด้วยเหตุที่ต้องบริหารรักษาผลซึ่งต้องลงแรงทำขึ้นมาได้เปนอันมาก ดังนี้ แลด้วยเหตุอื่น คือคนจนอิจฉาคนมั่งมี ตั้งเปนพรรคพวกกันเรียกว่าโซเซีย-ลิสต์ ซึ่งอาจจะเข้าไปมีความคิดแลความต้องการเกี่ยวข้องในการปกครองได้ ทำให้คนมีเงินละภูมลำเนาไปหากินเสียทอน เมื่อไม่มีคนมีเงินคิดตั้งทำการใหญ่โต พวกลูกจ้างเหล่านั้นเองก็จะได้เงินค่าจ้างมาจากไหน ถ้าจะพูดเรื่องนี้มากไป มันจะเข้าเรื่องราชการ ซึ่งพ่อตั้งใจจะไม่พูดถึงในหนังสือเช่นนี้ รวยรวมความว่า ด้วยเหตุทั้งปวงเหล่านี้ทำให้คนน้อยยางมาก แต่ซีเนอรี่ที่เปนของธรรมดาเปนเองนั้นงามเหลือที่จะงาม นั่งดูลำธารแลภูเขาไปก็เหมือนดูซีเนมะโตกราฟ เปลี่ยนต่าง ๆ ไปเสมอเหลือที่จะร่ำพรรณา ใน "วัง" คือหว่างเขาที่เปนลำธารนี้มีแผ่นดินมาก ด้วยหว่างเขานั้นกว้าง ค่อยสูงขึ้นไปทีละน้อยไม่ชันทีเดียว จนกระทั่งถึงน้ำพุใหญ่

สองสาย ซึ่งตกจากเขาอันเปนที่สุดตั้งสกัดหน้า สูงตระหง่าน คราวนั้น ทางที่จะขึ้นไปจึงขึ้นชันมาก ชันเท่าหนทางขึ้นเขามหาสวรรค์ที่เพชรบุรี เขายังคับให้คนลงจากรถหมด ให้รถขึ้นไปเปล่า ๆ เว้นไว้แต่พ่อแลบริพัตรนั่งไปในรถ ขึ้นไปได้นิดหนึ่งก็ต้องหยุดลงเข็กไว้ ม้าหายเหนื่อยแล้วจึงขึ้นต่อไปอีก ม้าเทียมรถนี้เปนม้าเทศอย่างย่อม ๆ แรงสู้ม้าข้างเหนือไม่ได้เลย หอบเร็ว ขึ้นหลายทีจึงได้ถึงยอดสกัด แล้วลงที่ต่ำไปหน่อยหนึ่งจึงไปขึ้นชง่อนสูง อันเปนที่ตั้งโฮเตลสตาลไฮม์ โฮเตลนี้ตั้งเฉภาะตรงช่องลำธารขึ้นมา ว่างามดี เปนโฮเตลไม้แต่ใหญ่โต เมื่อมาตามทางได้พบพวกที่มาเที่ยวกลับลงไปหลายพวก เมื่อขึ้นมาถึงโฮเตลก็เห็นพวกนั้นแน่นไปทั้งโฮเตล เขาว่ารวมหมดด้วยกันถึง ๔๐๐ คน โฮเตลนี้ได้เคยรับคนในวันเดียวถึง ๘๐๐ ด้วยกันก็เคย ถูกถ่ายรูปเสียจริง ๆ แลไม่รู้หยุดในการที่จะให้หยุดนั้นก็ง่าย ไปยืนเรียกว่าให้มาถ่าย คงจะมีคนกล้าเข้ามาถ่ายสักคนเดียวเท่านั้น คราวนี้เข็ดไม่ใคร่จะมีใครถ่ายอีก ในเรื่องดูเหมือนกัน ถ้าเราไปดูเสียข้างก็เร็ว พ่อเคยแก้กันมาดังนี้ โฮเตลสตาลไฮม์นี้สูง ๓๔๐ เมเตร์จากพื้นทเล อยู่ห้องมุมซึ่งกึงฮอกอนได้เคยมาพักในที่นั้น มีลายมือ ทั้งออลฟิกวินมอดแม่เซ็นแทนด้วย กินเข้ากลางวันที่โฮเตลนี้ ทางแต่ท่าขึ้นมา ๒ ชั่วโมง

เวลาบ่าย ออกจาก สตาลไฮม์ เดินทางต่อมาอีก คราวนี้เปนขาลง ทางก็ลงมาเลียบลำธารอย่างเดียวกัน แต่ไม่ชันลงทีละน้อย ๆ พื้นแผ่นดินสองข้างนับว่าเปนที่อุดมดี มีทุ่งหญ้าป่าพื้นมาก ป่าสนก็มีมากอยู่ ที่เปนหมู่บ้านหลาย ๆ เรือนปลูกผักข้างก็มี ภูเขาไม่ตั้งชันเปนฝาผนัง ลาดเปนลานหญ้าขึ้นไปจนถึงป่าไม้ต้อนข้างยนของเขา นับว่าเปนที่รายยาวใหญ่ในเมืองนอรเวที่พึงได้เห็น เมื่อออกจากป่าไม้ก็ถึงทเลสาย เรียกว่า อุยไฮม วันเดี๋ยว เปนทเลสายที่กว้างแลยาวมากน้ำใส

รูปทรงถ่ายสมเด็จเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต กับพระองค์เจ้าอุรุพงศ์รัชสมโภช
เมื่อตามเสด็จประพาสทางบก